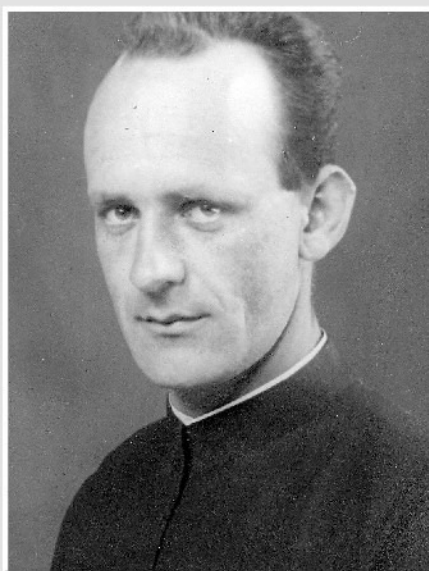

KERKAI JENŐ ÉS NAGY TÖHÖTÖM LEVELEZÉSE

(1939–1969)

Az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött Nagy Töhötöm
hagyaték alapján sajtó alá rendezte, jegyzetekkel és
előszóval ellátta

Keresztes András

Budapest, 2019

KERKAI JENŐ ÉS NAGY TÖHÖTÖM LEVELEZÉSE
(1939–1969)

KERKAI JENŐ
és
NAGY TÖHÖTÖM
LEVELEZÉSE

(1939–1969)

Az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött Nagy Töhötöm-
hagyaték alapján sajtó alá rendezte,
jegyzetekkel és előszóval ellátta

Keresztes András

BUDAPEST, 2019

© Nagy Krisztina
© Keresztes András

ISBN: 978-963-8243-71-3

EFO Kiadó és Nyomda Kft.
Készült a százhalombattai EFO Nyomdában
Felelős kiadó: Fonyódi Ottó
www.efonyomda.hu

Tartalom

A SZERKESZTŐ ELŐSZAVA AZ OLVASÓHOZ.....	9
Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm párhuzamos pályarajza diagramon	15
LEVELEK 1939–1969	17
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1939. 11. 02.	19
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1940. 01. 04.	21
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1940. 04. 14.	25
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1940. 06. 17.	28
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1940. 07. 18.	29
Kerkai Jenő levelezőlapja Nagy Töhötömnek. Budapest, 1940. 10. 13.....	32
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1940. 10. 16.	33
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Kézdivásárhely, 1940. 10. 20.	35
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1940. 10. 26.	48
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1941. 02. 23.	50
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1941. 03. 26.	51
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1941. 04. 07.	52
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1941. 07. 15.	53
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1943. 01. 13.	55
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Róma, 1946. 05. 03.....	56
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Róma, 1946. 11. 20.....	60
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Róma, 1946. 11. 27.....	63
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1947. 02. 18.	73
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Montevideo, 1947. 03. 19.....	77
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Montevideo, 1947. 03. 22.....	89
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1947. 04. 05.	91
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Montevideo, 1947. 05. 16.....	97
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1947. 04. 29.	102
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Montevideo, 1947. 06. 10.....	103
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Montevideo, 1947. 07. 14.....	108

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Montevideo, 1947. 07. 21.....	110
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Montevideo, 1947. 08. 18.....	112
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1947. 08. 31.	120
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1947. 09. 13.	121
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Montevideo, 1947. 09. 17.....	122
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1947. 10. 18.	126
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Montevideo, 1947. 11. 08.....	127
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1947. 11. 22.	136
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Montevideo, 1947. 12. 07.....	138
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1947. 12. 25.	141
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Montevideo, 1947. 12. 30.....	144
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Montevideo, 1948. 01. 17.....	148
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Montevideo, 1948. 01. 28.....	150
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Róma, 1948. 02. 11.....	155
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Montevideo, 1948. 02. 27.....	159
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Montevideo, 1948. 03. 27.....	167
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1948. 04. 09.....	170
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Montevideo, 1948. 05. 20.....	175
Kerkai Jenő levele (részlet) Nagy Töhötömnek. 1948. 04. 13.	180
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1948. 05. 31.....	181
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Kaposvár (?), 1948. 05. 05.	186
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1948. 07. 01.....	188
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1948. 08. 05.....	199
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1948. 08. 18.....	203
Kerkai Jenő távirata Nagy Töhötömnek. Kaposvár, 1948. 11. 09.....	205
Kerkai Jenő levele (részlet) Nagy Töhötömnek. Kaposvár (?), 1948. nov.	206
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1948. 11. 27. (?) ...	208
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1948. 12. 15.....	215
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Csepel-sziget, 1959. 11. 29.....	216
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1963. 10. 27.....	221
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Püspökszentlászló, 1963. 11. 18.....	225
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1963. 12. 09.....	226

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Pécs (Püspökszentlászló), 1964. 01. 10.	230
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1964. 08. 14.....	231
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. [Püspökszentlászló], 1964. 08. 30.....	236
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1964. 09. 15.....	238
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. [Püspökszentlászló], 1964. 09. 24.....	243
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1964. 10. 11.....	245
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1964. 11. 05.....	251
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1964. 11. 19.....	256
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Pannonhalma, 1964. 12. 01.	261
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1965. 01. 01.....	263
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Pannonhalma, 1965. 01. 10.	265
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Pannonhalma, 1965. 12. 08.	267
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1965. 12. 21.....	269
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1966. 05. 01.....	278
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1966. 06. 16.....	282
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Pannonhalma, 1966. 06. 22.	284
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Pannonhalma, 1967. 08. 15.	285
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Pannonhalma, 1968. 10. 08.	287
Kerkai Jenő levelezőlapja Nagy Töhötömnek. Pannonhalma, 1968. 12. 09.	289
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Győr, 1968. 12. 18.....	290
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Pannonhalma, 1969. 01. 05.	291
Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Pannonhalma, 1969. 03. 04.	293
Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Budapest, 1969. 03. 03.	294
FÜGGELÉK (P. Kerkai Jenő írásaiból)	296
P. Kerkai töredékes naplóbejegyzései 1966-ból.....	299
A Somogyi terv.....	307
P. Kerkai rendelkezése a Nagy Töhötömnek átadott írásaival kapcsolatban	310
Kerkai Jenő: Interjú a 86 éves P. Csávossyval	313
NÉVMUTATÓ	319

A SZERKESZTŐ ELŐSZAVA AZ OLVASÓHOZ

Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm a 20. század egyház- és társadalomtörténetének két kiemelkedő, bár kevésbé ismert, mert évtizedeken át elhallgatott személyisége. Nagy hatású közös munkájuk: a KALOT szervezése és irányítása, mindössze egy évtizedig tartott. Életútjuk ezután élesen különböző irányt vett, barátságuk azonban mindvégig megmaradt. A közös munka, a szoros lelki kapcsolat termései és tanúi azok a levelek, melyeket az olvasó ebben az összeállításból megismerhet.

Mindketten a század első évtizedében születtek: Kerkai Jenő 1904-ben, Nagy Töhötöm 1908-ban.

Kerkai Jenő egy nyugat-dunántúli kis faluban, Csesztregen látta meg a napvilágot, ahol édesapja vízimolnárként tartotta el családját. Egész gyermekkorát, az érettségig, Zalában élte le.

Nagy Töhötöm szintén falun, egy apró bányai településen, Bozitópusztán született. Édesapja az államvasutak alkalmazásában állt. Családjával hamarosan a Hunyad megyei Piskire költözött. Középiskoláit a gyulafehérvári katolikus főgimnáziumban kezdte, de a trianoni országhatár-változások miatt már Kisújszálláson, a református főgimnáziumban érettségizett.

Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm életpályája a húszas években kezdett közeledni egymáshoz. Kerkai 1924-ben, Nagy 1926-ban lépett be a jezsuita rendbe. Mindketten Érden voltak novíciusok, Szegeden tanultak három éven át filozófiát, majd mind a ketten a rend kalocsai gimnáziumában kaptak három évre szóló magiszteri (kollégiumi nevelőtanári) beosztást, és ezt követően kezdték meg hároméves teológiai tanulmányaikat. A fentiekre azonban sohasem egy időben került sor. Szerzetességüknek ebben az első, közel egy évtizedében, bár egy rend tagjai voltak, mégsem éltek egy fedél alatt. Először csak az 1934/35-ös tanévben kerültek ugyanabba a házba: Innsbruckban, a jezsuita növendékek Collegium Canesianumának lakójaként tanultak teológiát: Kerkai utolsó évesként, Nagy pedig kezdő teológus-hallgatóként.

Természetesen azért korábban is találkoztak egymással: például amikor Kerkai az 1931-es tanév végén felkereste Nagyot Szegeden, arra számítva, hogy a következő iskolai évben Nagy Töhötöm fogja átvenni tőle a kalocsai magiszteri munkakört. Fel kívánta készíteni fiatalabb rendtársát a rá váró feladatra, hogy az majd zökkenőmentesen folytathassa a diákok között azt a szociális nevelőmunkát, amit ő ott már megkezdett. Kerkai ekkor említette meg először Nagy Töhötömnek a távolabbi terveit is: a szegény és nincstelen parasztrétegek társadalmi, gazdasági felemelését. De igazából itt, Innsbruckban volt alkalmuk komolyabban elmélyíteni társadalmi ismereteiket, s közösen átbeszélni, megvitatni egy jövődő, radikális változást megcélzó mozgalom stratégiáját.

Az 1935-ös tanévtől Nagy Töhötöm Szegeden folytatta tovább a teológiai tanulmányait, Kerkai pedig – immár felszentelt papként és teológiai, valamint filozófiai doktorként – ugyancsak Szegeden tanított az egyházmegyei központi papnevelőintézet főiskoláján.

Páter Kerkai – tanári munkája mellett – még ugyanebben az évben megkezdte régóta dédelgetett tervének valóságra váltását is: két fiatal világi munkatárssal, Ugrin Józseffel és Farkas Györggyel együtt elindította agrárfjúsági szociális mozgalmát (amely később a KALOT nevet vette fel) és megalapította a keresztényszociális munkás-érdekvédelmi mozgalmat, a Hivatásszervezetet. A két mozgalom közül a KALOT (Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Testülete) vált később igazán jelentőssé és ismertté, amelyről méltán állapította meg később Balogh Margit történész, hogy „20. századi történelmünk egyik leg-sikeresebb civil szerveződése” volt.

E bevezető kereteit szétfeszíténé a mozgalom részletes ismertetése, de erre valószínűleg nincs is szükség, hiszen ma már több könyv és tanulmány olvasható erről a nagyszerű kezdeményezésről.¹ A mozgalomról megjelent művek sorát éppen Nagy Töhötöm *Jezsuiták és szabadkőművesek*² című könyve nyitotta, mely először 1963-ban spanyolul látott napvilágot Argentínában, majd két év múlva magyar nyelven is megjelent, szintén Buenos Airesben. (A teljes hazai kiadásra 1990-ig kellett várni.³)

Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezésének jobb megértése érdekében azonban érdemes röviden felidézni a későbbi történéseket, főként azok számára, akik esetleg nem olvasták a fentebb említett könyvet.

A P. Kerkai által 1935-ben elindított mozgalom néhány év alatt viharos gyorsasággal bontakozott ki. Nagy Töhötöm 1937-től kezdve fokozatosan kapcsolódott be a szervező munkába, kezdetben elsősorban a szegedi Hivatásszervezet érdekvédelmi munkáját irányította, majd amikor 1938/39-ben P. Kerkai az ún. harmadik próbáció⁴ évét töltötte a rend budai lelkigyakorlatos házában, akkor

1 A magyar Wikipédia *KALOT*-szócikke irodalomjegyzékében számos olyan mű felsorolása található, melyek erről az agrárfjúsági mozgalomról szólnak. Közülük külön is említésre érdemes Balogh Margit monográfiája, illetve a *Rubicon* folyóirat 2016/2-es számában megjelent tanulmánya (Balogh Margit: *A KALOT és a katolikus társadalompolitika, 1935–1946*, Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 1998; illetve: Balogh Margit: *A KALOT története*. In: *Rubicon*. 2016. 2. szám pp. 36–47., utóbbi online: rubicon.hu/ma_files/2016_02_36.pdf). Részletes irodalomjegyzék található a Kerkai Jenőről és a Nagy Töhötömről szóló Wikipédia-s szócikkekben is. Az ott felsorolt írárok nagy része online is elérhető.

2 *Jesuitas y masones, con una carta abierta a Su Santidad Paulo VI*. Edición del autor. Buenos Aires, 1963. – *Jezsuiták és szabadkőművesek*; Szerzői kiadás, Buenos Aires, 1965 (2. kiadás: Szeged, Universum Kiadó, 1990). Az utóbbi letölthető a Magyar Elektronikus Könyvtár állományából is: www.mek.oszk.hu/12400/12486.

3 Az 1960-as évek második felében az MSZMP Kossuth Kiadója néhány száz „kalózpédányt” kinyomott a könyvből, belső, zárt terjesztésre, a szerző engedélye nélkül.

4 *Probáció* (vagy harmadik próbáció): a jezsuita rendben az örökfogadalmat megelőző, az arra való felkészülést szolgáló egy éves próbaidőszak. (Az első két próbaév a noviciátus ideje.)

átmenetileg P. Nagy lett a KALOT papi vezetője. Ezt követően újra P. Kerkai kezébe került a vezetés, s ugyanakkor (1939 őszén) pedig P. Nagy kezdte meg a próbációt Firenzében. Próbációs éve végeztével a magyar tartományfőnök P. Nagyt teljesen a mozgalomnak „adta”, így most már kettejük vállán nyugodott a mozgalom vezetésének szívesen vállalt terhe, de a „primus inter pares” Kerkai Jenő volt.

A KALOT a negyvenes évek elején élte virágkorát. A második világháború támasztotta nehézségek valamelyest megakasztották ugyan ezt a gyors fejlődést, de a mozgalom végig fennmaradt, sőt a két vezető bátor kiállása (P. Nagy 1944 végi fronton való átszökése,⁵ az oroszokkal való kapcsolatfelvétele, majd P. Kerkai korai tárgyalásai az ideiglenes nemzeti kormányral), valamint a munkatársak áldozatos és lelkes munkája lehetővé tették a mozgalom fennmaradását az orosz megszállást követően is.

1945–1946 folyamán a KALOT vezetői az oroszokkal tárgyalásban maradvára keresték a megalkuvás nélküli együttélés (modus vivendi) lehetőségét. Ez a hozzáállásuk azonban kiélezte a KALOT és a tárgyalásokat mereven elutasító Mindszenty hercegprímás közötti viszonyt. Amikor 1946 márciusában a KALOT csatlakozott a Magyar Ifjúság Országos Tanácsához (MIOT), a hercegprímás megvonta addigi elvi támogatását a mozgalomtól. Ezzel egyidejűleg a magyar kommunisták is mindent megtettek, hogy ellehetetlenítsék a KALOT-ot, melyben a legveszélyesebb vetélytársat látták. Végül, 1946 júniusában Rajk László belügyminiszter, koholt vádak alapján, betiltotta a mozgalmat. Nagy Töhötömnek ekkor még sikerült az orosz kapcsolatainak keresztül elérnie, hogy a mozgalom – nevet és részben vezetőséget változtatva – Katolikus Parasztiifjúsági Szövetség (KAPSZ) néven tovább működhessen, de a magyar kommunisták a mozgalom vezetőit továbbra is erős nyomása alatt tartották, és a KAPSZ alapszabályát Rajk belügyminiszter később sem hagyta jóvá. – Ugyanakkor Mindszenty bíborosnak sikerült elérnie, hogy az 1946 végén éppen Rómában tartózkodó⁶ Nagy Töhötömöt rendi előjárói ne engedjék haza, Magyarországra, hanem még Európából is eltávolítva, Dél-Amerikába küldjék.⁷

P. Nagy – a rendi legfőbb előjáró szándékának megfelelően – Dél-Amerikában is megpróbált a KALOT-hoz hasonló mozgalmat elindítani, de az ottani, a magyarországinál is elmaradottabb viszonyok, valamint az illetékes helyi egyházi vezetők ellenállása miatt ez a kísérlet is elbukott. Az ismételt kudarc és

5 Erről a merész vállalkozásról számol be Nagy T. *Az arcvonalon való átszökés naplója* című írásában, mely a Magyar Elektronikus Könyvtár állományában is megtalálható (www.mek.oszk.hu/16000/16033).

6 Nagy Töhötöm 1945/46 folyamán öt alkalommal szökött ki illegálisan Rómába. Első útja alkalmával a Szentszék számára készített jelentésének komoly szerepe volt abban, hogy XII. Piusz pápa Mindszenty Józsefet helyezte a tavasszal megüresedett esztergomi prímási székbe.

7 E két év eseményeit is rendszeresen feljegyezte Nagy Töhötöm. Lásd: Nagy Töhötöm: *Napló 1945–46. Kapcsolódó dokumentumokkal*. Magyar Elektronikus Könyvtár (mek.oszk.hu/16700/16719).

a sorozatos csalódások hatására P. Nagy elvesztette az egyházba és a hivatásába vetett hitét. 1948 folyamán többször kéri a P. Generálistól, hogy engedélyezzék számára a rendből való kilépést, és helyezték vissza a laikus állapotba. Miután megkapta ehhez a Szentszék hozzájárulását, Nagy Töhötöm elhagyja a rendet, polgári állást vállal, megnősül.

1952-ben Nagy elhatározta: belép a szabadkőművesek közé, hogy belülről ismerje meg az egyház és egykori rendje egyik legnagyobb ellenfelét. Az évek során egyre feljebb jutott a szabadkőműves ranglétrán, s végül 1963-ban, tapasztalatai és kutatásai alapján, megírta a nagy feltűnést keltő, önéletrajzi ihletésű könyvét *Jezsuiták és szabadkőművesek* címmel, többek között azzal a bevallott céllal, hogy kibékítse egymással a katolikus egyházat és a szabadkőművességet. – Miután 1965-ben a könyv magyarul is megjelent, Nagy felvette a kapcsolatot a magyar szervekkel, 1966-ban hazalátogatott Magyarországra, majd két év múlva végleg haza is települt családjával együtt. 1968-tól 1979-ben bekövetkező haláláig az Akadémiai Kiadó lexikon-szerkesztőségében dolgozott.⁸

Ami P. Kerkai 1946 utáni sorsát illeti: 1947-ben megkezdte a rendi Szociális Központ kialakítását, majd az úgynevezett „Telepes pasztorációs” program, végül a „Falú Manréza-mozgalom” megszervezését. 1948 őszén még hozzáfogott egy nagy lekipásztori és szociális megújítási mozgalom, az ún. „Somogyi kísérlet” előkészítéséhez. Ennek kibontakoztatására azonban már nem maradt ideje, 1949 februárjában ugyanis az Államvédelmi Hatóság letartóztatta, majd augusztus 18-án a Budapesti Népbíróság hat év kényszerszolgálatára ítélte. 1950 januárjában a fellebbviteli bíróság a kényszerszolgálat fegyházbüntetésre módosította. Szabadulása előtt azonban pótnyomozást rendeltek el ügyében, minek eredményeképp 1954-ben egy újabb koholt vád alapján további négy és fél év szabadságvesztésre ítélték. Az 1956-os forradalom alatt kiszabadult, de ’57-ben újra be kellett vonulnia a börtönbe, s végleg csak a teljes büntetése leöltése után szabadult 1959-ben, legyengülve, betegen. 1962-ig Dunaharasztiiban hajógyári segédmunkásként dolgozott, 1962-től a püspökszentlászlói egyházi szociális otthonban segédkertész volt, majd 1964-től a pannonthalmi papi otthon lakója lett. 1970-ben hunyt el, hosszú betegséget követően.

*

⁸ Az elmúlt néhány év során fény derült arra, hogy Nagy Töhötöm 1966 óta folyamatos kapcsolatban állt a magyar állambiztonsági szervekkel, akik Nagyot arra kívánták felhasználni, hogy rajta keresztül a Szentszékét dezinformálják. A dolgok jelenlegi állása szerint (a vonatkozó korszak még nem kutatható a vatikáni és a jezsuita központi levéltárakban) nem állapítható meg biztosan, hogy Nagy Töhötöm milyen szerepet játszott ténylegesen ezekben a titkosszolgálati játszmákban, vajon a szocialista magyar állam vagy pedig az Egyház érdekeit szolgálta, esetleg a két szervezet közeledését akarta elősegíteni. Erről részletesebben lásd: Petrás Éva: „Álarcok mögött”. Nagy Töhötöm élete. In: *Századok*, 2015. (149. évf.) 1. sz. 203–212. old. és Keresztes András: „Tükör által...” Nagy Töhötöm együttműködése az állambiztonsági szolgálatokkal. In: *Századok*, 2015. (149. évf.) 6. sz. 1471–1486. old. (online: szazadok.hu/doc/2015-6_0.pdf). Nagy életének erről a vonatkozásáról, az állambiztonsági kapcsolatokról a levelekben nem esik szó.

Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm életük során számos levelet váltottak egymással. Ha nem is mind, de nagy részük fennmaradt Nagy Töhötöm személyes archívumában, a legrégebbi 1939-ből, az utolsó 1969-ből. (1969 második felében P. Kerkai már részben megvakulva, súlyos betegséggel ágyhoz volt kötve, feltehetőleg ezért szakadt meg kettőjük között a levelezés.) Jelenleg ezek a levelek, néhány kivételtől eltekintve, Nagy Töhötöm hagyatékában találhatóak, az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában (216-os fond).

A levelek tanúi annak a kettőjük között mindvégig megmaradó mély férfibarátságnak, melyet a két ember sorsának nagyban különböző alakulása sem tudott megingatni. Ez a barátság annak ellenére fennmaradt, hogy Nagy Töhötöm 1947/48-ban időnként igen keserű sorokat írt az egyházzal, melyben csalódott. Annak a P. Kerkainak írta e keserűen kritikus leveleket, aki hamarosan börtönt, kínzást, betegséget szenved hit- és elvhűségéért, s akinek utolsó éveiben – minden jóakarata ellenére – a teljes mellözöttség lett a sorsa. – A szerkesztő átérzi, hogy e személyes krízis hatására írt keserű hangú levelek közlése némelyek szemében aggályos lehet, nyilvánosságra hozataluk talán már súrolja az indiszkrécio határát is, de azt is tudja, ha Nagy Töhötöm megőrizte hagyatékában ezeket a leveleket, akkor tudományos szempontból nem lenne korrekt a mellőzésük; ezért a szerkesztő kéri az olvasót, hogy e személyes és időnként talán elfogult írásokat ennek figyelembevételével és kellő megértéssel olvassa.

Ezeknek a leveleknek jelentősége elsősorban forrásértékükben áll, abban, hogy számos olyan információt tartalmaznak, melyek jól kiegészíthetik a történészek korábbi ismereteit. Vonatkozik ez a KALOT és Hivatásszervezet működésére, Nagy Töhötöm és P. Kerkai tevékenységére (kiemelkedően érdekes például Nagy beszámolója a KALOT-szervezés megindulásáról Székelyföldön rögtön a 2. bécsi döntés után; vagy beszámolója az utolsó heteiről Rómában 1946 végén), de részletesen megismerhetjük Nagy dél-amerikai élményeit, ottani tanító és szervező tevékenységét, lelki krízisét, majd a hatvanas években Buenos Aires nyomortelepein újrakezdett szociális szervezési kísérleteit. Az érdekes témák és Nagy gyakran megcsillanó élvezetes stílusa a laikus érdeklődő számára is izgalmassá tehetik ezeket az írásokat.

*

Néhány technikai jellegű megjegyzés:

Az OSZK Kézirattárában, Nagy hagyatékán belül, külön dossziében, külön jelzet alatt őrzik a Nagy Töhötöm által Kerkainak írt leveleket (216/236-os fondjelzet) és egy másik dossziében azokat, melyeket Kerkai írt Nagy Töhötömnek (216/365-os fondjelzet). A kutatómunka során máshol fellelt néhány levél őrzési helyét minden esetben közlöm.

A levelek sorrendjével kapcsolatban: A szerkesztés során igyekeztem a leveleket dátum szerint rendezni, de gyakorlati okok miatt végül úgy döntöttem, hogy nem egyszerűen a levelek keltezését veszem tekintetbe, hanem azt a felté-

telezett sorrendet, ahogy a címzettek a leveleket megkapták. (A levelek ugyanis néha gyorsan célba értek, máskor viszont akár hónapokig utaztak,⁹ míg a címzett kézbe vehette azokat. Előfordult, hogy a levelek nem a feladás sorrendjében érkeztek meg a címzetthez, más levelek pedig egyáltalán nem jutottak a címzett kezébe.)

A hagyatékban megmaradt, Nagy Töhötöm által írt levelek indigós másodlatok, ezeket a másolati példányokat Nagy természetszerűleg nem írta alá.

A részben kézzel, részben géppel írt levelek szövegszerkesztőbe történő átírása során – néhány speciális esetet kivéve – a jelenlegi helyesírási szabályokat alkalmaztam, és a szöveget lábjegyzetekkel láttam el. A levelek szövegén egyéb változtatásokat nem végeztem.

A lábjegyzetek egy részének ismételt előfordulása szándékos. Azt a célt szolgálja, hogy az olvasónak – adott esetben – kevesebb-szer kelljen visszakeresnie a korábbi magyarázó megjegyzést.

Végül jelzem, hogy a levelezéshez függelékként közléteszem P. Kerkai néhány rövid írását, amelyek tartalmilag szorosan kapcsolódnak a levelekhez, és Nagy Töhötöm levéltári hagyatékában maradtak fenn.

Budapest, 2017.

Keresztes András

⁹ 1945-től a külföldre címzett leveleket mind Nagy Töhötöm, mind Kerkai Jenő gyakran személyi postával (és gyakran kerülő úton) küldte azok bizalmas jellege miatt. Egyébként is a közvetlen postaforgalom Argentína és Magyarország között csak 1947 szeptemberében indult meg.

Kerkai Jenő és Nagy Tőhötöm párhuzamos pályarajza diagramon

KERKAI JENŐ		NAGY TÖHÖTÖM		KERKAI JENŐ		NAGY TÖHÖTÖM	
Érd, jezsuita noviciátus	1924	Érd, jezsuita noviciátus		Börtönévek	1949	Buenos Aires, renden kívül (különböző polgári foglalkozás, szociális szervezés, szabadkőműves tevékenység)	
	1925				1950		
Szeged, bölcséleti tanulmányok	1926				1951		
	1927				1952		
	1928	1953					
Kalocsa, nevelőtanárság	1929	Szeged, bölcséleti tanulmányok			1954		1955
	1930				1956		
	1931				1957		
Innsbruck, teológiai tanulmányok	1932				Kalocsa, nevelőtanárság		1958
	1933	Innsbruck, teológia		1960			
	1934			1961			
	Szeged, főiskolai tanítás, KALOT, Hivatásszervezet	1935		Szeged, teológiai tanulmányok	Dunaharaszti, hajógyári segédmunka	1962	
1936		1963					
1937		1964					
Budapest, tertia probatio	1938	Szeged, főiskolai tanítás				Püspökszentlászló, Szoc. Otthon	1965
	1939	Hivatásszervezet, KALOT		1966			
Budapest, főként KALOT	1940	Firenze, tertia probatio		Pannonhalma, Papi Otthon	1967		
	1941	Budapest, KALOT			1968		
	1942				1969		
	1943				1970		
	1944					1971	
	1945					1972	
	1946			1973			
	1947	1974					
	Kaposvár	1948		Montevideo, tanítás, szociális szervezés	1975		
				Buenos Aires	1976		
				1977			
				1978			

LEVELEK

1939–1969

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1939. 11. 02.

[Nagy Töhötöm ekkor harmadik próbációs¹ évét töltötte Firenzében]

Bpest, 1939. XI. 2.

+ Adjon Isten!²

Kedves Atyám!

Éppen tegnap voltam R. P. Provinciálisnál³ megtartani a havi beszámolót. Igen nagy megértéssel kíséri minden munkánkat. A második óra végén, gondolván, hogy nagy követ idejében kell mozgatni, megemlítettem: „a P. Nagy kéne ide, mert egyedül nem bírom.” Erre a válasz legnagyobb örömömrre úgy hangzott, hogy ez idáig a terv úgyis az! Most már csak azon imádkozzunk, hogy a terv valóság is legyen.

Jelen helyzet szerint leginkább az agár-hivatásrendi munka irányítása volna kedves Atyám élethivatásának legsürgetőbb feladata.

Egyébként a helyzet az, hogy a háborús állapot leginkább a hivatásrendi mozgalmakat bénította meg: tömeggyűlést tartani nem szabad, bérmozgalmak tilosak, szakértekezletre nem adnak engedélyt, s ez már hónapok óta így tart. Szegeden is siralmas hatása van ennek a helyzetnek. Régen 500-1000 munkás megfordult egy napon a Központban, ma 8-10-re csökkent a szám. De a régi élgárda, az a 25-30 ember szinte egy szálig kitart az eszme mellett, s várja a feltámadás pillanatát. Igen sokan katonák közülük. Megható szeretettel emlegetik a k[edves] Atyám kommandója alatt vívott harcokat. De a turba miserabilis⁴ igazán szánalmas: egy-kettőre elkedvetlenedik, a 10 f-s díjakat alig fizeti, mert mint mondja, úgysem tud csinálni semmit a Hivatásszervezet.⁵ Egyelőre nem

1 *Probáció*: A jezsuita képzés lezáró időszaka a *tertia probatio*, a harmadik próbaév (az első két próbaév a noviciátus időszaka), amelyet a jezsuita növendékek külön erre a célra kijelölt rendházak (ún. próbációs házak) egyikében töltenek, az örökfogadalom letétele előtt. Nagy Töhötöm 1939 őszétől Firenzében töltötte a próbációt.

2 KALOT-köszöntés.

3 *Somogyi Jenő* (1879–1954): jezsuita, 1904-ben szentelték pappá. Volt középiskolai tanár, újoncmester, gazdasági ügyek intézője; tartományfőnök 1918–24-ig és 1935-től 1942-ig; 1950-től kitelepített Hortobágyon, 1953-tól a pannonhalmi szociális otthon lakója; itt is hunyt el 1954-ben.

4 *Turba miserabilis*: szánalmas tömeg

5 A *Hivatásszervezet* keresztény érdekvédelmi szervezet a 20. század első felében. Elődje az 1937-ben P. Kerkai ösztönzésére megalakult Szegedi Munkásság Hivatásszervezete volt. Az általa indított sztrájkok, bérmozgalmak több esetben is sikeresek voltak, s a munkások bérének emeléséhez, a munkakörülmények javításához vezettek. 1939-ben vált országos mozgalommá *Magyar Dolgozók Országos Hivatásszervezete* néven. 1943-ban az Hivatásszervezetnek már húsz helyen működött titkársága az országban. Az ipari és agrártagozat együttes taglétszáma megközelítette a százazretet. Tíz munkásfőiskolán képezték a jövő munkásmozgalmi vezetőket. 1944-ben a nyilas, 1945-ban pedig a kommunista kormány tiltotta be, az utóbbi véglegesen.

orientálódnak másfelé. A magyar „csáklyás”⁶ politikusok persze örülnek a dicsérendő békés hangulatnak, s szeretnék ezt konzerválni.

A pékség fejlődik: már kifligépünk is van, cca. 1500 fehérsüteményt készítenek naponta. A fűszerüzlet gyengén megy, mert nem jár be a munkásság.

A KALOT-ban minden erőt a vezetőképzésre állítottunk be, s ez szenzációs eredménnyel jár. Eddig az egynapos kurzusokon cca. 1000 vezető ment át (pap, tanító), s még 3000 van programon. Az érdeklődés hihetetlen fokú, s folyton emelkedik. Itt készítjük elő a döntő csapást a Hivatásszervezet szempontjából is.

A német titkárság⁷ dicséretesen működik. Áldja meg a jó Isten, kedves Atyám, hogy Fürnstein⁸ főtisztelendő urat megszerezte. – A szlovák titkárság is teljes gőzzel működik: vezetője Dr. Ambrus,⁹ volt rozsnyói teológiai tanár. Tegnapelőtt kezdte meg a rutén titkárság is a küzdelmet.

Ötnapos tanfolyamra hoztuk össze a vidéki szervezőinket. Gyönyörű látvány volt a svábhegyi villában a 20 fiatalember, reggel szentmisén, napközben munkába mélyülve. Igazi apostoli hangulat hatott át mindent.

Munka, gond van elég, de az Isten segítő kegyeleme még több. Érezzük az ima csodálatos hatásait. – Mellékelten küldöm a kért neveket.

P. Wachterrel¹⁰ együtt

igaz szeretettel köszönti fr. in Xto¹¹

P. Kerkai J.

6 A Nemzeti Egység Pártjából Bethlen István vezetésével kilépő idősebb, konzervatív politikusokat nevezték *csáklyásoknak* Gömbös Gyula egy kijelentés alapján, miszerint: „Rozsdás csáklyájú öreg halászkok zavarják az élet folyását... ócska fegyverekkel játszó politikai vadászok játékától mit sem kell félnem, berozsdásodott az ő mordályuk.”

7 Itt a KALOT nemzetiségi részlegeinek titkárságairól esik szó. Elsőként a német tagozat alakult meg. A Teleki-kormány „évi 14 300 pengővel támogatni kívánta a KALOT-ot is, hogy egyetek létesítésével és német nyelvű hazafiás ifjúsági havilap kiadásával vonja el a katolikus német ifjúságot a Volksbund ifjúsági tagozatától, a Jugendkameradschafttól. ... A kormány ösztönzésének köszönhetően 1939. április 15-én első számmal jelentkezett a Dolgozó Fiatalság német nyelvű kiadása, a *Jungfront*. Cikkei ... A Szent István-i állameszmére és a katolikus valláserkölcsekre hivatkozva elítélték a német újpogányságot, és a hazai németiséget az államhűségre buzdították.” (Balogh Margit: *A KALOT és a katolikus társadalompolitika*, 1935–1946, Budapest, MTA Törttud. Int., 1998, p. 101.)

8 Fürnstein József (1913–1960): plébános, egy időben a KALOT központi titkára.

9 1939 szeptemberében alakult meg a KALOT-hoz tartozó Zdrúžení katolíckej mládeže (SKM, magyarul: Szlovák Katolikus Ifjúság) egyesület; ennek élén állt 1940. június végéig KALOT-titkári minőségben az erősen szlovák érzelmű dr. Ambrus József (dr. Jozef Ambruš).

10 Öry (Wachter) Miklós (Németlövő, 1909 – Klagenfurt, 1984): jezsuita szerzetes, teológiai tanár, Pázmány-kutató, szerkesztő, az ötvenes évektől magyar lelkész Ausztriában, a *Magyar Papi Egység*, majd a *Szolgálat* folyóiratok szerkesztője.

11 Frater in Christo: testvére Krisztusban.

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1940. 01. 04.

[P. Nagy Töhötöm Firenzében]

Bpest, 1940. I. 4.

+ Adjon Isten!

Kedves jó Atyám!

Áldja meg az Isten, hogy a hosszú újévi levelet megírta, megtöltve a probáció elmélyedésének világos meglátásaival. Jelen percben én is kissé nyugodtabban lélegzem a fogadalomújítás triduum¹² alatt. A jövőre vonatkozó elgondolásaink harmonikusak, mint annyiszor tapasztaltuk a múltban is. Azt hiszem, ez is a gondviselés biztató jeladásának tekinthető.

Most összegeztem azokat a teendőket, amelyek Isten kegyelmével az 1940-es év folyamán előttünk állnak a KALOT küzdőterén. Leírom őket azért, hogy kedves Atyám kifejezetten is imába foglalhassa a legfontosabbakat:

1. A tél végén a vidéki titkárokat beszámoló és tervkészítő értekezletre hívja be a központ.
2. Ősszel háromnapos lelkigyakorlat számukra, és utána ismét továbbképző értekezlet. Utoljára tőlem hallottak lelkigyakorlatot, erre majd kedves Atyámat szeretném megkérni.
3. Papvezetőknek ötnapos ismét, világi elnököknek háromnapos.
4. Márciustól kezdve kiépíteni a falusi sajtópropaganda-hálózatot. Célja napilapok, röpiratok, füzetek, könyvek eddig hallatlan méretű terjesztése és az ellenfél sajtójának kiséprúzése. Az összes titkárok és kerületi vezetők programja ez lesz márciustól. Pl. 1000 db Mikos: *Q. A.*¹³ könyvet máris megvásároltunk (persze féláron!)
5. Őszre meg akarunk indítani egy falusi népi vezetőrétegnek szóló független nemzetpolitikai hetilapot. A 25-ből erre spórolunk... Terjesztéséről a 4. pont alatti szerv gondoskodik. Célja minden szociális igazság kérlelhetetlen hirdetése és minden szociális gázság félelmetes megtámadása. Távolabbi cél: a hivatásrendi új társadalom előkészítése a falusi közvélemény által. Ide kell vetnünk a súlypontot a m[agyar] n[nemzeti] középosztályról.
6. Egy 16 oldalas nagyformátumú röplapot kell kihoznunk összes alapvető mozgalmi eszménkről és eredményeinkről.
7. A Vezérkönyv¹⁴ II. kötetét is meg kell jelentetni. Ez felöleli eddigi összes „praktikumunkat” mozgalmi téren. Ugrin Józsi¹⁵ most dolgozik rajta.

12 *Triduum*: háromnapos időszak (többnyire lelkigyakorlat vagy ájtatosság).

13 Mikos Ferenc: *A Quadragesimo Anno gazdasági rendje*. Budapest, Pázmány Péter Irodalmi Társaság. 1934.

14 *Vezérkönyv*: KALOT-vezetők kézikönyve. A mozgalom célkitűzéseit, a szervezkedés módszereit, a vezetés kérdéseit tárgyalja. Az első kiadás 1937-ben jelent meg Farkas György szerkesztésében, *Vezérkönyv agrárfűjsági vezetők számára* címmel, a II. kötet 1940-ben Ugrin József neve alatt.

15 Ugrin József (1910–1993): a KALOT egyik fő világi szervezője a mozgalom kezdete óta.

8. 6-8 népies színdarab kiadása.
9. Folytatni az egynapos értekezleteket papok, tanítók, kispapok, tanítójelöltek és hangadó falusi vezetők számára. Eddig cca. 3000-en mentek át rajta, hátra van még kb. 2000.
10. Legfontosabb feladat lesz a KALOT leple alatt egy országot mozgató agrárhivatásrendi képzőmunkát kezdeni. Bekapcsolódni a földreformtörvény végrehajtásába szövetkezeti úton! A háborús körülmények miatt, de a csáklások miatt is szigorú taktikával kell mozognunk. Ők jobban félnek tőlünk, mint minden forradalmártól. P. Csávossy¹⁶ is megadta nekik alaposan. Minden adat minden betűje a KALOT-ot tiszteli közvetítőként...

Tehát a megoldás a következő lenne: tudtul adatik ősszel egyleteinknek (kb. 2500 faluig elérünk!), hogy legényképzésből elég volt öt évig, most kezdődik a pártoló tagok tanfolyamozása. Persze ezekhez olyanok is jöhetnek, akik nem pártoló tagok. Minden egyházmegyei titkár az őszi kiképzést erre nézve fogja megkapni, s a téli négy hónapban megindul az egész országban a magyar parasztság hivatásrendi megszervezése KALOT-lepel alatt. Így is kifejezhetném: az egész KALOT-titkári gárdát kedves Atyám kezébe adjuk, hogy első nagy rohamát indítsa el velük!

Ezek a tervek vázlatosan. Sok ima és sok erő kell hozzájuk. Nyilas sógorék élete fáját erősen eszi a szű; ellenfelünk már nem a nyilasság, hanem az ókonzervatívok. De aszondom: ha nem tudunk megbirkózni velük, meg is érdemelnénk a pusztulást. Hogy milyen dühösek ránk, arra példa gróf Esterházy Móric¹⁷ múltkori nyilatkozata Mihalovics¹⁸ prelátus úr előtt: „Rómában jártam, és külön elmentem tisztelegni XIV. Kelemen sírjához.” (Szegény pápa, hogy ilyen tisztelői vannak! Valamikor ugyanis 1919-ben a nemes gróf felajánlotta szolgálatait a kommunistáknak, ezért ki is golyózták a Nemzeti Kaszinóból; mégis neves „katolikus” vezérférfi lett ökegyelmessége!)

Valamit meg kell említenem, ami számomra kissé kellemetlen. R. P. Provinciális ismételt és kifejezett akarata, hogy közös munkánkban csekélységem legyen a primus inter pares.¹⁹ Azt hiszem azonban, hogy Ön elég természetfeletti ahhoz, hogy elviselje ezt, és én eléggé becsülöm Önt, hogy szinte észrevehetetlen legyen ez a viszony. Mindketten Isten akaratának fogjuk ezt a helyzetet

1947/48-ban a Demokrata Néppárt országgyűlési képviselője.

16 Csávossy Elemér Béla (1883–1972): jezsuita tanár, író, tartományfőnök. Kiemelkedő szociális érzék jellemezte.

17 Esterházy Móric (Majkapusztá, 1881 – Bécs, 1960): keresztény pártok politikusa, 1917-ben miniszter, 1931–44: országgyűlési képviselő. 1944-ben a Gestapo letartóztatta. A mauthauseni koncentrációs táborból 1945 nyarán ért haza. 1951-ben a kommunisták internálták. 1956-ban emigrált.

18 Mihalovics Zsigmond (Oszlány, 1889 – Chicago, 1959): 1914-ben szentelték pappá. Később hittanár, majd plébános, 1933-tól az Actio Catholica igazgatója. 1948-ban letartóztatása elől külföldre menekült, távollétében tíz évi börtönrre ítélték.

19 *Primus inter pares*: első az egyenlők között.

tekinteni. Eszembe jut Velösy Elek²⁰ bá' szellemes megjegyzése Miklósi Laci²¹ „lakodalmán”: mindkettő első, mint az utca két házsorán az első házak, mégis az egyiknek egyes, a másiknak kettes a száma...

Arra is tessék számítani, kedves Atyám, hogy a hivatásszervezet agrártagozatában való nyílt munka nagyon kényes természetű: folyamatos vád ér bennünket, hogy klerikális mozgalom a hivatásrendi mozgalom; ezért prüszkölnek a protestánsok is; és egész bizonyos, hogy Freeszék²² minden ilyen vádat a mi cipőnkbe varrnának, ha egyikünk nyíltan dolgoznék a hivatásszervezeti mozgalomban. Ezért hangsúlyozom, hogy a KALOT leple alatt kell munkánkat végeznünk; így könnyedén tudunk egyezkedni a protestánsokkal is, mert ők meg végezzék el ugyanezt a KIE²³ segítségével. Azért szükséges is lesz mielőbb bevenni az agrár hivatásszervezet központjába egy vezető protestánst! A nyilvánosság elé Ön hivatásszervezeti síkon csak akkor ugorhatik, ha közvetítésről lesz szó az agrár-munkások és agrármunkaadók között (ezt akarja a R. P. Provinciális is!)

Azt hiszem, így lehetne küzdőterünket megnevezni: P. Nagy a KALOT hivatásrendi főtitkára, P. Kerkai pedig a KALOT mozgalmi főtitkára.

Mindezeket részletesen megírtam kedves Atyámnak, mert biztosra veszem a Mozgalomba való jövetelét. Ui. értesültem, hogy P. Bangha²⁴ is kivetette a hálót: Tőhit akar fogni. De R. P. Provinciális azt felelte, hogy ő már parton van...

Mindehhez járul az irodalmi tevékenység, amelyet kedves Atyámnak nagymértékben kell ütni; állandó kapcsolat Farkas Gyuriékkal;²⁵ a [hivatás]rendi agitáció kézben tartása; s a tömegek mély lelki neveléséről, vezetők kegyelmi megdolgozásáról való tervszerű gondoskodás! Roppant nagy feladatok! Amint a felsorolásból is kitűnik, ezek a területek mind önálló feladatköröket jelentenek, persze szerves kapcsolatban a KALOT életével.

20 *Velösy Elek*: pénzügyi tanácsos, cserkészvezető, szakíró.

21 *Dr. Miklósi László* (1912–?) jogász, újságíró, 1936–1946 között a KALOT ügyvezető titkára.

22 *Freesz József* (1903–1951): római katolikus pap; az 1935-től szerveződő Egyházközségi Munkásszakosztályok (EMSZO) egyik vezetője, 1942-től igazgatója. 1944-ben a Gestapo sikertelenül próbálta letartóztatni. 1948-tól kezdve többször beidézték az ÁVÓ-hoz, veréssel és kínzásokkal próbálták besúgónak beszervezni, de ennek ellenállt. Végül a bántalmazások következtében hunyt el 1951-ben.

23 *KIE*: Keresztyén Ifjúsági Egyesület a 19. század folyamán Nyugat-Európában kifejlődött ökumenikus jellegű, de kezdetben főként protestáns fiatalokat tömörítő nemzetközi Young Men's Christian Association (YMCA) és testvérszervezete, a Young Women's Christian Association (YWCA) nevű mozgalom magyar tagozata. Gyakorlatilag 1883-ban alakult, de alapszabályát csak 1892-ben hagyták jóvá. 1910-ben a KIE keretében szervezték meg az első magyar cserkészcsapatot. 1936-tól kezdve kezdték szervezni népfőiskoláikat. 1950-ben a KIE közgyűlése Bereczky Albert, a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke elnökletével, kimondta feloszlását. 1990-ben szerveződött újjá.

24 *Bangha Béla* (1880–1940): jezsuita szerzetes, hithirdető, teológus, szerkesztő, író, Magyarország „sajtóapostola”.

25 *Farkas György* (1908–1991): jogász, politikus, a KALOT ügyvezető igazgatója, a Demokrata Néppárt országgyűlési képviselője.

Ehhez a hatalmas küldetéshez természetes szempontból nagyfokú nyugodt körültekintés és szívós, száraz, elszánt akaraterő kell; természetfeletti szempontból pedig *unio constans cum Christo*²⁶! Imádkozzunk egymásért, hogy Isten megadja ezeket nekünk!

Nem hinném, hogy R. P. Provinciális szívesen írjon az említett ügyben a R. P. Generálisnak. Imádkozzunk magunk a sikerért! Magam részéről – megvallom – nem tudok lelkesedni a pápai kihallgatásért sem: nálam ez inkább a vana gloria²⁷-t, mint a gloria Dei²⁸-t szolgálná. Mozgalmunk szempontjából tessék megkísérelni, ha *gratia Dei* instigat Te.²⁹ Ha ez forog fenn, én örülök legjobban a sikernek.

Szeretett Atyám, befejezem utóbbi életem leghosszabb levelét. De megéri böven, mert Annak megy, akivel ezentúli életemben együtt harcolok. A válaszban tessék megírni azt is, hogy a nyomtatványok és a bélyegek megérkeztek-e? P. Wachtert is szeretettel köszönti

értékes mementóikat kérve fr in Xto: P. Kerkai Jenő

26 *Unio constans cum Christo*: állandó egység Krisztussal.

27 *Vana gloria*: hiú/hamis dicsőség.

28 *Gloria Dei*: Isten dicsősége.

29 *Gratia Dei instigat (Te)*: Isten kegyelme hajt/ösztökél (Téged).

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1940. 04. 14.

[P. Nagy Töhötöm Firenzében]

+! Adjon Isten!

Budapest, 1940. IV. 14.

Kedves Atyám!

Végre egy nyugodt óra, amelyben elbeszélgethetünk! Nyugodt óra? Igen, belül nyugalom van, de külső szempontból felkészültünk minden eshetőségre; Damoklész kardja a fejünk fölött állandóan. Szörnyű érzés, hogy évek termése egy nap alatt elhamvadhat... In manu Dei sumus,³⁰ és mint R. P. Provinciális megjegyezte: Nem kereshetjük jobban az Isten dicsőségét, mint ahogy Ő maga keresi azt...!

Arra törekszünk, hogy mindennapi munkánk úgy menjen, mintha a légkörben nem volna feszültség. – Megkezdődtek az egyhetes bizományosképző tanfolyamok. Már a második ötvenes csoport érkezik. A túlnyomó nagy százaléka remek anyag. Cél: sajtópropagandára, biztosítási ügynökségre és nagybani beszerzésre való kiképzés. 1940 folyamán 1000 ilyen bizományost kell kiképezni. A KALOT Gazdasági Szövetkezet irányítja tevékenységüket. A zsidók nem akarnak helyet adni Budapesten semmi pénzért, mert a kereskedelmüket lékelgetjük ezzel a vállalkozással. De kifogunk rajtuk, mert az érdi noviciátus épületére alkuszunk. Ott lenne a KALOT Népfőiskola (speciális szakképzési és általános faluvezetői képzés kettős céljával). A bizományosokkal lebonyolítandó gazdasági vállalkozás lesz hivatva a Mozgalom anyagi függetlenítésére. A biztosítási paktumot a világhírű Generali Biztosító Intézettel kötjük (alias „Triesti Biztosító”³¹). Új biztosítási típusok bevezetése van folyamatban: kiházasítási és önállósítási biztosítás. Ez a vállalkozás a Generali-leányvállalat lesz, és „Magyar Népbiztosító R.T.”-nek szeretnénk nevezni.

Az idén – Deo iuvante³² – ismét megkétszereződött a mozgalom. Mindent összeszámítva: munkatársaink száma 35.³³ Lesz, kedves Atyám, elég gondja Önnek is! Addig azonban erősen kell imádkoznunk, mert R. P. Provinciális a vizitáció alkalmával a most már talán ötödször megismételt kérésemre azt felelte: Nem ígérhetem biztosra, mert emberhiány mutatkozik. Együttesen kérjük az Urat, hogy ha az Ő nagyobb dicsőségére válik, együtt dolgozhassunk is! Itt említem meg, kedves Atyám, hogy Ön készüljön fel úgy, mintha biztosan a Mozgalomba kerülne. Azért kérem, hogy tessenek az olasz agrárkérdések tanulmányozására

30 *In manu Dei sumus*: Isten kezében vagyunk.

31 *Triesti Általános Biztosító Társulat*. Az 1831-ben alakult Assicurazioni Generali di Trieste 1832-ben kezdte meg működését Magyarországon.

32 *Deo iuvante*: Isten segítségével.

33 Itt a fizetett munkatársokról van szó.

(telepítések, észak-olaszországi gazdálkodás) egy kis tervet készíteni, engedélyt szerezni a végrehajtására; a Mozgalom szívesen hozzájárul 150-200 P-vel.

A Hivatásszervezet nagyon lassan mozog országszerte. Megbénítja a gyűléstilalom és a háborús körülmények még inkább. Pedig hihetetlen lehetőségek állnak előtte. Az illetékes tényezők és azok fullajtárjai is mindent elkövetnek megbénítása érdekében. Pénzük nincs, az Agrártagozatot is kénytelen volt a KALOT átvenni pénzügyi szempontból.

Szegeden nem is olyan rossz a helyzet, mint ahogyan az ember távolról gondolná. Egyesekben keservesen kellett csalódnunk: első helyen Rostában³⁴ (no, Ön ugyan sohasem bízott a tiszta szándékában!), aztán Rakonczayban,³⁵ s végül Kopaszban.³⁶ A gárda több része bámulatos lelkesedéssel küzd a hadi körülmények között. Radnai Mikes³⁷ elismerésre méltóan beledolgozta magát az elnöki szerepbe. Öröm őt látni, hogy milyen szépen fejlődik.

A szegedi gazdasági dolgok rosszul állnak. Mamusich ködös feje elrontott mindent. A szövetkezet vonszolja magát, a húsüzem megbukott, a pékség eredménye is inkább szájalás volt, mint valóság. A pékségre nézve most rendes bérleti szerződést kötöttünk havi 90 P-vel. Kíváncsi vagyok, jön-e az összeg. Mamusichot irodai munkára Budapestre hívtuk.

A munkatársak – jó órában legyen mondva – igen jól érzik magukat. Ugrin Józsi³⁸ még nem találta meg oldalbordáját. Farkas Gyuri jezsuitának neve-li Andrisát. Miklósiék boldogan élnek; Bencze³⁹ sógor pedig Zalaegerszegről felköltözött, és ő vezeti a KALOT Gazdasági Szövetkezetet Vujkovich Lajossal együtt. Nagyszerűen csinálják. Máris több látszata van, mint az összes eddigi szövetkezeti mozgólódásainknak.

EMSZO-ék⁴⁰ is szépen haladnak. Persze Magyarországon nincs annyi jövője az ipari mozgalmaknak, mint az agrárnak. De szép békében élünk.

34 *Rosta Lajos* dr. postatiszt, politikus (Magyar Élet Pártja, Hivatásszervezet), országgyűlési képviselő.

35 *Rakonczay János*

36 *Kopasz József*

37 *Dr. Radnai Mikes* (szül. 1910 körül – elhunyt: 1973). Eredeti neve: Reisz Miksa. Szegeden a Hivatásszervezet munkatársa volt.

38 *Ugrin József* (1910–1993) a KALOT egyik fő szervezője, 1947/48-ban a Demokrata Néppárt országgyűlési képviselője.

39 *Bencze Imre* (1904–1980), jogász, P. Kerkai Jenő sógora. 1940-ben bekapcsolódott a KALOT munkájába, egy időben annak ügyésze volt. 1945-től nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő (FKGP). 1948. jún. 15-én lemondott a mandátumáról, és kilépett a Kisgazdapártból. Ezután csak ügyvédi tevékenységet folytatott. 1956-tól 1964-ig, nyugdíjba vonulásáig a 33. sz. Ügyvédi Munkaközösség vezetője volt.

40 *EMSZO* (Egyházközségi Munkásszakosztályok) a katolikus egyházon belül a 20. század első felében létrejött keresztényszociális munkásmozgalmi szervezet (1935–45).

Hát Ön, kedves Atyám, könnyen húzza-e a probáció igáját? Kérem, hogy állandóan imádkozzék a Mozgalomért, mert ebben lehet csak minden bizodal-munk. Nemegyszer megdöbbentő világossággal veszem észre a Gondviselés kezét.

P. Wachtert is szeretettel köszöntöm.

Sal. plur. R. P. Instructori et omnibus PP. et FF.⁴¹
servus in Xto:

P. Kerkai Jenő

41 Sok üdvözet a P. Instruktorinak és minden páternek és fráternek.

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1940. 06. 17.

Főtisztelendő P. Nagy Töhötöm Úrnak, S.J. FIRENZE

Kedves Atyám!

Tegnap beszéltem a P. Provinciálissal. Örömmel közölhetem, hogy jelenlegi szándéka szerint a Mozgalomnak adja Önt. A tanulmányi út befejezése után egy kis időt talán Szegeden tölthetne, és Mikes⁴² kérése szerint a Hivatásszervezet ügyeit irányítaná addig, amíg ő egy kis vakáción kifújja magát.

Egyben pedig fontos bizalmi feladatra szeretném kedves Atyámat megkérni. Emlékszik arra az úrra, akit Ön valaha megkért, hogy vezető szerepet vállaljon a Hivatásszervezet-mozgalmunk élén. Ő [akkor] félreértette a kérést és „fatális tévedésnek” nevezte a félreértést. Tudja már ugye, kiről van szó? Ennek az úrnak,⁴³ a jelek szerint, a mostani körülmények között ismét fontos szerepe lesz. Azért, akár tetszik, akár nem, nekünk keresni kell vele újból a kapcsolatot. Ön a legjobb barátsággal vált el annak idején tőle, most tehát a legkönnyebb Önnek ismét felvenni vele a szálakat. Nincs másról szó, csak arról, hogy Ő ismét úgy dolgozzék velünk együtt, mint régen. S ezt azért kéri Ön tőle, mert Ön lesz az Agrár Hivatásrendi Mozgalomnak a háttérből való irányítója. Tehát ez amolyan előcsatározás-féle lenne az ügy együttes kiépítéséhez. Nagyon kérem, alaposan és tapintattal tessék ezt elvégezni.

Örömmel jelentem, hogy június 15-én este 6 órakor az utolsó nővérek is kiköltöztek Érdről, és 6 óra 1 perckor a KALOT hat munkatársa elfoglalta a kiürített hadállásokat...⁴⁴ Minden nehézség ellenére, Isten segítségével, ügyeink rohamléptekben haladnak előre. Nagyon fontos lesz, hogy kedves Atyám sok lelki nyugalommal, idegerővel és olasz tapasztalatokkal felszerelve, frissen álljon be a küzdelembe.

Addig is igaz szeretettel köszönti a fenti levél mielőbbi megírását kérve testvére Krisztusban:

Budapest, 1940. június 17.

P. Kerkai Jenő

42 Radnai Mikes

43 Imrédy Béla (1891–1946): gazdasági szakember, politikus, pénzügyminiszter, miniszterelnök (1938. máj. 14. – 1939. febr. 16.), országgyűlési képviselő. Miniszterelnöksége alatt támogatta a KALOT-ot és a többi keresztényszociális mozgalmat.

44 Itt, Érden nyílt meg 1940 őszén a KALOT első népfőiskolája (amelyet később további 19 népfőiskola megalakítása követett).

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1940. 07. 18.

Nagyságos és Főtisztelendő

P. Nagy Töhötöm S.J. úrnak

SZEGED

Kedves Atyám!

Elsősorban is:

1. A Hivatásszervezet ügyére nézve a következőket: az összes tagok Szegeden szerepeljenek, úgy mint a Hivatásszervezet Országos Központjának tagjai. Erről az írást sürgősen küldeni fogja Vida Pista;⁴⁵ addig is, amíg véglegesen kitisztázódik a helyzet, minden a Buócz⁴⁶ főkapitány úr jóakarátán fordul meg. Ez a jóakarát pedig sohasem hiányzott. Így kell majd eljárni: a Hivatásszervezet budapesti központjának szegedi tagjai nem tarthatnak gyűlést, hanem csak értekezletet. Erre az értekezletre sincs jog, mert csak Budapesten szabad megtartani, de itt kell a jóakarát, hogy szemet hunyjon a Főkapitány úr.

Egyébként meg lehet nyugtatni Buócz Főkapitány urat azzal is, hogy intézkedni fogunk a Belügyben arra nézve, hogy tekintsék a gyűléstilalom alól kivettnek a szegedi Hivatásszervezetet.

Vida Pista gondolatát is közlöm: legokosabb volna egy szeptember 2-a előtti összehozási gyűlést úgy deklarálni, mintha az alakuló gyűlés lett volna, és így régi dátummal újra elindítani a fiókegyesület jóváhagyását. Ezt ügyességgel el is lehet intézni.

2. Gratulálok a gyönyörű összehozási gyűléshez. Gondolom, hogy Mikesel együtt örült, kedves Atyám, az eredménynek. De Mikes még most sem kezdte meg szabadságát?

Engedje meg, kedves Atyám, hogy a következő kéréseket is röviden összefoglaljam.

- a. Minden A.C.⁴⁷-gyűlésen egyórás előadásra lesz alkalmunk; körülbelül 50 gyűlésen veszünk részt. Részünkről körülbelül 5-6-an szerepelhetnek egy

45 *Vida István* (1915–1996): jogász, szociálpolitikus, társadalmi szervező, antikvárius, könyvtáros. 1936-tól aktívan részt vett különböző keresztény-szociális mozgalmakban, fontos szerepet játszott a KALOT, az EMSZO és a Hivatásszervezet kibontakoztatásában. 1944-ben a nyilasok, később pedig a kommunisták üldözését kellett elszenvednie. 1971-ben az NSZK-ba menekült, egyetemi könyvtárasként dolgozott. Jelentős Erasmus-kutatásokat végzett. 1995-ben tért vissza Magyarországra.

46 *Buócz Béla*, dr. (1887–1946): Szegeden rendőrfőtanácsos, 1938-tól rendőrfőkapitány-helyettes, 1944 elejétől rendőrfőkapitány.

47 *A.C.* (vagy *AC*): Az *Actio Catholica* (magyarul Katolikus Akció) a katolikus egyház mozgalma és szervezete. XI. Piusz pápa (1922–1939) buzdítására hozták létre számos országban azzal a céllal, hogy a világi híveket bevonják az egyház életébe és munkájába a hierarchia vezetése alatt. Magyarországon a püspöki kar alapította 1932-ben. A negyvenes évek végétől csak erősen korlátozott mértékben és az állam által befolyásolt módon működött, hivatalosan egészen az 1990-es rendszerváltásig fennmaradt.

időben. Témájuk teljesen azonos lesz. Mihalovics⁴⁸ atyánkkal megbeszélve az ügyet, így óhajtja: legyen rövid beszámoló; legyen jól értelmezett elvi önigazolás; legyen a mozgalmi eszmék megszerettetése. De ne kizárólag csak a KALOT-ról legyen szó, hanem röviden rá kell mutatni a KALÁSZ⁴⁹-ra, a DL⁵⁰, KIOE⁵¹ stb. testvérmozgalmakra. Úgy tessék elkészíteni ezt az előadást, hogy Mihalovics prelátus úrnak is be lehessen mutatni, és az előadó titkárok szintén kézbe kaphassák.

- b. Mihalovics prelátus úr kéri a következőt. Tessék egy rövid beszédet készíteni annak az előadónak a számára, aki az A.C. egyházmegyei gyűlésén majd a szervezői szakosztályok vezetőinek előadást fog tartani. A téma: mit, hogyan és miért kell szervezni falun katolikus szempontból. Az illetők mind meglett emberek, az egyes falvak A.C. szervezői szakosztályának kiküldöttei. Természetesen a mi Mozgalmunkról és testvérmozgalmunkról legyen szó az előadásban. Ezekben az emberekben Mozgalmunk igazi jóbarátokat nyerhet az egyházközségekben.
 - c. A tanítói Nagytáborra kérném szépen kedves Atyámat, hogy négy előadásra készüljön. Téma: Szent István szelleméről elmélkedésszerű előadás reggel és este a magyar nép hivatott vezetőinek és tanítóinak.
 - d. A papi Nagytáborra pedig egy előadást kérnék az olasz szociális mozgalmakról (fasiszta alkotások).
1. Ezek után pedig azt merészelem kérni, hogy pihenésre és az egészség reparálására is legyen gondja. Mindent lehet, ha nagyon akarja az ember.
 2. Titkári értekezlet 2-án egész nap. Szent Ignác után tehát tessék ennyi időt Pestnek szánni.
 3. Most már körülbelül biztos, hogy szeptember 2-án, hétfőn este kezdődik az ötnapos titkári lelkiprákora, melyet kedves Atyám fog tartani. Utána háromnapos titkári továbbképzés.

48 *Mihalovics Zsigmond* (Oszlány, 1889 – Chicago, 1959): 1914-ben szentelték pappá. Később hittanár, majd plébános, 1933-tól az Actio Catholica igazgatója. 1948-ban letartóztatása elől külföldre menekült, távollétében tíz évi börtönrre ítélték.

49 *KALÁSZ*: Katolikus Leánykörök Szövetsége (1935–46). Mozgalom a lányoknak a családayai feladatra való felkészítésére, keresztyén és nemzeti szellemű nevelésére, művelődésük és szórakozásuk megszervezésére.

50 *DL*: *Katolikus Dolgozó Leányok Országos Szövetsége* (1933–38 között, később: *Katolikus Dolgozó Leányok és Nők Országos Szövetsége* (1938–46); a *Szociális Testvérek Társasága* szervezésében alakult hitbuzgalmi és érdekvédelmi egyesület.

51 *KIOE*: *Katolikus Ifjak Országos Egyesület* (1936–46), elődje 1921-től: *Keresztyén Iparos és Munkásifjak Országos Egyesülete*.

Bízom abban, hogy a szegedi Hivatásszervezet ügyét könnyebben fogjuk és fogják önök is megoldani, mint ahogy első pillantásra látszott. Kedves Atyámat, Mikest és az összes munkásokat igaz szeretettel köszönti testvére Krisztusban:

Budapest, 1940. július 18.

P. Kerkai Jenő

Ui.: Kérem, kedves Atya, szíveskedjék a mellékelt levelet a címzetthez mielőbb eljuttatni. Budapesten kérnek elhelyezkedést, de ez a kérésük nem teljesíthető.

Kerkai Jenő levelezőlapja Nagy Töhötömnek. Budapest, 1940. 10. 13.

[A levelezőlap eredetileg Kolozsvárra volt címezve P. Nagy Töhötöm S.J. úrnak, majd a címzés át lett írva: „Csíkszereda, Róm. Kat. Főgimn. Papp Dénes leveleivel”.]

+! Adjon Isten!

Bpest, 1940. X. 13.

Kedves Atyám!

Távirata most érkezett; amint a sz[abad]jegy megjön, küldjük. Az érdi prospektusból indul Kolozsvárra 50 db. az értekezleteken való bemutatásra, később többet küldünk a vezetőknek. Ezt tessék ingyen osztani.

Nagyon várom az ígért híreket, R. P. Provinciális is érdeklődött tegnap. – Úgy emlékszem, kedves Atyám, kiskabátban ment el a havasok tövébe; hova küldjek valami meleg ruhafélét?

A M.Sz.Nm.⁵² sodorva megy előre. Nyilassyék⁵³ nagyon prüsszkölnek. A mi napilapunkat olvasta mindennap? Kb. 10-15 nap múlva nagy szenzáció lenne, ha azt jelenthetnék, hogy az „erdélyi székely népvezetők” pl. 300-an csatlakoztak a Mozgalomhoz. Tessék tehát minden értekezleten az egységes front fontosságát (vagyis a M.Sz.Nm.-t) ismertetni és csatlakozásukat kijelentetni!

R. P. Superiort⁵⁴ s minden kedves Atyát és Testvért
igaz szeretettel köszönt fr. in Xto:

P. Kerkai Jenő

⁵² *Magyar Szociális Népmozgalom*

⁵³ Nyilassyék (itt): a nyilasok [nyílt levelezőlapon ment az üzenet].

⁵⁴ *Superior*: házfőnök (helyi elöljáró).

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1940. 10. 16.

Főtisztelendő

P. Nagy Töhötöm S.J. Úrnak

Csíkszereda

Szeretett Atyám!

Várva várt levele megérkezett, s úgy olvastam azt, mint a misszionáriusokét szokás. Hálas köszönet érte. Megmutatom másoknak is, hadd lássák, mi az a KALOT-vitézkedés.

Amilyen nehézségekkel kezdődött kedves Atyám munkája, olyan hihetetlen eredményekkel folytatódik és fog is végződni. Gratulálok az eddigi gyönyörű sikerhez is.

Hogy a hideg oly könnyen ki ne rázhassa kedves Atyám, a jövőben el ne induljon kiskabátban a havasok tájára! Most utólag valami meleg ruhafélét és egy kis fehérműt fogok küldetni, most már úgylis elfér a kiürülő táskájában.

Népfőiskolánkra gyönyörűen jönnek a jelentkezések. Újév után tervezem a székelyek behívását, először hadd menjenek át a háromnapos tanfolyamokon. A háromnaposok idejét tessék csak nyugodtan kitűzni, legalábbis a hetek szerint, s a napokra majd később is be lehet őket osztani. Titkáraink minden más munkát félretéve erre a feladatra fognak készen állni. Mielőbb kérem végleges döntését, legalábbis a hetekre nézve.

Imáimban megemlékezem az egynaposok sikeréről.

A Magyar Szociális Népmozgalom cikkeit figyelemmel kísérte ugyebár, az Új Nemzedék hasábjain? Kolozsvárra már írtam Önnek, hogy hozza elő ezt az egységes frontot az összes egynapos értekezleteken, hogy 10-14 nap múlva el-sűthessük a közvélemény előtt a szenzációt: „az erdélyi székely népvezetők” csatlakoztak a népmozgalomhoz.

Most aztán tessék idevigyázni, kedves Atyám! Nincs még teljesen elintézve a hatóságokkal, de 80%-ig körülbelül biztos, hogy november 28-án, csütörtökön este a KALOT Központ jogi személyé váló válása alkalmával országos közgyűlést tartunk, amelyre minden mozgalmi falu elküldi a maga egy-két kiküldöttjét. Ma délelőtt sikerült megegyezni a baromfitenyésztőkkel, hogy adjanak át 2000 db 50%-os utazásra jogosító igazolványt az ő kiállításukra, s ezzel szépen jöhetnek a mi vezetőink Erdélyből is féláron KALOT-közgyűlésre. Fontos volna, hogy ezzel az alkalommal repesztő nagy erőt mutassunk kifelé. „Azt a zakota⁵⁵ népességet is el kell kujakolnunk⁵⁶” (idézve agrár Töhötöm lófő-székely leveléből).

55 *Zakota* (székely tájszó): láрма, rendetlenség, felfordulás.

56 *Kujakol* (székely tájszó): öklöz, ököllel ver.

Ha lehet, Szegeden tartok órát, most csak a székelyek bántsák a lelkiismeretét, mással ne törődjék. Dávid Lacinak gratulálni fogok. Székely civiltitkárnak való embert is tessék keresni!

Amint a fentiekből látja, kedves Atyám, megjött a KALOT Központ jogi személyesítése, így lett Tőhi Bácsi most már KALOT országos helyettes elnök, Ugryn Józsi pedig országos főtitkár. Folyamatban van mindhármunk számára a méltóságos, esetleg kegyelmes cím kieszközlése... A székelyeknek el ne mondja...

Szeretettel köszönti, Kedves Atyám, a viszontlátás reményében, testvére Krisztusban:

Budapest, 1940. október 16.

P. Kerkai Jenő

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Kézdivásárhely, 1940. 10. 20.

[Háttérinformáció az alábbi levélhez: a II. Bécsi Döntést követően 1940. szeptember első felében vonultak be a magyar csapatok a visszacsatolt Észak-Erdélybe. Nagy Töhötöm lenti, hosszabb időszakról beszámoló története okt. 5-én vagy 6-án kezdődhetett.]⁵⁷

Kézdivásárhely, 1940. X. 20.

Kedves Páter, kezdjük a legelején, mert sok mondanivalóm van. Vonatom illő késések után déli háromnegyed egy órakor futott be [Kolozsvárra], így a jezsuita privilégium alapján háromnegyed kettőkor miséztem a „Szent Jóska” egyetemi kollégium⁵⁸ kápolnájában.

Az utazás maga azonban igen tanulságos volt. Sokat hallottam előzőleg arról, hogy az erdélyiek már félnek a pesti „Regáttól”, amely a régihez hasonlóan elárasztja az összes állásokat.⁵⁹ Hát ezt most magam láttam, hogy így van. Útitársaim kizárólag ezek a pesti Regátból valók voltak. Fele azt sem tudta, hogy miért nevezték ki Zágonba tanítónak, holott ő Zalába kérte a kinevezését. Amikor így beszélgettem útitársaimmal, Cooper valamelyik regénye jutott eszembe, ahol az Alaszkába özönlő aranyásókról olvastam, akik hasonló módon vándoroltak boldogabb vidékek felé. Közben egy tiszt, aki szintén velünk utazott, szidta az erdélyi vasutasokat, ti. az újakat, hogy semmihez sem értenek; mire az egyik sarokban megszólalt egy fiatalember, hogy kérem, ezen ne csodálkozzanak, mert őt is most hívták be a vasúthoz; érettségije van és semmi gyakorlata, de máris így kiküldik valahová Erdélybe azzal, hogy majd ott belejön mindenbe.

Kolozsvárt csak fél napom volt, mert az éjjel már kellett továbbutaznom, ha idejére le akartam érní a csíksomlyói leánynapra. Tehát rögtön elmentem a jezsuitákhoz inkább csak tisztelgő látogatásra és P. Napholcztól⁶⁰ egy kis tájékoztatást kérni. Meg is kaptam. Tőle azonnal elmentem Bálint Józsefhez,⁶¹ a Népszövet-

57 E levél csak Nagy Töhötöm SJ *Korfordulón* című könyv-kéziratában maradt fenn. Lelőhelye: Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Nagy Töhötöm hagyatéka, fondjegyzék: 216/185, p. 58–81. – P. Kerkai előző, okt. 16-án kelt levele alapján feltételezhető, hogy Nagy Töhötöm a *Korforduló*-ban valójában két levelet közölt a kéziratban egy levélként, s levelének első felére volt válasz P. Kerkai okt. 16-i levele.

58 *Szentjóska*: A Szent Józsefről nevezett, jezsuita alapítású Báthori-Apor Szeminárium épületéről van szó, amelyben a 20. század első felében a piarista gimnázium bentlakó növendékeinek, majd 1930-tól egyetemistáknak, főiskolásoknak a diákkotthona volt.

59 Ahogyan Trianon után a közigazgatás emberei a régi Romániából, a *Regátból* érkeztek a Romániához csatolt Erdély és Partium területére, úgy Erdély 1940-es visszacsatolását követően Budapestről, illetve az „anyaország” más területeiről.

60 *Napholcz Pál* (1901–1943): jezsuita. 1936–41-ben Kolozsváron házfőnök. 1940. július 23-án a pápa püspökké nevezte ki, de a politikai helyzet miatt püspökké szentelésére nem került sor.

61 *Dr. Bálint József* (1901–1988): plébános, szentszéki tanácsos, 1936-tól az Erdélyi Római Katolikus Népszövetség ügyvezető igazgatója, a második bécsi döntés után az Erdélyi Párt

ség⁶² elnökéhez, ő az a bizonyos nehéz eset! Boldogan fogad, hogy behívták képviselőnek. No, gondoltam, ezzel a kérdés neheze meg van oldva. Legalább egy órát beszélgettünk. Ugyancsak e napon sikerült közel három órán át tárgyalnom a Helytartó⁶³ úrral. Mindjárt elintéztem vele, hogy a megtartandó egynapos papi-tanítói értekezletekre engedélyezzen iskolaszünetet; megadta. Igen barátságosan váltunk el.

Vacsora után pedig a Központi Vendéglőbe mentünk, ahol minden vasárnap este össze szokott jönni Kolozsvár minden papja, barátságos beszélgetésre. Itt is hintettem a mótelyt. Ez a vendéglő és szálloda egyébként igen nevezetes: a város legelőkelőbb szállója, és a Szociális Testvérek⁶⁴ tartják fenn. Úgy hogy amikor elrikkantottuk magunkat úgy éjfél tájban, hogy „Főúr, fizetünk!”, akkor egy tisztelendő nővér sietett az asztalunkhoz, és nem ugyan a farzsebéből, mint az igazi főpincérek szokták, de elővett egy hatalmas bőrtárcát, felcsapta a tetejét, és számolt, százalékolta, mi fizettünk, s még borraivalót is hagytunk, és elmentünk.

Hajnalban aztán miséztem, és indultunk Dávid Lacival⁶⁵ együtt. Elcsaltam magammal, mert ő ismeri a papokat, és a csíksomlyói leánynapon nekem majd elő tudja őket halászni a tömegből; magam árván bizony nem sokra tudnék menni. Hanem ez az utazás Kolozsvárról Csíkszeredáig életem egyik legrémesebb utazása lesz. Két teljes éjszaka már mögöttem volt, igen ki voltam fáradva, s most elindultunk hajnalban s megérkeztünk másnap éjjel két órára. Az utolsó három órában már oly sokan voltunk a kocsiban, hogy úgy álltunk egymás mellett, mint a körúti villamoson az emberek, amikor az zsúfolva van. A szó igazi értelmében ember-ember test mellett szorosan, egymást agyonfűtve, egymás arcába lehelve. Amikor összepréselődünk az új felszállókkal, én a közvetlen szomszédomtól kitudakoltam mindent, ami a falujukra vonatkozik, hogy mennyiből élnek, hogyan laknak, milyenek a szervezeteik, hogyan vélekednek a szükséges reformokról, és így tovább. Szóval mindenképpen igen tanulságos utazás volt.

országgyűlési képviselője. (Nem azonos P. Bálint József jezsuitával [1916–2009], sem a negyvenes évek közepén a KALOT-szervező fiatal pap Bálint Józseffel [1919–1988]).

62 *Erdélyi Római Katolikus Népszövetség* (1921–1945): katolikus hitbuzgalmi, tudományos, irodalmi és szociális-karitatív társadalmi szervezet, kolozsvári székhellyel.

63 *Sándor Imre* (1893–1956): erdélyi katolikus pap, püspöki helynök. A II. bécsi döntés után Kolozsvárról ő irányította a kettészakadt egyházmegye északi, Magyarországhoz visszakerült részét, mivel Márton Áron a román részen, Gyulafehérvárott maradt. 1951-ben letartóztatták, majd 1952. január 14-én a bukaresti katonai törvényszék 25 év kényszerszolgálatára és teljes vagyonelkobzásra ítélte hazaárulás címén. 1956-ban a Râmnicu Sărat-i börtönben fagyhalált szenvedett.

64 *Szociális Testvérek Társasága*: Slachta Margit által 1923-ban alapított püspöki joghatóságú, magánfogadalmas, de a közös élet szabályait követő nők társasága (1998-tól: „pápai jogú női apostoli élet társasága”). – A Társaság erdélyi kerülete is megalakult már az alapítás évében (1923).

65 *Dávid László* (1907–1992) katolikus pap, 1940-ben kolozsvári egyetemi lelkész, Gyulafehérváron teológiai tanár. 1951–1964 között börtönben. 1973-tól nagyprépost, 1977–84-ig a kolozsvári Szent Mihály-templom plébánosa.

Tehát éjjel kettőre megérkeztünk Csíkszeredára. Csípős hideg volt, én majdnem megfagytam a vékony kabátomban. Közben itt előre megjegyzem, hogy olyan hideg van itt, hogy már alaposan meg is fáztam, tegnap pl. egész délután a hideg rázott. Ma már jobban vagyok, mert ez a mostani házigazdám nagy kuruzsló, és mindenféle füvekből főzött nekem valami csodateát.

A Líceumban be voltunk táviratilag jelentve, hogy jövünk. Megérkeztünk, nyitva minden ajtó. De fekvőhelynek, kapusnak nyoma sincs. Minden ajtóra, ahol mégis szállást sejtettünk, névjegy volt kitéve: katonatisztek. Végre, úgy fél három fele, hosszú dörömbölésre sikerült felköltenünk Papp Dénes⁶⁶ aligazgatót. Beeresztett a szobájába, visszabújt az ágyába és mondotta, hogy megkapták ők a táviratot is, előzőleg az én Pestről irt levelemet is, de gyanúsak találtak mindent: agrármozgalom, Töhötöm, ez csak valami kóklerség lehet. Hideg ide, hideg oda – éreztem, hogy a meleg veríték kiver. A helytartó úr levelét, illetve azt a bizonyos körlevelet nem kapták meg, a mi nyomtatványaink sem érkeztek meg, és mi ott álltunk mint gyanús alakok. Szerencsém, hogy Dávid Lacit magammal cipeltem, ő aztán kezdett szavalni mellettem. Én is átvettem a szót. Ez volt a harmadik éjjelem, amikor szinte semmit nem aludtam, és folyton utaztam is közben, de most minden álom és fáradtság kiment a fejemből, és legalább egy óra hosszat elbeszélgettem: az aligazgató ott könyökölt az ágyban, én meg ültem egy széken, és adtam le a négyes programunkat, meg a főiskolát, meg a Márton⁶⁷ kegyelmes úr jóindulatát, meg a nyilas veszélyt és mindent. A végén nagyon belelkeseedett, engem lefektetett a másik szobájában egy díványra, a Lacit kitette egy tanterembe egy üres szalmazsákra. Megjegyzem, Papp Dénes vendége maradtam aztán már végig, sőt a főhadiszállásomat is az ő lakásán ütöttem fel, csomagomat is most ott hagytam nála, és ő lett a legfőbb támaszom, amint az a későbbiekben ki fog tűnni.

Nem aludtunk többet úgy két és fél óránál, mert kellett felkelni, hogy fél nyolcra már kint legyünk Csíksomlyón, mert akkor már kezdődik a leánynap programja,⁶⁸ Csíksomlyóra pedig csak gyalog lehet kimenni, kb. 5 kilométer.

66 Papp Dénes (1901–1944) katolikus pap, hittanár (a szatmárnémeti püspöki palotát ért szőnyegbombázás következtében hunyt el 1944 szeptemberében).

67 Márton Áron (1896–1980) az erdélyi egyházmegye püspöke. Az első világháborúban katona az olasz hadszíntéren. 1924-ben szentelték pappá. Ezt követően káplán, hittanár és püspöki titkár. 1932-ben a kolozsvári egyetem katolikus lelkésze lett. 1938-ban a Szentszék erdélyi apostoli adminisztrátorrá, majd még ugyanebben az évben püspökké nevezte ki. A bécsi döntés után sem hagyta el székhelyét, továbbra is a román fennhatóság alatti Gyulafehérváron maradt. Ekkor, mint román állampolgár, a magyar politikai életbe nem kapcsolódott be. Viszont több alkalommal felszólalt a háború és a zsidók üldöztetése ellen. 1949-ben letartóztatták, 1951-ben 15 évre ítélték. 1955-ben kiengedték a börtönből, de házi őrizetbe helyezték. Csak 1967-ben hagyhatta el püspöki rezidenciáját, és élete végéig erős állambiztonsági ellenőrzés alatt tartották.

68 Az *Ezer Székely Leány Napjáról* van szó, amelyet Domokos Pál Péter kezdeményezésére 1931–35 között évente tartottak Csíksomlyón a pünkösdi búcsú alkalmával; s a következő alkalommal 1940. október 8-án, Magyarok Nagyasszonya ünnepére szervezték meg. Ezen megjelent Horthy Miklós kormányzó is.

Olyan pontosan kiértünk, hogy én az egyik mellékoltárnál épp akkor tudtam kezdeni a misémet, amikor a főoltárnál kezdődött a közös csendes mise. A templom zsúfolásig tele volt lányokkal. Nagyon buzgón kértem a Csíksomlyói Szűzet, hogy segítsen meg, mert láttam előre, hogy sok bajom lesz.

Lett is.

A misém után Dávid Laci nagy lelkesen odavisz egy főespereshez, aki a meghívottak között volt, hogy íme, itt van P. Nagy Töhötöm, aki így meg úgy. Rám néz: Ki maga? Mondom, hogy ki. Csóválja a fejét. Aztán ki küldte? Hát nekem a fejembe szökött a vér. Kérdelem, hogy nem kapott a Helytartó úrtól egy körlevelet? Nem emlékezett rá. Aztán formálisan rám támadott, hogy mit jövünk ilyen korán, amikor itt még minden fel van fordulva, amikor még senki semmit sem tud, amikor az ünnepségek miatt még ebédelni sem tudnak tisztességesen. Erre én is kihúztam magamat, és mondom, hogy nem jószántamból jöttem, mert én is kényelmesebben tudnék élni a pesti rendházban, mint itt három napon át utazni és nem aludni, hanem engem Márton Áron kegyelmes úr küldött, és majd jelenteni fogom neki, hogy a főtisztelendő urak szerint túl korán jöttünk, holott éppen ő volt az, aki valósággal hajtott, hogy siessünk már.

Hát akkor mit akarok? Kezdem neki magyarázni. De gondolhatja, Atyám, hogy mit éreztem és hogyan éreztem magamat. Mondok neki egy mondatot, de közbevág, hogy Imrédy⁶⁹ velünk tart vagy sem, mert ők mind Imrédyért rajonganak. Magyarázom neki tovább a dolgokat, de minden ötödik mondatnál találkozik egy-egy ismerőssel – ti. közben indultunk már ki az ünnepség színhelyére –, s ilyenkor nekem el kellett hallgatnom, míg ő kibeszélte magát, aztán megint én jutottam szóhoz, mint valami kellemetlen állandó mellékhang.

Dávid Laci közben nézett más papok után, de még nehezen lehetett találni őket, mert nagyon el voltak vegyülve a tömegben. Végre hozzám jön Laci, s mondom neki, ha mindegyik pap ilyen lesz, akkor 1950-re itt befejezzük az első megalapozást.

De íme, mi történt! Egyszer csak jön szemben egy igen előkelő hölgy. Az én főesperesem nyomban ott hagyott engem, s odasietve nagy tisztelettel üdvözölte. Laci megsúgja nekem, hogy ez Erdély nagyasszonya, Bethlen grófnő,⁷⁰ a jelen leánynapnak is fővédnöke (később láttam, hogy az egész ünnepség alatt ő beszéltetett a Főméltóságú Asszonnyal⁷¹), s azt mondja Laci, hogy bemutatlak. Jól van. S íme, amikor bemutat a grófnőnek, az szinte lelkesen azt mondja: „Jaj de örülök, hogy végre megismerhettem a Ft. Pátert, mert nagyon sokat hallottam önről és a KALOTról is...”, és elkezd dicserni a KALOTot, meg minket is

69 Imrédy Béla (1891–1946) gazdasági szakember, politikus, pénzügyminiszter, miniszterelnök (1938/39). Kezdetben, miniszterelnöksége alatt helyeselte a XI. Piusz pápa által támogatott keresztényszociális hivatásrendi elképzeléseket. 1939-től fordult egyre inkább a szélsőjobb felé.

70 Valószínűleg Bethlen Kata (?–?) grófnő. Lásd: <https://hargitanep.eu/hetvenot-eve-latogatott-szekelyfoldre-horthy-miklos/>

71 Purgly Magdolna (1881–1959), Horthy Miklós kormányzó felesége.

valamennyiünket. Természetesen ezzel a grófnő éppúgy faképnél hagyta a főesperest, mint az előbb engem kétpercenként, s kezdett velem beszélgetni. Erre őszintén megmondom neki, hogy milyen jólesik ez a közvetlen beszélgetés, mert ezzel a grófnő legalább igazol az ilyen tamáskodó emberek előtt, mint a főesperes úr. Közben szemem sarkából odanézek, s látom, hogy most az ő bajusza fagyott le, mint az előbb az enyém.

Elég az hozzá, hogy a főesperes úr tökéletesen megváltozott. Erre elbúcsúztam tőle, és elindultunk a Lacival a papok számára fenntartott páholyok felé. Hát már vagy 10-15 pap ott üldögél. Sorra bemutatkozom, és kezdem az agitációt. Hát bizony nagyon kevesen voltak, akik valamit is tudtak rólunk: nem kapták meg a leveleket és a csomagot, és ha megkapták is, nem olvasták el, mert ma naponta tizenötöt kapnak. Egy a sok közül a mienk. Az ünnepély eltartott kb. két óráig. Én ezalatt sorra próbáltam meggyőzni vagy tizenöt papot. Már kezdtetek hinni, bár az elején mind valami szédelgőnek tartott. Nem ment a fejükbe az agrár szó, meg a Töhötöm! Ez a kettő együtt csak csalás lehet.

Közben, zárójelben, az ünnepségről csak annyit, hogy gyönyörű volt. Összejött kb. 3000 leány és 50-60 ezer felnőtt. A műsor kizárólag tánc és ének volt, de valóságosan kizárólag. Nem hangzott el egyetlen mondat sem a konferáló bejelentésein kívül. Úgy elméláztam, hogy mi lesz itt jövőre, amikor majd megrendezzük a 10 000 székely legénynapot, és ott éltávíratban megszólaltatunk egy somogyi, egy alföldi és egy felvidéki legényt, és egy székely góbé is tart valami lángra gyújtó beszédet, és így tovább. Ez a némaság itt oláh örökség lesz, de talán az is, hogy ezeknek a leányoknak talán nincs is semmi különös mondanivalójuk. Ezt a papok is így állapították meg. Bántja őket nagyon, hogy itt eddig csak fehérnépek vonulgattak és ünnepélyeskedtek. No, lesz ez másként is, biztattam őket.

Az ünnepségen azt mondtam a papoknak, akik közül sok volt az amúgy is hivatalos, hogy a barátoknál⁷² ebéd után összejövünk egy kis közös megbeszélésre. Az ünnepély után, éppen amint egy papot javában próbálok egy fa tövében a KALOT-ra rábeszélni, lélekszakadva fut felém Papp Dénes házigazdám, szintén pap, akivel az éjjel vitatkoztam, hogy jöjjen gyorsan, mert kb. harminc pap szeretne látni engem és hallani valamit a mozgalomról. Hamar cipelem magammal az én delikvensemet is, akit nem sikerült még egészen meggyőznöm, hogy jöjjön ő is erre a kis rögtönzött megbeszélésre. Jött is; közben felszedtünk még vagy négy papot, és cipeltünk be őket a barátok társalgójába. Ez a társalgó erre már tökéletesen megtelt papokkal, mert igen kis szoba volt; úgy álltunk ott, mint a heringek a hordóban. Nagy éljennel fogadnak. Gondolom, ez jó jel. Közben megtudtam, hogy Dávid Laci és Papp Dénes barátom már előzőleg beszéltek velük, no meg volt több pap, akikkel meg én találkoztam már az ünnepségen.

Itt kb. félórás „expozét” tartottam. Fogták a dolgot, csoda jól fogták. Mondogatták, hogy ez kell a székely embernek; üzlet, meg kupeckedés, éppen csak

72 Barátok (itt): a csíksomlyói ferencesek.

a szót kifogásolták. Hát mindent magyarázgattam. Volt ott valami három főesperes is, több esperes, plébánosok és az aranyifjúság, mármint a káplánok. Rögtön azonmód megállapítottuk az egynapos értekezletek idejét és helyét is.

Itt le is közlöm. Tehát:

Október 16-án Csíkszentmárton, 17-én Kászon, 19-én Kézdivásárhely, 21-én Sepsiszentgyörgy, 22-én Csíkszereda, 23-án Karcfalva, 24-én Gyergyószentmiklós, 25-én Gyergyóditró, 26-án Gyergyóalfalu, 28-án Marosvásárhely, 29-én Mikháza, 30-án Parajd, 31-én Székelyudvarhely. Nov. 2-án Barót, 4-én Gyimesközélpok és november 6-7-8-án Csíkszeredán az első kísérleti legénytanfolyam; s majd a többi tanfolyamot az egyes értekezleteken fogom megállapítani. Ugye, gyönyörű program!!

Mindjárt kiosztottam a meghívókat, adtam bélyeget és borítékot, minden értekezletnek gazdát kerestem, vele állok most már érintkezésben és így tovább..., szóval egyenesbe jöttünk.

Amíg így ezeket állítom össze, hívnak ebédre a barátokhoz valamennyiünket. Én még maradtam egy kicsit egy-két fiatalabbal, hogy osszam ki a meghívókat. Közben ismételten jönnek, hogy jöjjenek már ebédelni, mert már várnak. Nem sejtve semmit, nem nagyon siettem. Hát a végén, mikor bemegyek az ebédlőbe, majd leesem a lábamról: mind áll a helyén, még senki nem ült le, engem várnak ..., és bár suttyomban szerettem volna hamar az asztal végén helyet foglalni, előre tessékelnek a legelső helyre, és két öreg főesperes közé ültetnek, s engem kínálnak meg először mindennel. No, gondolom magamban, ritkán fordul a világ ily nagyot!

Ezzel a front át lett törve. Mindez történt 8-án, a leánynapon. 9-én írtam mindazoknak egy-egy köszönő levelet, akik vállalták az egynapos értekezletek rendezését. Egész délelőtt leveleket írtam, egész délután pedig a hideg rázott. Így érkezett el a 10-e, amikor a mi hivatalos első értekezletünk volt esedékes. A harminc behívott közül kb. tizenöt nem volt ott a csíksomlyói napon. No hát, most ez a tizenöt szabályszerűen befutott. Volt, aki levélapon jelezte, hogy csak du. egy órára tud érkezni. Ezeknek megint tartottam egy másfél órás előadást. Tűzet fogtak. Osztogattam, a Döfit⁷³ meg a Forrást, meg a jótanácsot. Mindenki leírta a reá eső egynapos [értekezlet] dátumát, és délutánra hazamentek, én pedig Lajos Balázssal⁷⁴ elmentem az ő közeli plébániájára, Madéfalvára.

Volt egy érdekes esemény. Amint megérkezünk Madéfalvára, hamarosan kezdődik az októberi ájtatosság. Én is elmegyek. Ez a jó székely pap fogja az ol-táriszentséget, s egy falatnyi ministránssal elviszi a Mária-oltárhoz, kiteszi négy

73 *Döfi*: Dolgozó Fiatalság. Forrás: Forrástár. A KALOT sajtókiadványai.

74 *Lajos Balázs* (1894–1970): pap, népmissziós író. A csíksomlyói gimnáziumban érettségizett, főiskolai tanulmányait Gyulafehérváron és Budapesten végezte. Gyulafehérváron 1918-ban szentelték pappá. Több helyen, többek között Madéfalván volt káplán, illetve plébános; 1952–54 között titkos ordinárius.

gyertya közé, aztán eléje térdel és imádkozza a rózsafüzért, a székelyek pedig válaszolnak rá. Egyszer csak, a harmadik tized után feláll, kifordul a hívek felé, és mond nekik egy-két perces kis beszédet arról, hogy mit tanult ő ma Csíkszeredán a legényegyletekről. Ilyen jóízű beszédet talán még sohasem hallottam. A végén így fejezte be: „Tudjátok, mi a különbség a régi és az új legényegyletek között? Eddig én dolgoztam, és a legények nézték, most majd én nézem, és a legények dolgoznak.”

A székelyek rábólogattak, hogy már értik.

Mozgalmunk bázisa lehet a székelység. A nyilasokra füttyülnek. Sokkal függetlenebb fajta, semhogy ilyen badarságot be tudjanak venni. Viszont a végső nyomor miatt óriási az elkeseredés. Várnak valami nagyot, valami csodát.

Miért is tartom a székelységet igen alkalmas KALOT-anyagnak?!

Európának talán legkollektívebb érzékű népe. Itt van pl. a híres-nevezetes kaláka, vagyis a közös segítség kölcsönösségi alapon. Valakinek valamire szüksége van, az egész falu, vagy a fele, ha csak azt kérte meg, segíti. Az Eszti férjhez akar menni, de nincs még kőháza. Hát az apja kiáll a falu piacára és elkurjantja magát, hogy emberek, gyerünk kőhordó kalákába. Mire felkerekedik az egész falu és két nap alatt összehordják a szükséges követ. Aki ilyenkor lemarad és nem segít, az kurjongathat reggeltől estig, nem segítenek neki, még ha a háza ég is. Van ganéjhordó kaláka, erdőlő-kaláka, cséplő-kaláka, s mindez nem a múlt században, hanem ma is, a szemem láttára! Természetesen a székely még a verekedésben is kollektív: kalákában verekszik. Két hete történt Madéfalva mellett: az egyik renegát székely házát kalákában a falu úgy szétverte, hogy még az ajtó- és ablak-betétfákat is kihalasították fejszével; mikor ezt elvégezték, kimentek a kertbe, és minden fát tövestül kivágtak, a kutat telehordták trágyával, és nyugodtan hazaeregéltek. Mire a csendőrök kijöttek, mindenki otthon ette már a pityókát. Csendben és szép szövetkezeti alapon irtották ki azt a házat. A lakók szerencsére elmenekültek. Őket is levágták volna.

Ezek itt a múlt század végéig (1867-ig) katonai köztársaságban éltek. Ma is közös birtokaik vannak, közös erdő és legelő. Nyilasba osztják ki a földet: egy nyíllövésnyi egy családé; ma persze már nem nyíllal mérik ki. Minden faluban vannak úgynevezett tízesek, ami a világ legtökéletesebb szomszédsági szervezete: a falu kis kollektív egységei ezek; ügyelnek nagyon, hogy a községi tanácsba minden „tízesből” csak egy jusson be. Itt szinte minden kollektíve megy a faluban. Legnagyobb gyűlésük az „esztena-gyűlés”, a juhgyűlés, amikor a juhtársulat megválasztja a pásztort, aztán azt, aki felváltva hetente kimegy a sajtért, és így tovább. A rendi népmozgalom ezeknek nem újság, itt évezred óta így gyakorolják, persze a mi hivatásunk lesz ezt tökéletesíteni, igazzá tenni.

Következő szempont a KALOT javára: itt a papoknak tekintélyük van. Itt a vallás és a magyarság egy volt. Kérdeztem az egyik papot, hogy milyen itt a lelki élet, miről szokott prédikálni? Mondja, hogy tavaly öt hétig kizárólag

csak az ördögről prédikált, s arról, hogy hogyan kell az ördög incselkedéseinek ellenállni, de mindenki tudta, hogy az oláh tanítóról van szó.

De kedvező a KALOT számára az is, hogy a székelly igen anyagiasság. Csak látta volna, Atyám, hogy felcsillant a papok szeme, amikor a nyúlőrkereskedésről beszéltem: Emmán értelmes beszéd, jegyezte meg az öreg Lajos Balázs. Kérem, nem lesz elég toll az országban a mi legényeink számára, mondta egy másik. Aztán kérdezték, hogy mikor jöhetnek már arra a népőiskolára.

(...) ⁷⁵

Szerdán reggel, 16-án, 9 órára futottam be Csíkszentmártonba. Gondolhatja, Atyám, hogy milyen szorongó érzéssel vártam az első értekezlet megkezdését: hányan lesznek, milyen a hangulat. Tíz falu volt hivatalos! Hát kérem, befut kilenc teljes létszámmal, összesen 37-en. Az öreg Kovács Balázs ⁷⁶ esperes, tanfelügyelő egyenként számba vette a falvakat, és nem tetszett neki, hogy egy hiányzik.

De megnyugtatták, hogy ott temetés van, és ezért nem tudtak eljönni. „No, akkor majd utasítom őket, hogy a csíkszeredaira menjenek el 22-ére. Itt bizony, ilyen fegyelmegyetten megy! Nagy volt a lelkesedés, úgy érzem, sikerült egészen meggyőzőnöm őket. Az értekezlet után közös nagyebéd az egyházközség pénzén. No, gondoltam magamban, ha mindenütt így megy, nem lesz rossz. Így is ment!

Még ugyancsak szerdán du. kiálltam az útszélre és, lestem, hogy jön-e egy kocsis vagy autó, amelyik felszedne és elvinne a kb. 14 km-re levő Nagykászonba, ahol másnap de. lesz a második értekezlet. Kb. kétórás várakozás után jött egy autó, amelyik a személypostát viszi ki a hegyek közé. Ennek, szerencsére, útja volt Nagykászon felé, és így én felkapaszkodhattam rá. Már ült rajta egy székelly legény, aki most szökött meg Bukarestből, és mesélt olyan jóízűen, hogy régen nevettem oly nagyokat, mint ott azon a fagyos úton. Közben kértem, hogy miből élt. „Mikor miből; fát vágtam az erdőben, aztán voltam egy parfümgyár ügynöke, máskor meg portás egy gyári ajtóban.” Csak eltűnődtem, hogy mi mindent tudunk mi majd kihozni ebből a fajtából, amelyik minden irányítás nélkül is így tudott a saját lábán megállni.

Késő este érkeztem meg Nagykászonba. A plébános ⁷⁷ egyike azoknak, akiket a püspök úr is és Domokos Pál Péter ⁷⁸ is a legmelegebben ajánlottak, mint érté-

⁷⁵ Nagy Tőhötöm kihagyása a *Korfordulón* című könyvben. (Az eredeti levél nem maradt fenn.)

⁷⁶ Kovács Balázs (1885–1968) 1910. június 27-én szentelték fel. Csíkszentimrében, majd 1941-től Szentkatolnában volt plébános. 1957-ben a Szoboszlai-perben négyévi börtönrre ítélték. Utána nyugdíjasként szülőfalujában, Csíkszentimrében szolgált, ott is halt meg.

⁷⁷ György Gábor (1883–1967) Csíkszeredában született. 1907-ben szentelték pappá; Désaknában, Menaságon, majd 1924-től haláláig Nagykászonban volt plébános (alcsíki főesperes is volt). Ott is halt meg.

⁷⁸ Domokos Pál Péter (1901–1992) Széchenyi-díjas tanár, történész, néprajzkutató, népdalgyűjtő. Erdély több településén tanított, köztük három évig a csíkszeredai tanítóképzőben. Ő szervezte

kes papot. Összeültünk este a duruzsoló kályha mellé, és beszélgettünk. Életem egyik legszebb emléke lesz ezzel a sokat szenvedett és sokat dolgozott pappal való beszélgetésem. Nagykáson bent van egész a havasok között, távol vasútól, autóbustól, mérhetetlen szegénységben, s ez a pap évtizedek óta kínlódik szegény híveivel. Most petróleumuk sincs, a templomban is az örökmécs helyett állandóan gyertya ég, mert még örökmécsolajat sem kapnak. Én is gyertyaszál mellett fekszem le. Valahogy nagyon átéreztem ezeknek az itteni papoknak szinte emberfeletti küzdelmét és nehézségeit.

A másnapi gyűlésre négy falu volt hivatalos. Kilenc órára be is futott közülük három: ki kocsin, ki gyalog. A közelben nincs is több falu. Várnak egy darabig, hátha még jönnek, de nem akarnak. Erre az egyik tanító jószántából biciklire kapott, és bár meglehetősen erősen havazott, igen, úgy ahogy mondom, havazott, elszalad Jakabfalvára, hogy megnézzze, miért nem jönnek onnan is a hivatalosak. Mi addig vártunk. Tíz órára visszajött a tanító, hogy nem kaptak értesítést, de már elindultak, mert ő sorra járta a plébánián kívül mind a három tanító lakását. Fél tizenkettőre beérkezett a plébános három tanítójával gyalog, a havazó időben gyalog! Nekem, komolyan mondom, valami szorongatta a torkomat. Közben senki sem vesztette el a kedvét a nagy várakozásban, hanem én beszéltem nekik a nyilasokról, a sajtóról, az anyaországi viszonyokról. Mindent éhesen hallgattak. A gyalog befutott jakabfalviakkal aztán megkezdettük a gyűlést, és beszéltem nekik két óra hosszat. Csak látta volna, Atyám, a felcsillanó szemeket! Ezek nem tudnak úgy lelkesedni, mint az anyaországiak, akiknél azt tapasztaltam, hogy néha szinte tomboltak. Ezek okos, fürkésző szemekkel figyelnek egész előadás alatt, nem tapsolnak bele egyszer sem, csak úgy a vége felé tesznek egy-egy olyan megjegyzést, hogy látom, hogy mennyire megfogták a dolgot. Ezekben a megjegyzésekben van valami különös. Lehet, hogy csak belemagyarázom, de nekem mindig az volt az érzésem, hogy abban az az egyszerű megállapítás volt: nahát, most gyérünk, és csináljuk meg, mert ez józan dolog! Ez a nagykászoni megbeszélés volt eddig talán a legérdekesebb élményem Székelyföldön; az a fanatizmus, ahogy ezek összegyűlekeztek (tizennégyen teljes létszámmal), ahogy végighallgatták, aztán röviden megítélték: hogy komoly beszéd volt, paptól még ilyet nem hallottak. A legvégén itt is közebedet csaptunk, de jellemző, hogy itt sem volt felköszöntő vagy valami hasonló bók. Ettünk, ittunk, aztán hazamentünk. Volt ebben valami hideg józanság. Én késő este elmentem a temetőbe, mert egész Székelyföldön egyedül álló specialitás: négy-öt méter magas fejfák, a tetjükön galambdúcféle szerkesztmény, amely alatt van a kis feszület. Egyedül mentem, s különös mély hatást tett rám az egész. A kezdődő sötétségben úgy álldogáltak ezek a nyurga óriások, mint az egész székelységnek őrzői: itt a tradíció a minden, itt ma is évezredek szokások irányítják a falu valóságos közéletét..., s itt nyugszanak azok, akik ezt a tradíciót évszázadok óta átadták.

meg először Csíksomlyón az Ezer Székely Leány Napja rendezvényt. 1940–44-ig a Kolozsvári Állami Tanárképző igazgatója volt. 1944 őszén Magyarországra menekült családjával. Egy ideig gazdálkodott, és néprajzi gyűjtést folytatott, 1961-től gimnáziumban tanított. Egész életében támogatta a csángókat, és kutatta a kultúrájukat.

Másnap de. a plébános úr nagy nehezen kerített egy szekeres székelty, aki engem „dergő szekeren” (dörgő, azaz zörgő szekéren) majd átfuvaroz Kézdivásárhelyre, amely bizony innen kb. 31 km-re van. Csípős hideg volt, de kaptam a plébánostól jó bundát és lábszákot. Végre 10 óra tájban elindultunk. Gyönyörű erdőn, völgyön, hegyen és patakok partján mentünk el.

A havazás is elállt, de azért jó csípős szél kerekedett a helyébe. Ha majd a titkárok is erre járnak, összeszedhetik lelkemnek elhullott darabkáit, amelyeket a förtelmes kocsiút és a dergő szekér rázott ki belőlem. Bizony, volt úgy majdnem négy óra, mire Kézdivásárhelyre megérkeztünk. Gondolkoztam, hogy hová menjek: a gimnáziumba, amely a papok megszálló helye, vagy a minoritákhoz. Az utóbbit választottam. Amikor bemegyek és meglát az egyik minorita, hát nagy lelkesedéssel fogad, hogy jöjjenek, mert már vár a jó meleg vendégszoba. Kértem, hogy ki jelentett be. Sokan, kérem! Még az egyházi főhatóság is. No, gondolom, ez jól megy. A holnapi gyűlés is az ő rendházukban lesz.

Másnap azután, azaz szombaton, 19-én de. csak eregélnek a székelty papok és tanítók. Összefutott ide valami húsz falu papja és tanítója. Csak egy-két egészen öreg maradt otthon és egy temetési parókia. Itt is a főesperes vette számba az embereket, mint a székelty pásztor a juhokat ott a havasi legelőkön. Aki hiányzik, azt majd elküldi valahová a legközelebbi értekezletre. De azért nehogy azt higgye, Atyám, hogy itt valami nyomasztó fegyelem van. Szó sincs erről: Az anyaországban kevés papi gyűlést láttam, amelyik ilyen családias lett volna. Itt a főesperesekkel is szinte komáznak. Nálunk, emlékszem, egyik-másik helyen de másként volt, különösen az egri egyházmegyében.

Kézdivásárhelyen is 10 órától du. kettőig eltartott a megbeszélés. Közben engedtem 15 perc szünetet is. Ez is nagyon sikerült gyűlés volt, mert feltűnő sok ember volt azok közül, akiket a püspök úr előzőleg lediktált nekem. Sőt itt találkoztam a legkomolyabb igazgatójelölttel is: Csató Gyula⁷⁹ torjai plébánossal. Eddig még mindenütt érdeklődtem utána a papok között, hogy mit szólnának hozzá; osztatlanul elismerték, hogy nagyon jó volna. A ditrói plébános a másik jelölt: dr. Lőrincz,⁸⁰ azt még jobban dicsérték, de róla még nem tudom, hogy vállalkozna-e.

79 Csató Gyula (1908–1984) Gyergyóalfaluban született, 1931-ben szentelték pappá Gyulafehérváron. 1936-tól Vízaknán, majd 1938-tól Altörján plébános. A második világháború viharaiban, 1944 őszén menekült (a mostani) Magyarországra. 1945-től a Baranyában letelepített bukovinai (hadikfalvai) székeltyeket pasztorálta, Bonyhádon, majd Majos, Varsád és Hidas telepés községekben. 1967-ben került át hivatalosan is a Pécsi egyházmegye kötelékébe. Életének utolsó éveiben Erzsébeten volt plébános 1971-től haláláig.

80 Lőrincz József, dr. (1903–1991) gimnáziumi tanulmányait Gyergyószentmiklóson és Csíkszeredában, teológiai tanulmányait Gyulafehérváron végezte. 1926-ban szentelték pappá. Szolgálati helyei: Torja, Marosvásárhely, Gyulafehérvár, Radnalajosfalva. 1932-től helyezték ki Ditróba. A negyvenes évek első felében a KALOT csíki igazgatója. 1953–1955 között brassói, majd újra ditrói plébános. Ditróban hunyt el.

Így köszöntött rám 20-a, vasárnap, amikor is egész délelőtt leveleket írtam. Ti. mindenki, aki vállalt tanfolyamot vagy bármi mást, kap tőlem egy szép levelet. Du. pedig hosszan tárgyaltam az itteni földműves iskola⁸¹ aligazgatójával, akiről Domokos Pál Péter és mások is azt mondták, hogy a székely falu egyik legjobb ismerője. Ő is ott volt a mai értekezleten, előzőleg kapott mintacsomagot is. Nagyon tetszett neki a mi munkánk, és megígérte mindenben a támogatását. – Most pedig vasárnap késő este, és már éjjel írom ezt a levelet. Holnap hajnalban megyek Sepsiszentgyörgybe.

A historikus sorrend után most az egyes kérdéseket tárgyalom. Mi az, ami megfogja ezeket az embereket? Először is a kereszténységnek és a vallásosság-nak az az egészen új megfogalmazása, amiről Szekfű [Gyula] is azt írta, hogy a vallásos érzés szociális reform-erővel rendelkezik. Hát ezt mi bontogatjuk ki.

A második, ami még ennél is jobban fog, a gazdasági programunk, kupecképzés, szövetkezeti célkitűzéseink. Továbbá nagyon imponál a mozgalom abszolút céltudatossága és fegyelmezett vonalvezetése. Igen nagy sikere van a műsor-központnak. Amikor megemlítettem, szinte még ők is felujjongtak. Írta mind le a címét, és azóta bizonyára már futottak is be kérések, de még majd csak ezután jönnek igazán. A legeslegjobban azonban az tetszett mindenütt, hogy megkértem őket, hogy hazamenve ne hogy kezdjenek együletet alapítani, azt bízzák majd a legényekre, akik majd részt vesznek a tanfolyamokon.

A tanfolyamokról is írok néhány sort. A tanfolyamok lekötésében a következő szempontok vezetnek: lehetőleg olyan helyet választok ki, ahol a plébános vagy legalább a tanító a püspök úr által is ajánlott buzgó ember. Ezt a szempontot eddig még sikerült keresztülvezetnem. Továbbá olyan központi helyet választok ki, amelyik jól megközelíthető 6-8 környező községből, és amelyiknek van valamilyen egyesületi háza vagy szövetkezeti háza, ahol a tanfolyam megrendezhető. Nagyon ügyelek arra is, hogy az illető titkár könnyen át tudjon utazni egyikről a másikra. A végén, amikor majd összeállítom az egészet, még a menetrendet is le fogom írni minden egyes tanfolyamhoz, mert lesz, ahol kocsizni kell, lesz, ahol időnkénti autóbusz van... stb. Sőt majd azt is megteszem, hogy az egyes helyeket és rendező papokat is jellemezni fogom: kinek, mi a fő problémája. – Eddig három értekezlet volt, és hét tanfolyam van lekötve, nyolcadik a csíkszeredai kísérleti tanfolyam, amelyiknek már egész híre van Csíkszeredában, sőt már a Háromszéken is. Ti. a nagy tanfolyamtámadás előtt Csíkszeredán lesz egy tanfolyam; erre minden vidékről toborzok egy-egy legényt. A távolabbi környékről is, ahol lesz majd két tanfolyam is, arra a csíkszeredaira minden faluból behívok egy-egy legényt; ezek majd jó propagandát csapnak a többi tanfolyam számára. Oly misztikusan adtam le ennek a kísérleti tanfolyamnak a jelentőségét és érdekfeszítő mivoltát, hogy eddig már négy fiatal plébános is bejelentkezett, hogy ők is részt vesznek. Ettől vérszemet kaptam, és most őket is csábítom, hogy csak

81 Kézdivásárhelyen 1935-ben (?) alapítottak gazdasági iskolát, amely 1940-ben mint „rom. kat. téli földműves iskola” működött. Jelenlegi utóda az Apor Péter Szaklíceum.

jöjjenek, és vegyenek részt; szeretnék legalább 8-10 papot a három napra becsalni. Erre a tanfolyamra, amelyik november 6-7-8-án lesz, nagyon szeretném, ha Józsi⁸² jönne le.

Igen fontosnak tartanám az átütő erejű sikert. Tudom, hogy más titkár is tud ilyen sikert aratni, de azokra majd a többi sorozatosnál lesz szükség. Ez a sorozatos tanfolyam-attak november 18-án kezdődik, s a legtöbb titkárnak egymás után három tanfolyamot jelent, közben-közben egy napos utazási lehetőséggel. Lesz néhány titkár, akik négyet tartanak, de ezeknek a negyedik előtt két teljes nap szünetet engedtem. Ezek a dátumok, és a helyek [is] már le vannak kötve. Egy-egy tájegységre egy-egy titkárt osztottam be. Valószínűleg nyolc vagy esetleg kilenc titkára lesz szükség paralel november 18–29-ig, s néhányra még tovább pár napig. Kijártam egy elég érdekes tanfolyamot is: a kézdivásárhelyi földműves iskola növendékei számára, de erről, azt hiszem már írtam. – Nagyon kérem Kedves Atyát, ossza be úgy az otthoniak munkáit, hogy Székelyföld megkapja ezt a nyolc-kilenc embert. Nagyon nagy szükség van itt erre, és a várható eredmény is minden várakozást felül fog múlni.

Hogy milyen munkát végzek még, erről is pár szót. M.Sz.⁸³ -címeket gyűjtök. Eddig már van 24 faluból 92 emberem. Amint hozzájutok, hogy lemásoljam a címeket, küldöm. Ezekkel az emberekkel beszéltem részint külön-külön, részint kisebb csoportban.

Hanem itt vannak a nyilasok. Velük szemben valóságos hivatást töltök be. Általában itt nincs nyilasveszély; még ismerni sem ismerik őket nagyon. Érdekes volt a számomra, hogy amikor Nagyváradon és Kolozsvárt jártam, minden második ember azzal faggatott, hogy mi van a nyilasokkal, mikor jönnek, igaz, hogy...? De aztán leértem a Székelyföldre, s ott én kezdettem kérdezni, hogy mi van a nyilasokkal? Hát nem érdekli őket. Eddig még közömbösek, én most beoltom őket, hogy ne legyenek közömbösek. Azonban mégis megtörtént, hogy feláll egy tanító és azt mondja, hogy kérem, a katonatisztek mind nyilasok, s előttünk bizony a magyar tiszték most abszolút tekintély, tehát nekünk nyilasoknak kell lennünk. Mire én kapásból azt válaszolom neki, s ezt a választ azóta mindenütt elsütöm: hogy amikor majd a katonatisztek hozzám jönnek tanácsot kérni katonai dolgokban, pl. hogy hogyan kell belőni egy harminc és felest, akkor fogok én is hozzájuk menni világnézeti kérdésben tanácsért. Ez aztán bevilágít a székelyeknek. Majd' mindenütt panaszkodnak a papok és mások is, hogy a katonai közigazgatás nagyon nehéz, mert diktatórikusan mindenbe beavatkoznak; pl. püspöki joghatóságot is gyakorolnak, mert tanítókat neveznek ki felekezeti iskolához, és néha olyan méltatlan embereket, hogy az egész esperesi kerület felzúdul. Ilyenkor én szerényen megjegyzem, hogy a tisztikar azért nyilas, mert

82 Ugrin József

83 M.Sz.: Valószínűleg a Magyar Szolgálat rövidítése. A Magyar Szolgálat a Miniszterelnökség V. osztályának (amelyek 1940-ben Nemzetpolitikai Osztálynak neveztek) egyik csúcsszerveként bízalmas információszerző és propagandatevékenységet végzett.

a Felvidék visszacsatolásakor és most is belekóstolt a totális államvezetésbe, s ami most átmeneti állapot, az a nyilas uralom alatt rendszer lesz. Erre mindenki jótékonyan megorzad!

Azonban komolyabb munkával is foglalkozom, mint a nyilasok leleplezésével. Így pl. keresek és már találok is igen tehetséges népi táncosokat, amolyan Balatonkiliti-féle legényeket.⁸⁴ A csüördögölő szólótáncnál szebbet és nehezebbet elképzelni is alig tudok. Legény-szónokokat is keresek. Sőt már most ott tartok, hogy nem tudok szabadulni attól a gondolattól, hogy az erdélyi egyházmegye számára titkárnak egy székely falusi östehetséget villázok fel valahonnan. Ez a nép van annyira érett, hogy vezető titkára egy egyszerű falusi legény legyen. Ne felejtse el, Atyám, hogy ezt terveztük mi még Innsbruckban az egész ország számára, s valóban ide is kell, hogy eljussunk a végső kifejlődés korszakában. Minden réteget a saját magukból kiemelkedő tehetségesebbek vezessék.

[A székelyföldi szervezés közvetlen folytatásáról szóló levél nem maradt meg a hagyatékban, de említi Nagy Töhötöm a *Korfordulón*⁸⁵ című kéziratában (80. old.), ahol ezeket írja:

„Eddig a beszámoló levél. Egy későbbi levél mondja el a szervezés végét. Tíz hivatásos munkatárs jött le a Székelyföldre, és egyszerre nyolc helyen tartottak egyhetes legénytanfolyamot, s ezt egy-egynapos szünettel négyszer megismételték, mindig más és más községben. Ez lett a végső rend és beosztás, valamivel több, mint az első beszámoló levélben terveztem. Vagyis négy hét alatt összesen harminckét tanfolyamot tartottunk. Kettővel több munkatárs jött le a központból, hogy ne legyen fennakadás, ha bármelyik is megbetegedne közben. Minden tanfolyamra ötven legényt számolva (pedig ez volt a legkisebb létszám!) 1600 tanfolyamos legény valósággal úgy ugrott elő a semmiből, és kezdett hozzá az egyletek megalkotásához. Ezzel párhuzamosan nyomtatványaink tömege árasztotta el a nekiindulókat; a Munkafüzet hozta a heti gyűlések teljes anyagát. Két hónap sem telt attól a naptól számítva, hogy Székelyföldre leutaztam, s a fenti eredményekre egy távirat tette fel a koronát, amelyet P. Kerkai címére adtam fel. Szövegét egy facér papírlapon találtam meg most, hogy keresgéltem egykori följegyzéseim között: »Gaál Tamás⁸⁶ esperes úrtól szerződésileg megkaptuk a csíksomlyói elemi iskolát ideiglenes népfőiskolának⁸⁷ harminc hallgatóval február elsején indulunk. Péter Nagy«.]

84 Utalás a balatonkiliti KALOT-szervezet néptáncsoportjára.

85 Lelőhelye: Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Nagy Töhötöm hagyatéka (fondjegyzék: 216/185).

86 Gaál Tamás (1882–1974), csíksomlyói esperes plébános, később felcsíki főesperes. Az ötvenes években a román hatóságok meghurcolták.

87 A népfőiskola indulásáról a helyi sajtó is beszámolt (Lajos Balázs: KALOT székely népfőiskola Csíksomlyón. *Csiki Lapok*, 1941. február 2.)

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1940. 10. 26.

Kedves Atyám!

Tisztelettel nézünk Önre, mint a székelyek elszánt meghódítójára. Szeretnénk sok mindent írni, de mi is kegyetlen offenzívában vagyunk, nincs idő hosszabb írásra.

Ma olvastam, hogy a legrövidebb időn belül megkezdődik a polgári közigazgatás, tehát nem lesz időszerű a tanfolyamra engedélyt kérni a katonáéktól. A biztonság kedvéért ma utánaérdeklődöm.

Kovrig Béla⁸⁸ könyvét hamarosan küldjük Csíkszeredára, az Ön címére, Papp Dénes hittanár számára. Igyekszem aláíratni Kovrig Bélával. Örülök, hogy a ruha megérkezett, tessék nagyon vigyázni az egészségre, már csak azért is, mert Töhötöm Atya nem a magáé, hanem a székelyeké.

Ugrin Józsi semmi módon sem mehet a mintatanfolyam megtartására, mert akkor kezdődik kb. 120-as létszámmal a népfőiskolai munka,⁸⁹ lehetetlen azt itthagynia. Ellenben Farkas Gyurka szívesen elvállalta, csak azt kérem, hogy mielőbb tessék véglegesen megírni: hová és mikor érkeznek és kit keressen, hogy a tanfolyam megrendezése előtt még mindenről nyugodtan tájékoztatást kaphasson.

Amint lehet, az összes tanfolyamra kérnék szépen pontos kimutatást, hogy a titkárokat beoszthassuk a munkára. Máris értesítést kaptak, hogy november 15-e és 28-a között tegyék magukat teljesen szabaddá az erdélyi munkára. 28-ára sok száz székely testvérrel együtt várjuk őket Budapestre. Félárú jegyet azonban a közgyűlési résztvevők számára az eddigiek szerint csak a november 5-ig jelentkezetteknek tudunk biztosítani.

A titkári székely átképzőre szívesen mennek a titkárok Erdélybe, csak ennek helyét és idejét is szíveskedjék Kedves Atyám mielőbb végleg eldönteni. A költségek ne okozzanak gondot, mert azokat a Központ teljesen fedezi. Igen célirányos volna, ha törölmetszett székely góbé lenne az erdélyi civil titkár. Pár perces beszéddel november 28-án meg is tarthatná a kézfogót a magyar legényekkel.

88 *Kovrig Béla* (Budapest, 1900 – Milwaukee, 1962): politikus, egyetemi tanár, szociológus. 1923-ban Bethlen István miniszterelnök személyi titkára, 1927-től a Népjelölti és Munkaügyi Minisztériumban dolgozott, majd az Országos Társadalombiztosítási Intézet (OTI) aligazgatója volt. Kidolgozta az öregségi és rokkantsági biztosításról szóló törvényt. 1929-től az OTI igazgatási főosztályvezetője. Teleki Pál miniszterelnök megbízásából a Társadalompolitikai Osztályt vezette a miniszterelnökségen (1939–40). 1940–44-ben a kolozsvári tudományegyetem tanára, 1941–42-ben a közgazdaságtudományi kar dékánja, az egyetemi tanács elnöke, 1942–43-ban rektora. Társadalomtudósként támogatta számos keresztényszociális szervezet (például a KALOT, az EMSZO, a Hivatásszervezet, a Szociális Testvérek Társasága) tevékenységét. 1948-ban kivándorolt az USA-ba, ahol 1949–62-ben a milwaukee-i Marquette Egyetemen a szociológia tanára volt.

89 1940 októberében kezdte meg a működését a KALOT érdi népfőiskolája.

Az érdi Nép főiskolára január 1-től kezdve szeretnénk a kéthónapos Magyar műveltség kurzusára is székely legényeket hívni, s ugyancsak az egyhetes kupec-képzőre is.

Kedves Atyám a sokoldalú küzdelemben nagyon vigyázzon egészségére, mert vigasztalhatatlanok volnánk, ha Önt székely munkájának befejezése után a Csíki-havasok tövében el kellene temetnünk... Ha előbb jelezte volna Kedves Atyám, hogy egy titkár segítségét szívesen venné, azonnal útnak indítottunk volna egyet.

Szeretett Atyám további apostoli munkáira sok-sok áldást kíván testvére Krisztusban:

Budapest, 1940. október 26.

P. Kerkai Jenő

Ui.: 2 példányban küldtem el e levelet biztonság okáért!

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1941. 02. 23.

+Adjon Isten!

Budapest, 1941. II. 23.

Minthogy már csak futólag találkozhatunk, szeretném még egyszer leírni nagyjában átbeszélte programunkat:

a) Nagyváradon előkészíteni a papi és tanítói értekezleteket; b) Szeminárium-ban előadás (Dr. Hosszú⁹⁰ prefektust üdvözlöm!), c) esetleg M.Sz.N.⁹¹-nagygyűlés lehetőségét megbeszélni Hosszú-féle fiatal papi gárdával és „odabízni” Vidáék-hoz!, d) titkárjelölt után érdeklődni (de lehet, hogy mégis K. Kovácsot kell oda-tennünk!)

A székely legénynapot véglegesen leszögezni és a teljes program, valamint a propaganda előkészítése. Első mégiscsak a saját mozgalmi célunk; a búcsú és a leány nap már hagyományos!

A Népfőiskolát berekeszteni s alaposan letárgyalni a 20 000 P-s vételt; az építéstől valósággal iktóznék! Jó programot eszelni ki a Népfőiskola épületének kihasználására a tavaszi és nyári hónapokra. Biztosítani az épületet akár bérlet, akár vétel útján az őszre. A havi 1 P-s bérlet helyett mi most is busásan fizettünk, mert a tartozást nem vakarhatjuk le esetleg másféle döntéskor. – Magyar Feri⁹² a számára előírányzott két tanfolyam után még egy harmadikat is tarthat. Többre nincs idő. Ezt már meg is táviratoztam neki.

Visszafelé jövet a nagyváradai egynaposok megtartása. Aztán egy kis pihenő, s arra igyekszünk valamelyik egyházmegyében előkészíteni a rekollekciókat.⁹³

Mielőbb kérek végleges munkaprogramot támpontokkal az értesítések küldésére! Különösen fontos, hogy mikor lehet kezdeni az anyaországi egynaposokat. Vagy talán jobb volna először a szatmáriakat, s nagybőjt után idehaza? Kérek választ!

A békés munkatempóra tessék ügyelni a „szenzációs” teljesítmények és a „szenzációs” kidőlések helyett!

A legőszintébb testvéri szeretettel:

P. Kerkai Jenő

90 Dr. Hosszú László (1913–1983): teológiai tanár Nagyváradon (1940–59) és Gyulafehérvárott (1951–55), a nagyváradai római katolikus egyházmegye ordináriusa, általános helynöke (1968–82).

91 M.Sz.N.: *Magyar Szociális Népmozgalom*: Teleki Pál kezdeményezésére, Kovrig Béla szándékai szerint 1940-ben létrejött csúcsszervezet a KALOT, az EMSZO és a Hivatásszervezet együttműködéséből. Később csatlakoztak hozzá a felvidéki Prohászka-körök. Az MSzN Teleki miniszterelnök nyilas- és náciellenes elképzeléseit volt hivatva közvetett módon támogatni és előmozdítani.

92 Magyar Ferenc (1916–2000): felvidéki származású újságíró, szerkesztő. 1937-től a Szlovéniai Katolikus Ifjúsági Egyesület (SZKIE) szervezője, majd miután a SZKIE 1938-ban beolvadt a KALOT-ba, ennek sajtótitkára. 1940/41-től a csíksomlyói KALOT-népfőiskola megszervezője és igazgatója. 1971-től a magyar katolikus sajtó területén töltött be jelentős beosztásokat.

93 *Rekollékció*: időszakonkénti visszavonulás a lelki összeszedettség visszanyerésére és fokozására. Rövid lelkigyakorlat.

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1941. 03. 26.

+! Adjon Isten!

Bpest, 1941. III. 26.

Kedves Atyám!

Nagy öröm, hogy a tanfolyamos munkára oly erős a visszhang! Hát még az új épületben!

Az autóval vigyázzanak, és sokat, jól vezessenek.

A művészekre tessék vigyázni szintén, reális teljesítménnyel jöjjenek haza. Illésyvel⁹⁴ legfontosabb a művészi oldalra való megegyezés, az anyagiakra nézve pedig tessék felküldeni a Központba. Mindenesetre a barátok és a Mozgalom érdeke egyformán szem előtt legyen!

A rekollektációs beosztás az erdélyi munkához fog igazodni.

Várom a húsvét utáni dologra a végleges értesítést!

Igaz szeretettel köszönti, kedves Atyám, Magyar Ferivel és a Mozgalom bajtársaival együtt imáiba ajánlottan

fr in Xto:

Kerkai Jenő

94 Illésy Péter (1902–1962): grafikus, festőművész, a KALOT-tanfolyamokon művésztanár.

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1941. 04. 07.

Főtisztelendő

P. Nagy Töhötöm S.J. úrnak

Csiksomlyó

KALOT Székely Népfőiskola

+! Adjon Isten!

Kedves Atyám!

A kért 1000 pengőt azonnal utaltuk táviratilag. Azonban igen komolyan hangsúlyozom, hogy semmiféle újabb költségbe sem propaganda, sem egyéb céljából egyelőre bele ne menjenek kedves Atyámék, mert nincs rá fedezet.

A tanítói értekezleteket a mostani viszonyok között el kell hagynunk. Egyéb-ként ezekben a percekben járt itt nálunk a fehér harisnyás Magyar Feri, s mondta, hogy más ok miatt is elmaradt volna.

A május 18-i nagy székely legénynapot sem tarthatjuk meg, mert előreláthatólag egy-két napon belül megjelenik az általános mozgósítás. Vagy ha ez nem következik be, nem érdemes az ilyen komoly háborús viszonyok között megrendeznünk.⁹⁵

András is szerencsésen megérkezett, s azonnal indult a SAS-os behívó parancsa⁹⁶ szerint.

Kedves Atyám, teljesen szabadon ossza be munkáját legjobb belátása szerint, mert a papi lelkinapok jelenleg megrendezhetetlenek.

Most jövünk Teleki⁹⁷ miniszterelnök temetéséről. Légiriadós hangulatban folyt le az egész. Mondhatom, hogy tragikus halálában is igaz magyar nagyságként mutatkozott be. Azt hiszem, tiszta lelkiismerettel állt Isten elé! Ha tárgyilag meg tévedt is az elv vallásában: nem szabad rosszat tennünk, hogy jó származék belőle, véres felkiáltójelet akart írni a belső élet tétovázó magyarjai elé, és a külföldet is meg akarta győzni a magyar álláspontról...

Az építkezést addig folytatni kell, míg egyetlen fillér is van az átutalt összegből. Legalábbis az anyagot teljesen meg kell vásárolni. A telektörlesztés minél hosszabb legyen!

Szeretettel köszönti Kedves Atyát testvére Krisztusban:

Budapest, 1941. április 7.

P. Kerkai Jenő

95 A KALOT székely seregszmlét mégis megtartották nagy sikerrel a tervezett időpontban, 1941 pünkösdvásárnapján.

96 SAS-behívó: mozgósítás alkalmával a nem tényleges állomány behívására szolgáló, személyre címzett behívójegy a második világháború idején. A SAS jelzés a „Sürgős Azonnal Siess” kezdetűinek rövidítése.

97 Teleki Pál (1879–1941): geográfus, egyetemi tanár, politikus, miniszter, miniszterelnök (1920–21 és 1939–41), tiszteletbeli főcserkész, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. 1941. április 3-án öngyilkosságot követett el, tiltakozásul az ellen, hogy a német csapatok Magyarországon keresztül támadhatták meg Jugoszláviát.

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1941. 07. 15.

Nagyságos és Főtisztelendő
P. Nagy Töhötöm S.J. úrnak,
KALOT orsz. elnökh.
Szatmárnémeti

Adjon Isten!

Kedves Atyám!

Bevallom, a sok harc után én is rászántam magam párnapos pihenőre, s utána azonnal vidéki útra indultam, így tehát csak most készülhetett el a válasz kedves levelére.

Elgondolhatja, kedves Atyám, milyen öröm hallani az erdélyiek önellátásra való berendezkedéséről. Ez az eszménykép az egész Mozgalomban. Mindig jobban látom, hogyha mindenütt megfeneklenék is a Mozgalom, a székely hegyek között valóban megmaradna. Virágh Laci⁹⁸ itt járt nálam tegnap, s ő is megerősített ebben a meggyőződésemben.

Molnár Pista⁹⁹ épp olyan pontosan megkapta volna a fizetését, mint a többiek, ha csak egyetlen sorban is jelezte volna, hova óhajtja küldetni.

Magyar Ferinél jobb vezetőt az erdélyi munka élére semmi módon sem találhattunk volna. Nagyon sokat várok tőle. Tessék komolyan venni a pihenést, mert ősztől kezdve amolyan „Sztálinvonal-áttörésre” készülünk fel. Semmi újságot nem tudok mondani az itteni körök felől, mert mindenki szabadságon van, vagy pedig az ugorkaszegzen melegében nem képesek sem pozitív, sem negatív döntésre. Vasárnap Pannonhalmán jártam a Főapát¹⁰⁰ Úrnál, mondhatom, élmény volt számomra igazi atyai szeretete a mozgalom iránt.

Egyáltalán, az az élőérzetem, hogy a megpróbáltatás számunkra csak előnyt fog jelenteni, mert jobban bízunk a Gondviselésben, és elszántabban vetjük latba erőinket. Minden Főpásztort szeretnék rávenni arra, hogy a saját területén folyó munkák anyagi költségeit vállalja magára. A Főapát Úr azonnal felmentette még tanácskozásunk alatt egy évre Tóth Imrét,¹⁰¹ s a Központ rendelkezésére bocsátotta; helyébe feleségét nevezte ki, sőt összes utazási költségeit stb.-t is magára

98 *Virágh László* (1918–?): csíkszentimrei származású aranykalászos országos KALOT-titkár. Neve szerepel az 1956–65 között romániai politikai perekben meghurcoltak és elítéltek névsorában. (Börtönben, illetve különböző kényszermunkatáborokban – többek között a Duna-csatorná-nál – volt 1953. márc. 23. – aug. 6., 1962. jan. 15. – 1964. dec. 1. és 1968. máj. 1. – 1969. szept. 1. között.)

99 *Molnár István* (1908–1987): neves néptánckutató, koreográfus. A negyvenes években tanított KALOT-tanfolyamokon.

100 *Kelemen Krizosztom* (Hahót, 1884 – Pittsburgh, USA, 1950): bencés szerzetes, pannonhalmi főapát 1929–1950 között.

101 *Tóth Imre* (1911–1991): tanár, az egyházasfalusi KALOT Népfőiskola Igazgatója.

vállalta. Jó volna, kedves Atyám, ha Szatmárnémetiben a püspöki Helynök Úrnál Szalados¹⁰² fizetését és költségeit (havi 30 p.) legalábbis részben fedeztetni tudná. Ha új püspök lesz, legalább ilyenféle döntést már készen venne át. Ugyan-ezzel jó volna megpróbálkozni Nagyváradon is. A „Fejedelem” feladata népének kenyeréről gondoskodni...

A Főtisztelendő Atyákat és kedves Mindnyájukat szeretettel köszönti az augusztusi viszontlátás reményében

testvére Krisztusban

Budapest, 1941. július 15.

P. Kerkai Jenő

Ui.: Most jut eszembe, hogy nagyon megkért Virágh Laci, írjak Önnek a csíkszentimrei áldatlan vallási helyzet ügyében. Már több mind száz személy jár a protestáns istentiszteletre, és lehet, hogy az egész falu elhagyja az Egyházat. Laci szerint a plébános¹⁰³ urat nem fogják diszponálni. Nem lehetne Helynök Úrnál ebben az ügyben valamit csinálni?

[Nagy Töhötöm utólagos kézzel írt megjegyzése a fenti levélpapíron egy ismeretlen személy számára:]

„Egy szörnyűséges plébános van ott, akit most a nyakas székelyek azzal akarnak elűzni, hogy hívtak egy protestáns pásztor (egész Csík vármegyében csak egyetlenegy protestáns templomocska van!!), és most térnek át. Nekem a betyárok megsúgták, amikor egész küldöttség keresett fel Somlyón szekerekkel és szónokkal, hogy ez csak komédia, mert nincs az a világ, amiért őseik hitét és a „jó Máriát” elhagynák, de muszáj így csinálni! Valóságos regény ez az eset!

No, még valamit. Az egyik múltkori Magyar Vetésben olvassa el Bándy Mária¹⁰⁴ *Kopasztott varjú* novelláját. Somlyói kis igénytelen tanítónő, a székely népi hagyományok egyik legjobb ismerője. Mi kezdjük most írásra befogni. Igazi nagy tehetség. Figyelje meg azt a klasszikus székely tömörséget: mi mindent mond el és sejtet meg egyetlen mondatban. Állandóan a legtisztább és legteljesebb tájszólással beszél. Ezért itt az »úri körökben« le is nézik.

Isten Önnel! Töhi”

102 Szalados Sándor (?-?): a szatmárnémeti KALOT Népfőiskola igazgatója.

103 Valószínűleg Kovács Balázs (1885–1968): 1910. június 27-én szentelték fel. Csíkszentimréren, majd 1941-től Szentkatolnán volt plébános. 1957-ben a Szoboszlai-perben négyévi börtönre ítélték. Utána nyugdíjasként szülőfalujában, Csíkszentimréren szolgált, ott is halt meg.

104 Bándy Mária (1889–1949): erdélyi tanítónő, néprajzkutató, koreográfus.

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1943. 01. 13.

Főtisztelendő

P. Nagy Töhötöm S.J. Úrnak

KALOT Orsz. eln. h.

BUDAPEST

Adjon Isten!

Kedves Atyám!

Még frissen össze akarom foglalni a lelkemben kialakult alapgondolatokat a Muharay¹⁰⁵-féle ügyre nézve.

I. A következő három pont körül forogtak a teljesen egy szellemű felszólalások:

1. Kinek írunk? Csakis a KALOT-ba szervezett parasztifjúságnak!
2. Mit írunk? A négyes program teljes eszmevilágáról, nem csak a hagyományművelésről!
3. Hogyan írunk? A régi Döfi¹⁰⁶ stílusában!

II. Muharay feladata volna:

1. Ellátni a hagyományművelést célzó cikkekkel az *Ifjúságunkat*, a *Magyar Vetést* és a *Munkafüzetet*.
2. Szerkeszteni a végzett népfőiskolások számára egy évente többször megjelenő kiadványt.

III. Az *Ifjúságunk* szerkesztését Hajdók¹⁰⁷ venné át, de Muharay neve is szerepelhet rajta.

Kedves Atyám! Szíveskedjék ezeken a vonalakon végigtárgyalni a problémákat és mielőbb kikristályosítani az új álláspontot.

Budapest, 1943. január 13.

Szeretettel: P. K[erkai]

105 Muharay Elemér (1901–1960): magyar színész, rendező, dramaturg, a faluszínpad-mozgalm elindítója, az 1940-es évek első felében KALOT-tanfolyamok tanára.

106 Döfi: A „Dolgozó Fiatalság” beceneve. KALOT-sajtókiadvány. Először 1936-ban a *Katolikus Alföld* mellékleteként jelent meg, később önálló sajtótermékként, 1938 végén már 30.000 példányban. Célközönsége a mozgalom parasztlegényei voltak.

107 Hajdók János (1913–1983) tanár, író, költő. Jezsuitának készült, de felszentelése előtt kilépett a rendből. A KALOT könyvosztályának a vezetője és több KALOT-kiadvány szerkesztője volt.

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Róma, 1946. 05. 03.

[Amint az Előszóban említettük, Nagy Töhötöm 1945–46 folyamán öt alkalommal szökött illegálisan Rómába. Ezekről az utakról részletesebben ír Naplójában.¹⁰⁸ Az alábbi levelet harmadik római útjáról írta P. Kerkainak]

Kedves Péter Kerkai!

A legújabb vatikáni helyzetről és az elért eredményekről a következőket tudom Önnek jelenteni.

A Vatikánnak oroszokkal szembeni magatartását leginkább a legteljesebb bizalmatlanság jellemzi. Még egy P. Leiber¹⁰⁹ is, aki a legmarkánsabb képviselője az oroszral való *modus vivendi* álláspontjának, figyelmeztetett engem, hogy kizárólag csakis a legnagyobb bizalmatlansággal fogadjam az orosz minden ígéretét. Erről én is hasonlóan vélekedem. Ezt a többségnél alászínezi egy érthető félelem, talán irtózat is és utálokosság a bolsevizmussal szemben. Ez a bizonyos többség semmi jót nem tételez fel és nem is vár az oroszról.

Öszentsége¹¹⁰ ösztönös érzelmeit és ítéletét az oroszról ugyanez jellemzi, de nagy felelősségérzete legyőzi ezeket az érthető primer belső állásfoglalásokat, és külső megnyilatkozásaiban szükségesnek tart egy *modus vivendi* keresést. A Szentatya e felfogása eléggé ingadozik az erőteljesebb külső benyomások hatása alatt. Így ez év februárjában a Vatikánba összejött nagyszámú magas rangú egyházi személy oly sokat és oly keserűen panaszkodott az oroszra, ugyanakkor a moszkvai sajtó is oly élesen támadta a Szentszéket, hogy Öszentsége szinte elfordulni látszott a *modus vivendi* taktikájától. Ezekben a napokban beszéltem Mindszenty¹¹¹ kardinálissal, aki elmondotta nekem, hogy miket jelentett a Vatikánban az orosz helyzetről, s láttam, hogy referátuma mily ijesztően sötét volt. Megtudtam még azt is, hogy a berlini érsek¹¹² is hasonló szellemben nyilatkozott. Annyira, hogy P. Leiber szerint a Szentatya Mindszenty hercegprímást a magánkihallgatáson megdicsérni szándékozott a merev szembehelyezkedés politikájáért.

Ez a magánkihallgatás márc. 4-én délben volt esedékes. Én előző nap este érkeztem meg, s másnap reggel még jóval a kihallgatás előtt hosszan tudtam

108 Lásd: Nagy Töhötöm: *Napló 1945–46. Kapcsolódó dokumentumokkal*. Magyar Elektronikus Könyvtár (mek.oszk.hu/16700/16719).

109 Robert Leiber (1887–1967): német jezsuita, egyháztörténész, XII. Piusz pápa magántitkára (már 1925 óta munkatársa volt a későbbi pápának, amikor Pacelli még nunciusként képviselte a Szentszéket Németországban).

110 XII. Piusz pápa, született Eugenio Pacelli (1876–1958) 1939–1958 között római pápa.

111 Mindszenty József, eredeti nevén Pehm József (Csehimindszent, 1892 – Bécs, 1975): veszprémi püspök (1944), Esztergom érseke (1945–1974), hercegprímás, 1946-tól bíboros.

112 Helyesen: püspök. [Konrad von Preysing (1880–1950) Berlin püspöke 1935-től. 1946-tól bíboros. (XII. Piusz pápa ugyanakkor nevezte ki bíborossá, mint Mindszenty Józsefet.)]

beszélni P. Leiberrel, s át is tudtam adni neki jelentésemet Őszentsége számára, amely jelentés kifejtette és tényekkel támasztotta alá a Sztálin-vonallal való diplomáciai játék lehetőségeit és pozitív előnyeit. Következő nap kis keserűséggel mondotta nekem a Hercegprímás úr, hogy Őszentsége megkérte, hogy lehetőleg tartózkodjék újabb nyilatkozatoktól, amelyek csak ronthatnának a helyzeten. A bíboros titkára pedig egyenesen így szövegezte meg előttem a tényállást: A pápa szilenciumba helyezte a kardinálist. Nekem még azt is mondotta a Hercegprímás úr, hogy azért ő fog nyilatkozni, ha súlyos elvi kérdésről lesz szó. Ez természetes is.

Jelentésem a kapott értesülések szerint igen mély benyomást tett a Szentatyára. Ugyanezt tapasztaltam a jezsuita Curián is, ahol a P. Vic. Generális,¹¹³ P. Brust¹¹⁴ és P. Preseren¹¹⁵ asszisztensek igen komoly, súlyos és megkérdőjelezhető vállalkozásnak tartották és teljes mértékben helyeselték a mi irányunk sakkhúzásait.

Hogy ez a *modus vivendi* irány ismét teljesen áttört a hivatalos vonalakon, ezt elősegítette az is, hogy a Hercegprímás úr elvesztette kezdeti nagy római népszerűségét, amelyet kemény otthoni nyilatkozatai mellett nagyrészt az oroszok miatt történt elkésésének köszönhetett. Ugyanis, miután Rómában akciózni kezdett, ezt oly követelően tette s a diplomáciai finomságok oly nagy hiányával, hogy a P. Vic. Generális pl. úgy nyilatkozott előttem, hogy nem csodálkozik az oroszokon, ha elvesztik a türelmüket a Hercegprímással szemben. A Szentatya meg egyenesen ezeket mondotta P. de Boynes¹¹⁶ Vic. Generálisnak: „Annyi sok mindent és oly teljesíthetetlen dolgokat kért Tőlünk a Bíboros úr, hogy nem tudjuk, miként vélekedjünk róla.”

A Sztálin-vonallal való tárgyalásokra a megbízatásom a következő módon intéződött el: Őszentsége nem akart adni és nem is adhatott kifejezett és nyílt megbízólevelet, mégis, hogy valami írás legyen a kezemben, P. Leiber, Őszentsége személyi titkára, írt nekem egy levelet, amelyben a Szentatya megbízásából közli velem, hogy tudomására hozhatom az illetékeseknek, hogy a Szentszék kész a moszkvai kormánnyal érintkezésbe lépni, ha ezt ők is óhajtják.

Az írásos válaszon kívül élőszóval is kaptam feleletet Őszentségétől. Április 29-én voltam nála több mint félórás magánkihallgatáson. Itt e tárgyra vonatkozóan kettőt hangsúlyozott a pápa: egyrészt kész a kapcsolatokat felvenni a moszk-

113 Norbert de Boynes volt ekkor a *vicarius generalis*. – Vladimir Ledochowski (1915–1942) jezsuita generális halála után *vicarius generalis* vezette a jezsuita rendet az új generális, Jean-Baptiste Janssens (1946–1964) megválasztásáig: 1942–44 között Alessio Magni; 1944–46 között pedig Norbert de Boynes töltötte be a *vicarius generalis* tisztségét.

114 P. Karl Brust (1889–1949): német jezsuita szerzetes, ebben az időben Rómában a Collegium Germanicum et Hungaricum rektora és rendi beosztását tekintve pedig generálisi asszisztens volt.

115 Anton Prešeren (1883–1965): szlovén származású jezsuita, 1931-től a rend római központjában szolgált a szláv provinciák asszisztensként.

116 Norbert de Boynes (1870–1954), francia jezsuita, 1944–46 között *vicarius generalis*ként állt a rend élén.

vai kormányral, ha ezt ők kérik és kezdeményezik; másrészt azonban Őszentsége alapos aggodalmának adott kifejezést, hogy a szovjet csak beszél és ígér, de tettei következetesen mást mondanak. A két vonalat ő is valószínűnek tartja, de a Sztálin-vonalról úgy vélekedik, hogy lehetőségei egyelőre még nagyon mérsékeltek, ha egyáltalán elhisszük, hogy őszintén akar az egyház felé közeledni. Figyelmeztetett, hogy legyen nagyon elővigyázatos az oroszokkal szemben.

A Hercegprímás úrról többször úgy nyilatkozott, hogy nagyon imprudens, nem lett volna szabad annyira túlfeszítenie a húrt, az első szükséges erőteljes nyilatkozatok után más hangnemben kellett volna folytatnia. S mikor megjegyeztem, hogy valóban eléggé imprudens volt, félig komolyan és félig tréfásan szinte lecsapott rám, mint aki már várta tőlem ezt a nyilatkozatot, s ezt mondta: Ön ajánlotta! Mire én kifejtettem, hogy ma is őt tartom a legalkalmasabbnak, mert egyrészt ma már másként viselkedik, másrészt pedig nem szabad elfelejtenünk, hogy erőteljes nyilatkozataival egy nemzetet rázott fel a kábultságból, és lett egy nép reménysége. Háromszor-négyszer is megismételte a Szentatya, hogy reméli, a Hercegprímás úr most már okosabban fog viselkedni.

A továbbiakban az oroszok viselkedése iránt érdeklődött, s amikor röviden vázoltam előtte azt az emberileg is pompásan megszervezett belső hódítást, amellyel az országot magukhoz láncolják, azt kérdezte, hogy hát az angolszászok hagyják ezt és nem segítenek? Válaszomban azt mondtam, hogy ha az angolszászoknak majd elsőrangú érdekük lesz, hogy mi felszabaduljunk, akkor segíteni fognak, addig azonban önámítás volna a külső segítségben való bármi bizakodás.

Ezek után Őszentsége hosszan és eddig még ilyen mértékben sohasem tapasztalt atyai jóssággal érdeklődött átszökésem részletei iránt. Én humoros oldalukról felfogva meséltem el neki az érdekesebb epizódokat, és a Szentatya jóízűen nevetett hozzá, csak imitt-amott komolyodott el, amikor pl. elbeszéltem, hogy miként úsztam át télvíz idején egy jeges folyót. Itt megemlítette, hogy ő is tud úszni, és fiatalabb éveiben sokszor úszott is a tengerben, de hát ez mégis sok, amit én csinálok. Beszélgetésünk egészen közvetlen és kedélyes volt.

A végén megkérdezte, hogy nem félek-e visszamenni, mire azt válaszoltam, hogy nem, holott tudom, hogy sok szökésem vége úgyis az lesz, hogy a végén egyszer majd elfognak, megkínóznak és végeznek velem. Az orosznál ez könnyen és gyorsan megy. Mosolyogva azt válaszolta, hogy ő kinézi belőlem, hogy én mindig meg tudok majd szökni, s nem hiszi, hogy ez lesz a végem. Amikor pedig erre azt válaszoltam, hogy pedig nekem ez valóságos reményem, mert szeretném az életemet is oda adni az Isten ügyéért, kedves szemrehányással azt mondotta, hogy egyénileg ez nekem talán jó lenne, de az egyház érdeke most azt kívánja, hogy inkább éljek és dolgozzam érte, ne pedig meghaljak.

A kihallgatás után Tardini¹¹⁷ államtitkár úr kéretett magához, s megkért, hogy néhány levelet és brévét el tudnék-e vinni Magyarországra. Természetesen vállalkoztam rá, mondván, hogy épp ez az én mostani egyik hivatásom, hogy a Szentszék postáját vigyem.

Montini államtitkár úr is hívatott. Vele hosszan beszélgettem a magyar helyzetről, a román ortodoxiáról és a várható fejleményekről. A végén megkérdezte, hogy lehetne-e valamiben a segítségemre. Kértem, hogy adjanak egy vatikáni útlevelet. Megígérte.

A közeli viszontlátásig szeretettel in Xo.

Róma, 1946. május 3.

[P. Nagy Töhötöm]

117 *Domenico Tardini* (1888–1961) kúriai bíboros, ebben az időben a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának titkára.

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Róma, 1946. 11. 20.

[A szerkesztő megjegyzése: Az alábbi levelet ötödik, utolsó illegális római útjáról írta Nagy Töhötöm. A levelet nem személyi postával küldte, ezért „virágnyelven” fogalmazott. A magyarázathoz lásd a levélhez fűzött lábjegyzeteket.]

Róma, 1946. XI. 20.

[kézírással:] Repülőpostával

Kedves Főtisztelendő Páter!

Hosszú idő után ismét jelentkezem egy levéllel, és hírt adok magamról. Mindig oly szeretettel volt velem szemben, ezért most sem fogja tolakodásnak venni, hogy soraimmal zavarom.

Szegény Ferenc bátyám súlyos betegen, élet és halál között még mindig Svájcban van. Legutóbb kissé kedvezőbb híreket hallottam egészségi állapota felől. Tegnapelőtt aztán egy régi kedves ismerősöm, szegről-végről rokonom is, leutazott Svájcba, és meg fogja látogatni őt, és ha egészségi állapota megengedi, lehozza ide, Rómába, ahol mégis gondosabb ápolásban tudnák részesíteni.¹¹⁸

Én magam nagyon rosszul élek itt, Rómában. Egyik baj a másik után ért utol. Bepöröltek becsületsértésért egy hosszú, 14 oldalas levél¹¹⁹ miatt, különösen annak egyik mondata miatt. Első fokon már el is ítélték, de fellebbeztem. A legfelsőbb bíróság döntése még nem jött ki. A tárgyalások már megvoltak, és a jelek szerint ügyem elbukott. A vádat velem szemben közös ismerősünk, egy vidéki fodrász¹²⁰ képviselte. Nagyon élére állította a dolgot. A pör maga nagyon érdekes, telve van igen nagy fordulatokkal, néha minden elveszni, máskor minden megnyerni látszott. Az elsőfokú bíróság döntése az volt, hogy jelenlegi állásomat azonnal el kell hagynom, nyugdíjat sem kapok, sőt deportálnak és kiutasítanak. Ez esetben kénytelen vagyok valahová Dél-Amerikába menni. Még annyi jó érzés volt itteni ismerőseimben, hogy szereztek is kiutazási engedélyt Uruguayba, Montevideóba, ahol ugyanolyan állást fogok majd kapni, amilyet

118 Naplóbejegyzése szerint (OSZK Kézirattár 216/20 f., 1946. nov. 16.) Nagy Töhötöm itt arra utal, hogy nehézségek vannak egy várt nagyobb svájci franc pénzadomány megérkezése körül. („Ferenc” = svájci frank)

119 Nagy Töhötöm igazoló jelentése Mindszenty bíborosnak 1946. jún. 24-én kelt levél formájában. Lásd: OSZK Kézirattár, 216/49 fondjelzet alatt. (Itt 17 oldalból áll a levél.)

120 *Borbély István* (Vác, 1903 – Hamilton, 1987): jezsuita szerzetes; 1943. június 13-tól 1948 decemberéig, külföldre távozásáig, a magyar rendtartomány főnöke (provinciális). – Valójában arról volt szó, hogy Mindszenty bíboros levélben panaszkolta be a Szentszéknél a *modus vivendi* politikáját követő jezsuitákat és a szerinte nem elég erélyes jezsuita tartományfőnököket, P. Borbély Istvánt, és követelte P. Nagy elhelyezését Magyarországról, sőt Európából. P. Borbély egy hosszú igazoló jelentésben számolt be 1946 novemberében arról, miként éleződött ki a helyzet a KALOT jezsuita vezetői és Mindszenty bíboros között. Szövegét lásd a Nagy Töhötöm: *Napló 1945–1946, kapcsolódó dokumentumokkal* című könyv Függelékében. Online elérhető a Magyar Elektronikus Könyvtárban: <http://mek.oszk.hu/16700/16719/>

volt hivatali főnököm is kapott kb. egy félévvel ezelőtt. Ha nem fellebbezek, akkor már november 9-én utaznom kellett volna Madridon keresztül Uruguayba. Minden elő volt készítve.

Legfelsőbb jóakaróim, mint ilyenkor mindig lenni szokott, megfeledeztek arról, hogy bizony ők adtak valóságos utasításokat annak az inkriminált levélnek a megírására. Ilyenkor kifelé mindent megtagadnak. Így én az indiszkrécio vádjával és teljesen dezavualva várom a bírói döntést. Most itt a vélemény az, hogy a legfelsőbb bíróság meg fogja erősíteni az előbbi ítéletet, és én akkor azonnal indulok Montevideóba.

Ilyen körülmények között természetesen összes egyéb ügyeim elintézetlenül maradtak. Egy „uomo finito”¹²¹ ne ugráljon. Csupán Dr. Halász¹²² ügyének jogi részét tudtam elintézni teljesen kedvezően. Bár itt erősen hangsúlyozták, hogy volt hivatali főnökömet¹²³ nem fogja semmi bántódás érni, de az én véleményem az, hogy most majd ő kerül sorra. A megsértett¹²⁴ nem ismer irgalmat, és szívósan következetes. Ő volt az, aki formálisan követelte elítéltetésem.

Ezt a sok sorscsapást a magam számára is érthetetlen nyugalommal és jókedvűen fogadtam. Sőt mulatok magamban, hogy nem sok köszönet lesz a munkámban, mert szívbjom annyira elfajult, hogy állandóan igen erősen fáj, és sokszor veszedelmes görcs fogja el. – Édesanyámékat majd alkalomadtán tapintatosan legyen olyan jó Főtiszt. Péter értesítse a sorsom fordulása felől. Nekik levélben ezt nem lehet megírni. Isten áldja őket!

Irataim és jegyzeteim sorsáról majd külön intézkedem. A többire semmire nincs szükségem. – Irántam tanúsított sok jószágát még egyszer hálásan megköszönve, fiúi szeretettel köszönti

121 *Uomo finito*: halott/elintézett ember

122 *Halász Piusz Ferenc* (1908–1994): ciszterci szerzetes, Tanulmányait Zircen, Budapesten, Rómában végezte. 1936-tól teológiai tanár a zirci rendi Ciszterci Teológiai Főiskolán, 1941-ig prefektus, 1941-től 1946-ig könyvtáros. 1946-ban néhány rendtársával új monostor alapít Borsodpusztán, ahol szigorúbb, szemlélődő szerzetesi életformát kívánnak megvalósítani. Ennek az új alapításnak a római jóváhagyása volt akkor folyamatban. – A KALOT-tal „szövetséget kötöttek”: Ahogyan a jezsuita rend szövetséget kötött a karthauziakkal, hogy imádságos háttérrel nyerjen szolgálatához, „ennek mintájára kössünk mi is szövetséget, teremtsünk egy olyan magaslati helyet, olyan oázist, ahol a mozgalom tagjai mindig regenerálódhatnak, lelkiileg elmélyülhetnek”. Erre kérte őt Kerkai páter. (Idézet forrása: Brückner Ákos: *Halász Pius emléke*. In: *Vigilia* 1994/11, 817. oldal.)

123 P. Kerkai Jenő

124 Mindszenty bíboros

Ui.: János¹²⁵ ügye most vajúdik. Ő talán még hazamehet, mert hivatalos ember, de azután, eddig úgy van, hogy követ engem. Laci¹²⁶ nem sok vizet zavart se mellettünk, se ellenünk.

125 *Jánosi József* (Zólyom, 1898 – Friesenheim, NSZK, 1965): jezsuita szerzetes, filozófus, egyetemi tanár. A világháború alatt jelentős szerepe volt a zsidómentésekben. 1945-től a Demokrata Néppárt egyik jelentős ideológiai háttérembere. Mindszenty merev politikájával szemben ő is a „modus vivendi” megtalálásának szükségességét vallotta a szovjettel, a lényeges elvi különbségek fenntartása mellett. 1948-ban a Mindszenty hercegprímással szemben kialakult politikai taktikai ellentétei folytán Nagykapornakra helyezték. 1949-ben rövid ideig Szegeden tanított filozófiatörténetet. 1949. február 2-án, a Mindszenty-per kezdetét megelőző napon Barankovics Istvánnal és másokkal az amerikai követség gépkocsiján elhagyta az országot. 1949-ben elbocsátották a jezsuita rendből. Ezt követően Németországban élt mint a München-freisingi főegyházmegye papja és éveken át a Szabad Európa Rádió munkatársa. 1965-ben tisztázatlan körülmények között halt meg vasúti balesetben.

126 *Varga László* (Szombathely, 1901 – Leuven, Belgium, 1974): jezsuita szerzetes, neves szociológus, közíró, főiskolai tanár, belgiumi magyar főlelkész.

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Róma, 1946. 11. 27.

[Nagy Töhötöm utólagos megjegyzése e levél elején: Búcsúlevelem P. Kerkaihoz, amikor kiutaztam Dél-Amerikába.]

Kedves Atyám !

Ügyemet elintézték. Lefejezték, és a fejemet elküldték a Hercegrímás úrnak engesztelésül. Öminenciája elégedett lesz. Én szereztem neki Esztergomban egy hercegrímási széket a megtisztelés bíborával, ő hálából szerzett nekem Uruguayban egy kis állást a megszegyenítés pírjával. Haragudni sem lehet rá, mert nem tudja, mit csinál. Most elhagyom kis országunkat, és a jelenlegi dispozióim szerint többet vissza sem jövök. P. Generális végérvényesen az argentin provinciának adott. Eszembe jut Sinka¹²⁷ egyik balladája, a *Hazátlan Sallai*:

Sárgagát mentiben
– olyat még ki látott? –
hazátlan barátom
vándorbotot vágott.

Az eddigiek szerint, s ez körülbelül végérvényesnek is látszik: most december 3-án Genovából hajón indulok Barcelonába, dec. 15-én indulok repülőgépen Madridból, este Afrika nyugati partjain Dakotában¹²⁸ megalszunk, s másnap átrepülve az Óceánt estére már Buenos Airesben leszek. A jegyek már megváltva és kifizetve.

Kedves Atyám! Elbúcsúzom Öntől. Tiszta igazság, amit írok: senkit és semmit nem sajnálok úgy, mint azt, hogy többé nem együtt dolgozunk. Hány kemény és kényes küzdelmet vívtunk meg együtt, hány nehézségen törtünk át vállalva. És sikerünk titka – nem beszélve a kegyelmi rendről – az volt, hogy ketten voltunk. Két ellentétes természet, de az elvekben és princípiumokban tökéletesen egyek. Soha nem voltunk egymásra féltékenyek, pedig kölcsönösen lehettünk volna. Talán el sem hitték ezt rólunk. De mi senkivel és semmivel sem törődve mentünk a cél felé.

Túl szép volt, hogy mi ily egészen különösen együtt tudtunk dolgozni. Nem lehessen az ilyet hagyni!

Kedves Atyám! Isten Önnel, én elbúcsúzom. Tiberis mentiben – olyat még ki látott? – hazátlan barátom vándorbotot vágott. Majd spanyol nyelven fogok KALOT-ot szervezni – mert ezt bízta rám a P. Generális – pedig úgy szerettem és talán tudtam is beszélni azon a szép magyar nyelven. Emlékszik, Atyám, hogy egyetlen álom nyugtalanított mindig: írni szerettem volna. Sokat tetszett biztatni

127 Sinka István (1897–1969): paraszti származású, juhászból lett népi író, költő. Több balladáját dramatizálva vitték színre KALOT-előadásokon.

128 Helyesen bizonyára: Dakarban (Szenegál).

is, hogy eljön még majd az ideje. Nos, hát eljött. Spanyol Döfi¹²⁹-t fogok szerkeszteni és spanyol Munkafüzetet¹³⁰ kiadni. Kifejezetten kéri tőlem P. Generális.

Engedje meg, Kedves Atyám, hogy most bocsánatot kérjek Öntől, hogy a hosszú évek alatt sokszor bosszúságot okoztam Önnek, és nemegyszer talán meg is bántottam, bár nem emlékszem, hogy ezt valaha is szándékosan tettem volna. Legfőképp azonban meg akarom Önnek köszönni, hogy embert faragott belőlem. Mindig nagyon haragudott rám, Kedves Atyám, ha ezt mondtam, s bocsásson meg, hogy most is ezzel bosszantom, de ez az igazság. Elég, ha csak arra a különbségre utalok, ahogy most legutóbb vezettem az ügyeket, s ahogy annak idején 1939-ben az Atya probációja¹³¹ alatt. Ezt Sándor¹³² bácsiék tudnák a legjobban megmondani. Az nem szégyen, ha valaki fejlődik. Objektíve akárhogy áll is a dolog, én az Atya befolyásának tulajdonítom, hogy ma a perceket is figyelve szeretnék pontos lenni, és hogy egész munkastílusomban bizonyos fegyelem, rendszeresség és következetesség mutatkozik. Nagyon hálásan köszönöm ezt Önnek!!

Végezetül még megírom, hogy a magam részéről hogyan látom most a helyzetet, mit tanácsolok, és mit ígérek. Egészen röviden: a háborús feszültség igen nagy, lassan az angolszászok is hozzászoknak a gondolathoz, hogy háború nélkül nehezen lesz megoldható az orosz kérdés, de nem vették még el a reményüket, hogy az orosz belülről változni fog. Ha nem változik is az orosz, három évig minden feszültség ellenére is teljesen valószínűtlen, sőt talán azt is mondhatnám, kizárt dolog a háború, mert Truman elnökkel nem lehet háborút kezdeni. Az új elnökválasztás fogja ezt eldönteni, az pedig kb. három év múlva lesz.

Addig azonban élni kell! Tehát egy okos (!) *modus vivendi* árán is fenn kell tartani a mozgalmat, de úgy, hogy esetleges fordulat esetén igazolható legyen. Ennek módja: a felső vezetőség kollaborálása és az alsó tömeg tovább vezetése a világnézeti és kulturális-szociális vonalon.

P. Generális¹³³ igen nagyra értékeli a KALOT-mozgalmat, óhajtja, hogy az Atya legalább háttértől irányítsa. Ezt kérem én is a leghatározottabban. A magam részéről mindent megtettem, hogy a sweizi segítség megjöjjön, és komoly

129 Döfi: A „Dolgozó Fiatalság” beceneve. KALOT-sajtókiadvány. Először 1936-ban a *Katolikus Alföld* mellékleteként, később önálló sajtótermékként jelent meg, 1938 végén már 30 000 példányban. Célközönsége a mozgalom parasztleányai voltak.

130 *Munkafüzet*: KALOT-sajtókiadvány, 1941-től jelent meg; a mozgalmi legényvezetők számára nyújtott segédanyagokat.

131 3. probáció: a jezsuita rendben az örökfogadalmat megelőző, az arra való felkészülést szolgáló egyéves próbaidőszak. P. Kerkai ezt az időt a budai Manrézában töltötte 1938/39-ben. (Az első két probáció a noviciátus két éve.)

132 Meggyesi Sándor: felvidéki származású ifjúsági szervező; a KALOT és a Hivatásszervezet egyik vezető munkatársa.

133 Jean-Baptiste Janssens (1889–1964): belgiumi születésű jezsuita szerzetes, polgári és egyházjogász, 1938-tól a belga rendtartomány provinciálisa, 1946 szeptemberében választották meg a rend generálisává.

reményem van, hogy hamarosan az Atya keze között lesz. Ezzel átvészélhetnek egy esztendő, sőt enélkül is át kell kínlódniok egy évet, mert ennyi idő kell ahhoz, hogy számításaim szerint az első komoly összeget Dél-Amerikából eljuttathatom Önökhöz. Mindent meg fogok tenni, hogy egymagam fenntartsam anyagilag a mozgalmat. Józsefet eladták testvérei, és íme, már itt is van a hét szűk esztendő.

Még egy ígéretet teszek: az elmúlt két év történetét megírom Dawis: *Moszkvai jelentés*¹³⁴ stílusában. Majd később ki lehet adni.

A letörtség és csüggedés nem érhet fel hozzánk! Az én lelkemben sincs semmi törés, semmi csalódás, semmi keserűség, legfeljebb csak egy nagy szomorúság. De ha még ez sem volna, nagyon tökéletlen ember lennék.

Édesanyámékat, nagyon kérem, tapintatosan értesítsék, hogy miért repültem ki Dél-Amerikába. Hogy egyáltalán valami küldetésben kimentem, ezt én is megírom nekik.

Isten Önnel, Kedves Atyám! A Gondviselés kezében vagyunk, és az Isten akarata történik mindenben. Aztán, ha Önnek is végleg beborul odahaza, jöj-jön utánam, és Paraguayban új redukciókat¹³⁵ alapítunk. Most vándorol ki innen több ezer magyar, épp Paraguayba. – Ezzel a levéllel búcsúzom el a többi kedves munkatársaimtól is, akik különösebben közel állottak hozzám: az áldott jó Meggyesi Sándor¹³⁶ bácsitól, a derék Magyar Feritől,¹³⁷ az aranyos Farkas Gyurkától,¹³⁸ a fanatikus Ibolyától¹³⁹ és a hűséges Máriától. A többieket is nagyon üdvözlöm, és ne nehezteljenek meg rám, hogy névleg nem sorolom fel őket, de épp oly szeretettel búcsúzom Tőlük is!

134 Joseph Edward Davies: *Moszkvai jelentés*. Anonymus Irodalmi és Művészeti Intézet, Budapest, 1945.

Lásd még: <https://www.antikvarium.hu/konyv/joseph-e-davies-moszkvai-jelentes-139358>

135 *Redukciók*: Amerika spanyol gyarmatainak megtérített indiánoknak misszionáriusok (főként jezsuiták) által létrehozott és vezetett települések.

136 *Meggyesi Sándor* (1901–1980): pedagógus, társadalmi szervező, közíró. 1925–28 között a losonci YMCA (Young Men's Christian Association) magyar csoportjának egyik vezetője. A harmincas években a Szlovéniai Katolikus Ifjúsági Egyesület (SZKIE) magyar tagozatát szervezi. A Felvidék visszacsatolása után Kerkai Jenő egyik legközelebbi munkatársa lett, szinte az egész életét a KALOT, majd később a Hivatásszervezet mozgalmának szentelte; az utóbbinak 1939-től országos elnöke is volt. Az 1944-es nyilas hatalomátvételt követően bujkálnia kellett. 1945-től újra dolgozott a KALOT-ban, majd annak 1946. évi feloszlását követően, az utódszervezetnek szánt KAPSZ-ban (Katolikus Parasztfjúsági Szövetség). 1947/48-ban segítette P. Kerkait a Falu-Manréza mozgalom elindításában.

137 *Magyar Ferenc* (1916–2000): újságíró, szerkesztő. 1937-től a felvidéki Szlovéniai Katolikus Ifjúsági Egyesület (SZKIE) szervezője, majd miután a SZKIE 1938-ban beolvadt a KALOT-ba, annak sajtótitkára. 1940/41-től a csíksomlyói KALOT-népfőiskola megszervezője és igazgatója. 1971-től a magyar katolikus sajtó területén töltött be jelentős beosztásokat.

138 *Farkas György* (1908–1991) jogász, a KALOT egyik fő szervezője majd ügyvezető igazgatója, a Demokrata Néppárt országgyűlési képviselője. P. Kerkai vele és Ugrin Józseffel indította el a mozgalmat 1935-ben.

139 *Csipkó Ibolya* (sz. 1919.) a KALOT *Magyar Vetés* című lapjának titkárnője.

Róma, 1946. november 27.

[melléklet a fenti levélhez:]

Tiszteletteljes kéréseim:

Egy úr, aki e levélköteget hozta, néhány nap múlva visszajön, és elhozza nekem Rómába az itt kért dolgokat. Szekrényem tetején van egy fekete táska fehér vászonborítással, abba lehet mindent becsomagolni.

Az álló asztal fiókjában, balra leghátul egy villanykörte mellett van az asztalfiók kulcsa, a középső asztalfiókban pedig megtalálható elől jobbra a szekrényem kulcsa. Így minden kinyílt.

1. Lelkigyakorlatos jegyzeteim negyedív nagyságban, kék színű kemény téka között az asztal egyik fiókjában találhatók. Van egy nagyon vastag köteg, ezt kérem. Van egy egész vékony köteg hasonlóan kék színű kemény karton között, ezt nem kérem, mert ez kiselejtezett elmélkedéssorozat. Van egy szintén teljesen hasonló köteg, amelyben tiszta papírok és színes borító kartonok vannak tartalékban (mert ez a formátumú papír már nem kapható, ezért tettem földre tartaléknak), ez nem kell.
2. Jézus egyénisége, készülő munka kézírata. A középső asztalfiókban elől legfelül. Csak néhány oldal, a többi kézirat bele van téve a Lelkigyakorlatos jegyzetek közé.
3. Beszédvázlatok hosszúkás alakú, fekete bőr-utánzatú „Sezam” cserélhető lapokat tartalmazó kemény füzet, kockás papíron kb. 50 beszédvázlat.
4. KALOT feljegyzések. Hat vagy hét különböző nagyságú naptár előjegyzésekkel. (1939–44.) Kockás kis és vastag füzetek, különböző nagyságban; ezekben jegyeztem fel a teendőket, terveket, vázlatokat. Egy hosszúkás nagy borítékban bizalmas okmányok KALOT-megegyezésekről, beadványokról (pl. Bélynek¹⁴⁰ stb.). Egy ugyanilyen hosszúkás boríték P. Elsassernél¹⁴¹ elrejtve. Fr. Liptaynál¹⁴² is elrejtve néhány feljegyzés. Ezeket is kérem. Fr. Liptaynál fényképek is vannak elrejtve, ezeket nem kérem. Fr. Liptaynál vannak még régi *Döfi*-példányok is, ezekből egyet kérek, hogy fényképezhessem egy propaganda kiadvány számára. (*Döfi*ről nincs fényképem!)

140 *Bély Alajos* altábornagy (1889–1946): országos leventeparancsnok.

141 *Elsasser Gyula* (1879–1958): jezsuita szerzetes, egyetemi lelkész, egyetemi kongregáció vezetője, a KIOE (Katolikus Iparos és Munkásifjak Országos Egyesülete) szervezésének egyik elindítója.

142 *Liptay (Sós) Károly* (1908–1997): jezsuita fráter, 1944–49 között provinciális titkár-testvér.

5. KALOT-nyomtatványok és sokszorosítások. Ugyanott találhatók, ahol a feljegyzések. Főleg a következőket kérem: Horányi által összeállított és sokszorosított ügyrend a népfőiskolák számára mintalapokkal együtt. Továbbá Dr. Farkas Gy. Hivatásrendi tanfolyamanyaga.¹⁴³ Van még néhány terv a sajtóról, népfőiskolák anyagáról stb. Ezek igen fontosak, mert fel akarom őket használni. Ha Sándor bácsi tud még néhányat összeszedni, igen hálás leszek.
6. Istenhez közelebb. Egy készülő könyvem kézírata. M. Ihásznál¹⁴⁴ van, ő gépele. Jelenleg M. Ihász Klotildligeten pihen. Csomagolja ő össze az egészet mindenestül. Igen fontos, hogy megkapjam, mert életem egyik fő művének számom. Újra nem tudnám összeírni.
7. „Töhi” felírással Kodak dobozban fényképek. A szekrény legfelső polcán 10-12 doboz közül ez, azt hiszem, a legfelső. Családi képek. A többi fényképek maradhatnak. (A mozgalmi képek közül minden jóból van itt nálam.)
8. Finn kitüntetésem halványkék dobozban. A hozzá való okmány az asztal középső fiókjában legalul van elől, nagy ív formátumú borítékban.
9. Breviárium 3 kötete a szekrény legfelső polcán. A kivonatkötetek maradhatnak.
10. Szentírás. A Sz. István Társulat pengős kiadása. Én a szélét bevágtam és betűsorral és számsorral láttam el. A könyvvállványon található.
11. Székelly népballadák. Ortutay kiadása, nagy formátumú, fametszetekkel illusztrált. A könyvvállványon található.
12. Spanyol kis szótár. Világoskék.
13. Arany János: A nagyidai cigányok. Ez nincs meg nekem, kérem szépen megvenni antikváriumban, lehetőleg csak ezt külön, hogy ne legyen súlyos és vastag. A magyar állapotok tüzetesebb megismerése miatt akarom ezt magammal vinni száműzetésembe.
14. A Szentatyától kapott talárisomat az egyik Testvér szépen össze tudja hajtani. Csak abban az esetben kérem elküldeni, ha a 13 pont után még belefér a kofferba. Megvallom, nagyon szeretném megkapni. Nem baj, ha nagyon összegyűrődik, is majd kivasalják.

Eddig, amiket magam számára kérnék szépen elküldeni.

143 Farkas György két tanfolyamszerű kiadványa: *Vezérkönyv agrárfűjségi vezetők számára*. Szeged, KALOT, [1937]; *A Hivatásszervezet megalakítása és vezetése. Vezérfonal agrárvezetők számára*. Budapest, Magyar Dolgozók Országos Hivatásszervezete, [1942]

144 *Mater Ihász*: valószínűleg *Ihász Rózsa* (1905–1979) angolkisasszony. (Angolkisasszonyok: katolikus szerzetesrend [2002-től a rend hivatalos neve: Congregatio Jesu, korábban: Institutum Beatae Mariae Virginis].)

Néhány más kérés:

1. Édesanyám és húgom számára karácsonyi ajándéknak terveztem két kis fekete fényképalbumot. Oly kicsinyek, hogy a tenyérben elférnek, és harmonikaszerűen lehet kinyitni őket. Megtalálható az asztalfiókban leghátul. Nyolc fénykép van bennük önmagamról egyéves koromtól kezdve mostanáig. Ezeket kérném szépen nekik eljuttatni. /Bihary Lajosné,¹⁴⁵ Putnok. Gazdasági Leány-középiskola./
2. Mészáros Fotónak (Ráday út 19. vagy 20. földszint) tartozom még 15 forinttal a fenti fényképalbumok miatt. Elutazásom előtt közvetlenül lett kész, s nem tudtam az egész összeget kifizetni, ennyi maradt még, s azt ígértem, hogy karácsonyra, ha majd visszajövök, letörlesztem. Szívesen várt, mert sokat dolgoztattam az évek folyamán nála.

Egyéb mondanivalók:

A szobámban található összes könyv (kivéve az Atyától kapott *Tökéleteség útját*) mind a KALOT tulajdona, mert vagy KALOT-pénzen vettem, vagy a Központból hoztam el, vagy a KALOT-ra való tekintettel kaptam (pl. a Nyisztor¹⁴⁶-féle értékes könyvek). A KALOT-é az 5 kötet, ma már ritkaságnak számító Malonyai: *Magyarság néprajza*¹⁴⁷ is.

A KALOT tulajdona a szekrényben található csizma is, mert KALOT-pénzen vettem annak idején. KALOT-é a szekrényben levő vetítógép is. A diapozitív-dobozra rá is van írva, hogy „KALOT”. (Most jut eszembe: a két filmet is elküldhetik, ha akarják az Atyáék, s gondolják, hogy én jobban tudom felhasználni. A könyvvállvány tetején lévő nagyobb dobozban vannak.)

Sok egyéb személyes dolgomat, amelyek részint a szekrényben vannak (fényképalbumok, mentőtáska, teológiai jegyzetek stb. stb.), részint a fiókokban vannak (jegyzetfüzetek, szemét-apróságok stb. stb.) vagy dobják ki, vagy osszák szét, vagy küldjék el Édesanyámnak (fényképek), vagy egy nagy ládában megőrizhetők. A ruhaneműket legjobb szétosztani.

Kérek engedélyt Kedves Atyától, hogy a nálam levő írógépet és fényképezőgépet megtarthassam magamnál, bár ezek KALOT-tulajdon, KALOT-pénzen vettem őket. Gondoltam, hogy visszaküldöm ezzel a postával, de félek, hogy nagyon meg tetszett volna haragudni.

145 Bihary Lajosné sz. Nagy Erzsébet: Nagy Töhötöm féltestvére.

146 Nyisztor Zoltán (Debrecen, 1893 – Róma, 1979): újságíró, katolikus pap és szónok, a két világháború közötti magyar közélet ismert és meghatározó személyisége, a „harcos katolicizmus” képviselője, közel másfél évtizeden keresztül a *Magyar Kultúra* című folyóirat szerkesztője. 1946-tól külföldön élt. Nagy Töhötöm atyai jóbarátjának tekintette.

147 Helyesen: *Malonyay Dezső: A magyar nép művészete*. 1–5. köt. 1. A kalotaszegi magyar nép művészete. 2. A székelyföldi, a csángó, a torockói magyar nép művészete. 3. A balatonvidéki magyar pásztornép művészete. 4. A dunántúli magyar nép művészete (Veszprém, Zala, Somogy, Tolna). 5. Hont, Nógrád, Heves, Gömör, Borsod magyar népe. A palócok művészete. Bp. 1907–1922, Franklin.

Utazásom ideje változott. Irgalmaztak, hogy ne kelljen oly gyorsan elmen-
nem, s így jobban elintézhessem ügyeimet. Ezért csak dec. 18-án indulok innen
direkt Rómából repülőgépen Buenos Airesbe. Két nap alatt így is ott leszek.

Így néhány dolgot el tudok talán intézni:

1. Szét fogom küldeni az európai ifjúsági mozgalmi központokba a KAPSZ¹⁴⁸
kérő leveleit. Most adom ki lemásolásra.
2. Sinkó¹⁴⁹ novelláival is megpróbálkozom. Eddig ezekre nem értem rá.
3. Kovrignak¹⁵⁰ kérem megmondani, hogy kérése érdemileg kedvezően már el
is lett intézve; részletes utasításokat P. Varga¹⁵¹ visz.
4. A trappistáknál voltam. Jogilag minden rendben. A Procurator Generális¹⁵²
azt mondta, hogy [Halász] Pius atya és társai az ő szemefénye. Nagyon
mögötte állanak. Talán ők fognak pénzt küldeni. Én nem tudtam és nem
tudok szerezni, pedig gondolni, hogy nagyon a lelkemen fekszik az ügy, de
itt ma már szinte képtelenség dolláros intenciókat¹⁵³ szerezni. A legnagyobb
protekcióval sikerül egy-egy papnak 40-60 intenciót szerezni. Én pedig
amúgy is csendesen viselkedem már. P. Mócsy¹⁵⁴ sem tud szerezni, pedig őt
is és mindenkit megpróbáltam megmozgatni.

Gáspár Béla¹⁵⁵ főjegyzőnek, aki a Városháza központi épületében félemeleten
a jóléti ügyek osztályán van, azt üzenem, hogy ügye kedvező jelekkel fut. Ő érti
a többit. Részletes utasításokat majd más úton küldök neki.

148 KAPSZ: Miután 1946 nyarán betiltották a KALOT-ot, annak utódjaként kezdte szervezni
P. Kerkai a Katolikus Parasztiifjúsági Szövetséget (KAPSZ).

149 Sinkó Ferenc (1912–1990): felvidéki származású költő, író, szerkesztő. 1945-től a KA-
LOT-nál és A Szív újságnál szerkesztő. 1947-től 1972-ig az Új Ember belső munkatársa.

150 Kovrig Béla (Budapest, 1900 – Milwaukee, 1962): szociológus, politikus, egyetemi tanár;
több keresztényszociális mozgalom és szervezet támogatója és szakértője. Bővebben: 88. lábjegy-
zet.

151 Varga László (Szombathely, 1901 – Leuven, Belgium, 1974): jezsuita szerzetes, neves szo-
ciológus, közíró, főiskolai tanár, belgiumi magyar főlelkész.

152 Procurator Generalis: egy szerzetesrend ügyeinek intézője, érdekeinek képviselője a római
kúriánál.

153 Intenció: szándék. Itt: Miseszándék: az a szándék, amiért a misét felajánlják. A misét be-
mutató pap (misénként) egy miseszándékért miseadományt (stipendiumot) fogadhat el. Ha a misét
mondató hívő nem ragaszkodik ahhoz, hogy a misét az a pap mondja el, akinek a stipendiumot
átadta, akkor az tovább adhatja más papnak a miseszándékot, s vele együtt a stipendiumot. Ez
módot adott arra, hogy a gazdagabb országok papjai támogatassák a szegényebb egyházi közösségek
papjait.

154 Mócsy Imre (1907–1980): jezsuita szerzetes, bibliatudós, egyetemi tanár. 1944-ben meghív-
ták a római Gregoriana Egyetem Újszövetség Tanszékére. 1946: a szentírástudományok doktora.
1947: Szegeden biblikus tanár. A szocializmus évei alatt két ízben is börtönre ítélték.

155 Gáspár Béla (1892–?): Budapest fővárosnál (fő?)jegyzői állást töltött be, és főként szociál-
politikai kérdésekkel foglalkozott. Érettségivel, valamint katolikus, illetve református lelkészi okle-
véllel és hitoktatói gyakorlattal rendelkezett.

A munkatársaknak ruhákat nem tudtam szerezni. Itt is minden kifogyóban van. Amerika megsokallta a nagylelkűséget.

Dzsipet sem tudtam szerezni. Nehezen is ment volna. Kb. 600-700 dollárért lehet kapni; ha magam mehetnék haza, talán személyi súlyommal meg tudtam volna szerezni, és én haza tudtam volna vinni, de másnak nem tudom ugyanezt megorganizálni.

P. Reisznek¹⁵⁶ üzenem: a vatikáni nagy bélyegközponttal felvettem az érintkezést. Szívesen veszik az üzleti összeköttetést, de ma még nagyon bizonytalanoknak tartják, és várnak. Sok bélyegkereskedőnek leadtam a névjegyet. Ígértek és talán tesznek is lépéseket. Bécsben nem tudtam intézni a bélyegügyet, mert kevés időm volt, s akkor még azt gondoltam, hogy visszajövet jobban tudom elintézni, oda küldjön ki valakit, mert az még jobb és biztosabb üzletnek látszik, mint a római.

Kákonyi Constantina¹⁵⁷ nővérnek a Teréziánumban azt üzenem, hogy nagy nehézségek vannak a hely megszerzése körül. Még kísérletezem, és ha sikerül, értesítem külön levélben.

P. Cserjesnek¹⁵⁸ üzenem, hogy pénzt P. Varga állítólag szerzett a számára. Ha ez igaz, akkor még karácsony előtt a keze között lesz, mert valaki elment érte Svájcba. Még azt is üzenem, hogy „Bobbin”-t nem tudtam szerezni itt Rómában. Bécsben talán lehetett volna, de visszafelé menet akartam megvenni, és most ez elesik. Az ígért képeket és rózsafüzéreket eddig még nem tudtam megvenni, mert nem volt pénzem; később, ha lesz, veszek, de nem tudom, hogy lesz-e alkalmam elküldeni, mindenesetre nem feledkeztem meg róla.

Bocsásson meg, Kedves Atyám, hogy ennyi ügygel megterhelem, de ezeknek ígértem, hogy elintézem kéréseiket, és Atya is olyan, hogy szeret az ilyenben lelkiismeretes lenni. Ami válaszom még eddig negatív vagy bizonytalan, azzal, hogy itt maradtam még néhány hétig, el tudom intézni, és akkor küldök levéileg értesítést. A posta már aránylag egészen biztos.

A mellékelt naplót feltétlenül és minden körülmény között kérem elolvasás, esetleg többszöri elolvasás után (Meggyesiéknek megmutathatja gyónási titok alatt azokat a részeket is, amelyek nagyon kényesek) szóval, kérem feltétlenül elégetni. Vannak benne olyan részletek, amelyek éppúgy a fejébe kerülhetnek

156 *Reisz Elemér* (Nyomja, 1904 – Hamilton, Kanada, 1983): jezsuita szerzetes, főiskolai tanár. - 1930/31: Rómában élt, azután Szegeden főiskolai tanár, majd a jezsuita missziók prokurátora Kinában. 1944-ben P. Jánosi Józseffel és P. Raile Jakabbal együtt a svéd Vöröskereszt és a pápai nunciátúra menleveleivel zsidók százait mentette meg. 1948-tól a St. Joseph Hill Academy (Staten Island, NY., USA) lelképásztora, nyugdíjazása után Courtlandben (Ontario, Kanada) élt.

157 *Kákonyi Terézia Mária Konstantina* (1908–1998): szerzetesnő, festőművész, a Kalocsai Iskolanővérek közösségének a tagja volt. 1947-ben Gerevich Tibor segítségével római ösztöndíjat kapott, előljárói tanácsára nem tért vissza Magyarországra. 1950-től a duluthi (Minnesota, USA) bencés St. Scolastica College rajztanszékének vezetője volt. 1994-ben jött haza, Magyarországra.

158 *Cserjes Sándor* (1903–1967): 1920-tól 1950-ig jezsuita szerzetes. 1967-ben stuttgarti magyar lelkészként hunyt el.

íteni embereknek, mint az enyém került. Ti. ők bizalommal voltak velem szemben, s elmondtak egészen belső levélváltási ügyeket stb., amint tetszett is olvasni. Ha kitudódna, hogy én ezeket megírtam, ezek itt buknának, mint én is buktam. Ekkor meg talán még ki is tennének engemet a Társaságból. Tehát a részletekre vonatkozóan a tökéletes titoktartás, nehogy újabb indiszkrécióval tetézzük a régít. A pátereknek senkinek se tessék a naplót megmutatni. P. Vargának sem mutattam meg itt. (Ő különben tegnapelőtt, 26-án utazott el innen.)

Bár ez nem levél, de úgy látszik, levélként fejezem be. Tehát még egyszer nagy-nagy szeretettel üdvözlöm és amplektálom¹⁵⁹ Kedves Atyát. Ne tessék miattam aggódni. Lelkileg nagyon jól kibírtam. Friss és rugalmas vagyok, megyek neki az új munkának, kedvvel fogok dolgozni, és azt hiszem, Isten segítségével alkotni is fogok. Közben aztán majd küldök pénzt is Önöknek, ha Isten is megsegít, annyit, hogy ne fájjon a fejük. Gazdasági kapcsolatokat is lehet talán kiépíteni. Szóval: Avanti! – Hálás köszönet az ügyeim elintézéséért.

Szeretettel in Xo

Róma, 1946. XI. 28.

U. i.: Miután befejeztem előbbi kéréseimet, jutott eszembe még a következő néhány dolog:

Mellékelem Dr. Bánáss¹⁶⁰ kegyelmes úr számára a tőle kapott két névjegyet, amelyek számára igen kedves emlékek. Őszinte gratulációmmal együtt tessék szíves lenni Neki átadni. Szívből örülök, hogy kinevezték.

Keresztleveleim a középső asztalfiókban vannak – legalábbis így emlékszem. Egy kék borítékban, felírással, amely jelzi, hogy az okmányaim. Édesanyjai részről az összes keresztlevelek hiányzanak, mert még a nyilas időben odaadtam kölcsön Dr. Visky Károlynének,¹⁶¹ aki zsidó asszony. Még nem kértem vissza. Ha könnyen megteheti az Atya, kérje vissza. De igazán nem fontos. Azóta férje meghalt, s ő a Svábhegyen, illetve ma már Szabadsághegyen lakik a Karthauzi utca 2. alatt. Az, azt hiszem, a kis Majestic panzió. A fogaskerekűvel felmenve az utolsó előtti állomástól néhány lépésre van. Igazán nem fontos. Ha mégis valaki felmegy, nagyon exkuzáljon ki, hogy miért nem mehetek magam, mert talán neki kellemetlen, hogy legalább az, aki most elmegy érte, megtudja, hogy ő az én irataimmal menekült meg. Viszont az is igaz, hogy hátha kellenek majd azok az iratok, amikor megszerzem majd az argentin állampolgárságot.

159 *Amplektál*: ölel.

160 *Bánáss László* (1888–1949): megyéspüspök. A teológiát Innsbruckban végezte, Rómában egyházjogot, Münchenben zenét tanult. 1912-ben Nagyváradon pappá szentelték, majd Rómában elvégezte a diplomáciai főiskolát. ... 1942-től Debrecen plébánosa. 1945. VIII. 16.: Veszprém apostoli kormányzója, 1946. IX. 4-től: veszprémi megyéspüspök.

161 *Viski Károlyné (Klára)*: Viski Károly (1883–1945) etnográfus, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja felesége. (A II. világháborút követően Viskiné Klára s az akkor még Budapesten élő Ernő fivére a család nevét Kenézre változtatta.) Viski Károlyné 1951-ben tüdővészben hunyt el Budapesten.

A koffer kulcsa is ott van a középső asztalfiókban. Hozzáköthetik a koffer füléhez.

Az 50 dollárt, amelyet kölcsönkértem egy ide visszautazó részére, még nem kaptam meg az itteni családtól, mert bizony rossz körülmények közé kerültek. Ezért nem tudom ígéretemhez híven most visszaküldeni. Majd küldök többet Argentínából.

E levél írása közben járt nálam Teller Frigyes¹⁶² főtisztelendő úr. Most akar visszamenni Budapestre. Atyát is fel fogja keresni és kérni fog valamit. Tessék szíves lenni segíteni rajta, mert nagyon derék ember, itt is sokszor együtt vagyunk. Bánáss kegyelmes úr a főpapja, ahhoz kérne majd kis protekciót. A Kegyelmes Úrral mi meg, azt hiszem, elég jól vagyunk. Hálás köszönet érte.

Még egy látszólag ellenmondást is kiküszöbölök levelemből. Ugyanis igaz, hogy megvették már a repülőjegyemet a madridi gépre, de átadták egy jugoszláv páternek, aki szintén megy ki.

Most írok egy búcsúlevelet a Szentatyának. Most szövegezem, ezért nem tudom még elküldeni. Az egésznek a hangja telve lesz pietással és alázatossággal, de ugyanakkor bizonyos nemes önérzettel is: tettem szolgálatokat az egyháznak életem és egészségem sok veszélyével. Nem kérek semmiért bocsánatot. Azt is láthatja majd, hogy engedelmesen megyek az új munkaterületre, ahol szintén Isten országát fogom építeni. Ha van etikettje a szobába való belépésnek, akkor van annak is, ahogyan elmegyünk. Én nem akarok titokban elsompolyogni. Én itt dolgoztam, többször voltam nála hosszú kihallgatásokon, becsült engem, tehát elköszönök, és még utoljára kérem atyai áldását új munkáimra.¹⁶³

Most már aztán valóban befejezem leveletemet. A jó Isten áldja meg kedves mindnyájukat. Kedves Atya válaszát nagyon várom.

Szeretettel in Xo.

Roma, 1946. XI. 29.

162 Talabér (1946-ig Teller) Frigyes (Visegrád, 1899 – Dél-Amerika, 1955 után?): pap, zene-tudós. 1932–35: Rómában posztgraduális tanulmányokat folytatott, a Pontificio Istituto di Musica Sacra-n kitüntetéssel szigorlatozott és doktorált. 1936-tól a Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Karán az egyházi ének és zeneirodalom szakán tanár. 1942–1947 között Rómában kódexeket kutatott; ezt követően Rómából Dél-Amerikába települt. Montevideóban a Sacre Coeur Kollégium tanára lett, az érseki szemináriumban megszervezte az egyházzenei tanszéket. (Nagy Tőhötöm hagyatékában található néhány levél, amelyeket Teller 1948 folyamán írt, már Dél-Amerikából, Nagy Tőhötömnek. OSZK Kézirattár 216/434)

163 Nagy Tőhötöm megírta a levelet, de a P. Generalis kérésére nem juttatta el XII. Piuszhoz.

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1947. 02. 18.

+!

Budapest,¹⁶⁴ 1947. II. 18.

Kedves Töhi Atyám!

A legutolsó percig, a farsang végnapjának estejéig vártam soraira. De hiába! Azt szerettem volna, hogy első levelem válasz lehetett volna dél-amerikai jeladására. Két forrásból is értesültem, hogy Rómából szárnyra kelt egy hatalmas négymotoroson. Csak a leszállásról nincs még biztos hír. De aki szerencsésen járta meg a román és egyéb határokat, az bizonyára az Óperenciás tengert is sikerrel röpköltte át.

Hacsak Lisszabonban nem történt baj! Mikor hallottam P. Endrődy¹⁶⁵ társulásától, aggodalom fogott el: nem ejtik-e egymást a tenger vizébe? De hogy Ön ma Kaszap Istvánhoz¹⁶⁶ közelebb érzi magát, mint valaha, biztosra veszem.

Rómából két levelet kaptam Öntől. A légipostán való küldés ellenére 3-3 hétig jöttek. Azok nyomán indultam el kedves Édesanyjához és Húgához. Volt nagy meglepetés és a végén öröm is, mert igyekeztem emberségesen megmagyarázni a helyzetet. Szép levelet is írtak, mellékelve küldöm.

Útközben Miskolcon is leadtam a gyászhiért. Agrédáék¹⁶⁷ büszkén hallgatták, és levelet is ígértek, de még nem kaptam kézhez.

Egyáltalán, olyan módon mondom el másoknak a történeteket, hogy az böcsületünk „kiglancolását” jelenti – éspedig hazugságmentesen! Nem is kell magyaráznom, hogy egyesek triumfáltak, nem gondolva meg, hogy a legszentebb ügyeknek ezzel mérhetetlen sokat ártanak. De lassan lefagy a bajuszuk, ha nem is egészben, legalább szálanként. Rémes logikával igazolódik be az egész vonalon, amit Töhi bácsi hirdetett szóval és írásban. A gondolkozó emberek kezdenek is tisztelettel hajlani felénk. De egy bizonyos típus hajthatatlan. Elve az, hogy inkább pusztuljon el minden, de olyan világ ne legyen, amelyben születte életformája elsüllyed. Persze ilyenek in Societate¹⁶⁸ sem hiányzanak. Szentkereszty¹⁶⁹ atya most sem indult el Svájcba; nem adnak útlevelet neki. Jelenléte nagyon zavarja és bosszantja bizonyos körök nyugalma. „Homéri kacajjal” nézi őket.

164 P. Kerkai Budapesten írta levelét, de Rómán keresztül juttatta el Dél-Amerikába. Nagy Töhötöm utólag még ezt írta kézzel e levélre: „Ezt fordítottam le spanyolra. Az eredeti kéziratot (sokkal bővebb!) elküldtem New Yorkba Dr. Varga Lászlónak.”

165 Endrődy (1935-ig Jambrekovich) László (1905–1975) jezsuita szerzetes (1962-ig), teológus, író, szerkesztő, tanár. 1947-től külföldön élt (1949-ig Argentínában). 1962-ben kilépett a rendből.

166 Kaszap István (1916–1935): szentség hírében fiatalon elhunyt jezsuita novícius.

167 Nagy M. Agréda (kb. 1890–1954) szatmári irgalmas nővér, tanítónő, iskolaigazgató.

168 In Societate (itt): Jézus Társaságában (a Jezsuita Rendben).

169 Abban az időben a jezsuita rendnek nem volt Szentkereszty nevű tagja. Minden bizonnyal P. Jánosi Józsefről van itt szó, aki a II. világháború éveiben a zsidók mentésére alakult Szent Kereszt Egyesület vezetője volt, a háborút követően pedig Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm eszmétársa és a Demokrata Néppárt egyik ideológusa volt, a „modus vivendi” keresésének a híve.

Fodrászék¹⁷⁰ vele is szépen viselkedtek idehaza, de amint kisült, odakint is. Sion hegyének¹⁷¹ füstje szállt el az Örök Városig, s Fodrászék viharágyúval sem tudták volna szétlőni, de nem is volt szívügyük, mert titkon örültek is az ügy likvidálódásának.

Én karácsony másnapján érkeztem haza küldetésből. Töhi bácsi sorsáról már a portán értesültem, s arról, hogy a Curiára¹⁷² hívtak rögtön hazaérkezésem után.

Na – mondok – ebből japán misszió lesz!

Amilyen feszült kíváncsisággal siettem Bpest felé a kecskeméti tanyavilág-ból, olyan mélységes szomorúság fogott el, hogy ügyünk elbukott.

Meglepetésemre rendkívüli tapintatot tapasztaltam. Kiderült, hogy a Borgo S. Spiritón¹⁷³ nagyon hangsúlyozták vonalaink fontosságát, főként mozgalmi téren. Ez társasági munka, amelyet nem csak abbahagyni nem szabad, hanem „maxima cum energia et prudentia”¹⁷⁴ folytatni kell. Roma locuta¹⁷⁵ ...

Egyedül maradtam. Önnek nincs arról fogalma, kedves Atyám, hogy mennyire beigazolódtott rajtam: a „dimidia pars animae meae”¹⁷⁶ fizikailag elveszett. Mondja, kivel beszélhetem meg a régi módszerrel az örömeket és bánatokat? Békési¹⁷⁷ arany ember, de bizonyos tekintetben az arany hajlíthatósága is beteljesül rajta. Fr. Zrínyi¹⁷⁸ és Fr. Tamás¹⁷⁹ még fiatal. Talán Vadkerti¹⁸⁰ atya? Épp a napokban vágtam oda neki és másnak is egyet s mást Töhi védelmében.

170 Borbély István (Vác, 1903 – Hamilton, Kanada, 1987). A magyar jezsuita tartomány előljárója (provinciálisa) 1943. június 13-tól 1948 decemberéig, amikor ő is külföldre távozott.

171 Sion hegye: utalás Esztergomra, ill. Mindszenty bíborosra, aki mereven ellenezett minden tárgyalást, ill. megegyezésre törekvést a kommunista hatalommal és az oroszokkal.

172 Curia (itt): tartományfőnökség

173 Borgo S.to Spirito: a jezsuita rend római központjának a címe.

174 Maxima cum energia et prudentia: a legnagyobb energiával és okossággal.

175 Roma locuta, causa finita: Róma szólott, az ügy le van zárva.

176 Dimidia pars animae meae: lelkemnek fele (része).

177 Békési István (Mezőhegyes, 1912 – Toronto, 2000): jezsuita szerzetes. 1944–46 között Szegeden előbb filozófiát, majd teológiát tanított, utána Pesten volt lelkész. 1948-tól 1959-ig az Egyesült Államokban, 1959-ben Kanadában, 1960–70 között Ausztráliában, 1970–73 Ausztriában, később újra az Egyesült Államokban kapott beosztást.

178 Zrínyi József (Iregszemcse, 1919 – Washington, 1991): jezsuita szerzetes, egyetemi tanár. 1947-ben elhagyta Magyarországot. Hollandiában tanult teológiát, itt is szentelték pappá. 1958-ban a washingtoni egyetemen doktorált közgazdaságtanból, majd ott tanított közgazdaságtan-elméletet, -történetet, nemzetijövedelem- és pénzügytant.

179 Vagy C. Tamás Lajos (1917–?) vagy P. Tamás (Tamasovits) János (1915–1993) jezsuiták.

180 Vadkerti Béla (Szabadka, 1904 – Róma, 1968): jezsuita szerzetes, tanár. 1944–49 között Budapesten lelkigyakorlatokat adott és a Mária-kongregáció prézese volt. 1951 és 1958 között Olaszországban szolgált különböző beosztásokban, 1958–60 között Münchenben lelkész volt és hittantanár, 1961–67-ig Bronnbachban lelkész.

Mindennap imádkozom Önért, és mindig világosabb lesz előttem, hogy ez a kirándulás sem lesz céltalan. Tudom, hogy Ön haragudni szokott, ha valaki az emberek pimaszságát az isteni gondviseléssel össze akarja keverni. De nekem eszembe jut sokszor P. Somogyi¹⁸¹ szava a firenzei próbációból: „Fiam, a Töhi iskolát csinál ott.”

Meggyőződésem, hogy kedves Atyám hatalmas hivatás teljesítésére kapott lehetőséget újból egy olyan területen, amely az Egyház szempontjából a nagy esélyek világrészének számít. Még nincs itt a karthauziakhoz indulás ideje.

Egy kicsit haza is beszélek. Drága atyám halálmegvető elszántsága két éven át lehetővé tett sok minden munkát. Folytassa ezt a távolból is!

A jelenlegi levegő júniusig elég, akkor szellőztetés kellene. Töhi bácsi nem engedheti, hogy fulladás okozza halálunkat, inkább „villám fusson keresztül rajtunk...”

Nagyon jó megoldás volna, ha az ügyek Imre öcsémhez¹⁸² futnának be a Gergelyi iskolához. Onnét már akár gyalog is áthozzuk.

Szerencsére sok mindent magával vitt kedves Atyám az utolsó legális utazás alkalmával. Azok segítségével talán júniusig tudna 1-2 „szeretetsomagot” öszszegyűjteni.

Aztán mi lett azzal az úrral, akivel oly hosszú napokon át várakozott a repülőtéren? S mikor mehet fel pisztrángot fogni öreg kománkhoz?

Nagyon fontos volna a sokszor megbeszélt bizományosság. Ez volna a végleges megoldás. Egy kis braziliai kávé vagy valamit innét oda. Tessék megfelelő emberekkel értekezni, s véleményére nagyon kíváncsi vagyok.

Embertől telhetően mindent megteszünk ezért a szerencsétlen kis országért és népért – mert ez a mi hazánk és népünk. Még ha halálra volna is ítélve, itt virrasztanánk mellette az utolsó percig. Az Ön nevében is!

Sándor,¹⁸³ Feri (B.)¹⁸⁴ töretlenül áll ezer nélkülözéstől megpróbálva, de mindig jókedvvel. Valóban, Isten jókedvében teremtette őket. Vidéken is megy a munka kisebb külső lendülettel, de nagyobb mélységgel. Egyházközségi keretben folyik minden. Most indul el a 12–16 évesek új szervezkedése is, és pártoló tagok helyett a Jézus Szíve Férfi Liga irányítását átvesszük.

A nagy szellemi offenzíva is égetően fontos volna. Tessék meggyőzni P. Endrődyt, hogy tegye lehetővé anyagilag a Veritas¹⁸⁵ keretében. Bízzon meg engem, s neki is nagy öröme lesz, a jó ügynek pedig nagy diadala!

181 *Somogyi Jenő* (1879–1954): jezsuita szerzetes.

182 *Mócsy Imre* (1907–1980), 1944–1947-ig szentírástudományt tanított a római Gregoriana (Szent Gergely) Egyetemen.

183 *Meggyesi Sándor* (1901–1980).

184 *Babóthy Ferenc* (1915–2004): politikus. A KALOT, majd a KAPSZ szervezője, az utóbbi világi elnöke, 1947–49-ig a Demokrata Néppárt képviselője, 1949-től 2001-ig az Egyesült Államokban élt Barankovics István mellett.

185 Minden bizonnyal a korábban P. Endrődy László által vezetett *Veritas kiadóról* van itt szó.

Drága Atyám Buenos Aires közelében virul, segítsen minket is friss levegőhöz. Erre nézve nagyon várom kimerítő jó válaszát, hogy az őszi lehetőségeket már eszerint méretezzük.

Levelét is Imre öcsénken keresztül várjuk.

Holnaptól kezdve lelkiileg még bensőségesebben leszek Tőhi Bácsival. Viszont kérem is ezt!

Nemcsak testvéri, de igaz baráti öleléssel köszönti, hosszú-hosszú levelét várva

fr. in Xto: P. Kerkai Jenő

[A fenti, kézzel írt levél üresen maradt végére fűzte hozzá írógéppel az alábbiakat P. Mócsy, aki akkoriban Rómában a Gregoriána pápai egyetem professzora volt:]

Kedves Atyám! Köszönjük hosszú levelét. Nem is tudja, milyen jót tett vele. Majd' összevesztek rajta. (P. Váczhoz¹⁸⁶ előbb került, és ő a germanikusoknak¹⁸⁷ is megmutatta, s emiatt a kicsinyeink fellázadtak, mert a germanikusok előbb kapták meg.) Hát aztán nagy volt az épülés. Jöttek is hozzám, hogy lehet ilyen lelkültre szert tenni. A másik azt mondja, hogy „ezt nem lehet agyonütni”; „minden nehézségen áttöri magát”. Tóth Miki meg egyenesen sokallja azt, amit Ön a Jó Istentől kapott: tudás, kedély, erény etc.... Ennyit egy személyben, talán sok is. Hát, szóval csak épüljenek. Én csak imádkozom, hogy a sok nehézségen úgy törje át magát, mint a többiek. Aztán csináljon iskolát, olyan pápai elemi, mint Szegeden, ahol a tanárok mind arra panaszkodtak, hogy a tanulóifjúság jobban érdeklődik a KALOT iránt, mint a distinkciók és definíciók iránt.

Zoltán bá'¹⁸⁸ nagyon megörült lapjának, már nagyon várta. Mindig kérdezte, nem írt-e a Tőhi. Mi lehet vele, csak nem zuhant le stb.??? Végén már avval vizsgasztaltam, hogy meglátja, spanyol levelet fog írni. ¿Cómo está usted?¹⁸⁹ Vagy így valahogy. Végre aztán márc. elsején befutott a levél, és rögtön utána Zoltán bá'.

Hát aztán be is fejezem, Isten áldja.

[Róma] 1947. III. 7.

Mócsy Imre

186 Vácz Jenő (1914–2003): jezsuita szerzetes. 1946–48-ban Rómában a Német–Magyar Kollégiumban a teológusok „repetitor”-a volt, és a Pápai Gergely Egyetemen elvégezte a két éves hittudományi doktori kurzust. Hazatérve 1951-ig teológiát tanított a Szegedi Hittudományi Főiskolán. 1955-ben és 1965-ben is letartóztatták és koholt vádakkal több éves börtönbüntetésre ítélték.

187 Collegium Germanicum-Hungaricum, magyarul: Német-Magyar Kollégium: jezsuita vezetésű papnevelő intézet Rómában magyar és német nyelvű növendékek számára.

188 Nyisztor Zoltán

189 Hogy vagy?

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Montevideo, 1947. 03. 19.

Montevideo, 1947. III. 19.

Kedves Atyám!

Február 18-án kelt kedves levelét pont egy hónapra kaptam meg Rómán keresztül. Igen megörültem neki, mert az első levél Budapestről. Másrészt elszomorított, mert az láttam belőle, hogy Kedves Atyám nem kapta meg egyik küldeményemet sem, amelyeket még Rómából menesztettem haza az én külön utaimon, s ezekben sok érdekes dolgot leírtam, sok dokumentumot közöltem Önnel, és sok kérést is előadtam. A kérésekről P. Varga is tudott, s nagyon ígérte nekem, hogy elintézik: kiküldik lelkigyakorlatos jegyzeteimet, kiküldenek néhány szociológiai könyvet (pl. Kecskés¹⁹⁰ könyvét), mert ezek itt módfelett sokat segítenének rajtam, hiszen a szociológiát is tanítom itt a szemináriumban. Nem tudom elmondani, hogy mennyivel nehezebb így nekem itt a munka ezek nélkül, s tökéletesen magamra hagytak. Ha P. Cserző¹⁹¹ valóban megfeledkezett ezekről a dolgokról Önnek beszámolni, jobb, ha nem írom meg, hogy ez esetben mi mindenre gondolok most.

No, de nem panaszkodni akarok, hanem beszámolni egy keveset az itteni életről és egész utamról. Magát az utat most csak egészen röviden írom le, mert a római magyaroknak megírtam egy kicsit hosszabban, s talán ők elküldték Kedves Atyámnak. Különben is megírom én ezeket a dolgokat egyszer külön könyvben is, ott majd még részletesebben olvashatja az, akit érdekel.

Az indulás előtt való napon még egyszer hívatott a P. Generális, és igen hosszan elbeszélgettünk. Tudja, Kedves Atyám, Ön miatt írom meg, hogy eszméiben megerősödjön: jogom lett volna igen büszkén útra kelni Amerikába, mert olyanokat mondott a P. Generális. Nem hiszem, hogy egyáltalán jobban állhatnék a Curián, mint ahogy most állok. Nem részletezem, mert nem ildomos, csak annyit mondok, hogy nem szégyenkezem itt, a Földgömb másik felén, és Atyám se szégyenkezzem miattam. Nem amiatt beszélt velem úgy a P. Generális, mert szó nélkül engedelmeskedtem, mert ez természetes kell hogy legyen egy jezsuitánál, hanem az eszmék és feladatok miatt. Atya miatt írom ezt meg, hogy nyugodtan haladjon tovább a régi úton. Munkánk elsőrangú társasági munka, amelyet a P. Generális külön gonddal figyel. Engem is azért küldött ide, és ennek megvalósítását várja tőlem.

Szóval, útra keltem. Bár egészen kora reggelre kellett megjelennem a repülőtársaság büroja előtt, P. Travi¹⁹² asszisztens a Substitutussal¹⁹³ kikísért minden tiltakozásom ellenére. A magyar kolóniát P. Mócsy képviselte.

190 *Kecskés Pál* (1895–1976): katolikus pap, filozófus, egyetemi tanár. Etikai, lélektani, filozófiatörténeti kérdésekkel foglalkozott; elsőként tanított Magyarországon keresztény szociológiát.

191 Valószínűleg: P. Varga László SJ.

192 *Tomás Ignacio Travi* (1894–1961): jezsuita szerzetes, argentin provinciális (1936–46), a P. Generális latin-amerikai asszisztense (1946–61).

193 *Substitutus*: helyettes

A repülőgép egy remek szép négymotoros óceánrepülő volt. Tökéletes kényelem és fényűző luxus. Ha pontosan emlékszem, 42-en voltunk utasok. Csupa dűsgazdag emberek, mert az út valóságos kis vagyongra kerül, no és én, a kopott jezsuita. Négy inas egész úton nem csinált mást, mint az ételeket hordta nekünk. És milyeneket!! Szégyenkezve ettem, mert arra gondoltam, hogy Budapesten, a mi kis szegény rezidenciánkon mit nem adnának ezekért. A gép tulajdonképpen csaknem megállás nélkül tette meg a kb. 12 ezer km utat. Ahol leszálltunk, nem állt tovább fél vagy háromnegyed óránál: éppen csak benzint és olajat adott neki inni, s repültünk tovább. Lisszabon lett volna az első állomás, de mert azt táviratozták, hogy nagyon esik az eső és rosszak a látási viszonyok, lekanyarodtunk Gibraltár felett Casablancába, s néhány óra múlva onnan jöttünk vissza Lisszabonba. Rögtön folytattuk az utat, s hajnalra Dakarba érkeztünk, s fél óra múlva már az Óceán fölött húzott el a gépünk. Micsoda fenséges látvány! És a napfelkelte! Nem lehet leírni. Repült az idő, mint az álom, s mi déltájban megpillantottuk Amerika partjait.

Recife volt az első állomás, ahol leszálltunk. Én Rómából melegen felöltözve indultam el, hiszen január hideg volt. S íme, most berepültünk a legkészségbejövő trópusi nyári hőségbe, abba is éppen déli 12 órakor. Bizony szédelegtünk, amikor kiléptünk a gépből, és elvakult szemmel próbáltuk megszokni a vakító fényességet. Egy tökéletesen idegen világ! Papagájok, majmok, félvérek és egész indiánok, és soha nem látott gyümölcsök. Nem nagyon volt kedvünk enni a hőség miatt. Szerencsére innen is fél óra múlva indult fáradhatatlan gépünk. Közben értesültünk, hogy ugyanennek a repülőtársaságnak egy másik gépe, amely szintén Európából jött, valahol itt zuhant le, és az összes utasok szörnyethaltak. Vígán szálltunk be a gépbe, mert gondoltuk, hogy ugyanannak a társaságnak talán csak nem fog két gépe lezuhanni egyazon napon. Így is történt.

Rio de Janeiróban egy napot tölthettem, mert a mi gépünk csak idáig jön, innen egy testvérvállalat visz tovább bennünket szintén négymotoros óceánrepülőn, amelyik Észak-Amerikából jön, s mi néhányan csatlakozunk a régi utasokhoz. Bementem a Szt. Ignác Kollégiumba. Igen nagy szeretettel fogadtak, s mindent megtettek, hogy nagyon jól érezzem magamat. Egy magiszter autón elvitt az egész városba. Sokat fényképeztem is.

[A Buenosba tartó] gépünk éjfél tájban érkezett meg, s mi rögtön indultunk vele tovább. Az a tündéri látvány: a kivilágított óriási világváros, s mi magasan felette repülve lélegzet elállva csodáltuk millió fényét.

Lefeküdtünk. Inasok jöttek, s megigazították a párnát a fejünk alatt, s szépen betakartak. Reggelre Buenos Airesben voltunk.

A repülőútról még csak azt említem meg, hogy a pápai útlevelem alapján diplomatának számítottam, és egész úton megkülönböztetett figyelemmel voltak irántam. A vámon csak tisztelegtek, és udvariasan előre engedtek, pedig különben rendkívül szigorú a vámvizsgálat, és fényképezőgépekre, írógépekre és sok más apróságra szörnyű vámokat rónak ki, sőt vissza is tartanak sok mindent.

Néhol azt sem tudták, hogy mit csináljanak velem, s én csak szerényen, leereszkedően mosolyogtam, gondolva, ha tudnátok, ki vagyok én!

Dél-Amerikáról egészen hamis fogalmaik vannak az európaiaknak, főleg olyan eldugott kis országban, mint a miénk. Dél-Amerika úgy szerepel, mint egy elmaradt, félig barbár ország. A valóság az, hogy itt valóságos Észak-Amerika-imádat van, s ennek következtében elképesztő iramban utánozzák a jenkiket. Nemcsak beeresztik Észak-Amerika összes ipari produktumát csaknem vámentesen, s ezért annyi gyönyörű autó van itt, mint talán sehol, hanem Buenos Aires, Montevideo és a többi nagyvárosok is lassan egészen olyanná lesznek, mint bármelyik észak-amerikai világváros. Ötven-hatvanemeletes felhőkarcolók sorakoznak egymás mellett. Buenos Aires egyik főbb utcája pl. 20 km hosszú és nyílegyenes, tehát olyan hosszú, mint Budapesten a Lánchíd budai hídfőjétől Érd. Itt, Montevideóban pl. a szeminárium a város külső villanegyedében van, s bár szédületesen száguldó autóbuszon megyünk be a városba, mégis egy óra kell, mire a központba érünk. Montevideo a tengerparton, helyesebben folyóparton fekszik, s végig mindenütt strand van, s ez a strand több mint 45 km hosszú. Ezek itt többmillió világvárosok. Buenos Airesben pl. oly modern és nagyszerű földalatti vasutak vannak, mint amilyeneket annak idején Berlinben láttam: mozgólépcső viszi le és hozza fel a tömeget, több emeleten egymás alatt és fölött futnak 120 km-es gyorsasággal a vonatok. 3-4 percenként szinte egymást érik. Akik ismerik Észak-Amerikát, mondják, hogy ma már nincs semmi különbség egy ottani és egy itteni nagyváros között. És valóban, az utcákon szédületes iramban megy az élet. Emeletes oszlopok tetejéről hangszórók segítségével irányítják a rendőrök a megdagadt forgalmat. A széles utcákon, felhőkarcolók között annyi autó száguld egyszerre, hogy néha az volt a benyomásom, hogy egy egész autógyárat az utcára öntöttek. Amint most visszagondolok Budapestre, bizony innen látom, hogy milyen nagyon szegények és elmaradtak vagyunk mi odahaza. Hogy döcögnek azok a villamosok. És az a kis földalatti is! Nagyon szeretem, mert az enyém, de szomorúan kell látnom, hogy még azt sem nagyon tudják, hogy létezőnk. Nem fáj itt senkinek a feje miattunk. Hogy az orosz ott van vagy nincs, fél centivel beljebb van-e Európában vagy kijebb, kit érdekel az a nagyvilág? Mint ahogy Kedves Atyámékat sem érdekli, hogy ezelőtt másfél hónappal itt, Bolíviában volt egy forradalom, s amint olvasom az újságokban, a napokban Paraguayban kezdődött egy, s talán éppen most nyuvasztják a volt elnököt. Nem érdekli Önöket. Nos, pontosan ennyire nem érdekli az ittenieket és a többieket is, hogy mi megy odahaza nálunk. Nem hittem volna, hogy ennyire így van ez, de itt kénytelen vagyok elevenen látni. S amikor meg is jelenik egy-egy cikk rólunk az itteni vagy észak-amerikai újságokban, az távolról sem a közvéleményt jelenti, mint ahogy mi azt odahaza elkönyveljük naivul magunknak, hanem egy itteni ügynökünk, aki fizetést kap azért, hogy néha ilyen cikkeket megírjon vagy egy-egy itteni „nagysággal”, eladósodott szenátorral megírasson, az ő érdeme az a cikk. A közvélemény inkább elolvas egy riportot a futballról, mint rólunk.

Nem tudom, szabad-e nekünk a mieinket álmukból felriasztani, hisz Csóri vajda csak addig volt boldog, amíg aludt.

No, de térjünk vissza Dél-Amerikába. Még egy másik hamis fogalomra is szeretnék rámutatni. Azt hiszem, főleg May Károly regényei alapján, a mi közvéleményünkben az észak-amerikai indiánokat övezi valami szép romantika, a dél-amerikai indiánokról csak keveset tudunk, s az is nagyon lesújtó. Azt hiszem, Kedves Atyám fantáziájában is egy észak-amerikai indián tolldíszesen, bő nadrágban, büszke tartással jelenik meg, ellenben a dél-amerikai indián kis övvel a dereka körül és borzosan. A valóság megfordított. Az azték törzs, igaz, inkább Közép-Amerikában élt, de legalábbis lenyúlt ide délre is, azonban az inkák már egészen a mieink. S ezeknek az őskultúrája a legújabb felfedezések és ásatások szerint nemcsak eléri, de talán meg is haladja az ősi egyiptomi és asszír-babiloni kultúrákat. A napokban beszélgettem hosszan ezekről a híres P. Laburuval,¹⁹⁴ akit ma a Társaság legnagyobb szónokának tartanak, s aki közben egyik legkomolyabb szakértője ezeknek az indián kultúráknak. Sok saját filmfelvétele van az újabb ásatásokról. Ő mondotta, hogy pl. az aztékok fővárosában a spanyol hódítók több mint 400 templomot romboltak le. Igazi világváros volt, de nem oly lomha tömeggel, hanem tetőtől talpig kifaragva, oszlopokkal díszítve, s a tetjén a Napisten oltárával. Háromféle naptáruk volt, s időnként ők is javították naptáraikat, mint mi. Találtak akkora sportstadiont azték vidékeken, mint a mi Colosseumunk. Valami különös labdajáték volt a nemzeti szórakozásuk. Már van engedélyem vakációnként ezeket mind bejárni és megismerni. El is akarom kezdeni a legelső alkalommal. Már most előre tanulmányozom őket, hogy majd könnyebben megértsem.

Ezeknek az indián törzseknek a szervezete a tökéletes kommunizmus volt. Mindenki teljesen egyforma volt jogi és vagyoni szempontból, s roppant erős fegyelem uralkodott közöttük. Királyuk volt, de az inkább megfelelt a mi elnökünknek. Említettem egy dolgot P. Laburunak, és igen felfigyelt rá: Érdemes volna kikutatni, hogy [talán] a régi jezsuiták a paraguayi redukciókat nem saját fejük szerint rendezték be oly érdekes kommunisztikus alapon és oly óriási fegyellemmel, s fenn is tudták tartani kb. 150 évig (!!), hanem teljesen az indián tradíciókat vették alapul és mintául. Micsoda érdekes téma lesz ezt kidolgozni! A jezsuiták alkalmazkodása a népek lelkéhez! Persze az ilyenhez szellemi rugalmasság kell, képzettség és bizonyos felemelkedés alacsony indulatok fölé. Tudja, Atyám, innen messziről az ember olyan érdekesen lát sok dolgot: az egyház és az örökkévalóság szempontjából nincs oly nagy különbség a népek között, hogy az ember csak legyintsen, hogy azok csak indiánok voltak! A formákat meg lehet szentelni, és ez az igazi nagy művészet s ez az igazi nagystílus. Sajnos azonban nagyon emberek vagyunk.

194 *Jose Antonio Laburu Olascoaga* (1887–1972): spanyol származású jezsuita. Biológus, antropológus, pszichológus. A római Gergely egyetem professzora. Tanított több dél-amerikai egyetemen, számos tudományos társaság tagja volt.

Ezeknek a dél-amerikai indiánoknak egyetlen borzalmas bűnük volt (természetesen a jezsuiták a redukciókban ezt eltörölték): a mérhetetlen sok emberáldozat. Külön hadjáratokat szerveztek, hogy legyen elegendő számú fogoly a napenkénti emberáldozat bemutatásához.

Ma ezeknek az ivadékai itt vannak belekeveredve a népességbe, mert a spanyolok ugyan elpusztították a városokat, de nem irtották ki az indiánokat, mint az angolok [Észak]-Amerikában. Azt tudja Atyám, hogy a skalpolást az angolok találták ki és vezették be, mert néhány centet fizettek egy-egy indián lenyúzott fejbőréért? Ezzel a fejbőrrel kellett igazolni, hogy az illető valóban megölte az indiánt. May Károly regényeiben, ahonnan mi ez irányú tudományunkat merítettük, a skalpolás már úgy jelenik meg, mint a barbár indiánok egyik szörnyű szokása. Pedig ők csak visszafizetés fejében kezdték lenyúzni a jenik fejbőrét.

Írjak néhány mondatot az itteni természeti érdekességekről is? Sokat lehetne írni. Itt minden megfordul: januárban meghalunk a hőségtől, és augusztusban fázunk a sok esőtől. A csillagos ég is nagyon más. Dél Keresztje szép, de inkább a híre nagy, valójában messze elbújhat a mi Göncölszekerünk mellett. A holdat is megfordítva látjuk itt. Európában: Luna mendax: azaz, amikor C betűt mutat, vagy „crescit”, hazudik, mert valójában decrescit, és amikor D betűt mutat, vagy „decrescit”, hazudik, mert valójában crescit. Itt nem hazudik, mert C betűt mutatva becsületesen nő, és D betűnél fogy. Az Orion odahaza T betű, ezért látta meg benne Kiss Sz. Teréz saját nevének kezdőbetűjét. Itt az Orion fordított T. Persze híre sincs itt a mi szépséges Göncölszekerünknek, a Tejút is vékonykán folyik csak ide le.

Ellenben annál gazdagabb a föld. A mi szemináriumunk is hatalmas pálmafák között álldogál, s az épület előtt óriási eukaliptuszok illatoznak. Valami csodálatos illatuk van ezeknek a fáknak, és szinte a felhőkig nőnek fel. A hegyek itt 6000 méter magasak, és van több város 4000 méter magason. Épp a napokban disponált le alacsonyabb vidékre a P. Provinciális egy idősebb pátert onnan a 4000 m magas rendházunkból, mert a jó páter szíve nem bírta már azt a nagyon magaslati levegőt. Itt minden olyan nagy. A Rio de la Plata (Plata folyó) pl. több mint 200 kilométer széles. A térképen nagy és mély tengeröblnek látszik. Hát bizony nem tenger, hanem folyó, és nem is olyan nagyon lassan folyik, mert fél Dél-Amerika vize ott folyik le. Montevideo a torkolatánál fekszik, ezért a strand egy része édesvíz és a másik része már sós víz. Buenos Aires irigyli Montevideót, mert neki csak édesvize van.

Az állatvilág meg egészen csodálatos az ilyen magamfajta szegény európainak. Van itt egy szentjánosbogár-fajta; egészen olyan, mint egy tisztességes autó: elöl van két hatalmas reflektora és hátul egy kicsi, valószínűleg a rendszámtábla számára. Oly erősen világítanak, hogy ha éjjel kettő-három berepül a szobába, nem lehet tőlük aludni, akkora világosságot csinálnak. Ha az ember összefog hat-hetet és pohár alá teszi, nyugodtan lehet mellettük breviáriumozni, nem is kell külön közel hajolni hozzájuk. Vannak itt akkora békák, mint egy kisebb

sárgadinnye. Éktelenül csúnyák, de itt valósággal becézik, és egyet is megölni óriási bűn, mert mérhetetlen sok kártevő rovart esznek meg. Néhány évvel ezelőtt élelmes észak-amerikaiak tonnaszámra vásárolták itt össze ezeket a nagy békákat, és repülőgépen szállították át hazájukba, hogy ott is elterjedjenek.

Tóth Tihamér írja le valamelyik könyvében a híres tarantula pók, és ha jól emlékszem, a calikurgus darázs¹⁹⁵ küzdelmét. Itt a nép ezt a darazsat San Georgenek¹⁹⁶ nevezi, mert éppúgy leszúrja a pókot, mint Szent György a sárkányt. A tenyérnyi nagyságú szőrös és mérges csípésű póknak pontosan egy idegdúcát találja el fullánkjával, a pók megbénul, de nem döglik meg, belerakja a darázs petéit és elindul vele északi irányba (ez itt a meleg tájat jelenti), és árkon-bokron keresztül húzza maga után. Mire a kicsik kikelnek, kezd csak megdögleni a pók, és így friss táplálék a kis bestiák számára. A darázs is van mutatóujj nagyságú. A napokban szaladtak a teológusok, hogy jöjjenek, mert fogtak egy tarantulát és egy San Georget, s összeeresztik a tiszteletemre egy nagy üvegbúra alatt. Hát mondhatom, lélegzetelállítóan érdekes volt a páratlan küzdelem. Anynyira megfélemeztek mindenről, hogy az üvegbúrát levettük róluk, és én tudtam több felvételt készíteni Zwischenringgel¹⁹⁷ egész közelről.

Kirándulásainkon többször találkoztunk gyönyörű kis kolibrikkel, azután akkora nagy lepkékkel, hogy az indiánok régen nyíllal vadászták őket. Olyan színpompásak ezek a lepkék, hogy elképzelni is alig lehet. Itt valahogy minden fel van fokozva. A híres brontosaurusok hazája is itt volt. A folyó tulsó partján (tehát 200 kilométerre innen) az egyik város közelében valami 24 ilyen őslénynek a csontvázát találták meg teljes épségben. Egyetlen állat 40-45 m hosszú volt.

Hadd szóljak valamit már az itteni emberekről is. Spanyol-olasz-francia és indián keverékből alakultak ki. Számomra rendkívül érdekes élmény, és még ma sem tudom egészen megérteni, hogy hogyan lehet ezeknek egy külön nemzeti öntudatuk: hogy ők uruguayok vagy argentinok, és hevesen tiltakoznak, ha véletlenül spanyoloknak nevezem őket. Ők nem spanyolok, ugyanakkor spanyolul beszélnek. Hálásak, mint mondják, a spanyoloknak, hogy vérük egy részét adták, de ők ugyanannyit kaptak az olaszoktól és franciáktól is, sőt az indiánok is itt vannak bennük. Egy egészen érdekes nemzeti öntudat, amely lassan alakult ki, és betetőződött a múlt század elején, amikor elszakadtak a spanyol anyaországtól és megszűntek gyarmatok lenni. A nemzet történelme is csak száz éves, azelőtt mások voltak: csak kialakulóban, mint mondják. Szóval, még nem értem egészen. Az európai koponyámban másként vannak ezek a fogalmak elrendezve. A spanyol irodalmat a magukénak is mondják bizonyos értelemben, mert spanyol nyelven íródott, de ugyanakkor saját irodalomnak csak azt veszik, amit száz év óta sajátjaik írtak.

195 Tóth Tihamér szerint: *Calicurgus annulatus*. (Tóth Tihamér: *A vallásos iffjú*. Szent István Társulat. 4. kiadás, 66. oldal)

196 *Aviropa San Jorge* – Vidóklipp: <https://www.youtube.com/watch?v=Hstz8-L6tWs>

197 *Zwischenring*: közgyűri (Az objektív és a fényképezőgép közé illesztik közeli felvételekhez.)

Ez a különös vérkeveredés kihozott aztán egy rendkívül szép embertípust. Sehol sem láttam annyi szép embert, mint itt. A seminaristák között van néhány igazai férfiszépség, olyan mély tűzű fekete szemekkel, amelyet még életemben soha nem láttam, és amikor először mentem velük egy közeli folyóba (olyasféle, mint a mi Tiszánk) fürdeni, és megláttam őket fürdőruhában, egészen elcsodálkoztam, hogy mennyi köztük az igazán remekbe faragott ember, arányos, szép testtel. Mondják, hogy ennek megvan a maga rossz következménye az erkölcsökben, mert bizony nagyon szabadosak. Különben is, igen jókedvű emberek. A farsang itt nagyhétig tart. Minden téren és minden parkban alkalmi színpadok vannak felállítva, és minden este vándorcsoportok járnak szórakoztatni az embereket. Egy-egy ilyen színpad köré a közel-környék jön össze, és családias alapon szórakozik és táncol mindennap éjfélig és sokszor hajnalig.

Sokat gondolkoztam, hogy hogyan tudnám jellemezni az itteni emberek politikai életét. Több ellentétes jellemzőből áll. Egyrészt sehol annyira nem fanatikusai az emberek a politikának, mint itt. Szinte szünet nélkül vitáznak, veszekednek, és az embernek az a benyomása, hogy ezeknél az élet leglényegesebb problémája a politika. Engemet is mit nyúztak eleinte, hogy mi a véleményem erről és arról. Én azonban elvben egyetlen egy kis jelét sem mutattam soha, hogy mi a felfogásom ezekben a politikai irányokban, mert képesek lelkileg elfordulni az embertől. Másrészt aztán sehol a világon a politika nem egyenlő annyira a zéróval, mint itt. Tulajdonképpen az emberek sem veszik komolyan, s ez a csodálatos az előbbieket után. Egy kis kormányválság összekötve kis forradalommal, szinte napirenden van. Két ambiciózus őrnagy összebeszél a kávéházban, hogy holnap átveszik a hatalmat, szereznek maguk mellé néhány fogdmeget, az utcán másnap felvonulnak, az elnök meglép, és ők átveszik a hatalmat. S folyik tovább a haláloskomolyságú politizálás. Az élet talán egy percre ha megáll, mert minden vállalkozás, vasút, villamos, vízvezeték, villany magánkézben van, és ők nem sokat törődnek kormányválságokkal, hanem nyugodtan dolgoznak tovább. A politizálás itt olyan, mint nálunk a futball vagy a kártyázás. És nem tudom, hogy nem ezeknek van-e igazuk?! Nálunk a nagy alkotások rendszerint össze vannak kötve az aktuális kormányokkal, ezért tudtak a régi képviselők annyit korteskedni a vasutak építésével. Itt 4-5 vasúttársaság versenyez egymással a kényelemben és gyorsaságban. Valamennyi független az aktuális kormányhatalomtól.

Jelenleg totális Észak-Amerika befolyása Uruguayra. Minden konzerv innen oda megy, és onnan rengeteg gép és hasonló dolgok futnak ide le. Azt hiszem, itt egy hét alatt kimondanák az USA-hoz való csatlakozást. Különben is a főváros vízvezetéke, villanya, több vasúttársasága annyira az ő kezükben van, hogy az itteni igazgatóságok tagjai sem uruguayok. Minket nem foglaltak el annyira, mint őket. Ezért nem tudják azt sem egészen megérteni, hogy egy kis nép miért akar szabadulni egy nagyobb befolyásától. Egészen mások az itteniek fogalmai a hazáról, függetlenségről, mint nekünk. És Észak-Amerika is így gondolkodik. Mi a mi fogalmainkat vetítjük az ő fejükbe, ők pedig csodálkoznak rajtunk. Szá-

momra igen érdekes tanulmány és egyben élmény megismerni ezt az egészen más felfogást. Pl. itt senki sem ütközik meg azon, hogy csaknem az összes nagy közüzemek igazgatói annyira amerikaiak, hogy nem is beszélnek spanyolul. Természetesen a hasznát is az amerikaiak viszik el. A benyomásom az, hogy itt már ki is alakultak az új fogalmak egy nemzeti önállóságról.

A szociális helyzetről és egyebekről nem írok most, mert különben soha nem érek a levél végére. Legfeljebb annyit jegyzek meg, hogy vészesen hasonlítanak a mi háború előtti helyzetünkhöz. Itt is tökéletesen beérett egy földreform, és a nagybirtokosok, a mieinkhez hasonlóan, hallani sem akarnak földreformról. A kommunisták naponta erősödnek, és sokfelé Dél-Amerikában elég fölényes nagy győzelemmel kerültek ki a választásokból. Akár ők, akár mások, de a reformokat nyélbe fogják ütni, és ha az egyház megint itt is kimarad azok közül, akik megértették a reformokat, katasztrofális lehet az itteni vallási helyzetre, mert ezekben az emberekben nem az egyház tartja a hitet, hanem a jó Isten tudja, hogy mi. Oly kevés a pap, hogy sokfelé évente egyszer, ha látnak papot. Ezt a gyengén megalapozott vallásosságot egy vihar tökéletesen el tudná fűjni, mint ahogy a városok aposztáziája kezd is katasztrofális méreteket ölteni.

Ezekről egyszer majd részletesebben írok, most szeretnék inkább csak egy általános képet megrajzolni. Az itteni provincia óriási fejlődésben van. Hallom, hogy a provincia három noviciátusa közül a legnagyobb valami 40-50 novíci-us lépett be. A montevideói kollégiumnak 2000 növendéke van, és ez a szeminárium az összes uruguayi egyházmegyének közös teológiája. Kb. húsz év óta vezetik a mieink, s lassan az egész papság a mi növendékeinkből kerül ki. Ezelőtt kb. tíz évvel egy püspök el akarta venni tőlünk a szemináriumot, valóságos felzúdulás tört ki a papok között. Végül is maga a Szentatya döntött úgy, hogy vissza kell hogy kapja a Társaság. Buenos Airesben is vezetnek a mieink egy interdiocesan¹⁹⁸ teológiát, amely egyetemi rangú. P. Endrődy is ott tanít. Több mint négyszáz szeminarista van a mieink keze alatt.

Az itteni páterek nem spanyolok, s ezzel sokat mondtam. Nyoma sincs a spanyol provinciák beskatulyázottságának. Igen jókedvű, vidám társaság. Pl. van a provinciának a tengerparton egy remek nyaralója, olyasféle egészen, mint a mi Szemesünk¹⁹⁹ volt, s ott nyaralnak a mieink a vakáció alatt. Minden háznak van személyautója és nagy autócarja,²⁰⁰ amelyen pompásan lehet kirándulni. Ennek az én szemináriumomnak is van. Megyünk is vele eleget. Több páternek magának van személyi használatra autója, mint valamikor pl. nekem is volt. Közelebb állunk Észak-Amerikához, mint Spanyolországhoz. A kollégiumok is nagyszerűen vannak felszerelve mozival, laboratóriumokkal, amelyekben minden növendéknek megvan a maga külön munkaasztala gáztűzzel stb. Ennek

198 „Egyházmegyeközi”: több egyházmegyéhez tartozó.

199 Balatonszemes

200 Autocar: turistabusz.

a szemináriumnak pl., ahol én vagyok, van egy hatalmas nagy rádiója külön füg-
gönyökkel tapétázott stúdióval, ahol van egy jó zongora is, és naponta adnak le
közvetítést saját rendezésben. A kertben és másutt is vannak hangszórók, és pl.
a híreket összeollózzák naponta, és felolvassák a saját rádióban. Amikor a teoló-
gusok nagy futballmérkőzést rendeznek, saját helyszíni közvetítést adnak le, és
nagyszerűen utánozza a szpíker a mérkőzést. Most zárult le egy nagy pályázat
(több mint 80-an pályáztak) hangképek megírására, amelyeket a saját rádió majd
lead.

A koszt meg egyenesen elképesztő. Ilyen lehetett minálunk az élet az első vi-
lágháború előtt. Naponta délben, este 2-2-féle hús, és egy kicsit is jelesebb napon
már háromféle hús van. Aztán a többi más ezen felül. Minden étkezésnél 4-5-féle
gyümölcsöt szolgálnak fel: turkálunk bennük. Mindenféle trópusi gyümölcsök
soha nem ízelt zamattal. Ezek közül néhányat Európában soha nem kóstolhat-
nak meg, mert nem bírják a szállítást, itt is az érés napján kell hamar leszedni
és még aznap megenni. Valami elmondhatatlanul finomak. Épp ezelőtt néhány
perccel volt nálam lelki beszélgetésre egy teológus, és bevallotta, hogy naponta
uzsonnára 8 pohár tejet szokott meginni. Itt nincs semmi korlátozva a növendé-
kek számára. Reggelire pl. annyi zsemle esznek meg, amennyit akarnak. Aztán
jó erőben is vannak. Minden rekreációban feketekávéznak, de annyira valódi
a kávé és épp ezért oly méregerős, hogy néhányunknak, akik nem bírjuk, külön
teát szolgálnak fel. Ez a külön tea is mutatja, hogy nem kicsinyeskedő társa-
ság. Persze, a teát s nem úgy hamisítja a fráter, hanem valódi kínai tea. Nagyon
sokszor gondolkodom a mieinkre Budapesten, vajon egy évben egyszer is esznek-e
olyan jól, mint mi itt minden alkalommal.

Hogy magamról írjak valamit, hát spirituális vagyok itt a szemináriumban.
Itt a dispozió március elején van. Tanítom még a szociológiát és egy alacsony
osztályban a hittant, vezetek néhány egyesületet, imaapostolság és hasonlókat,
gyóntatok a templomban, és, no, hallgassa meg Kedves Atyám, consultor do-
mus, anno primo.²⁰¹ Végre már tőlem is kezdenek tanácsot kérni.

A munkám, magában véve, nem volna oly nagyon sok, de a nyelvi nehézség
miatt óriásivá nő. Naponta este elmélkedési pontokat adok, és másnap ugyan-
arról fél órát hangosan elmélkedek, helyesebben konferenciázok. Képzelje el,
Atyám, megérkezésem után egy hónappal megtartottam az első előadásomat; az
egy másfajta délutáni konferencia volt, s megérkezésem után nem egészen más-
fél hónapra elkezdtem az egész ház megrökönyödésére a napi elmélkedéseket.
Néha felkacagnak a teológusok, én is velük kacagok (a kápolnában!), és folyta-
tom az elmélkedést. Mondhatom, embertelenül nehéz. Olyan gyomoridegessé-
get kapok minden beszéd után, hogy sohsem tudok tisztességesen reggelizni. Az
elmélkedéseken kívül, ami valóságos napi robot, hetente külön konferenciákat
kell tartanom. Ezeket is elmondhatatlan nehézségek között írom meg magya-
rul és fordítom le spanyolra. Ambicionálom, hogy ezek a konferenciák nagyon

201 *Consultor domus, anno primo*: a [rend]ház tanácsadója, első évben.

komolyak legyenek, ezért nagy gonddal készítem elő; és egy-egy konferenciát 14-15 munkaóra alatt tudok lefordítani spanyolra. Az egyik páter aztán átstilizálja. Viszont, hála Istennek, meg is fogta a gyerekeket, mert utána valósággal szétszedtek, hogy adjam oda nekik lemásolásra. Ebből aztán arra jöttem rá, hogy a végén kiadom külön könyv alakjában. Most már úgy írom őket, hogy év végére rendes kis spanyol könyvem fog megjelenni. Havonta aztán egynapos rekollekciót²⁰² tartunk a teológusokkal, ez is nagyon meghúzza erőimet. Minden nap van valamilyen gyűlésem, s egyszer hetente kettő is. Nem nagy dolgok, de fizikailag elveszik az időmet, és készülnöm kell valami új mondanivalóval. Aztán itt van a szociológia. Akkora várakozással vannak velem szemben, hogy belefeketedhetem, ha meg akarok felelni ennek. Itt is minden előadásomat leírom. A szociológiai kör is mérhetetlen sok munkát ad, mert ugyan ők dolgoznak, de tulajdonképpen mindent nekem kell megmondani, elrendezni és csaknem meg is csinálni. Vannak itt továbbá a szeminaristák mellett egészen fiatal gyerekek, liceisták; ezek számára komplett iskolát tartunk fel. Itt meg hittant tanítok. Amikor felmondják a leckét, oly gyorsan beszélnek, hogy nem értem; a betyárok azért beszélnek ilyen gyorsan, mert tudják, hogy akkor mondhatnak, amit akarnak. Viszont, amikor én magyarázok, ők néznek nagyokat, és jelentkeznak, hogy nem értik, s én kezdek elölről a magyarázást. Ezen, Kedves Atyám, Ön most egészen biztosan nevet, számomra azonban egy szörnyűséges valóság. Amikor belépek az osztályba, már mind vigyorog. Persze én is. Hát mit csináljak!? Azt szoktam mondani nekik, és ez rendszerint bevilágít a fejükbe, hogy szeretném őket látni Magyarországon, hogy megérkezésük után másfél hónapra vagy kettőre milyen konferenciákat tartanának, és hogyan magyaráznák meg magyarul a hittant. Kórusban felelik, hogy gyerünk, próbáljuk meg... Mert hallatlanul élénk gyerekek.

Most képzelje el, Atyám, amiket eddig felsoroltam, tulajdonképpen mellékes dolgok a teológusokkal való lelki beszélgetés mellett, ami csaknem minden időmet felemészt, és én éjjelente tudok csak készülni, és amikor ők iskolában vannak, de akkor sem mindig, mert mindig akad osztály lukasórával, s ezek már kopognak az ajtómon. 142 szeminarista kéthetente kell hogy jöjjön lelki beszélgetésre, és hetente természetesen valamennyi meggyónik ezenfelül. Van egy sereg skrupulistám,²⁰³ maradék hajam is kihullt már tőlük. Ezt a levelet is már negyedik napja írom, pedig practice félretettem minden más munkát, mert szeretném hamar befejezni. Most minden készülést egészen éjjelre hagytam, amikor már nem lehet írógépen írni. A lelki beszélgetésekben az a szörnyű, hogy jönnek a legkényesebb lelkiismereti problémákkal, és én csak nehezen tudom őket megérteni, és amikor válaszolok, ők értik meg nehezen. Persze, ez naponta javul, mert elég gyorsan haladok a spanyolban, azonban mi minden zajlik le egy lélekben, s azt a sok kis nüanszot nekem mind elrebegik.

202 *Rekollekcio*: időszakonkénti visszavonulás a lelki összeszedettség visszanyerésére és fokozására.

203 *Skrupulista*: lelkiismeretében túlságosan aggályoskodó személy.

Hogy aztán végleg elhervadjak, még a frátereknek is én tartom a katekizmust. S a P. Rector már célozgat, hogy van itt néhány jámbor egyesület, amely mintegy rátapadt a szemináriumra, mit szólnék hozzá, ha rám bízna, nem jelent sokat, csak hetente egy kis gyűlést és beszédet. Como no? Egyelőre ez még csak rémkép, de látom veszedelmesen közeledni.

Ha már a nehézségeknél tartok, megemlítem az elképesztő nyári hőséget; az a szerencse, hogy az igazi nagy meleg alig tart 2-3 hétig, mert elég mélyen lent vagyunk délen, és mindenekfelett itt a tenger. Aztán van itt annyi ventilátor, amennyi kell, s a jégszekrényben úgy kihűl pl. a gyümölcs, hogy a fogunk fájdul meg tőle, s a sör félig belekásásodik az üvegbe a hidegtől. Szóval védekezünk. A talárisom sem nehezebb egy törülközőnél. A sok moszkító ellen pedig van nagyon jó háló az ágy felett, és valami fenséges gyönyör hallgatni éjjel a moszkítók zümmögését és nevetni rajtuk. Ha pedig éjjel véletlenül berepül 2-3 szentjánosbogár, és az ember felébred a nagy világosságra – de ezt komolyan mondom, fel lehet rá ébredni –, akkor az ember kimászik a moszkítóháló alól és megfogja őket, amikor pedig visszamászik az ember a háló alá, csak úgy özönlenek be az emberrel együtt a kis bestiák, s kezdődik a tánc. A háló alatt néhány fél óra alatt aránylag össze lehet őket fogdosni. Persze nem olyan tragikus ez, mert van itt pl. a mezőkön homoki bolha, amely úgy bemegy az ember körme alá, hogy lesheti, amíg kijön. Aztán itt is elűtheti az embert egy autó vagy villamos.

A P. Asszisztens és P. Provinciális azt szeretnék, hogy csak egy évig maradjak itt, aztán átmennék Argentínába elkezdni az öreg KAPSZ²⁰⁴ megszervezését. Nekem jobbnak látszik, hogy két évig maradnék Uruguayban, és ebben a kisebb országban bemutatnánk egy valóságos mintaszervezetet, hiszen az összes papok jó ismerőseink. Itt, a szemináriumban tulajdonképpen csak a nyelvtanulás miatt vagyok. Azonban pompásan tudom előkészíteni az egész elindulást.

Valóságos hátránnyá lett, hogy Rómából nagyon beajánlottak ide. Én azzal jöttem ide, hogy egy évig semmit sem beszélek otthoni munkáimról, csak csendben készülök a kiugrásra, s itt azzal fogadtak, hogy kb. mindent tudtak az otthoni munkákról. Úgy fogadtak, hogy majdnem elsüllyedtem szegyenemben. A teológusok pedig egyenesen meg vannak vadulva, és már a tanári kar kezd felázadni, hogy nem imponál nekik semmi, csak a szociális kérdés és a szervezés. Az utolsó évesek a szó igazai értelmében lázasan készülnek, hogy mint fiatal papok azonnal elkezdik a nagy mozgalom elindítását. A szociális körben előkészítünk mindent a legaprólékosabban, pl. egy teljes legénytanfolyamot, olyant, amilyent otthon tartottunk. Itt előre megírják az összes előadásokat, sokszorozsítják az összes szervezési utasításokkal, fogásokkal. Valóságos vezérkönyvet adunk már most ki. Ez a szociális kör évi programja.

Amikor az érsek²⁰⁵ úr megtudta, hogy már megérkeztem, nagyon érdeklődött, hogy mikor tudnám már elkezdni a mozgalom megindítását. Én már idén sze-

204 KAPSZ: Katolikus Parasztifjúsági Szövetség, a KALOT utódszervezete. („Öreg KAPSZ”: valószínűleg a KALOT-ot érti ez alatt N.T.).

205 Antonio María Barbieri (1892–1979): kapucinus szerzetes, 1936-tól segédpüspök, 1940-től 1976-ig Montevideo érseke, 1958-tól bíboros.

retném. Először arra gondoltam, hogy húsvétra már kijövök az elejével, meg is írtam már az első hónapban egy 96 oldalas füzetet, de oly lassan megy a fordítás, hogy nem tudom kiadni június-augusztus előtt. Ez lenne a nyitány, a sónyalatás. Közölnék benne kb. 300 fényképet is a mi munkáinkról. Már jótévőt is szereztem, aki az elindulást fizetné. A többi aztán már jön magától. Sokba fog kerülni ez az első füzet, mert képek nélkül csak a szöveg 96 gépelt nagy oldal. – A páterek is annyira tele vannak várakozással, hogy félek a botránytól, ha majd nem sikerül úgy, amint a római beharangozás után itt várják és remélik.

Az itteni egyházmegyékben már híre ment, hogy itt vagyok, és jönnek be a papok megkonzultálni, hogy mikor és hogyan akarom elkezdeni, mert itt már minden beérett a kezdésre. Valóban akkora éhség van egy olyan mozgalomra, hogy játék lesz igen nagy sikereket elérni.

Egy pillanatra, amikor ezeket most magam is átgondolom, felötlik bennem, hogy ha nem szeretném a hazámat oly nagyon és oly irracionálisan, már most elfelejthetném azt a kicsiny országot, ahol a lehetőségek még a határoknál is kisebbek. Micsoda törpe-horizontú emberek nyúlnak bele ott mindenbe. És mily szűk ott minden, ezt itt látja az ember igazán. Dél-Amerika szédületes fejlődésben van, és különösen katolikus vonalon egyszerűen határtalanok a lehetőségek. Ha ezt az Európánál sokszorosan nagyobb világot tudnánk összeabroncsolni valami pompás katolikus mozgalommal, azt hiszem, igazi jezsuita munkát végeznénk. És megvan rá a teljes remény. Ezért nem hiszem, hogy visszaengednek innen.

Ez az én históriám, Kedves Atyám. Gondolhatja, hogy ezek után igazán még emberileg is érthető, hogy nem bántott, amikor eljutott ide a híre, hogy odahaza sokan triumfáltak az én bukásomon és kilövésemen. De tulajdonképpen igazuk is van, mert tagadhatatlan, hogy odahaza elintéztek, csak, mondjuk, azt felejtik el, hogy Rómában viszont a Curián annyira nem ejtettek el, hogy a P. Generális nem a szokásos irgalomból és tapintatból, hanem jószívvel buktatott felfelé: a legnagyobb lehetőségek közé küldött ki, és várja az eredményeket.

Ahogy én ismerem a magyar provincia testi-lelki igényeit, talán épp a triumfálók indulnának ide ki gyalog is, nemhogy pápai diplomáciai útlevéllal, luxus óceánrepülőn, a P. Generális bizalmától kísérve.

Kedves Atyám, egyet se búsuljon. Én sem teszem, hanem dolgozunk tovább, ahogy tudunk!! Mindennap jobban látom, hogy gondviselészerű az én kijöve-
telem.

P. Endrődyvel²⁰⁶ igen nagy levelezésben vagyunk. Nagyon sokat dolgozik, és máris nagy becsületet szerzett a magyar provinciának. – Tisztelettel köszöntöm a P. Provinciálist, P. Superiort²⁰⁷ és az összes kedves régi ismerőseket, különösen pedig Kedves Atyámat, jóban-rosszban kenyeres pajtásomat.

Szeretettel in Xo.

[P. Nagy Töhötöm]

206 Endrődy (Jambrekovich) László (1905–1975): teológiai tanár, lelki író. 1932–1962 között a jezsuita rend tagja. 1947-től Argentínában tanított, 1950-től Észak-Amerikában élt és működött.

207 Superior: egy rendház vezetője, házfőnök.

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Montevideo, 1947. 03. 22.

Kedves Atyám!

Montevideo, 1947. III. 22.

Először megírtam a [III. 19-i] hosszabb levelet, amelyet megmutathat a többi pátereknek, sőt kérem, hogy esetleg a rekreációban valaki olvassa fel, amint a P. Provinciális már többször megtette mások levelével. Ez kiegészítés csak kedves Atyám számára.

Nagyon hálásan köszönöm, amit Édesanyámékért tett, és annyi áldozattal felkereste őket. Levelüket megkaptam, és nagyon megörültem neki. Majd válaszolok nekik külön levélben, egyenesen küldve repülőpostán. Valószínű, megérkezik.

Ami kedves Atyám kérését illeti, hogy kissé levegőhöz jussanak, nekem is elsőrendű célom. Ezért adom ki azt a füzetet is, amelyről a nagy levélben beszéltem. Nem is füzet lesz, hanem folyóiratalakban egy vastag publikáció. Egyúttal ezzel akarok elindulni is itt. Legyünk reálisak. Már kb. ismerem itteni helyzetemet és a lehetőségeket. Nem hiszem, hogy karácsony előtt tudok bármit is küldeni. A füzet nem elég, személyesen kell itt megismerkedni ezekkel az emberekkel, egyelőre pedig a szemináriumból kimozdulni is csak csütörtökön du. tudok, amikor valamennyien sétálni mennek. Itt kell állandóan helytállnom. Szóval jobb, ha nem számítanak az Atyáék semmi ajándéokra karácsony előtt. Én mindent megteszek, hogy előbb is sikerüljön valami, de nincs sok reményem. Uruguay nem olyan gazdag, mint Argentína. Ott pedig nem tudok most jelen lenni. Ha felszabadulok a szemináriumból, maradhatok itt Uruguayban a tervem szerint, és akár naponta átmehezek Argentínába, mert repülön fél óra és hajón estétől reggelig, és közben kényelmesen alszom. – A bizományosság sokkal realisabb. Ebben óriási fantáziát látok, mert tudok személyesen beszélni az emberekkel. Azonban egyelőre ők szóba sem állnak velünk, magyarokkal. Nem jelentünk számukra biztos üzletet, mert nem mernek árut küldeni, és ehhez gazdasági szerződés is kell a két állam között, hogy beengedjék. Más az, hogy szeretetsomagként az ember küld kávé vagy hasonlót, meg is fogom tenni, amint lesz pénzem, de ez nem bizományosság. – Pisztrángolásról egyelőre szó sem lehet. Nem ígérek olyat, amiről itt látom, hogy egyelőre nem megy. Akivel pedig egyszer hosszan együtt voltam egy repülőtéren, annak írtak a barátaim. Én innen egyelőre többet nem tudok tenni. Atyáék mozgassák meg otthon személyesen. Nekem mindig többször a kávé motoszka a fejemben. Ezt itt bagóért adják. Aztán gyapjuszövet. Az Atya egyelőre nyugodjon meg abban, hogy én nem nyugszom meg.

Atya levelében egészen megdöbbenett egy dolog, annyira megdöbbenett, hogy valósággal felkavart. Azt vettem ki leveléből, hogy egyik hatalmas levélküldeményemet sem kapta meg, amelyeket még Rómából külön utamon küldtem

Önnök. Megküldtem az utolsó római időkről a teljes naplóm, kb. 25 sűrűn gépelt nagy oldalt és azonkívül levelet és tetejében összesen kb. 5-6 oldal különféle kéréseket és beszámolókat az elintézett dolgokról. Édesanyámék számára több nagy fényképet. Biztosan nem kapta meg, látom a leveléből. Pedig ez valósággal rettentő. Abban a naplóban mindent megírtam. Hol lehet most?! Atya számára módfelett érdekes lett volna. Módfelett!!! És a kéréseimet se tudta teljesíteni, és én nagyon nehéz helyzetben állok most itt. Cserző²⁰⁸ sem szólt semmit? Pedig hogy ígérte! Röviden, mert nem akarok új lapot kezdeni, nehogy túlságosan súlyos legyen a levél: kérek néhány csak magyarul megjelent jó szociális könyvet, amit itt prelegálhatok; kérem az öreg Kapsz²⁰⁹ vezérkönyvét és lehetőleg sok tanfolyamtervet, Farkas Gy.²¹⁰ tanfolyamszövegét (mind ott vannak az íróasztalomban). Pengős szentírást. Lelkigyakorlatos jegyzeteimet, a nagyobb csomót, amelyben a válogatottak vannak, az elején egy külön tartalomjegyzék füzettel, erről lehet megismerni. Sok jegyzetem és kéziratom M. Ihásznál van legépelésre, elkérni kérem, és ha lehet ezt is kiküldeni, ha nem, az archívumban megőrizni, mert igen szép dolgokat tudok majd belőle megírni. Ezek nélkül most mindent magamból kell kitermelni. Hogy vártam ezeket! No, nem baj. Majd megsegít az Isten, eddig sem hagyott el!

Befejezésül: amíg a magyar egyházon belül papi rémuralom van, magam sem óhajtok hazamenni, és kérni is fogom a P. Generálist, hogy hagyjon itt. Nem a kommunisták és az oroszok gyakorolják ezt a rémuralmat, hanem mi magunk önmagunkkal szemben; ezt azért jegyzem meg, nehogy félreértsen, aki más olvassa esetleg ezt a levelet. *A nagyidai cigányokat* is elküldheti Kedves Atya. Minden új nap bennünket fog igazolni! Most is állítom. Nagyon nagy szeretettel üdvözlöm k. Atyát és az összes drága munkatársakat külön-külön,

in Corde Jesu

[P. Nagy Töhötöm]

208 P. Varga László

209 „Öreg Kapsz”: KALOT

210 Farkas György (1908–1991) jogász, a KALOT egyik fő szervezője, majd ügyvezető igazgatója, a Demokrata Néppárt országgyűlési képviselője. P. Kerkai vele és Ugrin Józseffel indította el a mozgalmat 1935-ben. Két tanfolyamszerű könyve: *Vezérkönyv agrárfűjségi vezetők számára*. Szeged, KALOT, [1937]; *A Hivatásszervezet megalakítása és vezetése. Vezérfonal agrárvezetők számára*. Budapest, Magyar Dolgozók Országos Hivatásszervezete, [1942].

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1947. 04. 05.

Kedves Atyám!

Budapest, 1947. IV. 5.

Most aztán félre minden egyéb gonddal, mert alaposan szeretném megírni ezt a második levelet messze Uruguayba! Ezt sem hittem volna soha, hogy valaha is Montevideóban fog élni életemnek egyik fele. Éppen alkalmas napon rovom e sorokat, nagyszombaton: sem nagypéntek gyásza, sem húsvét öröme nem foglal le mindent. Ennél alkalmasabb hangulatot nem is kereshettem volna.

Valóban ez a reális helyzet: látszatra minden elveszett, de „gyanús” jó jelek mutatkoznak, és el fog jönni az Alleluja napja. S úgy vélem, hogy mindez szó szerint beteljesül mindkettőnk életében.

Még Rómából küldött nagy levele a legújabb és legbizalmasabb információkkal sértetlenül befutott. Az Ön különös barátai, a csempészek, hozták el hozzám személyesen. Minden sorát feszült figyelemmel elolvastam, aztán rögtön oldalanként apró darabokra téptem, mert minden órában éppen esedékes volt nálam egy rendőri házkutatás. Számomra sorsdöntőek ezek az információk, különösen a tavalyi márciusi alapvető nagy levele, amelynek azóta minden mondata beteljesült. Különben ma délután beköltöztem az Ön eddig sértetlenül hagyott szobájába, így lélekben még jobban együtt leszek Önnel, és közben vigyázok is szellemi kincseire, hogy mikor majd visszajön, mindent rendben megtaláljon.

Egész világosan látom, hogy Isten kegyelmével Önre még nagyon sok munka vár Dél-Amerikában. Emlékezzen vissza, hogy még úgy 15 évvel ezelőtt Innsbruckban beszélgettünk arról, hogy a Buenos Aires-i Eucharisztikus Világkongresszusra akkoriban azért küldték ki magát Pacelli bíborost, mert a Vatikán szerint a Világegyház súlypontja a század végére talán már oda fog áttolódni, oly óriási fejlődésben van az a földrész, és annyira egységesen katolikus. A IV. rend forradalmának korszakában egy jezsuita páter tíz kemény esztendő gazdag tapasztalatával most beállhat ott a munkába. Bízom abban, hogy lesz Ön mindig annyira alázatos, és mindig másokat enged kifelé tündökölni, és így majd Önt befogadják a dél-amerikaiak maguk közé, és elfogadják tapasztalatait. Ez az alázat nélkül csak kudarcot arathat.

Óh, bárcsak egy-két napot elbeszélgethetnénk Isten Országának nagy távlatairól! Azt tervezem, hogy a viszonyok némi tisztázódása után egyszer elmegyek Rómába, s Atyám is odajön, s áttevesszük közösen mindent. Meggyőződésem, hogy itt nagy belső összefüggések vannak a világegyház hatalmas arányú kibontakozásában, s a mi kis tenyérnyi hazánk ügye mérföldekként jut előbbre az Ön ottani munkája által, mint ahogy ottani munkái is az itteniek által jutnak előbbre.

Hogy befejezzem a személyi dolgokat, s rátérhessek a mozgalmi ügyekre, még csak azt jegyzem meg, hogy most látni, hogy mennyien és mily nagyon megszerették Önt itt Magyarországon. Főleg a papok emlegetik az egyhetes tanfolyamokkal kapcsolatban. Valóban, ez a munka tette nagykorúvá a mozgalmat.

Mozgalmunk jogi helyzete változatlan. A felosztatás után ügyünket az amerikai-angol-orosz legfőbb ellenőrző bizottság elé vittem, és bár elismerték, hogy jogtalan volt a felosztatás és sohasem voltunk fascisták,²¹¹ de mégsem adták meg az engedélyt az újra működéshez. Attól tartanak a benyomásom szerint, hogy valami fascista dolog jön ki abból, amit ők approbálnának, s akkor leütik a fejüket érte. Az Ön régi nagyfejű orosz barátait is végigjártam, de ők sem tudnak vagy nem akarnak segíteni.

Mi azonban nem sírunk! Minden elképzelhető név alatt minden munkát folytatunk tovább. Egyik helyen „Egyházközségi legénycsoport” vagyunk, másutt „Független Ifjúság” (így nevezik a Kisgazdapárt engedélyezett ifjúsági egyesületét), ismét másutt „Ifjúsági Credo”, a dominikánusok egy szentegylete, vagyunk egész vidékeken mint énekkar, mint állandó műkedvelő színjátszók, ismét másutt mint sportegylet, futballcsapat, ismét száz más helyen név nélkül és engedély nélkül egyszerűen vagyunk, és hetente gyűlésezünk. Megy a munka olyan lendülettel, mint ahogy a legerősebb békeévekben zajlott, amikor még Ön is itt rongyolta szét az egészségét köztünk. Most a napokban, a nagyhéten fejeztünk be egy egész sorozat háromnapos legénytanfolyamot, amelyeket a régi kiépített vidéki gócpontjaikban tartottunk. Átvittünk ezeken a tanfolyamokon valamivel több mint 4500 legényt. Még békeidőben is szép szám, hát még most! És látná, kedves Atyám, azt a fanatizmust, ahogy ezek a falusi legények hazamennek. A világot lehetne velük felgyújtani.

Hogy mennyire a régi stílusban és lendülettel megy minden munka, abból megláthatja kedves Atyám, hogy a vidéki hivatásos munkatársak rendes havi értekezleteit is megtartjuk. A napokban jöttek ismét össze itt, Budapesten. Megrendül az ember lelke, látva mily csodálatos kegyelmek dolgoznak ezeknek a civil munkatársaknak a lelkében. Civil munkatársaink az életszentség magaslataira jutnak. Én ezt az egészet a trappista kolostor²¹² imáinak tulajdonítom, és illő is, hogy mutakozzék valami eredmény, hiszen kifejezetten ezért alapítottuk azt a kis kolostort, hogy legyen a mozgalomnak egy imádkozó hátvédje. Balassa András, a szombathelyi egyházmegye szervezőtitkára például bejelentette, hogy a népbíróság hat hónapi börtönrre ítélte egy kiforgatott mozgalmi beszéde miatt,

211 *Fascista*: fasiszta.

212 „P. Kerkai bizonyos fokig részt vett egy trappista kolostor alapításában. A zirci ciszterek közül Halász Pius vezetésével kivált tizenkét rendtag, s visszatért az eredeti ősi szigorra. Valami nagyon szép részlete ez a magyar ciszterci rend történetének, s mutatja, hogy egy ország szenvedése mily reakció tud kiváltani emberi lelkekből... Az új trappista kolostor szoros lelki szövetséget kötött a KALOT-tal, és imái nagy részét a mi nagy munkáink sikeréért ajánlotta föl.” – Idézet Nagy Tőhötöm *Jezsuiták és szabadkőművesek* című könyvéből.

de nem fél a fellebbezés sikertelenségétől, legalább lesz egy nyugodt fél esztendeje, amikor lelkileg-szellemileg összegyűjtheti magát, és legalább nyugodtan imádkozhatik hat hónapig. Most született Andrásnak a negyedik gyermeke. Gaál Lajos bejelentette, hogy négyheti fogságból most szabadult, négy-öt napon át éhezették, mert egyik kommunista ellenfele egy kézigránátot csempészett a házkutatás idején íróasztalának fiókjába; de büszke, hogy már másodszor szenvedhetett Krisztus ügyéért. Higgye el Atyám, az Úr Jézus apostolaira gondoltam, akik örvendezve jöttek el, amikor egy híján negyven botütést mértek ki rájuk. Az értekezleten egymás után szólaltak fel három-négy gyermekes családos munkatársak (Szalados, Kormos), hogy a cölibátusban élő papok mennyivel inkább húzódoznak kockázatok vállalásától ott is, ahol ők, a civil családos emberek szívesen és bátran kockára vetnek mindent a Mozgalom ügyéért. A munkatársi gárda most már végleg letisztult, a gyávák mind elmentek, s maradtak azok, akik mindennap képesek meghalni az ügyért. Ezekben oly perzselő lelkesedés lobog, hogy a korhadt, vizes öreg fát is lánggra lobbantják.

Meggyesi²¹³ e hónapban megkezdte az egyházmegyei „legényparlamentek” lebonyolítását. Minden elő van már készítve a mi szokásos pontosságunkkal; már csak a nap kell, hogy felvirradjon, hogy minden egyes faluból, kivétel nélkül, két-két legény megjelenjék az egyházmegye székhelyén, s ott a püspök jelenlétében minden falu egyperces „villámbeszámolót” tartson. Lesz egyházmegye, ahol csak az esperesi kerületek tarthatnak ilyen beszámolót, mert több mint száz falu fog összeseregleni. Az egész országban már alig várják a legények, hogy megjelenhessenek a püspök előtt, s vallomást tehessenek hűségükről. Ezeken a nagygyűléseken aztán (18-at tartunk) megjelenik egy központi kiküldött is (pardon, nincs Központ!, az előkészítő bizottság fog kiküldeni valakit), s az előterjeszti a teendőket, s a végén a püspök úr beszéde fejezi be a napot.

Aztán lássa, kedves Atyám, hogy nem alszunk, amíg Ön távol van, bejelentem, hogy május folyamán kb. ötven helyen tömegzarándoklatot rendezünk falusi férfiak számára. Persze, beillik majd nagygyűlésnek is valamennyi. Lesz, amelyiken 15-20 000 férfi fog megjelenni. Lehetőleg mindenütt bemutatjuk Sinkó Ferencnek²¹⁴ erre az alkalomra írt nagyszerű misztériumjátékát a „Boldogasz-

213 Meggyesi Sándor (1901–1980): pedagógus, társadalmi szervező, közíró. 1925–28 között a losonci YMCA (Young Men’s Christian Association) magyar csoportjának egyik vezetője. A harmincas években a Szlovénországi Katolikus Ifjúsági Egyesület (SZKIE) magyar tagozatát szervezi. A Felvidék visszacsatolása után Kerkai Jenő egyik legközelebbi munkatársa lett, szinte az egész életét a KALOT, majd később a Hivatásszervezet mozgalmának szentelte; az utóbbinak 1939-től országos elnöke is volt. Az 1944-es nyilas hatalomátvételt követően bujkálnia kellett. 1945-től újra dolgozott a KALOT-ban, majd annak 1946. évi feloszlását követően, az utódszervezetnek szánt KAPSZ-ban (Katolikus Parasztifjúsági Szövetség). 1947/48-ban segítette P. Kerkait a Falu-Manréza mozgalom elindításában.

214 Sinkó Ferenc (1912–1990): felvidéki származású költő, író, szerkesztő. 1945-től a KALOT-nál és *A Szív* újságnál szerkesztő. 1947-től 1972-ig az *Új Ember* belső munkatársa. Írt regényeket, novellákat, misztériumjátékokat, tanulmányokat; fordított cseh, szlovák, lengyel és francia nyelvből. 1947-ben írta meg a *Boldogasszony Legénye* színművet.

szony legényéről”, akit a hét főbűn megejt, de Szűz Mária megment. Ugyanezen a zárandoklatokon, vagy ha úgy tetszik, tömeggyűléseken búcsúfiaként azt a kis könyvecskét áruljuk, amelyben *Erős népet!* cím alatt megírtuk a mozgalom mai időknek szóló kiáltványát.

Ebben a hónapban indul a „Kislegények” mozgalma is; ezzel a régi KALOT-ot ki akarjuk terjeszteni le egészen hatéves korig. Már minden elő van készítve. Továbbá P. Kollár²¹⁵ teljesen a kezembe adta a férfiak országos szervezését a Jézus Szíve Férfi Liga címen. Ez lesz a KALOT-pártolótagok munkájának folytatása, sőt kiterjesztése. A nyári hónapokban pedig szünet nélkül fogjuk bonyolítani a papok kétnapos értekezletét. Ez az Ön régi egyhetes tanfolyamainak a folytatása lesz, s ha Ön annak idején átvitt azokon a tanfolyamokon 1600 papot, mi most 3000-et fogunk keresztülvinni ezeken a rövidebbeken.

Nagy erővel folyik a még Önnel megbeszélte szerzési és értékesítési hálózat kiépítése. Egy életünk, egy halálunk, de ezt megcsináljuk becsülettel. A munka olyan nagyarányúra sikerül, hogy félünk egy név alatt bonyolítani. Az egész országot behálózunk gazdaságilag. Pl. van egy gépszövetkezetünk, amely már meg is kapta a Csonka Gépgyár új rendszerű kapálógépének monopol árusítási jogát. Van egy zsákszövetkezet; a legnagyobb azonban az ország csaknem valamennyi katolikus intézményeinek Concordia Fogyasztási Szövetkezete. Nem kisebb ennél a Gazdák és Kereskedők Áruforgalmi Irodája. Most vettünk egy teherautót, s utána majd a többi is venni fogjuk. Mi szállítjuk le a vidéki kiskereskedőknek a fővárosi árut, amelyet rajtunk keresztül rendelnek meg. Ugyanez a teherautó s majd a többi is persze, nem üresen jön vissza a fővárosba, hanem fölszállítja egy másik szövetkezetünknek a tojás-, baromfi-, gyümölcsárut, amelyet vidéken szedtek össze és mi értékesítünk itt a nagyvárosban.

Egy politikai párt medre is készen áll, csak a vizeket kell beleereszteni, de ennek még nem látjuk itt az idejét. A katolikus politika, ha egyszer kilép a porondra, nem teheti más keretben, csak ebben a már általunk előkészített keretben. Ez egyeseknek nagyon fáj, és rágalmaznak is sokat bennünket. Engem is nagyon meghurcoltak ebben az évben, s most sokan várnak tőlem, hogy Canossa-járásba kezdjek; azonban az én lábaim nagyon reumásak az ilyen farizeusi utakra...

Megegyeztünk a Veritas Könyvkiadóval, s júniustól kezdve megindul egy *Tudomány és Haladás* című könyvsorozat, amely a modern tudományoknak világnézeti határkérdéseit fogja sorozatokban tárgyalni. P. Hunya,²¹⁶ ez a szent ember, a régi terjedelemben megindította a *Papi Lelkiség* folyóiratot; minden

215 Kollár Ferenc (1912–1978): jezsuita szerzetes, tanár, szerkesztő, 1953-tól 1975-ig az (illetékezésben is továbblétező) magyar rendtartomány provinciális.

216 Hunya Dániel (1900–1957): jezsuita szerzetes, 1930 és 1950 között a szegedi egyházmegyei papnevelő intézet lelki igazgatója, az aszketika és liturgia tanára. Országos hatású és hírv papnevelő. A papok összefogására létrehozta a Szent Gellért Uniót (1935), az Unió lapjának, a *Cor Unum*nak és az 1941-ben indított *Papi Lelkiség* című folyóiratnak megalapítója és szerkesztője. Nagy Tőhötömnek már a harmincas évektől kezdve lelkezetője, gyóntatója volt.

szám 240 oldal, és a legnívósabb cikkeket közli benne. P. Kollár pedig egy egészen népszerű könyvsorozatot indított el *Isten városa*²¹⁷ címen. Engem annyira bevont *A Szív* újságához (150 000 példánynál tartunk!!), hogy a lap teljesen a mi szellemünket vette át.

Amint látja, kedves Atyám, a régi lendülettel és a régi gazdag változatossággal megy itt a munka. A néprajzosaink ismét dolgoznak, a művészek is előkerültek; írjuk az új színdarabokat... a különbség csak az, hogy most nem tudjuk, melyik nap akasztanak fel bennünket. Annak is örülni fogunk! Még megemlítem, hogy a P. Provinciális végleg és egészen a mozgalomhoz diszponálta az általunk kiválasztott fiatal jezsuiták közül a két legidősebbet, Fr. Tamást és Zrínyit.²¹⁸ Még három év hiányzik, hogy befejezzék a teológiát, de azért már most is tudnak sokat segíteni írásaikkal. Én is külön sokat foglalkozom velük. Nagyszerű munkatárs s majd később utód lesz belőlük. A P. Provinciális szerint a P. Generális a legkomolyabban akarja, hogy folytassuk ezt a munkát minden erővel és prudenciával. Ezt Ön jobban tudja, mint én.

Számomra az rendkívül nehéz most, hogy egészen egyedül maradtam. Mi ketten voltunk egy ember. Azonban áldozatunkra szükség van, hogy felhasználjon bennünket eszközként az Isten.

Kedves Atyám! Ezekben számoltam be az eseményekről. Most pedig szeretném előadni a nagy kéréseket.

Egyik járható útnak látszik, hogy onnan, Dél-Amerikából háziipari készítményeinkre nagy megrendeléseket kapnánk. Gondolok itt elsősorban pl. a mezőkövesdi hímzésre, de ezer másra is. Persze, egy nagy koncepciójú szakembernek kellene idejönnie, akivel itt megtárgyalnánk alaposan a kérdést, sőt a szerződést is megkötethetnénk. Ennek nagybani lebonyolítása mérhetetlen jelentőségű volna szellemileg és anyagilag egyformán. Máris vannak itt vállalkozók, akik éppen Önökhöz, Dél-Amerikába matyóhímzéseket szállítanak, s egy napi munkáért fizetnek egy (!) forintot. Az a szerencsétlen nép még éjjel is dolgozik, hogy éhen ne haljon. Ha nekünk sikerülne megszervezni ezt a kivitelt, ebből magából fenn tudnák tartani a Mozgalmat.

A másik út volna vezérképviseltek szerzése valami importált dologban Magyarország felé, pl. kávé vagy hasonló. Tudom, hogy ehhez sok-sok ismerettség kellene, de nem baj, egyszer meg kell kezdeni, s a Gondviselés csodaszerű segítségét hányszor tapasztaltuk már életünkben és mozgalmi küzdelmeinkben. A vezérképviselertet a „Gazdák és Kereskedők Áruforgalmi Irodája” kapná és

217 Az 1947-es Kalocsai Főegyházmegyei Körlevelekből tudható, hogy az *Isten városa* sorozatból (alcíme: Írások Jézus Szíve szellemében) legalább két szám megjelent 1947-ben a Korda Rt. kiadásában.

218 *Zrínyi József* (Iregszemcse, 1919 – Washington 1991): jezsuita szerzetes, egyetemi tanár. 1947-ben elhagyta Magyarországot. Hollandiában tanult teológiát, itt is szentelték pappá. 1958-ban a washingtoni egyetemen doktorált közgazdaságtanból, majd ott tanított közgazdaságtan-elméletet, -történetet, nemzetijövedelem- és pénzügytant.

adná tovább a falu felé a tehetséges legényekből máris megszervezett értékesítő hálózaton keresztül.

A harmadik út: érdemes lenne gondolkozni, hogy ennek a kis keleti származású, színpompás szellemű népnek irodalmát közkinccsé tegyük a világon. Ön ott elő tudna készíteni műfordításokat, és sorozatban tudna kiadatni pompás magyar irodalmi kincseket. Szellemileg és anyagilag egyaránt nagy jelentőségű volna ez a vállalkozás.

De már félek is, hogy túl hosszú lett a levelem, de úgy jött a tollamból, ahogy beszélgetni szoktunk. Utolsó nehéz kéréssel be is fejezem: szeptemberig elvagyunk azzal az anyagi segítséggel, amit Ön még Rómából küldött, de utána nehéz napok köszöntenek ránk, ha nem jön valahonnan anyagi támogatás. Az Isten is megáldja Önt, ha tudna ott abban a gazdag országban valahonnan kis pénzt szerezni, s azt ide eljuttatni. Nem írok erről többet, hiszen úgyis tudom, hogy Ön többet tesz annál, mint amennyit én kérhetek.

Befejezem! Utaink nem a saját erőnktől függnék. Azt hiszem, szándékunk tiszta, csak a jó Istent és az Ő Országának ügyét keressük. Ezért rajtunk keresztül az Isten ügye győzedelmeskedik. Ezért bízom rendületlenül, hogy Ön ott, én meg itt, fizikailag távol, lélekben és célokban együtt nagy tervek megvalósításának vagyunk szerény eszközei.

Imáit nagyon kéri s minden napra ígéri Krisztusban

hűséges munkatársa és barátja

P. Kerkai Jenő S.J.

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Montevideo, 1947. 05. 16.

Drága jó Atyám!

Montevideo, 1947. V. 16.

A farsang utolsó napján írt hosszú levelét²¹⁹ és a nagyszombaton [1947. IV. 5.] írt még hosszabb levelét nagy-nagy örömmel megkaptam. Mindegyik kb. egy hónapig utazgatott: az első Rómán keresztül, a második New Yorkon keresztül. Az elsőre már írtam választ jó hosszan,²²⁰ bizonyára meg tetszett már kapni, a másodikra, íme, most megy a válasz.

Nem is hiszi, kedves Atyám, mily kimondhatatlanul megörültem, különösen a második hosszú levélnek. Megláttam belőle, hogy mily fanatikus következetességgel megy otthon tovább a munka, s megtudtam belőle azt is, hogy még Rómából küldött naplóm megérkezett. Még csak azt nem látom világosan, hogy minden megérkezett-e?

A naplót ugyanis két részletben küldtem el: az első küldemény a Rómába való megérkezésem napjától november 26-ig, ehhez volt csatolva egy búcsúlevél is; a második részlet november 27-től január 3-ig, s ehhez volt csatolva egy sereg pótkérés. Az első naplórészlet is igen érdekes volt, és nagyon sajnálnám, ha elveszett volna. A fényképeket nem sajnálom.

Hanem amiket az Atya most írt nekem! Micsoda gyönyörű munka megy otthon! Amint a levelet megkaptam, mindjárt első nap – azaz tegnapelőtt – a teológusoknak az elmélkedés alatt elmondtam belőle néhány dolgot. Lett nagy lelkesedés, most fordítom le az egészet spanyolra, és következő hétfőn konferencia helyett fel fogom olvasni az egészet. P. Rector kért, hogy az asztalnál is olvassuk, sőt ő szeretné a többi házaknak is megküldeni. Tudnia kell ugyanis az Atyának, hogy az Atyát itt legalább úgy ismerik, mint otthon, és a mozgalmat még jobban, mint az otthoniak, és talán jobban is szeretik. Mit talán!? Biztosan!! A levélből kihagytam mindent, ami a Sion hegye²²¹ irántuk való nagy szerelmére vonatkozik; két ok miatt: először is van ebben az üldözésben valami hitványság, valami sötéten emberi, ugyanaz, ami Amanban gyűlöletet támasztott Mardocheussal szemben,²²² de egy életem – egy halálom, lesheti, amíg felállok neki és meghajolva üdvözlöm; a másik ok sokkal egyszerűbb: kihagytam, mert itt senki nem tud erről semmit. A P. Generális és a P. Asszisztens annyira tapintatosak voltak, és annyira nem akartak engem elejteni, hogy még saját itteni Provinciálisom se tud semmit arról, hogy engem úgy menesztettek ide quasi büntetesként. Azt tudják a Curiáról, hogy az oroszok miatt nem mehetek vissza. Mit szól

219 1947-ben húshagyókedd márc. 18-ra esett, ilyen keltezésű Kerkai-levél nem maradt fenn a hagyatékban.

220 Ez a levél nem maradt fenn.

221 *Sion hegye*, itt: Esztergom, ill. Mindszenty bíboros.

222 Az ószövetségi Eszter könyve említi *Mardocheust* és a perzsa király főemberét, Ámánt. Ámán meggyűlölte Mardocheust, mert az nem volt hajlandó térdhajtással hódolni előtte. (Esz 3,2-5)

kedves Atya ehhez a tapintathoz és jóságához? Hol marad emellett az otthoniak öröme és vájkálása a sebeinkben? Ehhez a mondathoz olvassa el Atyám a mellékelt levelet, amelyet Fr. Zrínyinek²²³ írtam – szól ez Önnek is –, és meg fogja érteni, hogy igazán nem lelkesedem azért, hogy visszatérjek Nagyvidára.²²⁴ Itt jegyzem meg, a mellékelt levelet megmutathatja másoknak is, esetleg a rekreációban a pátereknek is, ez a levél inkább csak Atyának szól, ezért nyíltabban is írok benne. Ha már itt tartunk, még azt is kérem, hogy a mellékelt másik levelet továbbítsa a drága jó Benczékéhez²²⁵ és talán a Zrínyi-féle levelet és az én előbbi hosszú levelemet is megmutathatja nekik. Bocsásson meg, hogy így és ilyeneket kérek, de nagyon kevés az időm, és sok lenne mindenkinek ugyanarról külön írogatni. A stílusom az lesz a jövőben is, hogy mindig írok egy általános levelet, amely körözhető azok között, akik még érdeklődnek irántam, és írok ugyanakkor egy bizalmasabbat is csak Atyám számára, és akiknek éppen meg akarja mutatni.

Szóval, nagy volt a lelkesedésem az otthoni munkák miatt. Talán már kívülről is tudom a hosszú levelet. A jó Isten áldja meg Sándor²²⁶ bácsit és Babóthy Ferit.²²⁷ nagyon nagy szeretettel üdvözlöm őket! Ha egyszer majd ír az Atya, megírhatja egyenként, hogy ki miért lett hűtlen, és ki maradt meg mégis a régiek közül. P. Jánosin²²⁸ épülök, hogy lement Nagykapornakra, és hűséges maradt. Szeretettel üdvözlöm őt is. A jó Barankovics Pistát²²⁹ is sok meleg kézszorítással

223 E levél másolata megtalálható Nagy Töhötöm hagyatékában: OSZK Kézirattár 216/299.

224 Magyarországra (Lásd: Arany János: *A nagyvidai cigányok*.)

225 *Dr. Bencze Imre* (1904–1980) ügyvéd, országgyűlési képviselő, a KALOT ügyésze; P. Kerkai Jenő sógora.

226 Meggyesi Sándor

227 *Babóthy Ferenc* (1915–2004): 1934-től a felvidéki Szlovenszkói Katolikus Ifjúsági Egyesülethez (SZKIE) magyar tagozata tagja, majd szervezője. 1938-tól a KALOT szervezésében vett részt. 1942-ben a KALOT Jánosi Telepesképző Népfőiskolájának hallgatója, a következő évben ugyanitt gondnok, majd a tanfolyam előadója. 1945. májusban az Egyházasfalui Széchenyi Népfőiskola, 1946-tól 1947-ig a Püspöknádasdi Népfőiskola előadója volt. 1947-től a Demokrata Néppárt képviselője. 1949-ben elhagyta az országot, 1951-ig Svájcban, majd az USA-ban élt, ahol Barankovics István titkára volt. 2001-ben tért haza.

228 *Jánosi József* (Zólyom, 1898 – Friesenheim, NSZK, 1965): jezsuita szerzetes, filozófus, egyetemi tanár. A világháború alatt jelentős szerepe volt a zsidómentésekben. 1945-től a Demokrata Néppárt egyik jelentős ideológiai háttérembere. Mindszenty merev politikájával szemben ő is a „modus vivendi” megtalálásának szükségességét vallotta a szovjettel, a lényeges elvi különbségek fenntartása mellett. 1948-ban a Mindszenty hercegrímással szemben kialakult politikai taktikai ellentétei folytán Nagykapornakra helyezték. 1949-ben rövid ideig Szegeden tanított filozófiatörténetet. 1949. február 2-án, a Mindszenty-per kezdetét megelőző napon Barankovics Istvánnal és másokkal az amerikai követség gépkocsiján elhagyta az országot. 1949-ben elbocsátották a jezsuita rendből. Ezt követően mint a München-freisingi főegyházmegye papja élt Németországban 1965-ben bekövetkezett haláláig.

229 *Barankovics István* (Polgár, 1906 – New York, 1974): magyar hírlapíró, a keresztényszociális irányzatú Demokrata Néppárt elnöke 1945-től annak 1949. évi önfelosztásáig. 1949-ben emigrációra kényszerült. 1950-től a Magyar Nemzeti Bizottmány végrehajtó bizottsági tagja, majd 1951-től vallás- és közoktatásügyi bizottságának vezetője volt; 1958-tól haláláig a Közép-európai Kereszténydemokrata Unió (CDUCE) elnöki tisztségét töltötte be.

üdvözlöm. Csak tartson ki az eszme mellett. A sok áskálódásra oda se hajintson kedves Atyám, majd csak a végén egyszer küldök innen hozzá egy bőlát, az indiánok híres fegyverét.

Információkat a világhelyzetről innen nem tudok küldeni, mert teljesen be vagyok zárva egy szemináriumba, úgyszólván senkivel nem érintkezem, és így rá vagyok utalva a közhangulatra, az pedig nem mindig mutatja a való helyzetet. Itt mindenki esküszik egy közeli háborúra. Lassan magam is elhiszem, mert csak ezt hallom. Bizonyos jelekből mégis azt sejtem, hogy jó néhány évig még várunk kell, tehát változatlanul igaz, amiket azelőtt mondtam. Beszéljenek helyettem okosabb és jobban informált emberek.

Mielőtt rátérnék kedves Atyám kéréseire, nagyon megköszönöm, hogy őrizni tetszik szellemi vagyunkámat: legkomolyabbnak tartom a M. Ihásznál lévő írásaimat, aztán a lelkigyakorlatos jegyzeteimet is sajnálnám. A többiért nem kár. Köszönöm, hogy kéréseimet oly szívesen elintézte, kedves Atya. Nagyon nagy szükségem volna egy régi Vezérkönyvre,²³⁰ a kék kötésűre, amely eredetileg II. kötet volt, és bővített kiadásban ismét megjelent. Nagyon tudnám itt használni. Tegyük egy kísérletet: adjon fel a postán számomra valamit, pl. Fáy Aladár: *Magyarság díszítő ösztöne*, örülnék, ha itt volna, egy itteni művészkedő magyar család miatt, viszont nem kár érte, ha elvész, és mondjuk, a másik könyv lehetne Dulovics: *Művészi fényképezés*, ezért meg egyáltalán nem kár, ha elvész, viszont tudnám használni, ha mégis megérkeznék. Ha bármelyik megérkezik, megírom, és akkor jöhet a többi. Vagy talán Rómába lehetne kiküldeni, és onnan már biztosabban eljut ide a küldemény. Ha van esetleg több példány a vezérkönyvből, és nem számít már ritkaságnak, lehet ezzel magával kísérletezni, viszont nem szeretném elveszíteni, ha csak egy vagy két példány van még belőle. Valami jó szociális könyv is sokat segítené rajtam, mert lassan kimerül az amúgy is szűk tudományom, s nem tudok majd mit prelegálni.

Most pedig gyérünk a fő témára, mert a repülőposta súlyos levelet nehezen visz el. Kedves Atyának három kérése volt és ráadásul egy negyedik.

1./ Háziipari készítmények, elsősorban pl. matyóhímzés nagybani exportálása ide, Dél-Amerikába. A levél vétele után rögtön nyakamba szedtem a várost és... Nem részletezem, hanem csak a végső eredményt: korlátlan mennyiségben el tudok helyezni és eladni matyóhímzést. Ismétlem: korlátlan mennyiségben és azonnal is. Ezennel hivatalosan kérek mintákat, mert minta és árajánlat nélkül nem lehet megkezdeni az üzletet. A minták legyenek: terítő, egyszerűbbek és szebbek, párnahuzatok vagy hasonló; mindegyikhez a méretnek megfelelő pontos árajánlat, amely árban legyen bent minden (munkadíj, anyagár, vám stb.) A kiszállítási engedélyt ott kell megszerezni, én itt meg tudom szerezni a be-

230 *Vezérkönyv*: KALOT-vezetők kézikönyve. A mozgalom célkitűzéseit, a szervezkedés módszereit, a vezetés kérdéseit tárgyalja. Az első kiadás 1937-ben jelent meg Farkas György szerkesztésében, *Vezérkönyv agrárfűjségi vezetők számára* címmel, a II. kötet 1940-ben Ugrin József neve alatt.

szállítási engedélyt, már találtam is utat az itteni külkereskedelmi hivatal vezetőjéhez. Amint megérkeznek a minták a pontos árakkal, megy innen a rendelés. Az árat meg lehet adni vagy amerikai dollárban, vagy svájci frankban vagy (ne tessék meglepődni) valódi szemes kávé kilójában. Mivel az itteni cég csak akkor fizet, amikor az áru ide megérkezik a vámhoz, a következőt eszeltem ki: Atyáék szerezzenek maguknak kávébehozatali engedélyt, s én itt szerzek egy céget, amely kávé fog Önöknek szállítani. Már meg is van a cég. Persze ez sem áldoz előre, ez is biztosra akar menni. De találtam egy másik embert, aki beszáll az üzletbe, és vállalja az első kockázatot: egy mázsa kávé előzetes fizetés nélkül felad a Gazdák és Kereskedők Áruforgalmi Irodája címére, s a pénzét reméli megkapni, amikor majd ide megérkezik az első mintahímzés, s azt átveszi az itteni nagy áruház, amelyikkel megegyeztem, s kifizeti a mintákért az összeget. A további üzlet úgy lesz lebonyolítható, hogy mindig a kávé mennyiségének és értékének megfelelő hímzés jöjjön ide ki, és az itteni textiles fizetné a kávést, és otthon a kávést fizetné ki a matyókat. A kockázat azonban még óriási, mert a csomagok szállítása még mindig bizonytalan. Nem is adjuk fel a kávést addig, amíg kedves Atyám levele nem ad pontos utasításokat, hogy kinek a címére és hová küldjük a kávést. Ha az Atyáék küldenek hímzést, azt küldjék az én címemre, és a hivatalos üzleti levelet írhatják magyarul is, én majd leszek hites fordító. Az árajánlatba tessenek útiköltséget, hasznát, mindent bekalkulálni. Ha a szállítás biztos lenne, tonnányi kávé mehetne innen, és mázsányi hímzés jöhetne onnan. Tessenek a jogi részét is nagyon pontosan elintézni. Én is elintézem itt a rám eső részt; itt ez könnyű lesz, mert itt nagyban megy a világkereskedelem, és kitaposott utak vannak, a bizonytalanság otthon tornyosul az egekig.

Ezzel már a 2. kérésre is megfeleltem: valami vezérképviselet megszerzése.

A bőrárú jöhetne még szóba, mert itt van a bőr hazája, de ennek a szállítása körülményes: sok kell ahhoz, hogy komoly érték legyen. Nekem a kávé tetszik nagyon, bár nem tudom, hogy otthon hogyan lehet elhelyezni, mindenesetre most nagyon várom Kedves Atyám válaszát. Az üzleti összeköttetés fantasztikus nehézségét akkor tudjuk igazán felmérni, ha tekintetbe vesszük, hogy még levelezni is csak nehezen és kerülő utakon tudunk, hogyan tudnánk akkor üzletelni. A mi részünkről azonban minden készen áll. Ismétlem, most már rajtunk nem múlik az üzlet elkezdése.

3. / Népi irodalmi kincseink átültetése. Benne vagyok ebben is. Már van is egy fordítóm, aki elég jól dolgozik. Kiadónak még nem tudtam utánanézni, de ez is menni fog. Küldjön Atyám egy kis kötetre valót. Sinka novelláit nem tudom használni, mert nem magyarul vannak meg. Magyar szöveget kérek, s azt itt kiadjuk spanyolul. A tiszteletdíj és egyéb ügyekről még nem tudok részletet írni, de éppúgy meg fogja kapni, mint mindenki más. Tehát várok valami kiadható dolgot.

4./ Képtelen vagyok augusztus végéig pénzt szerezni és küldeni. Ehhez jobban kell beszélnem spanyolul, mert ez nem üzlet, amelyben beszélhetünk habarcs-

nyelven is, itt meg kell főzni embereket, jóba kell velük lenni, néhány vacsorát elkölteni náluk. Ehhez még kisfiú vagyok. Egy kis türelmet kérek, remélem, bele fogok nőni az életkorba, s akkor nem feledkezem meg Önökről sem, bár immár saját magam számára is tarhálnom kell. De az első mindig Önök lesznek! A KALOT-ról való füzet sem tudott még megjelenni, mert nincs lefordítva a nehéz magyar szöveg. Baráti alapon ilyen nagy munkát nem lehet kérni senkitől, fizetni meg nem tudok. (Lám, ennyire nincs pénzem!) Magam pedig nem jutok hozzá, mert oly nagyon sok munkát ad a szeminárium, így is már szinte közel jártam a napokban az összecsukódáshoz, annyira túlhajtottam a dolgokat. Szóval, egyelőre többet már nem bírok, sőt csökkentenem kellett a munkákat, s így a fordítás is áll. De majd kieszelek valamit.

Ezek voltak, Drága jó Atyám, a kérései, és ezek voltak a válaszaim. Ha még nem is tudjuk most nyélbe ütni az üzletet, mert a szállítmányok 80% bizonyossággal elvesznek, de a jövőben, igazi rendezett körülmények között, állítom, nem tudnak majd annyit hímezni, amennyit én itt ne tudnék eladni. Atyám! Itt sorban állnak a milliós városok tele luxusigénnyel! És ma divat itt a színpompa! S ehhez ezek itt nem értenek. Viszont csodálják a mienket.

Drága jó Atyám! A jó isten áldja meg Önt minden kegyelmével! Befejezem leveletem. Rómán keresztül küldöm, mert biztosnak látom ezt az utat. Imádkozunk egymásért sokat, hogy a jó Isten nagy ügyeiért nagyot alkothassunk.

Sok-sok szeretettel Krisztusban testvére és munkatársa

Montevideo, 1947.V.16.

Drága jó Irénke,²³¹ Imre és Gyerekek!

De nagy örömmel olvastam a húsvét szent napján irt kedves sorokat. Bizony, mondhatom, magam is csak a legnagyobb szeretettel tudok visszaemlékezni arra a végtelen kedves családra, ahol annyi kedves estét töltöttünk együtt. De jó lenne hallani újra Irénke hangját: Használja, kedves, tisztán bántunk vele! Tapasztalom, kérem, mondanám. De az is igaz, ha valaha tudtam mesélni érdekes dolgokat, most tudnék csak igazán! Imrusnak elmondani, hogy milyen is egy négymotoros luxus óceánrepülő; hogy jöttünk egyfolytában 12.000 km-t pihenés nélkül! Mert azok a kis fél órás benzinfelvételek nem számítottak pihenésnek. Mártikának is elmondani, hogy milyen rendkívül szépek itt az emberek; azt mondják, hogy a világ egyik legszebb emberfajtája itt él ezen a vidéken. No, jól nézek én itt ki a magam vonalaival. Aztán beszélni az itteni nagyon érdekes tájról, az indiánokról, Szent György-darazsokról és egyebekről. A Kisatya biztosan megmutatja hosszú leveleimet, írom azokat Nektek is, drága jó Imrém!

Nagy-nagy szeretettel üdvözlök mindenkit, és talán egyszer még találkozunk.

231 Irénke: *Czinder Irén*: dr. Bencze Imre felesége, Kerkai (Czinder) Jenő testvére.

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1947. 04. 29.

[E virágnyelven címzett levél őrzési helye: OSZK Kézirattár, Nagy T.-hagyaték, 216/482]

+! E. Fabernek!²³²

Bpest, 1947. IV. 29.

Szeretett Atyám!

Pár óra múlva indul valaki Rómába, s azért vetem papírra gyorsan e sorokat, hogy az örömhírt megírjam: a III. 22-ről datált levele (az első!) végre megérkezett. Piros betűs ünnep! Kevés levelet vártunk ennyire!

Bizonyára megkapta, Atyám, az én hosszú második levelemet is, amelyet változatosság kedvéért Brüsszelen át küldtem, s beszámoltam benne az Ön római naplójának szerencsés megérkezéséről (két hónapos késéssel!) és a csomag eltűnéséről. De sok-sok egyébéről is írtam benne.

Most futva csak annyit: a kért könyveket, valamint az óhajtott jegyzeteket igyekszem a május első felében Amerikába induló P. Szedernek adni, aki P. Raile²³³ kíséretében utazik ki. Remélem, elvállalja; postára nem akarom adni.

Gyönyörű leírását hálásan köszönöm. Zsíros falat lesz a provinciában.

Helyzetét csodálatosan gondviselésszerűnek látom. Ezentúl Piusékkal²³⁴ összefogva még többet imádkozunk Önért. A 12 000 km nem akadály. Úgy érzem, hogy nekünk is onnét Ön nagyon sokat fog segíteni. Az orvosságra²³⁵ őszig valahogy várunk, télig böjtölünk, karácsonyig éhezve is bírjuk, de nem engedünk. A tenyérnyi kis ország maroknyi népéről most nem tudok beszámolni. Gondolom, érzi Atyám, sokszor az emésztő honvágyat, de tessék felajánlani ezt az áldozatot is küzdelmünkért.

A mi lelki együttesünk ezen a világon soha meg nem szűnik, de még odaát sem!

P. Hunya ölelő üdvözlétét is hozom Szegedről. Nagy szó, hogy a szent emberek különös melegséggel szeretnek bennünket!!

Nagy feladataihoz sok-sok gratia efficax²³⁶-ot kíván fr. in Xo. :

P. Eug. K. [Kerkai Jenő]

232 Nagy Töhötöm egyik illegális külföldi útján Emilio Faber névre kiállított hamis igazolvánnyal utazott.

233 Raile Jakab (1884–1949): jezsuita szerzetes. 1943–44-ben a budapesti rendház házfőnöke. A II. világháború alatt számos üldözöttnek nyújtott segítséget, amiért 1992-ben posztumusz Yad Vasem-díjat kapott. Emigrációban halt meg autóbalesetben.

234 Halász Piusz OCist.

235 Külföldről várt anyagi támogatásra.

236 Gratia efficax: hatékony kegyelem.

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Montevideo, 1947. 06. 10.

P. Kerkai Atyának

Montevideo, 1947. VI. 10.

Kedves jó Atyám!

Mindig jelezzük pontosan, hogy milyen leveleket kaptunk meg egymástól. Én megkaptam kedves jó Atyám első két hosszú levelét, az egyiket Rómán keresztül és a másikat New Yorkon keresztül. Tegnap azután megkaptam a harmadik kis rövid levelet, amelyet gyorsan írt meg, mert valaki közvetlen római indulás előtt állt. De nagy öröm volt minden levél!! Ezekben a levelekben még csak az én első hosszú levelemről (montevideóiról beszélek és nem a rómaiakról) tesz említést, de azóta bizonyára megkapta a többit is. Amiket Zrínyiéknek vagy általában a skolasztikusoknak írok, az szól mindig kedves Atyámnak is, de jó nevelői hatását látom annak, ha néha külön nekik címezem a leveleket. Amint látja Atyám ezekből a levelekből, a jó Isten nagyon velem van. Azt hiszem, igen szép dolgokat tudunk elindítani.

A gazdasági kapcsolatokkal összefüggésben kedves Atyának is és külön annak a bizonyos cégnek is hosszú levelet írtam, talán megkapták. Ha nem, most megismétlem, hogy kissé változott a kereslet: nincs szükség párnahuzatokra, hanem legelsősorban népi hímzésű női ruhákra, olyanokra, amit a nő nem a szobában szokott mutogatni, hanem magára vehet. Ebből korlátlan mennyiséget tudok itt eladni, már megvan a megegyezésem az áruházakkal, már emberek vannak bevonva, akiknek van behozatali engedélyük. Kérünk mintákat, pontos ármegjelöléssel (vagy dollárban, vagy sokkal jobb: szemeskávé kilójában). Megírtam, hogy kérünk női hálóingeket, kombinékat, könnyű nyári ruhákat gazdag népi hímzéssel. A Tüdős Klára-féle²³⁷ tervezéseket mintául vehetik a készítésnél. Asztalterítő is jó. Mi kávéval szeretnénk fizetni. Vagy ha Atyáéknak más tervük van, írják meg. Most az Atyáékon a sor, hogy szóljanak.

Nagyon köszönöm, hogy a kért dolgokat megkísérli kiküldeni hozzám, talán Szeder Miskán²³⁸ keresztül. Időnként egy-egy könyvet csak úgy Rómán keresztül is megkísérelhet kedves Atyám kiküldeni, amely könyvekről úgy gondolja, hogy hasznát veszem, mert itt nekem egyáltalán semmim sincs. *A nagyidai cigányokhoz* ragaszkodom! Főleg a mi régi mozgalmi kiadványainknak tudnám igen nagy hasznát venni. Gondolok a *Vezérkönyvre*, tanfolyamos anyagtárakra stb.

Írta kedves Atyám, hogy bizonyára sokszor érzek emésztő honvágyat. Botránkozzék meg, Drága Atyám, de Önnek megírom, hogy nem érzek. Nagyon-

237 Zsindelyné Tüdős Klára (1895–1980): a Magyar Királyi Operaház kosztümtervezője, divattervező, író, rádió-előadó, az első magyar női filmrendező, az Országos Református Nőszövetség elnöke, az *Új Magyar Asszony* című lap alapítója.

238 Szeder Mihály (Vencsellő, 1910 – Philadelphia, 1990): jezsuita szerzetes, 1944–47 között Nagykapornakon szolgált, majd emigrált, és haláláig az Egyesült Államokban működött.

nagyon szeretem a magyar népet, ezerszer jobban, mint ezeket itt, Kedves Atyát mindenben és mindig segíteni fogom, de nem óhajtok hazamenni. Néha oly nagyon mélyről tör fel bennem a keserűség amiatt, hogy oly hitványul kivégeztek épp azok, vagy helyesebben épp az, akit mi tettünk azzá, ami! Annyi emberi hitványság vegyült ebbe az egész ügybe, hogy elviseltem szó nélkül, mert férfi vagyok, és jezsuita, de azt a keserűséget, ami belerágt a lelkembe észrevétlenül és csendesen, nem tudom kiirtani, és nem is akarom. Nem vagyok meghasonlott ember, munkalendületemből nem vesztettem el semmit, de megcsorbult a magyarságom, és csak jezsuita lettem. És nem látom be, hogy jezsuita szempontból hiba lenne, ha nem vágyódom haza és nem óhajtok hazamenni, hanem ott dolgozni csak egész lélekkel, ahová küldöttek. És azt sem lehet mondani, hogy egy ember miatt nem lehet ilyen következtetést levonni, mert nagyon sokan örültek, hogy sikerült leütni a fejünket. A lelkületem most az, hogy teljes odaadással dolgozom Dél-Amerikáért, és lassan új hazámmá lesz egészen, s könnyít ezen az, hogy a régire, ha rágondolok, valami eddig nem tapasztalt mélységes keserűség fog el. Egyetlen egy fáj: az igazságtalanság!! Az igazságért küszködtünk mindig, és most egy teljes igazságtalanság teljesült be rajtunk. Drága Atyám, ne higgye, hogy megkeseredett vagy meghasonlott ember vagyok. Távolról sem. Csupán az a valami sérült meg nagyon, ami az embert haza szokta húzni a messzi idegenből. Már el is határoztam, hogy megszerzem az uruguayi állampolgárságot. S talán azt is kérni fogom a P. Generálistól, hogy egészen az argentin provinciának adjon, és ne csak applikált tag legyek. Az Isten még azt a földi szerelmet is, amely egy helyhez, egy faluhoz vagy folyóhoz köt bennünket, elvette tőlem.

Az orvosságokra vonatkozóan legyen nyugodt Kedves Atyám, a legelső lehető móddal megszerzem őket, és küldeni fogom. Ma még nincs módomban.

Hogy kinek mondja el az én fenti lelkületemet, Drága Atyám ítéletére bízom. Nagyon-nagyon köszönöm a sok imát, és én is nagyon viszonzom. Piusz Atyáékat²³⁹ meleg szeretettel üdvözlöm, úgyszintén a jó P. Hunyát²⁴⁰ és az összes munkatársainkat.

A régi szeretettel és ragaszkodással Krisztusban testvére és munkatársa.

Sorba mindenki vágja le a neki szóló szalagot.
Oly sorrendben írom, hogy legalulra kerüljön az,
aki legelőször kapja kézhez ezt a sorozat-levelet.

239 *Halász Piusz* cisztercita szerzetespap.

240 *Hunya Dániel* (1900–1957): jezsuita szerzetes, egyházi író. Teológiai és filozófiai tanulmányait az innsbrucki egyetemen végezte. 1930–1950 között a szegedi egyházmegyei központi papnevelő intézet nagy hatású spirituálisa; az aszketika és liturgia tanára. Végzett növendékeiből megalapította a Szent Gellért Uniót, 1941–48-ban ő szerkesztette a *Papi Lelkiség* című kiadványsorozatot. – Hosszú éveken át Nagy Töhötöm lelki atyja volt.

P. Németh Béla²⁴¹

Montevideo, 1947. VI. 10.

Kedves jó Atyám!

Köszönöm szeretettel írt néhány sorát. Nagyon jólesik, ha az otthoniakról hallok. P. Órynek²⁴² kérem átadni szívélyes üdvözetemet. Régi jó kenyeres patásom ő nekem. Imádkozom érte, hogy mielőbb felgyógyuljon. A skolasztikusoknak írt hosszú levél Kedves Atyámnak is szól. Köszönöm, hogy a *Provinciai Hírek*ben csekély személyemről is említést tett. De talán jobb hagyni. Akiket érdekel, azokkal úgyis levelezek, a többit meg minek bosszantani.

Nagyon kérem buzgó imáit Krisztusban testvére és szolgálja

P. Legeza Mihály²⁴³

Montevideo, 1947. VI. 10.

Kedves jó Miska Atya!

Ne haragudjon ezért a megszólításért, de Ön már csak ez marad nekem, ha még oly nagy professzorrá lett is. Köszönöm a híreket régi kedves ismerőseimről. A magyar nyelvet még nem felejtettem el, amint láthatja, bár ez fog bekövetkezni. Pedig szerettem! Kéréseit elintézem, leadom az új címeket a küldendő thesisek számára, bár a postán nagyon elsüllyednek az ilyen küldemények. Könyveket is útnak fogok indítani. Egyáltalán nem különösek az itt használt könyvek: vagy azonosak a mieinkkel, vagy itt megírt közepesek. – P. Torres²⁴⁴ itt van a fejem fölött néhány ezer km-re, rector egy kollégiumban. Még nem írtam neki, mert nincs sok időm.

Régi szeretettel köszöntöm Krisztusban testvére

P. Kerkai Jenő

Montevideo, 1947. VI. 10.

Kedves Atyám!

Ebben a hurkatöltőben is írok Önnek néhány sort. Köszönöm, ha továbbítja Szegedre a skolasztikusoknak írt leveletem. Nem tudom, a P. Provinciális megkapta-e a múltkori leveletem, amelyben egy páter kiküldését írtam meg, jelezve, hogy már gyűjtjük az útiköltséget. A pénz már együtt van, csak

241 *Németh Béla* (Mohács, 1907 – Klagenfurt, 1971): jezsuita teológus, az erkölcstan tanára Szegeden, 1952–54-ben a leuveni katolikus egyetemen; később tanított Innsbruckban és Klagenfurtban is.

242 *Óry (Wachter) Miklós* (Németlövő, 1909 – Klagenfurt, 1984): jezsuita teológiai tanár, Pázmány-kutató, szerkesztő, az ötvenes évektől magyar lelkész Ausztriában, a *Magyar Papi Egység*, majd a *Szolgálat* folyóiratok szerkesztője.

243 *Legeza Mihály* (Jászberény 1906 – Gries am Benner, 1949): jezsuita szerzetes, teológus, főiskolai tanárként filozófiát és teológiát tanított Szegeden. 1949-ben elmenekült Magyarországról. Szökés közben halálos baleset érte az Alpokban.

244 *José Torres Costa*: braziliai jezsuita szerzetes. Egyetemi társa volt Nagy Tőhötömnek az innsbrucki egyetem teológiáján. 1937 nyarán látogatást tett Magyarországon. (Forrás: Nagy Tőhötöm naplója, 1937. VII.22 – VIII. 13., OSZK Kézirattár, 216/13.)

szeretnénk tudni, hogy ki jön ki. Igen nagy a lelkesedés itt a jövődő páter iránt. Mondhatom, gyönyörű munkája lesz! – Kérem, Kedves Atyám, mondja meg Harsányi Klári népleány²⁴⁵ testvérnek, hogy mindkét levelét megkaptam; imádkozom érte, hogy Isten akaratát felismerje és követni tudja.

Szeretettel és őszinte ragaszkodással Krisztusban testvére és munkatársa

Fr. Pesti József²⁴⁶

Montevideo, 1947. VI. 10.

Kedves jó Testvér!

Jölestek szívvel megírt kedves sorai. Gratulálok a tervekhez. Előre való elgondolások nélkül nagy dolgot nem lehet elkezdeni. Máskor is, ha ideje engedi, írjon. Mindig élvezettel és érdeklődéssel fogom olvasni. Máskor majd külön és hosszabban is válaszolok. Most csak ennyit. Szeretettel üdvözlöm in Corde Jesu

Fr. Csele²⁴⁷ és Benkő²⁴⁸

Montevideo, 1947. VI. 10.

Kedves jó Testvérek!

Önök annyira partikuláris barátságban élnek (no, lehet ezt jól is érteni), hogy kettőjüknek egyszerre írok. És hogy össze ne vesszenek az osztozkodáson, csak négy sort írok. De azt jó szívvel. Különben is a hosszú levél Önöknek is szól. Nagyon köszönöm levelüket. Az elsőt utóbb kaptam meg, mint a másodikat. In Xo!

245 *Jézus Szíve Társasága (Népleányok)*, Societas Jesu Cordis: SJC, Bíró Ferenc jezsuita alapítása (1921–)

246 *Pesti József* (Győr, 1919 – Buenos Aires, 1997): jezsuita szerzetes, misszionárius. 1938-ban lépett be a rendbe. 1947–55 között Rómában tanult. 1956: Svájcban, 1957: Argentínában telepedett le, ahol a Buenos Aires-i magyar katolikus misszió központ lelkésze lett. Magyar kultúrház, óvodát, iskolát alapított. Lelkipásztorkodás mellett a Buenos Aires-i Salvador Egyetemen filozófiát tanított. 1964-ben az USA-ba települt át, a Charlotte Hall-i Military Academy filozófiatanára lett. 1990-ben hazaköltözött, Kalocsán, majd Budapesten szolgált. 1997-ben Buenos Airesbe utazott; ott érte a halál.

247 *Csele (Holper) Sándor* (Fertőszentmiklós, 1918 – Róma, 1997): jezsuita szerzetes. 1947-ben Szegeden szentelték pappá. Ugyanebben az évben, Rómában, a Collegium Germanicum et Hungaricum lett a teológusok repetitora. Az 1951–52-es tanévben védte meg teológiai doktori tézisé. 1959-től a kollégium ökonómusa, egészen nyugdíjba vonulásáig, 1994-ig.

248 *Benkő (Geyer) Antal* (1920–2013): jezsuita szerzetes, egyetemi tanár. – 1938-ban lépett be a rendbe, tanulmányait Kassán, Szegeden, majd 1947-től Rómában végezte. Felszentelése után a leuveni egyetemen lélektanból doktorált. 1954-től Brazíliában főiskolai, majd egyetemi tanár, Rio de Janeiróban a katolikus egyetem lélektani intézetét vezette. 1975-ben Ausztriában telepedett le, részt vett a *Szolgálat* című folyóirat szerkesztésében. 1992 és 1996 között a Vatikáni Rádió magyar tagozatát vezette. 1996-ben tért vissza Magyarországra.

Kedves Apu! Nagyon köszönöm kedves levelét. Nagy élvezettel olvastam a sok szellemmel megírt sorokat. Hosszú olasz beszámolóját is a szegedi eseményekről megkaptam és fordítom spanyolra. Majd megszellőztetem. Ma úgymint divatban vagyunk itt. Sok nyomorúságunk ellenére azért igen büszkék lehetünk. Máskor is írjon, ha ideje engedi. Addig is igaz szeretettel üdvözlöm.

249 *Balogh Sándor* (Bezeréd, 1912 – Caracas, 1991): jezsuita szerzetes, tanár. Szegeden, Budapesten, Innsbruckban, Leuvenben és Rómában végezte tanulmányait 1933–48 között. Később főként Dél-Amerikában tanított.

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Montevideo, 1947. 07. 14.

P. Kerkai Jenő S.J. Budapest, VIII. Mária u. 25.

Montevideo, 1947. VII. 14.

Kedves Atyám!

Alkalmam nyílik Anglián keresztül írni, megteszem, mert már elég régen kaptam Atyámtól levelet. Eddig csak két levele jött meg: egy Rómán keresztül és egy Bruxelles-en keresztül. Az első rövidebb volt, a másik jó hosszú és oly érdekes, hogy azóta bejárta a provincia házait.

Erre a hosszúra írtam rögtön levelet, amelyben minden kérdésre választ adtam. A gazdasági kapcsolatok kiépítése ügyében is megírtam, hogy nincs az a mennyiség, amit ne tudnának elhelyezni, sőt már beszéltem is cégekkel, akik minden mennyiséget átvesznek. Már van felajánlott tőke is. Megírtam azt is, hogy innét kávét tudunk küldeni, sőt legszívesebben kávéval szeretnénk fizetni is. A kávé itt elképesztően olcsó, és kis mennyiség már érték, tehát a szállítása kedvező.

A küldendő népi hímzésekről megírtam, hogy asztalterítők lehetnek és párnahuzatok. Néhány nap múlva írtam egy levelet az Atya által megadott cégnek is Budapestre, és ott már helyesbítettem, hogy a párnahuzat nem jó, hanem jobb, amit a nők magukra tudnak venni. Tüdős Klára stílusában kihímzett könnyű nyári ruhák telve szép népi hímzéssel, de már lehetőleg teljesen készen. – Itt már el van intézve a behozatali lehetőség, engedély, most már Atyáékon múlik, hogy onnan tudnak-e biztosan küldeni ide, vagy sem. Természetesen a legelső és legfontosabb kérdés, hogy az áruforgalom biztos legyen, enélkül csak veszíteni lehet. Az egészségből a legbiztosabb az a tétel, hogy normális körülmények között egészen óriási gazdasági vállalkozás kiépítését vállalom. Milliós tételekben lehet majd üzletet lebonyolítani.

Itteni helyzetem tökéletesen megszilárdul és kialakul. A spanyol már annyira megy, hogy a városban tartok már konferenciákat. Az ifjúsági mozgalom előkészítése pedig minden eddigi munkámnál szisztematikusabban és precízebben zajlik. Ezekről mind írtam már előző leveleimben, itt csak rövidem említtem meg őket újra, hátha nem érkeztek meg azok a levelek. Egy négynapos legénytanfolyam teljes anyaga már készen van, most fésülöm át, aztán adjuk nyomdába. Komoly könyv lesz belőle. Decemberre nagy papi tanfolyam lesz itt, Montevideóban. Nemcsak Uruguay minden esperesi kerületéből jön egy-egy pap, hanem az összes dél-amerikai államok is kiküldenek egy-egy nagyon kiválasztott papot, aki majd a mozgalom vezetője lesz saját hazájában. Ezek a külföldi kiküldöttek két-három hétig itt maradnak, hogy velem egészen végigbeszéljék az összes problémákat. Az egész vonalon megvan a teljes támogatás. Most várom

Cardijn²⁵⁰ abbé kinevező levelét, amelyben megbíz egész Dél-Amerika számára a JAC²⁵¹ megszervezésével. Soha életemben még álmodni sem mertem, hogy ekkora lehetőségeim lesznek. Ne is mondja el ezt az otthoniaknak, mert csak bántani fogja őket.

Az itteni magyarokat már nagyjából összeszedtem. Épp tegnap volt egy nagy bankettünk. Voltak vagy ötszázan. Már összeszedtük a kijövő páter útiköltségét. Mondja meg Kedves Atyám a P. Provinciálisnak, hogy küldje ki P. Vargát. Nagyon jól fogja itt magát érezni. Már azt is elintéztam, hogy két népleány is kijöhet, már ingyen szereztem nekik, helyesebben egy itteni igen buzgó kat. magyar, Almási Iván szerzett nekik lakást, kosztot egy német apácázárdában. Pompás munkaterületük lesz. Szóljon Kedves Atyám a Generális Testvérnek.²⁵² Én írtam erről külön levelet neki, de hátha nem kapta meg. – A napokban volt pappá szenteléselem tízéves évfordulója, megtudták a magyarok, meglepetésszerűen eljöttek sokan a misémre, és megleptek külön szentképpel is. Egyet mellékelek.

Most egy kérés, Drága jó Atyám. Vagy itt egy igen derék magyar család, nagyon-nagyon segítenek engem mindenben (fordítások stb.), egyetlen üdülésem, hogy néha hozzájuk felmegyek: Pölöskey Gábor, fiaik: Gábor és Zoltán, leányuk Paulina.²⁵³ Ezeket dr. Bánáss²⁵⁴ püspök úr nagyon jól ismerte még Váradról, s a család még ma is szinte rajongással gondol a püspök úrra. Meglepetést szeretnék nekik szerezni, ha Atyám el tudná intézni, hogy a püspök úr írjon nekik néhány sort, mint aki megtudta, hogy hol vannak. Előre is hálásan köszönöm. Az Atya küldje a címemre.

Befejezem levelem. Az orvosságról nem feledkeztem meg. Kis türelem. Nagy szeretettel üdvözlöm Drága Atyát és az összes kedves ismerőseket. Máskor hosszabban fogok írni. Összinté igaz szeretettel és ragaszkodással testvére az Úrban

[P. Nagy Töhötöm]

250 *Joseph Cardijn* (1882–1967): munkásszármazású belga pap, 1965-től bíboros érsek. 1912-ben Brüsszel munkásnegyedében káplán. Az első világháború után itt hozta létre a *JOC* (*Jeunesse Ouvrière Chrétienne*), azaz a Keresztény Munkásifjú Mozgalmat, amely hamarosan számos európai országban elterjedt. A mozgalom Magyarországon Katolikus Ifjak Országos Egyesülete (KIOE) néven működött 1936-tól egészen az 1948-ban bekövetkezett betiltásáig.

251 A *JAC* (*Jeunesse Agricole Chrétienne*): A Katolikus Akció (AC) keretén belül működő, francia eredetű katolikus agrárfiújsági mozgalom, 1929-ben alakult meg.

252 *Kern Margit* (1901–1977) szerzetesnő. – 1923-tól a Jézus Szíve Népleányai Társaság tagja. 1933-tól Kecskeméten előljáró, 1945-től Budapesten generális (általános előljáró). A szerzetesrendek feloszlása után a budapesti Fonalfeldolgozó Üzem, később a balatonfüredi Házipari Szövetkezet bedolgozója. Az 50-es években kétszer kellett börtönbe vonulnia.

253 *Pölöskei Paula* (1916–1985): Nagy Töhötöm későbbi felesége.

254 *Bánáss László* (1888–1949): megyéspüspök. A teológiát Innsbruckban végezte, Rómában egyházbjogot, Münchenben zenét tanult. 1912-ben Nagyváradon pappá szentelték, majd Rómában elvégezte a diplomáciai főiskolát. ... 1942-től Debrecen plébánosa. 1945. VIII. 16. Veszprém apostoli kormányzója, 1946. IX. 4-től: veszprémi megyéspüspök.

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Montevideo, 1947. 07. 21.

Kedves jó Atyám!

Montevideo, 1947. VII. 21.

Néhány nap előtt kaptam meg harmadik kedves levelét; ez volt az, amelyet valószínűleg Dobos²⁵⁵ testvér dobott be Svájcban a postára. A csomagok még nem érkeztek meg, de nagyon várom őket. De nagy öröm lesz, ha megjönnek! Kimondhatatlan hálás vagyok Kedves jó Atyámnak, hogy ennyit fárad velem. Pedig most szeretném kérni, hogy tetézzé be ezt a sok fáradságát, és küldjön ki még néhány dolgot, amelyeket most szeretnék itt felsorolni. A legeslegfontosabb volna, hogy Atyám mindenáron kiküldje ide utánam a naplómát, azt, amelyet M. Ihász tart magánál. Életem legnagyobb munkája van abban elrejtve, és módfelett bántana, ha elveszne, vagy nem tudnám megkapni. Otthon nem vész el, de meg sem kapom, később talán még kevésbé tudom megkapni, és talán könnyebben elvész. Biztos az, ami a kezem között van. Ezer furfanggal kísérelje meg kedves Atyám kiküldeni. De csak nagyon biztos úton. Aztán egy borítékban, a középső fiókomban voltak az összes okmányaim, keresztleveleim. Ezeket is kérem kiküldeni, mert, amint látom az én itteni helyzetemet, Drága jó Atyám, nem fogjuk mi többé látni egymást. Segíteni fogom tudni mindig, de én itt begyökerezem, itt olyan igen nagy munkákat tudok elkezdni, hogy az embert haza sem eresztik, és nem is látja célját annak, hogy hazamenjen. Ha pedig itt is megöltek, akkor én már úgy sem leszek többé használható ember. – Ha megkapom a M. Ihásznál lévő naplómát és talán azt a néhány okmányomat, hogy legalább valamivel igazolni tudjam itt magamat, hogy ki vagyok, akkor nekem nem is lesz több kérésem otthonról.

Időnként egy-egy könyvet azonban szívesen fogadok. Nagyon örülnék, ha megkaphatnám pl. Szabó Dezső *Egész látóhatárát*, vagy Molnár Pista *Magyar népballadáit*. Ez utóbbiakat szeretném átültetni spanyolra. A *Székelly népballadák*at is azért kértem a múltkor, mert szeretném ezeket itt lefordítani és lefordíttatni, sőt átdolgoztatni színdarabokra. Ha pl. megkaphatnám Magyar Feri *Júlia szép leányának* teljes feldolgozását, egy éven belül végigjárna fél Dél-Amerikát. Pl. Sinka István balladáit itt vannak nálam, kihoztam magammal, most kezdem egy igen jó tollú és költői lelkű teológussal fordíttatni őket. Nagyon jó lenne, ha megkaphatnám pl. a *Fekete bojtár vallomásait* is. A könyvek között van egy *Vidám székelly mesék*. Pompásan tudnám használni. Muharay²⁵⁶ *Magyar játékszínje* is

255 Dobos Etelka (1914–2009): a Jézus Szíve Népkegyelmei Társaság tagja.

256 Muharay Elemér (1901–1960): színész, rendező, dramaturg. 1928-tól 1931-ig vidéken színészkedett és rendezett. 1931-ben fellépett a Magyar Színházban is, 1934-ben az Új Thália szervezésében is részt vett. 1938-ban elindítja a Faluszínpad mozgalmat. A negyvenes évek első felében hagyományművelést tanít a KALOT érdi népfőiskoláján. A KALOT 1940-ben megjelentette könyvecskéjét, a *Magyar Játékszínt*, tizenhat mese és ballada foglatát, részletes rendezői

nagyon jó szolgálatokat tenne. Itt ezek tökéletesen ismeretlenek, de még mint műfaj is ismeretlen. – Micsoda szegények ezek hozzánk képest!!!!

A jó Isten áldja meg Önt, kedves Atyám, nagy jóságáért.

Múltkori levelemben már jeleztem, hogy a gazdasági kapcsolatok felvételére itt minden teljesen készen áll. Nincs az a mennyiség, amit népi hímzésű holmiból el ne tudnék helyezni. Már megvan az üzletház is. Mi kávét tudunk küldeni és azzal fizetni is. A komoly nagy gazdasági kapcsolatok kiépítését tessék befejezett ténynek venni, csak az áru küldésének a biztonsága a kérdés. Rajtunk már semmi nem múlik, csak Önökön: otthon kell az ügy jogi részét elintézni. Itt jogilag is minden készen áll már. Az orvosság küldése még várat magára, mert még nincsen szabad mozgásom és kiterjedt megfelelő ismeretségem.

Most még csak azt jelzem, hogy K. Atyám leveléből azt vettem ki, hogy még csak egy leveletem kapta meg, az elsőt, a hosszút. Azóta írtam másik két hosszút Rómán keresztül és egy rövidet, de igen tartalmasat Anglián keresztül. Talán már mind megérkezett. Szeretettel üdvözlöm az összes kedves ismerőseket, különösen azonban Önt, Drága jó Atyám, Krisztusban testvére és munkatársa

Kedves jó Máter Ihász²⁵⁷!

Montevideo, 1947. VII. 21.

Kedves levelét nagy örömmel megkaptam. Hálásan köszönöm sok jókívánatait és a felajánlott sok-sok imát. Bizony nagy szükségem van rájuk. Ugyanazt a munkát kezdtem el, mint odahaza, talán még nagyobb lendülettel, hiszen egyedül vagyok, P. Kerkai nélkül, de nem lesz annyira fárasztó, mert itt a távolságok oly igen nagyok, hogy nem tudok saját autómon agyonhajszolva egy-egy helyre megérkezni, hanem kénytelen vagyok állandóan repülőgépet használni, ami sokkal kényelmesebb. Egy egész kontinensre van megbízatásom, és ha Isten is úgy akarja, tíz állam ifjúsági szálai futnak össze a kezembe. – Hálásan köszönöm az irataim megőrzését. Kérem most nyugodtan kiadni, mert szeretnék belőle több dolgot kidolgozni. P. Kerkai majd érte jön. Hálás köszönet érte!

B[ecses] imáit kérve, őszinte ragaszkodással testvére az Úr Jézusban

útmutatásokkal. Ugyancsak a KALOT adta ki *Hagyományunk, műveltségünk, életünk* című munkáját. Katonai kiadásban látott napvilágot, de országos érvényű volt *Az ifjúvezető kulturmunkája* című zsebkönyve. 1944-ben jelent meg Bartók Jánossal közös munkája, a *Balladamonddó* könyv. Az 1943-as szárszói konferencián *Népi kultúra, közösségi kultúra* címmel tartott előadást. 1944-ben részt vett az ellenállási mozgalomban. 1945–47-ben a Nemzeti Parasztpárt képviselője, illetve kulturális osztályának vezetője volt. 1951-ben a Népművészeti (később Népművelési) Intézet néprajzi osztályára került, nem sokkal később annak vezetője lett. 1951–59 között sorra jelentek meg könyvei. 1959-ben teljesen félreállították. A következő évben súlyos betegség következtében hunyt el. (Forrás: Muharay György: *Most lenne százéves Muharay Elemér*. In: *Jászsági évkönyv*, 2001)

257 *Mater Ihász*: valószínűleg *Ihász Rózsa* (1905–1979) angolkisasszony. (Angolkisasszonyok: katolikus szerzetesrend [2002-től a rend hivatalos neve: Congregatio Jesu, korábban: Institutum Beatae Mariae Virginis].)

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Montevideo, 1947. 08. 18.

P. Kerkai Jenő S.J. úrnak.

Montevideo, 1947. VIII. 18.

Kedves jó Atyám!

Ön az én levelemet 14 nap alatt kapta meg Anglián keresztül, én az Ön válaszát 13 nap alatt Amerikán keresztül. Ez volt a negyedik levél (farsangi, nagyszombati, P. Szeder²⁵⁸ és ez; a Rómán át küldött még nem jött meg). Úgyszintén megérkeztek, határtalan örömömre, a jegyzeteim is Belgiumból, ajánlott csomagként jöttek meg hajón. Nagyon-nagyon köszönöm Kedves jó Atyám fáradozásait és azokét is, akik ebben segítettek, tudtommal a nagyon kedves Dobos²⁵⁹ Testvér volt az áldozatos lélek. A csomag tartalmából láttam, hogy Atyám nem kapta meg az én római nagy beszámolómnak első részét, ahol kértem a fiókomban levő, évekre visszamenő kis zsebnaptáraimat is, továbbá a P. Elsassernél levő sok más, KALOT-ra vonatkozó jegyzeteimet. Ha még módja van Kedves Atyámnak egyszer kiküldeni őket, nagyon kérem, tegye meg, mert nagy szükségem lenne rájuk egy munkámmal kapcsolatban, amelyet szeretnék megírni. Úgyszintén ismételten kérem, hogy a M. Ihásznál levő összes írásaimat minden körülmény között tessen kiküldeni nekem, mert nagyon nagy szükségem van rá (lelkileg is!). A művészi könyvek még nem jöttek meg, de bízom benne, hogy megjönnek. Még egyszer hálásan köszönöm sok fáradságát, a jó Isten áldja meg érte!

Most pedig sorban felelek a kérésekre, s kicsit be is számolok magamról. Bolla Kálmánról ebben a legutóbbi levélben olvastam először, az előbbi levelek nem érkeztek meg. Én így látom a helyzetet: a népművészeti cikkek exportálására csak abban az esetben érdemes neki kijönnie, ha hoz magával személyesen legalább egy vagon árut. Feltételezem, hogy nem beszél spanyolul, ő itt nem tud semmit megszervezni; itt ezt az ittenieknek kell megszervezniük. Vegyük realisan, mi lesz, ha kikerkezik, mihez kezd? Abból nem tud megélni, hogy majd a kereskedelmi kapcsolatok kiépítése után, talán egy év vagy évek múlva ide megérkezik az első szállítmány. Neki már az első hetekben ennie kell. Mi tudunk neki itt egy ideig segítséget adni, de az sokáig nem tartható ki. A legzseniálisabb kereskedő sem tud itt megélni, különösen, ha nem tökéletes spanyol. Itt nem adnak előre pénzt azért, hogy majd később orosz területről megérkezik az áru. Az a nagy cég is, amelyikkel én tárgyaltam, majd csak akkor fog fizetni nekem, ha az áru a montevideói kikötőben lesz, addig kávéval szeretném Önöket fizetni, amely kávéhoz kevés pénzre van szükség, és azt a keveset baráti alapon tudom összeszedni azoktól a kisemberektől, akik megértették ennek a vállal-

258 Szeder Mihály (Vencsellő, 1910 – Philadelphia, 1990): jezsuita szerzetes, 24-évesen lépett be a rendbe. 1937-ben szentelték pappá. 1941–43 között Hódmezővásárhelyen, 1944–47 között Nagykapornakon szolgált, majd elhagyta az országot, s haláláig az USA-ban élt és működött.

259 Dobos Etelka (1914–2009): a Jézus Szíve Népleányai társaság tagja.

kozásnak ideális voltát, s akik szeretnének segíteni rajtunk. Az amerikai ember csak készre és biztosra megy. Bolla Kálmán itt tökéletesen talajtalanul állna, és kegyelemkenyéren élne, mert itt egyelőre nem tudna elhelyezkedni. Más, ha már kibontakozna az egész nagy vállalkozás, ha már itt lenne a második nagy szállítmány és talán az ötödik, akkor kijöhetne ellenőrizni, továbbvinni, és ez esetben lenne is megélhetése. Kötelességem volt ezt így megírni. Ezek ellenére igyekszem megszerezni a számára az affidavitot,²⁶⁰ hátha vannak más tervei is, és talán hoz magával tőkét is, szóval, nem ismerem még az ő esetleges egyéb terveit. – A népleányok már jobban meg tudnák oldani ezt a kérdést, mert nekik volna itt mindjárt más forrásokból megélhetésük, tudnak mással is foglalkozni. Ők meg tudnák itt várni az első szállítmányokat, s nem éheznenek addig. Erről a Generális Testvérnek a mellékelt levélben írok is. Végső szavam jelenleg ebben a kérdésben: a háziipari cikkek exportálása továbbra is a legnagyobb reményekre jogosító üzlet marad, itt jogilag és anyagilag is kicsiben való elkezdésre készen áll minden; és megvan a lehetősége a legnagyobb kibontakozásnak is, azonban a szállítás ma még teljesen bizonytalan (ezért is vagyunk készen csak kicsiben elkezdni); de erre az üzletre ma még nem jöhet ki ide senki, mert ebből megélni ma még nem tud. Az affidavitot megszerzem.

Sion hegye²⁶¹ lelőtte Atyámat is. Nagyon megdöböntett, bár abszolút biztosra vártam. Nem írok mélységes szomorúságomról és még inkább felháborodásomról, együtt érzek Drága jó Atyámmal, mint ahogy Ön is együtt érzett velem, amikor engem kivégeztek. Könyörgök Atyámnak, fogadja el tanácsomat: bár nekünk van igazunk, mégis hagyjon abba mindent! Ha Atyám kitart az igazság mellett, az a középkori kényúr újra és még jobban ki fogja Önt végezni, és a Társaságnak is rengeteget fog ártani, és a végén mégis ő fog győzni, nem mert igaza van, hanem mert úr, és mi vele szemben meg vagyunk kötve. Az egyházban dolgoznak a lelkesek, az ügyesek, az Isten is segíti őket, de csak addig, míg nem jön az a néhány hivatalos nagykutya, akinek valami tragikus következetességgel mindig csak kis esze lehetséges, s ezek aztán terrorizálják a többit. Álljon félre, Atyám, úgysem tud segíteni. Csak a baj és a botrány lesz nagyobb. Itt nincs kiút. Így van ez az egész világon. A Buenos Aires-i bíboros még csúnyábban lőtte ki a napokban az itteni Mária Kongregációk legfőbb vezető páterét, mert félti a kongregációktól az A.C.-t (egy teljesen gyomorhajos, szent imamalom-társaságot), s tegnapelőtt olvasták fel az ebédlőben a P. Provinciális levelét, amelyben megtiltja, hogy bárki is írjon cikket, könyvet, röpiratot stb. a kongregációról a Curia külön cenzúrája nélkül. Megkérdeztem a P. Rectort, hogy mit gondol, mikor fog rólam is ilyen levelet írni a P. Prov[inciális]. Azt válaszolta nagyon komolyan, hogy fél éven belül, de ha nagyon ügyeskedem, talán egy évig kihúzhatom. Atya, itt nincs kiút! Vagy beállunk mi is pasztorálni

260 *Affidavit*: 1. Eskü alatti írásbeli nyilatkozat, amelyet hivatalosan tettek egy hatósági személy előtt. – 2. Hivatalos kezeslevél egy bevándorló személy eltartására.

261 *Sion hegye*: Esztergom. Itt: Mindszenty esztergomi érsek, hercegprímás.

a már meghódított jámborokat, vagy pusztulunk. Én innen messziről úgy látom, hogy Atyám otthon befejezte a munkáját, Sion hegye mellett több fű nekünk nem terem. Csak addig érdemes küzdeni, amíg nem ártunk az ügynek a küzdelemmel: én azt hiszem, ma már Atyám talán árt, mert egy bolond elől az Isten is kitér. Azonban ide se jöjjön ki, Drága jó Atyám, mert elég, ha majd engem végeznek itt ki egyedül.

Hogyan áll az én ügyem? Egyelőre a lehető legjobban, bár már néhány viharfelhő megjelent az égen. P. Travi asszisztensem Rómából azt írta a napokban, hogy csodálva és épüléssel nézi, hogy mit tudtam itt produkálni oly rövid idő alatt... („estamos admirados y edificados de los progresos realizados en tan poco tiempo...”²⁶²). A P. Generális pedig annyira megdicsért, hogy a legszebb szavakat ide se merem írni („...de tuis laboribus valde gratulor, cum praesertim tam brevi tempore tot ac tanta fecisti...”²⁶³), és minden tervemet jóváhagyja, s lelkesít a folytatásra. A viharfelhők nem erről a részről gyülekeznek. De először hadd mondjam el a pozitívumokat. A P. Provinciálisom is telve van lelkesedéssel, reményekkel és szeretettel. Most van folyamatban, hogy már év közben felmentenek a szemináriumi munkáktól, hogy teljes erővel csak a szervezésnek élhessek. (Itt az év karácsony napján zárul, s akkor kezdődik a nagyvakáció.) A szervezés nagy kontúrjai is már gyönyörűen bontakoznak; valóban igazán nagyszabású munka lesz. A lehetőségek és az éhség egy ilyen szervezet iránt már a túlzásban vannak. És mégis bukni fogok! – A főpapság és a papság körében határtalan volt a lelkesedés, amikor a tudomásukra jutott, hogy egy nagy parasztfjúsági szervezet fog hamarosan elindulni..., felkerestek, biztattak, interjúkat kértek lapok számára. De amikor nyilvánvalóvá lett, hogy itt nem egy lelkigyakorlatos mozgalomról van szó, és az ifjakkal nem az üres templomokat fogjuk megtölteni, a lelkesedés nagyon alább szállt. Van itt munkásifjú mozgalom (JOC),²⁶⁴ a vezető papja a napokban felkeresett, és egy órán át azt magyarázta, hogy a szociális kérdés a katekizmussal és a teremtéssel (sic!!) kezdődik, ezt kell nekünk először jól megmagyarázni a munkásoknak, s amíg nem tudják a katekizmust (szórum szóra így mondotta!), addig nem elég érettek a szociális kérdések fejtegetésére. És ezek hódítani akarnak a tömegek között. Atyám, ki ne jöjjön ide, elég, ha én fogok ebbe belepusztulni! Sok pap lelkesen a leendő mozgalom mellé állt, mert fanatikus hívei az itteni katolikus politikai pártnak, amely mellett a mi hajdani Ker[esztény] Pártunk egy ifjú harcos legényke volt. Van négy képviselőjük 150-ből és egy szenátoruk 40-ből, s most azon erőlködnek a főpapok, hogy ezt támassza alá a jövő parasztfjúsági mozgalom. Furdal a lelkiismeret, hogy egyáltalán valamit is elkezdjek! Itt nem szabad kitörni a körmenetek rendezésén

262 Csodáljuk, és épülünk azon, hogy ilyen rövid idő alatt sikerült haladást elérni.

263 Igazán gratulálok a munkához, amellyel ilyen rövid idő alatt ilyen sokat értél el.

264 JOC: *Juventud Obrera Católica*: A Joseph Cardijn munkásszármazású belga pap által 1925-ben elindított Keresztény Munkásifjú Mozgalom (franciául Jeunesse Ouvrière Chrétienne /JOC) uruguayi ága.

kívülre, itt az egyháznak nincs egyetlen hold földje sem, de vannak eltartó gazdagjai, akik fejére vernek az egyháznak, ha mást mer tenni, mint csendesíteni a tömegeket. De nincs is itt még csak fogalmuk sem, hogy más stílusban is lehet, sőt égetően szükséges volna dolgozni.

Leírtam egyik múltkori levelemben, hogy a teológusokkal hogyan dolgoztattam ki a legénytanfolyam anyagát. Már készen vagyunk. Felelősségem tudatában mondom, hogy nem tanultak emiatt kevesebbet, már csak azért sem, mert oly kevés munka esett egyre-egyre, hogy az szinte nevetséges volt, hiszen egy valóságos tömeg dolgozott azon a néhány előadáson... s most mégis, a fél-évi vizsgáknál a teológiai tanár páter-testvéreim olyan mészárlást vittek véghez a teológusok között, hogy az botrány volt. Előzőleg két heten át csaknem minden órán mondogatták, hogy a szociológiát tudják, de majd meglátjuk, hogy a filozófiát is úgy tudják-e. Az egész társaság csupa idegesség volt a vizsgák előtt, s akkor a szokásos négy kérdés helyett tízet adtak fel és még többet. Akkor a felháborodás a fiatalok között, hogy lecsendesíteni is alig tudom. A P. Prefectus²⁶⁵ konferenciáin azt magyarázza a teológusoknak, hogy nem szervezésekre van szükség, hanem imádkozó szentekre; sőt az érsek is megtette idén először, hogy eljött konferenciát tartani a szeminaristáknak, és azt magyarázta nekik, hogy ne higgyék, hogy szervezésekkel megmenthető a világ, ide ima és böjt kell. Ugyanakkor mégis hívat az érsek, és megbíz a szervezéssel. Mert talán reméli, hogy egy egyetemes nagy katekizmusoktatás fogja elárasztani a pampákat.

Ugyanakkor, Atyám, a görcsnyi kis Uruguayban, a szovjet-orosz követségen 400, azaz négyszáz követségi tisztviselő dolgozik. A kommunisták pedig a múlt hónapokban rendeztek egy teljes hónapig tartó általános vasutassztrájkot. Minden vonat leállt egy teljes hónapig, szünetelt a személyforgalom is. Egy sztrájk-törő mozdonyvezetőt lelőttek, két asszonyt a mozgó vonat elé dobtak, meg is haltak. Montevideóban valóságos éhség fenyegetett, mert közben sztrájkba léptek a hűtőházi munkások is, és három hétig nem dolgoztak. A hetekben rendeztek egy olyan általános sztrájkot a kommunisták, hogy leállt a fővárosban minden villamos, autóbusz, taxi, minden, és ebben a 25 km hosszú városban gyalogolhatott, akinek kedve volt. És nekünk nem szabad beszélnünk a szociális kérdésről, mert a munkások még nem tudják a katekizmust és a teremtéstörténetet. – Nem sokkal ezelőtt, egy sztrájk alkalmával egy munkás bement az irodába, és lelőtte az igazgatót, ott halt meg nyomban; akkor a munkás kiment az erkélyre, és egy beszédet vágott ki az örjöngő tömeg előtt, hogy ez csak bevezetés, most jön a folytatása. És ugyanakkor egy papnak indulni készülő kis szociális körét, ahol az embereivel akart foglalkozni, az érsek úr egyetlen leirattal feloszlatta és beszüntette, mert a gyűlésre munkások és munkásnők közösen jöttek el. Ki hallott még ekkora erkölcsi züllést, hogy férfiak és nők egyazon gyűlésen vesznek részt? Az itteni összes katolikus ifjúsági mozgalmaknak (munkásoknak is) a legszigorúbban tilos oly színdarabot bemutatni, ahol férfiak és nők [együtt]

265 *Prefectus* (itt): a szerzetesnövendékek előljárója.

szerepelnek. A férfimozgalmak csak férfiszereplőkkel játszhatnak. Közben a hivatalos statisztika szerint a születések 80%-a törvénytelen, és az erkölcstelenség ordít mindenütt.

Első leveleimben több reménykedéssel írtam, mert még nem láttam, hogy az itteni egyház ennyire elmaradott lett volna. A provincia tagjairól ma is változatlanul jól vélekedem, ma is azt mondom, hogy pompás, modern emberek, el tudok vonatkoztatni attól, hogy engem itt tanártársaim oly csúnyán elintéztek, mert otthon is vannak P. Petruchok²⁶⁶ és P. Fábrik,²⁶⁷ akik hasonlóképpen nem sok megértést mutattak ügyeinkkel kapcsolatban.

Most mondja meg, Atyám, mi vagyunk hülyék, akik szükségesnek és érdekesnek látnánk egész Dél-Amerika parasztságának megszervezését modern szociális szellemben, egyházi lobogó alatt, vagy pedig azok a gonoszok, akik poshadni hagynak mindent a régiben?? Lehetséges ekkora ellentét az enciklikákban meghirdetett elvek és a gyakorlat között?? Vagy itt csak maszlagnak írnak néha szép szavakat? Néha azt kérdelem magamtól, hogy nem komédia-e ez az egész? Arról meg nem is beszélek, hogy hová kanyarodtunk az evangélium szellemétől. És ha valaki merné ezt meghirdetni, mert beleunt, hogy az evangélium nagy tételeit kimagyarázza és összevissza kidistingválja, azt még ki is dobnák maguk közül, mint eretneket.

Sejtheti, Drága Atyám, hogy milyen belső lelki válságban vagyok. Itt még azt sem lehet mondani, hogy valamilyen politikai vonalvezetés miatt bukom el. Azt megértettem, az úgy-ahogy disputábilis, lehajtottam a fejemet, és szó nélkül eljöttem. Sokat okultam a múlt vereségeiből, nem húzok ujjat senkivel, alkalmazkodom mindenkire, de az alkalmazkodás most valami lényegesen mást követel: le kell hogy ereszkedjek a mi jól ismert templomi gettó-közösségünkhöz, de nem olyanhoz, mint nálunk Pesten, hanem csupa vénasszonyok közé, és olyanokat kell mondanom, és olyanokról prédikálnom, amelyeket csak ezek hallgatnak meg gusztussal, más senki. Ugyanakkor kezemben a legutóbbi congr. generalis²⁶⁸ decretuma a szociális munkákról, a nagy pápai felhívások, magának a P. Generálisnak jóváhagyása és biztatása, és mégsem lehet előre jutni, mert két lépéssel előttem már vár az akasztófa, és engem megint hagynak szó nélkül kivégezni. Ehhez járul, hogy problémáimmal, vívódásaimmal itt állok egyedül, még csak meg sem értenek, mert nem tudják felfogni, hogy hogyan izgathatnak egy embert ilyen nagy tervek és az életnek ennyire komolyan vétele, amikor

266 Petruch Antal (1901–1978): jezsuita szerzetes, főiskolai tanár (egyháztörténelem, egyházjog). 1955–57 között, rövid megszakitással börtönben volt. Ezután visszavonultan élt, ideje jó részét a történeti kutatásoknak szentelte.

267 Fábry Antal (Brünn, 1902 – Frankfurt am M., 1985): jezsuita szerzetes, teológiai tanár, 1945–47: a szegedi szeminárium rektora, 1949-ben több jezsuita növendék külföldre szökését szervezi, majd maga is távozik az országból. 1960-ig Chieriben, ezt követően Frankfurtban a dogmatika tanára (1973-ig).

268 Congregatio generalis: egyetemes/általános rendi (nagy)gyűlés.

nagyszerű a koszt, amikor mindenkinek megvan a maga néhány lelkigyermek, kényelme. És a végén még üdvözülni is fogunk. Kinek kell ennél több? Hogy közben megy a pokolba a fél világ, az az ő baja, nem mi vagyunk ezekért felelősök, nekünk csak követnünk kell a helyi ordináriusok²⁶⁹ bölcs utasításait, ők tudják, és ők a felelősök is.

Tudom, Drága jó Atyám, ha Ön ezt az én levelemet megmutatja másoknak is, hogy meg fognak rajta sokan botránkozni, s majd mondogatják: persze, a Tőh-in megint hangulat vett erőt, megint akarnokoskodik, túlnyújtózkodik a tehetségén, mindig is ezt tette. Ezeknek azt mondom, jöjjenek ide ki a helyembe, és próbáljanak kilépni a kis gettónkból; hallgassák meg a P. Generális biztatását, aztán gondolják meg, hogy itt a tehetségkérdésről volt-e szó vagy rideg ténykérdésekről? Ne mondjuk azt, hogy nagy tervekkel foglalkozom, mondjuk azt, hogy csak Montevideóban akarok egy kis szociális munkásmozgalmacskát csinálni, semmi mást; ugyanúgy elvágnak és félretesznek, mert itt nem nagyságon vagy kicsiségen van a hangsúly, hanem elveken és mentalitáson. Az a másik pap csak ötven munkást akart összeszedni, és kiűtötték a sorból, mert nőket és férfiakat egy gyűlésre akart összehozni.

Tehát ne jöjjön ide ki, Atyám, mert mire kiér, már ketten mehetünk nyugdíjba.

Most igazán mindent megtettem, hogy nyugodt legyen a lelkiismeretem Isten és ember előtt. Nem akartam a „világ bölcsessége” szerint cselekedni, lelki alapokra fektettem mindent, igyekeztem a legtisztábbá tenni a szándékomat, nehogy holmi keresztényi öncsalással ilyenek hiányára fogjuk, hogy megint miért nem sikerült semmi. A szemináriumi spirituális munkámat is nagyon komolyan vettem. A mozgalmi előkészítő munkák mellett elértem, hogy ma a P. Rector, P. Prefectus és a többiek is nyíltan bevallják, hogy hosszú évek óta nem állt a szeminárium lelki nivója oly magasan, mint most; oly hibák, és pedig súlyos hibák tűntek el egészen, amelyekről pedig már úgy ítélték, hogy kiirtásuk itt, ebben az országban, lehetetlen. S amíg én itt nevelem őket a komoly lelkiségre és természetfölöttségre, addig az egyháznak az a része, amelyik már túl van a szemináriumon, annyira emberi, annyira e világi, hogy az embernek kételyei vannak, hogy érdemes-e ezeket a fiatalokat arra nevelni, amit majd odakint a legjobb akarat mellett sem fognak saját feletteseikben és társaikban megtalálni.

Ehhez a témához befejezésül még csak azt írom meg, hogy ne féljen, Kedves Atyám, még nem vesztettem el a kedvemet, csak látom a végem. Soha ilyen nagy ambícióval még nem mentem neki munkának, mint ennek a reménytelennek. Az elképzelhető legnagyobb körültekintéssel készítek elő minden lépést, természetfölötti és természetes segítséget, mindent igénybe veszek, hogy bukásomban nekem ne legyen hibarészem. Ez az én utolsó küzdelmem, ha itt is elvágtak, leteszem a kardot, hiszen akkor már a P. Generális sem emelne fel még egyszer, komolyabb ember ő annál, hogysem újabb komédiát járasson velem.

269 *Ordinarius*: egyházmegye élén álló püspök.

A P. Provinciálisnak írtam múltkor egy levelet,²⁷⁰ megemlítem itt, mert talán nem kapta meg: bocsánatot kértem tőle, mert a páterkéréssel kapcsolatban tiszteletlen voltam vele szemben. Szeretettel várjuk a P. Németh Ferencet.²⁷¹ Az útiköltséget P. Travinak küldtük Rómába. Azt is megírtam abban a levélben, hogy P. Chaillet²⁷² is itt konferenciázik Dél-Amerikában: a világbékét hirdeti és bizonygatja *Háború a háború ellen* címmel. Minden jel arra mutat, hogy őt is kilőtték otthon, csak ő is hallgat róla, mint én.

A beígért orvosságot még nem tudom szállítani. Annyi pénzt sem tudtam eddig összeszedni, hogy saját nagy propagandaüzemet az otthoni mozgalmunkról kiadhattam volna. Még nagyon köt a szeminárium, és a gyűjtésekhez még jobban be kell hogy vágódjam az itteni gazdag családoknál.

Drága jó Atyám, az Isten áldja meg Önt. Írjon mielőbb. Szeretettel köszöntöm. Nagyon sokszor gondolok Önre. Üdvözlöm a régi munkatársakat is.

In Xo.

R. P. Reisz Elemér S.J. úrnak

Montevideo, 1947. 8. 18.

Kedves jó Atyám!

Nem is hiszi, milyen nagyon jólestek a régi szeretettel és melegséggel megírt sorai. Szinte láttam az öreg Ricét,²⁷³ amint ismert mosolyával gépeli a levelet. Gratulálok az autóvezetéshez. Elmeséltem itt a pátereknek, hogy micsoda vitalitás van a mieinkben: egy olyan élet közepette folytatják a missziós propagandát, új misszionáriusokat küldenek ki Kínába. Hát épültek is rajta. Lehet is!

270 P. Borbély Istvánnak. A vonatkozó levélváltás megtalálható az OSZK Kézirattárában a 216/267 sz. fondjelzet alatt.

271 *Németh Ferenc* (Kecskemét, 1899 – USA, 1987): fizikus, 1927–60-ig a jezsuita rend tagja. A teológiát Vácott végezte, 1924-ben szentelték pappá, majd a Ferenc József Tudományegyetemen fizika kémia szakos tanári oklevelet szerzett. 1938-ban Pécsen, 1939 és 1944 között Kalocsán tanított. 1947-től Uruguayban, 1954–56-ban Ausztráliában, 1957–59-ben Olaszországban végzett főként lekipásztori munkát. 1960-tól az USA-ban élt, itt átlépett a piarista rendbe. A momentum-fizika (beleértve az általános mezőelmélet megoldását) felfedezője, Erdélyi L. István momentum-elméletének folytatója és műveinek kiadója volt. Frank Nimrod, ill. Nimród Ferenc néven jelentetett meg több könyvet. Lásd: <https://oddbooks.co.uk/oddbooks/nimrod.html>

272 *Pierre Chaillet* (1900–1972): francia jezsuita, teológus, tanár, író és szerkesztő. Vezető szerepet töltött be a francia ellenállási mozgalomban, számos zsidó életét mentette meg. 1939 októberétől 1940 októberéig Magyarországon tartózkodott, és több egyházi és politikai vezető személyiséggel tartott fenn kapcsolatot. A háborút követően a progresszív katolikus szellemi irányzat meghatározó alakja lett. Magyarországi tevékenységéről Henri de Montety számolt be *A magyar tapasztalat* című írásában, a *Kommentár* című folyóirat 2013/5. számában. Online: http://kommentar.info.hu/iras/2013_5/a_magyar_tapasztalat

273 *Rice: Reisz Elemér* (Nyomja, 1904 – Hamilton, Kanada, 1983): jezsuita szerzetes, főiskolai tanár. 1930/31: Rómában élt, azután Szegeden főiskolai tanár, majd a jezsuita missziók prokurátora Kínában. 1944-ben P. János Józseffel és P. Raile Jakabbal együtt a svéd Vöröskereszt és a pápai nunciátúra menleveleivel zsidók százait mentette meg. 1948-tól a St. Joseph Hill Akademy (Staten Island, NY., USA) lekipásztora, nyugdíjazása után Courtlandben (Ontario, Kanada) élt.

Az orvosügynek utánanéztem, helyesebben egy kedves ismerősöm pontosan megérdeklődte a dolgokat: oly óriási volt az utóbbi időben az orvosok beáramlása Dél-Amerikába, hogy az előbbi három év ingyen klinikai szolgálatot hat évre emelték fel, amely szükséges ahhoz, hogy nosztrifikálják az oklevelet. Nincs kivétel. Ezt a legutóbbi időben újra szigorították. Egyszerűen szó sem lehet arról, hogy itt pl. az Ön kedves négy orvosismerőse közösen klinikát nyisson vagy vezessen. Teljesen reménytelen. Ellenben a napokban megtudtam, hogy Brazíliában van mód elhelyezkedni új ültetvényeken. Ezek modern központok felhőkarcolókkal, aszfalttal, kultúrával; a gazdag brazil föld lassú meghódításai. Ezt merném ajánlani. Kettőnek a címét megtudtam: Paran és Santa Catalina. Közel vannak Santoshoz, a híres kvültetvényekhez. Magam is fogok most ide írni, és kérek részletes információkat, s azokat azonnal továbbítom nnek. A klíma trópusi.

Ne haragudjon, Kedves Rice, hogy nem írok nnek hosszabban, de annyit írtam a P. Kerkainak, s kérem t, hogy mutassa meg nnek is a levelet. gysem tudnk más okosat írni. Az akasztófa alól küldöm az üdvözletemet. Egyszer már felktttek, de leszakadtam, s gy a nemzetközi jog alapján megkegyelmeztek az életemnek. Most azonban erősebb kötelet fognak használni. Mg megmenthetnm az életemet, ha bellnk öreg kisasszonyok lelkivezetsre, de akkor igazán senki sem volna, aki a legutóbbi congr. gener. egyik-másik decretumt igyekezne megvalósítani ezen az irgalmatlan nagy földrészen. No, meg akkor az egyház sokat hangoztatott szociális arculata is csak írott malaszt volna. Ezt pedig nem hagyjuk. Tehát a régi szeretettel öleli

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1947. 08. 31.

Kedves Atyám!

Budapest, 1947. aug. 31.

Az érdemes Kaczor²⁷⁴ kérését becses figyelmébe ajánlom. Ha lehetséges, tessék segíteni neki.

Én most indulok egyhetes mozgalmi útra. R. P. Provinciális és Róma követeli a munkát Esztergom kétszeres sortüze ellenére is. Én kész örömmel teljesítem. S úgy látszik, hogy Isten ezt az elszánt kínlódást tette próbakövvé! Olyan jelenségek tapasztalhatók külső események és a munkatársak belső lelkivilágának körében, aminők szinte csodával határosak. Nemsokára bő beszámolót akarok írni.

Addig is – biztonság kedvéért már harmadszor – megismétlem a kérést: a háziipar ügyében kiutazó emberünknek tessék megszervezni az affidavitot.²⁷⁵ Hatalmas lehetőségekről tetszett beszélni; s ezt mi is érezzük, sőt pénzügyi hatalmasságok is. Tehát az adatok a következők:

Bolla Kálmán nagykereskedő, szül. Kunszentmiklóson, 1904. júl. 11-én, róm. kat., apja B. Lajos, anyja Kenessey Livia, házas, 5 gyermek apja.

P. Németh Ferenc jóakarata sokat pótol, tessék nagy szeretettel fogadni majd.

Beszámolómban megrendítő érdekes dolgokat mondok el a Néppárt feltöréséről és hősi harcáról ...²⁷⁶

Tegnap ratifikálta a békeszerződést a Szovjet. Haladunk azon az úton, amelyet Atyám útmutatásai alapján előre kirajzoltunk.

Anyagi gondjaink nagyok, de reménykedünk Atya kis Jézusában ... Addig vergődünk az utolsó nadrágszíjlyukig ...

A régi vagy még erősebb szeretettel köszöntöm, imáimba ajánlottam, testvére és bajtársa in Xto:

P. Kerkai Jenő

Ui.:

1. A napokban érkezett meg Atyám harmadik nagy levele, amely a dél-amerikai munkák döbbenetes méretű fejlődéséről ad képet. Szinte lélegzet-visszafojtva olvastam, s Te Deumot mondtam. Lesz ennek nagy ára is küzdelmek alakjában, fizesse drága Atyám a régi jelszó szerint: Nem dekázunk, a ragya verje ki ...!
2. M[ater] Ihásztól átvettem drága kincseit, várom a biztos lehetőséget (P. Németh Ferenc vagy belga gyermekvonat). Ekkor küldöm a könyveket is. Az okmányokat már régen elküldtem.

274 Kaczor János szabó 1938 óta dolgozott a jezsuiták budapesti rendházában. Levelében Nagy Töhötöm segítségét kéri, hogy minél hamarabb kijuthasson Dél-Amerikába. (OSZK Kézirattár, Nagy T. hagyatéka 216/69).

275 Affidavit: 1. Eskü alatti írásbeli nyilatkozat, amelyet hivatalosan tettek egy hatósági személy előtt. – 2. Hivatalos kezeslevél egy bevándorló személy eltartására.

276 E levél keltezésének napján, 1947. aug. 31-én volt az országgyűlési választás, amelyen – a kommunisták csalása („kékcédulák”) ellenére a Demokrata Néppárt, legnagyobb ellenzéki pártként, 60 mandátumot szerzett.

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1947. 09. 13.

+!

Bpest, 1947. IX. 13.

Kedves Töhi Atyám!

Tekintse e sorokat táviratnak. Alapos levélíráásra készülök. Indulok a lelki-gyakorlatom végzésére is, azalatt valószínűleg a reflexiókat összeírom Töhi Atya számára.

Utolsó levelemben beszámoltam a torpedóról, amelyet Sion hegyéről lőttek. Isten nagyon megalázott és utána nagyon felemelt. Mozgalmunk eddigi történetének legnagyobb győzelmét vívtuk ki a Néppárt választási sikerének alakjában. Döbbenetes a hatása idebent és a külföldi sajtóban, rádióban. Atyának minden kiszórt szála most hozza meg az eredményt, 12 éves munkánk vetése beért; de ezenfelül a Gondviselés csodás segítsége. Ez az Isten módszere! –

Ezért nyugodjék meg kedves Atyám, hogy az Ön munkája is ilyenformán alakul: leveretés és diadal egybefüggő törvényszerűsége szerint! Mindkettőt vállalni kell! [beszúrás:] A VIII. 20-i levele két hét alatt érkezett.

A M. Ihásznál levő fontos iratok már nálam vannak, csak biztos lehetőségekre várok. Az egyéb dolgokat is küldöm.

Az affidavit igen fontos és sürgős Bolla Kálmán számára. Tessék nyugodtan fogadni és várni őt. Gazdag ember. Anyagilag is támogatott bennünket. Ő egyéb üzleti ügyekben is megy, újból visszajön, megköti az itt átbeszélte állami és banki lehetőségek tekintetbevételével az üzletet. Mintákat visz magával. Nekünk nem lesz más gondunk vele, mint az első összekapcsolás.

A hosszú levél közeli reményében most e néhány sorban köszöntöm nagy szeretettel kedves Atyámat

testvére és bajtársa in Xto:
P. Kerkai Jenő

Ui.: Egyidejűleg küldöm hetilapunk (nemsokára napilapunk!) egy-két mutatóványszámát!

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Montevideo, 1947. 09. 17.

Montevideo, 1947. 9. 17.

Kedves jó Atyám!

Anglián keresztül írtam Kedves Atyának nem olyan nagyon régen egy hosszú levelet. Nem tudom, megkapta-e, mert még nem kaptam rá választ. Volt benne mellékelve levél a Népleányoknak is és még másoknak. Tegnap hozták az újságok, hogy megnyílt a közvetlen postaforgalom Magyarországgal, kihasználom mindjárt az első alkalmat, és írok. Kedves Atya is közvetlenül válaszoljon. Kíváncsi vagyok, mennyi idő alatt ér ide a levél.

Legutóbbi levelemben hosszan írtam az én várható sorsomról: itt csak elpusztulni lehet. Olyan elképesztő szociális szellem uralkodik a katolikus vezetők között, hogy Sion hegyének Csóri vajdája valóságos forradalmár és gyűjtögető ehhez képest. Katolikus részről egyet szabad tenni a munkásokkal itt ezen a vidéken: katekizmusra tanítani őket. El is jön aztán néhány öreg néger és félvér indián, a többi meg köp az utcán, ha pappal találkozik. De ezt szórul szóra vegye, kedves Atyám. Néha már ott tartok, hogy szégyenlek reverendában végigmenni az utcán, mert jogosan elmaradt embernek, yerba matét szívó henye alaknak tartanak, akik csak a külsőmet látják, és nem olvassák le rólam, hogy külföldi vagyok.

Szeptember 8-án a Szentatya tartott egy beszédet, amelyben többek között azt mondotta, hogy itt a cselekvés utolsó órája, ha most sem fogunk munkához, minden elveszett. Ez a kifejezés bent volt, hogy „minden elveszett”. Ezt itt hivatalosan egyházi részről úgy magyarázták, hogy ezt a pápa Olaszországra értette. Mi nyugodtan magyarázhatjuk tovább a katekizmust azoknak, akik egy kanál irlalomleves mellé elfogadják a katekizmust is.

De nem az a fajta vagyok, aki könnyen felad elhatározásokat és elveket. Ezekbe belepusztulni akarok, de nem feladni őket. Összeszorított fogakkal, egy óvatos vadállat szívósságával, csendesen megyek előre, lépésről lépésre. Az érsekkel sikerült elfogadtatnom összes terveimet. A páterek még ma sem hiszik el. Beadtam egy borsos költségvetést is félévre szólóan, két fizetett munkatárssal és egy titkárnővel. Ezek itt tökéletesen idegen és új fogalmak, mert itt a katolikus szervezetek kizárólag csakis nyugdíjas öregurakkal dolgoztak vagy önkéntes buzgólkodókkal. Áll is minden egy helyben! Férfimozgalomnak pedig még csak álmában sem lehet női titkárnője. Mi leszünk az elsők. Már ki van tűzve az első papi tanfolyam dátuma is: november 3-4-5-6. Olyan lesz egészen, mint az érdi volt, azzal a különbséggel, hogy igencsak magamnak kell megtartani reggeltől estig minden előadást. Az első legénytanfolyamokat pedig december 8-án kezdjük, s hármát tartunk egymás után. Aztán a többi is jön. A *Vezérkönyv* is elkészült, most keresek egy meggondolatlan jótévőt, aki fizetné a kiadási költsé-

geket, mert erre már nem adott pénzt az érsek. Kb. 400 oldal lesz, és tartalmazza többek között egy négynapos legénytanfolyam minden előadását. Az interameri-can konferencia januárban lesz, a P. Generális mellém állt ebben is, és ő maga írt az itteni P. Provinciálisomnak, hogy támogasson ebben. A többi Provinciálisnak egész Dél-Amerikában az ő nevében én írok meghívólevelet, jelezve, hogy a P. Generális jelentést kér az eredményről. Jezsuita hivatalos részről tehát nagyon jól állok, bár a többi öreg és fiatal jezsuita kórusban morog, hogy mit kezdek én itt. Ezek maguk elégségesek ahhoz; hogy lassan, de biztosan megfúrjanak, pedig ott van erre a célra maga az egész főpapság. Az érsek nem látja világosan, hogy mit akarok. Egy nagy lendületű szentegyletet vár. Mekkora fog nézni, amikor rájön, hogy itt másról is lesz szó, mint az imáról.

Tegnap kezdtek itt, Montevideóban egy katolikus szociális hetet; a megnyitón, amelyen az érsek is ott volt, tizenöten vettek részt. Maga az előadó sem jött el hirtelen elfoglaltság miatt, telefonon jelentette be, úgyhogy az érsek maga tartott előadást mondjak még többet ennél?! S közben alul, a mélyben forrong minden. A kommunistáknak már minden faluban van egy-egy fizetett, hivatásos agitátoruk. Ezt maga az érsek jelentette be a fenti szociális hét megnyitóján. Majd kapunk egy oratio imperata pro re gravi,²⁷⁷ s az lesz belőle, mint az esőért való oratio imperatával lett: két hónapja imádkozunk mindennap a misében esőért, és még egyetlen szem sem esett; akkora szárazság van, amire az öregek sem emlékeznek. Eső helyett négy napja kaptunk egy olyan szörnyűséges sáskajárást, amelyet még álmomban sem tudtam elképzelni: az egész horizontot minden irányban oly sáskafelhő borította el, hogy félhomály lett. A szegény nép sírt és átkozódott.

Legutóbbi levelemben már írtam, hogy itt nem látok kiutat. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az egyház elvesz, mert az nem fog elveszni soha, fenntartja az Isten ereje és annak a sok elesett embernek belső lelki igénye, akiknek szükségük van az ő sántaságukat védő és vigasztaló intézményre. De mi, aktuális tagok, nyugodtan elveszhetünk.

Nagyon érdekel, hogy Kedves Atyáék hogyan állnak. Érdekelnek Csóri vajda legújabb vitézi tettei is. Hát azt a bűnt vezekelem, hogy egy ilyen egészen emberi embert azzá tettem, ami most. De meg fogom én még írni az ő kulisszatitkait. Nem hiszem, hogy nagyon jó szívvel fogja megköszönni. Bár világosan látom, hogy ilyenek mind a mezítlábos apostolok alázatos utódai: csak úgy dühöng bennük az evangélium. Ha véletlenül elvesztenénk a jó Isten diktálta szent könyveket, annak minden erkölcsi tanítását, minden lelki magatartását pontosan le tudnánk olvasni főpapjaink életéből. Kétségbeejtő ez az ordító, kiabáló ellentét a valóság és a vasárnaponként a hívek számára felolvasott evangélium között. A kidistinguálásnak²⁷⁸ olyan művészei lettünk, hogy már magunk sem vesszük

277 *Oratio imperata*: püspök által alkalmilag elrendelt (mise)könyörgés; *pro re gravi*: súlyos/ fontos ügyért.

278 *Kidistinguálás* (itt): kimagyarázás.

észre, hogy egész vonalvezetésünk csaknem szögesen ellentétes a hegyi beszéddel, nem is beszélve a főpapi imáról.²⁷⁹

Bárhogyan akarnám, sem tudom már ideálisan nézni az egyházat és egész életét. Az elvek gyönyörűek, a teória nagyszerű, ami megvalósul belőle az alacsony emberi dolog. Sikerei oly pompásan visszavezethetők emberi erőkre, az egész vezetés annyira az e világi okosságon alapszik, hogy Szt. Pál híres mondása az Isten bölcsességéről és a világ okosságáról csak a teológiai könyvekben él, de nem az egyház életében.

Mint spirituálisnak meg egyenesen megdöbbentő a helyzetem: a legtehetségesebb fiaim sorban jönnek be lelkibeszélgetésre, és sorban adják elő nehézségeiket, hogy nem látnak fantáziát a papi hivatásban. Atyámnak tudnia kell, hogy itt egy káplán a legszörnyűbb életre van kárhozthatva. Egyszer majd leírom, de félek, hogy nem hiszik el nekem. Munka semmi nincs, hetente 2-3 keresztelő vagy más bejegyeznivaló a matriculába²⁸⁰ (az itteni hívek több mint a fele nincsen megkeresztelve), aztán semmi munka; a plébániáról azonban nem mehet ki, otthon kell ülnie, a plébánossal kell szívnia a yerba matét (egy teafajta). Olyan szellemi ellaposodás van itt, hogy arról Önöknek ott, Európában fogalmuk sincs. A lusta, tohonya emberek örülnek csak ilyen sivár életnek, a tehetségesebbje már előre mint szeminarista fellázad. És én most adjak neki ideálokat. A tehetségesebbje kinevet, és azt mondja, hogy páter, Ön nem ismeri a mi plébániai életünket. Egymás után jönnek be a káplánok hozzám, igen megszeretnek lassan; ezek mind sírva panaszkodnak, alig tudom visszatartani őket az aposztáziától. És az uruguayi papság még a legnívósabbak egyike Dél-Amerikában. Bolíviában mind családosan él, a püspökük elment ad limina,²⁸¹ aposztatálva jött vissza.

Akikkel fiatalokkal (papokkal) csak beszéltem eddig a mozgalomról, programokról, az mind feléledni látszott, jövőt, kibontakozást lát benne. Ma is tartom, amit egyik előző levelemben írtam, hogy ez a földrész az abszolút lehetőségek földje, olyan munkalehetőségek vannak, olyan hallatlan eredmények kínálóznak, mint talán sehol e világon... és nem lehet elérni emberi hitványságok miatt: akik uralmon vannak az egyházban, azok gátolják meg a lehetőségeket, s nekünk engedelmeskednünk kell. Egy kis megértéssel, egy kis igazi quadragesimós²⁸² szellemmel csodákat lehetne itt művelni ezen a tiszta katolikus területen... De Róma messze van, s talán ott sem hiszik komolyan, amit időnként megírnak.

Ne higgye, Kedves Atyám, nem csukódtam össze. Dolgozom tíz ember helyett. És a réginél sokkal, de sokkal fanatikusabban dolgozom, külön ambícióval

279 *Főpapi ima*: Jézus imája az utolsó vacsorán (Jn 17).

280 *Matricula*: anyakönyv.

281 *Ad limina látogatás*: A főpásztorok szabályos időközönkénti kötelező látogatása „ad limina apostolorum”, azaz az apostolok küszöbénél, vagyis Szent Péter és Szent Pál apostol sírjánál Rómában, hogy ott egyházmegyéjükért imádkozzanak és találkozzanak a Szentatyával, hogy beszéljenek neki és az illetékes szentszéki hivataloknak egyházmegyéjük állapotáról.

282 *Quadragesimo anno*: XI. Piusz pápa szociális enciklikája (1931).

megyek neki ennek az őserdőnek..., és minden ravaszságomat és okosságomat előveszem, hogy a mozgalom életben maradjon, gusztust csináljon, ha el is seppernek, nyomot hagyjon.

Odahaza az egyház azzal dicsekszik, hogy mindig akarta a földreformot, olvastam egy *Új Emberben*.²⁸³ Pedig mi tudjuk, hogy nem akarta, és bennünket is nyomott lefele, mert mi akartuk. Majd ötven év múlva, amikor az egyház a dolgozók mellé fog állni, mert ott lesz a biztosabb, az lesz a kor szelleme, akkor majd előássa az emlékünket, s hivatkozni fog ránk, hogy „mi, az egyház”, íme, már ötven évvel ezelőtt ezt és ezt tettük, kezdeményeztük, és akkor én fordulok egyet a síromban.

Már írtam kedves Atyámnak, hogy lelkigyakorlatos jegyzeteimet a többivel együtt igen hálásan megkaptam. Megérkezett Szegedről a nyolc kötet *Papi Lelkiség* is. Végtelen hálásan köszönöm! Fr. Liptaynak nagyon hálásan köszönöm a katalógust, *Prov. Híreket* és a néhány mellékelt újságot. Aranyos néhány sora nagyon-nagyon jólesett. A két művészeti könyv még nem érkezett, de Rómából már jelezték, hogy postára adták, onnan biztosan megjön, bár már Magyarországról is. Nagyon várom a M. Ihásznál lévő lelki jegyzeteimet is. Aztán, ha időnként Kedves Atyám kis könyvtárámból kiküld valamit, igen hálásan fogadom (direkt küldve ide, megjön már) pl. *Egész látóhatár*, *Székelly népballadák*, Molnár: *Élő balladák*, Muharay: *Magyar játékszín* stb. Nagy hasznukat veszem. Minden betű hazulról itt nagy érték.

A régi szeretettel és ragaszkodással üdvözlöm Krisztusban testvére
Szeretettel üdvözlöm az összes ismerőseket.

[P. Nagy Töhötöm]

283 *Új Ember*: magyarországi katolikus hetilap (1945 augusztusa óta jelenik meg).

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1947. 10. 18.

Bpest, 1947. X. 18.

Kedves Töhi Atyám!

A hosszú levél írásának nem várva a végét, csak futtában jelzem, hogy az első közvetlen postával írt levele tíz nap alatt ideérkezett. Tartalma mélyen lelkembe fűródott, és az Önhöz fűző szálakat még vastagabbá tette. Megmutattam Pius atyának is, válaszul a mellékelt levelet küldi.

Illésy Péter is itt járt, szegény, s írt néhány oldalnyit, azt is mellékelem.

A kért könyvek indulnak. A M. Ihász-féle dolgokat csak igen biztos úton merem küldeni, ezért késik. Talán P. Németh Ferenc viheti.

Az okmányokat – legjobb emlékezetem szerint – már régen elküldtem, bizonyára megérkeztek már.

Az angliai úton küldött levél is megérkezett, jeleztem. – P. Mócsy is itthon van már. Velünk érez, sokat segít. Úgy érzem, az ő keresztútja most kezdődik. A mienk már jól előrehaladt. Ez a mi nagy próbatételünk: vajon a Deus Redemptorral²⁸⁴ kapcsolódva hajlandók vagyunk-e *usque ad mortem*²⁸⁵ szolgálni a nagy „mandatum”²⁸⁶-ot a keresztet ránk rakó „farizeusi hatalmasságokkal” szemben is ...?! *Viam scitis, finem scitis.*²⁸⁷ Sorsommal kezdek megbarátkozni. Szinte bujdosva szolgálom az igazságot, de a hatás reményen felüli mégis. A Néppártra az egész világ felfigyelt. A táborunkon belüli harc annál elkeseredettebben folyik tovább. Mondja már, kedves Töhi Atyám, mit történhetik emberileg rosszabb, mint hogy elintéznék totaliter? Készen állok – lehetőleg jókedvvel – erre is!

Néhány klasszikus mondata fénycsóvaként világította meg az én problémámat is. Majd részletesebben visszatérek rájuk.

Bolla affidavit-ügye igen sürgős volna! A lehetőségek itt is nagyok.

Igaz szeretettel köszönti imákat kérő testvére Krisztusban:

P. Kerkai Jenő

284 *Deus Redemptor*: Megváltó Isten.

285 *Usque ad mortem*: (egészen) a halálig.

286 *Mandatum*: parancs, feladat.

287 *Viam scitis, finem scitis*: (Ha) az utat ismeritek, az út végét is ismeritek. Valószínűleg utalás Jézus szavaira: „et quo ego vado scitis et viam scitis” (tudjátok, hová megyek, és az utat is tudjátok). Jn 14,4.

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Montevideo, 1947. 11. 08.

Montevideo, 1947. nov. 8.

Kedves jó Atyám!

Öntől eddig Amerikában összesen csak három levelet kaptam. Az utolsó volt, amelyet kedves Atya július 29. dátummal adott fel, válaszolva az én Anglián keresztül küldött és két hét alatt megérkezett levelemre. Ez a levele Kedves Atyámnak tizenkettő nap alatt érkezett meg (vagy tizennégy), s én majdnem azonnal válaszoltam rá. Azóta még másik három levelet írtam, de egyikre se kaptam választ. Tudom, tetszett írni, csak nem érkeztek meg. Írtam ugyanakkor a Népleányoknak is, azóta újra írtam nekik, részletezve az itteni letelepedés részleteit, de Tőlük sem kaptam választ. Másrészt kaptam több levelet Magyarországról direkt onnan küldve, s két hét alatt ide megérkeztek.

Hálás köszönettel megkaptam Rómán keresztül a néprajzi könyvet (Lükő Gábor) és a fényképezési könyveket is, továbbá a Kordából küldött kb. 14-15 aszketikus könyvet is. Mindnek igen-igen nagy hasznát veszem. Hálásan köszönöm szíves fáradozásait. A naplóm még nem érkezett meg, pedig úgy várom, mint zsidók a Messiást. Fr. Liptaynak is írtam, és kértem, hogy néhány könyvet még küldjön ki, mert itt állok teljesen minden betű nélkül. Azok a könyvek még nem érkeztek meg. Lesz ilyen könyvkérésem újabb is. Hogy túlessünk rajta, mindjárt megírom, hogy annál osztatlanabbul rátérhessek a nehéz és súlyos fő témára. Drága Atyám, mindenképpen küldje ki a címemre Malonyay *Magyarság néprajza*²⁸⁸ mind az öt (5) kötetét. Lehet talán külön-külön küldeni vagy szétosztva a megengedett legnagyobb súlyú csomagokba. Talán Rómán keresztül, de mindenképp ajánlva. Nem kerül sokkal többbe, de biztosabban megkapom. Nem szórakozásból kell a könyv, hanem szeretnék itt alapítani egy magyar iparművészeti műhelyt, mert óriási keletjük lenne ezeknek a dolgoknak, s egyelőre nincs remény, hogy hazulról tömeges árut kaphatnánk. Malonyay könyvéből szeretnék a motívumokat kirajzolni és kopiálni. Ha más néprajzi könyvet is talál az Atya, küldje ki, mert nagy hasznát vesszük. Pénzt koldulással egyszerűen képtelenség szerezni. A saját induló mozgalmam számára a szükséges csekély összegeket alig-alig vagy majdnem egyáltalán nem tudom összekoldulni, pedig már a lábam lejárta érte, és a lelkem kiudvarlom, hogy megszerezzem.

Malonyay könyve ott volt az álló íróasztalom alsói polcán, öt hatalmas és súlyos kötet. Ne haragudjon, Kedves Atyám, hogy csak mindig kérek, s magam semmit sem tudok küldeni, de – Isten látja a lelkemet – már a végső határokon is túlmentem, hogy valamit is szerezzek, de nem megy. A következő szomorú históriából majd minden kiviláglik. Most eleitől összefoglalok röviden mindent, mert nem tudom, hogy előző leveleimből mik érkeztek meg. Különben is vannak újabb fejlemények, egészen frissek.

288 Helyesen: *Malonyay Dezső: A magyar nép művészete* (I–V. kötet).

Kiérkeztem a P. Generális komoly nagy megbízásával. Minden simán indult. Az itteni Provinciálisom biztatott, hogy csak tanuljak meg gyorsan spanyolul, felment a spirituális munkák alól, s élhetek egyedül a szervezésnek. Megtanultam spanyolul. A teológusokkal összeállítottam a JAC²⁸⁹ vezérkönyvét. Pompásan sikerült. Megírtuk a négynapos legénytanfolyamok teljes előadásanyagát az összes praktikus utasításokkal kb. négyszáz oldalon. Összeismerkedtem az itteni vezető papokkal, s befogadtak maguk közé. Nagy riport jelent meg a KALOT-ról. Kezdték bejárni hozzám még vidékről is a papok, fiatal világiak, biztatva, hogy mikor kezdjük már a mozgalmat. Voltam kint vidéki ifjúsági gyűléseken, és beszédeket tartottam itt, Montevideóban is. Az itteni vezető papság, magával az érsekkel együtt, látszólag igazi szimpátiával fogadta a mozgalmat. A gyanúm az, hogy ezek nem fogták fel, hogy ez egy szociális szellemű mozgalom lesz és nemcsak jámbor szent egylet. Az is lehet, hogy tudták világosan, hogy miről lesz itt szó, de a viselkedésükben beállott nagy fordultnak külső okai vannak; az egyház itt tökéletesen a gazdag kapitalisták zsebében van. Az egyháznak itt nincsen semmi birtoka, és a hívek sem fizetnek úgyszólván semmit, templomba sem járnak, idén 2%-a végezte el a húsvéti gyónást..., tehát a gazdagok tartják fenn az egyházat, azok építenek egy-egy ürességre kárhozott templomot, tesznek alapítványokat. Ennek az ára azonban igen nagy. Az itteni nuncius szerint, akivel igen jóban vagyok, itt az egyház belső életét is a civilek irányítják. Van egy hitvány kis katolikus párt négy, azaz négy képviselővel, s ezek dominálnak itt mindent egyházi vonalon.

Szóval, a lendületes és tervszerű előkészítés után elérkezettnek láttam az időt, hogy valóságosan is kilépünk a porondra. Írtam az érseknek²⁹⁰ egy memorandumot, amelyben többek között pénzt is kértem az elinduláshoz, másodkézből kedvező választ kaptam. Aztán kérte a részletes programot és a kezdés egyes lépéseit. Beadtam a *Vezérkönyv* kéziratát, s összeállítottam egy féléves tervet is. Közben a P. Generálístól is igen szép, biztató levelet kaptam.

A *Vezérkönyv* tanulmányozása túl sokáig tartott. Az érsek kedvező magatartására építve összehívtam november 5-re az első papi tanfolyamot is az érdek mintájára. Mivel hosszú időn át semmi választ sem kaptam beadványaimra, kihallgatást kértem az érseknél. A kihallgatás kb. három óráig tartott, és életem egyik legnagyobb kiábrándulása lett belőle. Képzelje, Kedves Atyám, minden belőve, minden beállítva, szinte elindítva, ugrásra készen áll minden, várva az engedélyt. P. Generális örvendő levele a kezemben, a spanyol nyelv meglehetősen a birtokomban, az idők beérve, talán úgy, mint nálunk megközelítően sem, erről külön hosszú levelet tudnék írni, csak az elindító gombnyomás hiányzik,

289 JAC (*Jeunesse Agricole Chrétienne*): A Katolikus Akció (A.C.) keretén belül 1929-től 1964-ig működő, francia eredetű katolikus agrárfiússági mozgalom. Uruguayban, Nagy Töhötöm meghíusult próbálkozása után 1950-ben bontakozott ki a mozgalom *Juventud Agraria Cristiana* néven.

290 Antonio María Barbieri (1892–1979): kapucinus szerzetes, 1936-tól segédpüspök, 1940-től 1976-ig Montevideo érseke, 1958-tól bíboros.

amelyet az érseknek kell megadnia, a P. Generális ezt annyira szigorúan vette, hogy írásos engedélytől tette függővé, hogy dolgozhatom. A kihallgatáson az érsek kifejtette szociális elveit (kapucinus az istenadta, nem tehet róla). Életemben még nem beszéltem vezető helyen lévő ennyire buta és korlátolt emberrel. Kifejtette nekem, hogy a tömegek megszervezése kommunista módszer, s mi ezt nem követhetjük, ezért nem is engedi, hogy én tömegmozgalmat kezdjek. A tömegeket nem szabad felvilágosítani jogairól, nem szabad bennük fokozni az igényeket azzal, hogy a szociális igazságokról beszélünk nekik, ez is kommunista módszer: felcsigázni a tömegek étvágyát; a szociális kérdés megoldása a katekizmussal kezdődik. Amíg a munkások nem tanulnak meg imádkozni, addig nem értek meg arra, hogy a nagy és fennkölt szociális elveket előttük ismertessék, addig ez veszélyes is lehet, mert igazi keresztény lelkiület nélkül ezek az elvek a forradalomba viszik inkább az embereket, mint az építő munkába. Látjuk ezt a kommunisták példáján. Gondolhatja, kedves Atyám, hogy miket éreztem és gondoltam, amikor ezeket nekem három órán át kifejtette. Néha közbeszóltam és ellenvetéseket tettem, szerényen, amint illik ily fenséges nagy urak, a mezítlábos apostolok alázatos utódai előtt, de a válasz mindig valósággal vérlázító volt, hogy én ezt nem tudhatom, mert még fiatal vagyok (40 éves és az utolsó egy év alatt két oldalt megöszölve). A sok negatívum után, hogy mit nem szabad tennünk, megkérdeztem, hogy akkor hogyan oldható meg az a rettentő feszültség, ami itt van, és ami hetente robbant ki sztrájkokat és tüntetéseket, mert itt a munkások helyzete kb. olyan, mint nálunk volt 60-70 évvel ezelőtt, az agrármunkásokról nem is beszélek, a peonokról, akik kb. az őrzött ökreikkel egy nívón vannak kezelve és eltartva. (Vezető katolikus emberek birtokain a peonok legtöbb helyen meg sincsenek keresztelve, s a családjuk nem lakhatik a birtok területén, hanem azon kívül 80-100 kilométerre; hogy miért van ez a szisztéma, még nem sikerült kiderítenem, állítólag, mert annyira erkölcstelenek.) Tehát most hallgassa meg, Kedves Atyám, a 20. század legnagyobb bölcsességét, az érsek szerint hol van a szociális kérdés megoldása? Szerinte ez a nagy kérdés egyedül a gazdagok oldaláról oldható meg: rá kell venni a gazdagokat, hogy fizessenek többet és rendesebben a munkásoknak, és akkor a kérdés megoldódott magától. Szerényen bevallotta nekem az érsek, hogy már jó ideje ezen fáradozik, és már háromszor össze is hívta a montevideói gazdag katolikusokat, mert ki akarta fejteni előttük fenti gondolatait, de azok – sajnos, mondotta – eddig még egyszer sem jöttek el a hívására. Kedves Atyám, úgy lássam meg az Isten szép napját még egyszer, hogy így mondotta ez a címeres érsek, akiről tudott dolog, hogy megpályázta a bíbort, és meg is fogja kapni, mert olyan végtelenül hatökör! Ezek után csodálkozik, Kedves Atyám, hogy itt a katolicizmus oly alul van, hogy lassan már szégyellek talárisban járni, mert akkor engem is nőket tartó, lusta és begyepesedett embernek tartanak. Hogy hol tart itt a katolicizmus, csak egy példát. Az érsek rendezett nem oly régen egy szociális hetet; nagy hirdetések, meghívók. Elmentem én is az első előadásra, hadd lássam, mit tudnak ezek. Hát láttam! Ön nem fogja nekem

elhinni: tizenöten jöttek össze, s maga az előadó is hiányzott, vártuk egy ideig, de mert nem jött meg, az érsek ugrott be egy előadással. Ez volt a megnyitó. Egy hétig koptatták a szájukat, és a végén lettek kb. hatvanan, de ezekre az előadásokra már nem mentem el.

De térjünk vissza az én nevezetes audienciámra. A végén megkérdeztem, hogy most akkor mondja meg, hogy mit kezdhetek, mert a P. Generálisom tőle tette függővé munkásságom terjedelmét. Íme, a munkaterület, amelyen dolgozhatom: van itt, Uruguayban egy 25 éves agrárszindikátus, egy szaléziánus alapította és vezeti ma is. Az érsek elégedetlen ezzel a szaléziánussal, mert az agrárszindikátus tagjai állítólag még a miatyánkot sem tudják. Ezt egyébként más helyről is hallottam, bár később magam rájöttem, hogy nem igaz. Van ennek a szindikátusnak kb. negyven egyesülete, néhány száz taggal, talán ezerrel is. Az érsek mást nem engedélyez, mint ebben az öreg egyesületben a katekizmus oktatását. Ameddig a tagok nem lesznek gyakorlati katolikusokká, addig ne is merjek arra gondolni, hogy új tagokat toborozzak vagy a mozgalmat kiterjesszem szélesebb alapokra; mélymunkát kell végeznünk. Szervezzem meg ebben az egyesületben a hitélet fellendítését. Ha ezt elvégeztem, szerezhetek új tagokat, addig azonban nem. Pénzt is csak nagyon keveset tud adni, viszont megengedi, hogy próbálják valami összeget összekoldulni. Minden más munkát, azokat, amelyeket a tervzetben beadtam, így pl. a papi tanfolyamokat is, egyszerűen és diktatórikusan letiltotta. Ezekre a papi tanfolyamokra azt mondta, hogy papjai számára nem igényli, hogy felvilágosítsák őket, mert ezek jobban benn vannak ezekben a gondolatokban, és jobban is ismerik az itteni helyzetet, mint én. Később a szerencsétlen épp az ellenkezőjét mondta, kifejtve, hogy papjai annyira lusták és dologtalanok, annyira nincsen egyetlen ideájuk sem, hogy ezért hiába is tartanék nekik előadásokat. Ennyire korlátolt ez az ember, de hiszen joga van hozzá: érsek!

Amikor kikísért az ajtóig, a kapucinus barátalázat utolsó fellobbanásaként azzal búcsúzott el tőlem, hogy mindig és mindenben a szolgálatomra áll.

Nem kellett nagy ész hozzá, hogy átlássam, hogy itt, Uruguayban nincs mit keresnem, itt nem kezdhetek semmi komoly munkát, itt már elintézték. Előzőleg már írtam a P. Generálisnak, hogy szeretném a mozgalmat egyszerre egész Dél-Amerikában elkezdni, kérem rá kifejezetten az engedélyt. A válasz ekkor már a kezemben volt. Nagyon örül a P. Generális az eredményeknek és a nagy lendületnek, s az egész területen való elkezdést ügyében az itteni provinciálisokat tartja kompetenseknek. Biztat, hogy kezdjem el, ő maga is írni fog, ajánlva ezt az ügyet a P. Provinciálisomnak, sőt kér, hogy ha majd én is írtam a Provinciálisoknak, és kértem egy-egy embert ezekre a munkákra, írjak neki beszámolót. Ezekben a napokban kaptam meg Cardijn abbé nagyon szép levelét,²⁹¹ amelyben biztat a munka elkezdésére. Tehát, bár elbuktam Uruguayban, de megvannak még a lehetőségek a nagy dél-amerikai mozgalom elindítására. Már többfelé íro-

291 Joseph Cardijn 1947. szept. 17-én kelt levele megtalálható Nagy T.-hagyatékban: OSZK Kézirattár 216/321.

gattam is, készítettem elő az interamerican megbeszélést. Erre természetesen csak jezsuiták jöttek volna el. A P. Generális levele alapján, sőt azt idézve, írtam Buenos Airesbe a P. Provinciálisnak, s kértem, hogy mentsen fel a spirituális munkák alól, disponáljon Argentínába, mert Uruguayban csak katekizmust taníthatok egy öreg agráregyesületben. A válasz megjött, s igen röviden csak azt tartalmazta, hogy konzultorok állítása szerint nem alkalmas ma az idő arra, hogy egy nagy szociális munkát elindítsunk, ezért nem is engedélyezi az interamerican konferenciát, a meghívóleveleket, amelyeket neki elküldtem továbbítás végett (kellett volna, hogy néhány ajánló sort írjon mindegyikhez) nem küldi el. Maradjak Uruguayban, és álljak mindenben az érsek rendelkezésére, s dolgozzam abban az agrárszindikátusban. Hogy odaadóbban tudjak csak ennek a szociális munkának élni, felment a spirituális teendők alól az év végével (ez itt december 8-án van). Ha ez az ő válasza – úgymond – némi kis csalódást fog bennem támasztani, fogadjam el alázatosan, és bízzam abban, hogy az én igen nagy jutalmam maga az Úr Jézus lesz. Ebben az értelemben fogja informálni a P. Generálist is, aki őreá bízta a végső döntést, mint aki ismeri az itteni helyzetet.

P. Rectorom beszélt a Provinciálissal, és ő mondotta, hogy nagyon megijedt a Provinciális, hogy itt elkezdek egy komoly nagy munkát, és akkor mit fognak szólni a kollégiumunk növendékeinek gazdag szülei, hogy itt egy páter versenyt fut a kommunistákkal; különben is ma minden szociális szervezkedés csak nagy ellentmondásokat válthat ki. A helyzetünk úgysem valami erős itt, mi lesz, ha egy ilyen mozgalom miatt még viharok közzé is kerülünk. Jobb el nem kezdeni!

Vége, eddig a történet. Most itt állok Uruguayban, és katekizmust fogok tanítani egy öreg egyesületben öreg parasztoknak. Még a reményem sincs, hogy innen kiszabadulok. A P. Generális nem játszhatja velem végig még egyszer ezt a komédiát, hogy megment, és új területre új reményekkel kiküld. Megfeneklettem. Életem csődbe jutott. Az az egyház végzett ki, amelyikért az életemet áldoztam fel, de nem úgy, hogy ő öljön meg! Saját életemben valósult meg, hogy az egyházban csak az elvek az igazak, tisztességesek, modernek; a gyakorlat piszkos és lemaradt, hitvány és igazságtalan. Tudom, hogy be fog érni az egyház a szociális problémákra évtizedek múlva, s akkor velünk fog hencegni, hogy ő már évtizedek előtt elkezdette, íme, itt vannak szociális apostolfiai. De egyelőre az idők a történelemben nem értek be, és ezeket nem az egyház érleli be, az egyház a végén csak alkalmazkodik hozzájuk. Megalkudott a kapitalizmussal, és egyelőre hűségesen kiszolgálja; majd ha új korszak virrad fel, és a szegény embereknek több szavuk lesz, az egyház melléjük fog állni, és elő fogja szedni az evangéliumokat és kiolvasni belőle a legszebb igéket, amelyeket ma gyakorlatilag sorban megtagad. Vészes hasonlóságot látok a lutheri idők és a mai kor között. Akkor is nagy hitszakadásoknak voltak komoly alapjai az egyházi élet mélységes hanyatlásában. Amikor már milliók leszakadtak, tért észre az egyház, és a trienti zsinaton megreformálta önmagát: ezzel megállította a további tömegek leszakadását, de a már elszakadtakat nem tudta visszahozni. Ma is, ha

az egyház a szociális reformok élén járna, és nem csak azon fáradozna, hogy mentse gazdagjainak értekeit és a régi rothadás szemetét, akkor nem lennének tanúi munkástömegek aposztáziájának, amely ma már katasztrofális méreteket ölt, és valóságosan eretnekjellegű. Az egyház észbe fog kapni, helyesebben az idők beérnek, és az egyház alkalmazkodni fog az időkhöz, de az már késő lesz ahhoz, hogy ezt az új eretnekséget, a tömegek hitszakadását visszacsinálja. Meg fogja állítani, de a már elvesztett tömegeknek csak oly kis részét fogja tudni visszahódítani, amint a protestantizmus idejében is csak egy részt tudott újra visszahódítani.

Aztán ott van az egész rendszer, ahogy az egyház él és működik. Annyira emberszagú, annyira alacsony a vezetés szentsége. A Vatikánban szinte elvesztettem a hitemet, látva azt a nagy „üzemet”, ordító hibáival. Nem jól írtam nyelvtanilag: a Vatikánban járva elvesztettem az egyházban való hitemet. Ahogyan a pápa is elintézett, illetve elintéztetett suttyomban.

Atyám, itt nincs kiút! Nem sorolom fel összes nehézségeimet, mert azok kötetet tennének ki, hogy miért vesztettem el a hitemet az egyházban és bizalmamat a Társaságban. Ha a sors úgy akarja, majd könyvben fogom megírni. Mindent el tudok viselni addig, amíg hitem van, mert az tartja az embert, ad célt, tartalmat, erőt. De ha az egész nagy gépezetet, amelynek én is egy csavarja voltam és vagyok még mindig, nem látom isteni műnek, hanem nagyon is emberinek, ha az elvek és a gyakorlat között oly nagy űr van, mint talán sehol másutt ezen a világon. Ha az egyház fennmaradását másként is lehet megmagyarázni, mint isteni csodával, a mohamedanizmus is fennmarad és a buddhizmus is, pedig nem hiszem, hogy isteni csodák tartanak fenn annyi időn át. Ha az itteni szemináriumi tapasztalataim egyszerűen megdöbbenőek; ha a papság nivójára gondolok, a Vatikán erkölceire és mindenre, ami kezd naponta jobban és jobban komédiának feltűnni előttem, akkor ne csodálkozzanak, ha levonom a végső konzekvenciákat. Még nem vagyok ezen a ponton, de könnyen eljuthatok odáig. Tudom, ezen sokan megbotránkoznak, főleg azok, akik néhány lelkigyermektől jól táplálva csendben és nyugodtan leélik napjaikat annyi munkával, amennyivel odakünn akár éhen is halhatnának. Kis lacikonyhán sütögetnek a mieink saját pecsenyéket, és közben azért jut egy-egy falat a túlvilág gondolatának is. Az egyház felső vezetésében oly mérhetetlen gőg uralkodik, hogy ennek bűze az egekig hat. Pedig az evangélium lényege lenne az alázat, a más szolgálata. Az egyház hívei, a jámborok, a templomtöltelékek: a szegények, a nyomorult elesettek vagy politikai dacosak, akik az idők fordultával ismét ott fogják hagyni a templomot, ahol ma politikai dühüket élhetik ki. Mivel mindig lesznek nyomorékok, gyámoltalanok, ezek saját maguk számára mindig fenn fogják tartani az egyházat, mert szükségük van egyetlenegy helyre, ahol abban tetszeleghetnek maguknak, hogy ők még uralkodni fognak „iudicantes duodecim tribus Israel”,²⁹² ahol vigasztalást kaphatnak gyógyíthatatlan sebeikre és elesettségükre. A

292 *Iudicantes duodecim tribus Israel*: „... ítélkezve Izrael tizenkét törzse felett ...” (Mt 19,28)

nyomort kegyesen vigasztalató és az elesetteknek reményt mutogató egyház fenn kell hogy maradjon, mert igénylik az emberek a maguk számára. Az erősek csak kihasználták az egyház erejét és befolyását. Mi, papok pedig éltünk ebből.

Láthatja, Kedves Atyám, hogy felfordult bennem minden. Nem is titkolom. Csak annyit mondok, hogy könnyű lesz felettem pálcát törni, rajtam megbotránkozni, de erre én azzal felelek, hogy vádoló! Vádolom azokat, akik igazságtalanok voltak velem szemben, és bár naponta Krisztus van az ajkukon, velem nem krisztusian bántak el. A magyar provinciában is vádoló néhányakat bukásomért. Én nem így indultam el az életben, és nem is úgy néztem ki, mint aki így akarná folytatni. De mit is beszélek én ilyen dolgokat, tudom, vádjaim nem érnek el az ő szentséges magasságukig, annál sokkal inkább alázatos követői a názáreti szegény Krisztusnak, és ha jezsuiták, annál sokkal jobban megtanultak disztingválni, okokat keresni, kimagyarázni, kimenteni magukat. Az „üzem” megy tovább, és a többiek, mint az öreg Athanáz oly pontos értesülések alapján már régen megírta: „absque dubio in aeternum peribunt.”²⁹³ Igen, absque dubio. Minek is erőlködni. Én még erőlködöm, de nem tudom, meddig.

Kedves Atyám, befejezem leveletem. Keserűre sikerült. Bocsásson meg érte. Ne mutassa meg senkinek, ezt csak Önnek szántam. Majd valahogy kidolgozom a lelkemben ezt a problémát, és beállok én is lelkivezetni. A nyájon kívülre nem szabad elcsavarognom. Nincs se hazám, se egyházam, se békém, se nyugalmam. Jöjjön ide ki valaki a helyembe, s csinálja végig, amiket én végigcsináltam, és akkor ítéljen. Addig nincs joga, addig csak farizeuskodhatik.

Aztán írjon, Kedves Atyám, úgy szeretném tudni, hogy a mi szelíd lelkű Krisztus-helyettesünk újabban kiket végzett ki, kiknek tekerte ki a nyakát az úr Jézus nevében és imádott grófjai érdekében. Ez megy idestova kétezer éve; ő csak a tradíciók hűséges folytatója. Krisztus nevében, azt hiszem, több pimaszságot követtünk el, mint bárkinek a nevében. Aztán hozzáfogunk, és vígan zengedezzük a zsoltárokat. Amikor aztán az átokzsoltárokhoz érkezünk, azt külön gusztussal olvassuk a fejére ellenségeinknek vagy testvéreinknek, hiszen ilyesfélét parancsolgatott az Úr Jézus az evangéliumokban.

Nagy komédia ez az egész!

Atyám, a naplómat kérem, mert ilyesféle vergődéseken egyszer már átesem, és ott meg tudnám találni az akkori megoldásaimat, sokat segítene lelkileg, ha kezem között volnának akkori írásaim, felérnek egy igazi jóbaráttal. Aztán a Malonyayt is tessék kiküldeni, mert néhány magyar családon szeretnék vele segíteni, s közben pénzt is jelentene.

és párhuzamos helyek)

293 *Absque dubio in aeternum peribunt*: ... kétségtelen, hogy örökre elvesznek... [Aki üdvözülni akar, annak mindenekelőtt az egyetemes keresztény hitet kell megtartania, mert aki ezt nem őrzi meg teljesen és sértetlenül, az kétségtelenül örökre elkárhozik.] (Idézet a Szent Atanáz-féle hitvallásból)

Semmi, de semmi hírem nincsen, hogy jön-e valaki ide vagy sem. P. Provinciális egy sort sem írt azóta, hogy éppen csak nagy gúnyosan bejelentette, hogy P. Némethet küldi ki. Atyám, Ön ne jöjjön. Nincs itt mit kezdenie. Jobb, ha ott-hon dolgozgat. Miattam pedig ne aggódjon. Majd megoldódik az én ügyem is.

Itt jól élünk, és szomorúan olvassuk az újságokban, hogy mily éhség van Európában. Azt hiszem, az Önökkel érzett szimpátiámnak valamilyen eredménye kell hogy legyen, hogy epehólyag-gyulladásom van. Most aztán inkább csak gyümölcsön élek. Az van itt bőven. A datolyát és banánt már úgy meguntam, hogy ránézni sem tudok. Itt most kezdődik a tavasz. Novemberben vannak itt a mi európai májusi ájtatosságaink. Minden csupa ének itt a természetben. A napokban láttam gyönyörű kis kolibriket, amint virágokon mézet gyűjtöttek. Szép volna ez a vidék és gazdag is, csak az emberek mérhetetlenül lusták. Az itteni éghajlat örli fel őket. Mondják, lassan az idegenek is ellustulnak itt, ezen az éghajlaton.

P. Varga és P. Borbély²⁹⁴ számára kis érdekes hír. Már múltkor írtam a P. Borbélynak, hogy P. Chaillet,²⁹⁵ a híres francia páter, P. Varga nagy barátja és rejtegetettje, most itt vitézkedik Dél-Amerikában. Minden jel szerint őt is eltávolították Európából, mint engem. Végigkonferenciázza az itteni országokat. Jelenleg Peruban van. Már volt Chilében és itt is. *Háború a háború ellen* címmel tartott itt konferenciát, és nagy botránnyá lett. Ugyanis olyas kijelentést tett, hogy ő sem nem ellensége, sem nem barátja a kommunizmusnak. Ezt aztán egyes újságok úgy kommentálták, hogy azért ő mégis ellensége a kommunizmusnak. A páterek is előszedték a rekreációban és erősen támadták, hogy miért beszélt ily félreérthetően, ő nem lehet a kommunizmusnak „nem ellensége”. Erre a páter tett az újságokban egy nyilatkozatot, hogy igenis, ő úgy értette, hogy nem ellensége a kommunizmusnak, bár nem is barátja. Nosza, az egyik páter írt a Provinciálisnak, másik néhány a P. Generálisnak, volt nagy vita és veszekedés. Tudom, erre a P. Varga azt fogja mondani, hogy P. Chaillet meghibbant. Nem hiszem, csak néha a legjobb fejű emberek sem látnak egészen világosan, vagy másként látnak, mint azok, akik az igazságok letéteményesének hiszik magukat, bár lehet, hogy azok is.

294 *Borbély István* (1903–1987): jezsuita szerzetes; 1943. június 13-tól 1948 decemberéig, külföldre távozásáig, a magyar rendtartomány főnöke (provinciális).

295 *Pierre Chaillet* (1900–1972) francia jezsuita, teológus, tanár, író és szerkesztő. Vezető szerepet töltött be a francia ellenállási mozgalomban, számos zsidó életét mentette meg. 1939 októberétől 1940 októberéig Magyarországon tartózkodott, és több egyházi és politikai vezető személyiséggel a tartott fenn kapcsolatot. A háborút követően a progresszív katolikus szellemi irányzat meghatározó alakja lett. Magyarországi tevékenységéről Henri de Montety számolt be *A magyar tapasztalat* című írásában, a *Kommentár* című folyóirat 2013/5. számában.

Online: http://kommentar.info.hu/iras/2013_5/a_magyar_tapasztalat_

Egy jellemző kis eset. Járt itt a múlt hónapokban egy francia dominikánus,²⁹⁶ s tartott valami előadássorozatot-félét a szociális kérdések tanulmányozásáról. – Az egész világon csavarog és valami Katolikus Klubokat alapít, amelyeknek a feladata a szociális kérdések tanulmányozása. Hát itt is megalakult az a klub. Azóta bárkihez fordulok támogatásért a JAC-kal kapcsolatban (mert azért elindítom a mozgalmat, habár csak katekizmust szabad tanítanom!), mind azt mondja, hogy miért nem csatlakozom én is a Katolikus Klubhoz, ott majd kapok támogatást, és főleg ott majd tanulmányozni fogjuk a kérdést előlről és hátulról, a talpáról és fenekéről és minden oldalról. Egyszerűen kétségbeejtő, hogy mi, katolikusok sohasem tudunk túljutni a kérdések tanulmányozásán. Erre mindig vannak balek alakok, akik még pénzt is adnak, az érsek természetesen valami díszelnök és főelőmozdító, mert ez csak tanulmányozás, de nem tett. Tenni valamit?! Csak próbáljon valaki, úgy kitekerik a nyakát, hogy attól koldul.

Szegény Krisztus és szegény öröksége ezen a földön! Elnézem a mi felpuffadt prelátusainkat és főpapjainkat, micsoda szármalmas figurái az evangéliumi apostoloknak. Ezek volnának utódok? A napokban volt a szentleckében, a misében, hogy milyenek a mi főpapjaink; helyettük pirultam, amikor olvastam, és arra gondoltam, hogy vajon ők mire gondolnak, amikor ma ők is olvassák. Fogadjunk, hogy esküsznek arra, hogy ők pontosan olyanok, amint ott le vagyon írva. A Krisztus-korabeli farizeus papság él ma is közöttünk. Fajtájuk nem vész ki.

Befejezem. A régi igaz szeretettel köszöntöm Kedves jó Atyámat. Imádkozzék értem, ha még hisz az ima erejében. Én nagy szeretettel gondolok minden nap kedves Atyámra Krisztusban testvére

[P. Nagy Töhötöm]

296 *Louis-Joseph Lebreton* (1897–1966): dominikánus szerzetes, közgazdász, társadalomtudós. Különösen foglalkoztatta a szegények helyzete, a gazdaság és a humanizmus viszonya, a gazdasági rendszer emberközpontúvát tétele. 1947-es dél-amerikai útján tapasztaltak hatására fordult hosszú időre az ún. fejlődő országok, a harmadik világ gazdasági problémái felé. A második vatikáni zsinat szakértőjeként közreműködött a *Gaudium et spes. Az egyház helyzete a mai világban* zsinati dokumentum kidolgozásában. Gondolatai visszaköszönek VI. Pál pápa *Populorum Progressio* kezdetű szociális enciklikájában.

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1947. 11. 22.

+!

Bpest, 1947. XI. 22.

Kedves Töhi Atyám!

Iszonyú fájdalommal töltött el november 8-i levele. Átéltém azt, amit a katonára érez, ha legkedvesebb bajtársát súlyosan megroncsolja egy dum-dum golyó. És hozzá [még] érezni a tehetetlenséget, hogy az ember maga is sebeiben fetreng. S látni az egész világot láztól tántorogva. Egy kicsit sok...

Két levelet is kaptam Öntől, kedves Atyám, ezek már éreztették az események előszelét. Azért november első hetében menesztettem egy olyan hosszú beszámolót, amelyet még életemben nem írtam. Magam is megkönnyebbültem tőle, s gondolom, Önnek is jólesik. Bizonyára azóta meg tetszett már kapni. Egyébként elejétől kezdve legalább már hét-nyolc alkalommal írtam, s meglepett, hogy csak három érkezett oda.

Minthogy én már némileg „lábadozó állapotban” vagyok, sietek Töhi Atyám ápolására. Azon gondolkodom, hogy az Ön jó szíve mit sugallna ilyen esetben az én irányomban, szeretnék én is hasonlóképp cselekedni.

Először is, drága Atyám, ne rémüljön meg a sötétségtől, amely lelkére szakadt. Olyan csillagok ragyognak fel az éjszakában, aminők szépsége a napsugárban sohasem pompázhatik. Az idegek elágazásáig hatnak ez éjjeli meglátásai. Egész megszedített engem is a vesébe szűrő igazság: „az Egyházat a gyengék igénylik maguknak, az erősek kihasználják céljaikra, a papok pedig jól megélnék belőle.” Igazság ez, persze egyoldalú megvilágításban! Ilyent kellene a modern farizeusok kezébe nyomni, egy szociális „Mensch Job redet mit Gott...”²⁹⁷-ot. S a másik meglátás: „az Egyház mindaddig gazdagokkal tart, amíg a szegény embereknek nem lesz döntő szavuk (ezt persze a szocializmusnak köszönhetik!), akkor csatlakozik hozzájuk...”

Persze, élesen meg kell különböztetnünk az Egyház tanait és szent tagjait – a kifogatott tanoktól és képmutató hordozóiktól. Ezért a Krisztus végtelen magasságban áll emberileg is minden nagy forradalmár fölött!

Drága Töhi Atyám, a második kérésem, hogy sötétben ne ugorjék egyetlen egyet se, hanem úgy ballagjon előre, mint azon a híres éjszakán a román határon tette karácsonykor.²⁹⁸ Még inkább: Üljön nyugodtan a szobájában, s Jób módjára beszélgessen Istennel, és méltányos mértékkel átkozgassa az emberi sorsot. Elhibázott lépésünk miatt rajtunk ne nevehessen se ördög, se ellenfeleink bandája! Múltkor is küldtem egy csodaszép képet, sorsunk szimbólumát, biztonság kedvéért most is mellékelem.

297 Peter Lippert: *Der Mensch Job redet mit Gott*. München, 1934., Verlag Ars Sacra.

298 1945 karácsonyán Nagy Töhötöm át szökve ment Romániába, vatikáni diplomáciai postát vitt magával a bukaresti nunciusnak és más romániai egyházi vezetőknek.

Harmadsoron be kell látnia, hogy még semmi sem veszett el. Nemcsak Lucifernek elég tenyérnyi hely, mi is megvethetjük lábunkat azon, s Isten szövetségében onnan mozgatjuk sarkaiból a butaságba és gonoszságba rozsdásodott világot. Akkora tervért 20-30 év veritéke, esetleg vére sem sok...! Csak nem akar 2-3 éves szemfényvesztő gyorseredményt elérni? És a *mysterium crucis*²⁹⁹ – jól tudja – milyen alkotó eleme Isten dolgainak! Nekünk is szól a fafejű emmausziaknak mondott szemrehányás: *O stulti et tardi corde*³⁰⁰...

Tessék megpróbálni csendben elültetni a magot az összes dél-amerikai országokban, s figyelni, hogy nő ki a vetés! S a seminaristák ügyis megkezdik a munkát az előképzés után! S most kapom Hollandiából Fr. Zrínyi levelét, hogy ki akarják adni kedves Atyám könyvét. Nem gondolja, hogy világviszonylatban is az agrárszálakat kezébe akarja adni az Isten?!

Talán ezzel a kutyakemény probációval új feladatra készíti Önt a Gondviselés! Eddig sem veszett el semmi erőlködése emberileg sem. Hogy mi itt élhetünk, hogy nekem van támpontom Rómában – legnagyobb fokban az Ön háború utáni, hősi elszántságának köszönhető. S ki tudja, mi jön még ki dél-amerikai tartózkodásából, tessék megvárni a végét!

A naplót és a könyveket P. Németh viszi; néhány nap múlva indul is.

A pénz miatt ne aggódjék, Atyám, valahogy csak leszünk.

Ellenben a Bolla-féle affidavit nagyon sürgős volna. Utolsó levelében semmit sem írt róla. – A Néplányok a jelen viszonyok között nehezen mozdulhatnak.

Barankovics csodálatos lelkülettel vívja kegyetlen harcát. Meggyesi hősi áldozata előtt kalapot kell emelni. Sinkó³⁰¹ pedig azt üzeni Atyának: Most kezdi látni ujjongó örömmel, hogy Magyarországon nagy számmal vannak szentek és hősök...

Rajtunk sem segít más, mint a nekifeszülés az életszentség hegyének. A többi csak lárifári és színjátás...!

Drága Atyám sebeire balzsamot, lelke elé célokat és hozzá nagy lendületet kíván

igaz bajtársa Krisztusban:

P. Kerkai Jenő

Ui.: Most jut eszembe a tegnapelőtti és tegnapi folyton visszatérő megérzésem, hogy Tőhi Atya minden eddigit felülmúló örvényeket érezve magában sírva fog e sötétség után leborulni Az elé, *qui inhabitat lumen inaccessibile*³⁰²...

299 *Mysterium crucis*: a kereszt titka.

300 *O stulti et tardi corde*: Ó, ti balgák és rest szívűek! (Lk 24,25)

301 *Sinkó Ferenc* (1912–1990): felvidéki származású költő, író, szerkesztő. 1945-től a KALOT-nál és *A Szív* újságnál szerkesztő. 1947-től 1972-ig az *Új Ember* belső munkatársa.

302 *Qui inhabitat lumen inaccessibile*: aki megközelíthetetlen fényben lakozik.

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Montevideo, 1947. 12. 07.

Montevideo, 1947. dec. 7.

Kedves jó Atyám!

November 22-i levele egy hét alatt megérkezett. A hosszú nagy beszámoló azonban még mindig késik. Érdemes ajánlva feladni a leveleket, így biztosabban megjönnek.

Nagyon köszönöm végtelenül kedves sorait, szeretettől diktált vigasztalását. A helyzetem azóta külsőleg nem változott semmit, belsőleg azonban lassan beérek a teljes meghasonlásba. Most már nem Uruguay és Dél-Amerika miatt, nem is az én egyéni elbuktatásom miatt, ezek lassan kis mozaikjává lesznek a szomorú nagy képnek, amely egy tehetetlen, evangéliumát vesztett egyházat ábrázol. A sors is mintha külön üldözni akarna, a levelek hosszú sorát futtatja be szinte naponta a szélrózsa minden irányából, hiszen immár levelezésben állok tucatnyi országgal, s mindegyik levél keserűséggel és csalódással van tele. Belga teológusok kérdezik, hogy mit tegyenek, mert felfordult gyomorral érzik az európai rothadás bűzét; Kínából kapok levelet, amelynek minden sora egy reménytelen vergődés fájdalmával van tele; megriadt fiatal olasz jezsuiták sóvárognak egyetlen lépésnyi tett után, mert elégük van a nyálkás esti szociális kurzusokból; perui, chilei, brazil, argentin papokkal állok levelezésben, akik az aposztázia gondolatával vergődnek, mert ordináriusaik részéről csak pogány gögöt és tétlenségre kárhoztatást kapnak (gondoljon, Atyám, Péteri³⁰³ úrra); a világ minden tájára szétszórt fiatal magyar páterek és scholasticusok írogatnak, és leveleikből szinte egy forradalom jajdulása csendül ki: mind vágyik a tisztább evangéliumi szellem után, mert az egyházi felső vezetés mindent tükröz, csak ezt nem. Atyám! Naponta mindig élesebben az a benyomásom, hogy itt a fiatal papi generációban egy valóságos belső lázadás van kitörőben. És nem a hitványa lázadoz, hanem a legjava. Kezükben az evangélium, s így nézik a mai egyház lomha tétlenségét vagy olcsó sikereit az ütődött törzstagok között, akiket lekaparni se nagyon lehetne a templomok belső faláról és padjairól.

De én már nem látok kivezető utat. Nálam immár egészen az alapokig megrendült minden. Az egyház már nem az számomra, ami eddig volt. A megcsalt és csalódott szerelmes keserűségével nézem. Amit Atyám írt, hogy tegyünk különbséget a szent és magasztos elvek és a hitványok kezén bemocskolt gyakorlat között, nem tudom megtenni. Vajon van-e objektív értéke azoknak az elveknek, amelyeket évszázadokon át túlnyomó részben csak visszaélésre használtak fel? Mit ér az Úr Jézus főpapi imája a szeretetről, ha már Szent Pál leveleiből az tűnik elő, hogy már az első keresztények is valósággal ették egymást, és ha a véres római üldözések egyháza a katakombák „szent” csendjét a hitviták átkozódó gyű-

303 Pétery (1939-ig *Petró*) József (1890–1967): váci megyéspüspök 1942-től; 1953-tól házi őrizetben Hejcéen.

lölködésével fertőzte meg, s a későbbi századokban pedig a papság és főpapság gögje és szeretetlensége megütötte a pogány váteszek és pontifexek mértékét, mind a mai napig, amikor is a bíbor és hermelin párnái között izzadó főpapokból csak úgy árad az e világi hiúság és gög áporodott illata. Lát itt, Atyám, az evangéliumokból valamit is megvalósulni? Igen, a kis részleteket híven őrizzük, de a lényegét elsikkasztjuk, a kaporból fizetjük a tizedet, de az özvegyek házait elnyeljük.³⁰⁴

A napokban végeztem el évi lelkigyakorlataimat a laranyagai³⁰⁵ noviciátusban, amely egyúttal lelkigyakorlatos ház is. Minden du. 5 órakor megjelent egy hatalmas rádió-autó és este 8-ig végigbömbölte és muzsikálta az egész városnegyedet, hirdetve a földreform szükségességét, az igazságos napszámbéreket, az emberi bánásmódot és a kommunista párt győzelmét. Ugyanakkor megjelent a házunk kertjében az éppen ott lelkigyakorlatozó nem több mint 8-10 öreg falusi harangozó meg búcsús előimádkozó, s rogyadozó térdekkel, eunuch hangon énekelve, elvégezte a kereszttut. Én pedig mint a ketrecébe zárt tigris, fogtam az ablakom vasrácsát, s a tehetetlen düh vergődésével hallgattam, hogy miként hirdeti helyettünk a kommunizmus az Isten igéjét, s mily gyenge kis ájtatoskodással alacsonyítottuk le a legnagyobb igazságot és a legmerészebb tettek vallását.

Drága jó Atyám, Ön azt írta, hogy ezeket az éjféli meglátásaimat egy *Mensch Job redet mit Gott*³⁰⁶-ban kellene megírni ezeknek a modern farizeusoknak. Már régebben elhatároztam, hogy megírom. Hideg lesz és metsző. Az életem története lesz. Mint Dawis³⁰⁷ könyve, csupa jelentés, dokumentum, levél és napló lesz. Szeretném a maga megrendítő valóságában bemutatni ezt az eltévedt Jó Pásztort, a tékozló fiú tékozló apját. Tudom, ezt mint jezsuita nem adhatom ki, különben is a könyv megjelenése után engem majd kiátkoznak, könyvemem pedig indexre teszik. De talán fölráz tízezreket, megdöbbsent felelős vezetőket, és talán ütés lesz, amely előbbre lökdösi ezt a nehezen vánszorgó, kissé már vénecske isteni jegyest. Hogy rombolni fog? De építeni is! Hogy sokan megbotránkoznak majd rajta? De még többen azt fogják mondani: szerencsétlen ember, igaza volt. Hogy ellenfeleink nevetni fognak rajtunk? Higgye el nekem, Atyám, nagyon-nagyon keserű lesz az ő szájuknak az a nevetés! Amit nem tudtam elérni életemmel, azt majd talán részben elérem halálommal. Érdemes megkockáztatni.

Isten Önnel, Drága jó Atyám! Hálásan köszönöm az útnak indított dolgaimat, és hálásan köszönöm a küldött remek fényképet is arról a megrázó erejű szobor-

304 „Jaj nektek, írástudók és képmutató farizeusok, mert felemésztitek az özvegyek és árvák vagyonát. ... Mentából, kaporból és köményből tizedet adtok, közben ami fontosabb a törvényben, az igazságosságot, az irgalmat és a hűséget elhanyagoljátok.” (Mt 13,14 és 13,24)

305 *Larrañaga*: jezsuita noviciátus és lelkigyakorlatos ház; egy ideig egyházmegyeközi szeminárium a 20. században.

306 Peter Lippert: *Der Mensch Job redet mit Gott*. München, 1934., Verlag Ars Sacra

307 Joseph Edward Davies: *Moszkvai jelentés*. Anonymus Irodalmi és Művészeti Intézet, Budapest, 1945.

ról. Igen, mi vagyunk; a KALOT-eszme hatalmas fájából megmaradt repedezett rönköket szeretnénk tovább cipelni valami beteges kitartással, de nem tudunk lépni egyet sem, csak állunk keserű arccal, konokul.

Bajtársi szeretettel ölelem Kedves jó Atyát

Krisztusban testvére

Ui. Bolla számára az affidavitot megszerzem, és a napokban küldöm. Most nincs időm utánajárni, mert most fejezzük be a tanévet, és reggeltől estig vizsgáztatunk a teológián, s amikor van egy kis szünet, akkor a lelkibeszélgetéseket bonyolítom. Egyik múltkori levelemben írtam, hogy egyáltalán semmi jövőt sem jósolok Bollának itt nálunk. Ő nem kézimunkás szakember. Az ilyen el tud helyezkedni, de mit kezd ő itt, el sem tudom képzelni. Mert a mi mozgalmunkból még én sem tudok megélni és még egy titkár sem, nemhogy ő, aki még csak nem is beszél spanyolul. Exportügyek megszervezésére is teljesen alkalmatlan a nyelv miatt, ezt itteninek kell megszerveznie. Egy lesz azok közül, akiket úgy kell majd eltartani, és a végén kézi munkára, iparra fog rászorulni. Egészen más lett volna a helyzet, ha én ki tudok ugrani egy nagy mozgalommal és meg tudom szervezni a magyar iparművészeti cikkek behozatalát és az ügy már bonyolódik, akkor meg tudna itt ebből élni, de így nem. Felelősséget érzek egy ember jövőjéért, ezért írom meg ezt ennyire őszintén és leplezetlenül. Ne ugrassunk be egy embert a teljes létbizonytalanságba. Azért mégis küldöm majd a meghívót, hátha más tervei vannak az illetőnek.

Ügyszintén küldöm a meghívót Kaczor János úrnak is. Most nem írok neki külön, mert majd az affidavittal együtt akarok inni, de Atyám már jelezheti neki, hogy megkaptam levelét, és megy a meghívó. Ez volt a harmadik levele, amit küldött, s én mindegyikre válaszoltam, jelezve, hogy affidavitot még csak tudok küldeni, de előlegezett útiköltséget egyszerűen képtelen vagyok szerezni itteni leendő munkaadóktól.

A népleányoknak részletesen megírtam a letelepülés lehetőségeit. Ez most szintén nagyon megcsappant az én elbukásommal. Én tudtam volna az ő nagy támaszuk lenni.

P. Provinciálisnak megkaptam egy kedves levelét; még nem válaszoltam rá. Majd a vizsgák lezajlása után írok neki is.³⁰⁸ Addig is tisztelettel üdvözlöm.

Még egyszer szeretettel üdvözlöm Kedves jó Atyámat!!

[P. Nagy Töhötöm]

308 A P. Borbély István provinciálisnak írt levelei másolatban megtalálhatók Nagy hagyatékában (OSZK Kézirattár 216/267)

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Budapest, 1947. 12. 25.

+!

Bpest, 1947. XII. 25.

Kedves Töhi Atyám!

Valóban „Nagykarácsony éccakáján” írom e sorokat, s boldogan mondhatom: szívemben béke van. Az emberekre néha dühös vagyok (de csak rövid ideig), az Istennel pedig, jó órában legyen mondván, nincs pöröm. Természetesen ez nem jelenti, hogy sima az út. Igen sok a kínlódás a kétoldali tűz miatt. De mirabile dictu:³⁰⁹ a mozgalom megy előre. Lassan, csendben, de annál mélyebben!

Suhard³¹⁰ párizsi bíbornok írt egy hatalmas körlevelet, amely teljesen a mi szellemiségünket önti beszédes, szellemes formába. Érdemes meditatálni rajta. Ilyen bíborosok is vannak. S úgy vélem, hogy ezek száma növekedni fog, a másikat fajta pedig csökkenni. Egészen nem vész ki, mert a peccatum originale³¹¹ javára is kell mindig adót fizetni...

Eljut az ember lassan odáig, hogy nem a butaságon és gazságon ütközik meg, hanem a bölcsesség és a szentség megcsillanásán csodálkozik. S azt hiszem, ez a keresztény realizmus.

Suhard nagyszerű gondolata: egy korszak most van megszűnőben, de még nem halt meg; egy új korszak van keletkezőben, de még nem született meg. Innét a fájdalom és a köd! Nem vitás, hogy a régít tartósan senki vissza nem varázsolhatja még bíborosi ruhában sem. Csak megerősített engem e felfogásban Atyám december 7-i levele, mely elmondja, hogy a világ minden tájáról szinte üldözik a keserű leheletű levelek sorozatával világi papok és rendtársak. Ez signum novi saeculi!³¹²

Meg vagyok győződve, hogy új korszakot ugyanúgy nem teremthetünk, ahogyan régít nem támaszthatunk fel. Egy van szabadságunkban: lassítani a régi pusztulását vagy gyorsítani az új születését, esetleg fordítva is lehetséges mindkettő. A mi feladatunk az új kialakulásának gyorsítása.

E csendes órában egészen világos előttem, hogy kedves Atyámnak határtalan lehetőségei vannak továbbra is. Hogy nem olyan módokon, ahogyan megálmodtuk? Egye kutya! Én is elképzelhetetlen módszerekkel viszem tovább – székeley módra – a tuskót... Most olvasom Fr. Zrínyi levelében, hogy a hollandok várják Atyám könyvét kiadás céljából.

309 *Mirabile dictu*: csodálatos(an), szinte hihetetlen; kimondani is csodálatos.

310 *Suhard, Emmanuel Célestin* (1874–1949): 1928-tól püspök, 1930-tól reimsi érsek, 1935-től bíboros, 1940-től Párizs érseke. A II. Vatikáni Zsinat előfutárának tartották. Támogatta a munkáspapok mozgalmát.

311 *Peccatum originale*: Áteredő/eredendő bűn.

312 *Signum novum saeculi*: új korszak jele.

Tessék a föld alá vonulni, s csendes repszto-módszerrel vagy a jég alulról való simogatásával törni a cél felé. Nincs jogcímünk letenni a fegyvert. Vas Zoltán³¹³ 16 éven át fegyházakból irányították a magyar Kompartot.³¹⁴

S akármennyire megláttuk is az Egyházon az emberi torz vonásokat, annyira csak értékelhetjük emberi oldalát is, mint a moszkoviták a Kremlt. Hát még az isteni mélységek! Atyám valóban csalódott szerelmes, de ki kell hevernie a csalódást, és a természetfelettséget is realizmussal kell néznie, ami mégsem jelent naturalizmust.

Sok kínlódást szenvedtem végig az utóbbi időben. De ha Töhi Atya összeroppannék a saját terhe alatt, ezt a fájdalmat már alig-alig tudnám tovább cipelni. Ezt meg kell vallanom őszintén. Mindig éreztem Töhi Atya őszinte, mély szeretetét irántam, legyen tehát irgalmas hozzám, feszítse meg minden erejét, s lábaljon ki a fullasztó légkörből...! S ellenségeinknek se szerezze meg azt az örömet, hogy részvétüket fejezhessék ki nekünk.

Az égviláért se határozzon úgy, hogy ugrik egy salto mortalét az éjféli sötétségben. Régi „pisztrángos” barátja is esetleg igazolva látná kalkulációját. Hányszor gondolkoztam azon, hogy jó volna találkozunk, de kicsit hosszú a 14-15 000 km.

Hosszú levelem talán megérkezett azóta? Abban részletesen beszámoltam a helyzetről és emberekről. A Néppárt hetilapját, a *Hazánkat* rendszeresen küldjük, vajon megérkezik?

Bolla affidavitját nagyon várom. Többször jeleztem, hogy ő dúsgazdag ember, s egyéb üzleti dolgaiban is utazik, s jön ismét haza. Miatta nem fáj a mi fejünk. Csak jöjjön az írás expressz-ajánlottan.

P. Németh Ferenc nagy odaadással készül apostoli munkájára. Tessék őt szívesen segíteni. Igen becsüli a mi küzdelmünket.

Nagyon-nagyon várom Töhi Atya levelét, amelyben lelke felderüléséről értesít. Vagy talán a régi terv megvalósításáról: Certosa di Firenze³¹⁵?

Igaz szeretettel öleli imáiba ajánlottan

fr. in Xto: P. Kerkai Jenő

313 *Vas Zoltán* (eredeti neve: Weinberger Zoltán, 1903–1983): kommunista politikus, író, újságíró, polgármester. 1945. februártól májusig Budapest közellátási kormánybiztosa, majd májustól novemberig a főváros polgármestere volt.

314 *Kompart*: Kommunista Párt

315 *Certosa di Firenze*: Certosa San Lorenzo di Galluzzo: 1341-ben alapított karthauzi kolostor; 1956-ban átvette a Ciszterci Rend.

Ui.: A székely betyár Csathó Béla³¹⁶ járt itt a napokban. A bukovinaiakat pesztrálja Baranyában. Elmesélte, hogy miként nyomta el a magyart a német a következő parabola szerint: Egy szegény magyar el akarja intézni a kisszükségét a budapesti kőrengeteg egyik házsarkánál. Elzavarja a rendőr. Egyik park bokra alá meg, elzavarja a parkőr. Felmegy az urológushoz: „Nem tudok p...ni.” – „Itt egy kacsa, próbálja!” – mondja az orvos. A kacsa ½ perc alatt megtelik. „Hát maga tud ...” – „Tudok én, kérem, csak nem hagynak.”

Talán a mi parabolánk is ez?

S lehet ezt másként is formulázni ...!

316 P. Kerkai valószínűleg eltévesztette a nevet, s minden bizonnyal *Csató Gyula* volt a látogató. Csató Gyula (1908–1984) Gyergyóalfaluban született, 1931-ben szentelték pappá Gyulafehérváron. 1936-tól Vízaknán, majd 1938-tól Altörján plébános. A második világháború viharaiiban 1944 őszén menekült (a mostani) Magyarországra. 1945-től a Baranyában letelepített bukovinai (hadikfalvai) székelyeket pasztorálta, Bonyhádon, majd Majos, Varsád és Hidas telepés községekben. 1967-ben került át hivatalosan is a Pécsi egyházmegye kötelékébe. Életének utolsó éveiben Erzsébeten (Baranya megye) volt plébános 1971-től haláláig. (Nagy Tőhötöm jól ismerte Csató Gyulát a negyvenes évek elejéről, amikor a KALOT-ot szervezte Székelyföldön.)

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Montevideo, 1947. 12. 30.

Montevideo, 1947. dec. 30.

Kedves jó Atyám!

Megkaptam az Ön lelkembe markoló válaszát az én ötoldalas hosszú levelemre. Erre rögtön válaszoltam, amely levél, számításaim szerint, karácsonyra meg kellett hogy érkezzen. Most tehát nem az Ön levelére akarok érdemlegesen válaszolni, hanem csak megírni egyet s más.

Így mindenekelőtt mellékelve küldöm Bolla meghívólevelét. Más, hivatalosat képtelenség szerezni: nem adnak ki, legfeljebb igen nagy vesztegetési összegekért, ez pedig még kicsiben sem áll rendelkezésemre. Talán ez is elég lesz. Azonban ismét leszögezem, hogy nem látom a jövőjét itten biztosítva. Ma még nem, talán évek múlva, ha megindul a rendes és biztos kereskedelmi összeköttetés. Én sem tudok neki munkát adni, mert magamnak sincsen. Mindenesetre, ha kijön, szeretettel fogadjuk, és mindent meg fogunk tenni érte, elhelyezkedéséért. Erre nézve várom Kedves Atya válaszát.

Kaczor úr meghívólevelét most írja alá valaki. A napokban készen lesz, rögtön küldeni fogom, számíthat rá biztosan; legyen szíves, ezt mondja meg neki, Kedves Atya.

A Népleányoktól³¹⁷ is kaptam tegnap egy kedves levelet karácsonyra; kérdeznek benne sok mindent, ma vagy holnap válaszolok nekik is külön, de lehet, hogy Atya levele hamarabb odaér, ezért legyen szíves, őket is nyugtassa meg, hogy megy már a válasz. Két napja írtam nekik³¹⁸ csak úgy, s abban írtam is a tegnap kapott témákról, de nem olyan részletesen, mint az kérték. Írta Nagy³¹⁹ Testvér, hogy Atya megmutatta Neki az én hosszú leveletem; köszönöm szépen, a többit is megmutathatja, külön kérem is, mert nagyon jóban voltam velük, és ismerik problémáimat, persze csak a Generális Testvér³²⁰ és a jó Nagy Testvér. Kijövetelükre vonatkozóan Atyán keresztül is azt üzenem nekik, hogy komoly eredményekre csak akkor számíthatnak itt, ha áruval jönnek, s ennek utánpótlása biztosítva van: népművészeti dolgok, kegytárgyak, szentképek. Ezek itt aranybá-

317 *Jézus Szíve Társasága (Népleányok)*, Societas Jesu Cordis: SJC, Bíró Ferenc jezsuita alapítása (1921–) – Nagy Töhötöm és a Népleányok közti levélváltás: lásd OSZK Kézirattár 216/197, 221, 237, 310, 394 fond.

318 Ez a levél megtalálható Nagy Töhötöm hagyatékában: OSZK Kézirattár 216/221.

319 *Nagy Lenke* (1910–1977): szerzetesnő. 1930-tól a Jézus Szíve Népleányai Társaság tagja. 1945: a Szív Kiadó Hivatalban az általános előljáró titkára. – A szétszórás után Balatonfüreden a Háziipari Szövetkezet bedolgozója. Az 1960-as években börtönben, majd rendőri felügyelet alatt volt.

320 *Kern Margit* (1901–1977) szerzetesnő: 1923-tól a Jézus Szíve Népleányai Társaság tagja. 1933-tól Kecskeméten előljáró, 1945-től Budapesten generális (általános előljáró). A szerzetesrendek feloszlása után a budapesti Fonalfeldolgozó Üzem, később a balatonfüredi Háziipari Szövetkezet bedolgozója. Az 50-es években kétszer kellett börtönbe vonulnia.

nya. Enélkül is tudnának létezni, de nagyon nehezen. A katolikus egyházközség nagyon szegény, ez nem tudná őket eltartani. Még egy P. Némethet is csak ügygyel-bajjal. P. Németh még úgy vélekedik a mi „új világunkról”, mint azt a regényekből meg lehetett ismerni: tejjel és mézzel folyik itt minden folyó. Azóta a folyókat gyárakba vezették be dolgozni, és mint Mécs valamelyik versében gyönyörűen leírja, a szép tiszta folyó a gyár másik végén szennyesen, piszkosan, olajosan sompolyog ki. Ez vagyunk mi.

Atya hosszú beszámolóját még nem kaptam meg. Kimondhatatlanul sajnálom. Ha nem repülőpostával küldte, még megjöhet, mert hajón hónapokig csónakázik a posta. Ha repülőn küldte, elveszettnek számíthatjuk. Ez esetben esedezve könyörgök, írja le még egyszer, de épp oly részletességgel, sőt részletesebben, és küldje repülőpostával, ajánlva. Ez biztosan megérkezik. Módfelett érdekel, mert semmi részletet nem tudok. Még egyszer kérem Kedves Atyát, feltétlenül írja meg még egyszer; nagy jót tesz velem. De nagyon kérem!!

Annál nagyobb öröömre megkaptam a küldött könyveket, és pedig pontosan karácsony előestéjén, délután. Igazi és valóságos karácsonyi ajándék volt. Nagyon hálásan köszönöm. Micsoda öröm volt a számomra! A jó Isten áldja meg érte Kedves Atyát!! *A nagyidai cigányoknak* külön örülök. És micsoda pompás bibliofil kiadás! És micsoda igaz ajánló sorok benne a „sorstárstól”. A balladáknak és népi játékoknak is módfelett megörültem. Már a szereposztáson törjük a fejünket. Sokat elő fogunk adni belőle, először a magyarok előtt, aztán az itteni nagy színházban a spanyoloknak is, megmagyarázva előzőleg, mint Finnországban tettük. A siker biztosan hasonló lesz. Hirdetni és terjeszteni fogjuk a magyar népi kultúra dicsőségét! Ez is misszió. Különben az itteni népi kultúrának már lassan olyan ismerője leszek, hogy talán még hírem is kerekedik. Már kapok meghívókat ismeretlen helyekről is, ahol éppen valami népi bemutatót tartanak. Már előadást is tartottam az ősi indián kultúráról és a kriodzsó kultúráról (kriodzsó: kreol, azaz indián és spanyol keverék).

Nagyon várom P. Németh csomagját is és benne a naplót és a küldött könyveket. Nagyon hálásan köszönöm Kedves Atya sok-sok fáradozását!! Milyen jó is az Atya! Itt minden hazai betű ezerszer többet jelent és többet ad, mint otthon egy teljes könyvtár. Itt nincs semmink. Néhány családnak van néhány könyve, de ezek rendszerint a kispolgári műveltséghez tartozó obligát Herczeg-kötetek vagy legjobb esetben Nyírók és Tamási Áronok. Vagy még ezek sem.

Most aztán a magam ügyeiről is néhány szót. Nem írok most hosszú és részletes beszámolót, mert már hozzáfogtam egy hosszú és összefoglaló levél megszövegezéséhez, amely a küzdelem valószínű utolsó fordulatait fogja elmondani. Majd elküldöm Kedves Atyának. Ebben a mai levélben csak annyit, hogy átgondolt terv szerint az utolsó kísérleteket teszem. A legfőbb vezetőnknel, értem ez alatt az érseket és közvetlen környezetét, elbuktam. Ezek nem akarják engedni, hogy komoly munka bontakozzék, csak afféle katekizmusoktatás. Vidéken tehát elkezdhetem a munkát, el is kezdettem (majd erről is írok egyszer, mert vannak

érdekes tapasztalatok); a vidéken azonban nem tudom az egész ügyet végleg döntésre vinni, hogy most már mi legyen?! Ellenben Montevideóban magában vannak öreg és még öregebb katolikus egyesületek. Itt van pl. a Club Catolico, megfelel a mi Budapesten tespedő Katolikus Körünknek, ahová egyszer már majdnem sikerült a P. Vargának diadallal betörnie (ha jól emlékszem az esetre). Ebben a Club Catolicóban találkoznak az itteni Zsemberi-ek,³²¹ Huszár Károlyok,³²² Alföldi Alajosok,³²³ de Kovrig Bélák is és Sinkó Feriék is. Aztán itt van a Circulo Catolico Obrero. Megfelel a mi hajdani EMSZO³²⁴-nknek, persze annak harciassága nélkül. Vezetői között sok tiszta szándékú katolikus ember van, több egyetemi tanár, sok-sok mérnök, akik itt kb. olyan vezető szerepet játszanak a közéletben, mint minálunk az ügyvédek. Az itteni Mednyánszkyak legtöbbször jónévű építésmérnökök. A magyarázat talán az, hogy nem sokat pörösködnek az emberek, hanem leütik egymást, még csaknem ma is, ellenben az építkezés elképesztően nagy, csak úgy nőnek ki hetente a felhőkarcolók a földből. Ezekhez pedig mérnök kell, s ezek bizony jól meg is gazdagodnak. Így társadalmi vezető szerepük megnőtt. Érdekes tanulmányt lehetne írni erről, összehasonlítva a mi vármegyei és parlamenti életünk meddő közjogi vitáit, s az ezekből kinőtt országos jogásznagyságokat, akik szakmájukhoz nem tartozó hatalmas könyvtárak tulajdonosai, és pompás előadásokat tartanak kultúrkérdésekről. Most aztán egymás után kaptam a meghívókat ezekbe az illusztris katolikus vezető körökbe előadásokat tartani. A közönség minden esetben egészen szűk körű, kevés számú, de annál disztinktívabb. Valóban az itteni katolikus intelligencia vezető rétege. A Club Catolicóban már három előadást is tartottam, és most felfüggesztették a nyári pihenőidőt is, és még ma is, pedig a hőség rettentő, tartani fogok egy előadást a Club Catolico elegáns és párnázott termei egyikében. Mivel még tart a ciklus, részleteket még nem írok, csak annyit, hogy utolsó taktikai sakkhúzásom az, hogy fellázítom az itteni katolikus értelmiséget a maradi értelmiséggel szemben. Fellázítom azokat, akik eddig csak álmodni mertek erőteljes hangról, új kezdeményezésekről: akik lelkében ott szunnyadt és szeretett volna kitörni a szociális munka sürgős szükségessége. Ezek isszák a szavaimat. Felcsillan a szemük. Megdöbbennek, és lopva néznek egymásra, hogy szabad-e így beszélni. Egyik-másik nagyon nyíltan felszólal, hogy ez a hang hiányzott ed-

321 *Zsembery István* (1879–1942): ügyvéd, főispán, országgyűlési képviselő. Alelnöke volt az Országos Katolikus Népszövetségnek és a Központi Katolikus Körnek, 1932-től 1942-ig pedig az Actio Catholica szervezési szakosztályának elnöke. 1938-ban részt vett az Eucharisztikus világkongresszus megszervezésében.

322 *Huszár Károly* (1882–1941): tanító, újságíró, keresztény politikus, rövid ideig miniszter és miniszterelnök, 1932–41 között az Actio Catholica alelnöke.

323 *Alföldi (néhol: Alföldy) Alajos* (1902–1995[?]): 1943-tól a Nemzetpolitikai Hivatal vezetője, az *Országépítés* című lap főszerkesztője. 1945. aug. 14-én 30 napra őrizetbe vették, majd szabadon engedték. 1946-tól a Magyar Közösség tagja volt. Mistéth Endre és társai perében hat havi börtönrre ítélték szervezkedés miatt. 1957-ben néhány napig preventív őrizetben volt.

324 *EMSZO* (Egyházközségi Munkásszakosztályok) a katolikus egyházon belül a 20. század első felében megalapított keresztényszociális munkásmozgalmi szervezet (1935–45).

dig itten, és végre ideérkezett, mások titokban gratulálnak és esküdznek, hogy a lelkükből beszéltem. Ismét mások élesen megtámadnak. Éjfél után fél kettőig nyúló parázs vitáink vannak, ahol tengelyt akasztok pl. az itteni nagybirtokosok szövetségének elnökével, s a többiek némán hallgatják az érveket, a jóslásokat, Magyarország példáját. Kíváncsi új arcok jelennek meg, s a bemutatkozáskor az-zal kezdik, hogy már nagyon sokat hallottak rólam, és most szeretnének engem is meghallgatni. Valaki odasúgja nekem, hogy vigyázzak, mert az antiszociális szellem megtestesítője. Vagy azt súgják oda, hogy a mi emberünk. Kezdenek a „mi embereink” összeverődni. Ma pl. arról akarnak hallani, hogy mit kell tehát elkezdeniük nem holnap, hanem még ma. Következétesen verem az éket a maradiak és a nyitott szeműek közé. Egy-két hónap, és itt két katolikus tábor lesz. És az eredmény? Engem az érsek majd eldisponáltat Uruguayból Mindszenty-féle recept szerint, de itt marad a katolikus nyugtalanság, a problémák a felszínre verődtek, a merészek vérszemet kaptak, a vita elindult.

Így élünk mi itt, a Pampák tövében. A lasszót már jól kezelem, úgyhogy csikós már lehetek. Várom kedves Atyám hosszú beszámolóját. Az enyém is lassan majd elkészül. A karácsony csendben telt el. P. Németh még nincs itt. Vesegyulladásom valamiféle májbajba ment át. Ez itt nemzeti betegség, csaknem mindenki dicsekedhetik vele; a táplálkozásban van valami, ami elkerülhetetlen. Paraguayban állandó forradalom van, Bolíviában kéthetente elnökváltozás, itt pedig csal és lop, aki mozogni tud. Szeretettel köszöntök mindenkit, főleg drága Atyámat in Xo.

[P. Nagy Töhötöm]

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Montevideo, 1948. 01. 17.

Montevideo, 1948. jan. 17.

Kedves jó Atyám!

P. Németh³²⁵ megérkezett, és meghozta kedves Atyám levelét és a megküldött régi fényképeimet. Nagyon hálásan köszönöm jóságát és szeretetét és figyelmét. A ládák még nem érkeztek meg, de a megküldött könyvek jegyzékét már megkaptam, és nagy örömmel várom a könyvek megérkezését is. Végre a napló is itt lesz.

Most pedig térjünk a tárgyra.

Naponta sötétebb lesz körülöttem, naponta jobban kétségbeesem, mert az egyházzal immár úgy vagyok, hogy sem vele, sem nélküle nem tudok élni. Nem tudok élni vele, mert elvesztettem a hitemet teljesen és egészen, s ezenfelül szinte még gyűlölöm is torz emberi vonásaiért... és ugyanakkor nélküle sem tudok élni, mert életem nagy szerelme volt, érte áldoztam oda mindent, s ha más nem, de bizonyos becsületbeli szálak még fűznek hozzá. A legnagyobb lelki válságban vagyok, minden megingott bennem a legmélyebb alapokig, nincs egyetlen nyugodt pont a lelkemben, és nincs egyetlen nyugodt éjszakám. Nem tudok aludni; nem tudok enni, mert egyetlen folytatólagos tépelődés vagyok. Valahogy néha azt érzem, hogy így kezdődnek a megőrülések. Azt hiszem, megváltás volna ez a számomra. Már sokszor azon a ponton voltam, hogy köszönés nélkül elmegyek. Nekem már úgyis mindegy. Nem kezdem most előről felsorolni a nehézségeket, sok nyárspolgár meg sem tudná érteni. De ígérem Atyámnak, nem fogok köszönés nélkül elmenni. Nem ugrom a sötétben, hagyom tisztulni a dolgokat, s ha még jobban összezavarodnak, majd azt is megírom, és megígérem, hogy megvárom a választ. Azt világosan látom, hogy ezen a mostani válságon – a katolikus aszketika megítélése szerint – vagy elkárhozom, vagy szentté leszek. Persze én egyikben sem hiszek, de akaratommal alkalmazkodom ezekhez a princípiumokhoz. Egyáltalán, most tisztán akarattal tartom fenn magamat. Hogy meddig lehet ezt így kibírni, még nem tudom, egyelőre még megy. Világosan megítélve magamat, egyetlen, ami még itt tart: a becsület Önnel szemben és azokkal szemben, akik bíztak bennem, főleg a magyar jezsuita fiatalság. Persze, egy P. Borbély ezen cinikusan nevet, de mindenki azt adja, amije van, s amilyen ítéletek benne kiformalódtak. A parton ülők nem tudhatják, hogy mi az, viharos vizeken csónakázni. Tehát a becsület és személyi hűség még itt tart, de

325 *Németh Ferenc* (Kecskemét, 1899 – USA, 1987): katolikus szerzetespap, fizikus, 1927–60-ig a jezsuita rend tagja. A teológiát Vácott végezte, 1924-ben szentelték pappá, majd a Ferenc József Tudományegyetemen fizika–kémia szakos tanári oklevelet szerzett. 1938-ban Pécsen, 1939 és 1944 között Kalocsán tanított. 1947-től Uruguayban, 1954–56-ban Ausztráliában, 1957–59-ben Olaszországban végzett főként lelkipásztori munkát. 1960-tól az USA-ban élt, itt átlépett a piarista rendbe. A momentumfizika (beleértve az általános mezőelmélet megoldását) felfedezője, Erdélyi L. István momentumelméletének folytatója és műveinek kiadója volt. Frank Nimrod, ill. Nimród Ferenc néven jelentetett meg több könyvet. Lásd: <https://oddbooks.co.uk/oddbooks/nimrod.html>

lehet-e így misézni, szentségeket kiszolgáltatni? Van, aki ilyet elbír, de én nem. Én mindenben egész magamat adtam. Számomra ilyen megoldásban továbbra is papként funkcionálni: becsstelenség és jellemtelenség. Nem csálhatom a világot. Itt valami megoldásnak kell jönnie, mert ezt a lélektani komplexust nem lehet sokáig kibírni.

Az egyház jelenlegi fejlődésével kapcsolatban van egy meglátásom, nem tudom, mit szól hozzá az Atya. Az egyházban ma minden a világi papság és az egyházmegyék kezébe kezd összpontosulni. A fejlődés az egyházközségi szervezetet használja fel minden munkára, s az A.C.-ba tömörít mindent. A szerzetes-papság önálló tevékenysége szinte naponta csökken, s lassan minden külső apostoli és kezdeményező munkában a helyi ordináriusoknak lesz alávetve. Ezt világosan látni az én esetemben is: egyetlen lépést sem tehetek az érsek engedélye nélkül. Tehát lassan teljesen megszűnik az a hatalmas kezdeményezés és erő, amit a szerzetes-papság jelentett az egyházban. Ma nem tudnánk elkezdni Paraguayban a redukciók³²⁶ alapítását, ma nem ostromolhatnánk meg Kínát vagy Indiát úgy, mint annak idején. Régen a kontinensekben gondolkodó nagy rendek önállóan vállalkoztak és alkottak nagyokat, ma erre nincsen jogi lehetőség, ma a kezdeményezések elbírálása, sőt megvalósítása is egy egyházmegye szűk kereteiben gondolkodó püspök sokszor törpe agyára van bízva. Elvész az egyház számára az a hatalmas lendítő erő, ami az önállóan működő szerzetes-papság volt, s helyette előtérbe nyomulnak a lesipuskás kis aulisták,³²⁷ aktafelsőrész-készítők, nagyképű plébánosok (cf. Halász Pál³²⁸ Szegeden!), s ezek összpontosítanak, regisztrálnak, jelentenek és elsőkélyesítenek. Nagyvonalú munkát Róma diktálhatna, de amíg a diktátum lejut a vidékre, semmi sem lesz belőle; egyelőre azonban még csak nem is diktál.

Holnap megyek Argentínába egy kis kirándulásra. Egy hétig csavarogni fogok a felhőkarcolók és pampák között. Ha majd megjöttem, hosszan írok, s leírom montevideói konferenciáim nagyon érdekes eredményeit. P. Németh jól van. Igen nagy lendülettel fogott a munkához. Szeretettel köszöntöm kedves jó Atyámat

a csavargó és lezüllött

[P. Nagy Töhötöm]

326 *Redukciók*: Amerika spanyol gyarmatainak megtérített indiánoknak misszionáriusok (főként jezsuiták) által létrehozott és vezetett települések.

327 *Aulista* (itt): Püspöki hivatalban dolgozó alacsonyabb beosztású pap.

328 *Cf.*: confer/conferatur (latin): vesd össze. – *Halász Pál* (1890–1958): apátkanonok. 1934-től Szegeden plébános.

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Montevideo, 1948. 01. 28.

Montevideo, 1948. jan. 28.

Drága jó Atyám!

Tegnap kaptam meg egyszerre Washingtonon keresztül kedves Atyámnak augusztus 31-i, október 26-i és november 13-i levelét. Az október 26-i levél a 22 oldalas nagy beszámoló.³²⁹ Mellékelve voltak egyéb levelek, de hiányzott olyan, amelyikről Atyám leveleiben említést tesz, hogy mellékeli.

Kimondhatatlan öröömre szolgált a sok-sok levél, de le is sújtott az a sok emberi hitványság és pimaszság, amelyekről kedves Atyám e levelekben beszámolt. Most ezekre a levelekre válaszolok, és nem írom még meg az én utolsó és érdekes küzdelmemet az itteniekkel, amelyikről egyik előbbi levelemben már tettem említést, az nagyon hosszú lenne, s most ki kell utaznom vidékre, és nem érek rá, hogy nyugodtan összefoglaljam az eseményeket. Veszem kedves Atyám leveleit, és sorra lapozva őket, válaszolok.

A választási küzdelmek megdöbbsentettek. Micsoda hősi erőfeszítések, és a másik oldalon milyen felelőtlen lelkiismeretlenség!! Csak gratulálni tudok kedves Atyáméknak. A *Hazánkat*, *Új Embert* és *A Szívet* többé-kevésbé rendszeresen kapom – végtelen hálás vagyok a küldésükért! –, és ezekből látom, hogy az az áldott jó Barankovics Pista³³⁰ mily igaz magyar és mily igaz keresztény. És mily hős is! Ezerszer üdvözlöm és ezerszer ölelem.

Említi kedves Atyám, hogy Eckhard³³¹ professzor Rómába fog menni, igazságot kérve a mozgalom számára. Nem tudom, elment-e a professzor úr, és sikerrel járt-e a küldetése. Én nem sok reményt fűzök hozzá, mert túlságosan ismerem a Vatikánt. A püspökök magatartása nem lepott meg. Egy-kettő kivételével vagy korlátolt emberek (nézzünk meg egy Péterit³³²!), vagy gyávák. Nem terelik az Istent birkanyáját, hanem csak lépkednek a bogyók után. Az itteniek sem különbek egy fokkal sem, sőt. Az előző montevideói érsek, akit nyugdíjba küldtek, s most Argentínában éldegél, nyíltan tartotta szeretőit, és engedte ellőversenyezni az egyházmegye két és fél millió pesóját, amelyet szeminárium építésére gyűjtöttek össze. A jelenlegi kapucinus érsek pedig épp olyan tirranus, mint Mindszenty úr. [...] ³³³ Hogy a tetejébe korlátolt is, ez már vele jár, mint esküdttel a nadrág. Tel-

329 Ez a hosszú levél nem maradt fenn Nagy Töhötöm hagyatékában.

330 *Barankovics István* (Polgár, 1906 – New York, 1974): hírlapíró, a keresztényszociális irányzatú Demokrata Néppárt elnöke 1945-től annak 1949. évi önfeloszlatásáig. 1949-ben emigrációra kényszerült. 1950-től a Magyar Nemzeti Bizottmány végrehajtó bizottsági tagja, majd 1951-től vallás- és közoktatásügyi bizottságának vezetője volt; 1958-tól haláláig a Közép-európai Kereszténydemokrata Unió (CDUCE) elnöki tisztségét töltötte be.

331 *Eckhardt Sándor* (1890–1969): a Barankovics István vezette Demokrata Néppárt képviselője, irodalomtörténész, a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

332 *Pétery* (1939-ig *Petró*) *József* (1890–1967): váci megyéspüspök 1942-től; 1953-tól házi őrizetben Hejácén.

333 Személyiségi jog védelme miatt itt egy mondat kimaradt.

ler Frici³³⁴ a napokban érkezett meg Rómából. Írásai azonban Brazíliába szóltak, itt csak átutazó vízuma van, de itt akar megtelepedni egy időre. Nos, az érsek bekérte írásait, aztán hívatta. Az audiencia az előszobában folyt le tanúk előtt, tehát hitelesen, és tartott összesen 2-3 percig. Első szava az volt, hogy miért visel piros cingulumot. Mert 18 éve szentszéki tanácsos vagyok, volt a válasz. Vegye le a cingulumot, megtiltom, hogy itt viselje, úgymond a szelíd lelkű kapucinus érsek. Ez volt az első két mondat. Aztán így folytatta az érsek: Papírjai nem megfelelőek, azonnal táviratilag kérjen új papírokat a congregatio consistorialistól,³³⁵ és a misézést csak azért engedem meg egy hónapra, mert a vicariusom ezt már megengedte, de utána suspendálom, ha addig nem jön meg a válasz. Ezzel sarkon fordult az érsek úr Ölegmagasabb excellenciája, és az Úr Jézus nevében eltávozott. Hogy megkérdezte volna, hogy hát éhezett-e odaát és szenvedett-e sokat? Pihent-e már itt eleget, lemosta-e az út izzadságát? Jöjjön, megölelem, mint Krisztusban testvért. Atya! Felelősségem tudatában mondom, hogy az audiencia szórul szóra csak ennyi és csak ilyen volt. A buenosi bíboros pedig immár harminc millió pesót gyűjtött össze csak egy bankban, a többiről nem tudnak, s mindezt saját nevében, köztudomásúan a rokonok számára. Papokat még nem hallottam úgy káromkodni, [mint] amikor ezt nekem a napokban odaát mesélték.

De lapozom tovább Drága Atyám leveleit. A legénymozgalom (KALOT, KAPSZ, egyházközségi legények...) programja, vezetése: mennyi öröm és mennyi szenvedés. A munkatársak áldott hűsége, Meggyesi életszentsége, Atyám furfangja. P. Fricsyt³³⁶ és P. Kollárt³³⁷ melegen üdvözlöm. A többi munkatársakat is üdvözlöm. Az *Erős nép*³³⁸-et nem kaptam meg. Érdemesebb egyenesen küldeni mindent ide a címemre, jobban megérkezik, mint „barátaink és jóakaróink” közvetítésével. Emberfeletti az a küzdelem, amit Atyáék otthon folytatnak. Hit kell hozzá, óriási természetfölötti hit, s ez az, ami belőlem kiveszett. De erről majd később.

A jezsuita vonalon P. Provinciálistól sohasem is vártam többet, mint amennyit ma nyújt. Ő volt az a látnok, aki esküdött annak idején Franco vereségére, majd a németek győzelmére, s még vagy tíz hasonló „bevált” eseményre. Egy

334 *Talabér* (1946-ig *Teller*) *Frigyes* (Visegrád, 1899 – Dél-Amerika, 1955 után?): pap, zene-tudós. 1932–35: Rómában posztgraduális tanulmányokat folytatott, a Pontificio Istituto di Musica Sacra-n kitüntetéssel szigorlatozott és doktorált. 1936-tól a Pázmány Péter Tudományegyetem Hit-tudományi Karán az egyházi ének és zeneirodalom szakán tanár. 1942-től 1947 végéig Rómában kódexeket kutatott; ezt követően Rómából Dél-Amerikába települt. Montevideóban a Sacre Coeur Kollégium tanára lett, az érseki szemináriumban megszervezte az egyházzenei tanszéket. Több levele megtalálható Nagy Töhötöm hagyatékában (OSZK Kézirattár 216/434).

335 *Sacra Congregatio Consistorialis*: a mai Sacra Congregatio Pro Episcopis (Püspöki Kongregáció) elődje.

336 *Fricsy* (*Fritsi*) *Ádám* (1914–1988): jezsuita szerzetes, pap, kongregációvezető, egyháztörténész. 1950–53-ban a kistarcsai internálótáborban. A későbbiekben egyházmegyei szolgálatban.

337 *Kollár Ferenc* (1912–1978): jezsuita szerzetes, tanár, szerkesztő, 1953-tól 1975-ig az (illegálisan is továbblétező) magyar rendtartomány provinciálisa.

338 Sinkó Ferenc: *Erős nép*. Budapest, Magyar Központi Híradó Ny., 1947.

okos ember, akiben azonban a teológiai témákon kívül mindenben a szenvedély dominál. Sok emberrel tárgyaltam már életemben, de keveset találtam, aki oly nyugtalanul, oly szenvedéllyel tárgyalt volna, mint ő. Ilyenkor még a teste is csupa mozgás, csupa gesztus. Pontosan ilyen nehéz időkre való ember.

P. Varga az örök kétkulacsos: jóban lenni mindkét féllel. Olcsó, de háládatlan szerep: a végén sehová sem tartozik. De azért nem felejtjük el neki, hogy szólt jó szót is az érdekünkben. Ő is a „gens sui prodiga”³³⁹ egyik tipikus példánya. Egészen más típus a szegény, a lelkiszegény Vadúr.³⁴⁰ Az világeletében mindig egy nagykutya mellé dörgölődött, és annak lett fanatikus csatlósa. A tengerben vannak a cápáknak ilyen hűséges kishal-kísérőik. Nos, ez a Vadúr. Valamikor mindenki ganéjt ért, csak P. Bangha tüsszentése is már elég volt, hogy émelyítően áradozni kezdjen ez a legönállótlanabb véleményű kishal. Ma egy új cápához csatlakozott, Mindszentyhez. Mindig csak dörgölődni, mert tudat alatt érzi saját kicsiségét, s így a nagyok árnyékában egy kicsivel több jut neki az elismerésből, és főleg nem kell törnie a fejét eredeti gondolatokon (hiába is törné szegény!), elég szajkózni azt, amit az imádott „nagy” elpotyogtat. Regényfigura. Állítom, hogy benne lesz a könyvemben, előre megörvendeztetheti ezzel a jó hírrel Atyám ezt a gögcsomót. Emléke élni fog, és egy nemzedék fog röhögni rajta, amint egy görbe gumicsővel állandóan igyekszik önmagát nagyobbá felfújni azon a bizonyos lukon keresztül. Nagy örömet szerezne vele nekem Atyám, ha megmutatná neki levelem ezen kisdéd részét. Külön gusztussal rajzolgom máris egyébként módfelett üres és hitvány alakját. A végén aztán majd meghúzom a láncot, és rázúdítom a vizet. Ez lesz könyvemben a temetése.

Nagyon hálásan köszönöm Drága Atyámnak, hogy dolgaimat elküldötte utánam. Már megkaptam a listá[já]t is P. Némethől az útban lévő dolgoknak, könyveknek, jegyzeteknek. Még nem érkeztek meg, de bizonyára megjönnek.

Legfájdalmasabb számomra, hogy nem tudok anyagi segítséget küldeni. Vegye tudomásul, Drága Atya, hogy koldultam, de még annyit sem tudtam összeszedni, hogy az itteni kis indulást tisztességesen tudnám finanszírozni. Milliomosoknál mutogattam a KALOT-fényképeket. Ígértek, és a végén egy fillért sem adtak, kávéat azonban még a napokban küldeni fogok. Félkilós csomagok érkeznek meg a legbiztosabban. Folytatólagosan fogok küldözgetni kávéat. Legalább valami kis segítség lesz. Bolla Kálmán számára minden összeköttetésemet megmozgattam, hogy szerezzek neki hivatalos beutazási engedélyt. Nem adnak ki, csak igen nagy megvesztegetésre. Uruguay amolyan kis Románia.

Kedves Atyám helyzetjellemzése és diagnózisa kb. helyes. Ma már nem vagyok ezekben biztos magam sem, mert elvesztettem minden komoly összeköt-

339 Prohászka Lajos írja *A vándor és a bujdosó* című művében: „A magyarság a pazarlás népe. *Gens sui prodiga*. Elhullogatja értékeit, elfelejti vagy másoknak hagyja őket, s amit létrehozott magából, soha sem áll arányban – legalábbis más népek hasonló irányú teljesítményeihez viszonyítva – azzal az erővel és áldozattal, amit reá fordított.”

340 *Vadkerti Béla* (Szabadka, 1904 – Róma, 1968): jezsuita szerzetes, tanár, kongregációvezető. 1949/50 tájékán emigrált, Olaszországban és az NSzK-ban működött.

etést, és a nagyközönség általános tájékozottságára vagyok utalva. Azt hiszem, néhány évig még várni kell, de aztán nincs mentség. Bár lehetséges, hogy hosszú évtizedekre így marad kikristályosodva, ahogyan ma áll a helyzet.

Most aztán a végén magamról is egy keveset. Abszolúte őszinte leszek: a teljes belső lelki összeomlásom naponta kimélyül. Csalódtam mindenben, most a végén már magamban is. Tökéletesen elvesztettem a hitemet az egyházban és minden vele kapcsolatos dologban. Már csak úgy egy Istenben hiszek, aki nem egészen olyan, aminőnek mi megrajzoljuk. Küzdök kegyetlenül az ellen, hogy kilépjek, és itt hagyjak mindent, mert a becsület Atyámhoz köt. Ön az egyetlen egy szál, ami még itt tart. Egyetlen és utolsó! De nem tudom, hogy ki fogom-e bírni a harcot? Értse meg, Drága Atyám, naponta misézni hit nélkül, az ostya fölé hajolni, és kimondani a konszekrálás szavait, amikben nem hiszek és komédiának tartok. Naponta gyóntatni, amiben nem hiszek, tanácsokat adni, amikben nem hiszek. Vagy elimádkozom a breviáriumot, s akkor bosszankodok és szitkozódok, hogy ilyen öreg zsidó dolgokat kell nekem recitálnom, vagy nem imádkozom el, és akkor halálos bűnöket gyűjtök fel. Imádkozzam a rózsafüzért? Atyám tudna imamalmot pörgetni naponta? Értse meg kétségbeejtő helyzetemet! Nem az az ember vagyok, aki tud sokáig belső meggyőződése ellenére élni. Katasztrófálisan és végérvényesen kiveszett belőlem minden hit. Minden papi ténykedésem a legbelső ellentmondást váltja ki belőlem, és képmutatónak, hitvány farizeusnak tűnök fel önmagam előtt, hogy végzem ezeket a papi funkciókat minden meggyőződés nélkül. Ha felületes lennék ezekben a dolgokban, amelyek a meggyőződéssel függnek össze, itt tudnék maradni, de jól ismer engem, Kedves Atyám, hogy én élem a dolgokat, a hitet, a meggyőződést, és ha nem élem, akkor számomra semmit sem jelentenek, s ez esetben nem tudok mellettük kitartani. Így számoltam fel egy perc alatt világi életemet, és léptem be a rendbe, mert nem láttam értelmét a világi életnek. Ma ugyanígy nem látom az értelmét a papi életnek. Egyszerűen nem látom, és ekkor már nincs, ami itt tartana. És ez az egész komplexus naponta oly rohamosan mélyül, hogy már fél- vagy talán egész-bolond vagyok a belső ellentmondásoktól. A hideg ráz, amikor nekiöltözködöm a misének. Ezt nem lehet kibírni. Becstelen ember megteheti, de én nem tudok felöltözni cifra ruhákba és mozogni bennük oltárok előtt, amikor ennek semmi értelmét nem látom!!! Ha itt hagyom a rendet, ezért megyek el: nem bírom elviselni ezt a katasztrófális belső ellentmondást. Az is lehetséges, hogy addig húzom a dolgot, míg végleg megbolondulok, s ez megváltás lesz a számomra. Lehetséges, hogy talán az hozna vissza még egyszer az egyházba, ha egy időre elhagynám, tisztességesen élnék, dolgoznék valamilyen gyárban vagy akárhol, hiszen páterek is mennek néhány provinciában gyárba dolgozni, s aztán egyszer talán megint feltámad bennem a vágy a hit után. Messzire élve a családi háztól, az ember a végén visszavágyik.

Várom Drága jó Atyám válaszát. Főleg azonban imádkoznék csodáért, mert az még megmenthet engem. Szeretettel köszöntöm az összes kedves ismerőst.

Tn. Agreda³⁴¹ főnöknőnek külön írok Esztergomba, most kaptam meg az ő levelét is. Benker bácsinak meg ide mellékelek egy rövid levelet, vágja le az Atya, és adja oda neki.

A régi hűséges szeretettel és ragaszkodással bajtársa

Ui.: Teller Frici ügye maradjon teljesen titokban magunk között, neki kellemtelen volna, ha kiszivárogná az ügye.

Benker József úrnak³⁴²

Montevideo, 1948. jan. 28.

Kedves jó Náci Bácsi!

Drága Barátom!

Kimondhatatlan örömet szerzett nekem kedves leveled, amely hosszú világcsavargás után csak tegnap érkezett meg ide hozzám a messze idegenbe. Gratulálok az új munkáidhoz. P. Kerkai is nagyon szépen írt róluk. Mily nagy öröm a számomra, hogy ismét együtt dolgozhatunk. Emlékszel, hogy hányszor beszélgettünk arról, hogy lesz idő, amikor majd így kell hogy dolgozzunk. Jósolataid vérszesen beváltak! Főleg az szerzett igen nagy örömet a számomra, hogy ismét megtaláltad lelked egyensúlyát és önmagad becsülését. Ezt sohasem is volt jó elveszteni, de mi, férfiak már ilyenek vagyunk, hogy nagy bennünk az önérzet, és akkor is kezdjük magunkat aláértékelni, ha a sors volt hozzánk kegyetlen, és nem a mi hibánkból jutottunk nehéz és dologtalan sorshoz.

P. Kerkai hosszú beszámolója bemutatta nekem azt a sokszínű és értékes munkát, amit otthon végeztek. „Hej, ha én is, én is köztetek lehetnék...!” Jómagam itt vitézkedem szintén ezer nehézség között. Itt az állapotok még a múlt század elejéről maradtak fenn: a munkásokat itt jobban nyúzzák, mint bárhol, és főleg a falusi proletároknak, az úgynevezett peonoknak van egészen embertelen sorsuk. De ezt a szót, hogy „embertelen”, vedd szó szerint. És a bajt tetézi, hogy ezek a szerencsétlenek még csak nem is akarnak ebből a sorsból kiszabadulni, még csak igényük és fogalmuk sincs egy jobb, magasabb életről. Ti azt el sem tudjátok ott, Európában képzelni, hogy hogyan élhetnek itt emberek valóságosan úgy, mint az állatok. Pedig ez így van. Nos, ezeket kezdem én szervezni. Nem leányálom!!! A legutolsó pedig a bajoknak, hogy az egyházi felettesek részéről is tökéletes a meg nem értés.

Drága jó Náci Bácsi, szeretettel köszöntöm feleségedet, azt az áldott jó aszszonyt és a csodálatosan hűséges, becsületes, immár családtag Marit.

A jó Isten áldjon meg, szeretettel ölel öreg cimborád, a régi.

341 Tn: Tisztelendő nővér. Nagy M. Agréda (1890 körül – 1954): szatmári irgalmas nővér, tanítónő, iskolaigazgató.

342 Talán: Benker József (szül. 1891): ezredes, a LOK (Leventegyesületek Országos Központja) tisztje; ilyen minőségében kapcsolatban állt a KALOT-tal és Nagy Tőhötömmel.

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Róma, 1948. 02. 11.

+!

Róma (secretum severissimum³⁴³!), 1948. II. 11.

Drága Töhi Atyám!

Bizonyára meglepetést okoz a fenti dátumozás. De a közöttünk levő testvéri és bajtársi szeretet mindent megmagyaráz. Nem tudtam nyugodni, kéthetes bujkálással szerencsésen ideérkeztem. Azt hallottam ugyanis, hogy Ön „valahol Európában” tartózkodik; így is írta ezt Fr. Zrínyi Hollandiából. Gondoltam, ez biztosan Rómát jelenti, ahol Ön dönteni akar saját élete és halála fölött. Nem akartam távol lenni ettől az alkalomtól. Amint ugyanis egyszer már megírtam, az Ön balra döntése az én lelkemen is olyan sebet ütne, hogy szinte ki sem hervéném soha.

Itt aztán tárgyaltam – teljesen inkognitóban mindenki előtt, leszámítva az elkerülhetetlen kapcsolatokat! – R. P. Assistenssel, P. Leiberrel,³⁴⁴ délután várt A. R. P. Generális.

Meggyőződtem világosan arról, hogy Töhi atya elgondolásait és tehetségét igen nagyra értékeli ma is. De meg vannak arról győződve, hogy szél ellen a legjobb füttyös sem boldogul a legszebb áriával sem. Erre nem elég hatalmas a Jézus Társaság sem. Lassú, szívós munkával siettetni lehet a fejlődés bizonyos jelenségeit, de kierőszakolni nem. Maguk a forradalmak is megérett döntések erőszakos lépései. Dél-Amerikában elég a talajt készíteni, civil vezetőket, papokat áthangolni elkövetkezendő nagy változásokra. Közben jöhet egy olyan főpap, aki megérti az idők szavát. S Isten Országában máglyán elégni is lehet olyan hasznos az ügynek, mint világgraszoló sikerrel dolgozni.

Ez a nézet cáfolhatatlan emberi bölcsességen és teológiai látáson alapszik.

P. Leiber újból, szinte becsületszávára kijelentette, hogy a Szentatyának fogalma sincs arról, miért kellett Önnek Dél-Amerikába mennie. De ezt úgy mondta – kérdés nélkül –, hogy becstelenség volna kételkedni a szavában. Azt is hozzáfűzte, hogy ha P. Nagy visszatér, meg fogja kérdezni tőle a Szentatya, miért ment oly messzire. „Ha szó esik P. Nagyról – folytatta P. Leiber –, mindig mosolyogva emlékszik vissza reá a Szentatya.”

Íme, így állnak az ügyek a Vatikánban és a Curián. S tessék hinni nekem, hogy igen alaposan figyeltem a szavakra és az arcmozdulatokra!

Rettenetes benyomást keltene ezek után, ha Töhi atya valami végzetes lépésre szánná el magát. Az elhatározást felületesnek és téves indoklásnak minősítenék. Persze ez árnyékát rávetné arra az irányzatra is, amelyért annyit dolgoztunk,

343 *Secretum severissimum*: legszigorúbb titok.

344 *Robert Leiber* (1887–1967): német jezsuita, egyháztörténész, XII. Piusz pápa magántitkára (már 1925 óta munkatársa volt a későbbi pápának, amikor Pacelli még nunciusként képviselte a Szentszéket Németországban).

s most már elég sokat szenvedtünk is. Komolytalan döntések kételyt ébresztenének ügyeink komolysága felől.

Nem is szólok arról az iszonyú rombolásról, amelyet a bennünk bízók lelkében egy ilyen tragédia véghez vinne. Pedig többen szeretnek minket, mint gondolná. A Rendszerben az egész fiatalságunk hogyan tekintett fel ránk! Munkatársak, közvélemény – hogyan csalódnék bennünk.

S kevés számú, de befolyásos ellenfeleink diadala! Ugye, mondtuk, hogy ezek nem komoly emberek, ugye mondtuk, hogy szellemiségükkel szemben gyanúperrel kell élni!

Ezt a vereséget és ezt a diadalt nem szabad elősegítenünk, Atyám! Inkább a lassú, sorvasztó vértanúságot!!

Tudom, hogy drága Atyám lelke most éjféli sötétségbe van burkolva. Irtózatos megisméltlődése ez Jób sorsának – átérzem lelkem mélyéig. De kérdezem, nem jobb-e ülni a szemétdombon Jóbbal, mint rettenetes sebekkel megverve idegen világban csatangolni. A fájdalom megmaradna, és a támpont elvesznék...!

Miséztem Önért, drága Atyám, sokan imádkoznak és szenvednek gyógyulásáért. Azért tartom lehetetlennek a sötétség végleges voltát, mert Atyám kínlődásában nagy szerepe van két szeretetnek: az Egyház iránti szerelemnek és a megcsalt szegény emberek iránti szeretetnek. Lehetetlen, hogy Isten ilyen lelkületű embert véglegesen magára hagyjon! Egyszerűen lehetetlen!!

Hogy meddig tart, nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy lépésről lépésre tapogatózva az éjféli sötétben is tud tovabotorkálni az ember, s annyi ereje még mindig megmarad, hogy kiáltani vagy legalábbis sóhajtani, esetleg Jóbbal együtt káromkodni is tud.

Ezt tessék tenni addig, drága Atyám, amíg meg nem virrad, vagy hirtelen a keze egy villanykapcsolóra nem akad.

Látta volna, hogy az Ön drága lelkű húga is mennyire aggódik Önért, s hogy megütköznék az ő keménykötésű férje, ha Töhi meg nem birkózik a mostani nehézségeivel.

S hogy fogunk nyakába borulni kedves Töhi Atyának mindnyájan, ha az elveszésbe indulásból újra megtalálhatjuk. S kezdem biztosra venni, hogy ez így lesz.

A Generalácián³⁴⁵ elnéztem egyik japán vértanúnk képét, amint az a lassú tűzben eléggő szentet ábrázolja. Talán a jelen japán lehetőségek nagyrészt az ő kínjainak gyümölcsei. Önre gondoltam azonnal, kedves Atyám. Nem is tudja felmérni, hogy mozgalmunknak s főként eszméinknek milyen becsületet teremtett Ön itt. Nemcsak szavakból derül ez ki, hanem például abból is, hogy a Szentatya P. Leiber útján megint anyagi segítséget nyújtott, amellyel karácsonyig szépen eldöcögünk.

345 *Generalácia*: rendfőnökség.

Lássa, Atya, ott nem tudott szerezni támogatót, s mégiscsak Ön szerzett itt. Ez a felfogás az én legőszintébb meggyőződése.

S valóságos csodák történnek odahaza. Jelenleg több szál fut össze a kezemben, mint régen (pl. az egész falusi férfimozgalom is az enyém), persze mindez titokban, a kulisszák mögött intézve. De baj ez? A munka megy, a munkatársak hősiiesen küzdenek. Most beszéltem meg P. Leiberrel egy album összeállítását, mely szerint hasonló benyomást fog kelteni a Szentatyában, mint az Öné keltett annak idején.

Most tessék elgondolni, hogy a Meggyesik, Szaladosok³⁴⁶ s a többi igahúzó hősök lelkében úgy él Töhi Atya emléke, mint egy dinamikus eszme, amely egyszer fizikai valóságában is szántotta a talajt. S ha most ezek az emberek azt hallanák, hogy nem hősi halál, hanem egyfajta öngyilkosság áldozata lett Töhi Atya... Hátborzongató még a gondolata is...!

S ahogy alapos megfigyelésre, érdekes szépségben mutatkoznak meg a mi ügyeink körvonalai, úgy van ez a nagy Világegyházzal is, ezzel a mély történelmi titokkal. Egyéni életben a *mysterium crucis*,³⁴⁷ a történelemben az Egyház titka – a kettő összefügg, együtt világosodik meg vagy együtt sötétül el számunkra!

Tehát, drága Töhi Atyám, szegezzük le, hogy még semmi sem veszett el, sőt minden jóra fordulhat – igen-igen jóra. S ebben én nagyon bízom, s kérem is könyörögve az Isten Anyját a mai ünnepen.³⁴⁸

Szeretném az én szerény testvéri jótanácsaimat is elmondani:

1. Jó volna, ha az Atya becsületből mindent megpróbálna egy ideig Dél-Amerikában szóval és írásban, hogy a katolikus szociális mozgalmat előbbre vigye.
2. Ha úgy látszik, hogy egészen kilátástalan a küzdelem, tessék hazajönni, s folytatjuk együtt a kulisszák mögötti munkát. Atya inkább tollal (menyiszer vágyott erre!), én meg inkább a szervezési munka irányításával. R. P. Provinciális szívesen hazahívja Atyát, ha kérjük ezt.
3. Addig is egyéni életének türelmes továbbépítése vagy legalábbis megtartása, ahogyan az annyiszor sürgetett s most már bizonyára odaérkezett naplója szerint valamikor már sikerült.

Ügyeink jellemzésére csak ennyit: a tárgyalások végső eredményeként mondhatom, hogy eszméink töretlen fényben ragyognak a legfőbb fórumok ítélete szerint is; továbbá bizonyos despotizmus számára biztosan, ha lassan is, kezd a kerék lefelé fordulni...

Kedves Töhi Atyának sok szívós erőt és kedvet kíván

„jóban-rosszban hűséges kenyerespajtása”:

P. Kerkai Jenő

346 Szalados Sándor (?–?) a szatmárnémeti KALOT Népfőiskola igazgatója.

347 *Mysterium crucis*: a kereszt titka.

348 Mai ünnep: február 11. Lourdes-i Szűz Mária ünnepnapja.

Ui.:

1. Válaszában tessék vigyázni, hogy ki ne derüljön az én római utam, mert a házban egyedül R. P. Provinciális tudja.
2. Vonatom indul, egy Kompart spion már érdeklődött, tehát igen röviden csak ennyit: A. R. P. Generális olyan szeretettel és megértéssel beszélt az Ön soráról, hogy csaknem elsírtam magam.

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Montevideo, 1948. 02. 27.

Drága jó Atyám!

Montevideo, 1948. II. 27.

Február 11-i levele módfelett meglepett és még inkább módfelett megörvendtetett. Pompás bravúr volt és pompás eredmény járt vele. Igazán gratulálok hozzá. És a szándék is, ami az első indítást adta, mily szép és szent volt. Köszönöm Kedves Atyámnak! Erről azonban itt többet most ne beszéljünk. Inkább beszámolok néhány eseményről, ami velem azóta történt.

Január-február itt a legnagyobb kánikula. Ezt az időt arra használtam ki, hogy megismerjem Uruguay agrárviszonyait egészen közelről. Sokat olvastam már róla, sokat beszélgettem e problémákról, de más az, közelről nézni és tapasztalni. Végiglátogattam az összes gazdálkodási formákat. Voltam kisbirtokokon a főváros környékén, voltam távolabbi tejjgazdaságokon, és elmentem közel két hétre ki a végtelen pampák nagybirtokaira is, ahol 10 000 holdon 3-4 peonnal (olyan, mint az észak-amerikai cowboy) gazdálkodnak, kizárólag marhát és juhot tartanak. Rendkívül gazdag tapasztalatokat szereztem. Beálltam én is dolgozni. Taláris nélkül, peonruhában, lóháton jártam a nagybirtok végtelennek tetsző határát, leégtem feketére, tereltem csordákat, dolgoztam birkákkal, s összeismerkedtem az itteni zárkózott néppel. Tudom, mi a bajuk, mi a panaszuk, kérésük. Estente pedig a nagybirtokos családokkal beszélgettem éjfél után kettőig szinte kizárólag mindennap.

A föld teljesen kihasználatlan. Istállózatlan marhatartás. A jószág legel, hente egyszer-kétszer megnézik, hogy van-e közte beteg, dögölt-e meg néhány, azokat lenyúzzák, a hús és a csont azonban ott marad a madaraknak. Időnként aztán a kiválogatott kövéreket felhajtják Montevideóba. Erre az alkalomra szerződtenek úgynevezett „tropero”-kat, hajcsárokat (ilyenek lehettek a mi hajdúink valamikor, akikről törvény volt, hogy le lehet őket nyugodtan lőni). Ezek a troperók kiszáradt acélemberek; lóháton élnek, esznek és alszanak, senki nem tudja, hogy van-e és hol van a lakásuk. A kés mindig az övükben hátul a csigolya táján. A lasszót a peonok és a troperók is oly tökéletesen kezelik, hogy az egyszerűen bámulatos. A kiszemelt állat vadul vágat, a peon lóháton szinte úszik a levegőben, s lassan forgatja a feje fölött a lasszó hatalmas karikáját; a következő pillanatban, elég nagy távolságból, a lasszó rácsapódik az állat fejére, de úgy, hogy a nagy karika eleje levágódik az állat első két lábára, s azt odarántja és szorítja a megvadult állat fejéhez. Több mázsás állatok hatot-hetet hemperegnek a földön, s bögve igyekeznek szabadulni, de akkor a boleadora³⁴⁹ már a másik két lábukra csapódott. A boleadora egy kb. kétméteres szíjból font kötél, két

349 *Boleadora* vagy *bola*: Háromágú borszíjon függő nehéz börgolyókból álló vadászfegyver, állatbefogó-szerszám.

végén elég súlyos kövel, régi indián fegyver, valósággal összekötözi az állatot. Ezután jön a veszedelmes operáció, az állat gyógyítása, szarvának fűrészelése, mert görbén nőtt, s kezd befürödni a pofájába... stb. Ez a romantika. Ehhez tartozik még estente látni, amint lovas jön a messzeségből, és az elmaradhatatlan kutya hűségesen kíséri. Festői látvány egy-egy csorda felhajtása is. Nagy-nagy messzeségekben egy-egy kis facsoport, egyébként fű és fű mindenütt, ház 30-40 km távolságokra ha van. És e végtelen területeken a marhák százezrei, sőt milliói legelnek. E föld egyetlen igazi gazdagsága. Montevideóban aztán konzervgyárak és börgyárak hosszú sora. Az export 90%-a hús és bőr és gyapjú.

Vannak haladó szellemű nagybirtokosok, akik szeretnék intenzívebb gazdálkodást kezdeni – meglátogattam néhány ilyen is! – de képtelenek, mert nem kapnak munkást. Aki nem hal éhen, az itt már nem dolgozik. A szegény emberekben semmi, de semmi ambíció nincs. Oly nyomorúságos „rancsókban” laknak, mint a mi szegényebb cigányaink. És a vérfertőzés talán minden családban obligált kötelesség! Egyszerűen elképesztő. Tudni kell, hogy keverék, szép testű és forróvérű nép. Voltam oly nagybirtokosnál (*esztanszeró*, a nagybirtok maga: *esztanszia*), aki saját kezével felszántott 8-10 holdat, és saját kezével bevetette kukoricával és napraforgóval, mert nem kapott munkást. Végigjártuk kettesben az új kezdeményezést. Csaknem elsírta magát ez a kemény férfi, mert a papagájok a termés háromnegyed részét már megették, és a többit a hangyák lepték el oly óriási tömegben, hogy egész munkája egyszerűen megsemmisült. Idén tavasszal sáskajárás is volt. Valóságos felhőkben jöttek. Borzalom volt nézni!!

A haladóbb nagybirtokosok már tudják, hogy az intenzívebb marhatartás volna a jövő útja, azaz állattartás összekötve oly agrárgazdálkodással, amelyik elősegíti az állat hizlalását. De képtelenek áttörni a nép végzetes lustaságán. Meglátogattam egy nagybirtok kiszakított területét, ahová új telepések jöttek ezelőtt nyolc évvel. Húsz szlovák család és öt uruguayi. Az uruguayok földje félig sincs megművelve, házaik nyomorúságos rancsók, s a tizenöt évre megállapított fizetéstörlesztésből még csak öt évet fizettek ki. A szlovák családok földjét élvezet volt megnézni. Dolgoznak rajta, mint az állatok, de mind a tizenöt évet már előre kifizették, gyönyörű kis európai stílusú házaik ott állnak szép sorban a hosszú út mentén, kb. fél kilométer távolságokban, úgy, amint földjeik távolsága azt kijelölte. A termés is elég jó volt, de nagyon meg vannak akadva a szállítással, mert az utak nagyon rosszak, és a távolságok szinte megjárhatatlanok. S mégis prosperálnak, haladnak. Tehát lehet új utakat törni, de európai ember kellene hozzá.

Amit eddig leírtam, az az ország területének 85%-a. A főváros környékén aztán egy vékony gyűrű van agrárgazdálkodásra berendezkedve. Kissé távolabb, már a pampák felé, vannak a tejgazdaságok, amolyan intenzívebb marhatartással. Ez a vékony gyűrű látja el agrárterményekkel és gyümölccsel még a pampák belsejében levő kisebb-nagyobb városokat is. Mert vannak városok az ország belső területén, pl. Salto kb. 80 000 lakossal, de még Salto is Montevideóból, 400 km-ről hozza a lisztet, zöldséget és gyümölcsöt. A zöldséget is!! Mert az

ország belső területen olyan nép lakik, amelyik nem akar komolyan dolgozni, legfeljebb elmegy peonnak vagy troperónak, s lóháton leéli az életét. Végigjártam a főváros környékén lévő kisgazdaságokat is. Legtöbb európai telepes: borbélyok, lakatosok, pincérek, akik itt földművelésre adták a fejüket, és mind meggazdagodtak. Egész kis zárt telepekben is élnek. Gyönyörű szép és csodásan megművelt területük van a svájciaknak, a városka neve is: Colonia Suiza.³⁵⁰ Vannak olasz, francia, német, cseh telepek, és elszórtan közöttük bennszülöttek is gazdálkodnak. Sok magyar is van, de ezek nem zárt településben helyezkedtek el.

Most veszem észre, hogy egészen elragadtattam magamat, és beszámolót írtam az itteni gazdasági helyzetről, pedig talán nem is érdekli kedves Atyámat. Annyiban érdekli, hogy ezekkel kellene nekem valami mozgalmat kezdeni. Emberi erők számára csak a főváros környékén lévő gazdaságok ifjúságanyagaival lehet valamit elkezdeni. A pampák peonjai össze sem szedhetők, s a belső városok környéke oly emberanyaggal rendelkezik, amiből csak a jó Isten csodája tudna mozgalmat kifacsarni. Ehhez járul, hogy az egyházi főső vezetés nem is akar engedélyezni más munkát, mint katekizmusoktatást, ez pedig természetesen nem kell ezeknek az embereknek. Az alsópapság pedig hasonló erényekkel rendelkezik, mint a nép maga, lévén annak a gyermeke. Az a néhány pap pedig, akik komolyabban dolgozni akartak, az érsektől kivégezve kis eldugott plébániákon káromkodnak, mert ez a mi érsekünk még nagyobb despota, mint a híres Mindszenty. Még nem láttam embert, aki annyira féltékeny lett volna, hogy mindent egyedül csak ő csináljon. De legalább csinálna valamit, ám csak hegedül és rádiózik egész nap.

Egy pillanatra még visszatérve az ország gazdasági jellemzéséhez, a fentiek alapján már maga, kedves Atya is, meg tudja fogalmazni az itteni KALOT gazdasági programját: kiterjeszteni, kiszélesíteni a főváros körüli, gazdaságilag megművelt földeket, hogy ne kelljen behozni búzát s egyebeket külföldről, mint ez nagyon gyakran előfordul; hasonló megművelt földek gyűrűjét megteremteni a belső városok körül, hogy ellássák önmagukat; a végtelen pampákon földek feltörésével lassan áttérni az intenzív állatgazdálkodásra; szövetkezeti alapon feldolgozó üzemeket létesíteni az ország belső területén, hogy a roppant távolságok és erkölcstelen közvetítő kereskedelem veszteségei kiküszöbölhetőek legyenek. Ezek a legfőbb problémák. Aztán sok kicsi csatlakozik ehhez. Előfeltétel pedig a nép megnevelése, emberibb életre való rávezetése, külföldi telepesek beengedése, ami elől jelenleg Uruguay teljesen elzárkózik.

Közben találkoztam vidéken igen szép és értékes, veszendőbe menő népművészettel, amiről itt, a fővárosban nem is tudtak, és nekem azt mondták egyhangúlag, hogy ez már teljesen kiveszett. Remek bőrfonásokat találtam eldugott asztansziákon.³⁵¹ Felkutattam egy öreget, és találtam egy fiatal fiút is,

350 Helyesen: *Colonia Suiza*. Jelenlegi neve (1952 óta): *Nueva Helvecia*. Kisváros Montevideótól 120 km-re, 2011-ben már 10 600 lakossal.

351 *Estancia*: legeltető szarvasmarha-tenyésztéssel foglalkozó mezőgazdasági birtok Dél-Amerikában.

aki gyönyörűen dolgozik cérnavékonyra vágott bőrrel. Csodálatosan szép óraláncokat, függőket csinál a legfantasztikusabb mintákkal. Nem is beszélve az igazi művészi fonású lasszókról, boleadorokról és lószerszámokról, amelyeket ezüsttel és arannyal vernek ki. Egészen szegény peonoknak is van ezüsttel, sőt sok esetben arannyal is kiveret lószerszámuk. Aztán igazi művészetet találtam a 30 cm-es töreik kivitelezésében (*facón*³⁵²). Nekem itt, a fővárosban azt mondták, hogy nincs már több népi tánc, csak a perikon. Eddig már harmincat ismerek! – Szóval, láthatja Atyám, hogy minden megkötöttségem és tökéletes elkeseredésem ellenére nem az eget néztem. Remény ellen, érsektől letiltva, mégis készítek elő mindent, dolgozom tíz más helyett egyedül, társtalanul, a hőségtől és a pampák fáradalmaitól holtfáradtan, amint ez már nálunk mindig szokásban volt. Fanatikusnak és bolondnak tartanak, és igazuk is van.

Amit eddig leírtam, az a falusi mozgalom vonalán való munkám volt. De dolgozom a városban is. Itt, a városban még érdekesebb és zajosabb dolgok történtek velem. Meghívtak egy konferenciára a Club Catolicóba, amolyan budapesti Központi Katolikus Kör. Nyíltan és őszintén beszéltem, s ezzel némi vitát váltottam ki. Azonban a hírem elszaladt, és hamarosan meghívtak a Circulo Catolico de Obrerosba előadást tartani. Ez meg amolyan EMSZO-féle egyesülés, de már 25 éve működik. Egyházi elnöke egy kapucinus atya (az érsek is az!).

Én a következőkről beszéltem kb. másfél órán át: Kifejtettem az elindulás, új és újszerű munka megkezdésének feltételeit: ragadjuk meg a kor lelkét, amely benn van mindenki szívében, vágyaiban, a levegőben s még az asztal fájában is. Volt idő, amikor a Szentföld meghódítása hozta lázba az embereket; volt, amikor a feltámasztott görög-latin kultúra; volt, amikor a szabadság, egyenlőség, testvériség... Ma a szociális reformok égető szükségessége és sürgőssége lóg a levegőben. Ezzel lehet megragadni az embereket. Csak oly munkásmozgalomnak van jövője, de még csak jelene is, amely a legőszintébben a teljes és gyökeres reformokat követeli. Akkor kezdjünk el bármit is, ha van bátorságunk ezeket az elveket őszintén képviselni a munkások előtt. – Továbbá ne feledjük el, hogy a ma emberét a tények érdeklik; ha csak elveket akarunk újra és újra meghirdetni, és nem akarunk belenyúlni a mindennapi élet húsába meg vérébe, hozzá se fogjunk a szervezkedéshez. Legfőbb célunk a reális, kézzel fogható, pénzben kiszámítható, kivívott jogokban kodifikálható eredmények kell hogy legyenek. Ehhez is komoly merészség kell. – A harmadik gondolat az volt, hogy ma a tömegek túlsúlya adja a hatalmat, tehát a mozgalomnak nem szabad megelégednie kiválasztott, már jámborságban élő munkások egyesítésével, hanem a tömegek megmozgatását kell hogy programjára tűzze. Ezeket a gondolatokat fejtettem ki hosszan és színesen. Rögtön előadásom után felszólalt a kapucinus elnök, és azzal kezdte, hogy bár a páter briliáns dialektikával beszélt, de ő egyetlen állítással sem azonosítja magát. Képzelteri Atyám a megdöbbenést a teremben. Kb. egy órán keresztül minden tételmet hosszan cáfolta. Nem a szociálé

352 *Facón*: dél-amerikai pampák állattartóinak törserű fegyvere.

a fontos, hanem a hitélet, az imádság, a szociálé ma csak divat, s nekünk nem szabad a divat után futnunk. Továbbá nem a tények érdeklik a ma emberét, mert láthatjuk, hogy mint spiritualizálódik ma a világ, még a spiritizmus nagy elterjedése is ezt mutatja. A tömegszervezésre meg azt mondotta, hogy mi mindig csak az elittel kell hogy foglalkozzunk, és az evangélium szelleme is az elesettek összegyűjtését igényli tőlünk és nem a hangos tömegmozgalmakat. Én erre egy újabb egy órával válaszoltam (éjjel kettőkor ért véget a gyűlés!), és hideg főlénnyel úgy apróra szedtem ennek a szerencsétlen szakállasnak hülye állításait, hogy nyíltan megtapsoltak, mellettem felszólaltak, s izzó hangulatban ért véget a gyűlés. Másnap feljelentett az érseknél, aki súlyos neheztelésének adott kifejezést, és az éppen Montevidéóban tartózkodó P. Provinciálisnak is szólt miattam, aki aztán természetesen szeretettel figyelmeztetett, hogy máskor ne beszéljek ily nyíltan. Hát képzelje, Atyám, még ezt sem szabad mondani, amit mondtam!?

Azonban az ügynek igen érdekes folytatása van. Egy hét múlva a Circulo Catolico de Obreros (*obrero*: munkás) vezetősége felvonult az érsek elé, és kérte, hogy a kapucinus helyett engem nevezzen ki egyházi elnöknek. Az érsek elképedt, és nem nevezett ki. Egy hét múlva újra megjelent a küldöttség, és újból kért engem elnöknek, mire az érsek felmentette a kapucinust, és kinevezett engem, de hogy a szívében mit érez velem szemben, azt könnyű kitalálni.

Az illető kapucinus annyira a szívére vette a dolgot, hogy el sem jött átadni az egyesületet, azóta sem láttam. Most képzelje el, Kedves Atyám, mi gyűlöletet arattam le ezzel az egy esettel, az *invidia clericalis*³⁵³ mire lesz még képes. Most aztán ne jöjjenek a jótanácsokkal, hogy miért akartam elnök lenni stb., mert nem akartam: az egész követségjárásról csak akkor értesültem, amikor már ki lettem nevezve, s mikor kézzel-lábbal tiltakoztam, nevetve mondta a vezetőség, hogy ők már a kapucinus atyát értesítették is, hogy én vagyok az új elnök.

Erre hozzáfogtam a munkához. Kértek, hogy dolgozzak ki egy programot. Nem túlzok, ha azt mondom, hogy mint egy prófétára néztek rám, hisz különben nem is rúgták volna farba azt a kapucinust miattam, ezt könnyű elhinni és feltételezni. Következő hétre vittem a programot a vezetőségi gyűlésre. Megint éjfél után kettőig maradtunk. Elfogadták, s megbíztak, hogy teljes erővel kezdhetek mindent. A program lényege az volt, hogy a kommunista szindikátusok sorban elbuktak a sztrájkjaikba, s most a munkásság csalódottan keres valami mást, maga sem tudja, mit: most lépünk közénk, s egy-egy nagyon átfontolt, eredményes akcióval nyerjük meg a bizalmukat stb., úgy, mint annak idején Szegeden csináltuk. Bemutattam a mi régi tagkönyveinket a bélyegilletéssel, vázoltam a szervezet kiépítését stb. Kértem egy munkástitkárt. Megígérték.

Néhány nap múlva összehívnak újból egy vezetőségi gyűlést... A gyűlésen látszott, hogy előzőleg ők már mindent megtárgyaltak és eldöntöttek nélkülem. Azzal jöttek elő, és egyhangúlag megszavazták, hogy jobb, ha én még nem kez-

353 *Invidia clericalis*: klerikusok közötti irigység, féltékenység.

dek el semmi külső munkát, jobb, ha még nem mutatkozom a munkások előtt, mert talán vörös posztó lesz nekik a papi ruha, várjak legalább egy fél évig, s csak a vezetőségi gyűlésekre járjak el, közben ők majd előkészítik a munkásságot, hogy engem befogadjanak. Erre azt válaszoltam, hogy én jobban elő tudom készíteni, mert nem vagyok az a jámbortípus, aki elijeszti a munkásokat, s az eredmények kivívásának is épp abban van a titka, hogy az egyház áll a munkások mögé, egy új és eddig ismeretlen erő a küzdelemben. De leszavaztak, és most várnom kell. Az érsek műve volt az egész. Csendben elhallgattatott egy fél évre, közben majd csak történik valami, talán elszólom magamat, s annak alapján kidobhat, vagy újabb trükkkel tud félreállítani.

Egy másik viharfelhő is kezd tornyosulni fölém. A kapucinusok már görbén néznek rám. Most jönnek a dominikánusok. Van nekik valamiféle munkásegyletük. A napokban jött egy ismerősöm, s jelenti, hogy a legutóbbi gyűlésen azt mondták a munkások, hogy ők engem szeretnének felkérni vezetőnek. Most mondja, Atyám, mit csináljak?! Keresem én ezeket a gyűlölködési alkalmakat??!! Amíg e levelet írtam – még az előző oldalnál tartottam –, megjelentek az A.C. egyetemi hallgatónőcsoportjának vezetői, és felkértek az idei nagybőjti lelkigyakorlatuk megtartására s annak folytatásaként a csoport vezetésének elvállalására. Megkérdeztem a P. Rectort, hogy mit csináljak: feltétlenül vállalja el, mondotta. Csak mellékesen megjegyzem, eddig az érsek titkára volt a vezetőjük. Hát nem vállaltam el, csak a lelkigyakorlatot. De a szálla már benn van a titkárbán!! Tehetek én róla?!

Világosan látom, hogy miért nem lehet itt egy lépést sem tenni; most ide figyeljen, Atyám, szomorú dolgot mondok Önnek: a helyzet a következő: bár a kommunisták minden erőfeszítést megtesznek, rengeteg pénzük és ügyességük van, de naponta világosabb lesz, hogy csak fejfájást tudnak okozni, komoly bajt nem, még kevésbé uralomra jutni. Próbáljanak a jobboldaliak orosz érdekerületen uralomra jutni. Ez itt a helyzet megfordítva. Az urak és a vezetőség már látja, hogy a kommunista veszély elmúlt, pláne háborúra számítanak, akkor meg egyszerűen kiirtják őket koncentrációs táborokkal, mint néhány év előtt a németek itteni nácijaival tették. Tehát veszély nincs, minek akkor adni a munkásságnak?! Mi, egyháziak talán tudnánk számukra valamit kiverekedni, ezért nem engednek semmi komoly kezdeményezést, csak katekizmusoktatást a munkásság számára, hiszen azért lázadoznak – mondják –, mert nem elég vallásosak. Ezt nyíltan kimondják, és a hivatalos egyház nyíltan asszisztál hozzá. Ezért enged az érsek is számomra csak katekizmusoktatást. A rohadt helyzet, legalábbis itt Dél-Amerikában, újból megszilárdult legalább egynéhány évtizedre, amíg másutt végérvényesen ki nem tör a munkásság kommunizmus nélkül, mondjuk egyházi vezetéssel, de erre nincs talán semmi remény sem. Rohadunk tovább.

Amit eddig írtam, azt megmutathatja, Kedves Atyám, a többi pátereknek is. Ezért fejeztem be a lap alján, hogy kerek egész legyen. Ha nagyon leszólnak, megmondhatja nekik, hogy jöjjenek ide ki, letörve és kivégezve, éledjenek fel

újra, tanuljanak meg egy év alatt spanyolul, s egy év alatt legyenek elnökévé egy induló parasztfjúsági mozgalomnak, egy öreg munkásmozgalomnak, legyenek prézesévé az egyetemi hallgatónők kongregációjának, és viseljenek el annyi magányt és oldalba-rúgást, mint én, akkor törjenek pálcát felettem. Tudom, hogy most csúnya voltam, hogy hencegtem, de bosszant az ilyen kapor- és menta-adófizetők nagyképűsködése.

És most mi az én szubjektív helyzetem? Nem vagyok egyáltalán letörve, csak a hitemet vesztettem el teljesen. Mint láthatja, Atyám, dolgozom sokat. Hisz amikről beszámoltam, azok tulajdonképpen január-február hónap eseményei, mert hiszen decemberben még spirituális voltam, akinek nagyon kevés ideje maradt egyébre, mert mindennap délben-este és napközben helyt kellett állnom kollokviumokra és gyóntatásra. A harc engem mindig izgatott, soha igazában nem tört le, hisz jól ismer engem, Kedves Atyám. A reménytelen küzdelem már inkább elveszi a kedvemet, mert szeretem látni a végét a munkának és az értelmét is. És az itteni munka szinte teljesen reménytelen. De még nem is volna ez komoly baj a számomra, ha volna hitem. Atya, kétségbeejtő, amit leírok, nincs egy mákszemnyi hitem. Emlékszik, hogy mennyi nehézségem volt nekem mindig a hitemmel. Mondta is néhányszor Atyám, hogy egy pogány bujkál bennem, nos, ez most egészen kibújt belőlem. Ugyanakkor a legmarkánsabban az a típus vagyok, aki nem tud csak úgy dolgozni, azért, mert az munka és siker és harc. Engem mindig egészen eluralkodóan a belső meggyőződés tudott csak mozgatni. Ilyenben mindig százszázalékos ember voltam. Amiben hittem, azért meg tudtam halni naponta, amiben nem hittem, azt egy perc alatt el tudtam dobni magamtól szívfájdalom nélkül. Emlékezzon, Atyám, hogy mennyire így volt, s mennyire ez vagyok én. Számomra erkölcsi és csaknem fizikai halál ott dolgozni, ahol nem a meggyőződés sarkall munkára. Én nem tudom eladni magamat egy irányzatnak, egy eszmének. Nekem azt élnem kell. Ha nem élem, kifogytak az erőim, s egy ideig bírom külső erőfeszítéssel, de aztán vagy megbolondulok a szó igazi értelmében, vagy felszámolom azt a munkát. Fizikailag képtelen vagyok megmaradni valahol belső meggyőződésem ellenére.

S most ez a helyzetem az egyházzal és a katolicizmussal szemben. Kísérhetnének akkora sikerek, mint aminők valóban kezdenek is kísérni, mert máris közismert ember vagyok Uruguayban, sőt már hívnak át Argentínába is konferenciázni, nem érdekel, ha nem hiszek magam a végső elvekben, magában az egyházban. Nincs erőm folytatni. Jellemtelenségnek tartom, megvetem magamat miatta. S ezzel belső tartóoszlopaim összedőlnek. Erkölcsileg nullává leszek. Más talán eléldégléne szép csendesen, misézne naponta, de én nem tudok misézni, pedig kell, s ez az örületbe hajt. Félbolond vagyok minden mise előtt. Csirkefogóságnak tartom, hogy én odaállok az oltár elé! Édes jó Atyám, legalább Ön értsen meg, hogy így, hogy ilyen tökéletes belső disszonanciával én nem tudok élni. Más talán igen, sokan valóban úgy viselkednek a rendben, hogy az ember ezt kénytelen feltételezni. Én még húzom az időt, mert bízom benne,

hogy valóban megőrülök, és akkor zárt intézetbe szállítanak, s életem problémája megoldódott. Hála legyen az Istennek: megbolondultam!! Ebben reménykedem vagy egy csodában, hogy egy szép napon visszatér a hitem. De ha egyik sem következik be, nem fogom tudni sokáig kibírni. Elmegyek napszámosnak, de a rendben nem tudok megmaradni. Tudom, hogy kötelességeim vannak sokakkal szemben, akik felnéztek ránk. A dél-amerikaiakat könnyen megoldom – ha sor kerül erre!! –, mert innen úgy tudok elmenni, hogy megyek vissza Európába és ugyanakkor eltűnök ezen a végtelen területen. Még a jezsuiták sem fogják tudni az igazat, csak a P. Provinciális. Talán az otthoniak számára is el lehet így tűnni, mondván, hogy járom egész Dél-Amerikát, s közben talán hamarosan háború is lesz, s akkor ki tudja, hova sodródunk. Drága Atyám, ezek azok, amik a fejemben főnek állandóan, de még nem döntöttem. Borzalmas sötét éjszaka! Hitetlenül papnak lenni: kibírhatatlan; ennyi felelősséggel elmenni: kibírhatatlan. Oldja meg az Isten, ha tudja. Köszönöm a sok-sok újságküldeményt, az *Életet a betűk mögött*³⁵⁴, jóságát, szeretetét, imáit... Viszonozok, amit tudok, de igaz nagy szeretettel kenyeres pajtása.

[P. Nagy Töhötöm]

354 *Élet a betűk mögött*: A P. Kerkai Jenő által irányított jezsuita szociális központ (Centrum Sociale) időszakos tájékoztató kiadványa, amely főleg nyugati folyóiratok szociális témájú cikkeit szemlélte. 1947–48-ban hat alkalommal jelent meg, kb. 100-100 példányban.

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Montevideo, 1948. 03. 27.

Montevideo, 1948. III. 27.

Kedves jó Atyám!

Múltkori hosszú levelére válaszoltam, de erre még nem érkezett meg az Ön válasza. De azért írok. Tegnap írtam a P. Hunyának,³⁵⁵ aki oly szívből jövő levelet írt nekem, amilyet eddig még nemigen kaptam.

Semmi újság nincs az itteni életemmel kapcsolatban. Vergődöm, kínlódom. Megírtam a P. Hunyának, hogy a neki írt levelet mutassa meg Kedves Atyámnak. Ezért most nem írok ezekről a problémákról Önnek külön. Ellenben nagyon szépen köszönöm a küldött újságokat és az *Élet a betűk mögött* II. számát. Pompásan van összeállítva, a fél magyar kolónia kapkod utána. Igazán csak gratulálni tudok hozzá.

Kíváncsi vagyok, hogy a kultúrharc hová fog fejlődni otthon. Mi lesz a vége? Bizony nagyon kár volt provokálni. Itt mindenki a közeli háborúról beszél, s újabban mégis az a felfogás alakult ki bennem, hogy az egész közeljövőben mégsem lesz háború. Nincsen az oroszoknak ellenfele Európában. Ezzel pedig nem lehet háborút kezdeni. Átvinni pedig egy komoly és mérkőzésképes hadsereget, ahhoz annyi hajótér kell, amennyi nem áll rendelkezésre. Az álmodozók abban bíznak, hogy Japánon keresztül, sőt a japánokkal fogja megtámadni és legyőzni Amerika a Szovjetet. Ez pedig nevetséges, mert ha a német belefulladt az európai Oroszország távolságaiba, hogyan fognak belefulladni az ázsiai Oroszország távolságaiba. Arról az oldalról soha nem lesz legyőzhető Oroszország.

Ellenben a Szovjet lassan elfoglalja hadsereg nélkül egész Európát, s megszervezi a maga javára. Talán majd akkorra kezd valami komolyat Amerika, ha meg nem egyezik közben a Szovjettel. Emlékszik Atyám egy kb. két évvel ezelőtti vagy még régebbi jóslatomra: legelső utamról azzal jöttem haza, hogy Anglia fel fogja adni Indiát, és ki fogja vonni hadseregét. Akkor, emlékszem, még Atyám is kételkedve fogadta, pedig nagy volt Atya előtt a tekintélyem informáltságomat illetően. Én akkor azt nem az újjamból szoptam, és íme, azóta megtörtént, és Anglia magára hagyta Indiát, hogy fulladjon bele saját tehetetlenségébe. Ezt két évvel ezelőtt a legnagyobb képtelenségnek tartották odahaza, amikor magam is félve, imitt-amott elmondottam. Ugyanakkor azt is mondtam, hogy Európát oda fogják engedni a Szovjetnek, hogy valamennyien fulladjanak bele a kommunizmusba, és undorodjanak meg tőle egy egész életre. Ez történik most. A Szovjet eddigi eredményeit és foglalásait hivatalosan is elismerte az USA,

355 Hunya Dániel (1900–1957): jezsuita szerzetes, egyházi író. Teológiai és filozófiai tanulmányait az innsbrucki egyetemen végezte. 1930 és 1950 között a szegedi egyházmegyei közeli papnevelő intézet nagy hatású spirituálisa; az aszketika és liturgia tanára. Végzett növendékeiből megalapította a Szent Gellért Uniót, 1941–48-ban ő szerkesztette a *Papi Lelkiség* című kiadványsorozatot. – Hosszú éveken át Nagy Töhötöm lelki atyja volt. – P. Hunya levelei Nagy Töhötömnek: lásd OSZK Kézirattár 216/348, N.T. levelei P. Hunyának: lásd OSZK 216/229.

amikor Truman elnök kijelentette, hogy tovább már nem fogják túrni az orosz újabb foglalásait, vagyis az eddigieket még megbocsájtják, vagyis az eddigiek mind szépen oda vannak ítélve az oroszoknak. És meglátja, Atyám, hogy a továbbiakat is fogják még túrni még egy jó ideig, mint túrték Hitlerét is. Megtalálja az orosz a módját, hogy törvényes látszatot adjon politikájának. Ha az orosz elveszti [a gondolatmenet szerint: megnyeri – K.A.] a játékot Olaszországban, s majd a többi államokban, akkor Magyarország sorsa végérvényesen meg van pecsételve legalább egy jó ideig, ha pedig elveszti a játékot, és erőszakosabb eszközökhöz fog nyúlni, akkor sem lesz hamar háború, mert ahhoz át kell menni a tengeren, s az nem megy oly könnyen. Közben a maga javára megszervezi egész Európa iparát. S akkor próbáljanak vele megmérkőzni. Az atombomba létezik, de a benne való vak hit egészen hasonló a németek titkos fegyvereikben való hitéhez. Az atombombával lehet egy háborút befejezni, amikor már az ellenfél kifáradt, de nem lehet elkezdni. Különösen, ha neki is megvan, ami a legvalószínűbb, amivel az amerikaiak is számolnak. Tehát egyetlen járható, okos út az atyáék politikája lett volna, egyesítve a másik mérsékletével.

Egy kérdés: a csomagok és a könyvek még nem jöttek meg, amiket P. Németh hozott volna magával: állítólag valahol Antwerpenben várja a jobb napokat. A listából azt látom, hogy Malonyay öt nagy kötete nincs benn aládában (*Magyarság néprajza*), ott volt az állóasztalom alsó polcán. Ha még megvan és valóban nincsen benn a ládában, amely már úton van, nagyon hálás volnék, ha elküldené, Kedves Atyám. Minden kötetet külön-külön csomagolva, egyszerű könyvként, ajánlva, biztosan megérkezik. Csak akkor küldje, Atyám, ha otthon nincs rá szükségük és könnyen elküldheti, mert mind mondtam, szeretnénk itt egy kis magyar művészeti üzemet nyitni, és kellenének a motívumok rajzai. Mivel azonban most egy kisebb dél-amerikai körútra készülök: szeretném meglátogatni Chilét, Perut és talán Mexikót is (most van folyamatban az engedély, s valószínűleg megkapom), ezért kérném, hogy ne a[z én] címemre küldje Kedves Atyám, hanem annak a címére, aki az üzemet megindítaná. Tehát: Sr. Gabriel Tolsky, Argentína, Buenos Aires, Calle Berutti 2335. II. a. Ennek jövedelméből tudnám finanszírozni a mozgalmat, amelyet minden nehézség ellenére megindítottam, és az első tanfolyamot is pár nap múlva kezdjük, és tudnék talán Atyáék számára is pénzt küldeni ennek a jövedelméből. Tehát nagyon szépen kérem, ha módjában áll, küldje ki az öt kötetet. Nagyot segítene rajtam. A P. Németh listája szerint jön egy könyv a ládában: *Magyarság néprajza*. Semmi más nincsen mellette feltüntetve, sem a szerző, sem a kötetek száma. Ebből arra következtetek, hogy a többi könyv között levő csonka egy kötet Visky Károly³⁵⁶ könyve lesz ez. Ez pedig a szellemi néprajz volt. Úgy resteltem, hogy ennyit alkalmatlankodom Kedves jó Atyámnak, de úgy bízom az Ön jóságában és áldozatkészségében. Ugye, nem haragszik, hogy ennyit alkalmatlankodtam és annyi mindent kértem. Az eddigieket nagyon hálásan köszönöm, életet jelentettek a számomra.

356 Visky Károly (1883–1945): etnográfus, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

Most már többet nem írok, mert autóval jöttek értem, és mennem kell, s mire visszajövök, már tanfolyamra kell kimennem, s onnan, közvetlenül rögtön át Buenos Airesbe a szociális tanfolyam megkezdésére, s nem lesz időm újra hozzáülni a géphez, és befejezni a papír aljáig a levelet. Az autó pedig már itt berreg a kapu előtt, és türelmetlenül várnak. Tehát sietek befejezni.

Még egyszer sok-sok hálával köszönöm nagy jóságát és szeretetét velem szemben. Imáimmal viszonzom.

A régi bajtársi szeretettel Krisztusban testvére

[P. Nagy Töhötöm]

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1948. 04. 09.

Buenos Aires, 1948. IV. 9.

Kedves jó Atyám!

Itt vagyok Buenos Aires mellett San Miguel városkában, és a Collegium Maximumban³⁵⁷ – filozófiai és teológiai fakultás – egy szemeszternyi szociológiát leadok egy hónap alatt, sűrített óraszámmal. Öntől arról a bizonyos helyről küldött hosszú levél óta nem kaptam újabb levelet. Arra akkor mindjárt válaszoltam, amely levelet bizonyára már régen meg tetszett kapni. Ugyanakkor írtam a jó P. Hunyának is, jelezve, hogy mutassa meg azt a levelet Kedves Atyámnak. Most van egy kis időm, hát hamar kihasználok, és írok pár sort.

Nagyon szomorú dolgok mennek itt, ebben a provinciában. Valóságosan kétségbeesítő lecsúszás és közönségessé válás. De úgy látszik, így megy ez mindennél, ahol egyháziak tartják kezükben a gyeplőt. „Egyházi rémuralom” –mondotta jellemzően egyszer a Nyisztor (aki jelenleg Madridban van és készül kijönni Columbiába; élénken levelezünk, és csodálom fiatalos jókedvét és páratlan szellemes stílusát).

Egy rendkívül tehetséges és igen jó szellemű pátert,³⁵⁸ aki hosszú évtizedig nagy eredményekkel dolgozott Ausztráliában, tavaly velem majdnem egy időben disponáltak, mert nem tudott kijönni az ottani nunciussal. A nuncius az Úr Jézus szent nevében megfürta, erkölcsileg megpróbálta lejártni, feljelentette. Erre visszahívták Rómába, ott maga a Szentatya neki adott igazat, magánkihallgatáson fogadta, a P. Generális minden vigasztalást megadott neki, de egyet nem tehetett meg: hogy visszadisponálja Ausztráliába, ezt a Szentatya sem óhajtotta. Ezzel ottani munkái összedőltek, mint a mienk Magyarországon, de hát azért nagy az isteni gondviselés, hogy majd minden rosszból jót fog kihozni. A pátert (P. Modotti), az olasz provinciához tartozott, ide disponálták P. Spirituálisnak a provincia másik teológiájára, Villa Devotóba, ahol P. Endrődy is tanít. Sok más nagy feladatot bízott rá a P. Generális, mint rám is. Egy évig kínlódott itt, és tökéletesen csődbe jutott, mint jómagam. Elgáncsolták, nem értették meg, megfürták, pedig őt is úgy várták itt a megérkezésekor, mint valami prófétát, akitől csodát várnak. Egy év alatt teljesen megkeseredett, magába zuhant, de mert még volt hite, kilépett a Társaságból (a múlt hetekben), s elment trappistának. Az egész provincia annyira szégyelli, hogy valóságosan tilos az esetről beszélni, én is itt a helyszínen tudtam meg. Ez az egyik eset.

357 *Colegio Máximo de San José*: jezsuiták által San Miguelben (Buenos Aires városrésze) alapított, 1932-óta működő felsőoktatási intézmény filozófiai és teológiai fakultással. Jorge Mario Bergoglio, a későbbi Ferenc pápa is itt végezte filozófiai (1959–60) és teológiai (1967–70) tanulmányait, majd 1981–86-ban rektorként állt az intézmény élén.

358 *Ugo (Hugh) Modotti* (1897–1971): olasz származású pap. Előbb jezsuita, majd kamalduli szerzetes.

A másik meg a következő: P. Castellani³⁵⁹ a provincia legtehetségesebb embere. Amolyan P. Bangha az itteni viszonyok között. A legismertebb jezsuita P. Laburu³⁶⁰ mellett. Írt eddig 42 kötet könyvet, s ebből kb. 28 eredeti és chester-tonos,³⁶¹ a többi fordítás franciából, angolból és olaszból. Ezt az embert annyira nyomták, annyira akadékoskodtak a legkisebb dolgaiban is, hogy megkeseredett, mint a mi P. Banghánk is a végén. Kereste az igazát Provinciálisnál, Generálisnál (még de Boynesnél³⁶²), de nem találta. Kissé különc volt, s ezen a címen aztán valósággal agyonütötték a legnagyobb szeretetlenséggel. Ez a legkönnyebb: a „józan nyárspolgárok” milyen könnyen törnek pálcát a többiek felett, s a végén ők állnak az erdő felől, mert ők őrzik a regulákat a legláthatóbb módon, csak éppen a szeretet csúszik ki valahogy az életükből. P. Castellani erre fellázadt. Ez volt, amit rosszul tett, mert neki a mi klasszikus felfogásunk szerint szentül tönkre kellett volna lelkileg mennie. Írt valami öt vagy hat levelet a provincia professzusaihoz,³⁶³ és azokat sokszorosítva elküldte nekik. És is olvastam őket, bár a rectorok elcsípték a legtöbb helyen, de azért maradtak még példányok, s ezek mint a legszenzációsabb csemegék titokban, minden parancs ellenére, keringtek és keringenek a provinciában. Atya, még életemben nem olvastam ilyen megrázó írásokat!!! Mindenki azt mondja a provinciában, hogy az utolsó betűig igaza van a páternek, de ezt mégsem lett volna szabad megírni. Az első levél a provincia kormányzásáról szól. Az ember megdöbben, ha olvassa. A páter zseniális író is, olyan páratlan stílussal, hogy nem lehet letenni a leveleket. Nevekkal és tényekkel kimutatja, hogy mennyire csak gazdasági felügyelőséggé lett a provincia curiája. Mennyire hiányzik a szeretet a kormányzásból, pedig az lenne a lényeg, a Szent Ignác-i [...?]

Idézi teljes egészében a P. Provinciálisnak³⁶⁴ néhány hozzá intézett levelét, amelyek iskolapéldái lehetnek a ridegségnek, a pusztá parancsosztogatásnak és feddésnek egyetlen atyai szó nélkül, s megkérdezi a páter, hogy miért nem szóltak hozzá az előljárók testvérileg, barátilag. Mit tudtak volna nála elérni egy kis szeretettel! Három másik levél szól a szegénység, tisztaság és engedelmesség erényéről és főleg gyakorlatáról a provinciában. A provincia lélegzete is elállt erre a szörnyen őszinte boncolásra. Nevekkal felsorolja, hogy az egyes páterek

359 *Leonardo Luis Castellani* (1899–1981): argentin katolikus pap, író, újságíró, 1918–1949 között jezsuita szerzetes, Argentína 20. századi szellemi életének kiemelkedő alakja.

360 *Jose Antonio Laburu Olascoaga* (1887–1972): spanyol származású jezsuita. Biológus, antropológus, pszichológus. A római Gergely-egyetem professzora. Tanított több dél-amerikai egyetemen, számos tudományos társaság tagja volt.

361 *Gilbert Keith Chesterton* (1874–1936): katolikus meggyőződésű író, költő, folyóirat-szerkesztő és kritikus; több mint száz könyv szerzője.

362 *Norbert de Boynes* (1870–1954): francia jezsuita, 1944–46 között vicarius generálisként állt a rend élén.

363 *Professzus*: négyfogadalmas jezsuita szerzetes (általában a legmagasabb képzettségű és legelkötelezettebb jezsuiták tehetik le a negyedik fogadalmat).

364 *Mogliá (Botti) Juan Marco* (1900–?) jezsuita szerzetes, 1946–52 között provinciális.

miből élnek, hogyan szipolyozzák lelki gyermekeiket, s mindezt nemcsak eltűrik az előjárók, hanem még favorizálják is, mert itt-ott azért a provincia konyhájára is csurran és cseppen valami a jól szituált páterek kegyeiből. Gondoljon, kedves Atyám, a mi kis provinciánkra, mit lehetne ott is megírni!! Kimutatja, hogy a szegények kenyéréből hogyan alakítottak át és díszítettek agyon és feleslegesen kápolnákat. Adományokból hogyan esznek a páterek naponta 6-7 fogásos ebédeket háromfajta hússal minden délből (s ez igaz!!), s ugyanakkor hogyan fizetik a ház alkalmazottait! A tisztasággal kapcsolatban rámutat a kitenyészített farizeizmusra, a páterek nyakatekert viselkedésére és ugyanakkor titkos kis nyalakodásaikra a diákok között. Az engedelmisségről is megrázó dolgokat ír. Van levele a cenzúráról és még más kérdésekről. A provinciában elterjedt a híre, hogy P. Castellani kilépett, de nem volt a páternek lelki ereje rászanni magát a nagy lépésre, s teljesen összeomolva, teljesen megkeseredve vállalta, hogy bizonytalan időre elmegy Spanyolországba Manrézába deficienciába.³⁶⁵ Talán onnan fog majd kilépni. Mindenesetre mindenki azt mondja, hogy igaza volt, csak az igazságot írta meg, de nem lett volna szabad megírnia. A páter az életét ezzel befejezte: *Un uomo finito*³⁶⁶! Jöhet a következő! Már jött is. Egy másik igen tehetséges páter; valósággal megbénították a működését. Szervező lett volna ő is. De mit lehet itt szervezni? Itt csak lelki gyermekekkel lehet foglalkozni, lehetőleg kevéssel, hogy mindegyikre sok idő jusson. Perón³⁶⁷ elnök megbízta néhány feladattal. Ezen aztán végleg összeveszett a P. Provinciálissal. Már ki is lépett, s Perón püspököt csinált belőle; a napokban fog megérkezni bosszútól lihegve. Szegény jezsuiták már előre remegnek tőle. – Itt, akiben egy kicsivel több nyugtalanság van, aki kicsivel többet lát meg az életből, mint egyszerű „jó megélést és azt a bizonyos százannyit”,³⁶⁸ amelyet csodálatos szemtelenséggel dolog nélkül sokan elvárnak a jó Istentől, az ilyeneknek itt nagyon bealkonyul. Túlságosan sokan vagyunk már jezsuiták, és sok a nívótlan ember közöttünk, s ők vélik képviselni az igazi szellemet. Az egyházzal magáról már nem is beszélek. A napokban voltam az itteni bíbornoknál,³⁶⁹ az apostolok szegény és alázatos utódánál. Előzőleg megnéztem az evangéliumot, hogy milyennek kell lennie egy Krisztus-szolgának. Hát ott ült egy széken, mint valami kőből visszahúszódott

365 *Deficiencia*: vezeklésként kirótt elcsöndesedési, lelkigyakorlatos időszak.

366 *Uomo finito*: halott ember.

367 *Juan Domingo Perón* (1895–1974) katonatiszt, politikus; államelnök. Három alkalommal választották meg Argentína elnökének (1946, 1951 és 1973).

368 „Bizony mondom nektek, mindenki, aki értem és az evangéliumért elhagyja otthonát, testvéreit, anyját, apját, gyermekeit vagy földjét, százannyit kap, most ezen a világon otthont, testvért, anyát, gyermeket és földet – bár üldözések közepette –, az eljövendő világban pedig örök életet.” (Mk 10,29–30)

369 *Santiago Luis Copello* (1880–1967): 1918-tól címzetes püspök, 1928-tól Buenos Aires megyéspüspöke, 1932-től érsek, 1936-tól Argentína primása. 1955-ben, amikor megromlott a viszony Perón kormánya és az egyház között, el kellett hagynia Argentínát. Ettől az évtől bíborosként Rómában élt, és ott is hunyt el.

Buddha-szobor. Mikor beléptem, még csak felém sem fordult. Hogy felálljon, azt nem is vártam. A kezét úgy nyújtotta csókra, hogy az csak kézcsók lehessen, és ne közben esetleg kézfogás is: ökölbe szorítva. Megpróbáltam kissé kinyitni a kezét, hogy kézfogássá is legyen az üdvözetem, de nem sikerült. Megkérdezte, hogy Magyarországon vannak-e még szabadlábon papok, és hányat végzett ki eddig az orosz. És hogy igaz, hogy a templomok 80%-át felgyújtották már a kommunisták? Ő így van informálva. S illik is, hogy egy egyházfejedelem jól legyen informálva. Egy szóval nem védem a kommunistákat, de az igazság még az ördöggel szemben is kötelez.

A bíborost kissé nyugtalanítja egy jóslat. Amikor itt járt Don Orione,³⁷⁰ s a montevideói érsek, Msg. Aragoné³⁷¹ nem akart és nem is adott neki segítséget, akkor Don Orione azt jóslta neki, hogy öregségére majd csak egy Don Orione-kórház fogja őt befogadni. Msg. Aragonét elcsapták az érsekségből sok súlyos hiba miatt, s hosszú hányódás után ma itt él Buenos Airesben egy Don Orione-menhelyen. Ugyanakkor itt is járt Don Orione, és az itteni bíborosnak azt jóslta, hogy sok templomot fog felépíteni, és látni fogja azokat mind felgyújtani. Templomot már sokat épített, s most szegény nyugtalan, hogy mikor jön már gyűjtogatás. Én az ilyen jóslatokban nem hiszek, de világégés könnyen lehetséges. Multkor azt írtam, hogy a kommunista veszély az angolszász érdekerületeken elmúlt. Ma is tartom ezt, de ha nem oldják meg a szociális feszültségeket, akkor majd más címen fognak fellázadni a munkások. Tizedik napja tart itt, Argentínában az összes banktisztviselők sztrájkja. Tizedik napja nincsen semmiféle bankkiutalás, átutalás; magam is érdekelve vagyok, mert kellene ki-vennem pénzt, és nem tudok.

Gondolom, odahaza P. Borbély,³⁷² P. Vadkerti és kapcsolt részeik órával a kezükben várják a háború kitörését. Hát még néhányszor fel kell hogy húzzák az órájukat. A vágyálmok csak a naiv embereket tudják félrevezetni. Amerika nincsen felkészülve lelkileg a háborúra. Majd csak támogatni fogják kéz alatt az ellenállási mozgalmakat Európában. Mindszentyék nyugodtan készüljenek fel egy kissé hosszabb ellenállásra és együttélésre. Az pedig, hogy grófjait majd visszahozza, ezen itt harsányan nevetnek, és otthon is csak olyan alulról felkeveredett emberek, mint Mindszenty, és hogy mellette említsem méltó rajongóját: egy Vadkerti, tudnak ebben hinni. Megjegyzem, nem is olyan utolsó dolog szegény gyermekkor után idősebb éveiben az embernek dörgölőzni a nagyokhoz és

370 *Luigi Giovanni Orione* (1872–1940): római katolikus pap, Bosco Szent János tanítványa. 1892-ben megalapította a jótékonytságot célul tűző Isteni Gondviselés Kis Művét, majd 1915-ben a Szeretet Kis Missziós Nővéreinek a rendjét. Főként az első világháború után bontankozott ki közösségeinek a tevékenysége, elsősorban Olaszországban és Latin-Amerikában. II. János Pál pápa 2004-ben avatta szentté.

371 *Juan Francisco Aragoné* (1883–1953): uruguayi karmelita szerzetes, 1919 és 1940 között Montevideo érseke.

372 *Borbély István* (1903–1987): jezsuita szerzetes; 1943. június 13-tól 1948 decemberéig, külföldre távozásáig, a magyar rendtartomány főnöke (provinciális).

hatalmasokhoz. Amit a születés megtagadott, azt később hajlongásokkal, barátkozásokkal még pótolni lehet. *Patres et conscripti*³⁷³!! Tudjuk a történelemből, hogy a plebejusokból lett „conscriptik” gonoszabbak voltak, mint a patríciusok. Ma is.

Nézem az isteni jegyes³⁷⁴ arcát, de nagyon szeplősnek találom. Nem is jegyes ez, s még kevésbé isteni. Bukdácsol emberi hitványságok között, kívárja az idők fordultát, aztán lelkesen alkalmazkodik, utólag mindent előre megcsinál, a szegények alamizsnáját ügyesen kezeli, s lelki klinikákat rendez be belőle, ahol újabb szegények megvigasztalódhatnak és fizethetnek, közben a klinika doktorai, a papok is jól megélenek. Nézem ezt a sok henye alakot, hát ezek valószínűs dologkerülést csinálnak azon a címen, hogy őket felszentelték. A bíborosi aulában végignéztam azt a sok elhízott papot, mily mesterien tudták adni a fontosat, pedig csak arról volt szó, hogy adminisztrálják azt a bíborba, bársonyba, selyembe bújtatott kövér alakot. Mily kicsinyes játék a legszentebbel és legnagyobbbal!! A legkevésbé azonban az megy a fejembe, hogy hogyan lehet ennyire ellentétesen élni az evangélium szellemével. Hát ezek nem olvassák az Úr beszédeit? A farizeizmusnak egy egészen külön magas foka fejlődött itt ki. De hagyjuk! Mit lázadozom?! Úgysem használok vele semmit, legfeljebb engem is majd deficienciába küldenek a Manrézába. P. Borbély még el találja olvasni ezt a levelet, és nagyon megbotránkozik majd rajta. Ezt pedig nem akarom, mert jaj a megbotránkoztatónak. Ő, a botránkozó, majd csak kidiszingválja magát valahogy, neki ebből nem lesz baja, csak én, szegény ördög fizetek rá. Boldogok a lelki szegények, mert övük a tönkremenyek országa.

Atyám, nem haragudjon rám, hogy ilyen keserűen írtam, de ez vagyok most én, és a jelek szerint maradok is. Nem tudom elképzelni, hogy még egyszer ebben az életben lelkesedni tudjak azokért a nagy egyházi célkitűzésekért, amelyek eddig oly nagyon mozgattak. Kiábrándultam tökéletesen. Most aztán jönnek a nagy pálcátörések és egyebek, felvonulnak az összes farizeusutódok, akik ezt már néhány évtizede mind pontosan megjósolták.

Máskor vigasztosabb levelet fogok írni, de a napokban annyi szemetet láttam itt egy rakáson, hogy külön nagyon elkésérített. Olyan problémátlan és nívótlan az itteni teológus és filozófus fiatalságunk, hogy én nem bírnám itt ki az életet köztük. A tanárokról meg nem is beszélek.

A jó Isten áldja meg Kedves Atyámat jobban, mint engem. Imádkozzék értem egy keveset, hogy bírjam még ezt az életet.

Szeretettel és a régi hűséges ragaszkodással

Krisztusban munkatársa

[P. Nagy Töhötöm]

373 „*Patres et conscripti*”: az ókori Rómában a szenátus megszólítása volt. (*Patres*: patríciusok, *conscripti*: vagyonnal rendelkező plebejusok.)

374 *Isteni jegyes*: az Egyház.

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Montevideo, 1948. 05. 20.

Montevideo, 1948. V. 20.

Kedves jó Atyám!

Abból a bizonyos városból³⁷⁵ irt levele óta nem kaptam Öntől egy sor írást sem. Azóta én két hosszabb levelet írtam, amelyek, feltételezem, megérkeztek. P. Hunyának is írtam két levelet, amelyek olyanok voltak, hogy rávilágítottak jelenlegi helyzetemre, és mint írtam bennük, szóltak kedves Atyámnak is, hiszen hárman annyira megértettük egymást. Kedves Atyám, tudom, nagyon haragszik rám, talán ezért is nem írt, s talán többé nem is fog írni. Megértem. Hogy mennyire fáj ez nekem, azt meg én nem tudom még csak le írni sem.

Hogy vagyok, s mit csinálok? Dolgozom az utolsó percig. Már a második parasztfjúsági tanfolyamot vezettem le itt, Uruguayban, alkalmazkodva az érsek intencióihoz. Van munkatársam, aki folytatni is tudja, ha majd engedik, de éppen ma hallottam, hogy az A.C. külön gyűlést tartott, s kimondották, hogy ráteszik a kezüket erre az új mozgalomra. Eddig sikerült ezalól kibújni. Két hónapig készítettem elő az első tanfolyamot, behívtam kb. 84 legényt, s bejöttek hatan. Azért másfél napig kitartottunk, és beszéltem nekik sok mindenről. A második tanfolyam már jobban sikerült, mert kilenc legény jött be a pampákról. Ezekkel négy és fél napos tanfolyamot tartottam, teljesen a mieink mintájára. Atyám, Önöknek ott fogalmuk sincs, hogy mi hősiességet, mi erőfeszítést jelentenek ezek a morzsányi eredmények, s mily vészesen nem lehet őket tovább folytatni, mert amit nem magam végzek el személyesen, az meghalt az itteni klérus elképzelhetetlen tunyaságán és sokszor rosszindulatán. Kiadtam már két számot a *Forrásból* is *La Fuente* cím alatt: lelkesítő cikkek, gyűlésanyag, versek szavalatra... s minden erővel megkísérek megalapítani néhány egyesületet is, legalább néhány taggal. Szóval, elkövetem emberileg a legvégsőt is, hogy valami megmozduljon. Ennyi energiával odahaza felépítem a Lánchidat. – Aztán egy elég vészes história keretében – azt hiszem, megírtam már Önnek vagy a P. Hunyának – az érsek kinevezett egy itteni munkásmozgalom papi elnökének (olyan, mint Freesz Jóska³⁷⁶ volt), higgye el, Atyám, többet tettem, mint egy embertől kitelik, s az eredmény a leintés, leállítás; várni kell még egy fél évet, egy évet stb. Meghívtak a Club Catolicóba, amolyan központi katolikus kör. Ott elég sok konferenciát tartottam. Meghallgattak, s azt mondták, majd holnap is meg-

375 Rómából, ti. 1948 februárjában P. Kerkai illegálisan, az állami szervek tudta nélkül, Rómában járt, mert (téves következtetéssel) úgy hitte, hogy ott találkozhat Nagy Töhötömmel. (Kerkai levele Nagy Töhötömhöz, 1948. II. 11. – OSZK Kézirattár 216/365 f.)

376 *Freesz József* (1903–1951): római katolikus pap; 1942-től az Egyházközségi Munkásszakosztály (EMSZO) igazgatója. 1944-ben a Gestapo sikertelenül próbálta letartóztatni. 1948-tól kezdve többször beidézték az ÁVO-hoz, veréssel és kínzásokkal próbálták besúgónak beszervezni, de ennek ellenállt. Végül a bántalmazások következtében hunyt el 1951-ben.

hallgatunk, mert érdekeseket mondasz.³⁷⁷ S ezzel vége. Áthívtak Buenos Airesbe, a filozófiai fakultásra szociális kurzust tartani. Egy hónapig naponta beszéltem, néha két előadásban is. Nem túlzok, ha azt mondom, hogy az egész fakultás fellázadt, jó értelemben. Sokszor még tanárok is eljártak az óráimra. Akinek lukas órája volt, az bejött. A teológiai fakultás felkért hamarosan, hogy párhuzamosan tartsak ott is órákat a gyakorlati pastoralisból.³⁷⁸ Azokat is megtartottam, belülről tökéletesen és végérvényesen meg vagyok hasonulva önmagammal és mindennel, de tartom a fegyelmet, a rendet, s tiszta szándékom annyira őszinte mindezek ellenére, hogy kaptam néhány levelet hallgatóimtól (úgy dobták be a levélszekrényembe), hogy naponta imádkoznak érettem, és szeretnének „második Nagy” lenni. S amikor az előadásokon a gyakorlati megvalósításokhoz értünk, sorban kerestek fel az egyes provinciák fiataljai (egész Dél-Amerika képviselve volt a kb. 170 filozófus és teológus³⁷⁹ között). Oly elképesztő dolgokat meséltek saját hazájuk helyzetéről, saját püspökeik viselkedéséről, hogy ha még lett volna bennem egy szikrányi hit az egyházban, akkor [most] veszett volna el. Az egész vonalon valóságos *decompositio*.³⁸⁰ S ez a Szentatya szerint a katolicizmus jöv[end]ő súlypontja. Hogy mily nagy bajoknak kell itt lenni, elég, ha azt mondom, hogy elterjedt a híre, hogy a P. Generális július hó folyamán meglátogatja a dél-amerikai asszisztenciát. Nem tudom, igaz-e, de beszélnek. Mióta visszajöttem Buenos Airesből, naponta konferenciákat tartok a legkülönbözőbb helyeken és körökben, s közben készítem elő a harmadik legénytanfolyamot, s igyekszem anyagilag kissé megalapozni a mozgalmat, amelyet valami érthetetlen csökönyösséggel, talán betyárbecsületből, nem engedek [el]. Ha elmegyek, van, aki folytatja.

Hogy elmegyek-e, még nem tudom. Én a magam részéről kértem már a P. Generálistól a dimissziómat,³⁸¹ de csak akkor megyek el, ha botrány nélkül, itt becsapva az embereket, tudok elmenni. Szeretném ezt a titokbantartást otthon is elérni, ezek mintegy feltételei annak, hogy szakítsak. Mert itt a fiatal jezsuiták szemében annyira felnőttem, annyira természetesen őszinte és becsületes embernek tartanak, hogy nem venném a lelkiismeretemre, hogy egy kis világ omoljon össze bennük.

Másrészt az sem megy, hogy én itt hitetlenül misézzek. Komédiát nem akarok csinálni mégsem abból, ami másoknak olyan nagyon szent. Ez is hozzátartozik a becsületességhez. Ezt a teljes belső ellentmondást nem lehet sokáig

377 Utalás arra, ahogy az Apostolok Cselekedete 17. fejezete szerint az athéniak reagáltak Pál apostolnak az Areopáguszon elmondott beszédére: „A halottak feltámadásának hallatára néhányan kigúnyolták, mások meg azt mondták: »Majd még meghallgatunk máskor is erről.« Pál erre eltávozott körükből.” (ApCsel 17,32–33)

378 *Pastoralis*: Lelkipásztorkodástan.

379 Itt a *teológusok és filozófusok* papnövendékeket jelentenek, akik az első években filozófiát, később teológiát tanulnak.

380 *Decompositio*: felbomlás, szétesés.

381 *Dimisszió*: elbocsátás, elengedés.

kibírni. Erről nem írok most részletesen, csak annyit jegyzek meg, hogy képzelen el egy hitét vesztett jezsuita pátert, hát ez vagyok én, ez a szerencsétlen ember vagyok én. Nem az Istenben való hitemet vesztettem el, mert Őt imádom ma is naponta, tehát távolról sem vagyok ateista, de az egyházban nem tudom felfedezni az isteni jegyes vonásait, s ezért nem tudom szolgálni az egyházat. A mi szisztémánk olyan nagyon zárt, hogy onnan nem lehet egyetlen követ sem kivenni, mert akkor minden összeomlik. Nálam sok kő hiányzik már, s az egész épületet becsületből tartom még fönn. Drága Atyám, ne vessen meg, és ne is sajnáljon. Az elsőt, azt hiszem, nem érdemlem meg, a második nem méltó egy férfihez. Csodálkozni fog, ha azt írom, hogy legkisebb lelkiismeret-furdalást sem érzek, nem félek az Isten büntetésétől, nem érzem, hogy erkölcsileg rosszban törném a fejemet. Meggyőződéseim hajt; bizonyos fokú bűnnek, mondjuk, farizeizmusnak tartanám kitartani tovább ezen a helyen. Nagyon érdekes pszichológia, aki be van zárva egy rabbulisztikus³⁸² morális tekervényei közé, ezt meg sem tudja érteni, éppen mert be van zárva. Levetni olyasvalamit, ami az ember teljes meggyőződése szerint nem igaz, azt nem tarthatom bűnnek. Itt inkább előítéletek vannak, amelyek gátolják az embert.

Hogy hogyan jutottam idáig, külön tanulmány volna, még nem összegeztem magamnak. Bizonyára része volt benne a velünk szemben elkövetett igazságtalanság[nak] és szeretetlenségnek. Azt határozottan állítom, hogy nem a gőg viszi ki, nem azért akarok itt hagyni mindent, mert nem volnának sikereim. Állítom, odahaza Magyarországon nem voltak akkora előadói sikereim, mint itt. A spanyolt még elég rosszul beszélem, de máris annyira plasztikusan, annyi színnel és érdekes eredetiséggel, hogy valósággal divatba jöttem itt. Ennyi tapsot odahaza sohasem arattam, vagy legalábbis ritkán, pedig Érden volt néhányszor nagy sikerem. S ez az itteni siker, ami mást talán újra elvakítana egy életre, engem nem hat meg. Ha hiú lennék addig a fokig, hogy az elhatározóan befolyásolná az életemet, akkor vígan itt maradhatnék, mert van elég, ami legyezi a hiúságomat. Ma pl. újra szólt a P. Rector, hogy vállaljam el a házi exhortációk³⁸³ tartását. Ha valami beérlelte hitem elvesztését, az volt, hogy az egyház mást őriz az evangéliumban és tökéletesen mást hirdet a gyakorlatban, és még ennél is rosszabbat valósít meg a tényekben. S mindezt, az összes látszat szerint, szisztematikusan csinálja, valósággal sportot űzve a farizeizmusból. Hát nézze meg a Rabboni Vadkertit! Igaz, őt senki nem tartja igaz katolikusnak. Lelki összeomlásomban bizonyára jelentős része van annak is, hogy engem ide kivágtak, mert ha nem maradok ennyire társaltalan, ha nem látom ezt a még rondább egyházi életet, ami itt poshad, talán még megmaradok. Jezsuiták közül nem vádolok senkit, a P. Provinciális se higgye, hogy vádolom valamiért is, bár azt hiheti abból a hallgatásból, amellyel nem írok neki már hosszú idő óta, ő csak végrehajtotta a pápa úr és bíboros úr akaratát. Legfeljebb nagyobb szeretettel intézhette volna ezt a kivégzést, de utóvégre mi

382 *Rabbulisztikus*: szörszálhasogató, az igazságot kiforgató.

383 *Exhortáció*: (rövid) vallási tartalmú, buzdító beszéd.

katonák vagyunk, akiknek nem csomagolva adagolják be a dolgokat. Neki azért nem írtam, mert tudom, hogy nem nagyon szimpatizál a személyemmel, s akkor minek zavarjam. Az viszont igaz, hogy csak azért nem mentem el már fél évvel ezelőtt, mert csak nagyon lassan tudott beérni az, hogy képes legyek elviselni azt, hogy Önnek szomorúságot okozok. Ma már elfásultam. Végtelenül fáj, hogy legkedvesebb munkatársamat oly mélységesen megszorítom, s ártok neki sok más vonatkozásban, de az egész rendszerrel való belső ellenkezés és meghasonlás már sokkal mélyebb, hogysem ez már vissza tudná tartani az embert. Érzem, amint a hidak omlanak össze mögöttem, amíg egy szép napon magam sem tudom, hogy hol kötök ki. Megjegyzem hamar, ez a levelem nem búcsúlevél, mert még jezsuita vagyok, s talán még jó ideig maradok is, mert mint mondtam, vannak becsületbeli feltételei kilépésemnek. Most csak Uruguayt számolom fel. Pár nap múlva megyek Buenos Airesbe befejezni a szemesztert és levizsgáztatni a fiatalokat, s amíg elintéződik ügyem vagy jobbra vagy balra, ott maradok. Van annyi meghívásom, s minden héten újakat kapok, hogy munkám lesz elég. Sőt hívnak át Chilébe és Peruba, még Brazíliába is előadásokra. Istenem, hányan négykézláb indulnának el erre a körútra, nem is beszélve sok otthoni páterről, de engem egyáltalán nem indított meg. El sem fogadtam a meghívásokat. Mit, hogy én újra csak fecsegyek a cselekvés legkisebb reménye nélkül?!

A könyveim és jegyzeteim csak tegnapelőtt érkeztek meg a montevideói kikötőbe, még nem sikerült a bonyolult vám- és egyéb akadályokon átvágni magunkat, de holnap vagy holnapután már nagy örömmel kezembem lesz minden. Végtelen hálával köszönöm Kedves Atyámnak jóságát és sok fáradozását, hogy mindezt összeszedte és kiküldte nekem. P. Németh szépen dolgozik, de nagyon sok a baja, mert sorstól megvert emberek ezek, különös hibákkal és gátlásokkal megverve. Nagyon megszerették a rendházban a P. Némethet, mert módfelett dolgozó ember. Olyan, mint egy egész hangyaboly. Mindkettőnket eléggé megvisel ez az itteni éghajlat. Annyira nedves a levegő, és ilyenkor télen – itt most van a tél – annyira átjárja az embernek még a csontjait is, hogy néha mozogni is nehezen tudok a reuma miatt. Aztán az itteni ételben-italban van valami, ami miatt alig van itt ember, aki ne lenne beteg a májával. Már én is bajlódom vele.

Drága jó Atyám, nagyon várom kedves válaszát. Új címem a következő: P. Alejandro Nagy S.J. Calle Callao 542. Colegio de Salvador, Buenos Aires, Argentina. Beszéljen előbb, ha tud, a P. Hunyával is. Írja meg őszintén, amit érez és gondol. Mindent el tudok viselni. Írja meg, hogy mit beszélnek odahaza rólam, hogy tudnak-e kilépési szándékomról. Tagadják le! Lám, bolond vagyok én egészen! Aztán írjon, Atyám, az Ön helyzetéről is, az egyházi harcokról. Itt csak arról értesülök időnként, hogy a kultúrharc kitörőben van, sőt talán már ki is tört. Nem nagyon foglalkoztatja az itteni közvéleményt a magyar ügy, sőt Európa is veszít az érdeklődésből. Arról írtak az itteni újságok, hogy Románia tagállammá lesz. Erre én azt jósoltam mindjárt, hogy utána jön Jugoszlávia és Magyarország és majd a többi is. Háború pedig egyelőre még mindig nem lesz.

Nincs hadsereg az oroszsal szemben. Aztán az amerikai emberek is megunták az Európában való háborúskodást, mert közben az asszonyt elszerette a szomszéd, a műhely lehanyatlott, a farm sem megy, hát egye meg a fene az egész Európát, mondják az itteniek. Az orosz számunkra nem jelent közvetlen veszélyt, a helybeli kommunizmus meg mindig letörhető lesz. Azért az ipar készülődik a háborúra, mert háború egyszer mégiscsak lesz, mert háborúnak mindig kell lennie, az örök béke majd odaát kezdődik, de pillanatnyilag itt komoly nesze nincs a háborúnak. Nem tudom, vajon a magyarok lelkesen jönnek-e katonának az Egyesült Államokba harcolni Kanada ellen, mert Kanada elfoglalással fenyegeti egész Amerikát, s ennek kihatása volna Magyarországra is, mert – tegyük fel – a magyar ipar cikkei nem találnának piacot az Egyesült Államokban. No jó, hát majd keresünk piacot másutt. Amerika most úgy elárasztott bennünket, délieket iparcikkokkal, hogy a kikötő tele van autóval és mindenféle géppel, s még a WC-papír is észak-amerikai gyártmány, de ezt szórul szóra vegye, Atyám. Made in U.S.A. itt minden. Mi meg küldjük a nyersbőrt és gyapjút, s visszakapjuk feldolgozva. Uruguaynak taval, a hivatalos statisztika szerint, a kivitele 30% volt s behozatala 70% [USA-vonatkozású], ez azt jelenti, hogy máris gyarmat, közönséges gyarmat. Argentína még ellenáll, de minden más állam már az USA zsebében van.

Egy-egy ilyen bogotai esemény kissé felrázza a közvéleményt, ahol, mint tudják Atyáék, fél nap alatt a fél várost felperzselték a kommunisták, és minden üzletet oly szisztematikusan kifosztottak, hogy éhínség tört ki a városban, akár Budapesten, az ostrom idején. De mi lett az eredmény? Argentína összeszedte az összes külföldi gyanús kommunistákat, s kidobta őket a demokrácia nevében. Idejöttek Uruguayba, volt köztük vagy 30 magyar is, híres nagy kommunisták, jártak át előzőleg ide propaganda-előadásokra. Három hétig sem voltak itt, innen is kidobták őket, újfent a demokrácia nevében. Most nem tudom, hová mentek. Talán Costa Ricába, a négerek közé. Próbálnának a jobboldaliak valamit kezdeni otthon, orosz érdekerületen, nos, a demokrata Amerika, aki eddig komolyan vette a demokráciát, most ő is másként magyarázza. És igaza van, de ez bennünket, magyarokat nem fog megváltani.

Isten Önnel, kedves Atyám! Imádkozzék értem egy keveset vagy talán ennél kicsikét többet is. Nagyon üdvözlöm a szent Piusz Atyát, még nem írtam Neki, de fogok írni és megköszönni kedves levelét.³⁸⁴ Üdvözlöm az ismerős Atyákat és a régi munkatársakat.

Szeretettel in Xo. minimus

[P. Nagy Töhötöm]

384 Nagy Töhötöm hagyatékában ebből az időből Halász Piusznak egy levele maradt fenn 1947. okt. 15-i keltezéssel. (OSZK Kézirattár, 216/407)

Kerkai Jenő levele (részlet) Nagy Töhötömnek. 1948. 04. 13.

[Az alábbi levélrészlet csak Nagy T. Jezsuiták és szabadkőművesek című könyvében maradt fenn.³⁸⁵]

„Megdöbbenéssel látom, hogy kedves Atyám folyton jobban vágja magát előre az ottani dzsungelben. P. Hunyával beszélünk Önről. Ő biztosra veszi az Ön lelke számára a »csoda« eljövételét, és én bámulattal látom leveleiből, hogy mi csoda makacs erővel várja annak az órának ütését, amelyet nem lát, nem tud és nem hisz. Mi jobban szeretjük Önt mostanában, mint bármikor azelőtt, s biztosra veszem, hogy nemcsak a földön van így, hanem az égben is, amelyikben most Ön annyira nem hisz. Itt remény ellen küzdünk mi is. A primás megy tovább a végzetes úton, számítva még mindig a következő hónapi háborúra. A közvélemény olyan az ő hatására, mintha százazrek lennének részegek, s ezt Nyugatról erősítik is. Pedig a háború számunkra külön végveszedelem lenne. P. Varga is emellett »agitál«. Közben, kedves Atyám, 1945-ben adott jóslásai mindeddig következetesen beváltak.”

385 Buenos Aires-i kiadás 314. oldal; szegedi kiadás 288. oldal

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1948. 05. 31.

Buenos Aires, 1948. V. 31.

Kedves jó Atyám!

Április 13-án írt levelét csak tegnap kaptam meg, mert nem légitávkával jött. Azóta több levelemet tetszett már olvasni, részint amelyeket direkt Önnek írtam, részint amelyeket P. Hunyának, és kértem őt, hogy megmutathatja kedves Atyának.

P. Németh csomagja végre megérkezett s vele együtt az én dolgaim is. Nagyon hálásan köszönöm Kedves Atyámnak szíves fáradozását, igen nagyon megörültem a küldött dolgoknak. Megérkezett főképpen a várva várt naplóm, továbbá a KALOT-ra vonatkozó összes feljegyzések, dokumentumok, munkanaplóm stb., amikből nagyszerűen rekonstruálni lehet minden mozzanatot a mozgalom történetére vonatkozóan, meg is fogom írni a történetét. A napokban tudtam befejeztetni (300 kemény pesóba került!) egy kb. száz oldalas kis munkának a klasszikus spanyol fordítását a mozgalmunkról. Ebben minden lényeges bent van, ami a kibontakozásra, eredményekre, munkastílusra, módszerekre stb.-re vonatkozik. P. Endrődy szerint klasszikus kis munka, és lúdbőrössé teszi az ember hátát, ha olvassa. Ennek a magyar szövegét küldtem el P. Zrínyinek³⁸⁶ Hollandiába, jó néhány fényképpel együtt; éppen Atyám tegnapi levelével egyidejűleg kaptam tőle is levelet, amelyben jelzi, hogy hiánytalanul megkapta a kéziratot. Majd ő is kiadja ott, tudtommal franciául. Már készen van egy közel négyzetméteres hatalmas album több mint 300, a mozgalomra vonatkozó Orelly-féle³⁸⁷ fényképpel, s minden oldalon nagy hely hagyva a szöveg számára. Most ezekben az órákban organizáltam meg az itteni San Miguel-i filozófusokat és teológusokat, akik nekem valósággal napszámba gépelik azt a fent jelzett klasszikus fordítású szöveget, arányos és megfelelő nagyságú papírokra elosztva. Fele már készen van, mindjárt be is ragasztottam őket, s míg e levelet írom, közben jönnek be, és hozzák az újabb oldalakat. Így maga az album egyszerűen lélegzetelállító!! (Tudom, most kedves Atyám azt kérdezi: és ez az ember akar kilépni és mindent otthagyni? Igen. Majd később rátérek a részletekre, most csak azt jegyzem meg, hogy az utolsó percig becsülettel dolgozni akarok, és a végső lehetőségeket is megjárni. Ezzel az albummal is szédíteni szeretnék még egyeseket, hátha mégis lehet valamit elkezdni. Persze csak állami vonalon lehetne, Perón elnökkel, erről pedig, a jezsuiták hallani sem akarnak!)

386 Zrínyi József (Iregszemcse, 1919 – Washington, 1991): jezsuita szerzetes, egyetemi tanár. 1947-ben elhagyta Magyarországot. Hollandiában tanult teológiát, itt is szentelték pappá. 1958-ban a washingtoni egyetemen doktorált közgazdaságtanból, majd ott tanított közgazdaságtan-elméletet, történetet, nemzetijövedelem- és pénzügytant.

387 Orelly: A 20. század első felében működött Budapesten, Oláh Dezső tulajdonában az „Orelly Fotóműintézet”.

De most visszatérek a megkapott P. Németh-féle csomagra. Tudom, fájni fog Kedves Atyámnak a hír, ha megírom, de nem érdemes még ilyenben sem hazudni egymásnak: a Malonyay öt kötete nem volt benne. Ezt még otthon, a csomagolásnál kilophatta valaki, mert a mellékelt hivatalos, államilag pecsételt listán sincsen rajta. Pedig nagyon jó lett volna, mert mint mondtam, népművészeti műhelyt akarok alapítani, még abban az esetben is (no, ez csak terv!), ha a P. Generális békén elenged. Ebből meg tudnék tisztességesen élni, le sem züllem, és megmaradna a kapcsolat a mozgalommal. Nyilván nem akarja az Isten. Ha mégis megtalálná kedves Atyám valami csoda folytán, elküldheti a már egyszer megadott címre (Sr. Gábor Tolsky. Calle Beruti 2335. Buenos Aires. Argentína, ide nekem ne tessék küldeni levelet, mert ezt a fix címet csak azért adtam meg, mert én összevissza csavargok a provincia legkülönbözőbb rendházaiban, és oly értékes könyveket nem szeretnék a jezsuiták adminisztrációjára bízni, ismervé jól a pontosságukat: ha nem vagyok történetesen a házban, módfelett könnyen elkallódnak itt a küldemények, mert ezek itt nem európai emberek.)

Ezt írja, Kedves Atyám, többek között, levelében: „Mily makacs erővel tesz várni annak az órának ütését, amelyet nem lát, nem tud, nem hisz...” Pontosan ez az én helyzetem. Elöttem is érthetetlen makacssággal mindent úgy teszek és úgy végzek, mintha örökre bent akarnék maradni, pedig már kértem is a dimissziómat. Nem ismétlem meg múltkori leveletem, amelyben megírtam, hogy már két agrárfjúsági legénytanfolyamot tartottam a pampák „KALOT-legényeinek”, kiadtam a *Forrástár* első két számát is stb., stb. Az eredmény persze elképesztően csekély, de mégis valami, és nem egyszerűen „semmi”. Víz alá nyomtak többszörösen, de eddig még mindig sikerült újból kibújni néhány méterrel odébb. Az érsek mindent megtett, hogy a kedvemet elvegye és elintézzon, és én mégis éltem, és megtartottam a tanfolyamot és előadás-sorozataimat, külső látszat szerint a legteljesebb harmóniában az érsekkel. Csak belül forrt minden.

Maga a kapucinus rend érezte magát elmellőzve azzal a Circulo Catolico de Obreros üggyel kapcsolatban, amikor testületileg kérték a vezetők a kapucinussal való személycserét. A kapucinus érsek, ez a szerencsétlen figura, most a P. Némethet vette célba; úgy el van szegény Atya keseredve, hogy még én öntögettem belé a lelket. Az érsek hívatta, és felajánlotta neki, hogy kihoz két magyar kapucinust, és akkor felépített a magyarok számára egy templomot, persze az a kapucinus rendé lenne, de a magyarok is használhatnák, a lelkipásztori munkát végeznék a kapucinusok, és a P. Németh vezetné az iskolát, azaz elemi iskolai tanítónak lenne, amely iskola csak amolyan kiegészítő iskola az állami mellett, és csak szombatonként tart órákat. Így marja, aki bírja, és aki Isten kegyelméből és a Szentszék kegyéből hatalomhoz jutott, közben pedig Isten ügye züllik és vész el századról századra.

Uruguayt végleg otthagytam, csak még egyszer kell visszamennem, mert a Circulo Catolico de Obreros, amely maga is elvágott engem, holott előzőleg ő kért ki az érsektől nagy lelkesen, most lelkiismeret-furdalást érez, és rendez

egy szociális ankétot, s erre engem hívott meg főelőadónak és a záró gyűlésre főszónoknak. Elmegegyek, bár tudom, hogy szavaláson kívül semmit sem lehet csinálni, hát még szavalok nekik egyet. Talán énekelni is fogok. Jelenleg itt vagyok Argentínában, és három-négy házban egyszerre lakom és egyszerre dolgozom. Ezt a levelet San Miguelban írom, ahol most fejezem be szociális tanfolyamomat, van még vagy öt előadásom, és utána levizsgáztatom a társaságot. Nagyon kérnek, hogy maradjak itt végleg tanárnak. A másik facultasunk is kér, hogy maradjak ott tanárnak végleg, de azok a szerencsétlenek teológiai tanárnak akarnak befogni, nem tudva, hogy ahhoz nem értek. Tegnap kaptam Chiléből egy újabb sürgető levelet, amelyben azt írja a viceprovinciális, hogy jöjjenek azonnal repülőn, a költségeket fizetik, bár legyenek elkészülve, hogy nyilvános konferenciát nem tarthatok, mert a bíboros úr öminenciája ideges lesz a szociális szó kiejtésére, és különben is, minket, jezsuitákat speciálisan üldöz. Kedvem volna ezt a levelet eredetiben elküldeni Atyámnak, de mégis megtartom, mert jó dokumentum, és ezeket már évek óta gyűjtögetem. Képzelje, Atyám, ez itt a helyzet, s közben a szegény emberek lelke mélyén forr, és már be is érik egy teljes aposztázia az egyházzal szemben, s uralomra jutott kommunizmus nélkül; végleg leigázza az embereket a marxista materializmus és osztálygyűlölet. Hogy mikor fogja ezeket az elvesztett lelkeket az egyház visszahódíthatni, azt még talán maga a jó Isten sem tudja. Most, ha lelkiismeretlen ember lennék, vígan elfogadnám a meghívást, átrepülnék a 6000 méter magas Cordillerákon, megnézném a világ legszebb országát, az egészen csodálatos Chilé, beszélnék ezzel-azzal, s egy hónap múlva visszarepülnék ide vagy Peruba, ahová szintén hívnak. De nem fogadtam el a meghívást, nem tartom összeegyeztethetőnek a becsületeségemmel. Nem is tudom, miért hívott meg a viceprovinciális, talán azért, mert az itteni fiataljai agyondicsérték neki, és kikönyörögték a meghívásomat. Más nem tudok elképzelni, mert hiszen még nyilvános konferenciát sem tarthatok a bíboros miatt. Zárt körben lehetne csak „mérgezni”.

Azt is írja, Kedves Atyám, levelében, hogy „megdöbbenéssel látom, hogy folyton jobban vágja magát előre az ottani dzsungelben. Ez maga is fél-csoda. Lélektanilag alig lehet megmagyarázni.” Én sem tudom megmagyarázni, csak azt látom, hogy a dzsungel annyira megsűrűsödött, hogy már azt sem tudom, hogy hol kellene vágnom. De nem is itt a hiba!! Dzsungel engem még nem ijesztett meg. Sőt nekem imponál. Csak hitem lenne, de így hit nélkül nem tudok élni és dolgozni. Voltak már kísértéseim a hit ellen régebben is, de ma világosan látom, hogy komédia minden. Ma abszolúte teljesen elveszett a hitem. Valamelyik nap a felüdülés alatt beszélgettünk a jó szándékú protestánsokról, akik mégsem térnek meg, s a P. Rector azt mondotta, hogy azért nem térnek meg, mert a hit: az ingyen megadott kegyelem. Egész megdöbbenem, mert saját esetemre gondoltam. Igen, elvesztettem ezt az ingyen megkapott kegyelmet. Isten nem folyósítja tovább a béretem. Mehetek. El vagyok bocsájtva. Maradhatnék továbbra is, itt élve és eszegetve a jezsuiták jó kosztját, de ehhez túlságosan le kellene süllyed-

nem önmagam előtt. Inkább nyomorgok másutt. Hitet, Atyám, ezt imádkozza ki a számomra!! Vagy becstelenséget, hogy mégis egyem tovább az Isten kenyerét!

Arra az asszonyra, aki üzeni nekem, hogy még ki fog derülni felettem az ég, szeretettel gondolok vissza. Férjéért imádkoztam. Azt hiszem, az Isten irgalmas volt vele szemben, hogy magához vette. R.I.P.³⁸⁸! Sok jót tett velünk, ezt be fogják neki számítani. Az a Valaki, aki örködik a világ felett, akit én is hiszek, meg fogja jutalmazni. (Az egyházzal hasonlítottam meg a hitemben, ezt azért jegyzem meg, nehogy Kedves Atyám félreértse előbbi mondataimat és ezt az utóbbit.) Azt a szegény nagybeteg asszonyt tisztelettel és ragaszkodással üdvözlöm.

Írja Atyám, hogy 1945-ben adott jóslataim sorra mind a mai napig beváltak. Emlékszik, Atyám, hogy egy P. Borbély is miként esküdött egy egészen közeli háborúra!? Mondja ezt most meg neki!! Üzenem. Emlékezzék vissza, hogy mint mosolygott rajtam, amikor 1945-ben azt mondtam, hogy néhány évig még várni kell a háborúra, és egész egyházpolitikánkat ehhez kell alkalmazni, nem lefeküdni az oroszoknak, de nem is cibálni a tigris bajuszát. Esztelenség. Négyöt ember hetvenkedhetik, mert saját bőrét viszi a vásárra, de egy nemzet kato-licizmusát nem lehet belekergetni egy oly politikába, amelynek legfőbb bázisa az egészen közeli háború, és lelki rugója egy betegesen kötekedő ember ferde pszichológiája. Hisz ilyen Sobri Jóska volt az az ember világéletében! De hogy egy olyan intellektuális típus is, mint a P. Provinciális, beugorjon ebbe az érze-lem-politikába és még ő mondja nekünk, hogy mi nézzük az életet érzelmi ala-pon, ez több, mint nevetséges. Kérem, Atyám, ezt mondja meg neki. Emlékez-tesse, hogy mit mesélt 1946 telén egy rekreációban, még ma is nevetnem kell: hogy beszélt valakivel, aki beszélt egy másikkal, aki látta Ausztriában, amint az amerikaiak fehérre festették tankjaikat, készülve a téli háborúra. Még ma is készülődnek, és még fognak néhány évig. Aztán majd lesz háború, mert háború nélkül nincs történelem. De módfelett gondolkozik Amerika, hogy megtámadja-e a Szovjetet, mert ha csak komolyan hozzákészülődik, az orosz máris lesétált az Atlanti-óceánig. Kínát lépésről lépésre foglalja el a kommunizmus s vele együtt practice az orosz. Majdnem egész Eurázsia az övé. Ki mer ezzel a kolosszussal kikezdeni? Azt se feledjük el, hogy géppel csak megpuhítani lehet egy országot, de elfoglalni csak a gyalogsággal lehet, ma is a gyalogság a hadviselés klasszi-kus fegyverneme. Ezért Amerika csak puhíthatni tudná az oroszot, de hol van az amerikai gyalogság? Az orosz gyalogságot lenézhetjük, gúnyolhatjuk, fitymál-hatjuk a la Vadkerti, de mégis előrenyomultak, és még ma is bent ülnek Berlin-ben. Innen messziről látja az ember, hogy mily gyerekesen naivak tudnak lenni ketrecbe bezárt emberek, akiket ugyanakkor valami csodálatos, vak gyűlölet tart ígézetében és veszi el a szemmértékét. Ezek az otthoni Borbély-féle emberek.

Tudom más forrásból is, amit Atyám írt, hogy a közvélemény olyan, mintha százazrek volnának részegek, s ezt erősítik is nyugatról. Nos, ez Amerika poli-tikája: ezek a részeg százazrek az ő ötödik hadoszlopa, ez a háborúvárás ideg-

388 R.I.P.: Requiescat In Pace! (Nyugodjék békében!)

feszültsége az ő hadserege az orosz területen belül, ezzel akar nyugalanságot okozni, ezzel akar belső forradalmakat felidézni, ezzel akarja megakadályozni, hogy az orosz békésen tudjon még óriásibbá nőni, ezzel akarja ismét másokkal kikapartatni a maga gesztenyéjét. Nem akar hadsereget küldeni, mert ott vannak maguk az európaiak!

Csak biztatni kell őket, titkos összeesküvéseket finanszírozni, üzengetni, hogy már küszöbön a háború, hogy mentől nagyobb legyen a nyugalanság, mert az zavarja az orosz. De a háború nincsen a küszöbön. Ha Atyám amerikai lenne, mit csinálna? Állandóan biztatná és lázítaná az európaiakat, hogy mentől nagyobb legyen a nyugalanság az orosz területen belül. És ha az teszi az embereket a részegségig nyugtalanná és az örültségig vakmerővé, hogy itt a háború a jövő héten, akkor mesterségesen ezt híreszteli. Innen az a nagy háborús pszichózis, Amerika mesterségesen szítja, mert ez a legolcsóbb ötödik hadoszlop. Persze, úgy is bánnak az ilyenekkel az oroszok, mint itt az amerikaiak az oroszok költségbe kerülő ötödik hadoszlopával. Nyuvasztják őket. Szomorú, hogy egy bíboros politikátlan lelkülete szállította egy egész ország katolicizmusát az amerikaiak számára ötödik hadoszlopnak. Más politikával ma még mindig tárgyalgathatnánk az oroszokkal, és jobb tárgyalni és élni, mint a másikat az erdő felül³⁸⁹ engedni.

No de hagyjuk. Az Isten áldja meg, kedves Atyámat ezernyi jóságáért. Üdvözlöm az összes ismerőseket. Önt pedig szeretettel üdvözlö

[P. Nagy Töhötöm]

389 *Erdő felől* lenni: jobb, kedvezőbb helyzetben lenni. *Másokat erdő felől engedni*: másokat előnyös helyzetbe juttatni.

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Kaposvár (?), 1948. 05. 05.

+! 1948. V. 5. (a postabélyegző szerint)

Drága Töhi Atyám!

Megkésve tudok csak válaszolni Buenos Aires-i soraira. A sok vidéki út és nagy elfoglaltság miatt.

Megvallom, hogy ismételten elolvastam levelét. Lélegzetelállító tények, megragadó módon írdtak meg benne. Napok múltán két gondolat kristályosodott ki lelkemben: az egyik, hogy mily vakító fényben látja az ember a lelki megkeseredés állapotában az Egyház döbbenetes emberi nyomorúságait. És a másik: mennyire becsukódik a szeme annak észrevevésre, ami sorozat csodát maga a Szentlélek művel a lelkek mélyén, minden emberi hitványság ellenére is!

Szent Ignác még a mienkénél is lehetetlenebb állapotban látta korának „isteni Jegyesét”,³⁹⁰ és mégis azt mondta, ha maga a Szentírás elvesznék, hite rendületlen maradna.

„O lux beatissima...”³⁹¹ Eddig az Isten nagy kegyelme folytán állandóan az „isteni Jegyes” felcsillanó arcvonásain csodálkozom, s nem a cafrangolón és szennyesen, amellyel a világ „felékesítette”.

P. Hunyával alaposan beszélgettünk utolsó levele nyomán. Ő biztosra veszi Isten atyai lehajlását a Töhi arany-lelkéhez... De beszélgetésünk nyomán egy különleges gondolat érett meg a lelkemben. Nem volna-e jó, ha a mi drága Töhi Atyánk hosszú időre elvonulna ettől a förtelmes világtól valami őserdei magányba, ahol mindössze néhány pásztoreMBER volna a híve, s azok a legszerényebb élelmet is biztosítanák neki? S ha a legenda szerint jól imádkozott az a remete, aki azt ismételte: „Átkozott legyen az Isten”³⁹², a Töhi atya is csak talál valami

390 *Isteni jegyes*: az Egyház.

391 *O lux beatissima*, / reple cordis intima / tuorum fidelium. – Ó, legboldogságosabb fény! Tölts be a te híveid szívének bensőjét. Részlet a *Himnusz a Szentlélekhez* költeményből.

392 Mikes Kelemen írja az 1757. dec. 29-én kelt (206.) rodostói levelében: „Egy püspök a tengeren utazván, a hajósok egy sziget mellé a hajót megkötik, a püspök maga multságára a szárazra kimegyen. Amint alá s fel járna, egy kis gunyhócskát lát a fák között, gondolá, hogy talán valamely ember laknék ott. Egy kis ablakocskához közelítvén csak csendesen, emberszót halla, és mintha valaki imádkoznék. De mint elcsudálkozék, hogy az, aki bent volna, eszerént imádkozék: (sic!): Átkozott legyen az Isten. Ezeket a szókat pedig szüntelen mondja vala. A püspök nem állhatván, bémene az emberhez, és mondá néki: atyámfia, ne azt mondd, hogy átkozott az Isten, hanem áldott az Isten. A remete úgy kezdé mondani. A püspök, hogy erre megtanította volna, visszatére a hajóhoz, és megindula a hajó. A remete pedig azalatt elfelejté, amit tanult volt, és észrevén, nagy sebességgel kezdte a püspök után futni. A hajó távol vala már a parttól, de a remete nem vigyázva arra, ha a földön vagy a vízen futott-é, néki csak az imádság volt az esziben. A püspök és akik a hajóban valának, nagy csudálkozással láták, hogy a remete a tengeren futna utánok. Aki is a hajót béérvén, kiáltá a püspöknek, hogy elfelejtette volna az imádságot. A püspök látván a nagy csudát, mondá néki: atyámfia, csak úgy imádkozzál, amint eddig imádkoztál. Ebből a példából látjuk, hogy az Isten a szív imádságát szereti, és nem a szónkra figyelmez. Én is szívesen kívánom kedves nénémnek az újesztendőt egészségben elérni. Amen.”

megfelelő imádságszöveget, amelyet „*eumdem sermonem*”³⁹³-ként ismételné. S írni, írni, amit a végtelen csendben s az ima magányában diktálna a lelke.

Merész gondolat, de megfontolásra érdemes. A megvalósítás módját alaposan meg kellene fontolni. Egyetlen előjáróján kívül másnak nem kellene tudni róla, s az inkább ködösítené, mint hirdetné az esetet.

Az idő nagy orvos, s az időben dolgozik az Örökkévalóság... Nagyon érdekelne, hogy Kedves Atyám miként fogadta ezt a tervet.

A réginél is mélyebb szeretettel köszöntöm a földön és az égben

testvére Krisztusban: P. Kerkai Jenő

393 *Eumdem sermonem*: ugyanazokkal szavakkal. Utalás a Szentírásra: amikor Jézus – lefogatása előtti éjszakán – alva találta az apostolokat, „másodszor is elvonult és ugyanazokkal a szavakkal imádkozott” (Mk 14,39).

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1948. 07. 01.

Buenos Aires, 1948. július 1.

Kedves Atyám!

Régi szokásomhoz híven írok Önnek egy kissé hosszabb beszámolót egy nagyobb utazásomról. Úgy írom meg a levelet, hogy másoknak is megmutathatja, ha akad, akit érdekel[nek] a dél-amerikai szociális problémák. P. Vargára gondolok itt elsősorban, akinek eddig még egyszer sem írtam egy sort sem, pedig néhányszor már eszembe jutott, hogy de jó volna hozzá egy kissé beülni politizálni.

Itt, Buenos Airesben tartottam egy elég hosszú sorozat-konferenciát, amelynek visszhangjaként meghívtak Chilébe, Peruba és Brazíliába előadásokat tartani. Nem fogadtam el őket, de a chileiek annyira makacsok voltak, hogy a végén a P. Provinciálison keresztül valóságosan kirendeltek. Megküldték az oda-vissza érvényes repülőjegyet is. Érdemes magáról az útról is egy keveset írni. Elrepültünk a végtelen pampák felett, ahol semmi, de semmi nincs, csak fű és fű. Majd nekivágtunk az Andeseknek, vagy mint odahaza általában ismerik, a Cordilleráknak. Mondhatom, életem legszebb repülőútja volt, pedig már repültem néhány tízezer kilométert. Cordillerák a földünk második legmagasabb hegysége, a Himalája után mindjárt következik, a vulkánok között pedig az első helyen áll a maga csodálatos Aconcaguájával (több mint 7.000 méter magas!).³⁹⁴ Gépünk ott húzott el e félelmetes csúcsok között és felett, jobbról elhagyva magát az Aconcaguát, alattunk pedig a több mint 6.600 méteres Tupungato.³⁹⁵ Soha el nem felejthető látvány és élmény! Gyönyörű napsütésünk volt, a hó csak úgy szikrázott, a gleccserek vakítottak, és a rettentő szélviharban a gép szinte recsegett és ropogott. Többen rosszul lettek az utasok közül, részint a félelemtől, részint, mert a vihar valósággal dobálta a hatalmas gépet. Ellenszelünk volt, s ezért valóban ijesztő volt, hogy néha a gép szinte megállni látszott a levegőben, mire még jobban felbőgtek a motorok, és mi lassan előrevergődtünk. Előzőleg amolyan gázmaszkfélét osztottak ki közöttünk, amely csak az orra illett rá, s ez egy gumicsővel be lett kapcsolva a fővezetékbe, s mi innen kaptunk oxigénpótlást, mert ebben a magasságban bizony már ritkul a levegő. Még fenn jártunk a 6-7000 méteres magasságokban, mire hirtelen vége lett a hegységnek, és szinte merőlegesen szakadtak le a partok a keskeny chilei völgyre, annyira, hogy a legnagyobb magasságból a gép körözve jött le a hegy lábánál elterülő főváros, Santiago repülőterére. Innen már látszott is a Csendes-óceán. Santiago úgy fekszik a Cordillerák tövében, mint Innsbruck a Nordkette lábainál, csak hogy a Patscherkofel és a Serles helyett völgy fut le a közeli tengerig, és a Nordkette helyett a földünk második legnagyobb hegylánca terül el. Emlékezzen csak vissza, Kedves Atyám, hogy mily fenséges látvány volt Innsbruckban a Nordkette, pedig

394 Az Aconcagua 6961 méter magas.

395 A Tupungato 6570 méter magas.

csak alig több mint 2000 méter magas volt; nos, most képzeljen el a város mellett háromszor oly magas hegyláncot, mint a Nordkette: 6600 méteres hegyek!! Valami leírhatatlan szépség és fenségesség. A repülőtérén már vártak, s hamarosan bent voltam Chile legelőkelőbb kollégiumában, a San Ignacióban. Chiléről tudni kell, hogy a spanyol hódítók nem tudták megközelíteni Argentína felől, hanem Peruból ereszkedtek le a tengerparton, s úgy hódították meg. Ez az egész föld, majdnem egészen le délíg, az inkák birodalma volt. Az inkákról egyszer majd külön írok, mert rendkívül érdekes téma, naponta jobban fedezik fel az ősi inka kultúrát, és naponta jobban elájulnak tőle. Csak egyet említek most meg: Cusco, az inkák fővárosa több mint ezer kilométerre van a tengertől, és tudjuk, hogy a főváros naponta friss halat kapott a tengerről, mert oly tökéletes úthálózatuk és postaforgalmuk volt. Az első hódító spanyolok asszony nélkül érkezvén ide, összeházasodtak az indiánokkal, s ma ezeknek az utódaik a chilei – mondjuk így – köznép; fél évszázad múlva és még később megjelentek az előkelő spanyolok, de már asszonyostul és famíliástul, s ezek soha össze nem házasodtak volna a keverék „köznéppel”, s ezek utódai a mai chilei arisztokrácia. Maguk a chileiek mondták nekem, hogy sehol a világon nincs akkora ellentét két társadalmi réteg között, mint itt náluk e két osztály között. Itt egyáltalán nincs is európai értelemben vett középosztály. A nem túl nagy hivatali és egyéb tisztviselő gárda kikerül az arisztokráciából magából, és a köznép számára a lehetőség is alig van meg, hogy felvergődjék. Elég, ha csak azt jegyzem meg, hogy a jezsuiták is kizárólag a chilei arisztokráciából kerülnek ki, újabban dicsekedve mutogatják, hogy van már egy vagy kettő (de nem több!!) teológusuk a köznépből. Ezek színben is és arcformában is különböznek a többitől, lévén spanyol-indián keverék.

Az arisztokráciáról azt írhatom, hogy rendkívül gazdag, igazi spanyol gran senor, jó katolikus és adakozáskor bőkezű. A kollégiumot most építik újjá, lebontva teljesen a régi százéves épületeket, s a gazdagok csak úgy döntenek a pénzt egy-egy nemes gesztussal. Egész ott-tartózkodásom idejére, két hétig, az egyik gazdag család teljesen a rendelkezésemre bocsájtotta egyik gyönyörű autóját, egy 4-5 méteres, remek Buick kocsit, Európában még nem is láttam ezt a típust. Megismertem több arisztokrata családot, sőt ezek voltak a konferenciáimon is a hallgatóság, s mondhatom, hogy nincs talán a világon még egy ennyire konzervatív és csökönyösen előjogaihoz ragaszkodó réteg, mint ez. Újabban néhány család fiatal sarja a legnemesebben gondolkodó és cselekvő szociális apostollá lett, szinte a másik végletbe átcsapva, mint ahogy ez a Don Quijoték népénél már szokásban van. Ezekkel valamennyivel megismerkedtem, hosszú éjjeleken át beszélgettem, szinte felláztítottam őket, és praktikus szervezési tanácsokkal láttam el induló kis mozgalmukat, amiben ők még reménykednek, de én nem. Ezt a falanxot csak egy véres forradalom tudja áttörni. De megismertem a népet is. És elborzadtam. Atyám, félek leírni, mert talán nem hiszi el, pedig saját szemmel láttam mindent. Elvittek mindenüvé. Épp ez imponált nekem ezekben az emberekben, hogy nem az ország szépségeit mutogatták meg nekem, hanem

a sebeket. Ilyen gennyes sebeket még nem láttam életemben. Beszéljenek először a számok, s aztán amit magam láttam. A statisztika szerint az ország lakossága az elmúlt tíz év alatt egy millióval szaporodott, 4 millióról ötre emelkedett,³⁹⁶ de ugyanezen statisztika szerint semmit nem emelkedett, sőt az USA-nak szállított élelem stb. miatt belső fogyasztásban még csökkent minden termelvény, búza, krumpli, tej, hús stb. Egymillióval több lakos és semmivel sem több termelés. A fővárosnak több mint egymillió³⁹⁷ lakosa naponta csak 200 000 liter tejet kap, nincs több tehén, nincs több tejtermelés! Megismerkedtem Ramon Venegas³⁹⁸ mérnökkel, a műegyetemen a lakásépítési tanszék tanárával, az egyik leggazdagabb család tagjával, aki azonban a fanatikus szociális apostolok köze tartozik, s aki maga vitt el megmutatni a külvárost és a munkástelepeket. Itt fekszik előttem egyik számomra dedikált könyve a chilei lakásínségről, ebből írom ki az adatokat: 400 000 lakás hiányzik Chilében. Amikor megkérdeztem, hogy ez mit jelent, hogy ez 400 000 személy hajléktalanságát jelenti-e, hevesen tiltakozott: nem, egy lakásra átlag öt embert kell számítanunk, s így kétmillió ember hajléktalanságát jelenti az ötmillióssá válásból. S amikor megdöbbenve megkérdeztem, de hát hol lakik ez a kétmillió ember, levitt az autójához, s kimentünk a munkástelepekre. Hát ide figyeljen, Atyám! Három munkás összeáll, s mert nem keres többet, hát közösen bérelnek nem egy szobát, hanem csak egy ágyat. Ugyanabban a szobában van még 8-10 más ágy is, hasonlóan 3-3 bérlővel. A munkások három turnusban felváltva dolgoznak, s a különböző turnusok munkásai állnak így össze közös bérlőnek, s így mindig egy alszik a közös ágyban. Ennek van hivatalos neve is: ez a *sistema de cama caliente*: a „melegágy-szisztéma”. Az ágy mindig meleg, mert egymást felváltják benne. Sőt van, hogy hatan bérlik ugyanazt az egy ágyat, és kettesével alszanak benne. Az itteni munkás-ság nyomora elképesztő. A tejet valósággal nem ismerik, a kenyér is luxusnak számít, oly nyomorúságos „rancsókbán” laknak, mint minálunk annak idején a Kiserdőben és Lágymányoson. De ez itt nem kivétel, ez itt a munkásság zömének életformája. A mi bérkaszárnnyaink a maguk egy szoba+konyhájával, itt csak a felső vezető munkásréteg fényűzése. Persze, ezzel együtt jár a betegség és erkölcstelenség is minden mértéken túl. Ezelőtt 20 évvel világviszonylatban Chilének volt a legnagyobb gyermekhalandósága, még Kínát is megelőzte, ma már a második helyre vergődött fel, Kína van előtte. Ramon Venegas szerint a fővárosban 8-10 000 ember, főleg gyerek él teljesen hajléktalanul. Ezt nem akartam elhinni, ezért egy éjjel elvitt Sr. Venegas egy körútra. Itt most tél van, és bizony, ha fagypontra nem is megy le a hőmérséklet, de ott a Cordillerák tövében lement azon az éjjelen pl. 3-4 fokra. Nyílt utcán, bokrok tövében találtunk

396 Chile népessége az 1940-es évek közepén volt 5 millió, azóta rohamosan emelkedett: 1960-ban: 7,7 millió; 1980-ban: 11,3 millió; 2000-ben: 15,26 millió; 2015-ben: 17,7 millió!

397 Santiago lakosságszáma 2015-ben már 6,2 millió.

398 *Ramón Venegas Carrasco* (1912–1995): keresztényszociális elkötelezettségű építészmérnök, egyetemi tanár. A később szentté avatott P. Hurtado jezsuita által 1944-ben alapított Hogar de Cristo mozgalom és alapítvány elnöke 1945–55 között.

csoportosan összebújt, egymásra ráborult gyermekeket, egy-két kutya is volt közéjük beszorítva. Kis villanylámpával világítottunk rájuk. Ezek rongyosak, piszkosak, nappal lopnak és koldulnak, és ezrével vannak a fővárosban és újabb ezrével a vidéken. Inkább fiúk, mert a lányokat már 8-10 éves korukban felszívják a nyilvánosházak. Itt hamarabb érnek az emberek. Vannak hosszú utcák, ahol minden ház kivétel nélkül rosszház.

Egy munkás itt, Chilében annyit keres, hogy éppen nem hal éhen, de lakni már nem tud belőle. Ezért aztán összeállnak egy-egy asszonnyal, születnek a gyerekek össze-vissza, s amint a gyerek az utcán már megél, sok esetben már magára hagyják. A megdöbbenő itt az, hogy ez itt a rendes és normális eset, ez a bevett életforma!

A földművesréteg sorsa teljesen hasonló, mert a nagybirtok mindent megül, s csak egy egészen vékony réteg tudta magát feldolgozni kisbirtokossá vagy kisbérllővé. A túlnyomó többség az úgynevezett „peon”, mi azt mondhatnánk: zsellér. Ezeknek a nyomora aztán egészen kétségbeesítő, mert hozzájuk még a kommunizmus sem ér el, amelyik legalább ígér valamit a munkásságnak, és így reményt támaszt benne. Ezekről a peonokról nincs is mit többet írnom, mert se szervezetük, se jövőjük, semmijük nincs. Ellenben visszatérek a városi munkásságra, mert sok érdekes tanulságot rejtenek magukban.

A városi munkásság 100%-ban be volt és tulajdonképpen még ma is be van szervezve a kommunisták szindikátusaiba. Amikor azt kérdeztem az itteni katolikus szociális apostoloktól, hogy mégis hány munkásuk van, egyöntetűen azt válaszolták, hogy tulajdonképpen még egy sincs, mert az a néhány jámbor szivar, 30-40, az nem nevezhető munkásságnak. A munkásság szakszervezetei kizárólag kommunisták voltak, és elképesztő fegyelmet tartottak. Pontos nevekkel és helymegjelöléssel ismertettek előttem eseteket, hogy a kommunistáknak nem engedelmeskedő munkást egyszerűen egy este leütötték. S ezek gyakori esetek voltak. S megtörtént, hogy a bíró nem mert ítéletet hozni a gyilkosok ellen (bányászok voltak, akik a bányáslámpával ütötték agyon egyik társukat), mert névtelen fenyegetést kapott a bíró, hogy a feleségét és gyermekeit is agyon fogják verni. Annyira erős volt a kommunizmus Chilében, hogy a legutóbbi választáson ők győztek, és az államelnök³⁹⁹ is [egy] kommunista lett. De az arisztokraták megvették ezt az embert, s amikor a kommunista bányászok ezelőtt fél évvel megrendezték híres nagy sztrájkjukat, amely a világsajtót is bejárta, és a diplomáciai viszony megszakításához vezetett Moszkvával, az államelnök fegyveres erővel letörte a sztrájkot, több mint 2000 kommunista vezetőt, volt kollégáit, saját választóit, gyűjtőtáborba záratta, és ma tárgyalják a chilei parlamentben a világnak jelenleg legerősebb kommunistaellenes törvényjavaslatát, amely égbekiáltóan igazságtalan a munkássággal szemben: diktálja az elvakult arisztokrácia. Elég, ha azt mondom, hogy ez a törvényjavaslat megtiltja a munkásságnak,

399 *Gabriel González Videla* (1898–1980): chilei politikus, 1946-tól 1952-ig Chile elnöke. Nem volt kommunista, de az 1946-os választások alkalmával a kommunisták is őt támogatták.

hogy bármilyen szervezetbe tömörüljön, megtiltja a szakszervezetek működését, és mindent megtilt.

Beszéltem több képviselővel; meglátogatott a kollégiumban, nagy meglepetésemre, maga a munkaügyi miniszter, Bernardo Leighton Guzmán,⁴⁰⁰ tehát a legelső forrásokból tudom a dolgok hátterét: a világsajtó azzal volt tele, hogy ezt az egész sztrájkot Moszkva rendezte meg, s benne volt a jugoszláv követség több személye stb. Az igazság az, a chilei jezsuitáknak egyöntetű állítása szerint is, hogy a nyomor már oly kibírhatatlan volt, hogy ezért lázadt fel a munkásság. Moszkvát észak-amerikai nyomásra keverték bele, mert az USA akarta, hogy szakadjon meg a diplomáciai viszony az orosz [befolyás alatt álló] területekkel. Ezt olyan formában találhatták fel a chilei kormánynak, hogy az örömmel beugrott. Én a kulisszatitkokból csak két konkrétumot tudtam meg: az egyik az, hogy Chile nagy gépmegrendeléseket tett, és kapott árajánlatot Csehországtól és az USA-tól, és a cseh ajánlat lényegesen olcsóbb volt, mire USA-nyomásra Csehországot is bekeverték a sztrájkfelelősségbe, és hirtelen megszakították vele a diplomáciai viszonyt, mire az USA kapta meg a megrendelést. Ezt a munkaügyi minisztertől tudom. A másik konkrétum pedig az, hogy az egyik képviselőnek az államelnök azt mondta a sztrájk napjaiban, hogy ezzel a munkásmegmozdulással és annak leverésével elkezdődött a harmadik világháború, ezt ő az USA-ból tudja. Szegény félrevezetett ember! Azóta fél év telt el, és a háborúnak még nyoma sincs, és nem is lesz jó ideig. Egyébként az USA-befolyás itt oly nagy, mint nálunk az oroszé, ha még nem nagyobb. Pl. a noviciátus egyik épületszárnyában katonák laknak jelenleg, s meséli a P. Rector, hogy ezek műszaki katonák, akik térképezik az egész országot, s jelenleg itt tartanak, s a vezető tiszt elmondta neki, de különben országosan tudott dolog, mert az újságok is írtak róla, hogy ezt az egész térképezést az USA végezteti el chilei katonákkal, ő fizeti s ő kapja meg a térképeket is.

Mint fentebb írtam, a munkásság e nyomorával szemben megmozdult a lelkiismeret a fiatal arisztokraták egy csoportjában, az élükre állt egy jezsuita, Páter Hurtado,⁴⁰¹ talán lesz a magyar provinciában páter, aki ismeri, mert évekig Eu-

400 *Bernardo Leighton Guzmán* (1909–1995): jogász végzettségű, keresztényszociális elveket valló politikus, 1931 után többször töltött be különböző (oktatási, munkaügyi, belügy-) miniszteri posztot Chilében. A Pinochet-rezsim első éveiben (1974-től) Olaszországban élt, kvázi száműzetésben. 1975-ben merényletet követtek el ellene, melyben súlyosan megsérült. Csak 1979-ban térhetett vissza hazájába.

401 *Hurtado Szent Albert* (Luis Alberto Hurtado Cruchaga; 1901–1952): 1923-ban jogász végzettséggel lépett be a Jezsuita Rendbe, 1933-ban szentelték pappá. Tanított a Szent Ignác Kollégiumban, részt vett a santiagoói Katolikus Egyetem tanárképzésében, közben szabadidejét a szegénygyerekekben töltötte. A 40-es évek közepén alapította meg a fedél nélkülieket segítő Krisztus Otthona mozgalmat (El Hogar de Cristo). Mára a mozgalom számos chilei nagyvárosban rendelkezik házakkal, amelyek csecsemők és gyermekek, fiatalok és idősek, testi és szellemi fogyatékosok, illetve nagybetegek (köztük AIDS-esek) ezrei számára nyújtanak menedéket és az élet újrakezdésének lehetőségét. 1945-ben keresztényszociális szakszervezeti mozgalmat is indított (Acción Sindical y Económica Chilena, ASICH). 1994-ben II. János Pál pápa boldoggá, 2005-ben XIV. Benedek pápa szentté avatta.

rópában tanult, és a munkásság védelmében kiálltak. Külön pártot is alapítottak, Falange⁴⁰² címmel, ami kissé megtévesztő, mert Francóra emlékeztet, pedig ők épp az ellenkező oldalon állnak, inkább az itteni mérték szerinti baloldalon. A chilei választási rendszer miatt képtelenek voltak csak egyetlen képviselőt is beérkez[tet]ni, hacsak nem összeszövetkeznek egy másik párttal a választások idejére. A konzervatívok szóba se álltak velük, s ezeken kívül csak a szocialisták és kommunisták voltak, hát így kénytelenek voltak egy bizonyos „modus vivendi” keresni a kommunista párttal a választások idejére, s így külön szavazatokkal (komplikált volna leírni a választási rendszert, amelyik egészen különös, és meggátolja, hogy kisebb csoportok bejöjjenek a parlamentbe) tehát külön szavazatokkal s mégis kommunista közösködés alapján befutottak 4 képviselővel. P. Hurtado az élükön állt, amint Ön, Kedves Atyám, a Néppárttal valamiképpen együtt dolgozott. Ezek a képviselők aztán a sztrájk idején a páterrel együtt a munkások pártjára álltak, és beszéltek és cikkeztek, hogy a nívót valóban emelni kell, mert az méltatlan emberi mivoltukhoz. Van itt egy bíboros⁴⁰³ is, aki a napokban töltötte be a 84. évét, és aggkori elmebetegségben szenved, annyira, hogy kapott egy vicarius püspököt,⁴⁰⁴ aki tulajdonképpen teljhatalommal rendelkezik, ez a püspök aztán a sztrájkok idején irt egy nyílt cikket a konzervatívok napilapjában, láttam magát a cikket is, amelyiknek az a címe, hogy „Krisztus elárulói”. Hát ezek [az árulók] a falangista párt és a Páter Hurtado. Megjegyzem, a falangista párt képviselői majdnem napi áldozók, de kivétel nélkül heti áldozók, és amikor az egyik képviselő hozzám eljött, reggel fél kilencre ígérte, hogy eljön, mert előzőleg – hétköznap volt – misét hallgatott napi szokása szerint és megáldozott, és a jezsuitáknál reggelizett, ez is szokásuk, hogy nálunk reggeliznek, mert a páterek ma is mögöttük állnak. Nem farizeizmus ez, hanem valami fanatizmus. P. Hurtadónak ez után a cikk után el kellett hagynia az országot, és csak nemrégiben szivárgott vissza.

A nagy bányászsztrájk vidéken tört ki, Concepcion környékén, s ennek az egyházmegyének van egy egészen arisztokrata püspöke,⁴⁰⁵ aki nyílt körlevélben a munkásság ellen foglalt állást. Hogy mit rombolt ez a nép lelkében, mérje fel, aki tudja. A püspöknek a területe a leghíresebb a melegágy-szisztémáról. Ezt a páterektől tudom. A kormány közben lefogatta a vezető kommunistákat, kb. 2000-et, s koncentrációs táborba zárta őket. Ezek persze ott sem ijedtek meg, hanem

402 *Falange Nacional*: chilei keresztény párt 1936–57 között. Legismertebb politikusa Eudardo Frei Montalva (Chile elnöke 1964-től 1970-ig) volt. 1957-ban más keresztény irányultságú pártokkal összeolvadva megalakították a chilei kereszténydemokrata pártot, a Partido Demócrata Cristiano de Chile-t.

403 *José María Caro Rodríguez* (1866–1958): 1912-től címzetes püspök, 1925-től La Serena püspöke, 1939-től haláláig Santiago de Chile érseke, 1946-óta bíboros.

404 *Pio Alberto Fariña Fariña* (1878–1971): 1946-tól haláláig Santiago de Chile-i segédpüspök.

405 *Alfredo Silva Santiago* (1894–1975): 1935-től püspök, 1939 és 1963 között a chilei Concepcion érseke.

naponta reggel közös tornát végeznek, rettentő fegyelmet tartanak, mint valami katonai iskolában, délelőtt tanítási órák vannak, és valóságos tanfolyamokat végeznek saját elhatározásukból és saját témájukról. Készülnek a szervezés és harc folytatására, közben a kormány megszavazza a legkeményebb kommunistaellenes törvényeket, amelyektől már az egyház is megijedt, és néhány püspök felszólalt ellene, mert egyetlen kis magyarázattal az összes szervezetek megbéníthatók vele, még a katolikus szervezetek is. A munkásság pedig várja vissza kommunista vezetőit, mint akiket mártíroknak néz, és akikben egyedül hisz; a falangisták és P. Hurtado pedig naivul azt hiszik, hogy most a kommunista vezetők nélkül maradt munkásságot ők majd be tudják hozni katolikus szakszervezetekbe, vagy legalábbis meg tudják szállni a még fennálló szindikátusokat katolikus vezető munkásokkal, akik – megjegyzem – még sehol nincsenek. Ők maguk is érzik a vállalkozás lehetetlenségét, mert a munkásság most annyira el van keseredve, hogy szóba se áll senkivel, csak a gyűjtőtáborok felé néz. Kicsiben a Dózsa György-féle lázadás ismétlődött itt meg, s most végzik ki a vezetőket, és most büntetik meg a tömegeket, mint annak idején, még keményebb jobbagyságra vetve őket, ahelyett hogy felemelték volna a nyomorultakat. Persze P. Hurtadók csak akkor tudják majd beszervezni a munkásságot, ha azt a kormány engedi, mert az eddigiek szerint tilos lesz mindenféle munkásszervezet felállítása; a munkásság teljesen és védtelenül, egyedeire szétbontva, ki van szolgáltatva munkaadóinak. És a melegágy szisztéma tovább tart, a gyerekek ezrei továbbra is az utcán alszanak a szabad ég alatt, és bár 400 000 munkáslakás hiányzik, de azért Venegas professzor szerint évente csak 4-5000 lakást építenek, és a püspökök hivatalos nyilatkozatokban és körlevelekben továbbra is a munkásság ellen foglalnak állást, és a jezsuiták szinte egészen egyöntetűen P. Hurtado mögött állnak továbbra is, ezért erőszakolták ki az én leutazásomat is, mert tanácsomat akarták kérni, hogy mihez tudnának kezdeni. Hát adjon tanácsot Ön, Atyám, ha tud. Én azt mondtam, hogy minden gyárból válasszanak ki néhány kiváló munkást, és próbálják megnevelni őket, hogy vezetői legyenek a táborokban ülő kommunisták helyett. De ők maguk is érzik, hogy tisztára reménytelen a helyzet a hivatalos egyház miatt, de meg a munkásság teljes elfordulása miatt is. Hallom, hogy ugyanígy intézik el sorban a dél-amerikai államokban a kommunizmust és vele együtt a munkásság jogos igényeit is.

Talán érdekli Kedves Atyámat, hogy mikről is beszéltem én a chilei konferenciáimon? Minden esetben 7-800-an jöttek össze (nyolcszáz), természetesen munkás egy sem volt. A beszédem legalább két óráig tartott, de volt három órás beszédem is. Elég nagy port vert fel, mert a magyar arisztokrácia sorsát leírtam, s [az ő sorsukat] jósoltam nekik is.

Külön hosszú előadást tartottam a KALOT-ról, utána megállapítottuk, hogy Chilében tökéletesen lehetetlen volna elindítani egy agrármozgalmat, mert maga az agrárnép műveltségileg még annyira alul áll, hogy meg sem mozdulna. Ezt én is elhittem, habár jól emlékszem, hogy miket mondtak nekünk, amikor elin-

dultunk, hogy a mi agrárnépünk is mennyire tunya és megmozdíthatatlan. Ez az itteni nép azonban a vérében lusta. Aki nem hisz a fajelméletben, az jöjjön ide, és meg fog győződni, hogy a fajok között szinte felmérhetetlen különbség van. Tartottam külön előadást a kommunizmusról is, és alaposan rájuk ijesztettem.

A páterekkel is sokat beszélgettem, és bizony nagyon szomorú tapasztalatokra jöttem rá. A mieink szociális felfogása miatt – természetesen nem minden páter márkázottan ilyen szellemű, de a vezető atyák szinte kivétel nélkül – a magas klérus megnehezelt a mieinkre, hogy lassan kiszorították az atyákat az A.C. minden zegeből és zugából. Ma már egyetlen páterünk sem dolgozik az A.C.-ben, az utolsót is hol csendesen, hol zajosan küllebbítették. A mieink a kollégiumi munkára szorítkoznak, és az ilyen munkával összekötött egyesületi élet vezetésére, mint kongregációk, imaapostolság stb. Van egy „Krisztus Otthona” (Hogar de Cristo) intézménye a mieinknek, amelynek működése kis csodával felér: minden fundáció nélkül fenntartanak egy átmeneti menhelyet csavargók és elhagyott gyermekek számára, ahol naponta 400-500-an alszanak és étkeznek, kizárólag névtelen adományok alapján. A provinciáról magáról igen jó benyomásom volt. Bizonyára, ha tovább ott tartózkodtam volna, rájöttem volna a hibákra is, de tény, hogy talán az első provincia volt, ahol fél órán belül nem panaszkodtak az előjárók ellen, sőt nagyon dicsérték őket. Csupa fiatal előjárók minden házban. A nagy megértés talán onnan is van, hogy valamennyien egy kasztból valók, az ország legfelsőbb rétegéből, »népi származású« páter, tudtommal, még nincs is, csak a scholasticusok⁴⁰⁶ között van néhány, persze ez nem jelenti mindjárt azt, hogy ezekből páterek is lesznek, mert mint mesélték nekem, eddig még minden vidékről bejött „új ember” kilépett. (Itt jegyzem meg, hogy pl. Bolíviában provinciai rendelkezés alapján nem is vesznek fel a noviciátusba alulról származó fiatalembert, hanem csak az úgynevezett arisztokrácia tagjai számára van nyitva a Társaságba való belépés. Annyira következetesen csődöt mondtak a többiek.)

Még egy érdekes jezsuita tapasztalatom volt Chilében. Még itt, Argentínában mondták nekem, hogy a chilei novíciustester egy igazi szent ember, egy második Berchmans Szt. Jánosra⁴⁰⁷ emlékeztet. Nagyon kíváncsi voltam rá, hát valóban, még az arckifejezése is Berchmans Szt. Jánosra emlékeztetett. 40 év körüli ember, maga a megtestesült modesztia,⁴⁰⁸ szerénység, állandó lágy mosoly, járása apró kicsi lépések, alig szól egy-két szót a rekreációban. De azért elgondolkoztam. Hát ez volna az ára az életszentségnek?! Csak egyedül novíciustesternek használható, már a rektor egy másik páter. Elvesztette ez az ember minden életrevalóságát, nőies szelídség és báj ömlik el rajta; igazi, óriási nagy-nagy hit kell ahhoz, hogy az ember elhiggye, hogy ezzel a típussal lehet hódítani is, és lehet az egyház ügyét előre is vinni. Akik most ezt olvassák és megbotránkoz-

406 *Skolasztikus* (itt): tanulmányait végző jezsuita rendtag.

407 *Berchmans Szent János* (1599–1621): flamand származású, fiatalon elhunyt jezsuita növendék, 1888-ban avatták szentté. Az ifjúság pártfogója.

408 *Modesztia*: szerénység.

nak, azoknak csak azt mondom, hogy életükkel practice ugyanazt vallják, mint én, éppen csak a lelkük egy ünnepélyes zugában megőrizték még azt a hivatalos mentalitást, amely ezt a típust és ezt az életformát tartja szükségesnek. Emberek, tehát föl a követésére, és ne rám dobáljanak követ! Mily boldog lennék, ha egyszer visszatérve Magyarországra, a provinciát így találnám: minden páter – most egyesekre külön gondolok – kicsi aprókat lépne, lágyan mosolyogna, tartanák a modesztitát, és a rekreációban csak egy-két szót szólnának. Végeredményben nem kívánok rosszat, amikor azt szeretném, hogy mindenki olyan legyen, mint ez a chilei márkázott szent páter.

A repülőutat leszámítva Chile semmi más szépségét nem láttam, még a fővárost magát sem láttam tulajdonképpen. Módfelett imponált nekem, hogy ezek az itteni páterek nem a szépségeket mutogatták nekem, hanem kizárólag az ország szociális sebeit, de azokat a legmélyebb belső fekélyekig. Folyton a kültelkeket jártuk, a nyomortanyákat, vagy pedig otthon tanácskoztunk. Most ismét Buenosban vagyok, és félév lévén, vizsgáztatom a fiatalokat. Aztán készülök itt is egy hosszabb konferenciasorozatra, egy páter készíti elő és állítólag a legfelső ezer számára. Szeretném kicsit megijeszthetni őket. Mert bizony a mélyben itt is minden forrong.

Szeretettel köszöntöm az összes kedves ismerősöket, különösen kedves Atyát Krisztusban testvére

*

Buenos Aires, 1948. VII.

Kedves jó Atyám!

Csak az ön számra külön írok, hogy a mellékelt [fenti] hosszabb levelet másnak is megmutathassa, ha valakit érdekelne. A napokban kaptam meg egyik régebbi levelét, hajón jött, azért késett ennyit. Ebben a levélben említi kedves Atyám a hegyi pásztorok közötti remetéskedést. Nem segít rajtam már semmi, csak egy csoda. Ezt imádkozzák ki a számomra, és akkor élni fogok. Drága jó Atyám, nincs kedvem hosszan leírni és belső mozzanataiban kielemezni, hogy mit jelent az, és hogyan ment végbe, hogy a hitemet is elvesztettem egészen. Csak annyit jegyzek meg, hogy elképedek néha magamon, hogy hogyan tudtam hinni évtizedekig oly naivságokban, amikben eddig hittem, és hogyan lehetséges, hogy olyan okos emberek, mint Ön is, még ma is hisznek pl. egy pokol örökkévalóságában és sok más hasonlóban. Vagy ott van az Ószövetségi Szentírás, hát nem érzik Atyáék, hogy ott az Istenről egy irtózatosszerű karikatúra van megrajzolva, aki megkeményíti a fáraó szívét, hogy a zsidók ellophassák a kölcsönkért aranyedényeket, és a végén agyontiporja őket. Isten, aki bosszútól liheg, hetedízíglén büntet, kiejti a kegyéből Sault, mert nem mészárolt le minden[ki]t a legyőzött ellenség között. Atya, Önnek ezeket el kell fogadnia, hogy ezek inspirált szent textusok. Önnek el kell fogadnia, hogy az *Énekek éneke* az egyházzal és lélekkel és Szentlélekkel szól. Higgye el nekem, ugyanígy tudnám

kimagyarázni az *Ezeregyéjszaka* meséit is. Nem is beszélve a reprobatio negatíváról,⁴⁰⁹ az isteni mindenhatóságról és a mi szabad akaratunkról. Az az érzésem, hogy be voltam zárva egy barlangba, s most látom, hogy mily egyoldalúan elfogult voltam. Rémüljön el Atya, Önöket sajnálom, hogy még mindig egy ilyen fantasztikus rendszer igazolatában élnek.

Ezekhez a belső nehézségekhez jön aztán a külső keret itt, Dél-Amerikában, ahol az egyház sebei az egekig kiabálnak. Még a Jézus Társasága is mily szomorú képet mutat itt, Argentínában. Írtam is a napokban a P. Generálisnak, hogy ha nem küld sürgősen egy vizitátort, nagy bajok lesznek még itt. Azóta – szinte levelem megerősítéseként – a napokban egy P. Miniszter, többszörös volt rector, 48 éves ember, megszökött egy asszonnyal, és csak egy levelet hagyott hátra, amelyben azt hozza fel okul, hogy már nem bírta tovább az előjárói tirannizmusát. Ez csak egy ürügy, jót tudjuk, mert emiatt nem kell megszökni egy asszonnyal, lehet tisztességesen is elmenni, ha már mindenképpen menni akart, de, Atyám, előjárók miatt meg tudnak az emberek keseredni a lelkük mélyéig, és akkor könnyen keresnek vigasztalást és könnyen találnak is lelki leányaik között. Itt szinte kivétel nélkül az előjárók 15-28 év óta előjárók. Ebben az évben cserélt helyett a Collegium Maximum és a Villa Devoto rectora, ez utóbbi 17 évig volt ugyanazon a helyen rector, és előzőleg már 11 éven át szintén rector volt másutt, most folytatja a Collegium Maximumban. A többiek szinte a fogukat csikorgatják, s közben a P. Provinciális utazgat ide-oda; befejezetlenül, félbe maradva 4-5 ház vizitációja a levegőben lóg; ahol panaszkodni kezdenek, másnap elutazik, és három hónap múlva jön vissza folytatni a vizitációt. Montevideóban kb. egy hetet töltött, ahol négy házunk van tele sebekkel, a mi szemináriumunkban két délelőttöt, aztán fogja magát és elutazik Paraguayba, ahol két kis rezidenciánk van, s két hónap múlva jön vissza. Ugyanezt csinálta P. Travi, aki most asszisztens. Elterjedt a híre, hogy megyek vissza Rómába, hát csak úgy jönnek a páterek, és dűl belőlük a panasz, hogy ezt is, azt is mondjam el a Curián. A magiszterek 5-7 évig magiszterkednek heti 32-35 órával, és közben délután a szakaszban⁴¹⁰ is vannak. Lelkileg teljesen lerongyolódnak, s háromnegyed részük kilép. Ekkor már 28 év körül vannak, a mi vizsgáinkat nem fogadja el az állam, tehát practice nyolc elemjük van, mert itt a juniorátusban tanulják a középiskolai tananyagot; kapnak az eltávozáskor egy rend ruhát és 100 pesót, amiből megél[nek] két hétig. Ha csak azt vesszük, hogy 5-7 évig tanítottak a kollégiumban, más elbánást érdemelnének, nem beszélve arról, hogy lelki lerongyolódásukért az előjárók nagy részben felelősek. Kérdeztem az egyik pátert, hogy aztán mihez kezdenek ezek az exmagiszterek? Nevetett, s vállat vonva csak ennyit mondott: keresnek egy gazdag özvegyet vagy magános nőt. És mi hirdetjük a justiciát. – Bocsásson

409 A *reprobáció* tana a spekulatív teológiában – kissé leegyszerűsítve – azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy akik elkárhoznak, azok elkárhozása Isten pozitív akaratára vezethető-e vissza (pozitív reprobáció), vagy pedig Isten csak megengedi az elkárhozást (negatív reprobáció).

410 Szakaszban: a rájuk bízott kollégiumi diákok között.

meg Atyám, hogy ezekkel traktálom, legközelebb szelídebben írok. Írja meg, Kedves Atyám, hogy ha esetleg valóban kilépnék, fenntartja-e továbbra is velem a barátságot, vagy megtagad? Az előbbi esetben megadom majd a címemet. Isten áldja meg Önt, még nem vesztem el egészen. Nagy-nagy szeretettel üdvözlöm

[P. Nagy Töhötöm]

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1948. 08. 05.

Buenos Aires, 1948. augusztus 5.

Drága jó Atyám!

Több levelemre még nem kaptam választ, de azért írogatom leveleimet, mert gondolom, mégis meg tetszik kapni az enyéimet. Legutóbb Chiléről írtam egy elég hosszú beszámoló levelet. Sajnáltnám, ha elveszett volna. Már tervezgetek egy újabb hosszú beszámoló levelet Argentínáról, de most pillanatnyilag nincsen annyi időm, hogy egy ilyen komoly, hosszú levelet megírjak, ezért most csak úgy mindenféléről fogok írni. Azért írom ezeket a leveleket, mert ha már itt vagyok, és néha a kulisszák mögé is belátok, miért ne részesítem kedves Atyámat abban az előnyben, hogy szintén belásson a falak mögé. Vagynak itt Argentínában érdekes dolgok.

Kedves Atyám egyik legutóbbi leveléből azt éreztem ki, hogy már Atyát is elkapta egy kicsit a háborús pszichózis. Be ne dőljön annak a sok ábrándozó magyarnak. Emlékezzen csak vissza, hogy három év előtt pontosan ugyanígy jósolgatták a háborút egy-két hónapon belülre. A Vadúr⁴¹¹ jött a maga precíz információival, a P. Provinciálisnak is voltak abszolút biztos hírforrásai, és nevettek rajtunk. Eléggé megittuk a levét ennek a nevetésnek, különösen jómagam, aki talán mindenestül rámegeyek erre a buta politikai tájékozatlanságra. Most itt van (augusztus 5.) a berlini konfliktus⁴¹² még megoldatlanul, de már dereng. Az egész kollégiumban itt nálunk a közcsodálkozás tárgya voltam és vagyok, mert mindenki holnapra jósolja a háború kitörését. Már fagy le a bajszuk, és hajtogatják, hogy nem értik, nem értik Észak-Amerikát. Ne feledje el, Kedves Atyám, hogy én sohasem beszéltem örök békéről, hanem csak 6-8 évről, s ebből már lement idestova csaknem négy év. Még kettőt vagy talán többet is kitartunk. Itt mindenki azt emlegette, hogy az amerikai szuper-szuper és újra szupererődök már Európában vannak, csak azt nem tudják megérteni, hogy repülőflottával csak megbüntetni, megtiporni lehet egy országot, de elfoglalni nem, ahhoz gyalogság kell, az pedig még sehol sincs az amerikaiaknak. Azt a hadsereget, amelyik az előző háborút végigverekedte – ha ugyan az verekedés volt, amit ők csináltak! – már teljes egészében hazaeresztették, azokkal újra háborúba menni nem lehet, új korosztályokat kell kiképezni, ehhez pedig elég sok idő kell, s nem lehet nagyon titokban csinálni, még kevésbé lehet ezeket titokban átküldeni Európába, s amint kezdik nagyban kiképezni őket, nem is beszélve az átküldésről, az orosz lesétálja egész Európát, s ebben az esetben újra rendelkeznek az angolszászok partraszállást. Vagy ha Ázsia felől támadnak, félő, hogy ők is belevesznek a végtelen térbe

411 *Vadkerti Béla* (Szabadka, 1904 – Róma, 1968): jezsuita szerzetes, tanár, kongregációvezető. 1949/50 tájékán emigrált, később Olaszországban és az NSZK-ban működött.

412 1948. jún. 24-én vette kezdetét és 1949. május 12-ig tartott az ún. berlini blokád: a szovjet csapatok elzárták a nyugati megszálló szövetségesek elől a Nyugat-Berlinbe vezető szárazföldi utakat. Ez idő alatt csak légi úton tudták biztosítani a nyugatiak által megszállt városrész ellátását.

és távolságokba. Az atombombának pedig nagyobb volt a morális ereje, mint a fizikai. Japán már a földön feküdt, amikor a nyakába akasztották ezt az utolsó figyelmeztetést, hogy jó lesz magát megadnia. Ekkor az atombomba még új volt, megdöbrentett, ma már lassan egészen hozzászoktunk, hogy hát majd ezt is el kell viselnünk, majd csak elbújunk előle valahová. Még ez a csoda is csak három napig fog tartani, s két nap már elmúlt belőle, ha pedig, ne adja az Isten, az orosz megjózanul, ami könnyen lehetséges, és lemond újabb terjeszkedésekről, és csak a már megszerzett föld teljes behódítására törekszik, akkor meg pláne várhatják a magyarok a felszabadító háborút! Ebben az esetben ott ragadunk az orosz ölében néhány évtizedre, és nem fog fájni egyetlen egy jenkinek sem a feje miérettünk, írhat a kardinális még oly szívfacsaró leveleket kollégáinak. Amikor múltkor beszéltem az itteni kardinálisunkkal, rémlett, hogy valamit emlékszik, hogy kapott egy levelet Mindszentytől, aki panaszkodott neki és segítséget kért tőle, de egyáltalán nem keltette bennem azt a benyomást, hogy szívére vette az ügyünket, és végre örül, hogy most egy eleven magyarral beszélheti meg a segítség módzatait. Egyáltalán nem!! Úgy beszélt Magyarországról, mint mi beszél-nénk Uruguayról.

Már egyszer-kétszer írtam kedves Atyának az itteni züllött egyházi állapotokról. A napokban beszélgettem a P. Provinciálissal erről. (Közben megjegyzem, hogy itt egyáltalán senki még csak nem is sejt, hogy én kilépési gondolatokkal foglalkozom, azt tudják, hogy megyek vissza Európába.) A P. Provinciális mondotta, hogy 1942-től 48-ig, tehát hat év alatt ebből a provinciából, amely csak kevéssel nagyobb, mint a mienk, 56-an léptek ki! Ötvenhatan! Ebből csak 11 volt a novícius, a többi mind fogadalmas. Ezek között két páter dimisszió nélkül egyszerűen megszökött egy-egy asszonnyal (különböző évben és helyen történt ez a botrány), s a kilépettek között van a provincia három legtehetségebb professzus pátere is, mindegyik 40-48 év között, amolyan P. Bangha-félék. Az egyik mint szónok volt a leghíresebb egész Argentínában, amikor prédikált, a tömeg kiszorult a templomból; a másik pedig mint író ma spanyol nyelvterületen a legnagyobb író, sok rokonságot mutat Pappinivel⁴¹³ vagy Chestertonnal. Ez utóbbiról írtam múltkor (P. Castellani), hogy kérte a dimisszióját, és meg is kapta, de visszaretent, és vállalta, hogy elmegy Manrézába vagy Loyolába, de most a napokban mégis kilépett. A legfrissebb kilépés pedig a napokban történt (ez már túl van az 56-os számon), és egészen eredeti: van a provinciának egy kis rezidenciája, amelyik parókia volt, és csak két páter működött benne, s íme, tegnapelőtt megjelenik a kollégiumban a káplán páter, s tőle megtudjuk, hogy a plébános páter úgy lépett ki, hogy mindjárt ugyanott megmaradt világi pap plébánosnak, és magával vitte a rezidenciát magát, amely ezennel megszűnt a jezsuitáké lenni. Részleteket még nem tudok, de bizonyára megegyeztek a püspök-

413 *Papini, Giovanni* (1881–1956): olasz író, kultúrkritikus, egyetemi tanár, az olasz Akadémia tagja. 1919-es megtérését követően erős katolikus szellem érvényesült írásaiban. Számos műve magyarul is megjelent.

kel, hogy a Társaság ily módon feladja azt a kis rendházat. Atyám, kétségbeejtő, hogy itt valóságos menekülés van a rendből, és néhány utolsó alak kilépését leszámítva, vagy a 6-7 évig magiszterkedő fiatalok hagyják itt, még a hitüket is, vagy pedig a legjobbak mennek el, akik számára az itteni élet maga az ostoba és ósdi szellemtől diktált teljes megkötöttség. A különböző klikkek oly ocsmányul szidják és gyalázzák egymást, hogy csak az előjárók közös gyalázása múlja ezt felül. Vannak „nagyúri” jezsuiták, akik vetetnek maguknak személyi használatra remek Chevrolet autót lelki gyermekeikkel, és az előjárók engedik, mert ezek a páterek szerzik az alamizsnákat a gazdag jótevőktől. Ezek szobája valóságos bazár, ruhájuk finom és elegáns, több közülük nem tudni, hogy hol étkezik, ott-hon nem, az biztos. Bántóan fölényesek és lekezelők a többivel. A többi meg írogatja a leveleket Rómába, de újabban „solo”⁴¹⁴ P. Generálisnak, mert rájöttek, hogy az asszisztens, P. Travi, az előző itteni provinciális, akinek fő része van abban, hogy a provincia idáig süllyedt, most a leveleket sülyesztgeti el. Erről természetesen nem vagyok meggyőződve, de arról igen, hogy a provinciában erről szélteben-hosszában beszélnek, és többen már ezt is megírták a P. Generálisnak. Most képzelje el, Atyám, hogy mi van a többi rendekben! Tudom, Ön azt hiszi, Atyám, hogy túlzok. Pedig ez nem áll, mert az 56 kilépés hideg szám, s emögött a szám mögött tények kell hogy meghúzódjanak.

No, és én mit csinálok itt ebben a szomorú provinciában? Első, hogy megálapítom, hogy a lehető legrosszabb volt, hogy engem olyan lerúgás és csalódás után ide küldtek egyenesbe jönni. Itt, akinek semmi baja sincs, az is lassan beteg lesz, s én – hisz jól tudja, Atyám – mindig vergődtem a hitemmel, én itt csak végleg elveszteni tudtam maradék nagyrabecsülésemet az egyháziakkal szemben. De mégis valami makacs kitartással mentem a magam jónak tudott útján. Mint maga, Atyám írta egyik levelében, próbáltam utat törni a dzsungelben. Ezt a küzdelmet még ma sem adtam fel, s utolsó napomig folytatni akarom. Külső tevékenység számomra már nincs. A szociális szervező munka nem kell, s így dispoziციóm szerint is tengek-lengek. Visszavonultam egy belső körre: a fiatal jezsuitákkal foglalkozom a Collegium Maximumban, vannak vagy 170-en. Leadtam egy szemesztert a filozófusoknál szociológiából, s annyira megrészegedtek, hogy azóta is folytatom előadásaimat soron és tanrenden kívül. Külön a filozófusoknak és külön a teológusoknak tartok hetente többször szabad konferenciákat szabadidőben, de ott van valamennyi. Megalapítottuk a Szociális Kört is, már javában folyik az enciklikák tanulmányozása. Sokat olvasok, és komolyan készülök az előadásokra. De úgy lelkiileg is foglalkozom velük, én a lelkiileg oly nagyon beteg, de ők ezt nem tudják, és nem veszik észre. Nagyon sokat beszéltem nekik a céltudatos előkészületekről, a jövő munkák már most elkezdett előkészítéséről, tanulmányokról. Van, aki hozzáfogott, hogy népmisszionáriussá képezze ki magát, a másik és harmadik a szociális munkákra készül. Írogattak a P. Provinciálisnak, hogy engedje őket már most felké-

414 *Solo* (itt): saját kezébe, saját felbontásra.

szülni egy kiválasztott jövő munkára. A P. Provinciális maga mondta nekem, hogy valósággal megmozdult a tanuló fiatalság. A múlt hetekben pedig maga a P. Spirituális hívott be a szobájába, és hosszan elbeszélgettünk, hogy ő láthatóan felméri az eredményeket lelki vonatkozásokban is. Közben pedig én világosan látom, hogy úgysem tudnak majd dolgozni, mert majd őket is lehúzza a posványos mindennapi élet, az egyháziak és főleg előljárók, papi fejedelmek e világi piszkos kis politikája. Ezekben a fiatalokban még él az idealizmus, és én is még nekilódítottam őket; magam sem tudom, hogy miért tettem, valami belső kényszer vitt rá. – Legközelebb folytatom leveletem, most pedig az Isten áldja meg Önt, Drága Atyám, imádkozzék értem és írjon. A régi szeretettel

[P. Nagy Töhötöm]

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1948. 08. 18.

Buenos Aires, 1948. augusztus 18.

Kedves Atyám!

Már olyan nagyon régen nem kaptam levelet kedves Atyámtól, hogy már azt kezdem hinni, hogy nem szívesen veszi leveleimet. Nem csodálnám, megjegyzem, mert nem valami lélekemelő olvasmányok. Több hosszú levelem, amiket bizony már elég régen írtam, válasz nélkül maradtak, és amikor ír is Atyám, nem repülőpostán küldi, s így hónapokig hajókáznak a levelei.

Most sincs bátorságom, hogy hozzáfogjak az Argentínáról beígért hosszú beszámoló levelem megírásához. Ez sem lenne valami nagyon lélekűdítő olvasmány. Nem tudom, megkapta-e Atyám a Chiléről írt hosszú leveletem? Hasonlít-e csak össze P. Endrődynek ugyancsak Chiléről írt levelével, amely a *Provinciai Hírek*ben jelent meg. Ez a különbség az emberek között, de ugyanakkor tudom, hogy nekem van igazam, és talán épp ezért én vagyok a szerencsétlen is. Nézze meg a P. Endrődy levelét, igazán nem akarom leszólni, de miről ír? Hogy milyen elragadóan szép Chile, hogy milyen szeretettel fogadták az egyes kollégiumokban, és mily nagyban elterjedt Kaszap István⁴¹⁵ tisztelete a fiatalok között ... és hasonlók. Én pedig írtam arról, hogy a „melegágy-szisztéma” a túlnyomó részben uralkodó a munkások között: hárman bérelnek egy ágyat, és felváltva alsznak benne. Írtam a szörnyű nyomorról, amelyet tiszteletreméltó becsületességgel mutogattak meg nekem az ottani páterek, beszámoltam bizalmas információkról, amelyeket maguktól képviselőktől és egy minisztertől tudtam meg. Ahogy nézem az életet, az a dolgok belsejében való turkálás, és mert segíteni is akarok a bajon, ezért buktatnak el. A másik szemlélet a könnyebb, boldogítóbb, nem jár semmi összeütközéssel, megengedi a további kényelmes polgári életet, a nyugodt lébolást, míg összes ellenségeink sokszor vért izzadva és a maguk módján a mártíromságra is vállalkozva dolgoznak ellenünk. Úri lányok kongregációját könnyebb vezetni, több vigasztalással és kis rekompenzációval jár az elhagyott világi örömekért, mint fáradni azon, hogy a külvárosok züllött leányai egy kissé jobb sorsra jutva ne kezdjék oly nagyon korán a züllést, és talán egyszer majd ne is bukjanak le annyira mélyre, mert életük színvonala már kissé magasabban áll.

P. Hunya⁴¹⁶ ígért nekem néhány hónappal ezelőtt egy fontos levelet, félek, hogy elveszett ez a levél, mert még nem kaptam meg. Nagyon kérem, Kedves

415 Kaszap István (1916–1935): szentség hírében fiatalon elhunyt jezsuita novícius.

416 Hunya Dániel (1900–1957): jezsuita szerzetes, 1930 és 1950 között a szegedi egyházmegyei központi papnevelő intézet lelki igazgatója, az aszketika és liturgia tanára. Országos hatású és hírhedt papnevelő. A papok összefogására létrehozta a Szent Gellért Uniót (1935), az Unió lapjának, a *Cor Unum*nak és az 1941-ben indított *Papi Lelkiség* című folyóiratnak a megalapítója és szerkesztője. Nagy Töhötömnek már a harmincas évektől kezdve lelkipásztorja, gyónatója volt. Az 1947/48 folyamán P. Nagynak írt levelei fennmaradtak Nagy Töhötöm hagyatékában (OSZK Kézirattár 216/348).

Atyámat, hogy írjon legalább egy pár sort, s abban őszintén írja meg, hogy valóban terhére vannak-e ezek az én leveleim, és ha valóban egyszer elmegyek a Társaságból, szeretné-e fenntartani velem továbbra is a kapcsolatokat.

Tudja, Kedves Atyám, hogy ezer nehézség ellenére mégis elindítottam Uruguayban a „KALOT”-ot? Tartottunk több tanfolyamot is az első szegediek mintájára, kiadtam több számot a mi *Forrástárunkból*, elindult az első mozgalmi sejtek működése, szereztem havi 200 peso állandó segélyt (egy középiskolás tanár hivatalosan megállapított fizetése havi 100 peso), beállítottam egy igen tehetséges fiatal papot a helyemre, mert átjöttem ide, a kollégiumba órákat adni; mindenféle szent jelszavak mögé bújtattuk a szociális célkitűzéseket, s mégis, az érsek megneszelte a dolgot. A napokban volt ideát Buenosban Montevideóból egy páter, és elbeszélte, hogy az érsek leállított mindent, s hogy gyökerében is megorvosolja ezt az egész „kilengést”, tartott egy konferenciát a szemináriumban a filozófusoknak és teológusoknak, és ebben kifejtette, hogy mi nem utánozhatjuk a kommunistákat a tömegek megszervezésében, és egyáltalán, a szervezések világi eszközök, mi az imával és böjttel küzdünk, a mi erőnk a természetfölöttség. (Mintha mi ezt valaha is tagadtuk volna!!) Azt mondanom sem kell, hogy az érsek megerősödött felfogásában, és ma még veszélyesebbnek tart mindenféle „modern szervezkedést”, mert másnap a teológia két legtehetségesebb fiatalja, akiket valóban az egész tanári kar annak tartott, kérte a dimisszióját, és ma már nincsenek is a szemináriumban. Íme, a métely, mondja az érsek, s nyugodtan jár tovább egy-egy délelőttön moziba, amikor csak neki egyedül pörgetnek le egy-egy filmet, mert közben letiltotta a papoknak suspensio⁴¹⁷ terhe alatt a moziba járást. A kitenyésztett professzionista farizeizmus. – Lám, megint keserű voltam, bocsásson meg Atyám. De ezzel vagyok tele.

Szeretettel üdvözlöm, nagyon kérem buzgó imáit és egy kis megértést is

[P. Nagy Töhötöm]

417 *Suspensio*: felfüggesztés

**Kerkai Jenő távirata Nagy Töhötömnek. Kaposvár,
1948. 11. 09.**

[1948. nov. 9-én érkezett egy távirat P. Kerkaitól Kaposvárról Nagy Töhötöm címére ezzel a szöveggel⁴¹⁸.]

NLT PATER NAGY – COLEGIO DEL SALVADOR BUENOS AIRES
TERVEI ATMENETI MEGOLDASKENT MEGNYUGATATNAK. TESTVERI
KOEZOESSUGENKET FENNTARTJUK. KOENYVEK LEVEL KESOEBB ERKE-
ZIK. MUNKAKEDVEERT VISSZAERKEZESIG IMADKOZOM

KERKAI JENOE

418 E távirat lelőhelye is, akárcsak a P. Kerkai által írt levelek zöme: OSZK Kézirattár 216/69.

Kerkai Jenő levele (részlet) Nagy Töhötömnek. Kaposvár (?), 1948. nov.

[Az alábbi levélrészlet csak Nagy T. Jezsuiták és szabadkőművesek című könyvében maradt fenn.⁴¹⁹ Tartalmából ítélve valamikor 1948 késő őszén kelt, valószínűleg a november 9-i távirat után.]

„Legjobban az lepett meg, hogy belső teljes inaszakadtsága ellenére oly hősie erőfeszítéssel folytatja kedves Atyám a reménytelennek tartott küzdelmet. Van ebben valami lélegzetelállítóan szép, férfias vonás. Ennyi erő Önben talán akkor sem dolgozott, amikor a belső éjszaka még nem szakadt a lelkére.

Én számtalanszor idézem az Ön emlékét a lelkem elé, és mindannyiszor a bajtársi, sőt inkább talán az apai szeretetnek oly érzései ébrednek bennem, amint azelőtt nem tapasztaltam. Nagyon megértettük egymást, és nagyon szeretttük mi egymást — azért történjék az Ön életében bármi, kedves Atyám, én kijelentem, hogy ezt a testvéri közösséget soha meg nem tagadom. Bárhova sodorja az élet, tessék csak megírni a címét, mindenkor fenntartjuk az összeköttetést.

Idehaza hetenként súlyosbodik az idők járása fölöttünk. Lassankint minden központi munka lehetetlenné válik. De a helyi vidéki munka makacs következetességgel folyik tovább. A munkatársak hűségesen küzdenek. Meggyesi Sándorral éppen a napokban beszélgetve kijelentette: Nem panaszkodunk, tesszük a lehető az utolsó leheletig; nyikkanás legfeljebb az akasztófa alatt lesz időszerű, de ott is csak az utolsó pillanatban. És valóságos csodálatos eredmények kísérik ezt a hősi magatartást. Tessék elképzelni: falu-lelkigyakorlatos házakat alapítottunk szegényesen, csendesen, a régi híres népfőiskolák helyett... Válogatott emberek ezen a télen kb. négyezer-ötszázan mentek át négynapos lelkigyakorlatos vezetőképzésen. A férfizarándoklatokon részt vett legények száma meghaladja a százezret, és mindez a kommunizmus nyomása alatt, oroszok jelenlétében és a primás ellenséges pilantásaitól kísérve, aki jobban szeretne mindent elnémulva látni.

A helyzet romlásának ellenére a bíboros nem vesz észre semmit. Várja a pár hét múlva ideérkező felszabadító amerikaiakat, akik majd hódolnak előtte, mint »Homo Regius« előtt, s ő Ottó⁴²⁰ fejére teheti a magyar koronát, s letiporhatja a holmi ruszsofilokat és kommunistaszimpatizáns »baloldali« katolikusokat. S mégis azt hiszem, hogy nagy küldetése van neki: soha Magyarországon így gyökerestől ki nem irtották volna a halálra már réges-régen megérett világot, ha ő ily vakon nem képviselné a múltat. Most veszítettük el összes iskoláinkat,

419 A Buenos Aires-i kiadás 317. oldalán; az 1990-es szegedi kiadás 291/292. oldalán.

420 *Habsburg Ottó* (1912–2011): politikus, közíró, az Európai Parlament volt tagja, az utolsó Habsburg-trónörökös. Apját (IV. Károlyt) 1921-ben Magyarországon megfosztották trónjától. Ottó egészen a második világháború végéig reménykedett a visszatérésben. A második világháború idején Washingtonban tartózkodott Rooseveltnél elnök környezetében.

és ő rendelte el, hogy azokban szerzetesek és apácák nem taníthatnak.⁴²¹ Tehát magunk vonultunk ki legfőbb hadállásainkból. De erre is csak azt mondom, így legalább majd a bencések és ciszterek ott lesznek kénytelenek folytatni, ahol valamikor kezdték: az egyszerű néppel sorsközösséget vállalva.

Magamról is valamit. Sokan biztatnak, hogy szökjem ki, mint annyian. De ezt nem teszem, sőt Önt hazahívom, kedves Atyám. Rómában ez elintézhető lesz. Ha már halálra van ítélve népünk, álljunk mellette, és haljunk meg vele. Ha Ön úgy érzi, hogy nem sokat ér az élete, jöjjön haza, itt ma nagyon könnyű meghalni.”

421 1948. jún. 16-án szavazta meg az Országgyűlés a nem állami iskolák és nevelő intézmények állami tulajdonba és irányításba vételéről szóló törvényt. A Püspöki Kar úgy rendelkezett, hogy egyházmegyes pap, szerzetes és szerzetesnő az államosított iskolákban tanári, tanítói állást nem vállalhat, és a CIC 2343. kánonjára hivatkozva kiközösítette a törvényt megszavazó országgyűlési képviselőket, ill. az annak végrehajtásában közreműködőket.

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1948. 11. 27. (?)

Buenos Aires, 1948. okt. [?] ⁴²² 27.

Drága jó Atyám!

Ebben a percben jöttem meg vidéki előadásokról, s itt találtam táviratát, amely már kb. tíz napja érkezett, de nem talált itthon. Rettentően szíven talált, amikor elolvastam. Várnak haza Kaposvárra! De mehetek-e én ilyen abszolút felfordult lélekkel, elveszett hittel, tökéletes belső diszharmóniával? Képtelenség. Nem olyan régen igen hosszan és többször beszéltem az itteni P. Provinciálisommal, feltárva előtte lelkem legkisebb zegét-zugát is, nehézségeimet, a katasztrofálisan megvont kegyelmet, a hitetlen miséket, a mosolygást eddigi naivitásomon... mindent, és a végén azt mondotta nagyon komolyan, hogy tökéletesen megért engem, az én helyemben ő sem tudna megmaradni a papi élet keretei között, ilyen lelkülettel nem lehet valaki pap, és nem funkcionálhat mint pap. Annyira így gondolkozott, hogy még támogatta is kérésemet a P. Generálisnál, hogy szerezzék meg számomra a *reductio ad statum laicalem* ⁴²³ kegyét, mert bízik benne, hogy kint megnyugszom, és egyszer majd visszatérek; de most a legnagyobb valószínűséggel a bolondok házában kötnék ki. Bár már ott lennék! Mindez itt a legnagyobb titokban megy. Senki nem tud semmit az egészből, kizárólag csak a P. Provinciális, mert kilépésem oly nagy skandalum lenne, mert annyira szeretnek és becsülnék, különösen a fiatal jezsuiták. Mindenki búcsúzik tőlem, [úgy] tudván, hogy megyek vissza Európába.

Megkaptam Kedves Atyám előbbi két levelét is, egy rövidebbet, amelyhez P. Hunyának egy levele volt csatolva, ez a levél Észak-Amerikán át érkezett óriási késéssel, s megkaptam a hosszú levelet is, amely Rómán keresztül napok alatt jött meg. Erre még nem válaszoltam, mert annyira borzadtam írni ezekről a szomorú dolgokról az én legkedvesebb Testvéremnek, Atyának. Írtam azonban a P. Hunyának, amely levelet bizonyára már megkapta. A benyomásom az, hogy egy levelünk sem veszett el, legalábbis nem érzek az egyes levelek között hézagot, csak időben tolódtak el. (Bányay ⁴²⁴ Testvér két vagy három levelét is megkaptam.) Az utolsó, hosszú levelében azt írja Kedves Atyám, hogy attól fél, hogy e levele már nem talál egyenruhában. Hát abban talált, sőt azóta jó másfél hónap múlt el, és én még mindig egyenruhában vagyok, s talán maradok is még egy kis ideig, amíg Rómából megjön a végső válasz a Szentszéktől. Ezt a választ annyira várom, és annyira rettegek tőle. Nem tudok az egyházzal élni, de úgy látszik, nélküle sem. Az itteni P. Provinciálissal szeretném fenntartani egyedül

422 Az előzőleg közölt távirat érkeztetési dátumán november hónap szerepel. Hacsak nem volt még egy távirat, a levélen szereplő hónap elírás.

423 *Reductio ad statum laicalem*: (klerikus) visszahelyezése laikus állapotba.

424 *Bányay (vagy Bányai) Margit* (1906–1996): tanítónő, a Jézus Szíve Nőpleányok Társaságának tagja (Nagy Töhötöm és Bányay Margit levélváltása: lásd OSZK Kézirattár, Nagy Töhötöm hagyaték 216/310 és 216/197.)

a kapcsolatot, ő is örül ennek, és kéri is a maga részéről. Nem haraggal válunk el, hanem nagy-nagy szomorúsággal és fájdalommal. Ő bíz benne, hogy az idő és a gyökeresen változott körülmények meggyógyítják a lelkemet.

Drága Atyám, bocsásson meg, hogy nem tudom rászálni magamat, hogy hazamenjek. Az oka egyszerű: nem látom, hogy otthon meg tudnék nyugodni, sőt azt hiszem, otthon, a kardinális közelében, még jobban és újabban felborulna a lelkem, és ha ez bekövetkezik otthon, akkor mit csinálok? Otthon ki nem léphetek, mert mindenki ismer, és nem tudok elbújni, botrányt pedig nem akarok. Otthon kénytelen lennék bent maradni, és talán dühöngeni és a kezemet rágni. Itt ellenben el tudok tűnni csendben és észrevétlenül. És így megvan a mód, hogy ugyanilyen csendben és észrevétlenül vissza is jöjsek. Én legalábbis bízom ennek a lehetőségében. Nem fogok lezúllni. Lehetséges, hogy ha megtudják mégis kilépésemet, rágalmazni fognak, de ennek ne higgyen, Atyám. Oly sok bekeseredett alak ténfereg a rendben, akik csak keresztek a többi nyakán, és akik egyáltalán nem válnak a rend dicsőségére; miért szaporítsam ezek számát egy újabb súlyos esettel.

Gondoljon [arra], Atyám, csak a mi provinciánkban is hány besavanyodott, meghasonlott ember hánykódik egyik rendházból a másikba. Érdemes ezek számát szaporítani? Nem egészségesebb becsülettel, jogilag elrendezve az ügyet, békével elmenni? És talán felfrissülve egyszer újra visszajönni? Mit tudna Ön kezdeni velem Kaposvárt, amikor elég hozzám nyúlni, és csak úgy dől belőlem a keserűség, a fanyarság? Talán abban őrlődöm fel, hogy ezt itt tökéletesen viszszafojtom. Én csak az Önöknek írt leveleimben vagyok ilyen keserű, itt tartom a külső fegyelmet és szellemet az utolsó pillanatig és talán mintaszerűen is. Maga a P. Provinciális mondotta, hogy extra módon szeretnek az itteniek, a chileiek pedig egyenesen a P. Generálisnak⁴²⁵ írtak, hogy küldjön át az ő provinciájukba, mert úgy megmozgattam őket. A P. Generális fel is ajánlotta, hogy átmehetek, ha akarok, s ily szellemben válaszolt a chilei P. Provinciálisnak is, de nem fogadtam el, mert Chile van talán a legmélyebben, ami az egyház elmaradottságát illeti; éppen én, éppen ott, mit kezdenék? Különben is, mióta megírtam végső levelemet a P. Generálisnak (volt legalább 7-8 levélváltás⁴²⁶ ebben az ügyben), fatálisan várom a végső döntést. Közben megjegyzem, hogy ha – tegyük fel – a P. Generális nem adja meg az engedélyt, és nem szerzi meg a *reductio ad statum laicalem*-et, nem megyek el, hanem maradok. Ennyivel tartozom önmagam becsületének. Lesz, ami lesz. Legfeljebb megbolondulok. Ezt megmondottam a P. Provinciálisnak is. De, mint már említettem, ő maga is amellett volt, hogy jobb, ha legalább egy időre elmegyek. Könyörgöm, Drága Atyám,

425 *Jean-Baptiste Janssens* (1889–1964): belgiumi születésű jezsuita szerzetes, polgári és egyházjogász, 1938-tól a belga rendtartomány provinciális. A rend általános előjárója (generálisa) volt 1946-tól haláláig.

426 A szóban forgó levelezés Nagy Töhötöm hagyatékában: OSZK Kézirattár 216/221 és 216/362.

értsen meg Ön is, és ne ítéljen el. Segítsenek titokban tartani otthon is. Mondják azt, hogy megnyugodtam, és bevettem magamat Argentína belsejébe, és egészen odaadtam magamat elhagyatott telepek pasztorálásának.

Ezért nem írok leveleket sem. A provinciai katalógusból pedig azért maradtam ki, mert átvett egészen az argentin provincia; ennek a katalógusát pedig ki tudja megszerezni? P. Németh és Endrődy sem tudnak semmiről, még gondolkozom, hogy őket hogyan intézzem el. Írjon, kedves Atyám, erről a kérdésről őszintén, és mondja meg véleményét. Ismét és ismét kérem, hogy továbbra is tartson meg barátjának, mert életem egyik legeslegnagyobb veszteségének tartanám, ha Ön elfordulna tőlem. Az nem érdekel, hogy pl. egy Vadkerti mint fog vélekedni, mert őt nem tartom sem jezsuitának, sem kereszténynek, neki igazán csak a bürkéjét fogta meg a keresztvíz. De Ön, Atyám, életem egy darabja, mi ketten voltunk egy ember; igaz, Ön volt ebben az együttesben a sokkal nagyobb darab, de mégis egy voltunk.

Világosan látom az Önök szempontjából vett „összeomlásom” belső rugóit, a P. Provinciális is így elemezte ki: valami vészes következetességgel kezdtem az egyházban csak az emberit látni és észrevenni, s ma ott tartok, hogy emberi, pszichológiai, biológiai és egyéb erőkkkel magyarázom azokat a jelenségeket, amelyeket Önök természetfölöttieknek és gondviselés adta erőkknek tulajdonítanak. Ezt az emberi látást betetőzte aztán az a mérhetetlen sok emberi pimaszság, gőg, egyéni érdek, ami meghúzódik az Isten ügyének palástja alatt, és tőkét csinál magának, hogy lehető kevés munkával jól és kényelmesen meg tudjon élni. Ezt láttam a Vatikántól kezdve a kis falusi plébániákig. Sunyi alkalmazkodás, elvtelenség. A Társaság nagy kivétel, és egyetlen hibája, hogy ennek az emberi egyháznak a szolgálatában áll. De a Társaság is azért prosperál annyira, mert emberileg valódi zsenialitással van megszervezve, és egész alkotmánya olyan, hogy egyik fogaskerék fogja a másikat, és minden mozog rendben és precízen, száz kontrolltól körülvéve, a legjobb emberi és pszichológiai erőkkkel megtámogatva. Könnyű elképzelnie Kedves Atyámnak, hogy amikor egy emberen eluralkodik ez a látás, és képtelen felsőbb erőket meglátni ebben az egész egyházi ügyvezetésben és pasztorális módszerben, hogy akkor ebben az emberben minden összeomlik, ami eddig tartóoszlop volt. És ha ez az ember gyenge karakter, és tud következetlen maradni, és tud továbbra is szentségeket kiszolgáltatni, és tud alkalmazkodni az általános praxishoz, és ugyanakkor fél nekimenni az életnek, mert ott nem tudna oly kényelmesen és gond nélkül megélni, mint a rend falain belül, hát az ilyen megmarad és besavanyodik, örökké piszkálkodik, morog, szurkál, és közben jól megél, a végén meghal, és tudja, hogy szép temetést is fog kapni. De más az én karakterem: amiben hiszek, azért naponta megnyúzatom magamat, s amiben nem hiszek, azért nem tudok keresztbe tenni két szalmaszálat [sem]. Ugyanakkor nem félek az élettől, tudom, hogy kivereszkem magamnak az új pozíciót és kenyeret, nem ijedek meg, hogy szombaton a Testvér nem osztja ki nekem is a fehérneműt, és délben nem kell kényelmesen megvárnom az ebédre

hívó csengőt. Abszolúte meg vagyok győződve arról, hogy nagyon sok pap és jezsuita is azért marad meg papnak és a rendben, mert maga sem tudja és önmagának sem vallja be, de fél az élet nehéz küzdelmeitől, különben semmi porcikája, de még a kegyelem sem tartja vissza őket a rendben. Tudnék neveket Önnek felsorolni a magyar provinciából, és igazat adna nekem.

Tudom, Ön, Kedves Atyám, ezeket nem írja alá, de legalább értsen meg, és nagy követ ne dobjon rám, csak kicsit, különben is, ha majd mindjárt elmondom, hogy hogyan alakult ki a jövőm, talán még hajlandó lesz arra is gondolni, hogy van az én egész históriámban valami „gondviselésszerű” is, amiből még sok haszon is származhatik, mondjuk, épp a magyar ifjúság érdekében. A tétel az, hogy én nem züllök le, nem megyek el átkot szórva a rendre, és a rend sem átkoz ki, hanem még utoljára megölel és úgy bocsájt el, mert, mint az itteni P. Provinciális is mondta nekem, tiszteli bennem a tiszta szándékot és korrektséget; tehát nem veszem el egészen a rend számára, sőt Önnel továbbra is a legbelsőbb barátságot szeretném fenntartani. Maga a P. Provinciális felajánlotta nekem, hogy segít majd egy komoly állást megszerezni, de erre már nem volt szükség, mert magam előre megszereztem. Egy pap,⁴²⁷ Perón államelnök egyik legjobb barátja, beajánlott az elnöknel mint munkásszakértőt és szervezőt. Csak ez a pap tudja, hogy én jezsuita voltam, már maga az elnök sem tudja, még kevésbé jövő munkatársaim. Már meg is kaptam kinevezésemet a munkásszindikátusok központjába, az elnökségre, szaktanácsosnak főtanácsosi címmel és ranggal (accesor general). Beosztásom és fizetésem megfelel egy otthoni miniszteri tanácsos fizetésének és rangjának, sőt hamarosan olyan konkrét szervezetet szeretnének rám bízni, amely meg fog felelni egy otthoni miniszteri osztályfőnöki beosztásnak.⁴²⁸ Magasházy Bélának⁴²⁹ volt még abban az időben az iparügyi minisztériumban ilyes önálló munkaköre. A helyzet Argentínában az, hogy Perón elnököt a munkástömegek tették elnökké. Ezelőtt három évvel egy fegyvertelen forradalom révén jutott diktatori hatalomhoz, de néhány hónap után lemondott, és szabályos választást rendezett, amelyen elég nehéz küzdelem árán alkotmányosan lett elnökké. Ezzel szakított a kapitalistákkal, akik minden módon meg akarták őt venni, de nem sikerült nekik,

427 Hernán Benítez de Aldama jezsuita szerzetesről van szó, aki Eva Perón (Perón elnök második felesége, Evita 1919–1952) gyóntatója és Perón elnök jóbarátja volt. – *Hernán Benítez* (1907–1996): jezsuita szerzetes, teológus, egyetemi tanár (filozófia), író. 1922-ben lépett be a rendbe, 1938-ban szentelték pappá, 1942-től professzor. 1943-ban fordult az érdeklődése a társadalmi/szociális kérdések felé. 1943-tól barátja Perón elnöknek, Eva Perónnak pedig gyóntatója. 1947-ben elkísérte Evitát a két hónapos európai körútjára, majd a következő években segítette tanácsaival az elnökefeleség szociális tevékenységét. A felszabadítási teológiai mozgalom későbbi kibontakozását szimpátiával figyelte, és időnként írásaival támogatta. Idősebb korában elhagyta a Jézus Társaságot, de papi hivatásában megmaradt. – Nagy Töhötöm hagyatékban megmaradt P. Hernán Benítez levele Eva Perónhoz: OSZK Kézirattár 216/478.

428 Nincs nyoma annak, hogy végül ez a beosztás realizálódott-e a későbbiekben, vagy sem.

429 *Magasházy Béla* (1899?–1973?) okleveles gépészmérnök, az 1940 körüli években az Iparügyi Minisztériumban miniszteri osztálytanácsosként ipari szociálpolitikával, munkásvédelemmel foglalkozott.

s kormányát a munkástömegekre építette. Erősen kommunistaellenes, de azért engedélyezve van a kommunista párt, vannak napilapjaik, és Perón fel is vette a diplomáciai kapcsolatot a Szovjettel, és gazdasági szerződést is kötött velük, ami annak idején nagy meglepetés volt, mert mindenki náci szelleműnek tartotta. Három év óta mindent megtett, hogy a munkások szimpátiáját megtartsa: rendezte a béreket, szabadságot, nem lehet egyszerűen elbocsájtani a munkást, stb. stb., de még igen sok hiányzik a munkásszervezésekben, főleg a munkásság nevelése, foglalkoztatása körül.

Állandóan hirdeti az elnök, hogy ő a pápai enciklikákat akarja megvalósítani, kéri is az egyházat, hogy segítsen neki, adjon papokat, akik a munkássággal foglalkoznának, de az egyház nagyon hidegen viselkedik vele szemben (pedig nem régen ő vezette le a kötelező hitoktatást az összes iskolákba), a jezsuitáktól is kért pátereket, hogy feltámasszák újra a régi redukciókat, mert tudnia kell Atyámnak, hogy itt, Argentínában több százezer indián él még a legteljesebb testi-lelki nyomorban, lezüllyve, de nem kapott pátereket. Az egyház túlságosan le van itt kötelezve a gazdagok felé, és nem akarja támogatni azt a Perónt, aki naponta borsot tör a kapitalisták orra alá szociális törvényeivel és erős munkásvédelmével. A P. Provinciális mondta nekem, hogy Perón bölcsességére vall, hogy még nem szakított az egyházzal, holott az egyház szóba se áll vele, pedig ő minden lehetőt megtesz az egyházért. (Jelenleg hat templomot építenek a fővárosban az állam pénzén, egy csillagászpáterünk a napokban kapott az elnöktől személyes kihallgatás után egymillió pesót, ami igen nagy pénz, újabb műszerek és épületbővítés céljaira stb.) Tehát az elnöknek jól jön nagyon, ha kap egy embert, aki a munkáskérdésekben alkotni tud, aki meg tud önállóan szervezni egy-egy eddig elhanyagolt kérdést. Én a munkásvezető-képzést szeretném megszervezni, amely itt eddig tökéletesen el volt hanyagolva. Munkás-népfőiskolákat szeretnék létesíteni. S ha lesznek eredményeim, amiben bízom, komoly befolyásra tudok majd szert tenni, és ebben az esetben, ki tudja, mit tudok még majd segíteni egy feltámasztott otthoni parasztfjúsági mozgalmon. Mint jezsuita itt soha szociális munkához nem juthattam volna. Nyíltan megmondotta a P. Provinciális, hogy Copello⁴³⁰ kardinális miatt nem engedheti, csak a lelkipásztori munkát.

Nagyon kérem kedves Atyám azonnali válaszát, küldheti egyenesen a levelet, s főleg, ha ajánlva küldi, feltétlenül megérkezik. Lehet, hogy még egyenruhában talál a levél, de lehet, hogy közben megjön a római engedély, és akkor nekem el kell foglalnom állasomat, amelyet eddig azzal az ürüggyel nem foglaltam el, hogy fontos elintézendő ügyeim vannak. Ezért levelét, Kedves Atyám, már ne a kollégiumba küldje, hanem a következő címre – megjegyzem, kértem és megkaptam a doktori cím használatát, mert megvan az úgynevezett régi „római dok-

430 *Santiago Luis Copello* (1880–1967): 1918-tól címzetes püspök, 1928-tól Buenos Aires megyéspüspöke, 1932-től érsek, 1936-tól Argentína primása. 1955-ben, amikor megromlott a viszony Perón kormánya és az egyház között, el kellett hagynia Argentínát. Ettől az évtől bíborosként Rómában élt, és ott is hunyt el.

torátusom” filozófiából – tehát Dr. Alejandro Nagy, Calle Boulogne Sur Mer 690. IV.piso, C., Buenos Aires, Argentina. (Az elválasztó vonalak szerint tessék külön-külön sorokba írni a címet.) A világért se tessék kiírni, hogy Rev. vagy S.J., mert ezen a címen nem tudják, hogy pap voltam, és nagy volna a megrökönyödés. Ez egy penzió, amelyet már előre kivettem. Nagyon-nagyon kérem kedves Atyámat, hogy ezt a címet soha senkinek ki ne tessék adni, mert azt megírhatják ide, és egy szép napon felkeres egy magyar, vagy írnak „Rev.” címzéssel. Egyáltalán, el akarok tűnni minden régi ismerős elől. Ha nagyon akar valaki írni, adja oda a levelet kedves Atyámnak, és küldje el Ön a címemre.

Ha megengedi, Kedves Atyám, kérésem is volna Önhöz. Szeretnék magyar könyvekhez jutni, mert ez[eke]t itt nem tudom megszerezni. Elsősorban, legyen olyan jó, küldje ki a Fr. Liptaynál lévő Dante-Babits *Divina Comedia*-t és a Nagy⁴³¹ Testvérnél lévő Sinka: *Hontalanok útját* és *Fekete bojtár vallo-másait*. Azt hiszem, kettő közül valamelyiknél kell lennie Szabó Dezső: *Egész látóhatár* egyik kötetének is. Küldje őket kedves Atyám csomagként ajánlva, nem kerül sokkal többbe, és kb. biztosan megérkezik. Így kaptam meg annak idején *A nagyidai cigányokat* is. Ezeket a fent megnevezett könyveket nem kell Atyámnak megvennie. Most azonban kérem, hogy vegyen is számomra könyveket, és írja is meg mindjárt, hogy hogyan tudjam én azokat kifizetni, sőt többet is küldeni. Tudnék kávéval törleszteni vagy teával. Állítólag ezek érkeznek meg a legbiztosabban. Ruhanemű is megjön, de nem lehet tíz kilónál többet küldeni, és igen gyakran elvész, főleg az új szövet vagy ruha, csak ócskákat engednek be, de ezt is meg lehetne próbálni. Nagyon kérem, hogy fogadja el Kedves Atyám az ellenértéket, mert különben nem merek kérni, pedig ezt szeretném, mert könyvéhes vagyok. Már most megírom, hogy szeretném Szabó Dezsőtől mind a két kötet *Egész látóhatárt* megszerezni, továbbá a következőket: Juliét: *Világháború magyar szemmel*, Szekfű Gyula: *Három nemzedék*, Szekfű-Hóman: *Magyar történelem*, Babits: *Világirodalom története*, *Petőfi összes költeményei*, *Arany balladái* (egy kis Nemzeti Könyvtár-számban kiadták gyűjteményesen csak a balladáit), Móricz Zsigmond: *Magvető*. Aztán Nyíró-, Tamási- és más regényeket. És bármi magyar könyvet, de igazán bármi régit és újat. Ha talál valahol, kedves Atyám, egy gazdátlan magyar könyvet vagy egy duplumot, tegye félre és küldje ki, módfelett hálás leszek érte, és nagyon nagy jót tesz velem. Szociális témával foglalkozó könyveket is igen hálásan veszek. Egy spanyol mondotta nekem, hogy hallotta, hogy a vendéglátóiparnak tanszéke volt Magyarországon, és a szállodavezetésről szakkönyvek jelentek meg nálunk; ha ilyet talál Kedves Atyám, kiküldheti, igen jó hasznát venném, lefordítva spanyolra segíthetném az illetőt, aki bizonyára nem maradna ezért adós.

431 Nagy Lenke (1910–1977): szerzetesnő. 1930-tól a Jézus Szíve Népleányai Társaság tagja. 1945: a Szív Kiadó Hivatalban az általános előljáró titkára. – A szerzetesrendek feloszlátása után Balatonfüreden a Háziipari Szövetkezet bedolgozója. Az 1960-as években börtönben, majd rendőri felügyelet alatt volt.

Kedves Atyám, befejezem leveletemet, igen-igen fáradt vagyok. Már a gondolatok sem jönnek rendesen. Budapestre küldöm még ezt a levelet, bár a táviratot Atyám Kaposvárt adta fel. Nagyon várom kedves válaszát. Végtelenül fáj, hogy elhatározásommal sebet ütöttem Atyám lelkén, újra leírom, végtelenül fáj, de nem látom abszolúte semmi értelmét, hogy maradjak és hazamenjek. Bocsásson meg, Atyám. Mi az egyház hivatalos képviselőinek jóvoltából zsákutcába kerültünk. Sion hegye füstölöghet, álmodhat arról, hogy a történelem lapjain mily fényes helyet fog elfoglalni, mintáztathatja előre szobrait; az én esetemben ő volt az, aki elindította ezt az egész felborulási folyamatot. Pedig ismét azt mondom, hogy egész vonalvezetésével tévedett, és téved ma is. Szükség van rá, de nem egészen ebben a formában. A háborút pedig még lesheti. Október elején itt minden páter összepipilte magát, mert Neumann Teréz megjósolta, hogy október 10-én kitör a harmadik világháború, engem lesajnáltak, mert nevettem ezen; most ők viselik el az én lesajnálásomat. Háború lesz, de még várni kell rá egy kicsit.

A P. Borbély provinciális atyának majd csak akkor írok, amikor megkaptam Róma válaszát. Van másfél éve, hogy semmit sem írtam neki. Mit írtam volna? Egy olyan makkegészséges ember nem tud megérteni egy beteget. Különben is, mindig valami feszültség volt közöttünk.

A jó Isten áldja meg Kedves Atyámat. Ne haragudjon rám, sőt tartson meg továbbra is szeretetében. A régi szeretettel és ragaszkodással üdvözli testvére és barátja

[P. Nagy Töhötöm]

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1948. 12. 15.

Buenos Aires, 1948. dec. 15.

Kedves jó Főtisztelendő Páter!

Bekövetkezett az, amiről már több levelemben írtam, s amit már régóta várunk: megjött Rómából a *reductio ad statum laicalem*. Bár már vártam, mégis nagyon megrendített. De nem láttam egyelőre más megoldást. A.R.P.⁴³² Generális óhaját fejezte ki, hogy a dolog maradjon titokban. Itt nem is tud senki az ügyről, csak a P. Provinciális,⁴³³ mindenki elbúcsúzott tőlem, mert megyek vissza Európába. Maga a Szentszék is külön óhajtotta, hogy a P. Provinciálisom maradjon velem baráti kapcsolatban, amit meg is teszünk. Megegyeztünk, hogy időnként összejövünk egy kis beszélgetésre, sőt majd együtt is fogunk néha ebédelni. Az a benyomásom, hogy az itteni P. Provinciális nagyon szeret és becsül engem.

Kedves jó Atyám! Öntől nem búcsúzom el, mint tettem a P. Borbélyal. A fizikai távolság köztünk már eddig is megvolt, a lelki pedig továbbra sem lesz meg. Továbbra is a régi bizalommal és hűséges ragaszkodással vagyok Önnel szemben, és ugyanezt kérném viszonzásul, helyesebben ezeknek a fiúi érzelmeknek megfelelő atyai érzelmeket. Tudom, hogy Ön, Kedves jó Atyám, megérti lelkiállapotomat. Tudja jól, nemcsak elméletileg, hanem a gyakorlati értékében, hogy mik a kegyelem titkai, mily mértékig vonhatja azt meg az Isten egyesektől, s akkor azok oly nagyon mássá lesznek, mint előbb voltak. Mily könnyen bizonyított tézisek voltak ezek a teológián, a kegyelem abszolút mindenhatóságáról, a hitről, mint ingyen ajándékról... nem is merek beszélni a *reprobatio negativáról*⁴³⁴ és hasonlókról, s mennyire más a valóságban ezek bekövetkezése egy-egy lélek életében. Mily egyszerű vizsgaanyag a teológián, és mily véres valóságok kint az életben. Itt nem sokat ér már a *distinctio* és a mentő nagy tétel, hogy bízni kell, hogy nem én vagyok az, akin ezek a szörnyű dolgok bekövetkeznek; mert bekövetkeznek, ha akarom, ha nem!

Most nem írok hosszabban, mert nagyon fáradt vagyok, és módfelett nehezemre esik minden betűt leírni. Ha válasza méltatja leveletem, Kedves jó Főtisztelendő Atyám, írja azt kettős borítékban az itteni P. Provinciálisnak címezve (P. Juan Moglia S.J. Buenos Aires, Sarandi 65. Argentína), tőle azt megkapom. – Nagyon nagy szeretettel gondolok életem minden napján Önre, és kimondhatatlan hálás vagyok ezerszer tapasztalt jóságáért. Nagyon kérem, Ön is tartson meg továbbra is régi szeretetében.

A régi szeretettel és ragaszkodással lelki fia

[P. Nagy Töhötöm]

432 ARP: *admodum reverendus pater: főtisztelendő atya*.

433 *Moglia (Botti), Juan Marco* (1900–?) jezsuita szerzetes, 1946–52 között provinciális.

434 A *reprobáció* tana a spekulatív teológiában – kissé leegyszerűsítve – azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy akik elkárhoznak, azok elkárhozása Isten pozitív akarátára vezethető-e vissza (pozitív reprobáció), vagy pedig Isten csak megengedi az elkárhozást (negatív reprobáció).

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Csepel-sziget, 1959. 11. 29.

[Ezt a levelet P. Kerkai, börtönből való szabadulása után, 1959 decemberében – bizonyára biztonsági okokból – Ausztriában adatta postára valakivel, s a levél, a borítékon látható bélyegző szerint, 1960. február közepén érkezett Buenos Aires-be.]

+! Csepel-sziget, 1959. XI. 29.

Szeretett Sándorom⁴³⁵! Lelkem Fele!

Tudod-e, mikor írtam utoljára? Diákkorunk sokszor megénekelt városából levelet és Somogy-országból egy kiadós levéltáviratot! Azóta elindultunk a nagy rengetegben, hogy ugyan le tudnánk-e írni egy irdatlan nagy kört, amely szabályos vonalával a végén pontosan egybeér ...? Azóta engem egyik szanatóriumból⁴³⁶ a másikba cipeltek, de ami kezdődött, annak szerencsésen vége is szakadt.

Az „üdőtöltés” után – idegerőben kissé megrokkantan, de lélekben mélyebb tüzekkel, mint bármikor – azonnal két dologhoz láttam: kiéheztem szüleim, nagyszüleim sírjának látására; Zalaegerszegen az anyai ág, a szomszédos törpe falucskában, Alibánfán az apai ág. Ott értettem meg egy fokkal jobban a japánokat őseik kultuszában. De ezzel egyidőben elment a tapogatódzó levél Putnokra is, hogy életem egyetlen, igazi barátjának rokonait megtaláljam, s tőlük hallhassam az epedve várt híreket.

Erzsébet-napra egy dísztvíratot futtattam hírnöknek, s 21-én, szombaton de. odarepültem magam is. Persze, hogy Erzsébettel⁴³⁷ hozott össze első pillanatban a jó végzet. Bizony, ne irigykedjék, egymás nyakába borultunk, s ünnepi hangulatban rögtön felajánlottam, egyelőre bátyja leszek a régi elv alapján: ha ló nincs, számár is jó. De ismert szellemes finomságával azt felelte, hogy ő két fiútestvért is el tud viselni. Aztán hol csendes harmathullással, hol záporral, később májusi napsugárban jött a hosszú beszámoló. Egy-két óra múlva el kellett mennie tanítani, de ugyanakkor betoppant Lajos,⁴³⁸ az okos, nyugodt „házfőnök”, s vele folytattuk a „csúcsértekezletet”. Közben hozza a drága Mamuska a remek kakaót; persze fia nevében is megcsókolom a kezét, ő pedig megpuszilt szépen, s olyan édesanyai tekintettel nézett rám, hogy kicsordultak a könnyeim.

Mindennel megbékéltek volna, csak egy ponton vettem észre, hogy csendes haragot tartanak az égiekkel: a mi fiunkat nem látjuk többet ebben az életben,

435 Nagy Töhötöm második keresztnéve *Sándor*.

436 „Szánatórium” itt: börtön. Kerkai Jenőt 1949 februárjában letartóztatták; 1959-ben szabadult.

437 Nagy Erzsébet (Bihary Lajosné) tanítónő (Nagy Töhötöm húga, féltestvére).

438 Bihary Lajos (1908–1979): okleveles gazda, tanító, mezőgazdasági szaktanár, iskolaigazgató. A második világháborúban tüzérhadnagy. Az 1960-as években országgyűlési képviselő. Nagy Töhötöm húgának (Nagy Erzsébetnek) férje.

pedig milyen szépen írta valamikor 1949-ben, hogy élesen fáj a távolság neki, de érzi, hogy még találkozunk a földön... – Du. aztán odalibbent Lajcsi és bájos jegyese, s új szint kapott a beszéd.

Persze, kérdezed, Sándorkám, mit feleltem a sok-órás krónikára? Válaszom egyszerű: semmit! Mert már én mindent megsejtettem, ők csak picit színezték a képet. Mégis nagy a világ, hogy hosszú időre ennyire el lehet benne tűnni! Rokonok, sorstársak csak ennyit tudtak és tudnak: „Buenos Airesben egyetemi könyvtáros, az emberektől elzárkózva él, esete nem a szokványos.”

Én, megvallom őszintén, egyen csodálkoztam csupán: hogyan tudott ilyen becsületes utat járni az az ember, aki éjféli komorsággal úgy érezte, mintha az ég vasfüggönye összecsukódott volna felette. Nem szégyellem leírni, hogy én ilyen helyzetben vagy skizofrén módon szétestem volna, vagy teljesen elzüllöttem volna. Az sem lehetetlen, hogy halálos haraggal odaütöttem volna, ahonnan rám sújtottak.

Meglepődtem, hogy nálamnál sokkalta mélyebb szenvedélyű, dinamittermészetű Sándorom megmaradt – az üdvözlés és a kárhozat érzései között hanykolódva. Látom most már világosan, hogy ebben Musinga⁴³⁹ Asszony fennkölt személyének döntő része volt. Érzékeny természete, sokoldalú, magas fejlettségű kultúrája mintegy Sándorunk női kiadását jelentette művészi kivitelezésben. Eleinte arra gondoltam, hogy ezt a levelet számára írom, de aztán eszembe jutott a székegy ember makacssága, amely még a látszatát sem tűri annak, mintha nem a férfi viselné a kalapot a házban. De fogadja el Musinga Asszony Sándor „lelke-felének” szívből előbuggyanó, hálás köszönetét.

Hát a kicsi Maria Christina?! Mikor meghallottam a Christinka nevet, egy régi öreg pun jutott eszembe, aki fiát Adeodatusnak⁴⁴⁰ nevezte. Ennyi villogó tehetsége egy csöppségben! De megmondom őszintén, még figyelemre méltóbbnak tartom a szülők következetes nevelési módszerét, amely szerint az ösztönösség első éveiben nem engedték kifejlődni benne a gyermekszeszélyt, s később az öntudat fejlődésének idején lelkébe vették a bűn és bűnhődés alapvető erkölcsi törvényét. Ilyen alapokra magas ház épülhet!

El is küldöm számára legkedvencebb képemet (mellékelve), s azt üzenem: az Óperenciás tengeren innen egy öreg harcos Krisztinka gyermekkori szavával vesz néha egy-egy nagyobb lélegzetet: „Szuszám, Szuszám!”

Mellékeltem ehhez a levélhez egy kis itatóspapír-lepelbe burkolt valamit is. Ennek hosszabb sora van. Az orvosok három hónapi lötyögő lödörgésre ítélték. A Csepel-sziget peremén találtam egy igen csendes szobát, s itt élem a szabadság mézesheteit, nagyokat sétálva a végtelen alföldi mennyboltozat alatt. Tegnap

439 Musinga: *Pölöskei Paula*, Nagy Töhötöm felesége. (1948 végén házasodtak össze, 1949-ben született Krisztina lányuk.)

440 (A későbbi Szent) Ágostonnak tizennyolc éves korában, 372-ben született fia, *Adeodatus*, aki 387-ben atyjával együtt vette fel a keresztséget Szent Ambrus kezéből.

a csepeli Duna-parton jártam, s hirtelen megpillantottam az öreg zörgő kórók között egy feszes vigyázzban álló gyermekláncfüvet. Éppen azon tűnődtem, hogy ez a földrész valaha az Árpád-fejedelmi törzs szálláshelye volt. Ezt minden történész tanítja nálunk; de én hozzáteszem: lehetetlen elképzelni is, hogy Árpád fejedelem körül székely örök ne „böcskődtek”⁴⁴¹ volna. Így hát kész lett a merész következtetés: ki tudja, nem valamelyik öreg székely csontjából nőtt elő ez az árva pitypang; s tüstént kapcsoltam, hogy elküldöm én ezt a holnapi levélben. – Egyébként a sírokat vallatva, meg a 80 éves nagynéniket első utamon, boldogan állapítottam meg, hogy nyolc dédszülöm közül csak kettő nyüglődik német névvel, a többiek: Györe, Pirity, Takács, Hegyi stb. névvel pompáznak. S tudnivaló az is, hogy már magyar tudományos néprajzi tétel: Zalában az első magyar századoktól kezdve székely határőrség vigyázta a hazát, ha netán arrafelé találna matatni a német... Vajon nem ősi gének harmóniája is okozta a mi disszonáns hang nélküli hosszú szimfóniánkat, vagyis hogy „münk annyira szeretünk egymást”?

Gratulálok a fényképészeti sikerekhez, de különösképpen a kis munkaközösséghez, amely 4-500 képpel kiadná az angol és spanyol művet a magyarokról. Úgy sejtem, hogy az az aratnivaló [?] rosszpénz is benne van a munkában! Szív-ből köszöntöm őt is.

De most illik rátérni annak a kérdésnek a megtárgyalására is, amelyet fényképész munkatársadra vonatkozólag magamra vállaltam Erzsóéktól.⁴⁴² Szóval az illető Nagy A.⁴⁴³ szintén magyar és székely. Én ezzel az emberrel, azt hiszem, életem folyamán egyik hivatalban dolgoztam együtt a Cukor utcában. Hosszú, magas termetű, én pedig inkább köpcös vagyok, s ezért egyes jóbarátaink nem azt mondták ránk, hogy Zoro és Huru,⁴⁴⁴ hanem: itt megy a Nagy A. meg a Kis A. ... Tehát arról van szó, hogy a derék fickó szeretne hazalátogatni, gondolva, hogy az ő öröménél csak az otthoniak öröme tudna nagyobbra nőni. Lelkiismeretesen utánajártam az ügynek, s főként a Bajza utcai rokonait kérdeztem meg; első vonalbeli ügyvéd is van a családban. Nos, a végeredmény a következő:

Szeretett Sándorom, megnyugtathatod munkatársadat, hogy ellene sem az ügyészségen, sem másutt semmi sincs a rovására írva; ellenkezőleg, jó pontjai vannak. Sőt még ha lett volna is valami ellene, 15 év alatt minden elévül (leszámítva a gyilkosságot). Ezt a törvényt igen komolyan megtartják.

A legmegfelelőbb érkezési időnek látszik május 15. (1960!). Kb. két hét elég

441 *Böcskődik* (tájszó): büszkélkedik, dölýfösködik, fölényeskedik, dicsekszik.

442 *Nagy Erzsébet*: Nagy Töhötöm (fél)testvére, húga.

443 *Nagy A.*: P. Kerkai arra utal, hogy sejtése szerint a virágnyelven megadott „Nagy A.” „*Nagy atyát*”, vagyis magát Nagy Töhötömöt jelenti. P. Kerkait pedig gyakran emlegették (alacsony termete miatt) „Kisatya”-ként. – Vagyis Nagy Töhötöm, ezek szerint, virágnyelven érdeklődött, van-e akadálya annak, hogy hazalátogasson.

444 *Zoro és Huru*: a múlt század húszas éveiben forgatott dán filmburleszkek hősei (mint Amerikában Stan és Pan).

is bőven, akár a rokonsággal való beszélgetésre, akár a világhírű magyar fotóművészet tanulmányozására. Kétféle utazási cél közül lehet választani: rokonlátogatás vagy a cégetek által szakmai tanulmányút (természetesen rokonlátogatással egybekapcsolva). Ez utóbbi előnyösebbnek látszik, mert így egyrészt a budapesti argentin követség különös figyelemmel ajánlja őt a szakmai körök figyelmébe, s ezek tejbe-vajba fűröszténék mint vendéget.

Két dolgot mondj meg a komádnak, k. Sándorom: 1.) Most már ne bizonytalankodjék; legyen fenyő, ne nádszál! 2.) Ne írjon erről fiatal rokonságnak, hanem csak technikus sógorának és feleségének; a mamájának se!

Továbbá azt is szíveskedjék közölni vele, hogy külső körülményeiben ne csináljon változást, s az útiköltség teljes súlya se nyomja, mert az első osztályú gyorsvonati jegyre és az 1. o. hajójegyre a pénz máris együtt van visszafelére. Sajnos, csak ennyit tudnak felajánlani neki.

Aranyos Sándorom! Mellékeltem (visszavárárolag) Dani⁴⁴⁵ bátyánk koporsóban felvett fényképét is. 12-15 évig nem tudott már ágyban fekvődni, utolsó éveit lassú fölemésztődésben töltötte táplálkozás híján. Meglátogattam őt pár héttel a halála előtt: az őszinte kereszténység, a legmagasabb rendű humanizmus és a legfejlettebb szocializmus nagy szintézisééről beszélgettünk... Kettőnket határtalanul szeretett! Mi hármunknál pedig radikálisabb forradalmárt azóta sem találtam. +1957. nov. 6. Dies omn. Srum S.J.⁴⁴⁶

Vid⁴⁴⁷ barátunk, mondhatom, valóságos vértanúhalált halt, hűséges confessor⁴⁴⁸ után. – Az öreg M. Sándor⁴⁴⁹ töretlen hűségű, tanít; U. Józsi⁴⁵⁰ Petur bános arccal mezőgazdasági napszámos volt 8-9 évig; F. Gyurka⁴⁵¹ sokáig disznókat etetett, most már valamicskét előre lépett, mindig derült...

Ne felejtse, Sándorom, a földkerekség egyetlen országa a mi hazánk, amelyet egy Nagy Károly szabású államférfi s egyben kanonizált szent alapított. Ez erősebb, mint a biológiai örökség.

445 Hunya Dániel (1900–1957): jezsuita szerzetes, egyházi író. Teológiai és filozófiai tanulmányait az innsbrucki egyetemen végezte. 1930–1950 között a szegedi egyházmegyei központi papnevelő intézet nagy hatású spirituálisa; az aszketika és liturgia tanára. Végzett növendékeiből megalapította a Szent Gellért Uniót, 1941–48-ban ő szerkesztette a *Papi Lelkiség* című kiadványsorozatot. – Hosszú éveken át Nagy Tőhőtöm lelki atyja volt.

446 Magyarországon november 6-án emlékeznek meg a jezsuiták rendjük összes szentjéről (*Dies omnium Sanctorum Societatis Jesu*). E napon halt meg P. Hunya Dániel.

447 P. Vid (Vidlicska) József (1989–1952): jezsuita szerzetes, lelkipásztor. 1944-ben aktívan részt vett a zsidók mentésében. 1948 decemberében letartóztatták, a Mindszenty-perben három év börtönre ítélték, annak letelte után Kistarcsára internálták. Az internálótáborban halt meg 1952 decemberében.

448 Confessor: hitvalló

449 Meggyesi Sándor (1901–1980): egykor a KALOT és a Hivatásszervezet vezető munkatársa.

450 Ugrin József (1910–1993): a KALOT egyik fő szervezője, 1947–1948: a Demokrata Néppárt országgyűlési képviselője.

451 Farkas György (1908–1991): jogász, a KALOT ügyvezető igazgatója, 1947–49-ben a Demokrata Néppárt országgyűlési képviselője.

Végezetül valamit még magamról is. A három hónapos *dolce far niente*⁴⁵² a napokban lejár. Gyári napszámos munkát pályáztam meg, de a Gondviselés úgy adta, hogy az egyik Pest-környéki hajógyári részlegben alkalmaznak segédmunkási minőségben. Nagy boldogsággal tölt el ez a tudat, mert nem kell jóbarátaim szívességére támaszkodva élni; továbbá a fizikai munka előnyös az idegzetre, s még mélyebben mérve így érzem a szolidaritást a néppel és azzal, Akinek egyedül hiszek a földön lelkem gyökeréig...

A megmaradt időben megkezdem a bensőleg már kikristályosodott munka megírásának tudományos előkészületeit a Néprajzi Múzeum bedolgozó munkatársaként. Téma: A magyarság kapcsolata a környező és rokon népekkel.

Drága testvérem, búcsúzzunk; jó kiadósan elbeszélgettünk a hosszú szünet után. Arra kérlek, tekintsük egymást ezentúl olyan értelemben is testvérnek, hogy Te az én Irénkémnek bátyja vagy, én pedig a Te Erzsébetednek.

Életemből vakító fénnel látom, hogy egyetlenegy ember belső sorsvilága mennyivel nagyobb értékű, mint egy tucat keleti vagy nyugati rakéta...

Advent első vasárnapját szántam erre a levélíráásra. A Karácsony sincs mesze. De a magyar tájat virágba borító május sem. Itt vagy, szeretett testvérem, utoljára küldött fényképed alakjában, csendes, boldog szobácskában. Erzsébet ideajándékozta ezt a képet, melyet mikor megpillantottam, arra gondoltam: egyszer az öreg Sossima⁴⁵³ térdre borult egy ember előtt, aki emberfölöttien sokat szenvedett. (Dosztojevszkij: *A Karamazov testvérek* az én örök emlékezetű olvasmányom!)

Advent, nagybőjt, aztán várom a nagy csodát: a földkerekség nagy dzsungeljében ellenkező irányban elindul két ember, s hosszú évek múlva útjuk összeér, s ámulva látják, hogy szabályos kört írtak le. Nekünk ez van akkora csoda, mint a világnak Siracusa. S akkor elérkezik (vagy már előbb) a pillanat, hogy az ég vasfüggönye szétnyílik, s látszik a végtelen kékség...

Emberen túli szeretettel ölel „kenyeres pajtásod”

K. Jenő

Ui.: Csepel-sziget körüli magányomat Húgom családja sem ismeri. Ha valamit írni akarsz, küldd Erzsébethez; ha arra járok, megmutatják.

452 *Dolce far niente*: édes semmittevés.

453 *Zoszima sztarec*: szent életű, bölcs, orosz ortodox szerzetes (sztarec) Dosztojevszkij *A Karamazov testvérek* című regényében.

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1963. 10. 27.

Buenos Aires, 1963. október 27.

Szeretett Jenőm! Lelkem Fele!

Csepel-szigetről írt 1959. november 29-i leveledet megkaptam (első és egyetlen). Bizonyára sokszor és sok keserőséggel gondoltál arra, hogy nem hitted volna, hogy ez a Sándor ily hálátlan legyen. Dehogyan volt hálátlan! Szegény írt vagy öt levelet, de mind az ötöt eltépte, mert az egyik nagyon keserű volt, a másik nagyon borúsan látó, a harmadik nagyon hitetlen, ijesztően hitetlen és így tovább. Végre, azt hiszem, tudok írni egy józan levelet, annál is inkább, mert igen nagy újságokról tudok beszámolni. De tartsunk rendet.

A legelső, amit szeretnék, Jenőm, Neked megírni, hogy mérhetetlen sokszor az eszembe jutottál, talán nap sem múlt el anélkül, hogy valamilyen formában elém ne álltál volna. A mi szinte legendás megértésünk és tökéletes harmóniánk nem tűnhetett el a semmibe!! Aztán a hála, amit Veled szemben érzek, hogy azzá érhettem be, amivé lettem, Neked köszönhetem. Ezt most sokszorosan látom, amikor az elmúlt hónapokban átolvastam sok tucat kilóra kitevő naplóm, feljegyzéseimet, rengeteg levelezésünket és azt a sok mindent, amit őrzök, mint életünk nagy munkájának dokumentumait.

Az én helyzetem a nagy mindenségben nem változott, megcsontosodtam mint öreg racionalista, és ma még nagyobb csodálkozással kérdelem, hogy higgadtan gondolkodó emberek hogyan tudnak hinni még mindig azokban, amikben valamikor én is hittem. Nagyon emberi dolgok vannak átfestve isteni színekre. Kis családommal boldog vagyok: józan, becsületes, természetes élet. Musi igazi élettárs, a szó klasszikus értelmében, Krisztinka pedig lassan nagyocskas lesz, sok szép és értékes tulajdonsággal: a festészetben, úgy látszik, átlagon felül tehetséges, amellet máris kitűnően főz, és még jobb téstákat, tortákat süt, több nyelven beszél, tehát nem panaszkodhatom (bár most van a lázadás korszakában!). Mivel igyekszem becsületes maradni, bizony elég komoly anyagi nehézséggel küszködtem végig az elmúlt éveket, s úgy látszik, csak most fogok kiugrani egy kicsit jobban.

Ugyanis a következő dolog történt, nem most, hanem még 15 évvel ezelőtt,⁴⁵⁴ de csak most értek be a gyümölcsei, és ezért még Erzsó húgoméknak is csak a napokban írtam róla. Emlékszel jól, drága jó Jenőm, hogy én mily nagyon szerettem a mi Társaságunkat, azt, amelyikben Te is megismertél engem, és nem tudtam nyugodni, hogy valami nagyot még ne tegyek érte, mert a szeretetem az évekkel csak nőtt iránta. Sok és nehéz utánjárással végre sikerült belépnem egy

454 A „15 év” valószínűleg téves közlés 1963-ból. Az akkori 15 év a jezsuita rendből való kilépésére vonatkozik. A rendelkezésre álló források szerint Nagy Töhötöm 1952-ben lépett be a szabadkőművesek közé.

Lásd: <https://groups.google.com/forum/#!topic/secreto-masonico/asSMZOXh2gw> (hozzáférés: 2015.11.07)

egyesületbe – ezelőtt 15 évvel! –, amelyiket Te csak hírből ismersz, és nem is szíveled őket, de bizonyára olvastál róluk egy hosszú nagy levélben *humanum genus*,⁴⁵⁵ és valamikor én sem szíveltem. Tizenöt évbe került, míg nagyfiú lettem. Te ismersz jól, Jenőm, a régi energiával jutottam a legelső helyekig, ma tekintély vagyok köztük, és minden kulcs a kezemben van. Nincs a világon még egy ember, és tudom, nem is volt, aki mind a kettőt oly belülről, oly felülről és oly egyforma józanul, tiszta szándékkal és szeretettel látta volna, mint én. Tegnap fejeztem be egy ötszáz oldalas könyv kéziratát, Musikám közben lépést tartva velem már le is fordította spanyolra. – Ő tökéletesen és klasszikusan beszél a spanyolt, én már csak döcögök benne, mint afféle öregember. A kiadóm meg van örülve, előre fizetett negyedmilliót, hogy nyugodtan meg tudjam írni, minden más munkámat abbahagyva. Az angol fordítás is már indul, és az első kiadása 100.000 példány lesz; egy időben magyarul is meg fog itt jelenni, és már folynak a tárgyalások francia kiadásra, és tudom, hogy németül és olaszul is meg fog jelenni.⁴⁵⁶ A címe egyszerűen a két egyesület neve lesz: a könyv fele az egyikről szól, a másik fele a másiktól. De úgy egész őszintén és igen nagy szeretettel. Mondjuk, egy önéletrajz, ahol a személyem szinte a háttérbe szorul, de [a] két kolosszus be lesz mutatva. Amikor ide, Buenosba megérkeztem, találtam itt régi kedves ismerősöket,⁴⁵⁷ azokkal ma is a legjobb barátságot tartom fent, azok elolvasták a kéziratot, mert tudom jól, hogy mi a rendje-módja a dolgoknak, és azt mondták, hogy ilyen szépen még nem írtak erről a témáról; új barátaim⁴⁵⁸ is örömmel olvasták a kéziratot, és mindketten várják az eredményt, úgy is mondhatnám, a könyv célját, amely békét akar teremteni. Tudod jól, Jenőm, hogy akin ez múlik, azt személyesen jól ismerem, a könyv végén egy nyílt levelet írok Neki,⁴⁵⁹ és a logika szabályai szerint nincs kibúvója! Életem nagy és fő műve lesz ez. Természetesen az első részben egyéb műveim is szerepelnek, de úgy, hogy pl. egy kisasszony járt ide naponta legépelni a spanyol szöveget, és egyszer csak megállt a gépeléssel, és azt mondta, hogy egyet szeretne az életében elérni, kezét csókolni annak, akiről én olyan szépen írtam és oly sokat azzal a nagy munkával kapcsolatban. Mert gondolhatod, hogy nem magamat toltam oda az első helyre. Emlékszel, Jenőm, egy emberre, akiből én csináltam urat, és csúnyán visszaélt aztán vele, nos, róla is mindent kitergetek: hidegen és tárgyilagosan. Felettese, aki annak idején szemrehányást tett nekem miatta, nagyon fog örülni ennek, mert mint tudod, új szelek fújdogálnak ott fenn a sztratoszférában. Könyvem sok más okból is nagyon jól jön nekik.

455 *Humanum genus*: XIII. Leó pápa 1884-ben megjelent, a szabadkőműves tanokat elítélő enciklikája. Ezzel utal Nagy Töhötöm arra, hogy a szabadkőművesekről van szó.

456 *A Jezsuiták és szabadkőművesek* végül csak spanyol, magyar és német nyelven jelent meg.

457 Kedves régi ismerősök: egykori jezsuita rendtársak.

458 Új barátaim: a szabadkőművesek.

459 VI. Pál pápának

Annál jobban meglep, hogy egy fiúi érzelmektől teli levelet írtam öreg ismerősömnek,⁴⁶⁰ Borbély beszélt vele annak idején sokat rólam, és bár már négy hónap múlt el, mégsem válaszolt. Azt hiszem, másodszor téveszti el nagyon a dolgot velem kapcsolatban.

Egy különösen nagy örömmel tölt el, hogy annyi erőfeszítés, amelyről egyszer már hét esztendő után írtam,⁴⁶¹ nem múlik el nyomtalanul, sőt több nyelven és százezres példányokban fogják olvasni. Szép illusztrációkat is hozok.

A könyv második része, ha lehet, talán még érdekesebb, mint az első. Arról sem írtak még így eddig! A kéziratot egy este odaadtam egy barátomnak, aki otthon csak úgy bele akart nézni az elejébe, másnap hív telefonon, hogy most fejezte be az olvasást, le sem feküdt, és eleinte még csak rakosgatta a lapokat, de közben olyan izgatott és ideges lett, hogy csak úgy dobálta szét őket, most aztán rakosgathatja rendbe nagy bajlódással.

Látod, Jenőm, talán ez is egy tudatalatti ok volt, hogy eddig nem írtam Neked, most ezekben a percekben fedezem ezt fel: nem tudtam volna elküldeni a levelet, amely nem tartalmazott valami pozitívumot, valami alkotást, valami méltót. A megírt, de el nem küldött levelekben erről még nem írhattam, de ma már be tudok számolni egy komoly nagy dologról. (Elfelejtettem megírni, hogy az új társaságom semmit sem tudott arról, hogy én ki fia, ki borja vagyok, mint ahogy odahaza olyan szép paraszti kifejezés ez. Most már tudják néhányan.)

Most még szeretnék valamiről írni, és Téged, Jenőm, meg is kérné egy szívessegre. A következőről van szó: van itt, Buenos Airesben egy régi időkből való ismerősöm, Pesti Józsefnek⁴⁶² hívják. Tanárnak szánták, bienniumot⁴⁶³ is végzett, de a végső vizsgát megtagadták neki, mert nem tudta elfogadni Arisztotelész tanítását a materia primáról és egyebekről. Erre kiküldték ide, a magyarok közé. Jó, nem fog tanítani; eddig ez rendben volna. De most ezért és a megokolás szerint csakis ezért és semmi másért, kiteszik az utcára, saját akarata ellen, embertelenül. Egy abszolút korrekt ember, semmi erkölcsi vagy más kifogás elene nincs, ezt itteni felettesei is nyíltan megmondják, szeretik... és most egy ilyen doktrinális – bocsáss meg Jenőm – marhaság miatt, tönkreteszik az életét.

460 Öreg ismerős: Nyisztor Zoltán.

461 Nagy Töhötöm 1943-ban állított össze és jelentetett meg egy 24 oldalas képes kiadványt „KALOT. Hét esztendő” címmel.

462 Pesti József (Győr, 1919 – Buenos Aires, 1997) jezsuita szerzetes, misszionárius. 1938-ban lépett be a rendbe. 1947–55 között Rómában tanult. 1956: Svájcban, 1957: Argentínában telepedett le, ahol a Buenos Aires-i magyar katolikus misszió központ lelkésze lett. Magyar kultúrház, óvodát, iskolát alapított. Lelkipásztorkodás mellett a Buenos Aires-i Salvador Egyetemen filozófiát tanított. 1964: áttelepült az Egyesült Államokba, ahol a Charlotte Hall-i Military Academy filozófiatanára lett. 1990: hazaköltözött, Kalocsán, majd Budapesten szolgált. 1997-ben Buenos Airesbe utazott; ott érte a halál.

463 *Biennium*: a jezsuita képzési rend fakultatív része, kétéves felkészülés a doktorátusra.

Varga Andor⁴⁶⁴ benne kell hogy legyen a dologban, épp oly farizeus módon, mint annak idején Borbély is benne volt egy hasonló ügyben. Pestinek ez az egész ügye embertelen, szívtelen, méltánytalan, és még ők mernek beszélni szeretetről!! Ismerem jól Pestit, és itteni többi társait is: egy igaz és becsületes ember, és nem tud mást mondani, mint ami a meggyőződése; a többi társait is ismerem, kényelemszerető, lusta emberek, tengnek-lengnek, azok visszavonnának minden elvet és tant, de Pesti más fából van faragva. Mikor megtudtam az esetét, napokig háborogtam miatta, oly gyalázatos igazságtalanságnak láttam. Légy szíves, Jenő, járjál közben a legfelső illetékeseknél, hogy ilyen embertelenül ők ne tagadjanak meg Arisztotelésznél sokkal szentebb tanokat és elveket!!!⁴⁶⁵

Most pedig búcsúzom, és megígérem, hogy ezentúl nem fogok oly sokáig hallgatni. Címem: Dr. Alejandro Varga, Leiva 4083.2 piso A. Buenos Aires. Argentina. Ezernyi szerettei öllelek kis családommal együtt, akik szintén nagyon szeretnek és becsülnek Téged. Nagyon várva soraidat, újra szeretettel öllelek

464 *Varga Andor* (Börcs, 1917 – New York, 1994) jezsuita szerzetes, egyetemi tanár. 1935-ben lépett be a rendbe. A teológiát Budapesten, Kassán és Szegeden végezte. Rómában a Gregoriana Egyetemen filozófiából doktorált. 1952-től különböző észak-amerikai főiskolákon és egyetemeken tanított filozófiát, etikát és szociológiát. Közben 1966-tól 1971-ig generálisasszisztens volt Rómában.

465 Nagy Tőhötöm 1964 januárjában Hamvas Endre csanádi püspöknek is írt egy levelet Pesti József érdekében, amire választ is kapott. (OSZK Kézirattár 216/227 és 216/345)

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Püspökszentlászló, 1963. 11. 18.

[E levél őrzési helye: OSZK Kézirattár, Nagy T.-hagyaték, 216/430. A légiposta-levélen feladóként, nyilván biztonsági okokból, Kerkai J. régi munkatársa, az akkor Pécssett lakó Takáts Ágoston neve és címe szerepel. Kerkai ekkor a Pécs közeli püspökszentlászlói egyházi szociális otthon lakója és alkalmazottja volt.]

+! 1963. nov. 18.

Szeretett Sándor Testvérem!

A sok-sok év óta várt levél végre megérkezett! Szinte elállt a lélegzetem, mint annak, akinek legkedvesebb testvére betoppan 15 évi hadifogság után.

A Te vitorláidat, Sándorom, most is a Nagy Macedónaiak⁴⁶⁶ energiái feszítik. Én pedig hatodik hónapja parolázgatók a halállal itt, a mecseki gyönyörű tájon. Május elején szívtrombózt sikerült átvészelnem azáltal, hogy a második percben már a karomba döfték az elhárító injekciót. Azóta persze többszöri összecuklás; pihenés, alvás ...

Most is csak röviden, de tonnasúlyú válasszal jövök: Sándorom, Testvérem, Lelkem Fele, indulj el talán utolsó beszélgetésre életed útjának leghűbb kísérőjéhez! Gyors hajó, gyors vonat, ma már néhány nap az egész; pihenésnek is jó megfeszített munkád után!

Ez a beszélgetés, lehet, hogy felébreszti bennem az energiákat, gyógyító erőket, amelyeket eltemettek a hosszú „kicsapongó” évek⁴⁶⁷...

Erzsó húgunknak is akkora öröm lesz hazalátogatásod, mint másnak a lottófőnyeremény.

A két hatalmas festmény⁴⁶⁸ kiállítása előtt, lehet, hogy perdöntő fontosságú ecsetvonásokra is sor kerülhet.

Ma már ezrek látogatnak külföldre, ezrek látogatnak haza; nem több ma már ez, mint átsétálni a Lánchídon!

Válaszodat érkezéséről mielőbb várom, bízva régi „nemdekázó” hősi elszántságod töretlenségében.

Köszöntöm igaz szívvel mindazokat, akik Téged, Sándorom, szeretnek.

Maradtam a rendíthetetlen „öreg realista”

Bátyád

466 Nagy Sándor (i. e. 356–323) makedón hadvezér és király.

467 Valószínű utalás a tíz, börtönben töltött évre.

468 A két hatalmas festmény: Nagy Töhötöm készülő könyve 1. a jezsuitákról és 2. a szabadkőművesekről.

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1963. 12. 09.

Buenos, Aires, 1963. december 9.

Drága jó Testvérem!

Leveled kimondhatatlan örömet váltott ki. Elhiheted nekem, hogy ha rajtam állna, még ma indulnék haza, hogy találkozassunk és végigbeszélgethessünk mindent. Sajnos azonban ma még nem mehetek, mert ezen a héten jelenik meg a könyvem, s az elosztással, terjesztéssel sok bajom lesz. Közben már készül a magyar kiadás is, annak a leírása, majd korrektúrája stb. teljesen le fog foglalni; de már fordítják angolra is, és szimultán készül a francia, német és olasz fordítás. Valamennyit ellenőrizni, a terjesztést letárgyalni, egy perc szabadidőm sem marad. Nem hagyhatom itt a munkát a felénél, kötelezettségem van a tőkével szemben, aki milliókat fordított erre... Emberileg számítva egy évnél hamarabb nem fogok felszabadulni, addig itt nélkülözhetetlen vagyok. Egy év után azonban egészen biztos, hogy haza fogok látogatni. Az lesz aztán csak a nagy öröm! Addig Neked egészségesileg ki kell tartanod! Az az én benyomásom leveled alapján, hogy ha valóban van rajtad egy bizonyos összecsukódottság, az onnan van, hogy hiányzik egy nagy cél, egy közvetlen méltó feladat; a betegség is innen meríti erejét, helyesebben ezért tud Tégedet magadat aláásni.

Tudom magamról, hogy mi erőt merítettem a kitűzött célból, amelyet most végre elértem. Nem tudom Neked elmondani, hogy milyen boldog vagyok, hogy ezt a munkát letehetem az asztalra. A nyomás kitűnő, nagyon szép előállítás. A tartalomtól pedig eddig még mindenki megrészegeedett, aki olvasta. Évszázados gyűlölködést igyekszek megoldani és feloldani, és ha ez sikerül, ami több mint valószínű, emberileg mondhatni: biztos a külső körülmények miatt, akkor van előttem ezzel egy másik cél is, Neked megsúgom, mert Testvérek vagyunk, lehetőségem van rá, hogy megnyerem vele a Nobel-béke-díjat. Direkt meg is pályázom vele. Összeköttetések sem hiányoznak, ami sokszor igen fontos egy ilyen esetben.

Szeretnék Neked is küldeni ebből az első spanyol kiadásból, kérnélek, írd meg postafordultával, hogy milyen címre küldhetem, ha úgy gondolod, hogy lehet küldeni. Előre megmondhatom, hogy a magyar kormánynak rendkívül jól jön ez a könyv, annyira jól, hogy számítok arra, hogy kérni fogják őket maguk az otthoni kiadást. Én nem kínálom fel természetesen, de nem fogom visszautasítani, ha jönnek a kéréssel. A második rész miatt lehetnének elvi nehézségek, de az is lehet, hogy csak az első részre kérnek engedélyt, s azt úgy is ki lehet adni, mert teljesen kerek egész. Igaz, spanyolul nem beszélsz, de egyéb nyelvtudásoddal ki fogsz böngészni belőle valamit, sok benne a név, az is segíteni fog. Szeretnék valamit idézni a könyvből, de nem tudom, hogy mit. Talán ez jó lesz: „... mert kétségbeesve, minden eszközzel meg akartuk győzni a magyar p.⁴⁶⁹

469 p. = püspök(i)

kart az igazunkról. A gyűlés maga emlékezetes maradt számunkra egy életre: K.⁴⁷⁰ elsőrangú szónok volt, és valósággal játszott az érvek felsorolásával; most is messziről és lopva kezdte a témát megközelíteni, minden percben jobban érzett a mondatain, hogy hová akar eljutni, kerülgette a kérdést, jobban elő akarta készíteni a talajt itt, a p. kar plénuma előtt; már-már vaslogikával a konklúziók közelébe ért, amikor az egyik p., nem akarom a nevét megmondani, mert még Magyarországon van és él, magasra lendítette a karját, és harsány, parancsoló hangon közbekiáltott: Ki ne mondja azt a szót! S az a szó, amelyhez K. nagy óvatosan, Ádámtól-Évától elindulva lassan elérkezett, a »földreform« volt. Nem is mondta ki, de nem is volt ideje, mert egy másik p. felállt, és röviden csak annyit mondott: Tudjuk, hogy el fogják venni, de mi majd mindig mondhatjuk, hogy mi nem adtuk oda. Volt a p. között több, akik mellettünk álltak, köztük nem kisebb egyéniségek, mint báró Apor, aki meghalt később, mint pap és úr a női tisztesség védelmében, de ő sem állott fel, és senki nem védett meg [bennünket] egyetlen szóval sem. K. a beszéd további részét összefogta rövidre, közhelyekből rögtönzött valami befejezést, és este összeültünk V. László⁴⁷¹ szobájában, aki él még, a ...⁴⁷² egyetemen tanár, és tanú lehet rá, hogy a tehetetlen dühtől csaknem sírtunk.”

A második részből is idézek valamit. „Amikor magam is elmélkedtem ezekről a könyv megírásával kapcsolatban, úgy gondoltam, hogy beiktatok egy fejezetet ezzel a címmel EGY KÖNYV ELMÉLKEDÉSEI. A fejezet arról szólt volna, hogy a II. Vatikáni Zsinat oltárára gyertyák közé kihelyezett Evangélium – egy 1600-as évekből való ritka példány – felébred százados álmából és körülnéz, de szeme elvakul a nagy ragyogástól. Riadtan menekül vissza saját belső lényegébe, és nézegeti önmaga csodálatosan szép egyszerűségét, a nagy Názáreti keresetlen szavait, a gabonaszemeket gyűjtögető és azt megebédelő apostolokat; aztán egy kicsit újra körülnéz, és nem tudja elképzelni, hogy hol van, mert ez egy tökéletesen idegen világ a számára, azt hiszi, hogy a gögös, pogány császári Rómába tévedett, ahol az arany és a bíbor ragyogott, és ahol az ő hívei egyszerű, szegény emberek voltak, még akkor is, ha történetesen vagyonnal rendelkeztek. Megint önmaga olvasásába menekül, és felidézi a nyolc boldogság odaátrol jött csodálatosan szép szavait, és úgy találja, hogy ezek itt körülötte nagyon boldogtalanok kell hogy legyenek, mert ha szidalmazták őket és hazudván minden rosszat mondanak rájuk, akkor mindezt hasonlóval viszonyozzák, és még átkokat is szórnak azokra, akiknek pedig bal arcukat kellene, hogy odatartsák és az ingüket is odaadják. Vagy talán – kérdi megrémülve az Evangélium – már nem vesznek engem komolyan és szó szerint, úgy amint annak idején egyszerű szavakkal le-

470 K. = P. Kerkai Jenő

471 Varga László (Szombathely, 1901 – Leuven, Belgium, 1974): jezsuita szerzetes, neves szociológus, közíró, főiskolai tanár, belgiumi magyar főlelkész.

472 P. Varga László a vallon jezsuiták Leuven közelében fekvő egenhoveni főiskoláján tanított szociológiát 1953–57 között (tehát 1963-ban már nem, amiről N. T. nyilván nem tudott).

írtak és hirdettek mindenütt? Számomra ők idegenek, és vajon nem vagyok-e én is idegen az ő számukra? ... De nem írtam meg ezt a fejezetet, mert gyilkosnak és minden igazsága mellett igazságtalannak találtam. Visszaemlékezem arra a fenséges pápai misére, amelyen részt vettem 1946-ban a Sixtina kápolnában, ott Michelangelo *Utolsó ítélete* tövében, amely mise szinte a lelkem mélyéig megrázott, éppen a pompájával: segített magasra emelkednem a hétköznapi kis egyszerűségei fölé, segített közelebb jutni a Főnségeshez...” Majd egy oldalnyi elmefuttatás után ily eredményre jutok: „Mi természetesebb, mint hogy az ember a liturgiában, az Isten házában, Ura közelében megtiszteli őt bizonyos nagyszerűséggel és pompával; a baj csak ott kezdődött, amikor ezt a ragyogást az Úr szolgálja kivitte magával a templomból saját magánéletébe, és hétköznapi is úgy díszítette fel magát és otthonát, mintha még mindig közvetlenül az Isten házában funkcionálna. Segítette ehhez lassan növekvő gazdagsága, amely végzettszerűen növekedett a hívek számával és minőségével együtt, és ellenállhatatlanul sodorta őt a hatalom felé. Ez másként nem történhetett. Ebben vaslogika van, és a Szentlélek nem lépett közbe, hogy csodák sorozatával megakadályozza az egyházat ebben a fejlődésében. Csodák kellettek volna hozzá, mert az emberi életnek törvényei vannak. Most itt állunk a befejezett tényekkel szemben, és egyetlen, amit tehet az egyház, hogy a fényűzését a liturgiára redukálja.” Itt aztán idézem Rio de Janeiro érsekét,⁴⁷³ aki erre már fel is szólította a zsinati atyákat.

Szóval, így néz ki egy csöppnyi kis ízelítő a könyvből. Azt hiszem, hogy a problémák velejéig megyek.

Zoli Bátyánk,⁴⁷⁴ akit én segítettem ki [külföldre], írt egy remek kis könyvet az elmúlt fél évszázadról, annak mozgalmairól, és valami gyönyörűen emlékezik meg a falusiakról és azok két vezetőjéről. Szebben már nem is tehetne volna. Valóságos emlékművet állított annak a két embernek!

Örülök, hogy annyi tiszta szándék és oly mérhetetlen sok munka nem tűnt el így nyomtalanul. A Csóré vajdán és Borbély barátunkon, megjegyzem, nem sok becsületet hagyok, de annál szebben vannak letárgyalva a többiek. Emlékszel, hogy hányszor emlegetted, hogy én leszek a Ludas Matyi, engem bíztál meg többször a visszafizetésekkel? Nos, hát a csekkeket aláírtam. A magyar kiadásból majd küldök az összes régi ismerősöknek.

Már terveztem a másik könyvet,⁴⁷⁵ de azt már valóban meg kell, hogy beszéljük bőven: ott a legvégső szintézist szeretném merészen kihozni és megírni, hogy kik és milyenek lesznek az új világ felépítői, de ezt otthon is meg tudom

473 Helder Pessoa Câmara (1909–1999) brazil püspök, Olinda és Recife érseke. Nézeteit, eszmévilágát jól összefoglalta az dokumentum, amely a püspököket 1965-ben, a II. Vatikáni Zsinat végén az evangéliumi szegénység megélésére szólította fel, s amelyet akkor számos püspök aláírt. Ez a dokumentum *Katakomba-paktum* néven lett később híressé. (Lásd: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Katakomba-paktum>)

474 Nyisztor Zoltán: *Ötven esztendő. Századunk katolikus megújulása* (Bécs, 1962)

475 Ez a könyv végül 1968-ban jelent meg Chilében, spanyol nyelven, *Iglesia y comunismo* [Egyház és kommunizmus] címmel. Magyar nyelven elérhető itt: <http://mek.oszk.hu/15700/15792/>

majd írni, mert valahogy nagyon bízom a hegeli filozófiában. Már ebben a mostani könyvemben idézem K.⁴⁷⁶ egyik utolsó levelét: „S mégis azt hiszem, nagy küldetése van Csóri vajdának⁴⁷⁷ – mert soha Magyarországon ily gyökerestül ki nem irtották volna a halálra már réges-régen megérett világot, ha ő ily vakon nem képviselné a múltat.” Befejezem a levelet. A régi igaz testvéri szeretettel öllelek, és azok szeretetét is küldöm, akik az enyéim.

[Nagy Töhötöm]

476 P. Kerkai Jenő

477 A könyvben és P. Kerkai levelében nem „Csóri vajda” szerepel, hanem [Mindszenty] bíboros; ezekkel a bevezető mondatokkal: „A helyzet romlásának ellenére a bíboros nem vesz észre semmit. Várja a pár hét múlva ideérkező felszabadító amerikaiakat, akik majd hódolnak előtte, mint »Homo Regius« előtt, s ő II. Ottó fejére teheti a magyar koronát, és letiporhatja a ruszsofilokat és kommunista szimpatizáns »baloldali« katolikusokat. S mégis azt hiszem, hogy nagy küldetése van neki: soha...”.

**Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Pécs
(Püspökszentlászló), 1964. 01. 10.**

[E levél őrzési helye: OSZK Kézirattár; Nagy T.-hagyaték, 216/430]

+! Pécs, 1964. I. 10.

Szeretett Sándor Testvérem!

Nagyon várt leveled expressz-szárnyakra bocsájtvá, úgy látszik, léghajóra került. Csakhogy megjött! A pici ízelítő a nyelv hegyére mutatja a sötömb ízt. Bárcsak minél többet használna a jelenkor legfontosabb ügyének! Remélem, Nobli⁴⁷⁸ bácsi is örömmel fogadja.

A spanyol-keretes képedből a feladó címére szíveskedjél küldeni egy példányt; a magyaros kiállításúból pedig magyarosan hármat Noé galambjainak egymásutánjában.⁴⁷⁹

Képeidért, biztosra veszem, számtalan csodálód támad. Én nem állok közük, mert tudom, hogy tehetséged még nagyobb jelentőségűekkel is meglep minket. Én mindenkor megmaradok tántoríthatatlan hű jóbarátodnak.

Nagyon kérlek, hogy a magyar kiállítást itthon csak a boldogan várt viszontlátásunk ideje utánra irányozd elő. Ezt tedd meg, kérlek, a kedvemért!

Azt mondd, Sándorom, hogy maradjak életben 1964 végéig?! Lehet, hogy igazad lesz, mert a másfél hónap óta tartó altató-kúra kezdi visszahozni az elfogyott idegenergiákat. De még sok hónap kell ehhez. Ismered, emlékszel, a székely ember történetét a szigorú Andrissal, az üvegkacsával és az urológussal? Az én bajom sem az, mint távdiagnosztikád mondja, hogy nincs lelkesítő cél előttem. Inkább az, amit a székely komái volt: Tudnék én, csak nem hagynak...! Hiába nevensz, Sándorom, ez így van, jobban mondva: így volt.

Most olvasom Jean Guitton világhírű remekművét.⁴⁸⁰ (A Sorbonne nagy tekintélyű professzora s az egyetlen civil, akit XXIII. János pápa a Zsinatra meghívott.) Negyven évig dolgozott rajta. Életünk összes problémáinak kulcsát vizsgálja felül. Döbbenetesen hozza elő egész valóm legmélyéről az ismerős fölkiáltást: „Tudom, kinek hittem!”

Drága Sándorom, menj mérföldes csizmában sorsod útján; de azért inkább rövidítsd, mint nyújtsd hazalátogatásod dátumát! Rettentően várom! Azt hiszem, Te is.

Testvéri öleléssel ropogatja bordáidat s köszönti szeretteidet:

Bátyád

478 Bizonyára utalás Nagy Töhötöm előző (1963. dec. 3-án kelt) levelében említett Nobel-békedíj-esélyre.

479 Utalás a *Jezsuiták és Szabadkőművesek* című könyv spanyol, illetve magyar nyelvű kiadására.

480 Jean Guitton: *Jesus*. Bernard Grasset Éditeur, Paris, 1955.

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1964. 08. 14.

Buenos Aires, 1964. augusztus 14.

Drága jó Bátyám!

Megint én voltam a gonosz, hogy oly sokáig vártam e levél megírásával. Utolsó leveled (a második előről számítva) január 14-én⁴⁸¹ kelt, és már arról számolt be, hogy erősen gyógyulóban vagy. Azóta bizonyára a régi erőnek örvendesz: a nyugati székekelyek is vannak olyan szívósak, mint a keletiek.

Kérésedet megtartottam, és a magyar kiadás még nem jelent meg. A spanyol kiadás körül nagy a vihar, vagy talán a vihar csak igen egyoldalú. Spanyol nyelven és spanyol nyelvű folyóiratokban igazán a legnagyobb elismeréssel írnak a könyvről. Nem olyan régen az itteni katolikus egyetemnek a filozófiatanára, egy igazi értelemben vett fanatikus katolikus egy komoly nagy bírálatot írt a könyvemről az itteni legnagyobb napilapba: kedvezőbb nem is lehetett volna. Egy másik folyóirat öt oldalon foglalkozott a könyvvel és nagyon kedvezően. Így tudnám felsorolni a nem magyar kritikákat. Spanyol nyelven csak egy cikk jelent meg egyházi hetilapban, amely erősebben kritizál, kizárólag a második rész miatt, és egy másik folyóirat a lekicsinyléssel próbált agyonütni. Ellenben magyar részről és annak is kifejezetten volt náci irányzatúak köréből igen erős kritikákat kaptam; a civil írók még eléggé mérsékeltek magukat, több dolgot elismertek, és főleg próbáltak érveket felhozni ellenem. Szomorúan jellemző, hogy egyházi részről aki hozzászólt, nem tudta levetkőzni a tipikus egyházi stílust, amely még a középkorból maradt itt, és egy Domonkos⁴⁸² nevű S.V.D.⁴⁸³ magyar pap írta a legszebb cikket, amelyben sátánfinak nevez, átkozottnak, összevissza mocskol, hazugnak nevez, de egyetlen érvet sem hoz fel. Amolyan tipikus egyházi epeömlés volt a cikk, régi frazeológiával, amelyet már a Vatikán is levetkőzött, mert tudja, hogy nem illik, hatása már nincs, és főleg nem evangéliumi. A napokban hallottam, hogy Nyisztor Zoli bácsi is írt egy nagy cikket ellenem. Az ő esete külön ügy, ugyanis írt nekem egy hosszú levelet,⁴⁸⁴ amelyben elismeri, hogy az első rész, amely a Rendre vonatkozik, oly szép, amelyet még nem írtak meg soha, a második rész ellen azonban felsorol egy sereg érvet, helyesebben kifejezéseket az ő szokásos bombasztikus stílusában, amelyekre válaszoltam⁴⁸⁵ egy 15 oldalas hosszú levélben, és az én meggyőződésem szerint darabokra szedtem összes érveit. Ugyanis nem tudja megbocsájtani, hogy a hárompontos testvérek⁴⁸⁶ közé keveredtem, mert hiszen azok a föld szemete és

481 Helyesen: [1964.] január 10-én.

482 *Domonkos László SVD* (1920–2005): verbita szerzetes, 1957–96 között az argentinai magyarok papja.

483 *SVD*: Societas Verbi Divini, magyarul: Isten Igen Társasága, más, rövid néven: verbiták.

484 Nyisztor Z. 1964. jan. 24-én kelt levele. Lásd: OSZK Kézirattár f. 216/399/24. levél.

485 Nagy T. 1964. ápr. 30-i levele Nyisztor Zoltánnak. Lásd OSZK Kézirattár f. 216/256/9. levél.

486 *Hárompontos testvérek*: szabadkőművesek.

mételyei. Elfelejtí, hogy annak idején ugyanígy írt és beszélt a protestánsok ellen is, és azok ma ott ülnek a vatikáni zsinaton mint megfigyelők, pedig valamikor a 30 éves háborút rendezték meg az e[gyház] ellen. Öreg ember ő már ahhoz, hogy változni tudna.

Az itteni volt rendtársaim, akikhez annak idején megérkeztem, megszégyenítő tisztelettel és szeretettel fogadnak, ahányszor ellátogatok hozzájuk, pedig gyakran megteszem. Mindenben támogatnak, a könyvtárukban búvárkodom, és ha kérek bármit, a legnagyobb sietséggel kapom meg (forrásmunkákról van szó). A szó igazi értelmében hazamegyek [hozzájuk]. Beajánlottak az itteni nunciushoz, aki már többször fogadott, és aki a magyarokat elküldte, amikor mentek hozzá panasszal ellenem, hogy tegyen lépéseket a könyv ellen. Holnap lesz egy „történelmi nevezetességű” nap, mert először hozom össze egy bizalmas beszélgetésre a volt és az új legfőbb főnökömet. Ugyanis a kibékítésnek vezetője lettem, annyira, hogy ezelőtt pár hónappal Mexikóból felkeresett személyesen egy apostolutód,⁴⁸⁷ és a két napból, amit itt töltött, egy egész napot velem töltött, és megbeszéltük a részleteket és az ő szerepét az újra megnyíló zsinaton erre az ügyre vonatkozóan. A kibékülés szerinte már elintézett ügy Róma részéről.

A könyvemmel kapcsolatban a magyar kritikák kivétel nélkül kifogásolták, hogy egyáltalán írtam arról a nagy munkánkról, amelyet „Kisatyával” együtt végeztünk el, mondván, hogy ez nem érdekli a külföldieket. Felháborító! Még itt is, és még ma is fáj a szociális szellemünk és reformjaink. P. Borbély írt egy igen hosszú cikket a társai munkáiról, de arról a munkáról még csak egy szót sem írt. Szeretnék elfelejtetni. De az élet rájuk cáfol. Levelek tömegét kapom, amelyek a könyv legérdekesebb és legértékesebb részének ezeket a fejezeteket tartják, az új testvéreim⁴⁸⁸ is ettől vannak megrészesedve, és sürgetnek, hogy valami efféle kezdjünk el itt is. Közben kaptam az Egyesült Nemzetek egy osztályától is felhívást, hogy terjesszek fel egy tervezetet egy hasonló munka elindítására egész Dél-Amerika számára. Tegnap adtam fel a 30 oldalas vázlatot. A napokban pedig felkeresett Chiléből egy úr, aki hasonló szervezetet irányít ott, és mindenáron szerződteni akar, hogy menjek át, legyek a szaktanácsosa, amerikai módszer szerint pompás fizetést ígérve. Szeptemberben átrepülök, hogy szétnézzek, hogy lehet-e [ott] valamit kezdeni, és főleg, meg tudom-e oldani úgy, hogy csak időnként átmegyek egy-egy hétre. Azért nem megyek el innen még egy kecsesetet ajánlatra sem, mert itt már magam elkezdtem saját szakállamra egy mozgalmat. A helyzet itt ugyanis az, hogy Nagy-Buenos Airesben 600 000 (több min fél millió!) ember él nyomortelepeken, sötétebb nyomorban és körülmények között,

487 *Sergio Méndez Arceo* (1907–1992) 1952 és 1982 között Cuernavaca (Mexikó) püspöke, 1954-től 1972-ig a Mexikói Történelmi Akadémia tagja, támogatója az ún. felszabadítási teológia irányzatának. (Nagy T. és Méndez püspök levélváltását lásd: OSZK Kézirattár 216/250 és 216/386.)

488 Az új testvérek: a szabadkőművesek.

mint annak idején Budapesten a Kiserdőben, Lágymányoson, Hangya-telepen⁴⁸⁹ és hasonló helyeken.⁴⁹⁰ Ezek itt 90%-ban felmenekült parasztok, akik a nagybirtokosoktól nyújtott nyomor elől menekültek a fővárosba, de mert nem volt semmi szakképzettségük, és főleg, mert itt naponta nő a munkanélküliség, elsüllyedtek a nyomortelepek fertőjében, és gyerekeik koldulásából és lopásból élnek. Te nem tudod, hogy mi nyomor van itt, Amerikában! A könyvem alapján rámbukkant egy Ramachandra Gowda⁴⁹¹ nevű idealista hindu, és elvitt a nyomortelepre, hogy kezdjünk ezekkel valamit, ő már közel két éve dolgozik minden szabadidejében (egész szombat és vasárnap) vízlevezető árkokat ásva, mert amikor esik az eső, az összes családok az asztalokon ülnek, mert a víz térden felül áll. A nyomortelepen bemutatott egy világi papnak, aki évek óta ott él egy széljárta bódében, egy szükség-viskóban miséznek, fizetést nem fogad el püspökétől (aki egy igen haladó szellemű ember), és gitárfényezésből él, maga főz magának, és mindenki szereti őt, és ő mindenkit ismer a telepén, amelyhez kb. 60.000 lélek tartozik, mind nyomortelepi munkanélküli volt paraszt. Ott, a nyomortelep közepén esküdtem meg, hogy ami még hátra van életemből, azt ezeknek szentelem. Pár hetes ez az elhatározás, és már van 1000 hold ajándékföldünk kint vidéken, ahol szövetkezeti alapon kertgazdasági telepet fogunk létesíteni az első kiválasztott 70-80 családdal. P. Soares,⁴⁹² így hívják ezt az új típusú papot, válogatja ki azokat a családokat, akik még nem züllöttek le egészen, és akikben van még munkakedv – könnyű annyi ezer között keresgélni és találni is! – Ez az óriási kiválogatási lehetőség a fő erőnk és előnyünk. Már van egy nagy tákolmány galponunk,⁴⁹³ ahol 3 hónapon keresztül fogjuk tanfolyamozgatni a kiválogatottakat (írás-olvasás, mert 80%-ban analfabéták, kertészkedés, kultúra stb.) Természetesen a galpon is ott van a nyomortelep közepén, közel P. Soares viskójához. Ott kezdünk majd egy kis kertészetet, s nem baj, hogy minden éjjel mindent el fognak lopni, mert ezen akarjuk a kitartásukat kipróbálni; minden család köteles a maga földviskója és deszkabódéja körül kis kertet csinálni, s nem baj, ha azt is le fogják lopni. Nemsokára kivisszük valamennyit egy kölcsönként omnibusszal az „ő földjükre”, hogy lássák, hogy nem álom ez, hanem valóság, s mindenki haza fog hozni egy maréknyi földet, én is. Közben mindenfelé beszélek erről, igen sok helyre hívnak előadást tartani; ott azzal végzem, hogy most mindaz, aki segíteni

489 *Hangya-telep* (Hangytelep): bódéváros Pesterzsébeten az 1920-30-as években.

490 Nagy Töhötöm az 1930-as években írt a Pest-környéki nyomorról *Élő szemét* címmel (in: *Magyar Kultúra*, 1932/I. pp. 140-142.)

491 *Ramachandra Gowda*-ról lásd: <http://www.desdeelsurdigital.com.ar/?p=2594>

492 *Francisco „Pancho” Soares* (1921–1976): brazil származású pap. Hároméves volt, amikor szüleivel Argentínába került. 1945-ben szentelték pappá. Munkáspapként élt és működött Buenos Aires egyik nyomortelepén, segítve és védve az ott élő szegényeket. Nézeteiben közel állt a felszabadítási teológiához. 1976-ban egy szélsőjobboldali paramilitáris csoportosulás, az „Alianza Anticomunista Argentina” emberei megölték.

Lásd még: <http://www.pagina12.com.ar/diario/elpais/1-191451-2012-04-09.html>

493 *Galpon*: csűr, pajta (spanyolul).

akar, vegyen elő egy névjegyet, és írja fel, hogy mit ad az új szövetkezeti telep számára, s legyen elkészülve, hogy egy nap – és nem sok idő múlva! – megjelenek egy teherautóval, és elviszem, ami a névjegyre fel lesz írva. Az első adomány, amit így kaptam, egy értékes villanyhegesztőgép volt (aki gyártja, adta), a második adományt egy itteni legnagyobb vízvezeték-szerelő vállalat és gyár tulajdonosa tette, felírva a névjegyére, hogy vállalja az egész telep vízvezetékekkel és WC-kkel való ellátását és annak felszerelését. Mindketten az új testvéreim közül valók. Ezen felbuzdulva most mozgósítom az egész intézményt, ahol sok a gyáros, és így szerzek ásót, traktort, cipőt és számos más dolgot. Novemberre tervezem az első telep alapítását, közben már keresünk új ajándékföldet is. Ezer hold kertgazdálkodásnál jut sok hely baromfitenyésztésre is. Az értékesítést is szövetkezeti alapon fogjuk megoldani; a főváros mindent felvesz, azonban valószínű, hogy magán a nyomortelepen fogjuk felállítani az első elárúsító helyünket olcsó árakkal. Most keresek nagyvállalatokat, amelyek elvállalják 3-4 embernek a fizetését egy évre, akik csak ennek a munkának fognak élni. Már puskacsövön van kettő: az Olivetti írógépgyár, amelyik rengeteget áldozott munkásaiért, és a Cinzano gyár, amelyik szintén közismerten adakozó. Mind a két nevet ismered, mert világmárkák. Anyagi helyzetünktől és lendületünktől függ, hogy meg tudjuk gyorsítani a nyomortanyák visszatelepítését a vidékre, új kis falumagvak létesítésével. Persze, a távoli célunk itt is egy egészséges földreform, amelyikről csak beszélnek itt is, de semmit sem tesznek. Az első telepre családostul ki fog költözni hindu barátom, nehogy ne sikerüljön valami emberi hitványság miatt. – Van itt egy-két pap, aki kezdeményezett ehhez hasonló valami halvány próbálkozást, de úgy agyon lettek ütve felsőbb hatóságok részéről, hogy nyomuk se maradt. Az egyik a napokban meghívott magához, és keserűen mesélte el kálváriáját, és átadta olvasásra levelezését felsőbb parancsolóival. Én mégis próbálom volt testvéreimet⁴⁹⁴ bevonni, de ők is félnek, legfeljebb arról lehet szó, hogy majd a telep gondozásában fognak segíteni, amikor az már áll. Mit nem adnék, ha régi barátomat,⁴⁹⁵ akivel valamikor együtt dolgoztam, meg tudnám találni ebben a szétszórt nagy világban, és tudnék neki írni, hogy jöjjön ide, mert itt még van terület dolgozni és alkotni, amely alkotás majd példát mutathat a többi dél-amerikai országoknak is, ahol mindenütt hasonló problémák fenyegetnek erdőtüzzel. Egy csapásra két legyet ütünk le: megoldjuk a nyomortelepek problémáját (ki van számítva, hogy tíz éven belül közel másfél millióan lesznek), és visszatelepítéssel a föld megművelésének a kérdése is megoldást talál; a szövetkezeti megoldás pedig a legmodernebb gondolat.

Érdekes részletei vannak a vállalkozásnak: hárman vagyunk: egy portugál, egy hindu és egy magyar: egy katolikus, egy buddhista és én nem tudom, milyen vagyok. A hindu, amikor olvasta a könyvemet, nehogy elveszítsen szem elől, és tudjon velem gyakran találkozni és „rávenni”, hogy kezdjek dolgozni a nyomor-

494 A volt testvérek: a jezsuiták.

495 A régi barát: a levél címzettje: P. Kerkai Jenő.

telepeken, beiratkozott arra a főiskolára, ahol én is egy esti tanfolyamon tanítok. Többször célozgatott, hogy ő számít rám az ő nyomortelepi kísérleteiben, mert nekem nagy tapasztalatom van, de nem fogtam fel, hogy mit is tudnánk mi ott csinálni valami hasonlót a régihez, amíg egy nap a feleségem, a kis Muscinga, nem mondja nekem, hogy miért nem dolgozok ki egy tervet a nyomortelepi szégek visszatelepítésére az elhagyott földekre... Ekkor világított be hirtelen az egész nagy terv minden nagyszerű lehetőségével. Már másnap megbeszéltem a hinduval, meghívtam hozzánk, és hárman végigbeszéltünk mindent.

Még egy hír: emlékszel Varga Lacira,⁴⁹⁶ ügyvéd volt, módfelett szerette és tisztelte az én régi kedves munkatársamat, helyesebben, akinek én voltam munkatársa (a könyvben is mindenütt így szerepel!!), és most ő is írni fog egy könyvet azokról, elküldtem neki minden anyagomat, ami rendelkezésemre állt, és amit én szándékosan nem írtam meg, mert már politika volt. Tegnap kaptam tőle választ, rendkívül örül a gazdag anyagnak. Többször volt itt, Buenosban, és mindig keresett, most aztán végre a könyv alapján megtalálta, s pár hónappal előbb újra itt volt, és nagyon sokat beszélgettünk. Oly befutott ember lett, hogy az itteni elnök rendkívüli időben (mert másnap Lacinak utaznia kellett Rio de Janeiróba előadást tartani) este 9 órakor fogadta két és fél órás kihallgatáson: az újságok külön kihozták ezt a rendkívüli körülményt.

Befejezem hosszú leveletem. Az elvetett mag csak meghalni látszik, de aztán a végén mégis kikel; azt hiszem, így bújok ki most én is a földből. A régi szerep-
tettel öllelek, és nagyon várom a soraidat, címem a régi, biztonságból ide írom újra: Alejandro Varga, Leiva 4083, 2 piso A/Buenos Aires. Argentina

Már felnőtt kisöcséd

Sándor

496 Varga László (1910–2003) ügyvéd. 1947–48-ban a Demokrata Néppárt országgyűlési képviselője, 1948-ban emigrált, 1994-ben tér vissza hazájába és a pártpolitikai életbe.

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. [Püspökszentlászló], 1964. 08. 30.

[E levél őrzési helye: OSZK Kézirattár, Nagy T.-hagyaték, 216/430]

Px! 1964. VIII. 30.

Szeretett Öcsém, Sándor!

Végre egyszer a légipostához méltó időben – 10 napra – érkezett leveled. Szinte veszedelmesen nagy örömet okozott. Két nagy horderejű új munkád különösképpen. Spanyol nyelvű írásod sikerétől már a Szent István-napot (alkotmányünnepünk is) követő szombaton és vasárnap becsiccsentettem, mivel a v-i rádió⁴⁹⁷ olyan széles horizontú nagyrabecsüléssel ismertette azt. Csak kitüntetés számodra, ha a vaksi nyilas lapocskák lövöldöznek rád; s az a szerencsétlen kriptaszökevény pap⁴⁹⁸ is hiába képviseli az örökre lezárt világot.

Vigyázz, Sándorom, idegerőd frissességére, a koncentráló készség töretlenségére s a komolyan alkalmazott szubszidiaritás elvére munkáidban. Hazalátogatásod megsokszorozná hatósugaradat; tehát egy-két hét pillanatnyi kiesése évek nyereségét hozhatja. Az utóbbi húsz év lekristályosodott anyagát tudnám nyújtani Neked. Eredményei közé tartoznék a kommunista-katolikus dialógus új perspektívájának feltárulása.

Tehát nem Húgod örömére, sem a magam megrokkant állapotára hivatkozva ismétlem: jöjj mielőbb! Ugyanis az angina pectoris szívérgörcsös jelenségeit már nemcsak az álmatlanság, hanem a frontbetöréses időváltozás, sőt ismeretlen x tényező is kiváltja. Szeretnék szolgálatodra állni még az innenső parton! Egy vagy két kiváló magyar szakember is segítségedre siethetne. Népjóléti minisztériumod biztosan megkapná őket egy évi megalapozó tanácsadásra kormányunktól. Jelenleg is remek teljesítménnyel szolgálják népeket.

Hazajöveledkor meg fogod tapasztalni a nyugatiak fecsegésének üres voltát. Egyenesen felfelé csalódsz majd!

Spanyol könyved még nem érkezett meg; a négy nyelvű fordításról most nem írtál!? Nagyon határozott testvéri szeretettel kérem a magyar írás ügyének beszelgetésünk utánra halasztását.

Ezúttal is megismétlem, drága Sándorom, hogy ragyogó sikereidnek nagyon örülök, de elsősorban nagyértékű személyedet szeretem, akiből forrásznak a sikerek. Annak a Beatricének pedig gratulálok, aki szegény emberek szeretetére inspirált.

Ha viszontlátlak, lehet, hogy az élmény ereje ugrásszerű gyógyulást eredményez; s ha így lesz, a legbensőbb együttműködés lehetőségét fogom mérlegre tenni ...

497 A v-i rádió: Vatikáni Rádió.

498 Valószínűleg a Nagy Töhötöm előző (aug. 14-i) levelében említett Nyisztor Zoltánra gondolhatott P. Kerkai, vagy pedig esetleg a szintén ott említett Domonkos László verbita szerzetesre.

Leveled s még inkább Magadat a réginél is nagyobb szeretettel vár:

Bátyád

Ui.: Az említett Guitton Jézus-művének vége felé járok. Nehezebb és mélyebb írást alig forgattam életem folyamán. Végző véleményem ez: Vakhit kell ahhoz, hogy egy galileai kék szemű ácslegény találta meg minden idők minden kultúrájának gyökérproblémáira a megoldást; sokkal észszerűbb Péter gondolata és vallomása a Fülöp-Cézareája-i úton⁴⁹⁹ ...

499 Amikor Jézus Fülöp Cezaréájának vidékére ért, megkérdezte tanítványaitól: „Kinek tartják az emberek az Emberfiát?” Így válaszoltak: „Van, aki Keresztelő Jánosnak, van, aki Illésnek, Jeremiásnak vagy valamelyik másik prófétának.” Jézus most hozzájuk fordult: „Hát ti mit mondtok, ki vagyok?” Simon Péter válaszolt: „Te vagy Krisztus, az élő Isten Fia.” (Mt 16,13–16)

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1964. 09. 15.

Buenos Aires, 1964. szeptember 15.

Szeretett édes Bátyám!

Kedves leveled két hét alatt itt volt, és az utóbbi évtizedek legnagyobb örömét okozta a rádióban ismertetett hírével.⁵⁰⁰ Sorra felhívtam fontosabb ismerőseimet a jó hírrel, és nem tudtam megvárni a személyes találkozást, telefonon értesítettem őket a nagy újságról. Számomra ez döntő fontosságú esemény. Azonnal írtam Alszegehynek,⁵⁰¹ aki „nagy fejes” lett ott a közelben, hogy írja meg azonnal a pontos szöveget.

De tartsunk rendet a dolgok megírásában. Kezdem ott, hogy a nyomortelepi vállalkozásom biztos lépésekkel megy előre. Már válogatjuk ki a hatvan első családot, de valószínűleg párhuzamosan a város egy másik távoli nyomortanyáján egy másik tanfolyamot is elkezdünk ugyanakkora létszámmal, s nem merek rágon-dolni, hogy ha így haladunk, ki tudja, párhuzamosan még több tanfolyam is egy-szerre fog megindulhatni. Az villanyozott most fel annyira, mert tudtunk szerezni kereken száz előre elkészített házat – nem tudom, otthon hogy nevezik ezeket, itt prefabrikált ház a nevük – egy esztendőre kölcsön, amelyet aztán jó állapotban kell visszaadnunk vagy megvennünk. De már kaptunk egy téglapréselő gépet is, s így a prefabrikált házakban élve tudjuk téglából felépíteni a végleges házakat. Múlt levelemben jeleztem, hogy hamarosan kezdjük a „koldulásainkat” a nagy iparvállalatoknál; hát el is kezdtük: először voltunk a Helena Rubinstein kozme-tikai gyárnál, ahol az elnöknő hozzájárult a jó ügyhöz 60 000 pesóval. A második gyár a Cinzano volt, ahol a sikerünk nagyobb volt, mert ugyan határozott választ nem kaptunk, de egy bennfentestől megtudtuk, hogy kb. félmillióra számítha-tunk. Ez már komoly összeg. Közben azt is tapasztaltuk, hogy mindenütt kéri-k, hogy kik a protektorai ennek a vállalkozásnak. Erre hamar megalapítottunk egy társaságot Asociación de Comunidades Rurales Argentinas (ACRA)⁵⁰² névvel, és tegnapelőtt tartottuk meg az alakuló gyűlést. Sikerült mintegy 35 tagot szerezni mint alapító tagokat. Ezt már régebben terveztük, de csak most valósítottuk meg. A legjobb nevek szerepelnek a listán, magyar viszonylatban pl. ilyenek: Gárdonyi Géza özvegye, Márai Sándor, aztán az itteni legnagyobb napilap tulajdonosának az édesanyja... rengeteg nő, a legeslegjobban hangzó nevek, ezeknek egyetlen kötelességük tarhálni, pl. jó és könnyen öntözhető földeket a kertgazdasága-

500 A Vatikáni Rádió ismertette Nagy Töhötöm könyvét, a *Jezsuiták és szabadkőművesek* spa-nyol nyelvű kiadását.

501 *Alszegehy Zoltán* (Budapest, 1912 – Róma, 1991): jezsuita szerzetes, nemzetközi hírű teo-lógus. A római Gergely Egyetemen a dogmatika nyilvános rendes tanára (1946–1990); közben az egyetem Hittudományi Karának dékánja (1954–1955 és 1960–1961). Aktív résztvevője a II. Va-tikáni Zsinatnak. 1990-ben tért haza Magyarországra, ekkor rövid ideig a jezsuita rend budapesti noviciátusának vezetője (1990–1991). Számos könyv és tanulmány szerzője.

502 Asociación de Comunidades Rurales Argentinas (ACRA): Argentín Vidéki Közösségek Szövetsége.

ink számára, gépeket, több mázsa rizst, lisztet, egész birkanyáját... ne ne vess rajtunk, de legalább két hónapig, amíg az első saláták és egyebek eladhatóak lesznek, etetni is kell azt a 60 családot! Az egyesület elnökének természetesen egy argentinót választottunk meg, jómagam főtitkár vagyok, s a hindu barátom a helyettesem, s a gyűlésen az elnök azzal kezdte, hogy szégyenkezik elvállalni, mert négyen, akik mindent mozgatnak és csinálnak, egy hindu, egy magyar, egy portugál és egy olasz. És így is van! Mindenki azt jósolja, hogy az első sikerek után nemzeti mozgalom lesz ebből, mérhetetlen áldására az országnak, mert itt a faluról való menekülés és a városok szélén terpeszkedő nyomortanyák valóságos nemzeti csapásnak számítanak. Mint érdekességet megjegyzem, hogy a föld nem lesz a családok magántulajdona, hanem a szövetkezet lesz a tulajdonos, s csak hosszú évek tapasztalata után lesz átírva egy rész a rajta dolgozók nevére, megőrizve az elővételi jogot egy esetleges eladás esetén, ugyanis itt osztottak már földeket, és az új tulajdonosok csaknem azonnal eladtak mindent, és visszaszöktek a nyomortanyákra alamizsnából élni. Otthon anyagi problémákkal küzdöttünk és egy briliáns emberanyaggal, itt lényegében anyagi probléma nincs, mert rendkívül adakozó nép, ellenben az emberanyag a lehető legrosszabb; mégis bízunk, mert oly nagy tömegből van alkalmunk válogatni, hogy megtaláljuk az arra érdemeseket. És hát nevelni akarunk!! Majd folyamatosan értesítelek a fejleményekről.

Hazalátogatásommal kapcsolatban a következőket tudom írni: óriási jelentőségűnek tartanám, hogy alaposan átbeszélhessünk mindent, és tudom, hogy rengeteget tudnék otthon tanulni. De nem tudok menni, azon egyszerű oknál fogva – s ezt így őszintén megírom Neked –, mert soha életemben ilyen szegény nem voltam. Itt azok a nagynevű dámák nem értenék meg, hogy ha én már éjjel-nappal ezekért a szegény emberekért dolgozom, jogom van meg is élni ebből, ezen itt ma még megbotráncoznának, és az egyesület elvesztené minden becsületét, és vagy engem tennének ki, vagy ők mennének el. Ma még ezen nem tudok átörögni. Tehát én abból a kevéskéből élek, amit mint tanár keresek esti kurzusokon, ami annyira sem elég, hogy tisztességesen megéljek, mert pl. csak egyetlenegy cipőm van, és az is már lukas, és így nézek elébe a most kezdődő tavaszi eső heteknek. Ez az esti kurzus is most megállt számomra jövő év márciusáig, és addig ma pl. még fogalmam sincs, hogy miből fogok megélni; most keresek valami kis fél napi állást. Ramachandra is ugyanilyen helyzetben van, azzal a különbséggel, hogy ő külső városrészben lakik, ahol a szomszéd telek még üres, és a tulajdonos megengedte neki, hogy ott kertészkedjen a maga számára: már nőnek a zöldségek, s ezt velem meg fogja osztani, tehát a koszt egy része fedezve lesz; továbbá ő vállalt munkát egy közeli téglagyárban, természetesen fizikai munkát, és bérét meg fogja velem osztani, amit én a legnagyobb természetességgel el fogok fogadni, mert én is megosztanám vele az enyémet, hiszen mi egy közös célt küzdünk. Erre a hónapra már ő adott egy összeget abból a végkielégítésből, amit kapott a General Electrictől, amely céget épp ezekért a munkákért hagyott ott

egy egészen briliáns fizetésével együtt. „Vagy bolondok vagyunk valamennyien egy szálig, Vagy ez a mi álmunk valóságra válik.”⁵⁰³ Leírtam Neked, hogy lásd, miért nem tudok hazalátogatni. Most aztán azt is leírom, hogy a legeslegkomolyabban kérlek, hogy ezt Erzsó húgoméknak meg ne mondd, mert ők képesek lennének az összeget nekem megküldeni, és én semmiképpen sem fogadnám ezt el, mert ők is küszködő emberek. Nézd, édes Bátyám, nagy dolgok nem születnek meg nagy áldozatok nélkül, ezt még annak idején nagyon jól megtanultam, és még ma sem felejtettem el, sőt ma jobban gyakorlom, mint akkor.

Beatrice,⁵⁰⁴ amint Te oly kedvesen őt nevezed, elolvasta az első oldalt, és a szememre vetett[e], hogy még mindig nem tudok jól spanyolul – sohse is mondtam, hogy jól tudok, legfeljebb, hogy mindenki jól megért! – és rosszul értettem meg az elnök szavait az alakuló gyűlésen, mert ő pontosabban így mondotta: Elvállalom az elnökséget, mert szégyen Argentínára, hogy ez a négy ember nem argentin, hanem idegen, az egyik ... stb. Egyébként Beatrice csak egyről álmodozik újabban, hogy hogyan fogunk mi az én régi munkatársammal itt, Argentínában egy hónapot eltölteni, és mindent végigtárgyalni.

Dr. Varga Lacitól kaptam tegnap egy levelet, amely kissé lefagyasztotta a bajuszomat, mert tőle vártam segítséget, mint az ő megbízottja normális fizetéssel, s akkor független tudtam volna lenni az itteni milliókat összetarháló dámáktól, de az ő felettesei nem látnak érdekkört abban, hogy a szegény emberek valóban segítve is legyenek, és ne csak propagandára legyenek felhasználva. Újbort új tömlőbe kell tölteni, szeretném ezt is megpróbálni. Végeredményben örülök a negatív válasznak.

Még valamiről szeretnék írni: dr. Ny. Zoli⁵⁰⁵ bácsiról, aki egy hatalmas nyolcoldalas cikket írt ellenem egy folyóiratba; rettentően fáj neki, hogy megírtam róla a könyvemben – a legjobb szándékkal, mert nem tudtam, hogy azóta pont az ellenkező oldalra fordult –, hogy az én híres vagy hírhedt levelemre, amit Csóré vajdának⁵⁰⁶ írtam, azt mondotta, hogy történelmi dokumentum lesz, amely a vajda felelősségét teljessé fogja tenni a történelem előtt.

Nagyon csúnya dolgokat ír rólam, legfőbb vádja, hogy nyíltan és határozotlan bosszúállással vádol, szerinte azért írtam meg a könyvet, hogy bosszút álljak azokon, akik az én közéleti pályámat kerékbe törték. Isten látja a lelkemet, hogy távol állt tőlem a bosszú, különben is, 17 év minden sebet behegeszt, és ha bosszút akartam volna állni, azon melegebben megírtam volna mindent, és az

503 Ady Endre versében: „Vagy bolondok vagyunk s elveszünk egy szálig, Vagy ez a mi hitünk valóságra válik.” (*Fölszállott a páva*)

504 Nagy Töhötöm felesége, Pölöskei Paulina („Musi”).

505 *Nyisztor Zoltán* (Debrecen, 1893 – Róma, 1979): újságíró, katolikus pap és szónok, a két világháború közötti magyar közélet ismert és meghatározó személyisége, a „harcos katolicizmus” képviselője, közel másfél évtizeden keresztül a *Magyar Kultúra* című folyóirat szerkesztője. 1946-tól külföldön élt. Nagy Töhötöm atyai jóbarátjának tekintette.

506 Mindszenty bíborosnak.

valóban bosszú lett volna. Még halottgyalázással is vádol (sic!!); azt hiszem, itt Rayléra⁵⁰⁷ gondolt, aki azóta meghalt, és akiről megírtam, hogy nemegyszer részen láttam, s csak a pénz érdekelte, és bennünket gyűlölt. Amit pedig Borbélyról⁵⁰⁸ írtam, azt meg indiszkrétciónak minősítette, és otromba támadásnak az egyház ellen. Ezek szerint egyháziakról csak jót szabad írni! Azért meg egyenesen összeviszsa rugdal és gúnyol, mert védtem a szk.⁵⁰⁹-et, „foglyul estem” nekik, holott a végén elismeri, hogy a kibékülés valószínűleg létre fog jönni. A cikk elején így ír: „Egy nagyra hivatott lélek, amely tíz éven át valóban nagyot alkotott, fájdalmas számkivetésbe kényszerülve nem tudott szürke emigráns sorsba lesülyedni, hanem még egyszer valami nagy vállalkozást tűzött maga elé, hogy ti. kideríti az igazságot a szk.-ről. S most, hogy 15 év után egyénileg arra a meggyőződésre jutott, hogy a szk.-ség nem vallásellenes és destruktív intézmény, arra a másik valóban történelmi szerepre vállalkozott, hogy kibékíti az egyházat a szk.-séggel. Valljuk meg, nem lebecsülendő vállalkozás!” Most ahelyett, hogy örülne annak, hogy egy barátja vállalkozik erre, és minden jel szerint sikerrel, nyolc oldalon keresztül gyaláz. Mintha az *invidia clericalis*⁵¹⁰ egy esete lenne: lehúzni, mert még képes alkotni valamit! Ezt is írja: „Meg kell érteni, hogy ő annak idején, sikerei tetőpontján, olyan kínzó dilemma elé került, oly roppantul szenvedett, s talán szenved ma is, hogy sokáig visszafojtott fájdalmát valahol el kellett sírnia, világgá kellett üvölnie!” A szk.-részt ismertetve ilyeneket ír: „A szerző egyéni története a testvérek között, amiket lágy, behízelt színekkel próbál ecsetelni, apró kis műtyürkék a szerző nagy hősi múltja és bravúros kalandjai mellett, hogy szinte pirulva szégyenkeznek.” Még a tudatos félrevezetés vádját is meglebegteti. A cikk utolsó mondata pedig ez: „Hogy N.T. forradalmi és annyi vegyes érzelmeket kiváltó könyvével elérte a szk.-ség feloldását az egyházi átok alól, azt nem tudjuk, – de hogy lelkileg végzetesen elszakadt tőlünk, azt mély fájdalommal tudomásul kell vennünk.” Szegény Zoli bácsi. Nem tudom, mit fog szólni, amikor majd kijön a feloldás. Mennyivel szebb lenne, ha támogatna ebben az általa is elismert „történelmi vállalkozásomban”.

Hogy igazságos legyek, írt szépeket is a j.⁵¹¹ résszel kapcsolatban: „A j. rend ismertetése, mely a könyvnek több mint a felét foglalja el, valóságos remekmű, amely a meglévő bő irodalom mellett is tud új szempontokat, megvilágosításokat, érték-megállapításokat adni. Itt olyan író beszél, aki most kívülről nézi azt, amit valamikor belülről élt át. S értékítélete annál meggyőzőbb, mert ha 15 éves szk.

507 *Raile Jakab* (1884–1949): jezsuita szerzetes. 1943–44-ben a budapesti rendház házfőnöke. A II. világháború alatt számos üldözöttnek nyújtott segítséget, amiért 1992-ben posztumusz Yad Vasem-díjat kapott. Emigrációban halt meg autóbalesetben.

508 *Borbély István* (1903–1987): jezsuita szerzetes; 1943. június 13-tól 1948 decemberéig, külföldre távozásáig, a magyar rendtartomány főnöke (provinciális).

509 szabadkőműveseket

510 *Invidia clericalis*: klerikusok közötti irigység, féltékenység.

511 jezsuita

lélekidomulás után is, vadmessze sodródva régi énjétől, semmi kivetnivalót sem talál a rendben, sőt mint a léleknevelés mesterművét állítja oda, akkor annak igaznak kell lennie! A nemzetközi jezsuita irodalomra visszagondolva, azt kell mondanunk, hogy a szerző jellemzése egyike a legjobbaknak, s hogy ebből a szempontból volt rendjének s egyúttal az egyháznak is nagy szolgálatot tett ... A szerzőnek fő célja ugyan nyilvánvalóan az volt, hogy rendjének, amelyért tűz és láng volt, s amelyet most is halálosan szeret, de amiből fájdalmasan kisodródott, emléket emeljen, mégis a fő cél mellett érezhetően ott ágaskodik a bosszúálló szellem, hogy leszámoljon mindazokkal, akik közéleti bukását okozták...” – S most jönnek a gyalázkodások nyolc oldalon keresztül. Kinéz belőlem ilyen nemtelen indulatokat? Nem érdekel, semmi sem érdekel, csak az új nagy cél. Mit szólsz hozzá, édes Bátyám, amíg e sorokat írom, Ramachandra téglát vet, hogy legyen mit ennünk. Hát érdemes még élni!!!

Egészséged miatt őszintén aggódok. Vigyázz magadra nagyon, mert még nagyon nagy szükségünk van Rád. Mit nem adnék, ha egészséget tudnék beléd szuggerálni. Leveleid csupa tűz és erő, szellemed csupa frissesség, szinte szikráznak soraid, amiből legnagyobb örömmel azt látom, hogy a lélek a régi, legfeljebb csak a test rokkant meg, ezen pedig sokszor a lélek többet tud segíteni, mint az orvosok. Beatricén és rajtam kívül Ramachandra az egyike azoknak, akik őszintén drukkolnak az egészségedért. Meg ne csalj bennünket!!

Elfelejtettem megírni, hogy könyvemmel már egy fillért sem keresek, másfél év alatt előre feléltem a jövedelmemet, mert most már minden befutó pénz a kölcsön visszafizetésére megy, amibe a kiadás került; majd a külföldi kiadások fognak hozni, de azok még csak tárgyalás alatt állnak.

A régi szeretettel öllelek, és nagyon várom soraidat:

Sándor

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. [Püspökszentlászló], 1964. 09. 24.

1964. IX. 24. [pécsi postabélyegző kelte]

Szeretett Öcsém, Sándor!

Micsoda meglepetés! Szept. 15-i leveled negyedik napon megérkezett. De még nagyobb meglepetéssel vegyes öröm, hogy az élet zátonyára jutottakat nem gazdag író, hanem betlehem-i sorsú ember irányítja új vizek felé. Ez a záloga és ára a történelmileg jelentős, tartós és sokaknak boldogságot hozó alkotásoknak. De azért mielőbb názáreti sorsot kívánok; a barlang csak születésre célszerű... Milyen szívesen segítenék; legalább a sorsközösség vállalásával! – Értesültél a brazil Camara⁵¹² kijelentéséről? „Dél-Amerika felemelkedése – mondta – Afrika és Ázsia népeit is magával vonná.” Úgy sejtem, hogy az atomerők láncreakciójának törvényét megérintettétek!

Zoli bácsikkal nem érdemes sokat foglalkozni. Toldi Estéjét éli ő! Emlékeztetek, hogyan harcolt a magyar egyházi énekkultúra megújítása ellen, s ma Kodály személyén át a világ csodálatának tárgya ez az irány. A népi írók vadászterületén is bakot lőtt. Sőt, úgy hallom, a II. Vatikáni Zsinat első ülészakán mint egyik főmorgó lábatlankodott Rómában, a János pápa-ellenes kompánia tagjaként. Örülj, Sándorom, hogy ellenségeid között tisztelheted!

Arra azonban jó, hogy eligazítson Téged a kérdéses kiadás ügyében. A zenebonát – így változtatás nélkül – megtízszerezné, haszna (jelentősen!) pedig szinte nulla volna. Itt jegyzem meg, hogy a fontos könyvismertetés⁵¹³ elsorolja a kivetni való szempontokat is, de ennek túlnyomó része taktikai jellegű; a súlypont döntően pozitív.

Égészségemről is rövid jelentés: 12 hónapja az OTI⁵¹⁴ országossá lett nagy intézménye révén táppénzen éltem a Mecsekben. Valamelyest javult is utóbbi időben a helyzet. Egyik Szociális Otthonban gyújtóst készítek télre erdei gallyakból az Intézetnek. Ezért kapok lakást és kosztot. Ramachandra téglavetésére sokszor gondolok. Önérzetem töretlen, nem élek más irgalmából egyelőre. Most küldött a Chinoin gyógyszergyár egyik mérnöke valami szívregeneráló „csodaszert”. Felkeresem a világhírű Haynal⁵¹⁵ professzort is. Pár hetes alpesi kúra is szilár-

512 Helder Pessoa Câmara (1909–1999): brazil püspök, Olinda és Recife érseke. Nézeteit, eszmévilágát jól összefoglalta az a dokumentum, amely a püspököket 1965-ben, a II. Vatikáni Zsinat végén az evangéliumi szegénység megélésére szólította fel, s amelyet akkor számos püspök aláírt. Ez a dokumentum „Katakomba-paktum” néven lett később híressé. (Lásd: hu.wikipedia.org/wiki/Katakomba-paktum)

513 Fontos könyvismertetés: valószínűleg az előző levélben említett, a Vatikáni Rádióban elhangzott könyvismertetésről van itt szó.

514 OTI: Országos Társadalombiztosítási Intézet.

515 Haynal Imre (1892–1979): Kossuth-díjas orvos, belgyógyász, egyetemi tanár, MTA-tag, fő érdeklődési területe a kardiológia és az endokrinológia volt.

dítaná a megjavuló állapotot. Tehát jelenleg nem igyekszem a „túlso partra”, az innensőn szeretnék valamiképp részesülni a hősi harc híreiben. A lélek szuggesztív forrásánál többre tartom a hit erős fényét.

Pécsi barátomat⁵¹⁶ nem óhajtom terhelni az autóbusz utáni 4 km-es postási úttal. Ezentúl leveleidet a mecseki Zengő-tövi címemre kérem: Szoc. Otthon, Hosszúhetény, Baranya m.

Mélyen meghatott műhelyed titkainak részbeni megmutatása. Azt hiszem, testvéri viszonyunk nemcsak erősödik, hanem sokszorozódik is.

Ölel: Bátyád

Ui.: Kérlek, Sándor, a kommunista–katolikus dialógust vedd komolyan! Persze, azzal a típussal, amelyet Lenin „fáklyának” nevezett. Ezek rokonaink! – Idegi erőnlétre törekedjél okvetlenül, régi és új köreid segítségével!

Beatrice számára külön-rovat!

Hallom, többször tetszik álmodni székely testvéréről, aki 1-2 hónapot eltöltene Sándorral. Ez lehetséges és kívánatos is még Karácsony előtt. Megoldás: mielőbb küldjön francia nyelven írt hivatalos meghívót az a Minisztérium, amely VIII. 16-án megígérte közreműködését. Téma: tapasztalatcsere a régi magyar és a jelen argentin agrárviszonyok tanulságairól. A meghívó menjen a bpesti argentin követségre, megfelelő felvilágosításukkal teendőikről. Innét érkeznek a meghívó Beatrice rokonának a lakására. A többi már magától adódik. Útiköltségről gondoskodnak az itteni Sándorok és Ramachandrák. Legjobb lesz minden fórumon az expressz-ajánlott forma! – Örülök, ha Beatrice gondolatát ezzel a „dupla-eszű”, de igen egyszerű tervvel elősegíthetem.

Üdvözli testvére

516 Dr. Takáts Ágoston (1921–2005): matematikus, bölcsészdoktor. 1947-ben P. Kerkai Jenő közvetlen munkatársaként dolgozott a Centrum Sociale és a Falu-Manréza mozgalomban. 1948-ban két évre bebörtönözték, majd – bírósági ítélet nélkül – három évet töltött a recski kényszer-munkatáborban. Kerkai több előző levele az ő neve és címe alatt lett postázva.

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1964. 10. 11.

Buenos Aires, 1964. október 11.

Szeretett Bátyám, Jenő!

Kedves leveled rendes idő alatt megérkezett. Nem válaszoltam azonnal, sőt még most sem fogom feladni a levelet, mert itt postássztrájk van, és a mai újságok szerint már 18 millió levél vár elosztásra, ami azt jelenti, hogy ezeket is el fogják égetni a legnagyobb lelkiismeretlenséggel, mint azt már számtalanszor tették, mert ötszörös személyzet sem lenne elegendő ezt a rettentő hátralékot ledolgozni, osztályozni vagy az érkezőket kihordani.

Erősen nézek utána a názareti háznak, mert én is tudom, hogy a barlang csak szülésre jó. De egyelőre még csak ott tartunk, hogy Ramachandra megosztotta velem az övét, de mivel az már elfogyott, most nekem lett egy kevesem: négy konferenciámért kaptam egy kis összeget, hát a felét átadtam neki, mert mint mondta, már ő is a doboznak a fenekét kaparja. Várom haza Észak-Amerikából azt a barátomat, aki majd a francia kikérő levelet is meg fogja írni és hivatalos úton elküldeni a budapesti argentin követségnek, őtöle fogok kérni valami minisztériumi állást kettőnk számára, amolyan inspektorfélt a nyomortanyák számára, s akkor már vígan megleszünk; személyzeti főnök a minisztériumban, nem hiszem, hogy lesz komoly nehézség. Tehát ne aggódj miattunk!

Zoli bácsi cikkére válaszolni fogok, és ez szólni fog a többieknek is, akiket eddig nem méltattam válaszra. Ma már abban a helyzetben vagyok, hogy az egész támadást továbbíthatom a Vatikán felé: minden, ami miatt durván megtámadtak, az mind lassan kijön a zsinatról, mint reform, mint döntés, mint új intézkedés. Nem részletezem ezeket, mert Te is épp olyan jól ismered, mint én.

⁵¹⁷Régi közös ismerőseink, akik az Egyesült Államokban húzódtak meg, és különböző címeken államsegélyben részesülnek, amiből kényelmesen és úri módon megélnek, mind – vagy majdnem mind – dühösen kommunistaellenesek. Állandóan írnak, szónokolnak, cikkeznek a jelenlegi magyar kormány ellen, Magyarországról kizárólag rosszat mondanak, de olyan stílusban, hogy az már felháborító. Most aztán ezekről a legelső forrásból megtudtam néhány bizalmas dolgot. Íme, az egyik. Van egy szervezet, amelyiknek az elnöke⁵¹⁸ – jó barátja volt mindkettőnknek! – állandóan járja a világot, és nagy propagandát fejt ki a vasfüggöny mögötti országok ellen. Itt, Buenosban is, miként minden dél-amerikai országban, van egy helyi szervezete titkárral és néhány munkatárssal. A buenosai titkártól megtudtam, hogy az Egyesült Államok éppen még csak egy évre hosszabbította meg e csoportnak a költségvetését, mondjuk így: bérét, de azt is annyira lecsökkentették, hogy már csak négy dél-amerikai országban tudja az

⁵¹⁷ Ezt a következő bekezdést valószínűleg a levelet cenzúrázó állambiztonsági emberek „kedvéért” írhatta Nagy Töhötöm.

⁵¹⁸ Valószínűleg vagy Varga László ügyvédrel (1910–2003) vagy Közi Horváth Józseffel (1903–1988) van itt szó.

illető magyar úr fenntartani a helyi szervezetet, a többiben az illető bérencek irtózatossá tételére feloszlatta, mert most mehetnek dolgozni, hogy megélhessenek; a buenosi titkár is már oly kevés dollárt kap, hogy meg kellett vonnia azt a fejenkénti 300-400 dollár tiszteletdíjat (pompás fizetésnek számít!), amit a helyi újságírók kaptak csak azért, hogy időnként megeresszenek egy-egy cikket a vasfüggöny mögötti országok ellen. Ő maga is nagyon fél, hogy jövőre már ő is fel lesz számolva. Ezek azok a díszmagyarok, akik abból élnek, hogy mocskolják Magyarországot, de semmi pozitívumot érte nem tesznek, ezek számára a bíboros mártír és hős, és rólam megírták, hogy a sátán fia vagyok, hazug és bosszúálló. Ezt az egész dollármanővert maga az itteni titkár mondotta el nekem egy gyenge és a jövőtől megijedt pillanatában. Magam részéről igen komolyan veszem, amiről írtál nekem: a kommunista–katolikus dialógust. Itt ez még vörös posztó. Ezért is haragusznak rám, mert a könyvemben sok jót is megírtam róluk, ami az utolsó betűig igaz volt, sőt azért írtam meg, hogy megkönnyítsem VI. Pál pápa egyezkedő útját. Kifejezetten akkor határoztam el a könyv megírását, amikor világgá röppent a hír, hogy XXIII. János pápa kihallgatáson fogadta Krucsev⁵¹⁹ vejét; mint afféle egykori diplomáciai területeken evező ember mindjárt tudtam, hogy ezt sok tárgyalás előzte meg, és még több is fogja követni, s íme, itt az én időm!! Be kell mutatnom, hogy nem XXIII. János kezdte ezt el, hanem már XII. Piusz, és kudarcot nem önmaga miatt kellett elszenvednie, hanem egy elvakult ember fanatizmusa miatt. Történelmi háttérrel akartam és tudtam is adni XXIII. János pápa nagy közeledő akciójának. A könyv második része, amely a szk.-ról szól, ugyanazt a célt szolgálja: kölcsönös gyűlölködések kiirtását és a közeledést egymáshoz. S íme, tanúi vagyunk naponta ennek, mert a zsinat lassan valósággal látványossággá lesz. A kiközösítés feloldása már a levegőben lóg, s nem kétséges, hogy ha kijön, oroszlanrészem lesz benne. Boldog vagyok, hogy egy közel 300 éves mélységes gyűlölködés felszámolásában részt vehettem.

Az argentin és magyar hajdani agrárkérdések tanulmányozása ügyében, amint barátom megjön északról, rögtön intézkedni fogok, és gondolhatod, milyen végtelen öröm lenne számunkra, ha ez nyélbe üthető lenne. A mi részünkről mindent megteszünk!!

Betegségedről örömmel olvastam, Jenőké, hogy javulóban van, és tudom, hogy amíg bírod, nem fogsz senki irgalmára ráhagyatkozni. Írj egy kicsit többet magatokról. Itt azt hallottam, hogy Mizsefet⁵²⁰ kórházba vitték, és hosszabb ideig benn kell maradnia. Betegsége pontos okát nem tudom, mert mindenfélét beszélnek.

519 Nyikita Szergejevics Hruscsov (1894–1971): szovjet kommunista politikus, Sztálin halála után, 1953-tól 1964-ig a Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) első titkára, 1958 és 1964 között pedig a Minisztertanács elnöke. XXIII. János pápa 1963-ban fogadta Hruscsov lányát és vejét (Alexej Adzsubejt, az *Izvesztija* főszerkesztőjét).

520 Mizsef: Szabó József (1906–1997): jezsuita szerzetes. 1944-től egyetemi lelkész. 1963-ban fiatalokkal való foglalkozás miatt letartóztatták, majd hét év börtönrre ítélték, amiből öt évet letöltött. Valószínűleg erre utal Nagy Töhötöm, amikor így fogalmaz: „kórházba vitték”.

Most pedig leírom Neked, hogy hogyan kezdtük el a tanfolyamot a nyomortanyán. Mert elkezdtuk. Mint emlékszel, elgondolásunk és tervünk az volt, hogy 600 000 ember között meg fogjuk keresni azokat, akikkel érdemes és akikkel lehet az új életet megkezdeni. Voltunk előzőleg az itteni izraeli követnél is, kérve, hogy bocsássa rendelkezésünkre a kibucterveket, mert azokat is akartuk tanulmányozni. Szívesen segített mindenben, de közben azt mondta, hogy mi is az egész világon tapasztalható áramlat ellen úszunk, mert ma általános, hogy a falu menekül a város felé, és csaknem lehetetlen városban már megtelepedett embert visszavinni a falura, s mi ezt akarjuk. Azt válaszoltuk, hogy megtaláltuk azt az egyetlen embertípust, aki hajlandó a városból visszamenni a faluba, főleg, ha ott egy emberibb megélhetést tudunk biztosítani a számára. Ennek az emberanyagnak az összeszedése elsősorban P. Soaresnek lett volna a feladata, aki ott él már több mint két éve magán az egyik nyomortelepen. Valamelyes első csalódásunk P. Soares lett, mert az első megbeszélésre csak egyetlen embert hozott magával, s okul azt hozta fel, hogy ő mint pap nem jó ha ebbe beleavatkozik az emberek bizalma miatt. Ez nem áll, mert éppen ő nyerte meg a bizalmukat azzal, hogy közéjük ment lakni. Még nincsen bizonyítékunk, de azt hiszem, püspöke intette le, hogy velünk ne álljon össze. A tanfolyam az ő területén lett volna, neki van egy galponja, és azt akartuk felhasználni. De nem ijedünk meg. Ramachandra visszament az ő nyomortelepére, ahol a levezető árkot ásta egyedül hónapokon keresztül, s összeszedett hat családot, akik vállalkoztak. Ez sokkal nehezebb terület, mert a rendőrség is úgy tartja számon, mint valóságos menhelyét a bűnözésnek, útonállóknak, ahová nem tanácsos éjjel bemenni. Október 8-ára hívta össze Ramachandra az embereket. Helyiségünk itt nincs, de a hindu kezdett ott a telep közepén építeni egy iskolát, csak úgy a maga erejéből és a maga „számlájára”. El is jutott az alapokig, s azt befedte nagy betonlapokkal. Mikor idáig jutott az „építkezés”, az emberek azt mondták, hogy ebből a nagy betonlapból most egyelőre tánchelyet csinálnak – természetesen csak úgy, tető nélkül –, körülkerítették egy primitív sövénnel, emeltek az egyik sarkába egy nyomorúságos viskót amolyan italkimérőnek, és ígérték, hogy minden szombaton és vasárnap táncot rendeznek, és a jövedelemből fogják felépíteni az iskolát. Ramachandra erre, látva, hogy mi lesz ebből, otthagya őket, és P. Soareshez kezdett járni, és ott segíteni. Ez még kb. egy évvel ezelőtt történt. Azóta a táncter szomorú hírnévre vergődött: minden szombaton és vasárnap hajnalra megtelt részekkel, bicskázták egymást, több gyilkosság is történt a helyszínen, mire a rendőrség letiltotta a táncokat. Erre csak amolyan „köpködő” lett belőle, amint a Kunságban nevezik a piactereket a vasárnapi álldogálások miatt. Nos, október 8-ára ide lett meghirdetve a telepesképző tanfolyam első előadása. Aznap már éjjeltől kezdve egész nap esett. Nem tudtam, hogy fogok tudni kimenni, mert nincs megfelelő ruhám, cipőm ilyen időhöz. De elhatároztam, hogy mégis kimegyek. Kora délután telefonált Ramachandra, hogy ne jöjjek ki, ő egyedül kimegy, csak azért, hogy lássák, mi nem ijedünk meg senkitől és semmitől, bár biztos benne,

hogy senki nem fog megjelenni az eső miatt. Megjegyzem, ugyanezen a napon volt találkozóm a rendházban a P. Superiorral, egy pompás fiatal jezsuitával, s amikor 10 órakor, percnyi pontossággal megjelentem a zuhogó esőben, nevetve fogadott, hogy meglátszik, hogy európai vagyok, mert ilyen időben itt senki nem állja a szavát, ma is már három embernek kellett volna hozzá jönnie, és egy sem jött el. Ramachandra azért is kért, hogy ne jöjjek el, mert tudta, hogy lukas a cipőm. Csak egy embert talált a táncter kis fedett részén, aki azzal fogadta őt, hogy hárman hazamentek, mert azt mondták, hogy mi úgysem fogunk eljönni. Rama rettentően összeszidta, hogy mit gondol, kislányok vagyunk mi? És ők vajon nem kell-e majd hogy dolgozzanak esőben is az új telepükön? Miből vannak? Cukorból? Menjen azonnal, és próbálja összeszedni az embereket. Képzeld el, Jenőm, előkapart másik hármat, kettő meg ígérte, hogy jönni fog, amint mindent felrakta magasabb helyekre, mert házát – ha lehet ezeket a tákolmányokat házaknak nevezni – elöntötte a víz. Megjegyzem, a táncter egy kisebb emelkedésen van, s ide csak valóban nagy eső idején jut el a víz. Így aztán Ramachandra hat embernek megtartotta az első előadást. Az eső is elállt, s ő hosszan beszélt a közösségi életről, annak erejéről, s arról, hogy mit jelent az, ha mi itt összefogunk, és együtt kezdünk el egy új életet.

Másnapra, péntekre ígérte, hogy én is ki fogok jönni, és próbáljanak újabb jelentkezőket szerezni. Délelőtt összeültünk kiértékelni az eseményeket, és igen kedvezőnek találtunk mindent. Este értem jött Ramachandra, mert mint mondta, nem enged egyedül kimenni, mert amikor megyünk, már sötét van, és engem nem ismernek, és még bajom lehet, de őt már ismerik, és jobb elővigyázatosnak lenni, mint későn megbánni a hősködést, ti. én tiltakoztam, hogy engem ne kísérgessenek. Tudnod kell, Jenőm, hogy itt a távolságok igen nagyok. Lakásomtól indulva kb. 20 perc alatt érek ki egy trollejbusszal egy vasútállomáshoz, amolyan helyiérdekű, s azzal kell utaznom kb. háromnegyed órát, s onnan még gyalog újabb 15-20 perc még csak a széle a nyomornegyednek, amelybe aztán be kell hatolni, s a közepe felé, összevissza dobált házak között ott van a táncter, ahol aztán majd el kell járnom a csüddöngölőt. Furcsa érzésekkel a lelkemben mentem Ramachandrával a nagy sötétben. Pénteken egész nap szép idő volt, minden felszáradt, hála a hindu vezető árkának. Úgy próbálgattuk kerülni a pocsolyákat az egész sovány kis félholdnyi világítás mellett. És még gúnyolják ezeket a nyomortanyákat, hogy lusta gazemberek lakják, akiknek televíziójuk van, csak lusták, ezért élnek itt; hát bizony, nincs itt egyetlen televízió sem, de még villany sincs. Itt-ott kutyák rohantak meg, bukdácsoltunk, néha majdnem féltünk is, de igazán csak „majdnem”, mert tudtuk, hogy itt már mindenütt rólunk beszélnek, mert az egyik jelentkező firkált nagy ákombákom betűkkel több „falragaszt”, amelyben bejelentette, hogy települni akarunk, és lehet jelentkezni. Tizenhat embert találtunk együtt, akik ugyanannyi családot jelentettek. Néhány asszony is megállt kívül hallgatózni, egy sereg rettentően elhanyagolt gyerek pedig felkapaszkodott a néhány asztalra. Hoztak két lámpát, és ott, az Isten szép csillagos

ege alatt megkezdjük az előadást. Ramachandra bemutatott, mérséklettel feldicsért, és kérte az embereket, hogy legyenek bizalommal velem szemben, mert ő ismer engem, és tudja, hogy tiszta szándék hozott ide, s hoztam magammal tíz kemény év minden tapasztalatát, szociális küzdelmek minden kipróbált fegyverét és olyan eredményeket, amelyek sok ország és sok nagy tekintély elismerését vívták ki maguknak. Ott ültek, álltak mellettem és körülöttem azok a szegény emberek. Oly elesetteknek láttam őket, oly szomorúaknak, hogy megesett a szívem rajtuk. Mondhatom Neked, Jenőm, hogy csak úgy nézve őket, megszerettem valamennyit, láttam mögöttük családjukat, nyomorukat, keserves életüket, s úgy éreztem, hogy nekünk csak győznünk szabad, mert akkora a felelősségünk ennyi induló bizalommal szemben. Jöhetne ide ígérni nekik földet, jobb életet maga az államelnök vagy az összes főpapok, köpnének egyet, és továbbállnának, mert ezek már nem hisznek senkinek, mindenki mögött szavazóurnákat látnak, amelyeket nekik kell majd megtölteni győzelemmel, s utána bújhatnak vissza odúikba. Az egyház pedig eddig csak alamizsnát osztani jött közéjük, ezt pedig mi gyűlöljük, mert csak megerősíti őket abban a tudatban és érzésben, hogy koldusok. Ahogy ott néztek engem, nem sok bizalmat láttam a szemükben, de tudtam, hogy a lelkük mélyén azért már előlegeztek valami keveset ebből a még kevesebből, ami maradt még nekik. Aztán elkezdtem lassan beszélni. Elmondtam nekik, hogy messziről jövök, ahol sok ilyen szegény embert ismertem meg, akiknek ugyanilyen nehéz volt a sorsuk. De sikerült bennük is felébreszteni az önbizalmat, megtanítani őket, hogy melyek az első lépések ahhoz, hogy a végén futni is tudjanak. Futni a szegénységből, bele egy jobb életbe. Valaki közbeszólt, hogy a kormány az oka mindennek. Valósággal rácsaptam: itt senkit sem szabad bírálni, egyszer s mindenkorra megtiltom; itt csak egy valakit szabad kritizálni, de azt reggeltől estig, s azok mi magunk vagyunk!! Mit tettünk azért, hogy innen kimeneküljünk? Pedig van kiút! Megemlítettem azt a valakit, akivel mi annak idején vállalkoztunk arra, hogy nem egy nagyváros nyomortanyáját fogjuk emberibb életre átvezetni, hanem egy egész ország elesett földműves nincstelenjeit. Belementem a részletekbe, vázoltam a vezetőképző tanfolyamokat, a kertészeti eredményeket, a telepesképző népfőiskolát, az első telepeket. Láttad volna, Jenőm, mint nyílt a szemük mind tágabbra. Már nem szólt bele senki. Szinte fizikailag éreztem, hogy a lelkükbe markoltam. Nem hiszem, hogy fantáziálok, de már egyenesebben ültek. Közben a csillagos ég ott ragyogott felettünk, s én arra gondoltam, ha ugyanezeket a csillagokat Te nem is látod ott, Pécs közelében, de a Holdat igen, s így a nézésünk talán ebben a pillanatban találkozik is. Ramachandra azt mondta utólag, hogy egy egészen más oldalról ismert meg: eddig csak a filozófiatanárt hallgatta, de most látta, hogy valóságos vulkán lettem. Ezt én is éreztem. Ő is megfigyelte, hogy valósággal kigyulladtak a szemek azokon a fáradt arcokon. Számomra az egész este felejthetetlen élmény volt. Arra a meggyőződésre jutottam, hogy százszor jobb ez az emberanyag, mint ahogy én eddig hittem. Ezekkel lehet és érdemes elindulni. Rosszaknak kiáltották ki

őket, csak rendőr kerülgette őket, azok is csak nappal, s beléjük verték, hogy ők semmit sem érnek. Csak láttad volna, hogy fogták meg utána a kezemet, mennyi bizalom volt abban, ahogy ígérték, hogy legközelebb másodmagukkal fognak eljönni, s tudom, hogy így lesz. Az egyik felszólalt, hogy dolgozott évekig egy közösségben, és mindig volt ennivalójuk és pénzük, volt, aki meg is gazdagodott, s ő tudja, hogy ezt mi is meg tudjuk valósítani. Egy másik azt mondotta, hogy az asszonya ma összeveszett vele, hogy ő nem megy vissza a falura, de ő, az ember, itt jelenti ki, hogy itt fogja hagyni az asszonyt egyedül, ha nem jön vele, mert ő menni akar! Így beszéltek. S már indultunk vissza, mert már késő éjjel volt.

Amikor kivergődtünk a köves útra, azt mondta Ramachandra, hogy ezek az emberek ma Argentína legnagyobb értékei, többet érnek, mint a dollár vagy az ország aranyalapja, mert ezekben az emberekben feltámadt a bizalom, és ezzel együtt feltámadt az akarat, hogy ők hajlandók egy egész világáramlattal szemben oda visszamenni, ahonnan a nagy többség menekülni akar!!! Meggyőződésünk, hogy a következő alkalommal kétszer ennyien lesznek. Minden csütörtökön és pénteken fogunk itt előadást tartani, mert kedden és szerdán mégis megpróbálunk a saját erőnkől összeszedni 20-30 családot P. Soares telepén; a kettőt nem tudjuk összeolvasztani, mert kb. 5-6 kilométerre vannak egymástól, és egyik sem fog átmászkálni éjjel a másikhoz; nappal pedig nem lehet összeszedni őket, mert dolgoznak valamiben, vagy folyton keresnek kis alkalmi munkákat. Hogy betörők és rablók is laknak közöttük, az csak még szomorúbbá teszi ezeknek a jobbakká a sorsát, akiket ide rugdalt az élet.

Legközelebb fogok arról írni, hogy hogyan halad a földek megszerzése és a felszerelés előteremtése, mert azon is dolgozunk fáradhatatlanul. Csak megjegyzem, hogy van már ajánlatunk egy 8000 holdas birtokra is 5000 szarvasmarhával, de nem fogadjuk el, mert csak bérlet lenne (15-20 évre), de ezeknek az embereknek saját föld kell, ez hozza őket lázba! A saját földön már hajlandó közösben dolgozni, úgy, mint a székelyek a közbirtokokon. – Akiknek még itten elmondottuk a terveinket, nincsenek sokan, azok a legnagyobb sikert jósolták, s azt mondták, hogy egyetlen lehető megoldása van ennek az igen súlyos problémának, helyesebben: problémakomplexumnak. Mindenki felülről vár segítséget, de azok ott fenn nem is akarnak és nem is tudnak segíteni, mi ellenben alulról kezdjük és a magunk erejéből. Ez a nagy titok!

A régi szeretettel és öleléssel

Sándor

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1964. 11. 05.

Buenos Aires, 1964. november 5.

Kedves Jenőm!

Még október 11-én írtam Neked egy hosszú levelet (négy ilyen oldalnyit), de úgy sejtem, hogy még nem kaptad meg, s talán nem is fogod megkapni, mert itt közben nagy postássztrájk tört ki, és írták az újságok, hogy már 18 millió levél halmozódott fel. Több hasonló esetben az itteni posta elégette a leveleket, mert sokszoros személyzet kellett volna a szétosztásukhoz. Ezért lehet, hogy közben a Te valamelyik leveled is itt, ebben a „békés” országban, krematóriumba került. Majd, kérlek, jelezd pontosan, hogy milyen dátumokkal futottak be leveleim, és én is megírom, ha valami megérkezett.

Kissé hosszabban és sűrűbben írogatok most Neked, nem csak, mert tudom, hogy a mozgalom minden lépése érdekel, hanem azért is, mert az egykori naplórás helyett, aminek módfelett nagy hasznát vettem a könyv megírásakor, most pedig Neked írom meg az eseményeket, és a levél másolatát elteszem magamnak, s ezekben később megtalálom az események sorrendjét. Ezért írom le a neveteket is, bár ez Téged igazán már nem érdekelhet.

A tanfolyamok szépen haladnak; a hallgatóság száma kissé megcsappant, mert mint hallom, vannak, akik erősen fűrik a vállalkozást. Még nem derítettük fel a forrást, de nagyon szomorúan az a sejtésünk, hogy P. Soares lehet, aki csendben ellenünk kezdett dolgozni. Ő a munkáspap, aki ott él a nyomortelepen, és két kezével keresi kenyerét, s aki azt mondotta, amikor elindultunk, hogy két nap alatt összeszed hatvan családot, és eddig csak egyet hozott, s az is elmaradt; ígérte, hogy a világnézeti előadásokat ő fogja tartani, s most azt mondja, hogy jobb, ha ebbe pap nem ártja bele magát; ígérte, hogy magára az új telepre is ki fog költözni velünk, s most mindentől teljesen visszavonult. Háromszor voltam kint nála, és sohasem találtam otthon, hagytam névjegyet, s bár – mint megtudtam – naponta bejön újabban a városba, még egyszer sem hívott fel telefonon. Minden jel arra mutat, hogy püspöke letiltotta, s nem engedi, hogy velünk dolgozzon; talán majd külön fog valamit kezdeni. De ez jellemző és igen szomorú lenne. A jezsuita pátereket is szerettem volna bevonni a munkába, és bár úgy tisztelnek és szeretnek, hogy az már jobban nem is volna lehetséges, senki sem vállalkozik kijönni. Valaki azt mondotta, hogy a mi sikerünk titka az, hogy már igen sokan beszéltek és gyűjtöttek alamizsnát a nyomortelepiek számára, de még senki sem sározta be a cipőjét ott, magán a telepeken, mi meg nyakig sárosan jövünk ki onnan naponta.

Az Asociación Comunidades Rurales Argentinasban is valóságos lázadás tört ki ellenünk egyesek részéről, mert szóba mertünk állni Dr. Solem [?] fiatal ügyvéddel, aki egyetemi hallgató korában a kommunista irányú FUBA⁵²¹ szövetség

521 FUBA: Federación Universitaria de Buenos Aires (Buenos Aires Egyetemi Szövetsége).

elnöke volt, s ma is állítólag kommunistagyanús. Ugyanakkor egy elsőrangú ember, leendő veje a jelenlegi államelnökünknek,⁵²² s a kihallgatást szerzett számunkra az elnöknel, aki megígérte legmesszebbmenő támogatását; engem meg összehozott menyasszonyával is, akivel két és fél órán át volt alkalmam beszélgetni, s minden elgondolásunkról jól tájékoztattam, mert ez mind visszakerül édesapjához, akiről mindjárt beszélgetésünk elején azt mondotta, hogy most olvassa a könyvemet. Szóval, jelenleg van ígéretünk állami földekre, gépekre és anyagi támogatásra. De közben mi történt?

Argentína szervezetében ugyanolyan, mint az Egyesült Államok: van szövetségi központi hatalom, és vannak az egyes államok, s ezek között a legfontosabb a Buenos Aires-i, székhelye La Plata (kb. 50 km-re Buenairestől), s magába foglalja azt a legnagyobb tartományt, amely kb. kétszer akkora, mint Magyarország. Nos, ezeknek is megvannak a maguk minisztériumai, külön bíróságuk, rendőrségük, törvényhozásuk, parlamentjük stb. Történt, hogy az egyik este az egyik páholyban előadást tartottam a mi nagy terveinkről, és utána szokás szerint odajöttek a testvérek, és többen átadták a névjegyüket, hogy ebben vagy abban segíteni tudnak; otthon olvasgatva e névjegyeket, felfedeztem, hogy köztük van egy Alejo López de Armentia nevű is (igen jól cseng ez a név itt Argentínában, amolyan abolengo-név), s hogy osztályvezető a La Plata-i Acción Social minisztériumban. Pár nappal ezelőtt felkerestem a minisztériumban Ramachandrával együtt, s kértük a támogatását. Meglepetésünkre érvelni kezdett, hogy ne a központi állammal induljunk el ebben a nagyszerű vállalkozásban, mert nekik több lehetőségük van, hogy bennünket támogassanak, az ő földjeik jobbak, mind be is vannak kerítve drótsövénnyel, közelebb is vannak a fővároshoz (az államelnök messze vidéken ígért földet!), és hogy a republica már sokszor az ő kezdeményezésüket mintának vette, s most is ők szeretnék velünk megvalósítani ezt a munkát. Gondolhatod, milyen jól éreztük magunkat, hogy szinte már verekednek is értünk. Megígérte, hogy még aznap délután fog beszélni a miniszterrel. Alig értünk haza Buenosba, szól a telefon, és a miniszter titkára interurbán beszélgetésben – ennyire sietős volt nekik! – a következő keddre meghívott megbeszélésre. Armentia is velünk jött, s mi ketten Ramachandrával előadtuk mondogánkat. Nem tudod elképzelni, hogy mily pompásan össze tudunk dolgozni ilyen megbeszélések alkalmával. Mindig elsütjük a nagyágyúkat, hogy ő Gandhi-tanítvány, rokonsága tele van miniszterekkel és írókkal, az én múltam is illően meg lesz lebegtetve, néha egy-egy példányt könyvemből dedikálva ott hagyok; előkerül Ramachandra nevelőmamája is, Güiraldes⁵²³ özvegye, akinek a neve úgy hangzik, mintha azt mondaná valaki, hogy neki Vörösmarty Mihály özvegye a nevelőanyja, s vele együtt lakik. Szóval ilyen bevezetések után a miniszternél

522 Arturo Umberto Illia (1900–1983), Argentína államelnöke 1963. okt. 12-től 1966. jún. 28-ig.

523 Ricardo Güiraldes (1886–1927): nemzetközi hírű argentin író és költő. Legismertebb regénye, a *Don Segundo Sombra* magyarul is megjelent 1974-ben az Európa Kiadónál. Felesége: Adelina del Carril.

is előjöttek a tervek. Egy kijelentése nagyon szíven talált bennünket: Önök igazi hazafiak! Sokkal több volt az eredeti szöveg, mint ez, mert a „Patriota” szót használta, s ez a spanyolban amolyan nagy hazafit jelent, mondjuk, mint voltak a 48-as „hazafiak”, forradalmárok. Ő is megállapította, hogy az egyetlen reális járható út az, amit mi akarunk megvalósítani. Minden támogatását megígérte, de ehhez előbb beszélni kell az elnökkel; rögtön felhívta telefonon, s bár – mint mondta – sokan várnak kihallgatásra, azonnal fogad, kísérjen át Armentia. Tíz perc múlva már bent ültünk az elnöknel, aki csak egyet kifogásolt a tervünkben, hogy kevés földet kértünk, mert 600 holddal nem lehet komoly eredményt elérni, nekünk pedig teljes sikerre van szükségünk. Így kívülről nem tudta, hogy egy tagban van-e annyi állami föld, amennyi nekünk kellene, ha nincs, máris megígéri, hogy majd kisajátítanak számunkra. Rögtön mozgósítva lett a földművelésügyi miniszter a földeket illetőleg, de választ már nem kaptunk, mert nem volt a hivatalban. Még életemben nem láttam ily gyorsan és radikálisan elintézni egy kérést és ügyet. Visszamentünk Armentia irodájába, aki meghívott egy „hivatalos” ebédre, amelyen négy óráig elbeszélgettünk, s őszintén összeemelegedtünk. Elmondtuk, hogy ez mind szép, hogy mi itt jövőt és kenyeret adunk azoknak a szegény embereknek, de magunk lassan még szegényebbek leszünk, s lassan már csak hivatalos ebéden fogunk tengődni. Megígérte, hogy kineveztet az ő minisztériumába amolyan szaktanácsosnak, kértük, hogy még ma legyen, mert már nincs sok kitartásunk. Nevetett... s most azt hisszük, végre megoldódott a mi egyéni problémánk is. Többek között mondta, hogy óriási jelentőségűnek tartják ők ezt a mi vállalkozásunkat, mert reális. Nem tudod elhinni, Jenőm, hogy mily óriási nagy iskola volt nekem előbbi munkánk!! Egyrészt látom, hogy mily ügyetlenül fogják meg mások egy-egy kérdés megoldását, másrészt érzem, hogy mily biztos vagyok az elgondolások rendezésében, a sorrend megállapításában és mily nyugodtan megmondom egy-egy részletre, hogy az nem sikerülhet, s eddig még mindig igazunk lett. Óriási iskola volt az számomra!! Nincs annyi hála a világon, amennyi elég volna meghálálnom azt, hogy én abban valamikor részt vehettem. Kizárólag csak abból élek.

December közepén szeretnénk kiköltözni az új telepre; Ramachandra is és én is családotul fogunk kiköltözni, hogy példát adjunk azoknak az embereknek. Én a vakáció végére (március elejére) visszajövök folytatni a tanfolyamokat, és kiegészíteni a telepet új csoportokkal, vagy másfelé elvinni az újabb családokat, talán köztársasági földekre. A kocka már el van vetve. Most már csak a siker hiányzik, s ha ez is meglesz, nemzeti mozgalommá növesztetni a vállalkozást.

Azt hiszem, még nem írtam arról, hogy az elmúlt évtizedekben már voltak kísérletek telepítésekre: az állam nagy költséggel háztömböket építtetett, földet adott az összeszedett közel ezer családnak, és berakta őket a házakba. Egy hét múlva a padló már fel volt szedve és eltűzelve, a szoba közepén süttötték nyílt tűzön a húst (ez a híres „aszádó”⁵²⁴), a klozetekből kiszereztek a kagylókat és

524 *Asado* (spanyol): sült hús, pecsenye.

eladták, s amikor a nevükre lett íratva közjegyzőileg is a föld, egy héten belül eladták, és megszöktek. Természetesen előzőleg a házak építésénél és egyebeknél az állami hivatalnokok is lelopták a maguk 60-70 százalékát.

Most még megírom Neked, Jenőm, hogy a napokban írni akartam a koncílium⁵²⁵ egyik titkárságának, annak, amelyik a kiegyezéseket szolgálja, nem tudom magyarul a nevét, s mivel latin szöveget szerettem volna küldeni, és már nem bízom magamban, elmentem a jezsuitákhoz, és csak úgy találomra megkértem az egyiket, aki épp ott jött-ment. Mikor megtudta, hogy ki vagyok, mert nem ismert meg arcról, egészen odáig lett az örömtől. Behívott a szobájába, és igen hosszan elbeszélgettünk. Elmondotta, hogy ők (bocsáss meg, én csak idézni fogom a szavait) engem az egyház mártírjának tartanak, mert ahogyan engem elintéztek annak idején, az egészen embertelen volt, nem beszélve arról, hogy igazam is volt, amit az idők be is bizonyítottak. Mondta, hogy szerinte érthetetlen, hogy én azok után annyi szeretettel és megbecsüléssel tudtam írni a társaságról. Nevetve patológusnak nevezte ezt a szeretetet. Azt is mondotta, hogy a San Miguel-i kollégiumban⁵²⁶ – ott van az argentin provincia tanulófiatalsága, vannak kb. 180-an filozófusok és teológusok – a fiataloknak valóságos bálványa vagyok. Ezeket így végiggondolva, nem hiszem, hogy messzire mennek megállapításaim, ha azt mondom, hogy jobb volt, hogy eltávoztam annak idején a rendből, több jót tettem így, mint ha bent maradok, és valamelyik szemináriumban bolházom a fiatalokat. Más terület nem adódott volna nekem olyan előjárók alatt, mint az a kiskaliberű P. Borbély vagy a többiek. Főleg a nagy kibékülés előmozdítása igen hasznos munkának bizonyult. Azt a könyvet senki más úgy megírni nem tudta volna. Ahhoz be kellett oda menni, és 15 év alatt lassan felmenni az összes lépcsőfokon.

A látogatásra vonatkozóan a következőket tudom írni: semmiképpen sem érdemes az itteni nyári hónapok alatt idejönni, mert akkor itt minden leáll. Még a törvényszékek is bezárnak egy hónapra; az összes épkezláb emberek mind vidéken, tengerparton nyaralnak, vagy egyszerűen csak menekülnek a buenosi kibírhatatlan hőség elől. Az élet márciusban kezdődik újra. Már megtettem a lépéseket. A külügyben van egy testvérem.⁵²⁷ Ővele beszéltem, azt ajánlotta, hogy az ő számára szerezzek a kat. egyetem részéről meghívást,⁵²⁸ amit már folyamatba tettem. Akkor a többit már intézni fogja.

525 *Koncilium*: zsinat.

526 *Colegio Máximo de San José*: Jezsuiták által San Miguelben (Buenos Aires városrésze) alapított, 1932-óta működő felsőoktatási intézmény filozófiai és teológiai fakultással. Jorge Mario Bergoglio, a későbbi Ferenc pápa itt végezte filozófiai (1959–60) és teológiai (1967–70) tanulmányait, majd 1981–86-ban rektorként állt az intézmény élén.

527 Szabadkőműves-testvér.

528 Kerkai Jenő nevére Argentínába szóló meghívást.

Most még valamit. Egy testvérem utazott haza látogatóba. Vitt magával két példányt a könyvemből, egyet Neked és egyet Erzsóéknak,⁵²⁹ de ez utóbbit is a Te címedre fogja vinni. Persze, akkor én még csak a pécsi címet és nevet tudtam megadni, pedig ő ég a vágytól megismerni Téged, mert mindig beszélek Rólad is. Nem tudom, hogy megérkezett-e, mert közben végigjárja fél Európát. Persze nem tud magyarul, de az nem baj. Postán is küldtem, ajánlva, repülön, de még nem jött hír Tőled, hogy megérkezett volna.

Nagyon várom kedves leveledet. Érzem, hogy most nagyon összevissza írtam, inkább fecsegés volt az egész levél, de nagyon ki vagyok fáradva, és talán nem vagyok egészen jól. De gondoltam, jobb egy ilyen levél, mint a semmilyen. Beatrice is szeretettel és tisztelettel üdvözlő, én pedig sokszor ölellek a régi hűséges szeretettel és ragaszkodással.

Sándor

529 Nagy Töhötöm testvére (Nagy Erzsébet, Bihary Lajosné).

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1964. 11. 19.

Buenos Aires, 1964. nov. 19.
Árpád-házi Szent Erzsébet napja.

Kedves Jenőm!⁵³⁰

Eddig két levelem válaszatlan: október 11-i és november 5-i. Egyáltalán nem azért írom, hogy sürgetnélek, hanem hogy ellenőrizzük egymást. Rendkívül sajnálnám főleg, ha az okt. 11-i levél elveszett volna, mert több dolgot leírtam az Egyesült Államokban meghúzódott magyarok bérencmunkáiról és arról a szomorú szerepről, amelyre vállalkoztak. Mindennek örülnek, ami kedvezőtlen hír Magyarországról, legyen az akár rossz termés vagy valami sikertelenség, és azt nagy kéjjel kommentálják, hogy íme, a kommunista kormány!!! Az itteni magyar rádió-óra még csak meg sem említette, hogy a kis Magyarország mily fényesen szerepelt a tokiói olimpiászon, mert félnek, hogy a fele dezertálni fog és megszökik. Az egyik „főmagyar” onnan fentről nemrégén keserűen írta nekem egy őszinteségi rohamában, hogy „bennünket itt csak ostornak használnak a szovjet ellen, és ha kell, néha megsuhogtatnak a vasfüggöny felé”. A legutóbbi választásokon a magyarok annyira a szerencsétlen Goldwater⁵³¹ mellé álltak, aki atombombát ígért mint fölényes megoldást és kritizálta Johnson⁵³² szovjetbarát színezetű politikáját, hogy Eckhardt⁵³³ vezetésével külön magyar választási csoport alakult. Goldwater oly csúfosan megbukott, mint eddig még egyetlen ellenjelölt sem az USA eddigi történetében. Logikus, hogy a magyarok helyezkedési ösztönükkel most is pontosan ott álltak a veszteségre ítélt párt mellett.

Amikor a Vatikán aláírta a megegyezést a magyar kormánnyal, két kiszökött magyar monsignore – nevükre nem emlékszem – kritizálta a Szentatyát a megegyezésért, és főleg, hogy Mindszentyt bent hagyták önkéntes fogságában – én mindjárt kijavítottam: az önkéntes egérlukban, ahová bemenekült. Itt, Buenos-ban is a magyarok módfelett meglepődtek a megegyezésen, és mint utolsó önigazolást azt emlegették, hogy pár nap múlva szabadul a bíboros, és hogy ő járt ki mindenféle kedvezményeket a Vatikán számára a magyar kormánynál. Hála

530 Feltételezhető, hogy a következő két bekezdést Nagy Töhötöm elsősorban nem Kerkai Jenőnek írta, hanem a külföldről érkező leveleket ellenőrző állambiztonságiak „kedvéért”, hogy ily módon elősegítse Kerkai útlevel-, illetve saját jövőbeli vízumkérelmének pozitív elbírálását.

531 *Barry Goldwater* (1909–1998): az Amerikai Egyesült Államok szenátora (Arizona, 1953–1965 és 1969–1987), 1964-ben a republikánusok elnökjelöltje.

532 *Lyndon B. Johnson* (1908–1973): demokrata párti politikus, az Egyesült Államok alelnöke 1961 és 1963 között és 36. elnöke 1963 és 1969 között.

533 *Eckhardt Tibor* (Makó, 1888 – New York, 1972): kigazdapárti politikus, országgyűlési képviselő, a két világháború közti magyar politika egyik vezető alakja. 1934–1935-ben Magyarország népszövetségi főmegbízottja volt. Miután 1940-ben lemondott a pártelnökségről, Horthy Miklós kormányzó, valamint Teleki Pál miniszterelnök megbízásából az USA-ba utazott, hogy a német orientáció ellensúlyozására kapcsolatokat építsen ki az angolszász hatalmakkal. Soha nem tért haza. 1945 után az antikommunista emigráció egyik vezéralakja, a Magyar Nemzeti Tanács egyik megszervezője volt.

legyen az Istennek, hogy ez a sok hülye annak idején kiszökött az országból, egy egészséges vércsapolás volt az akkor! A vatikáni megegyezés óta rettentő göggel járkálok, mert ha valaki megint vitatkozni kezd velem, kevesek jutnak el idáig, mert szóba sem állok senkivel, és teljesen elvonulva élek a magyar kolóniától, akkor fölényesen csak azt mondom, hogy ne engem támadjon a könyvben megírt igazságokért, hanem VI. Pál pápát, aki következetes azokhoz az elvekhez, amelyekre már akkor vallott, s amelyekről bőven írtam a könyvben.

Most aztán nézzük, hogy az itteni új nagy vállalkozás hogyan ment előre. Mint írtam a legutóbbi levelemben, kissé bővebben fogok ezekről írni, hogy így együtt legyen az anyag, ha majd egyszer erről is írni szeretnék.

A Buenos Aires-i szövetségi tartomány, kétszer akkora, mint Magyarország, komoly ajánlattal jött, hogy ad földet, prefabrikált házakat és egyéb segílyt. Voltunk is kint már háromszor tárgyalni velük, most folyik a föld kiválasztása és egy tucat adminisztratív tánc lépés lejtése, amelyet még olyan mellékesemények is tarkítottak, hogy kiutastunk kihallgatásra a földművelésügyi miniszterhez, és a titkár elfelejtette előre bejegyezni, holott a szociálisügyi miniszter maga kérte számunkra a kihallgatást, és így nem találtuk ott a minisztert. Ez az eset jellemző Dél-Amerikára. Ez volt az első benyomásunk, és lehet, hogy nem volt több a dologban, de aztán gyanakodni kezdtünk, és nem minden alap nélkül, hogy ezek játszanak velünk: részint szeretnék kisajátítani az egész tervet és elgondolást, és részint ki akarnak mintegy éhezteni bennünket, akikről tudták, hogy már egyáltalán nincs miből megélnünk. Erre a következőt csináltuk: a nyomortelepi emberek csak saját földet akartak, viszont a szenyóra De Martinez állandóan zaklatott bennünket, hogy fogadjuk el az ő ajánlatát, és jöjjünk mint bérlők vagy felesek az általa felajánlott 8000 hektár földre (magyar holdban ez kb. közel 30.000 hold föld),⁵³⁴ tehát elfogadjuk, és ezen a nagybirtokon szervezzük meg az argentin „telepesképző népfoiskolát”, amelyre nem egyesek jönnek be egy esztendőre, hanem kizárólag családok; s egy évi kipróbálás, nevelés, tanulás és egyebek után innen telepítjük ki őket saját földre. Aki megelégszik csak felesnek lenni egy megszervezett komunitáson belül, az maradhat élete végéig, 30 000 holdból jut is, marad is. Lesz ott kertészet, belterjes gazdálkodás, külterjes szemtermelés, baromfitenyészet, méhészet és valószínűleg tejgazdaság is, mert az állítólagos 5000 fős marhaállományról kiderült, hogy magától, csaknem minden gondozás nélkül, felszaporodott 6000-re. S innen fognak kirajzani a kis új falvak családcsoportjai. Úgy akarjuk berendezni ezt az „Universidad Popular Agraria de Comunidades Rurales”⁵³⁵-t, hogy 300-400 család is elférjen a központjában. S a nagy újság az lesz ebben az egész vállalkozásban, hogy ezeket a családokat kizárólag vagy csaknem kizárólag a nyomortelepekről válogatjuk ki. Azt mondtuk a szenyóra De Martineznek, hogy ha már annyiszor kérte, hát nem bánjuk, jöjjön ki a telepre, és próbáljon beszélni ő az embereinkkel. Rama-

534 Helyesen: 8 000 hektár = kb. 18 500 magyar hold = kb. 13 900 kataszteri hold.

535 Vidéki Közösségek Mezőgazdasági Népfoiskolája.

chandra már délben kiment előkészíteni a hangulatot, én meg a lelkes özvegy lakására mentem estefelé, és autójával mentünk ki a nyomortanyára: mindenféle gödrökön keresztül jól meg tudtuk közelíteni a híres tánc-betonlapot, tanfolyamunk színhelyét. Már ott ültek az embereink családostul, gyerekestül. Az asszony kitérte a lelkét, és elmondotta, hogy nyolc gyermeke közül a legkisebb paralitikus, s ezért ő egész életét – már 14 év óta, mert leánya ennyi idős, de még csak fekve és tolókcocsiban látta, s még enni sem tud egyedül – egész életét a paralitikusok segítésére szenteli. Alapított egy intézetet, amelyben ma már 400 beteget kezelnek, s az egyik elhalt beteg egész vagyonát az intézetre hagyta, s ezt most a mi embereinkkel akarja megműveltetni. Kért, valósággal könyörgött az embereknek, hogy vállalkozzanak ők, mert ő nem béreseket akar, sem pedig japán telepeseket, akiket a japán követ felkínált neki, hanem argentin családokat. A mi embereink az előadásainkat, amelyeket hetente többször tartottunk nekik, mindig látszólag abszolút közönnyel hallgatták, hideg halszemekkel, és mi sokszor kételyekkel jöttünk haza, hogy nem tudjuk bizalmukat megnyerni. Rettentő meglepetésünkre most azt válaszolták az asszonynak, hogy ők ugyan saját földet akarnak, de annyira bíznak bennünk, hogy ők oda mennek, ahová mi akarjuk!! Jenőm, ezt a pár szót oly megdöbbentő egyszerűen és érezhető meggyőződéssel mondták, hogy szinte megijedtünk tőle: hiszen ezek az emberek bíznak bennünk, talán mi vagyunk az egyedüliek, akikben bíznak. Az asszony odavolt a boldogságtól, s mi azt mondtuk, hogy valamennyien alszunk rá egyet, és válaszolni fogunk pár nap múlva. A válasz természetesen pozitív volt. Az embereink összeültek, és megalapították a komunitást, közösséget, és megválasztották Ramachandrárt fejüknek, ő fog velük véglegesen kiköltözni. Tegnap estére az asszony már összehívott a lakására egy kis társaságot, köztük három prefabrikáltház-gyárost, árajánlatok miatt, és természetesen bennünket is. Előzőleg sorsolással kiválasztottuk, hogy ki fog még e hét végén Ramachandrával, az asszonnyal és az intézete főgondnokával kiutazni a helyszínre és megnézni a birtokot. Gondolhatod, hogy milyen ribilliót váltott ki az embereink között a sorsolás ott, a csillagos ég alatt! Mellbe vágta őket a valóság ereje, hogy itt nem csak tervekről van szó, hanem egy közülük már utazik is szemlét tartani! Meg kell itt valamit jegyez-nem: a birtok Santa Fe tartományban van, ahol valamikor a jezsuiták híres indián redukciói állottak; a főváros és a tartomány neve is tőlük van, valamikor az egész országnyi terület az övék volt. A szabadkőműves Pombal⁵³⁶ hurcoltatta el őket onnan, s most egy szabadkőműves megy visszaszerezni egy nagy cél számára egy darabot azokból a földekből, ahol a redukciókhoz nagyon hasonló kommunításban az akkori indiánoknál egy fokkal sem szegényebb és elhagyatottabb emberek fognak egy magasabb életnívóra emelkedni.

Elfelejtettem megemlíteni, hogy ez előtt a végső kifejlődés előtt még, kb. egy héttel ezelőtt, nehogy itt valaki is politikai célokra kihasználja és kisajátítsa ter-

536 Helyesen: *Sebastião José de Carvalho e Mello* (1699–1782): Pombal márkija (örgrófja), portugál miniszter, a felvilágosult abszolutizmus híve. Az ő nevéhez fűződik a jezsuita rend felszámolása 1759-ben Portugáliában és Braziliában.

veinket, összehívtunk egy sajtóértekezletet, amelyen meg is jelentek a fontosabb fővárosi napilapok riporterei. Megjelent az itteni angol nyelvű napilap kiküldötte is, cikkét mellékelem, mert azt Te is el tudod olvasni. Jellemző, hogy a *La Prensa* napilap, amelyik az egyik legnagyobb, és ahol Ramachandrának személyes összeköttetései is vannak, és amelyik egyik rovatvezetőjét küldte ki – nem tudva, hogy miről lesz szó! – egy szót sem írt rólunk, mert az nagybirtokosok által fenntartott lap, s megdöbbenve ismerték fel mozgalmunkban a leendő földreformot, ami itt még talán rosszabbul hangzik, mint annak idején otthon nálunk. A megjelent cikkeknek érdekes hatásuk lett: a hivatalos közegek meglepődve látták, hogy nem vagyunk rájuk szorulva, nélkülük éppúgy megyünk előre; magáról az államelnökségről kaptunk meghívást tárgyalásra, és újabb ígéretet és biztosítást kaptunk, hogy mindenben támogatni fognak. Mi pedig biztosítottuk őket, hogy van annyi emberünk, hogy több települést is el tudunk egyszerre látni.

Ezt pedig így tudjuk elérni: először is egy-egy új telepre nem viszünk teljes létszámot, vagyis 60-70 családot, hanem csak 10-15-öt, ennyit pedig mindig össze tudunk szedni a telepeinken; a többit ott a környékről szedjük össze, azokból a családokból, akik a végső szegénység elől már-már készülnek felmenekülni a csábító fővárosba, hogy majd ott elsüllyedjenek ők is a nyomortelepeken, amelyek sokszor jobbak és kedvezőbbek, mint kint vidéken, ahol eddig éltek. Tehát már megelőzzük a „bevándorlást”. Egyszerűen a környékbeli falvakban keresni fogunk családokat béreseknél (peon itt a nevük), s ha megfelelőnek találjuk őket, felkínáljuk nekik, hogy lépjenek be egyenlő feltételekkel a közösségbe.

De egy más módját is találtuk annak, hogy nemcsak egyszerűen családokat, hanem – úgy nevezném őket – „vezércsaládokat” szerzünk a leendő telepek számára. Van itt egy „Emaus”-mozgalom.⁵³⁷ Hallottam róla, de féltem tőle, mert papi vezetés alatt áll, s azokban nem bízom, eléggé alapos okoknál fogva. Ellenben Ramachandra, lévén meg nem keresztelt „pogány”, jobban bízik bennük, és egy pár nappal ezelőtt felkereste az Emaus központját, és lelkesen jött vissza, hogy talált ott egy kiváló papot, tele energiával, aki már 12 éve dolgozik a nyomortelepeken, és tud is rólunk mindent. Kartotékolva vagyunk nála, sőt már hetek óta kereste a lehetőséget, hogy velünk megismerkedjen, mert szeretne együtt dolgozni velünk, s másnapra vár mindkettőnket. Kérdeztem Ramachandrárt, hogy miféle pap: szerzetes vagy világi, de ő nem tudta megmondani. Hát elmentem én is Ramachandrával, s kit találunk ott mint igazgatót: P. Balista⁵³⁸

537 *Emmaus-mozgalom*: Henri Grouès, alias Pierre abbé, francia kapucinus szerzetespap (1912–2007) 1949-ben alapította meg a mostoha sorsú embereket, elsősorban hajléktalanokat támogató, egyébként valláshoz nem kötődő, világi Emmaus karitatív szervezetet, amely hamarosan számos országban elterjedt.

538 *José Balista* (1932–1986): argentin jezsuita pap és szociológus. 1952-ben, jezsuita növendékként kezdte meg szociális munkáját Buenos Aires nyomortelepein, s a közössége néhány év múlva tagja lett a nemzetközi Emmaus (Argentínában: Emaus) mozgalomnak. 1955–62 között több argentin nagyvárosban szervezett karitatív Emaus-csoportokat. 1971–81 között a Nemzetközi Emmaus (Emmaus International) szervezet elnökhelyettese volt.

jezsuita atyát, aki a harmadik probatióban⁵³⁹ volt, amikor én itt annak idején működtem, sőt hallgatott is tőlem egy konferenciát a régi mozgalomról. Retten-tően megörltünk egymásnak, és természetesen együtt fogunk dolgozni: ő ad családokat, akiket jól ismer és feltétlenül megbízhatónak tart. Ő inkább a karitáoszt gyakorolja, s az utolsó hét-nyolc év alatt egy nyomortelepet átalakított emeletes házas öröklakásos teleppé; mi ezt úgy mondjuk Ramachandrával, hogy vízszintes nyomorból függőleges nyomort csinált. A probléma nem az, megtartani őket a város szélén, hanem visszavinni az eredeti helyükre, a vidékre, és ott adni nekik munkaterületet. Amikor ő elkezdette ezt a munkát, nagy volt az iparimunkás-kereslet, ma nagy az ipari munkanélküliség itt, Argentínában. Akkor jó volt az ötlet, ma nagyon rossz. Elmondotta, hogy 12 év óta semmi, de semmi támogatást a rend részéről nem kap, a rend három nappal ezelőtt mondta ki először a szót a provinciális szájával, hogy a „mi Emausunk”, eddig csak annak a páternek a bolondériája volt. Van neki már több nagy teherautója „Emaus” felírással, amivel hordja ki az összekoldult bútorokat és mindenfélét a telepekre. Van egy átmeneti saját telepe is; amikor egy-egy helyen a nagy esőzések végleg kiöntenek pár tucat családot a maguk viskóiból, odaköltözhetnek, amíg el nem helyezkednek valahol. Meglepett, hogy már többször beszámoltam itt az egyik elöljárónak induló munkámról, és még csak meg sem említette, hogy van itt egy páter, aki valami hasonlóval foglalkozik, vagy legalábbis ugyanazon a területen mászkál. Pedig a páternek híre van a városban, már csak azért is, mert alig van gazdagabb család, akit meg ne vágott volna kisebb-nagyobb összegek erejéig.

Van itt egy agrármérnökökből álló szövetség (INTA⁵⁴⁰), pompás és lelkes szakemberek, velük is felvettük a kapcsolatot, s ígérték, hogy majd analizálják a földet, mindenféle szaktanáccsal ellátnak, időnként kijönnek a telepre segíteni. – Legközelebb folytatom. Most pedig várom szíves válaszodat. Addig is a régi nagy szeretettel és ragaszkodással ölellek

Sándor

539 (Harmadik) Probáció: a jezsuita rendben az örökfogadalmat megelőző, az arra való felkészülést szolgáló egyéves próbaidőszak. (Az első két próbaév a noviciátus ideje.)

540 INTA: Instituto Nacional de Tecnología Agropecuaria (Országos Mezőgazdasági Technológiai Intézet).

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Pannonhalma, 1964. 12. 01.

Pax! Pannonhalma, 1964. XII. 1.

Kedves Sándor Öcsém!

Örömmel jelenthetem, hogy legutóbb gyors egymásutánban megérkezett október 11-i és november 5-i leveled. Mondhatom, lelkem legmélyéig érintenek a legelesettebb emberekért való áldozatos erőfeszítések, amelyeket „székely-hindu hőskölteménynek” nevezek magamban. Aki tudomást szerez róla, lelkesen együtt érez veletek. A küzdő ember – mint Ti – érzékeny erre a hullámhosszra is.

Bárcsak olyan segítő akadna, Sándorom, aki telepítési akcióban gyakorlatilag is megmutatta képességeit! Ezt a gyakorlati tehermentesítést – őszintén beszélgetünk! – fontosnak tartanám; valamint, hogy régi argentin testvéreid⁵⁴¹ „nem dekázó” fiatal személyei végeznék a telepések belső mélyszántását. Ti pedig középen állva két kézzel tarthatnátok egybe az összes szálakat. Minden terhet saját vállon vinni, összeroppanáshoz vezethet.

Az első egy példány könyved megérkezett. Sokkal többet tartalmaz, mint amit a legszebb pillanatokban elképzeltem róla. Bízom, hogy elindított béketervedet siker koronázza. Közben olvastam Dr. Z. bácsi⁵⁴² nyolcoldalas tanulmányát. Az az érzésem: nem annyira Téged akart bántani, mint inkább a régi barátait óhajtja megvédeni. Nem jellemtelenség jellemzi őt, hanem a lényeges igazságok lemért meg nem látása. – Készülnek a könyvnek külföldi fordításai?

Egészségem lassan, de szolidan javul. De törékeny edényben hordom: rövid éjszaka, nagy meleg hamar megrepeszt. Közben a Zengő völgyéből a magyar haza leg történelmibb helyére, Pannonhalmára helyeztek át. Ez a csekély magasság is jó, de még jobban segítené az egészségi megszilárdulást komolyabb hegyi levegő.

Most még inkább bízom többoldalú erőfeszítéseid sikerében. Szinte meg-hökkenve gondolok arra, Sándorom, hogy régi ismerőseid közül mindkét nem-ből hányan irányítják feléd áldozatos szándékukat. Pár hete hallottam, hogy az egyiknek fiatal életét elfogadta a „Világmindenség nagy Építőmestere”; nyilván Kőműves Kelemenné módjára be akarja vegyíteni jövőd várába.

Hadd közöljem én is ezt a csekélységet: Karácsony havának első napján kezdem a nyolcnapos lelki magányt, felajánlva hármatok céljaira! Remélhetőleg az Ünnepre kezedbe érnek e szerény sorok, átítatva igen erős szeretettel – jóllehet a levelet a tapasztaltak tanácsa szerint csak sima légipostával indítom.

541 Jezsuiták.

542 Nyisztor Zoltán (Debrecen, 1893 – Róma, 1979): újságíró, katolikus pap és szónok, a két világháború közötti magyar közélet ismert és meghatározó személyisége, a „harcos katolicizmus” képviselője, közel másfél évtizeden keresztül a *Magyar Kultúra* című folyóirat szerkesztője. 1946-tól külföldön élt. Nagy Töhötöm atyai jóbarátjának tekintette.

Hadd beszéljem ki „lelkem felének” a két belső műhelytitkot is: szinte gyógyító erővel hat rám az a gondolat, hogy a II. Vatikáni Zsinat által ígéző szépségű fiatalságában jelenik meg ismét a 2000 éves Édesanya;⁵⁴³ a másik: Teilhard de Chardin⁵⁴⁴ kozmikus méretű gondolatvilágában úgy tündöklök a krisztusi ómega-pont, hogy a világ marxistáinak elitje is tisztelettel fölfigyel rá, s angol fordítása előszavát a materialista Huxley írta! Mennyire igaz Ady gondolata: Új szelek nyögetik a világ régi fáit...!

Beatricét, Ramachandrárt őszinte tisztelettel köszöntöm, Téged pedig, Sándorom, a réginél is erősebb testvéri szeretettel ölel:

Bátyád

Ui.: Beatrice rokona még nem kapta meg a szükséges követségi okmányokat. Persze, majd a fölvételi vizsga is komoly időbe kerül.

543 Az Egyház.

544 *Pierre Teilhard de Chardin* (1881–1955): francia jezsuita teológus, filozófus és paleontológus. A tudományos gondolkodás és a vallásos lelkeség egymásrautaltságát hirdette. Teilhard felfogásában az evolúció az anyag, az élet, a gondolat és a felsőbbrendű élet fázisait felölelő célirányos folyamat, mely Jézus Krisztustól ered és benne éri el célját. (Wikipédia)

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1965. 01. 01.

Buenos Aires, 1965. I. 1.

Kedves Jenő!

November 19-i levelem eddig az egyetlen, amelyről még nem kaptam Tőled értesítést, hogy megérkezett-e vagy sem. Most én is csak röviden írok, és szeretnék kérni, hogy legközelebbi leveledben, légy szíves, írd néhány sort a régi ismerősökről. Ugrin Jósától kaptam egy szép levelet ugyanazon a napon, amikor Tőled is, és amikor Dr. Varga Laci is befutott személyesen. Írtunk is akkor Nektek egy-egy üdvözlőlapot. Varga Laci azért jött, hogy megnézzé, hogyan tudnánk mi együtt dolgozni a nyomortelepeken. Neki lehetőségei vannak amerikai tőkét idehozni ilyen célokra. De ő nem a kitelepítésen akar dolgozni, mert ezt Amerikában egyszerűen lehetetlennek tartják, mert ma a világáramlat a faluból a városba özőnlés, sőt a „paraszt” is eltűnőben van mint foglalkozási ág, s helyébe kevés számú agrármechanikus lép. Tény az, hogy itt is „argentin csodának” minősítik a mi vállalkozásunkat, s épp a napokban keresett fel egy amerikai „levelező”, aki több újságnak és folyóiratnak dolgozik, mert olvasott rólunk, és nem akarta elhinni, hogy ezt komolyan lehet akarni és mozgatni. Ma már elhiszi, mert itt, Argentínában még legalább 25-30 évig létezni fog a régi, klasszikus értelemben vett „paraszt”, tehát érdemes megpróbálni ezt a visszatelepítést. Varga Laci magukon a nyomortelepeken akar létesíteni szaktanfolyamokat, hogy foglalkozáshoz juttassuk az embereket, ügyvédi tanácsadó és elintéző irodákat és orvosi rendelőket. Január végére kapjuk meg Tőle a választ, hogy tud-e szerezni ehhez tőkét, vagy sem.

Most pedig leírok Neked egy tipikus esetet, úgy, ahogy történt, hogy lásd, mi megy itt, és hogy tudjál nekem konkrét választ adni a való helyzetről. Fölhív telefonon egy magyar ismerősöm – valamennyire ma is fanatikus ellensége a jelenlegi magyar kormánynak és lelkes Mindszenty-rajongó –, hogy az amerikai *Times*ban megjelent egy cikk, hogy P. Szabó⁵⁴⁵ után most P. Emődy⁵⁴⁶ is elítélték tíz esztendőre, mert hittant tanítottak. Azt válaszoltam, hogy nem hiszem, mert ez abszolút képtelenség. Másnap meglátogattuk őket, és lelkesen mutatja a *Timest*. A feleségem tud angolul, és elolvassa a cikket: az áll benn, hogy P. Emődy most szabadult ki, és máris újra elítélték, mert részt vett egy tiltott

545 Szabó József („Mizsef”, 1906–1997): jezsuita szerzetes. 1944-től egyetemi lelkész. 1963-ban fiatalokkal való foglalkozás miatt letartóztatták, 7 év börtönrre ítélték, amiből 5 évet letöltött.

546 Emődy László (1919–1988): római katolikus pap, a Regnum Marianum közösség egyik vezetője. 1961-ben Fővárosi Bíróság a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vádjával hét év szabadságvesztésre ítélte. 1963-ban közkegyelemmel szabadult. 1964-ben ismét letartóztatták, majd 1965 tavaszán összeesküvésre irányuló előkészület vádjával öt év szabadságvesztésre ítélték. Mindkét elítéltetésének valós alapja a Regnum Marianum papi közösséghez való tartozás és az ifjúsággal való foglalkozás volt. A bíróság a tisztán vallási, a hitélet elmélyítésére törekvő összejöveteleket minősítette „összeesküvésnek”. Kiszabadulása után még három évig nem végezhetett papi szolgálatot.

párt szervezésében, és azon dolgozott, hogy a Habsburg-restaurációt megvalósítsák, amelyért Mindszenty is dolgozott valamikor, aki még mindig benn ül a követségen, holott a magyar kormány már kijelentette, hogy szabadon elmehet. Ez állt a cikkben, és az itteni magyarok – nem csak ez az egy!! – azt olvasták ki belőle, hogy hitoktatásért lettek a páterek elítélve. Jenőm, légy szíves, írd meg a valóságot. Azonkívül, légy szíves, írd arról is, hogy kik vannak veled ott, Pannonhalmán. P. Csávossyról nagyon szépen emlékeztem meg a könyvemben. P. Siska⁵⁴⁷ ott van-e, ő tudott spanyolul. Egyáltalán megérted-e a könyvet, a latin sokat tud segíteni. Nagyon-nagyon szeretném, ha el tudnád olvasni. Egyébként kénytelen vagyok magyarul kihozni, mert már hét hónapja kiszedve áll a szöveg, s nekem havi 2000 pesót kell ezért az „állásért” fizetnem, amit nem bírok már tovább. Egész kis példányban hozzuk ki, épp hogy fedezze a költségeket. Jelenleg anyagilag egészen katasztrofálisan állok. Első év, hogy nem tudunk elmenni nyaralni, pedig Buenosban kibírhatatlan a nyár.

Beatrice rokonának a kiutazását az államelnökségen keresztül tudom elintézeni, ahol már nagyon jó kapcsolataim vannak. Bízom benne, hogy sikerül. Az értesítés természetesen hivatalosan fog megérkezni. Dr. Varga Laci is bejelentette azonnal igényét az illetőre, jelezve, hogy a fölutazás költségeit ő fogja fedezni.

A telepítéseinkre vonatkozó híreimet most nem írom meg, majd legközelebb, egy hosszabb levélben. Nagyon várva a Te kedves leveledet, a régi szeretettel és ragaszkodással üdvözöllek

Sándor

547 *Siska István* (1896–1959): jezsuita szerzetes, gimnáziumi és főiskolai tanár, lelkipraktikát-vezető. 1952-től a pannonhalmi papi szociális otthon lakója.

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Pannonhalma, 1965. 01. 10.

+! Pannonhalma, 1965. I. 10.

Kedves Sándorom!

A november 19-i terjedelmes, szép leveled és a rövid január 1-i a maga sima egyszerűségében szintén – kb. 8. napra – megérkezett. A hatalmas szociális erőfeszítések, a küzdelem hullámvázának drámája úgy hatnak rám, mint a gyógyulásban reménykedő inaszakadtra barátjának öttusás olimpiai indulása. De biztosítalak, Sándorom, hogy a legmagasabb szinten – minden reggel, a szentmise alatt – együtt vagyok Veled. – Az amerikaiak elképzelése „agrármechanikusokról parasztság helyett” merész fantáziájú előrefutás csupán: évtizedekre, sőt esetleg századokra. Ezt igazolja a világ két forradalmi birodalmának fejlődési üteme ezen a területen. Sokkal gyorsabb lesz az ipari automatizálás folyamata!

Két leveled között befutott a december 8-i üdvözlő képeslapod is a véletlen összefutások örömhírével. Eszembe jutott itteni egyik társam, Mécs László egyik halhatatlan versora: „Hiszek a véletlenben, mely megett Isten nevet!”⁵⁴⁸ Emlékszel, Sándorom, a Kisújszálláson a „minapában” együtt töltött felejthetetlen napra? Akkor mesélted, hogy a diák-Töhi mit művelt az egyik december 8-i ünnepségre; úgy látszik, az akkori ünnepelt igen figyelmes, hálás Személy!

A spanyol könyvet a latin és a francia segítségével elég jól meg lehet érteni. Akik alaposan forgatták, mindnyájan szívükbe zárták a szerzőt – meglepően bensőséges szeretettel. P. Siska azonban már 1959-ben meghalt rákbetegségben. Meg kell határozottan és őszintén ismételnem a régi, s Zoli bácsi⁵⁴⁹ írásához újból hozzáfűzött véleményt: amennyire értékes a mű világnyelveken való megjelentetése, annyira hátrányos (mind anyagi, mind erkölcsi szempontból) a magyar kiadása! Kár volt fizetned az állási költségeket; tavaly nyáron Magad irányoztad elő a beolvasztást! Igen nagy öröm volna, ha Laci dr. az utazási tervét megértően átváltoztatná ezzel kapcsolatos gondjaid megoldására.

A magyar társaságoddal folytatott vitatémához még nem tudok érdemlegesen hozzászólni. Régi ismerőseidről sem tudlak, Sándorom, tájékoztatni. Mizsef⁵⁵⁰ bácsival már kb. 20 éve nem találkoztam. Legfőlegbb annyit tudok róla, hogy (dunántúliasan szólva) erősen elcsaladosodott: nyolcadmagával pusztítja a kenyeret. Kisa⁵⁵¹ egészsége javul, de azért falábon jár. Komolyabb munka előtt kiadós alpesi kúrát ajánlanak neki, a néha reménytelennek tűnő helyzetében ez is eljöhethet, remélem.

548 Mécs László *Aranyos kicsikém* című verséből (1933).

549 Nyisztor Zoltán.

550 *Szabó József*, beceneve Mizsef (1906–1997) jezsuita szerzetes. 1944-től egyetemi lelkész. 1963-ban fiatalokkal való foglalkozás miatt letartóztatták, majd hét év börtönre ítélték, amiből öt évet letöltött. A „nyolcadmagával” arra utalhat, hogy a levél írásakor ennyi jezsuita volt börtönben.

551 *Kisa*: Valószínűleg Kisatya, s ebben az esetben magáról ír. A „falábon jár” átvitt értelemben értendő.

Ahogy az ottani sokféle fecsegést, firkálást jellemezted, Sándorom, azt könyvedén be lehetne illeszteni Tamási Áron *Ábel Amerikában* című művébe. Ábel elmondaná, hogy arrafelé minden betegnek háromféle kórlap van a kórházi ágya fölött: az egyikre azt írják, amit a beteg maga „böcsködik” a saját baja felől, a másikra azt, amit az orvosok mondanak róla; a harmadik lap üres, erre kerülne, ami a valóság maga. Erről az utolsóról aztán mindenki mondhat, írhat, amit akar.

Fájdalmasan érintene, ha az idén elmaradna a sokszorosan szükséges menekülések az ottani forráság elől. Nagy áldozat a tehetetlenség: milyen boldogan segítenék! Vannak megértő jóbarátok ott is, a legelesettebb emberek ingyen napszámosainak okozhatnának gavalléros meglepetést! Vagy ilyesmi ott lehetetlen-ség? Vállalni kell a 100%-os sorsközösséget?

Beatricét tisztelettel köszöntöm, s Téged, Sándorom, testvéri szeretettel ölel:
J. bátyád

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Pannonhalma, 1965. 12. 08.

Pax! Pannonhalma, 1965. XII. 8-án

Lelkem Fele, Töhi Atyám!

Közel 20 év múlt el azóta, hogy utaink elváltak. De a lelkünk nem szakadt el, talán egyetlen napra sem, mind a mai napig, maga a fenti megszólítás is bizonyosság erre. Tudom, hogy a mai nap mindkettőnk életében messze ható szerepet játszott, s ez idén pedig olyanná lett, hogy századokig emlékezetes marad a világnak; kettőnket meg elkísér a „túlso partra” is. Hiszen életünk minden álmának beteljesülését ígéri. Megérted túláradó örömet, ha az Eurovízió mai adását velem nézted volna.⁵⁵²

VI. Pál korona nélkül, bíborosok uszály helyett egyszerű öltözetben; de drámaszerűen szerepelnek az egész világ fájó sebei körül, ahogy Jézus akarta az éhesek, szomjazók, lakás nélküliek, rongyosok, betegek és rabok érdekében válást és kultúrát beleépítve a Világ Megváltásának művébe.

Húsz év előtt nem ilyen vonásokat mutatott az Egyház arca. S a szeretett válásának szívtelen értetlensége, gőgös magabizása iszonyú terhével akkor megszakasztotta a lelkedet. Engem más irányba terelt a Gondviselés, de mondhatom, ezen az úton is csaknem beleszakadtam a vállalt feladatba.

Ma azt remélem, hogy mindkettőnk életében beteljesül a húsvéti Exultet⁵⁵³ „felix culpa”⁵⁵⁴-ja.

Miért hallgattam a Lelkem Felével való párbeszéddel a január 1-jétől keltezett leveledtől idáig? Nem voltam megfelelő egészségi állapotban az írásra; bizonyára erről értesültél Béci⁵⁵⁵ öcsénk útján is. Most már nem várt fokú erősödést mutat az egész közérzetem. Ebbe belejátszik persze az Egyház megfiatalosodásának öröme, főként a legutóbbi heteknek az a ténye, hogy három-négyszáz zsinati atya erőlködése sem volt képes kicsikarni VI. Pálból és környezetéből a kommunizmus anatómáját. Ez jelzi előre a mi utunk irányának további sorsát.

Most aztán a réginel is nagyobb szeretettel kérlek, Töhi testvérem, szíveskedjél mielőbb folytatni a január 1-ji leveledet!! Mi van életföladatod nagy problémáival? Minden sor hírt és hangot érdeklődéssel figyeltem a Te világgoddal kapcsolatban. Kitört belőlem az öröm, amikor Chile a falura való visszatelepítést hivatalos programjává tette; nagyot dobbant a szívem, mikor egy mexikói püspök⁵⁵⁶ Rómában sajtókonferenciát tartott a szabadkőművesekről, és amikor

552 1965. december 8-án zárta be VI. Pál pápa ünnepélyesen a II. Vatikáni Zsinatot.

553 *Exultet*: a nagyszombati liturgiában a húsvéti gyertyát megszentelő és felajánló örömenek.

554 *Felix culpa*: „boldog bűn”. Az Exultetben szereplő mondat: „Ő boldog bűn, amely ilyen és ekkora Megváltót érdemelt!” („O felix culpa, quae talem ac tantum meruit habere redemptorem!”)

555 *Németh Béla* (1907–1971): jezsuita teológus, az erkölcstan tanára Szegeden, 1952–54-ben a leuveni katolikus egyetemen; később tanított Innsbruckban és Klagenfurtban is. – P. Németh Béla és Nagy Töhötöm 1965-ös levélváltása: OSZK Kézirattár 216/398 és 216/255 fond.

556 *Sergio Méndez Arceo* (1907–1992): a mexikói Cuernavaca püspöke 1952–1982 között, 1954-től 1972-ig a Mexikói Történeti Akadémia tagja, az ún. felszabadítási teológia irányzatának támogatója. – A püspök és Nagy Töhötöm személyesen is találkoztak és leveleztek is egymással. Lásd: OSZK Kézirattár, 216/250 és 216/386.

Cushing⁵⁵⁷ bíbornok 500-nak előadást tartott (talán nem üti meg a guta Zoli bátyánkat mindezért). Camara brazil érsek pedig olyan munkásszervező, mint Te valamikor Szegeden voltál.

Vágó Gabi⁵⁵⁸ 15 év homályából előbukkant. Két m-es Pietát faragott a bátai Szent Vér-templomnak (Hunyadi János kedvenc temploma volt a török időkben). Együtt emlegettük azt az időt, mikor a legmodernebb Krisztus-szobrához Te ültél modellt. Feltűnő, hogy csaknem valamennyi rokonod bízik abban, hogy vannak húsz évig tartó kanyarok is az indulási pont felé. – Emlékszel a battonyai karácsonyestére? A Te Ghika⁵⁵⁹ barátod 1952-ben halt meg keserves kínok között. Igazán mint hőst és szentet tartjuk számon.

Mindennap legkevesebb egyszer név szerint Nálad időzöm az oltár előtt. Kérlek, Töhi Atyám, szíveskedjél székely rokonodnak is átadni a Beatricének járó köszöntésemet. Tőle is várom a tavaly megígért levelet; most kétszeresen örülnék neki. Tudsz még róla, ugye emlékszel rá?!

Testvéri és baráti hűséges öleléssel:

Jenő

Ui.: Csakugyan nem tudtál az elmúlt nyáron szokásos pihenőt tartani?

Remélem, e soraim karácsonyi köszöntésre megérkeznek. Én meg mielőbb várom soraidat, és utána nagyon várom, s talán a székely rokonról sem feledkeztek meg, hogy „münk es” jó újévet tarthassunk. Hogy’ is történt az a bizonyos párbeszéd? Kérdés: Hát, ti székelyek vagytok? A felelet: A ... Talán már nem is emlékszel rá!?

[A fenti és a következő levél témájához lásd még a Függelék I. pontját (naplójeljegyzések)!]

557 Cushing, Richard James (1895–1970): Boston érseke, a zsinati atyák progresszív szárnyához tartozott.

558 Vágó Gábor (1894–1968): erdélyi születésű szobrász, az erdélyi egyházmegye művésze és műértője. A szegedi Felső Ipariskolában fémipari szakmát tanult. 1919-ben Kolozsvárt dombormű- és bronzműves műhelyt nyitott. 1925-től Rómában a Cellini-féle szoboröntést tanulmányozta. 1928–30: Budapesten, vidéki városokban és Erdélyben számos portrét, bronz és márvány emléktáblát és egyházi szobrot készített. Nála tanult Kolozsvárott Szerváciusz Jenő szobrászművész, aki később a Csíksomlyói Kalot Főiskolán tanított.

559 Vladimir Ghika (1873–1954) herceg Konstantinápolyban született, ahol édesapja, Ioan Ghika herceg – mint Románia meghatalmazott minisztere a török Porta mellett – tartózkodott. Ortodox egyházban keresztelték és bérálták. Párizsban járt egyetemre. Rómában katolizált 1902-ben. 1923-ban szentelték pappá. A világ számos országában tevékenykedett. A II. világháború kitörése Romániában érte. 1952-ben a kommunista hatalom letartóztatta, számtalanszor megkínózták. A jilavai börtönben halt meg 1954-ben. 2013-ban boldoggá avatták. (Nagy Töhötöm valószínűleg 1945/46-os illegális romániai útján találkozott Ghikával.)

Lásd: <http://tisza-szivvel.blogspot.hu/2010/11/vladimir-ghika-herceg.html> és

http://www.papaimisszio.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=1073&Itemid=104

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1965. 12. 21.

Buenos Aires, 1965. december 21.

Lelkem Fele, kedves Jenő Atyám!

December 8-i leveled ma érkezett meg, határtalan örömet váltva ki mindannyiunkból. Éppen itt volt az angolkisasszonyok magyar főnöknője⁵⁶⁰ is, aki titokban jár el hozzánk, mert a többi apáca valósággal gyűlöl engem a bukott bíborosról irt fejezeteim miatt. Beatrice véleménye az volt, hogy a hihetetlenséggel határos, hogy két ember, mint mi ketten, 20 év óta nem láttuk egymást, 12-13 évig még csak nem is leveleztünk, Te börtönökön mentél keresztül, én Amerikába szakadtam, útjaink, életkörülményeink tökéletesen más irányba mentek, én ott hagytam külsőleg a rendet, stb. stb., és mégis ma is, a legkisebb részletben is, egyetlen véleményen vagyunk, és egymásnak még a gondolatait is tudjuk. Ez így van rendjén. Most pedig megpróbálok tömören írni, mert módfelett sok mondanivalóm van. Nem írtam eddig, mert Németh Bécin⁵⁶¹ keresztül megkaptam az üzenetet, hogy ne írjak, de hamis beállításban adta át ezt az üzenetet. Ő ugyanis nem bocsájta meg nekem, hogy a bíborosról úgy írtam. Küldött egy levelet nekem, amelyben azt írta, hogy „Ön mindig is tehetségtelen ember volt, csak szociális érzéke és jó stílusa és modora volt; ebben a könyvében is összezagyvál mindenfélét.” Nem is válaszoltam neki, pedig szerettem volna megírni, hogy az Úr Jézus az utolsó ítéleten nem a tehetséget kéri majd számon, hanem kizárólag a szociális érzéket, s én ma is egyetlen (!) lukas cipőmben a nyomortanyák között járok, és próbálok enyhíteni a legsötétebb testi-lelki nyomoron.

Utolsó levelemben ott hagytam el, hogy Santa Fé provinciában, a volt jezsuita redukciók területén próbáltunk földet szerezni a már kiképzett nyomortelepi családok számára, akik közül nem egy már be is csomagolt. Kétszer hívatott a provincia kormányzója tárgyalni, egyszer az államelnökség küldött le elnökségi kocsi-val, fölkínált a provincia 100 millió pesót (kb. 25 millió forint) a telepítések lebonyolítására, amit majd a telepesek 30 év alatt fizetnek vissza részletben. Én azonban óvatos voltam, és azt mondtam, hogy mindezt a közeli választások után fogjuk elkezdeni megvalósítani. Ugyanebben az időben másik két provincia is hívatott tárgyalni telepítésről, sőt a hadügyminiszter is hívatott, és felkínált határvidéket délen betelepítésre, amely terület az ő joghatóságuk alá tartozik. ... Azt hittem, hogy valóban fogunk tudni valamit tenni... Az államelnök beszélt velünk a telepítésről, s átadta az ügyet öccsének, aki az összes ilyen ügyek legfőbb

560 Tóth Erzsébet (1911–1993): angolkisasszony. Tanítóképzőt végzett, később a budapesti Képzőművészeti Főiskolán tanult. 1949 után Rómában, majd Argentínában élt. Plátánosban néhány rendtársával együtt magyar rendházat alapított, amelynek 1951–58 és 1964–70 között főnöknője volt.

561 Németh Béla (Mohács, 1907 – Klagenfurt, 1971): jezsuita teológus, az erkölcsstan tanára Szegeden, 1952–54-ben a leuveni katolikus egyetemen. Később tanított Innsbruckban és Klagenfurtban is. – P. Németh Béla és Nagy Töhötöm 1965-ös levélváltása: OSZK Kézirattár 216/398 és 216/255 fond.

gazdája. Aztán jött a választás, és utána még csak nem is fogadtak bennünket. Minden kútba esett, ezek még nem tanultak a más kárán. A „Fütykösös” nyomortanyára vissza se mentem azóta, mert onnan toboroztuk a családokat, akik, mint írtam, már csomagoltak is, és most már csak csalódottan bicskahegyre vártak. A hindu visszavonult, mert kivilágltott, hogy ő csak sikert és dicsőséget keresett.

Erre én elhatároztam, hogy akkor magukon a nyomortanyákon fogok dolgozni, hogy tekintélyemet e téren növeljem – volt egy megrendelésem is Észak-Amerikából egy szaktanulmányra e kérdésről –, január, február, március hónapokat teljes egészében arra szenteltem, hogy megcsináltam a főváros nyomortanyáinak pontos fölmérését.⁵⁶² Itt rekkenő hőséges nyár volt, feketére égtem a lombtalan, csupasz telepeken, és egy cipőt valóságosan elkoptattam, de megcsináltam a 37 nyomortelep pontos térképét, s fölmértem adatait: hány viskó, vízcsap, budi, lakó, férfi, nő, gyerek stb. stb. van mindegyiken. Mennyi a legkevesebb és legtöbb jövedelem, mivel foglalkoznak; megszereztem mindegyik [telep]ről a rendőrség hivatalos véleményét; összeírtam az összes szervezetet, amelyik dolgozik közöttük, elnökök, vezetők neveivel. Amikor készen lettem, rettentő dolgok jöttek napvilágra: volt telep, amelyik három év alatt 2000 lakosról 24 000-re szaporodott, a legtöbb telepen minden 7-8 ezer emberre esik egyetlen egy vízcsap. Átlagban 25-30 ember számára van egy budi. És a legtöbb helyen hatan-nyolcan alszanak egy ágyban. Volt telep, ahol a gyerekek 33%-a hülye, mert a 10-12 éves leánynak egészen rendszeresen a saját apjától születik az első gyereke. Találtam édestestvéreket, akik házasságban élnek, és már van három gyerekük. Nem folytatom. Most írok egy könyvet *Ismeretlen Buenos Aires* címmel. Amikor az adatgyűjtéssel készen lettem áprilisra, a főváros megfelelő hivatala kért, hogy adnám át nekik az adataimat és a térképet, és a szociálisügyi miniszter is kért ugyanerre, sőt ő ki is nevezett a Consejo Nacional de Asistencia Social⁵⁶³ tagjává, természetesen fizetés nélkül, csak úgy tiszteletbeli tagnak. Mivel a kitelepítés kútba esett, elkezdtem tanfolyamokat rendezni a telepek területén. Megjegyzem, a Fütykösös telep nem a főváros területén van – ahol a 37-et feltérképeztem –, hanem Nagy-Buenos Aires területén, mint, mondjuk, Újpesten. Az első tanfolyam egy fogyasztói szövetkezeti tanfolyam volt egy plébánia területén és helyiségében. Munkatársakat a szabadkőművesek között gyűjtöttem, jöttek is öten segíteni; ezt szándékosan csináltam, hogy egy közös munkába összehozzam az egyháziakat és a szabadkőműveseket. Össze is barátkoztak őszinte szívvel. A tanfolyam lezajlott, de a szövetkezetet nem tudtuk megalapítani, mert nem jelentkezett senki, mert mint később megtudtuk, ugyanezen a területen évekkel ezelőtt valaki kezdett egy szövetkezetet, és óriási nehézségek árán összeszedett kettőszázezer (!) pesót ezektől a szegény emberektől, és megszökött a pénzzel. Jó, akkor rendezünk szaktanfolyamokat.

562 A felmérés eredményét összegző tanulmány egy példánya megtalálható Nagy Töhötöm hagyatékában. OSZK Kézirattár 216/90.

563 Szociális Támogatások Nemzeti Tanácsa.

Elmentem a megfelelő minisztériumba (Consejo Superior de Enseñanza Técnica⁵⁶⁴), és ott közelharccal, nemegyszer megsértve őket, kiverkedtem, hogy rendezzenek egy tanfolyamot vasbetonszerelő ácsok számára, mert kitud[akol]tam, hogy ilyen munkásokban nagy hiány van. Azt mondták, hogy megrendezik, ha hozok legalább húsz jelentkezőt. Önkéntes egyetemi hallgatónőket szereztem, akik segítettek viskóról viskóra menni és összeszedni a húsz embert. Sokkal nehezebb volt, mint gondoltam. Alig tudtuk összeszedni, mert ezeket előbb nevelni kellene. A tanfolyam megnyitására kijöttek a minisztériumból, minden gyönyörű volt, éppen csak a jelöltjeim nem jöttek el: egyetlenegy jelent csak meg. Maguk a miniszteri urak vigasztalgattak. De mert az egyetemi hallgatónők azt mondták, hogy sok nő érdeklődött, hogy nem rendezünk-e varrótanfolyamot és nőifodrász-tanfolyamot, hát arra vettem rá magamat. Szereztem is barátaimon keresztül ajándékba egy varrógépet és egy hajszárító gépet, és már van is egy önkéntes tanárnő a varráshoz és egy fodrász a másik tanfolyamhoz; és – ha igaz! – talán a napokban fogjuk megkezdeni a tanfolyamot az egyik legrosszabb telepen, amelyiknek népi neve: Szibéria. Lehet, hogy erre sem fog senki eljönni, akkor majd valami újat eszelek ki. Már régóta szaladgálunk többen Ponciustól Pilátusig, hogy szerezzünk a fővárostól egy földet egyenlítő gépet – nem tudom, mi a magyar neve –, s akkor tudnánk több telepen futballpályát csinálni, s ez meg tudná mozgatni az embereket és összehozni őket. A napokban voltam kihallgatáson a legfőbb direktornál, de a végén a gyalázatos nem jelent meg az irodájában, s mi újabb kihallgatást kell hogy kérjünk, ami teljesen bizonytalan, mert itt már kezdődik a hőség és a vakáció az egész vonalon. – Persze ez így csak nagyjában van elmesélve, ezer érdekes részlet van a háttérben: pl. felfedeztünk egy óriási nagy kockakő-lerakodó telepet, ahová az utcákról felszedett macskaköveket halmozták fel. Szereztünk egy kölcsön-teherautót, és elmentünk követ lopni, hogy járdát csináljunk az esős időkben járhatatlan telepeken. Egyszer a rendőrség el is csípett, s alig menekültünk meg; máskor meg egy papot vittünk magunkkal, hogy ha megint elcsípnék, legyen közbenjárónk; ekkor emberekből hosszú láncot csináltunk, és úgy dobáltuk a köveket kézből kézbe egy közeli nyomortelepig. Másnap, amikor bemegyek a minisztériumba, már tudtak róla, és nevetve fogadtak; megígértem nekik, ha majd előhívom a filmeket, képekben be is mutatom a lopást, mert lefényképeztem. Rengeteg mintaorvosságot gyűjtök össze a szegények számára, néha alig bírom kicipelni, olyan sok van. Lezárom ezt a témát egy idézettel: a világon szétszórt magyar jezsuitáknak van egy folyóiratuk COR UNUM⁵⁶⁵ címmel, ennek 90. számában, 1965. júliusi dátummal a következő kishír jelent meg: „P. Jálícs Ferenc⁵⁶⁶ írja: Meglátogattam Nagy Töhötömöt, és

564 Műszaki Képzés Főtanácsa.

565 *Cor Unum*: belső terjesztésű jezsuita lap; külföldön magyar nyelven megjelenő rendi értesítő.

566 *Jálícs Ferenc* (1927–): jezsuita szerzetes, teológus, egyetemi tanár, lelkipásztor, lelki író. 1947-ben lépett be a jezsuiták közé. 1948-tól Németországban, Belgiumban és Argentínában tanult filozófiát és teológiát. Argentínában élt és tanított 1977-ig. A hetvenes évek elején nyomor-nyeg-

nagy munkában találtam: az állam támogatásával elkezdett egy agrárreformféle mozgalmat. Családokat fog kitelepíteni a nagyvárosból a vidékre, egy bizonyos helyre, és munkaközösségek formájában az önálló életre segíteni. Egy hinduval dolgozik. Nagyon szerény körülmények között él, a keresete nagyon kevés, de nem is fog többet keresni, mert minden munkáját idealista és önzetlen munkába fekteti.” Egy legújabb hírt elfelejtettem megírni: a minisztérium, amelyikben én is dolgozom, úgy látszik, szerez telepítés számára 50 hektárt (kb. 100 hold), ahol mégis lehet valamit kezdeni.

Most egy más témára térek rá, amelyik hosszabb kellene legyen, de még rövidebbre szeretném összefogni. 1965 elején sikerült rávennem az argentin Nagymestert, hogy hívjon meg egy katolikus papot előadást tartani a páholyainkban. Azt szerettem volna, hogy egy jezsuita páter jöjjön, de nem vállalkoztak rá; erre bemutattam a Nagymesternek azt a papot, aki kint él egy nyomortelepen a szegényei között egy hasonló viskóban. Kölcsönösen szimpatikusnak találták egymást, és megegyeztünk, hogy április 12-én lesz a nagy találkozás, és P. Soares az egyház szociális munkáiról fog beszélni. 11-én este 10 órakor telefonál P. Soares, hogy a bíboros megtiltotta neki, hogy az előadást megtartsa. Ha én ezt megmondom a szabadkőműveseknek, azok lassú egyházhoz fordulása vissza fog kanyarodni egy újabb és nagyobb megvetésbe és haragba; és az én egész építőmunkám közöttük, ami kimondhatatlanul sokba került, egyszerre fog összeomlani. Fél éjjel törtem a fejemet, hogy mit tehetnék. Másnap reggel kiutaztam a közeli Avellanedára⁵⁶⁷ az ottani püspökhöz,⁵⁶⁸ aki jóbarátja annak a mexikói püspöknek, akit Te láttál a televízióban beszélni a szabadkőművesek érdekében. Ez a mexikói püspök, Dr. Mendez Arceo⁵⁶⁹ volt, aki tavaly két napra lejött Buenosba engem meglátogatni, és megbeszélni a közeledés ügyét; azóta a zsinaton meg is mozgatta a kérdést, sőt rólam is beszélt ott, mint bizonyító erőről. Amikor itt volt, ajánlotta, hogy látogassam meg az avellanedai püspököt, mert ő beszélt neki rólam. Kértem is akkor kihallgatást,⁵⁷⁰ de nem kaptam választ, újra kértem, s akkor sem kaptam; erre elejtettem őt. Most azzal küldtem be

dekben végzett szociális munkát. 1976-ban szélsőjobboldali katonák letartóztatták, és öt hónapig tartották fogva. 1977–78-ben az Egyesült Államokban élt. 1979-től Németországban vált neves lelkipályvezetővé. – A hatvanas évek közepén közeli kapcsolatban állt Nagy Tőhötömmel és családjával.

567 *Avellaneda*: argentin kikötőváros Buenos Aires közelében; püspöki székhely.

568 *Jerónimo José Podestá* (1920–2000) argentin katolikus pap; 1962-től Avellaneda püspöke. 1967-ben politikai nyomásra távoznia kellett a püspöki székből; később elhagyta a katolikus egyházat, és megnősült. Bergoglio érsek (a későbbi Ferenc pápa) 2000-ben, halálos ágyán meglátogatta.

569 *Sergio Méndez Arceo* (1907–1992): 1952 és 1982 között a mexikói Cuernavaca püspöke, 1954-től 1972-ig a Mexikói Történeti Akadémia tagja, az ún. felszabadítási teológia irányzatának támogatója. – A püspök levele és üdvözlőlapjai Nagy Tőhötömnek: lásd: OSZK Kézirattár, 216/386 fondjelzet alatt.

570 Lásd: Nagy Tőhötöm levele Podestá püspökhöz 1964. jún. 17-én, OSZK Kézirattár 216/266 f.

névjegyemet, hogy Mendez Arceo mexikói püspök nevében jövök; rögtön fogadott, és azt mondta, hogy adósnak érzi magát velem szemben, mire én azt válaszoltam, hogy éppen ezt az adósságot jöttem most beinkasszálni. S elmondtam, hogy milyen szépen közelednek a szk.-ek, s már elérkezett az idő, hogy lehetne egy előadást is tartani nekik, és én őt szeretném megkérni erre. Azt válaszolta, hogy ezt nagyon meg kell gondolni, megbeszélni a bíborossal, jól előkészíteni stb. Amikor kitarítottam a gondolat mellett, megkérdezte, hogy mikorra gondolom, hogy lehetne ezt az előadást megtartani. Egészen megrökönyödött, amikor csendesen azt mondtam, hogy ma este! Sőt ezt a lehetetlen kérést egy nagy sértéssel kénytelen vagyok tetézní, amennyiben nem ő az eredetileg meghirdetett előadó, ő csak be kell hogy ugorjon egy káplán helyett, s fokozza a nehézséget, hogy ez a káplán azért nem tudja megtartani az előadást, mert a bíboros letiltotta. Percekig néztünk egymásra szóltanul. Aztán én lassan beszélni kezdtem a zsinat ökumenikus gondolatáról, a rettentő botrányról, ami a szk.-ik között ki fog törni, mert őket már nem lehet még értesíteni sem, hogy a ma esti óriási jelentőségű előadás, ami három évszázad óta az első lesz, elmarad, mert díszbe öltözve ma valamennyien ott lesznek. Végre Podesta püspök felállt, s mondta, hogy mindjárt visszajön, s jött is hamar az egyházmegyéje főtitkárával, egy inkább fiatal, pompás pappal. Ő fogja az előadást megtartani, és a bíborost nem értesítik előre. Lesz, ami lesz. Megnyugtattam, hogy a bíboros egy szót sem fog merni szólni, mert ugyan a régi irányhoz tartozik, de gyáva. Futottam vissza Buenosba, és felkerestem a Nagymestert, akinek azt mondtam, hogy Soares helyett egy sokkal jobbat szereztem előadónak, az avellanedai püspökség főtitkárát, aki nem egy kis káplán, mint az előbbi. De ezzel vérig fogjuk sérteni P. Soarest!! – válaszolta –, és ezt nem tehetjük. Megnyugtattam, hogy P. Soares alázatos ember, és én már el is intéztem vele az ügyet. A Világegyetem Nagy Építőmestere meg fogja bocsájtani nekem ezt a hazugságot. Az előadás mindent elsőpró volt. A nagytemplomunk pukkadásig megtelt díszbe öltözött testvérekkel, és a Főtisztelendő urat karon fogva vezette a Nagymester. Én mutattam be őt egy kis bevezető beszédben, és bár tilos nálunk a taps, amikor felálltam, egy pillanatnyi taps robbant ki, de lepisszegették egymást... De a főtiszt. úr [beszéde] utáni tapsorkánt nem lehetett leállítani: percekig valósággal dühöngött. Nagyszerű volt a beszéde; arról szólt, hogy hogyan nézi ma az egyház a nem katolikusokat, a modern világot és saját magát. Sorban öleltek, és azt mondták, ha minden katolikus pap ilyen, akkor ők mátol kezdve harcos katolikussá lettek. – Persze volt egy egészen kis csoport, amelyik néhány nap múlva írásban követelte, hogy a Nagymester mondjon le; [vannak,] akik elfordítják a fejüket, ha velem találkoznak, de ezeket a Nagymester kidobta az irodájából. Azóta meghívtak vidéki Páholyokba is előadásokat tartani, ahová 2000 kilométerről is befutottak testvérek megtámadni vagy megvédeni engemet. Teljesen felkavarodott a helyzet. Legutóbb az egyik vidéki beszédem után az egyik testvér felállt, és azt mondta, hogy kár volt Nagy testvérnek annyira kihangsúlyoznia, hogy ő még ma is jezsuita, mert ezt úgyis

tudtuk róla, mert csak egy jezsuita tud ennyire vakmerő, következetes és kitartó lenni. Egy másik szk.-es felállt, és elmondotta, hogy a múlt hónapban az apját nem engedte egyházi módon eltemetni a püspök, mert szk. volt, pedig ennek ez utolsó kívánsága volt, tehát neki épp elég joga lenne megharagudni az egyházra, mégis azt mondja, hogy nincs más út előttünk, mint a kibékülés.

Podesta püspökről még meg tudom írni, hogy nagyszerű, szociális szellemű ember, aki mindig a szegény ember mellett áll, s vannak már itt néhányan a püspökök között hasonlóak. A szk.-él megtartott konferencia után néhány nappal megjelentek a püspöknél az itteni szélsőjobboldali ifjúsági szervezetek vezetői, és megígérték neki, hogy ha még közeledik a szabadkőművesekhez, beverik összes ablakát. Gondolhatod, hogy az én bőröm is kicserzési lehetőségek előtt áll. De ilyen magamfajta különb viharokon átment ember nem sokat hederít ilyen tacsókra.

Most jön a harmadik témakör, amely nagyon rövid lesz: hát miből is élek? Tanítok egy főiskolán filozófiát, de csak két és fél hónapig az évben; aztán pszichológiát egy középiskolában valami nyomorúságos kis fizetésért. Közben az történt, hogy amikor befejeztem a rám eső óraszámot, jött egy tanítványom, és kért, hogy tartanék-e neki különórákat a lakásán vagy az enyémen, azt válaszoltam, hogy szívesen, ha legalább négyen-öten összeállnak, hát, képzeld, harmincan jelentkeztek. Erre béreltem egy kis helyiséget egy elég jó központi utcában, az első bevételekből vettem székeket, és megnyitottam a saját „Instituto Filosofico »Teilhard de Chardin«” intézetemet. Hetente csak egyszer, pénteken este jövünk össze két órára, s ezért fizetnek annyit, hogy tovább tudok élni. Olyan nívós vitákat rendezünk, és olyan érdekes témákról, hogy kezd híre menni, és már vannak doktor tanítványaim is. Legeslegújabbán pedig egy régi intézet igazgatója felkért, hogy szervezzem meg neki a Relaciones Públicas⁵⁷¹ fakultást, s bevesz társnak.⁵⁷² Most ezen dolgozom sokat, sikerült összeszednem egy egészen nívós tanári kart, szerepelnek köztük ketten is volt egyetemi rektorok és hasonló válogatott cigánylegények. Már el is kezdettem egy úgynevezett „próbakurzust”, és amikor abbahagytam, és sorra került egy másik tanár, a növendékek elmentek a rektorhoz, és kérték, hogy én folytassam az órákat, mert ők engem akarnak hallgatni. Nehogy azt hidd, hogy én sokat értek a filozófiához, hanem csak népszerűsíttem, és úgy magyarázom meg, hogy megértik, mert egyszerűen, szimplán mondom el. A birkák között a számár is király!

Negyediknek hagytam a legérdekesebb témát, az pedig így kezdődik: már írtam Neked, hogy az itteni magyar nagykövetséggel jóban vagyok. Egy szép

571 Instituto Superior Internacional de Relaciones Publicas (ISIPR): Nemzetközi tanulmányok felsőfokú intézete.

572 A fakultással kapcsolatos feljegyzés: lásd: OSZK Kézirattár Nagy T. hagyatéka, fondjelzet: 216/334.

napon meghív a követségre a tanácsos,⁵⁷³ aki éppen helyettesítette a nagykövetet, aki vakáción volt odahaza több hónapig, és elmondja nekem, hogy otthonról kérnek engem, hogy írjak egy könyvet a kommunizmus és az egyház viszonyáról: engem tartanak erre alkalmasnak, mert mind a kettőt jól ismerem, és a könyvemből világosan látszik, hogy a kommunizmus javára döntök végső lényegében, és mivel az egyház látható jelek szerint közeledik mindenki felé, így a kommunizmus felé is, építő jellegű volna egy ilyen könyv; kértek egy vázlatot. Megírtam, és jött is pár hónap múlva Budapestről válasz, hogy elfogadják. Kezdttem dolgozni a könyv részletesebb vázlatán, amikor ismét hívatnak a követségre. Közben voltam vacsorán családostul a tanácsoséknál, és ők is voltak nálunk vacsorán, a lehető legkellemesebben töltve el nemcsak az estét, hanem a késő éjjelt. Amikor most hívtak, azért volt, mert jött egy külügyi⁵⁷⁴ ember Budapestről, és szeretett volna velem beszélni. Beszéltünk is igen hosszan és igen kellemesen: kifejtette, hogy nagyra becsülnék, és tudnék szolgálatot tenni egy józan könyvvel, és kér[dez]ték, hogy mit kérek segítségképpen. Én azt kértem, hogy adjanak hármunk számra jegyet Budapestre oda és vissza és valami összeget, hogy meleg ruhákat tudjak venni, mert az itteni tél nem igényel otthonra is alkalmas meleg ruhákat. Azt is mondták, hogy ha megírom ezt a könyvet, nem lesz tanácsos nekem Argentínában maradni, mert sok üldözésnek lennék kitéve, mert itt nagyon nyomják az összes kommunista irányú legkisebb megmozdulást is. Én amellettt döntöttem, hogy sokkal többet ér az én írásom, ha itt írom meg, s úgy fogom megírni, hogy ők adják ki, s ők cenzúrázzák majd meg a kéziratot; de én el akarom viselni a következményeket, mert ez fog neki súlyt adni, különben azt mondanák, hogy bemenekültem a vassüggöny mögé, és onnan írogatok csak. Nem, én itt is meg merem mondani azt, amit igaznak tartok. Tanácsot is kértem néhány igaz barátomtól, s mind azt mondotta, ha én ezt itt megírom, halott ember leszek erkölcsileg, és a politikai titkosrendőrség is el fog vinni (közben megtudtam, hogy máris járt utánam egy hétig ez a rendőrség az én nyomortelepi munkáim miatt, mert kommunistagyanússá lettem). Végre mindent elfogadtak a követségen, és biztattak, hogy a budapesti válasz csak pozitív lehet, de meg kell természetesen várnom ezt a választ, amelyet majd a legközelebbi futár fog meghozni december 8. körül. Nem írtam Nektek még semmit erről, mert meg akartam előbb kapni a végleges választ. Fő nehézségnek egyet tartottak, hogy ez az utunk bele fog kerülni több mint 3000 dollárba, de erre fedezet lett volna

573 Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) fellelhető dokumentumokból arra lehet következtetni, hogy valójában először maga Nagy Tőhötöm kezdeményezte a kapcsolatot a követséggel, amikor 1964 elején a magyar követségen ügyeit intéző P. Pesti József SJ révén felhívta a képviselőt a figyelmét a *Jezsuiták és szabadkőművesek* című könyvére. (ÁBTL Bt-1584/1, 81. oldal: A Buenos Aires-i követség 1964. jan. 27-én kelt jelentése.)

574 A Buenos Aires-i a magyar nagykövetségen 1965 októberében a Külügyminisztérium sajtóügyekkel foglalkozó munkatársaként mutatták be Nagy Tőhötömnek *Bárdos Gusztáv* (1928–1990) állambiztonsági tisztet. Bárdos százados, a BM III/1-es csoportfőnökség munkatársa kifejezetten azért utazott Budapestről Argentínába, hogy tanulmányozza Nagyot. (ÁBTL Bt-1584/1, 96. oldal)

a könyv kiadásából befolyó nyereség, mert több nyelvről is volt szó, s ezt csak előlegezni kellett volna. Én szükségesnek tartottam az én hazalátogatásomat, mert ott tudnék rengeteg adatot összeszedni, benyomást kapni, és az élmény erejével megírni a könyvet. Már nézegettem is, hogy mi a legszükségesebb, amit be kellene vásárolnunk a hideggel kapcsolatban. Közben eljött december 8., és nem hívtak a követségre; Beatrice egyszer találkozott a tanácsosékkal az utcán, és azok feltűnően másfelé néztek. Telefonáltam a követségre, s azt mondták, hogy nem tudják a tanácsost a telefonhoz hívni, mert momentán nagyon el van foglalva. Azóta csend van, és én nem tudom, mi van és mi lesz. Mindenesetre, ha negatívvá lett valami miatt a válaszuk, nem ez az elintézés módja; mondják meg kereken, és én meg fogom érteni. Később már nehezebben tudok hazalátogatni, mert most vannak itt a nyári vakációs hónapok, később nekem tanítanom kell. – Rólad is sok szó esett itt, és azt ajánlották, hogy add be a kilátogatási kérvényedet teljesen normális úton és szabályosan, és ők támogatni fogják a kérést. Sőt, a tanácsos megígérte, hogy hamarosan, most év eleje táján, ő megy haza vakációra, és ott személyesen is eljár az ügyedben, hogy kapjál kiutazási engedélyt. A Te ügyed is, az enyém is tiszta ügyek, tudják, kik vagyunk, és elhiszik rólad, hogy a látogatás után vissza akarsz menni, mint ahogy rólam is elhiszik, hogy a végén aztán én is hazamegyek, mert ez komolyan szándékomban van. Neked azt ajánlom, Jenőm, hogy add be a kérvényedet, itt azt mondták, hogy semmi nehézség ebben nem lesz. Én nem írtam eddig Neked ezekről, mert egyáltalán nem írtam, mert feltételeztem, hogy volt okod nekem azt üzeni, hogy egyelőre ne zavarjalak leveleimmel. Most aztán nagyon várom a Te válaszodat. Nyíltan írok mindezekről, mert nekem nincs semmi takargatnivalóm. Itt, a követségen jól ismerik érzelmeimet, és minden szavukból az látszott, hogy hisznek és bíznak őszinteségemben. És én tudom, hogy őszinte vagyok, ezért nem is félek, mert nem foghatnak meg semmin, mert nincsen hátsó gondolatom.

Írj, Jenőm, minél előbb.

Még csak néhány mondatot a könyvemről: az angol kiadás megakadt, nem vállalkozik senki amerikai cég, benyomásom szerint azért, mert elmarasztalom az egész kapitalista rendszert, és az egyházzal is úgy írok, mint akinek nagyon meg kellene változnia ahhoz, hogy megint az idők élére kerüljön, s erre nem sok reményt látok. Megjegyzem, még ma sem, mert szokás szerint ma is félúton megállt az egyház. Ekkora óvatosság már bűn, és sem az Úr Jézus, sem a Szentlélek nem lehetnek ennyire politikusán óvatosak. Azok a nagy reformok kívülről és messziről nézve nem olyan nagyok, mert ami még előtte van és ami még hátra van, hogy csináljon, azok sokkal, de sokkal nagyobbak. Természetesen sokkal több és nagyobb, mint egy soványka kis *Rerum Novarum*, amelyik néhány óvatos elvet potyogtatott el, amikor pedig a munkásság már javában küzdött és verekedte ki magának a sokkal több jogot. Tudod, Jenőkém, hogy ilyen messziről nézve, ahonnan én nézem, mily nevetséges kis valami az a híres *Rerum Novarum*? Hisz a *Quadragesimo anno* után is még alig-alig tudtuk megúszni annak

idején, hogy a KALOT szociális programja miatt ki ne átkozzanak bennünket, és azt sem tudtuk, hogy hogyan és milyen lépésekkel táncoljuk meg a mi tojástáncunkat. Ma is óvatos nagy kijelentések a zsinaton, ötször kifoltozva; az egész világ láthatta, hogy a parlamenti viták nívóján mozgott a legtöbbször. Jenőkém, próbáld egy kissé idegen szemmel és hideg fejjel nézni ezeket az eseményeket. Belátom, hogy rettentő nehéz volt az egyház helyzete, mert nem évtizedek lemaradását kellett behoznia, hanem száz esztendőkéit... és még ma is, ahol hatalmon van, mint Spanyolországban, gyakorolja a valóságos és nyílt inkvizíciót, mert pl. ma is 180 szabadkőműves, köztük egyetemi tanárok, csak azért ülnek már 15-18 év óta börtönben, csak egyedül azért, mert szabadkőművesek. És az itteni jezsuiták reszketnek a gondolatra, hogy valamelyik eljöjjön a szk.-ekhez és ott egy előadást tartson, mert akkor mit fog szólni a bíboros?!

Majd élőszóval többet fogunk beszélni ezekről. Addig is a régi nagy szeretettel és ragaszkodással öllelek, üdvözölve a többi ismerősöket is

[Sándor]

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1966. 05. 01.

[Kerkainak az 1966. januárban és februárban írt, alább említett két levele nem maradt fenn, de fennmaradt ebből az időszakból néhány naplófeljegyzése. Ezek a Függelék I. pontjában olvashatók.]

Buenos Aires, 1966. május 1.

Kedves Jenő Atyám!⁵⁷⁵

Két leveled van itt előttem, amelyekre még nem válaszoltam: január 6. és február 11.⁵⁷⁶ Nem válaszoltam pedig azért, mert itt már harmadik hónapja tart egy olyan merev postássztrájk, hogy az újságok szerint közel 100 millió levél vár a főpostán osztályozásra. Van egy ismerősöm a postán, ő mondotta, hogy ezt is el fogják égetni, mint néhány évvel ezelőtt sokkal kevesebbet. Nincs személyzet ezt kihordani. Ezért, ha közben Te írtál levelet, azt nem kaphattam meg, habár valamit mégis itt-ott kihordottak. Ezért késett ez a levelem.

Ezt a levelet és a könyvet az itteni magyar nagykövetség egy igen kedves tagja fogja elvinni s neked vagy személyesen, vagy postán továbbítani. Nemcsak úgy „hivatalosan” vagyunk jóban, hanem mint családok is összejárunk, és őszinte rokonszenvet és barátságot érzünk egymás iránt. Te is teljes bizalommal beszélhetsz vele mindenről. Megígérte, hogy a maga részéről segíteni fog a Te kiutazásod engedélyének megszerzésében. Bár erre már nincsen szükség, mert már kb. egészen bizonyos, hogy ez év július közepén jómagam fogok családommal együtt megjelenni otthon egy látogatásra, amit inkább neveznék tanulmányútnak a könyvem megírásához. Szeretnék egy nagyon komoly, igen mély és őszinte könyvet írni az egyház és a kommunizmus viszonyáról, ehhez pedig szükségesek a közvetlen élmények, benyomások, helyszíni tanulmányok és nem utolsósorban a Veled folytatott beszélgetések. Mivel a könyv megírása nagyon sürget, mert az események gyorsan pörögnek, és egy közeledésnek sok látható jele van már, ezért mégis jó lenne, ha ki tudnál jönni mentől előbb ide, Buenosba, mert így ketten nagyszerűen elő tudnánk itt készíteni a könyv nagyon részletes felépítését, és együtt tudnánk visszautazni Magyarországra, s ott folytatni a végső kidolgozást, sőt esetleg a végső megszövegezést is, amelyet én eredetileg itt kívántam végrehajtani. Azt lényegesen fontosnak tartanám, hogy a könyv megjelenése idején én itt legyek, Amerikában, mert ha otthon maradnék most már véglegesen, mindenki azt mondhatná itt, külföldön: persze, bemenekült a vasfüggöny mögé, és onnan könnyen írogat merész dolgokat. Én el akarom viselni ennek következményeit, amelyek őszinteségemet bizonyítani fogják, és írásom hitelét megerősítik.

⁵⁷⁵ Ez a levél az állambiztonsági iratok között maradt fenn. Őrzési hely: ÁBTL BT-1584/1 108/88-89.

⁵⁷⁶ Ez a két levél nem maradt fenn.

Ha nem tudod a kiutazási engedélyt oly gyorsan megszerezni, hogy legalább június elejére itt legyél, ne is törd magadat; ebben az esetben arra kérnélek, hogy gondold át a témát, és a felmerült gondolataidat, meglátásaidat, terveidet, elvi beállításokat, vázlatot, legyél olyan jó, és írd meg nekem mentől előbb, és újra, ha közben új gondolataid jöttek. Őrizd meg magadnál az elküldötted másolatát, mert itt könnyen elveszhet a postán, mert bár pár napja megszűnt a sztrájk, de az ember sose tudja itt, hogy mikor kezdik előlről. A könyvnek fundamentálisnak kell lennie, végtelenül merésznek, mert a Mindszenty idejében való közeledésünk is sokak szemében örültségnek látszott annak idején, és ma itt maguk a jezsuiták mondják nekem naponta, hogy a mi tragédiánk az volt, hogy 20 évvel megelőztük a korunkat; hát előzzük meg most 40-nel! Nem érdekel, hogy itt, a kapitalista érdekszférában újra árulónak és minden rossznak fognak elmondani, de mi tudjuk, hogy a jövő a mienk. Mellékelek egy levelet,⁵⁷⁷ amelyhez hasonlóly gyakorta kapok, hogy lásd az itteni volt nyilasok reakcióját velem szemben. Közben megjegyzem, hogy e levél írója⁵⁷⁸ egy szadista gyilkos, Zöldi Marci⁵⁷⁹ közvetlen munkatársa volt a szerb partizánok Duna jege alá nyomkodásában, de megszökött, és Nemecek néven bujdosott. Számunkra csak dicsőség, hogy ezek Mindszenty lelkes rajongói és védői ma is. Ezt az alakot nem hurcolják el, mint Eichmannt, mert nem zsidókat ölt halomra, hanem csak szerbeket.

Ha hazamegyek, kb. 4-5 hetet tudok most csak otthon tölteni, mert az itteni téli vakációs napokat tudom kihasználni és a megengedett hiányzási óraszámot, különben lányom elveszíti az évet, helyesebben csak magántanuló lehet, ami rettentő nehéz, lévén szó az utolsó középiskolai évről. Igaz, egy évvel előnyben van, mert évet ugorva kezdte a tanulást, de kár volna ezt a nyert évet a végén elveszíteni. Aztán magam is nagyon le vagyok itt kötve és kötelezve két főiskolán, de legeslegfőképpen egy pár hónap óta egy olyan munkával, amit semmiképpen nem szeretnék abbahagyni, mert itt is igen sokat tudok tenni a magyarságért. Arról van szó, hogy „redactor asistente”, társszerkesztője vagyok egy nagy kiadvállalatnál egy 140 kötetre tervezett klasszikusok sorozatának, amely a legmodernebb szereléssel minden munkát bilingvisen adna ki, bő jegyzetekkel

577 Nagyiványi Ödön levele Nagy Tőhötömnek: OSZK Kézirattár 216/396 fondjelzet alatt található.

578 *Nagyiványi Ödön* (Trencsén, 1914 – Buenos Aires, 1990) csendőr százados. 1948-tól Argentínában élt. „Érdem-kereszt Szent László lovag, Dél-Magyarország Felszabadító Tanácsának alelnöke, a »Liberación Europea« szervezetnek másfél évtizeden keresztül alelnöke, ahol tizennyolc közép- és kelet-európai nemzet fiai tömörültek a kommunizmus megdöntésére és Csehszlovákiának, Jugoszláviának és a Szovjetunióknak a népi elemeire való szétbontására. 1942-ben a berettyóújfalui szárny parancsnoka, majd a zombori osztály segédtisztje lett. Ő volt a szabadkai szárny utolsó parancsnoka.” – Forrás: Rektor Béla: *A Magyar Király Csendőrség oknyomozó története*. Árpád Könyvkiadó Vállalat, Cleveland, 1980. (Online: http://www.magtudin.org/Rektor_Bela_Csendorseg.pdf)

579 *Zöldy* (néhol: *Zöldi*) *Márton* (1912–1946): csendőrszázados, az 1942-es újvidéki vérengzés idején az ottani csendőralakulatok főparancsnoka. 1944-ben szerepe volt a magyarországi zsidóság elhurcolásában.

és hosszú tudományos bevezetéssel, bőséges saját korabeli illusztrációkkal és egyéb „cugehőrkkel”. Egyszerre tíz kötettel jövünk ki, s utána havonta egy-egyel. Nagyon hosszú és alapos tanulmányok után kettőt én vezetek be és szedem össze a jegyzeteket a már legjobbak alapján: Homéroszt két kötetben és Erasmust egyben. A többiekre vannak már itteni neves egyetemi tanárok és írók. A Copernicus-kötetre egy jezsuita pátert szereztem meg, az itteni csillagvizsgáló igazgatóját, aki évekkal ezelőtt már lefordította Copernicust, de nem tudta kiadni (a latin eredetin kívül az egész irodalomban eddig még csak lengyelül és németül jelent meg fő műve!). Egy másik pátert, P. Juhászt⁵⁸⁰ szeretném megszerezni Platónra, de nem ér rá, mert megy vissza Európába. A magyarságért pedig azt tudom tenni, hogy már be is adtam a vállalatnak franciául Madách *Az ember tragédiáját* (a magyar nagykövet szerezte meg számomra, épp e sorok átadója!), és be akarom venni a klasszikusok sorozatába, s ez lesz az első eset, mert, sajnos, nem tudott áttörni a világirodalomba. A fordítást Beatrice fogja elvégezni, s majd egy itteni elsőrangú stilitisza átdolgozza – természetesen prózában, mint ahogy most egyeztem meg a napokban egy idevalósi némettel Goethe *Faustjára* szintén prózában. A Homérosz kiadásához is a legjobbnak elismert prózai fordítást választottam ki. – Nos, ami mindebből bennünket most érdekel, az, hogy nem hagyhatom itt gazdátlanul ezt a munkát, annál is inkább, mert tulajdonképpen mindent én csinállok, eddig még mindegyik munkatársat én szereztem meg.

Szép dolog lesz ez a klasszikus sorozat, de mégis életem, helyesebben úgy is mondhatnám – és kell is mondanom –, hogy életünk fő műve a kommunista–egyházi közeledés megírása lesz. Együtt kezdtük és együtt fogjuk bevégezni életünk munkáit. Egyenes út: mindig kiegyeztetni, különbségeket elsimítani, küzdeni előítéletek és gyűlöletek ellen. Erről írja a Jesuitas y Masones⁵⁸¹ 2. és 3. kiadásának bevezetőjében Justo Prieto,⁵⁸² hogy ez a vállalkozás nem sokban különbözik attól, mint amikor valaki egy dióhéjban akarja áthajókázni az Óceánt. Most aztán ketten fogunk beleülni egy újabb dióhéjba. Most én mondom neked, hogy ügyelj rettentően az egészségedre.

Nekem ugyan kissé más felfogásom van az egyházzal, mint Neked, kedves Jenőm, de azért meg fogunk tudni egyezni. Nekem meggyőződésem, hogy nem a Szentlélek vezette erre a legújabb útra az Egyházat, hanem egy sereg okos fiának a merészsége és annak világos belátása, hogy ezek nélkül a teljesen gyökeres változtatások nélkül 50 év múlva csak vénkisasszonyok maradtak volna

580 Juhász László (1925–2009): jezsuita főiskolai tanár. 1943-ban lépett be a rendbe. Szegeden tanult bölcsészetet, majd három év németországi magiszterkedés után Leuvenben teológiát. 1957-től Dél-Amerikában: Chilében, majd Argentínában, végül 1968-tól Buffalóban tanított filozófiát. – Nagy Töhötöm személyesen is ismerte őt argentinai éveiből.

581 *Jesuitas y Masones*: Nagy Töhötöm *Jezsuiták és szabadkőművesek* című könyvének spanyol kiadása.

582 Justo Pastor Prieto (1897–1982): paraguayi jogász, szociológus, politikus, egyetemi tanár. Hosszabb ideig élt és működött Argentínában, amikor hazája katonai diktatúrája elől menekülni kényszerült.

a hívei. Te, aki nem élsz úgy benn a világban, Te azt nem tudod és nem látod és el sem hiszed, hogy az emberek túlságosan nagy többségét mennyire egyáltalán nem érdekli már az egyház véleménye és elítélései. Most kezdenek újra fölfigyelni rá, mert lassan egész múltbeli magaviseletét tökéletesen megtagadja, és az ellenkezőjére fordul át. Nagyon kérlek, drága Jenőm, hogy ne ess Te is a szerccsenmosdatás hibájába. P. Bea⁵⁸³ kijelentette New Yorkban, hogy az egyház mindig a vallásszabadság pártján volt, és a csillár nem szakadt a fejére! Olvasd el Ludwig von Pastort,⁵⁸⁴ és megtudod az ellenkezőjét. Most a vallásszabadság álláspontjára helyezkedett, mert kommunista területeken mérsékelten azt csinálják vele, amit ő csinált mindenki mással, amíg volt hozzá világi hatalma. Százszor okosabb és nemesebb ezt beismerni, mint tagadni vagy akár szépíteni is. A spanyol klérus még ma is három századdal hátrább él; mert egy Franco áll mögötte.

Drága jó Jenő Atyám! Végre olvashatod és olvashatjátok magyarul a könyvet. Jó egészséget hozzá. Kollár atyát külön meleg szeretettel üdvözlöm, és főleg P. Csávossyt, akiről szépen meg is emlékezem a könyvben. Majd írd meg őszinte véleményedet. Nyisztornak írt válaszomat is elküldöm, sehol nem jelent meg!

A közeli viszontlátás reményében szeretettel ölellek

Töhi

583 *Augustin Bea* (1881–1968): német jezsuita, teológus, professzor. 1921-től tartományfőnök, 1924-től a Gregoriana egyetemen tanszékvezető, 1928-tól 1949-ig a Pápai Biblikus Intézet tanára, több szentszéki hivatal tanácsosa, XII. Piusz és XXIII. János pápa közeli munkatársa, 1959-től bíboros, 1961-től a Keresztény Egység Titkárságnak az elnöke. (Nagy Töhötöm 1965-ben Bea bíborosnak is megküldte a *Jezsuiták és szabadkőművesek* spanyol kiadásának egy példányát. Lásd OSZK Kézirattár 216/198,311,427.)

584 Pastor, Ludwig von: *Geschichte der Päpste*. Freiburg im Breisgau: Herder Verlag (1925/26) 22 kötet.

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Buenos Aires, 1966. 06. 16.

Buenos Aires, 1966. június 16.

Kedves Jenőm!

Aggaszt hosszú hallgatásod. Még e hó elején küldöttem a szabadságára haza-
zautázó itteni követségi titkárról, kedves jóbarátom, egy példányt a könyvem
magyar kiadásából (csak 200 példányt nyomtunk!). Végre el tudod olvasni az
eredeti szöveget, azóta a spanyolból megjelent a harmadik kiadás is, egy remek
szép előszóval bevezetve – az egyetem volt rektora, volt nevelésügyi miniszter,
majd külügyminiszter – és egy még szebb utóhanggal, amely a SUR⁵⁸⁵ húszol-
dalas cikke. A képeken is változtattam, kihagytam néhány szövegillusztrációt, és
betettem inkább képeket, többek között Téged is, amint a Vigadóban szónokolsz
– egész közelről fényképezve, az, amelyik a *Hét esztendőben*⁵⁸⁶ is megjelent.
Gondolom, nem haragszol meg túlságosan. A harmadik kiadás nem Argentíná-
ban, hanem Chilében jelent meg... S most vagyok erős tárgyalásban kétfelé is
a francia kiadást illetőleg. Majd csak lesz belőle valami. A benyomásom az, hogy
a könyv érdekessége naponta nő, amint az események minden órában bennün-
ket és a mi előre-meglátásainkat igazolják. Több kritika ott ezt egészen nyíltan
meg is írta, nem kell hozzá nagy bölcsesség, mert csak a vak nem látja. Ezek
[közé] a vakok közé tartoznak az itteni menekült katona- és csendőrtisztek. Épp
a napokban kaptam egy volt csendőr századostól⁵⁸⁷ egy egészen minősíthetetlen
mocskolódo levelet,⁵⁸⁸ hivatkozva az Amerikába menekült Ispánky⁵⁸⁹ egy hozzá
intézett levelére, amely Téged is letesz a lezüllött és eltévedt papok közé. Ezek a
szemetek, pénzért közönséges kémek mernek így beszélni?! A katonáknak itt az
fáj módfelett, hogy megírtam róluk, hogy ahelyett, hogy helyálltak volna, úgy
szöktek ki nyugatra, hogy egy élő oroszt sem láttak, csak folyóiratok hasábjain.
Egyébként arról a fenti csendőr századosról azóta megtudtam, hogy Zöldi Marci
jobb keze és „munkatársa” volt a szerb partizánok és zsidók jég alá gyömö-
szölésében; azonkívül feleségét, apósát és anyósát itt a múlt években egyszerre
valamennyit félholtra verte. Mit vársz ilyen állatemberektől. Megtisztelő, hogy

585 SUR: Argentína legjelentősebb 20. századi irodalmi folyóirata. 1933-ban indult, 1971-ig szabályos rendszerességgel, utána rendszertelenül jelent meg, az utolsó, 371. szám 1992-ben. A *Sur* 1965. jan./febr-i száma hozta le *Dr. Fernandez de Obieta* író (Macedonia Fernandez fia) húsz oldal terjedelmű elismerő kritikáját Nagy Töhötöm könyvéről. Lásd még: Nagy Töhötöm-hagyaték, OSZK Kézirattár 216/174 fondjelzetű dokumentumát.

586 Nagy Töhötöm: *Hét esztendő*, *Képes kiadvány a KALOT-ról*. Bp., 1943.

587 Nagyiványi Ödön (Trencsén, 1914 – Buenos Aires, 1990): csendőr százados. 1948-tól Argentínában élt. Részletesebben: lásd az 587. lábjegyzetet.

588 Nagyiványi levele Nagy Töhötömnek: OSZK Kézirattár 216/396 fondjelzet alatt található.

589 Ispánki Béla (Újpest, 1916 – London, 1985): róm. katolikus pap. 1949-ben a Mindszenty-per hatodrendű vádlottjaként, másodfokon, 15 év börtönre ítélték. Az 1956-os forradalom napjaiban Vácról szabadult. Ezután külföldön élt: először Dániában, majd Angliában, ahol az angliai magyarok lelkipáterévé lett. 1966-ban pápai kamarás címet kapott.

gyűlölnek. – Várom nagyon kedves válaszodat, sokszor öllelek

Ui.: Hazalátogatásom még bizonytalan, kb. egy hét múlva tudom meg biztosan; azonnal írni fogok!!!

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Pannonhalma, 1966. 06. 22.

Pannonhalma, 1966. VI. 22.

Szeretett Sándorom!

Rekordgyorsasággal, az ötödik napon megérkezett leveled. Távirati rövidséggel válaszlok rá, hogy mielőbb megismerhessed a helyzetet.

Kérelmemet február első hetében elutasították. Ezt a tényt akkor azonnal megírtam Neked. A fellebbezést is elutasították április 1-jén.

Sok töprengés után elhatároztam, hogy nem erőltetem az ügyet újabb kísérletezéssel. Az erőszakoskodás ugyanis tej helyett esetleg vért fej.

Ez a sikertelenség számomra a sokszor tapasztalt „meghalásnak” talán legkínosabb fajtája. De a kereszténységet hívó ember ezt nem tekintheti tragédiának. Igyekszem lelkileg megemészteni a nagyon nehéz ételt.

Műved újabb kiadásának Veled együtt örülök. De az említett magyar könyvet nem kaptam meg idáig.

Hazai szándékom, Sándorom, számomra sorsdöntő lehet.

Szívből ölel: J.

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Pannonhalma, 1967. 08. 15.

Pannonhalma, 1967. aug. 15.

Kedves Sándorom! Lelkem fele!

Utolsó leveledben meglepett egyik Buenos Aires-i rendtársunk megjegyzése Rólad: Úgy nézünk Önre, Töhötöm, mint a jezsuita rendhez való hűség „megszállottjára”. Pedig emberi látszat szerint mennyire távol volt csónakod a tengerparttól!

Többször is beszámoltam Neked, hogy a 22 kötetes Pastor-féle *Pápák története*⁵⁹⁰ vége felé tartok. Megöszült fejjel, megrakodva évtizedek küzdelmes megtapasztalásaival, tanulmányaival, elmélkedéseivel és szenvedéseivel, más szemüvegen és mélyebben tekint az ember a történelmi tényekre!⁵⁹¹

Ma teljesen megértem, hogy a mi szellemi-lelki alkatunk szerint való egyéniség következetesen válik a jezsuita Rendhez való hűség szinte érthetetlen jelképévé.

Valóságos újdonságként olvastam azokat az ezer oldalakat, amelyek a Társaság 18. század végi krimi-érdekességű feloszlátását tárgyalják.

Világosan látom, hogy a XIV. Kelemen pápa által kimondott halálos ítéletet három irányból készítették elő, és kényszerítették ki sötét szellemű-lelkű brigantik, gengszterek. Az elsők a francia, spanyol és portugál koronás fejek, kegyeskedő főzsarnokok. Nemzedékek óta megélték, hogy a jezsuita Suárez nyomán a Rend természetjogi és főként nemzetközi jogszemlélete elvezet a demokrácia hatalmi alaptanításához: a népfőlség tételéhez.

De mi lesz akkor az Isten nevével dobálózó büszke, kegyes zsarnokokkal? – Inkább vesszenek a jezsuiták!

A másik sötét együttesként a rabszolgavadászok hálózatát ismerjük föl. Pombál⁵⁹² és testvére, a legvilágosabb törű portugál brigantik, hercegi címek, végeláthatatlan dél-amerikai földbirtokok gögös tulajdonosai gyorsan fölismerték a jezsuiták veszélyes alapításait: a kollektív mezőgazdasági és ipari indian-redukciókat. Már 200 000 felé haladt a tagok száma; ipariskolákban nevelődtek; tanultak képzőművészetet, zenét, emeletes házakat építettek az őserdők kellős közepén, s vonzódtak hozzájuk a dzsungelek vademberei.

Mi lesz így az ingyen munkaerővel a kapitalista nagybirtokon? A rézbőrűek után a deportált feketék is kicsúsznak a rabszolgavadászok karmai közül! – Inkább kenjük be a rágalmak piszkával a jezsuitákat, és utána döfjük le őket!

590 Pastor, Ludwig von: *Geschichte der Päpste*. Freiburg im Breisgau: Herder Verlag (1925/26) 22 kötet.

591 A fenti két bekezdésből kiviláglik, hogy Nagy Töhötöm és P. Kerkai egymáshoz írt levelei közül, sajnos, több nem maradt fenn a hagyatékban.

592 Helyesen: *Sebastião José de Carvalho e Mello* (1699–1782): Pombal márkija (örgrófja), portugál miniszter, a felvilágosult abszolutizmus híve. Az ő nevéhez fűződik a jezsuita rend feloszlátása 1759-ben Portugáliában és Braziliában.

(A Rendnek ezt a tragikus őserdei „hőskölteményét” magasztos fejezetekben emlegeti a *Világtörténelmében* olyan márkás író, mint H. G. Wells!)

De a Rend legmegátalkodottabb ellenségeit a harmadik „galeri” szolgáltatta. Látszatra mélyen vallásos emberek, szigorú erkölcsbírák: a janzenisták⁵⁹³ Európa-szerte. Nem fért a fejükbe és a szívükbe a „benignitas et humanitas Salvatoris nostri”⁵⁹⁴ – ahogyan Szent Pál jellemzi Jézus Krisztust.

A jezsuiták pedig ezzel a janzenista alapállással szemben bölcelet téren kidolgozták az emberi személyes szabadakarat döntő jelentőségét. S az emberre nem akartak több erkölcsi terhet helyezni, mint amennyi a probabilizmus⁵⁹⁵ alapján okvetlenül szükséges.

Százezer és millió pamfletben kikiáltották erre őket a világ janzenistái a laza erkölcsök szétárasztóinak, az emberi személyes szabadság hangsúlyozása miatt a király és főpapi tekintély nemcsak szellemi, hanem fizikai gyilkosainak. – Pusztuljanak tehát, kiáltozták karban és készítették [elő?] titkon.

Ricci,⁵⁹⁶ a Társaság kivégzése előtti utolsó rendi Generális, ezt a meggyőződést vallotta:

Lehet és van is sokféle emberi gyarlóság életünkben, de amiért halálos ítéletet érdemelnénk, semmi nem terheli lelkiismeretünket. Várom a hivatalos kihallgatást, s azon a védekezést előadom.

Elhelyett a hírvívő átnyújtotta a Pápa föloszlató bullájának szövegét.

– Krisztus földi helytartója döntött, a Rend némán fejet hajt – így hangzott Ricci generális válasza.

S megláncolva az Angyalvárba vitték. Hosszú keresztút végén ott halt meg emberi gyalázatban. De hozzáhasonult Jézus halálához az egész Renddel együtt. S ez lett a húsvéti föltámadás záloga! – Nem váratott magára sokáig ez a győzelem: a Napóleon fogságából szabaduló VII. Piusz pápa első nagy tette volt a Jézus Társaság visszaállítása.

Ilyen Édesanyát, persze, Sándorom, a végletekig szereti a valódi gyermeke!

Igazat kell adnom Illyés Gyulának, amikor Bartók Bélával kapcsolatban írja: „Jó mű kitelhet rossz jellemről, de nagy alkotó csak nagy lélek lehet.”⁵⁹⁷ Ez öröké igaz marad egyénről és közösségről egyaránt.

A Nagyboldogasszony ünnepén kétszeresen ölel:

K. Jenő

593 A *janzenizmus* Cornelius Jansen (1585–1638) németalföldi teológusról elnevezett 17. századi, főként Franciaországban elterjedt katolikus teológiai mozgalom. Élesen szemben állt a jezsuita Luis de Molina nézeteivel. A janzenisták egyes tanait több pápa is eretneknek nyilvánította.

594 [... megjelent] Üdvöztőnk jósága és emberszeretete [megmentett minket...], Tit 3,4–5

595 *Probabilizmus*: erkölcsi elv, miszerint, ha kétséges, mi lenne a helyes cselekedet egy adott helyzetben, dönthetek azon cselekvés mellett, amely mellett – legjobb tudásom szerint – erősebb érv szól.

596 *Lorenzo Ricci* (1703–1775).

597 Illyés Gyula: *Bartók és a költők*. Megjelent Illyés *Iránytűvel* című tanulmánykötetében.

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Pannonhalma, 1968. 10. 08.

Pannonhalma, 1968. okt. 8.

Kedves Töhi Atyám!

Ez az első levelem a pannonhalmi „aranykalitkából” a Buenos Aires utáni itthoni új címedre. Szinte alig hihető valóság, hogy sorsunk 11 ezer km-es átmérőjű köre ismét összetalálkozik. Realista regénybe se való „véletlen” ez!

Miért választottam első hírnöknek pont ezt a napot? 1945. október 8-án 1500 mozgalmi falu KALOT-ifjúságát szólították a falusi harangok. Ledobták a mezőn a munkaszerszámokat, leálltak a ló híján ember húzta ekék, s parasztsztrájk kezdődött talán? Dehogy! A KALÁSZ-lányokkal együtt a templomokban megfogadták a legények: az új idők üzenetét figyelik és követik.

Mi meg néhányan, központiak, megrendülten emlékeztünk a szerencsés órára, amelyben elhatároztuk: nem Nyugatra menekülünk, hanem eléje megyünk a Kelet hozta sorsnak! Halálos parulák,⁵⁹⁸ börtönrácsok ellenére is boldog emlékezés!

A 11 ezer km is semmiség, Töhi Atyám, a te „úrutazásodhoz” képest! 1948-ban, már húsz éve annak, úgy éltem meg, hogy belső egyéni világod hajótörést szenvedett. S nem mertem elég hatalmasnak tekinteni a Gondviselést, hogy a hajóroncsokon is eljuthat valaki az „Ígéret Szigeté”-re!

Nagy összeroppanásnak számított, amikor a szociális kiskorúság egyházi és világi értelmetlen vihara derékba tört, de maradék erőd a szabadkőművesség tengerére vitt; s már látszanak onnét a révbejutás biztató fényei!

Dél-Amerika volt tragikusnak látszó összecsuklásod színtere. És most ugyanazon a kontinensen szemlélhetjük vért verítékező küzdelmeid, értékes könyveid, tanítványaid nyomán tíz dél-amerikai ország prérimezőiben miként folytatódnak a tenyérnyi Magyarország fűszálai! Ültetésében, öntözésében velünk együtt mennyit fáradoztál!

Egyik svájci, nagy tekintélyű folyóiratból erőid bátorítására lefordítottam azt a világjelentőségű cikket,⁵⁹⁹ amelyről egyik olvasója így nyilatkozott: Tiszta KALOT-program! Forradalmi töltésű egyéniséged minden bekezdéséből sugárzik, főként abból a merész és okos eligazításból: „Az erőszakot alkalmazó magatartás (*revolution*) akkor helytelen, ha a csalódottság és a gyűlölet, nem pedig a lelkiismereti meggyőződés és a keresztény szeretet érzéséből táplálkozik.”

Ami nálunk eltűnt a színről, az a tengeren túl százszoros mértékben megjelenik!

598 Parula: kézfogással, kézbe csapással megerősített ígéret; parola.

599 Valószínűleg erről az írásról van szó: *Friede durch Revolution*, in: Concilium 4 (1968) pp. 388–401. Dokumentation Concilium unter der Verantwortung des Generalsekretariats, Heft 5.

Befejezésül még egy titkos-alap rejtélyét el akarom árulni Töhi Atyámnak. Azért is ünnep számomra az október 8-a, mert 1949. október 8-án a Gyűjtőfogház egyik cellájában egy-egy könnycseppnyi borral bemutattam az első „katakombai” szentmiseáldozatot „megszakadt lelkedért” és jövő életedért. Ez hatvan napon át ismétlődött december 8-án estig. Egy székely hadbírószázados élő hit-tel ministrált. Hát ez a mi titkos alapítványunk, s mérhetetlen kamatai!

Világosan tudtadra akartam ezt adni most, amikor vállalkoztál, hogy hazánk földjébe helyezed maradék alkotó erőid magját!

Ölel: K. Jenő

**Kerkai Jenő levelezőlapja Nagy Töhötömnek. Pannonhalma,
1968. 12. 09.**

+! Pannonhalma, 1968. XII. 9.

Drága Barátom!

Távirati rövidséggel jelzem: december 19-én csütörtök de. az SZTK szemé-
szeti osztályán meg kell vizsgáltatnom maradék, gyöngülő szememet.

A pannonhalmi könyvtárban található, meglepően nagyszámú adatról, készü-
lő művedhez, beszámolhatnék ez alkalommal, ha Neked megfelel.

A „trojkára”⁶⁰⁰ való emlékezés adventi alaphangulatot ébreszt fokozódó derűs
elánnal!

1-2 soros mielőbbi választ vár

ölelő szeretettel: J.

600 *Trojka* (itt): Nagy Töhötöm, a felesége és leánya.

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Győr, 1968. 12. 18.

Pax! Győr, 1968. XII. 18.

Kedves Töhi!

Tegnap megkaptam leveledet a tárgyalások bizonytalan határáról. Szomorúság futott át rajtam az első pillanatban, de eszembe jutott Kovrig Béla⁶⁰¹ barátunk életrajza: ami nagyon leverő tény, sokszor az szolgál leginkább előnyünkre...

A mai szemvizsgálat eredményét egyedül dolgozhattam föl; a te baráti szíved gondját nem kellett terhelni vele. Ugyanis megállapították, hogy hamarosan pesti szemklinikai fölülvizsgálaton kell jelentkezni, mert a régi rossz szem megtámadhatja a maradék jót is. Biztonság kedvéért a Karmelitáknál⁶⁰² Marton Marcell⁶⁰³ és Apor Vilmos⁶⁰⁴ közelében elmondtam szívből a *Suspice*⁶⁰⁵-t.

Mindez életföladat-közösségben történik „szabadon elővezetve” – Veled, Töhim!

A kényszerű pesti találkozás reményében köszönti a „trojkát”: Jenő.

Ui.: 1) Úgy sejtem, hogy jól végeztél a tárgyalásaidnál; láthatatlanul Veled töltöttem az időt.

2) Gyurkánk⁶⁰⁶ a három füzetet átadta már?

601 *Kovrig Béla* (Budapest, 1900 – Milwaukee, 1962): szociológus, politikus, egyetemi tanár; több keresztényszociális mozgalom és szervezet támogatója és szakértője.

602 A győri karmelita templomban.

603 *Marton Boldizsár P. Marcell* (1887–1966): karmelita szerzetespap, tanár, író és hitszónok

604 *Báró Apor Vilmos* (1892–1945): boldoggá avatott győri püspök, vértanú. Orosz katonák golyóitól halt meg a püspöki palotába menekült nők védelmében. 1986-ig győri karmelita templom kriptájában volt eltemetve.

605 *A Suscipe* Loyolai Szent Ignác imája.

606 Gyurkánk: P. Kerkai Jenő öccse, a szintén jezsuita *P. Kerkai (Czinder) György* (1906–1985).

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Pannonhalma, 1969. 01. 05.

Px! Pannonhalma, 1969. I. 5.

Kedves Atyám!

Ma van a Titulus Principalis S.J. ünnepe⁶⁰⁷; különös örömmel írok Neked, a Társaságban kapott egyetlen benső jóbarátnak: *dimidiae parti animae meae*.⁶⁰⁸

Mélységesen megrendített utolsó hármass beszélgetésünknek az a része, amely alaphangulatod erősödő jellegét vázolta föl. Tehát nemcsak nekem kellett életem folyamán már többször meghalnom? De ezek a torkot fojtogató élmények valószínűleg számunkra létünk legtitokzatosabb tényét: *assimilationem Christo patienti et morienti*.⁶⁰⁹ S ha mégis élünk, sőt alkotunk a magunk vonalán, ez már revelálja a *Christus resurgens*-⁶¹⁰ vonalát.

Itthoni négy beszélgetésünk óta úgy tapasztalom, hogy bennem is föl-fölragyog a szellemileg megfiatalodott ember belső föltámadása. Hálas köszönet Neked is érte! És erősödik Feléd az az alapirány, hogy „enyém legyen fájdalmaid fele, és tiéd legyen minden örömöm!” (Így olvastam ezt 1925 körül Petőfi *Apostolában*, egyik villanapon!)

A napi szentmise utáni hálaadás pillanataiban indulnak a mi „hullámhosszaink” főként személyedért, de utána a „Somogyi tervért”⁶¹¹ (amelyet mint dokumentumot átadtam, reménykedve, hogy Nálad nemcsak megmarad, hanem ki is bimbózik...!)

A kozmikus, planetáris és szolidáris erővonalak alakulásai igazolják megsejtett küldetésünket.

De ha Loyolai Szent Ignácot még az is érdekelte, hogy társait hány bolha csípi meg az ázsiai missziókban, szabad megkérdezni Téged: használt-e a Tardyl; mekkora szikrákat vet rajtad a nejloning esténként. Mi jó darabig nem találkozunk, de Meggyesi Sándor közölheti velem ezeket?!

A még hiányzó pár írást hozom s küldöm M. Sándor útján; bárcsak elősegítenék erőfeszítéseidet! Személyi kíváncsi: nulla, a cél szolgálata: minden!

Együttérző bizalommal ölel harminc évnél régebbi bajtársad: K. Jenő

607 *Titulus Principalis S.J. ünnepe: Jézus szent nevének ünnepe*, ún. „mozgó ünnep”. 1969-ig ennek napja a január 1. és 5. közé eső vasárnap volt. (1969-ben: január 5.) Ez a nap valamennyi Jézus nevének szentelt templom, így a római jezsuita II Gesú-templomnak is patrocíniumi ünnepnapja. Ugyanakkor a jezsuita rend is „Jézus Társasága”.

608 *Dimidiae parti animae meae*: lelkem felének.

609 *Assimilatio Christo patienti et morienti*: Krisztushoz való hasonulás szenvedésében és halálában.

610 *Christus resurgens*: a feltámadó Krisztus.

611 *Somogyi terv*: a P. Kerkai által 1964 tavaszán készített elaborátum Kádár János MSZMP első titkárának címezve, amelyben arról írt, hogy az állam és az egyház együttélésének egy újszerű modelljét kellene kidolgozni és próbának alávetni az ország egy kisebb területén, Somogy megyében. Szövegét lásd a Függelékben.

Ui.:

1. Mi van a bécsi J-k és SzK⁶¹²-kel; mi van az V. ülősszak chilei⁶¹³ kiadásával? Úgy várom, mint a sportdrukkerek a Fradi-serlegmérkőzést!
2. Ezennel küldöm a letétbe és esetleg jó felhasználásra való utolsó anyagokat. Ezzel a régi tartalék kimerült.
3. Igen nagy öröm volna, ha Meggyesi útján értesítenél külső-belső helyzedről!
4. Lásd melléklet

612 *J-k és SzK*: Nagy T. *Jezsuiták és szabadkőművesek* című könyve (német nyelvű kiadásáról van itt szó).

613 *V. ülősszak (5. ülősszak)*: Nagy. T. *Egyház és kommunizmus* (spanyolul: *Iglesia y comunismo*) című könyve. A magyar nyelvű változat elérhető a Magyar Elektronikus Könyvtár (mek.oszk.hu) állományából.

Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek. Pannonhalma, 1969. 03. 04.

Phalma, 1969. III. 4.

Kedves Töhi!

Óhajodra örömet kezdtem hozzá a Mons Sacer⁶¹⁴ Főkönyvtárában a szükséges adatok⁶¹⁵ összegereblyezéséhez – azonnal félretéve az egyéb teendőket.

A jövő hét közepére (III. 12.) együtt a kívánt anyag; ettől kezdve bármelyik napon átvehető Phalmán. De időnyerésed céljából szívesen beviszem Győrbe számodra. Én sem veszítek ezzel időt, mert aznap megyek majd az SZTK⁶¹⁶ szemészeti osztályra. Szombat is (III. 15.) is megfelel. Így mindketten nyernénk, együtt örvendezve a magyar szabadságnak.

Mielőbbi értesítéset várom, megfelel-e számodra ez a megoldás!?

A Trojkát ezen a hullámhosszon is szeretettel üdvözli:

J.

614 *Mons Sacer*: szó szerint „Szent Hegy”, itt: Pannonhalmi Bencés Főapátság.

615 Amint Nagy T. 1969. márc. 3-án kelt leveléből (lásd lentebb) kiderül, Nagy arra kérte P. Kerkait, hogy szerezzen adatokat P. Csávossynak a *Magyar Kultúra* 1931. évi évfolyamában megjelent írásaiból. Ezt meg is tette P. Kerkai: egy (talán részben fiktív) interjú formájában vett át idézeteket P. Csávossy írásaiból. Szövegét lásd a Függelékben.

616 *SZTK*: Szakszervezetek Társadalombiztosítási Központja. (1950–1989 között működő egészségbiztosítási szervezet.)

Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőnek. Budapest, 1969. 03. 03.

Budapest, 1969. március 3.

Kedves Jenőm!

A napokban küldtem Neked egy levelet, amelyben kértelek, hogy P. Csávossytól⁶¹⁷ szerezd meg az adatokat az ő egykori cikksorozataról, még kb. 1931-ből, amelyben erősen kiállt a munkások mellett. Feladtam a levelet, s a postáról bementem a szerkesztőségbe, ahol nyolcan vagyunk együtt, mindegyikünk egy-egy szektor szerkesztésével megbízva, amint azt már neked megírtam. Nos, pontosan a levél feladása napján mi történt?

Tudni kell bevezetőként, hogy én úgy mentem be a szerkesztőségbe ezelőtt két hónappal, hogy a munkatársak semmit sem tudtak rólam, csak annyit, hogy jezsuita vagyok, és sok évekig külföldön éltem. Minden szívességükön felül éreztem valami nagyon halvány – utólag tudtam meg – jól leplezett ellenszenvet. Érthető. Viszont nagy dicséretükre legyen mondván, hogy ezt egyáltalán nem mutatták ki. Lassan kitudódott, hogy írtam egy könyvet. Hát mi a témája? Az is kitudódott. Akkor jött a nyúzásom, hogy adjam kölcsön a könyvet. Hoztam egy példányt, és kezdték sorban olvasni. Az első azzal hozta vissza, hogy nem tudta letenni, egyvégtiben olvasta végig. Most, hogy bementem a Neked írt levél feladása után, az egyik szerkesztő, Haraszi Sándor,⁶¹⁸ odajött hozzám, s azt mondta, hogy szeretne velem külön beszélni. Épp befejezte a könyvemet. Láttam előző nap, hogy egész nap ezt olvasta, mondhatni, fel sem állt mellőle. Nálam 10-12 évvel idősebb, harcos kommunista, párttag időtlen idők óta, számtalan börtön jó ismerőse, csendőrpofonok letéteményese. Exponált újságíró volt már az 1930-as években.

617 Csávossy Elemér Béla (1883–1972): jezsuita tanár, író, tartományfőnök. A *Magyar Kultúra* 1931. ápr. 5-i és máj. 5-i számában hosszan és keményen bírálta a magyar társadalomban tapasztalható szociális bűnöket, az Evangélium tanítása alapján éles szavakkal ítélte el a szegényeket megnyomorító kizsákmányolást. – P. Kerkai úgy teljesítette Nagy kérését, hogy egy (talán részben fiktív) interjúba illesztett be idézeteket P. Csávossy két írásából. Ezt Nagy Töhötöm – P. Kerkai engedélyével – fel is használta a *Korfordulón* címmel írt, kéziratban maradt könyvében. OSZK Kézirattár f. 216/185, 33-42. oldalak. A Kerkai-féle (fiktív?) interjú szövegét lásd a Függelékben.

618 Haraszi Sándor (1897–1982): kommunista újságíró, politikus. A Tanácsköztársaság alatt a Vörös Hadseregben harcolt. 1919-ben a szocialista párt tagja lett. Később újságíróskodott Bécsben, Magyarországon, Szerbiában és Romániában. Mozgalmi tevékenységéért többször szenvedett börtönbüntetést. 1945 és 1948 között a *Szabadság* című napilap szerkesztője, ezután a kommunista párt Agitációs és Propaganda Osztályának helyettes vezetője volt. 1949-től az Athenaeum Könyvkiadó igazgatója lett. 1950. november 28-án letartóztatták és koholt vádak alapján halálra ítélték, ezt utóbb életfogytiglani börtönbüntetésre változtatták. 1954-ben rehabilitálták, és a *Béke és Szabadság* hetilap főszerkesztője lett. 1955 októberében többedmagával tiltakozott a kulturális élet korlátozása ellen, ennek következtében kizárták a pártból. 1956 júliusában visszavették a pártba. 1956. október 31-étől a *Népszabadságnak* lett a főszerkesztője. 1956. november 4-én Nagy Imre csoportjával a jugoszláv követségre menekült, majd Snagovba (Románia) internálták. 1958. augusztus 19-én hatévi börtönre ítélték. 1960-ban amnesztiát kapott. Ezután 1980-ig az Akadémiai Kiadónál dolgozott. Az 1981-ben alapított *Beszélő* egyik szerkesztője volt.

Most kimentünk a folyosóra, s azzal kezdte, hogy csak most látja, hogy én egy igaz ember vagyok, és ő egy csirkefogó volt, hogy engem előítélettel fogadott, amikor megjelentem a szerkesztőségben. Sőt ő egy hülye állat volt (sic!), amikor 1931-ben éles cikkekben támadta meg P. Csávossy jezsuita atyát szociális cikkei miatt, és kigúnyolta őt, hogy az egyház már kiszaglászta, hogy hova kell állnia és hol kell magának helyet biztosítania, ha fenn akar maradni az eljövendő századokban is. Ő csak most látja, hogy mi igaz emberek voltunk, és őszinte jó szándék vezetett bennünket, de tőlünk több nem telhetett ki akkor. És most utólag rettentően bántja, hogy olyan bekötött szemű volt, és nem fedezte fel bennünk a fegyvertársat. Mennyire másként alakult volna minden, de minden, ha ő akkor hisz a mi őszinteségünkben, és mi is hiszünk abban, amit ő akkor képviselt, azt ti. hogy ez az egész feudál[is] világ mindenestül elsüllyedőben van, és már nem menthető meg!! Mi már akkor fegyvertársak voltunk. Mikor mondtam neki, hogy épp most írtam egy levelet ama bizonyos cikkek ügyében, és P. Csávossy még él Pannonhalmán, arra kért, hogy továbbítsam legszívélyesebb üdvözlését és bocsánat[kérését], hogy akkor nem hitt az őszinteségében. Most látja, hogy tévedett.

Mondd, Jenőm, ne jöjjön könny az ember szemébe??! Hát továbbítottam Sándor bácsi (csak így szólítjuk valamennyien, mert a legidősebb szerkesztő) üzenetét P. Csávossynak és egyben Neked is. Ezeken a munkatársakon mértem fel, hogy a könyvnek valóságos elsöprő ereje van. Tréfásan mondták, hogy csak érkezzünk az N betűhöz, majd meglátom, hogy milyen cikket fognak írni rólam.

Szeretettel üdvözöllek egy új és szebb világ építése közben

Töhi

FÜGGELÉK

(P. Kerkai Jenő írásaiból)

P. Kerkai töredékes naplóbejegyzései 1966-ból.....	299
A Somogyi terv	307
P. Kerkai rendelkezése a Nagy Töhötömnek átadott írásaival kapcsolatban	310
Kerkai Jenő: Interjú a 86 éves P. Csávossyval	313

P. Kerkai töredékes naplóbejegyzései 1966-ból⁶¹⁹

Mikor P. Nagy 1965-ös levele alapján fölcillant a remény, hogy újból együtt küzdhetünk, ilyenforma naplófőljegyzéseket kezdtem. Nem volt elég idegerőm folytatni, s nemsokára jött a „siralomházi élmény”.

Napló 1966. január-tól

A technikai kultúra területén senki sem tagadja a fejlődéselvet. De 1965 óta csak a vakok nem látják a gyors fejlődő változást a szellemiek, lelkiek világában is!

Mit szóljunk a II. Vatikáni Zsinat lelki teljesítményéhez? S a két nagy zsinati pápa történelemalakító szerepéhez a béke érdekében? Az atomkorszak tényeivel szabad és kell összemérni ezeket a jelenségeket!

*

1965 legvégén különös levél érkezett Buenos Airesből mozgalmi küzdelmem legbensőbb, régi, hű munkatársától, Nagy Töhötömtől. Látogatói meghívás. Ezek a sorok az „Ígélet Korszakának” szólítását hozták számomra.

De mit tehet a katona parancsnoka nélkül? Az isteni Gondviselés sokszor közvetlenül is érintkezik a szerzetes-személlyel, de soha sem lehet igazi kibontakozás függetlenül az előljárótól.

Január 3-án elindultam Budapestre, rendi fő előljáromhoz, P. Kollár Ferenchez. – Másfél évvel ezelőtt a pannonhalmi bencés monasztérium Szociális Otthonába internált az államhatalom. Miért tették, nem közölték velem. 1959 végén letöltve közel 10 évi börtönbüntetésem, hajógyári segédmunkásként dolgoztam 2 ½ éven át; aztán kertészeti munkás lettem a Baranya megyei Zengő-hegy tövéen. Ebből a völgyből parancsoltak a bencés Szenthegyre.

Az elutazáshoz persze írásbeli engedélykérés szükséges a Szociális Otthon világi vezetőjétől. A hatóságok pontosan akarják tudni: hová és kihez megy valaki.

Egyetlen fölösleges szót nem ejtettem a szokásos üdvözlöten kívül P. Provinciálisunknál.

– Nyilatkozzék meg a sorsot irányító isteni Akarat az előljáron keresztül – gondoltam magamban.

Egyszerűen letettem asztalára a többoldalas meghívólevelet. Kb. 10 percen át alaposan, nyugodtan tanulmányozta. Ezalatt csendesen imádkoztam.

– Nem látok komoly lehetőséget arra, hogy kérése sikerrel jár – így kezdte P. Kollár –, de hozzájárulok kezdeményezéséhez. Bízom Nagy Töhötöm ügyében. A Láthatatlan Kéz görbe vonalakkal is tud egyenest írni.

619 Lelőhely: OSZK Kézirattár, 216/498. Az aláhúzással történt szöveghelyek P. Kerkaitól származnak.

– Bárcsak azt hallhattam volna Ft. Atyától – szóltam megköszönve a döntést –, ami egyetlen betűvel is kifejezhető: Ez az: „I!” (’Menj!’) nagy bátorítás és erősség forrása lett volna számomra.

– Most többre nem látok indokot – felelte előljárom. – S kérem Atyát, helyezze az ügyet Isten Szívébe!

Az én szívem közepébe találtak az utolsó szavak. Határtalan bizalomra van szükség. Racionalista magatartásra hajló természetem ritkán él vele. Ettől kezdve oszlop lesz egy új boltozathoz.

*

Január 4-én korán reggel testvéröcsém⁶²⁰ szobájában mondtam a szentmisét az üldözött papoknak szóló pápai engedély alapján. Öcsém ügyvédi pályáról lett rendtársam is. 1956-ban rabtárs is Vácott. Együtt törtünk ki a váci fegyházból a felejtethetetlen 56-os események egyik napján, s együtt bujdosunk a következő éjszakán a szentendrei Duna-parton. Krisztus-király vasárnapjának hajnalán egy kidőlt fatörzsön koncelebrálva⁶²¹ mutattuk be a legszentebb Áldozatot. A csillagok ragyogása jelentette hozzá a gyertyafényt. Ezen a 4-i reggelen újból koncelebráltunk. Háziasszonyunk, a 80 éves özvegy Mária néni képviselte a mély hitű, meghatott hívőt.

Ekkor indult el életem lényeges szerepű eseménye.

Halálos betegséggel a győri kórházba szállították a pannonthalmi Szoc. Otthon betegosztályáról a parkinsonos remegésű Efrém⁶²² dominikánus atyát. Estére, átutazva Győrött, utoljára részesíteni szerettem volna Őt az Égi Kenyérben. Ezért a szentmise végeztével áldoztató pikszisbe helyeztem egy konszekrált kisostyát, s a szívem fölötti kabátzsebbe tettem. Így indult el, ezen a napon, egy olyan eseménysorozat, amelyről azt kellett vallanom, hogy életem eddigi összes természetfeletti ajándékát fölülmúlja.

A Kelenföldi pályaudvaron kezdődött. Eltöltötte lelkemet az élénk tudat:

– Most Jézussal utazol! Figyelj!

A befutó hosszú szerelvénynél eszembe jutott: – Szállj az utolsó kocsiba, attól idegenkednek az emberek: hintázzik, mint egy farok! A kocsi legelső és legvégső része közös üléses, közepén kb. öt kis fülke.

– Nem válogatsz – szóltam magamhoz –, az első kisfülkében leülsz, és megkezdted a papi szolozsmát; Jézus társaságában utazol.

Az ablaktól távoli belső helyen ült egy középkorú férfi. A vele szembeni helyet foglaltam el. Közben 2-2 üres hely, s az ablaknál egyik oldalon egy 30 év

620 Kerkai György (1906–1985): jezsuita szerzetespap.

621 Koncelebrálva: együtt misézve.

622 Szalai Emil Efrém (1889–1966): Domonkos-rendi pap, 1951-től élt a pannonthalmi szociális otthonban.

körüli férfi s vele szemben fiatal nő. Vége felé jártam a breviárium végzésében, mikor az ablaknál ülő férfi leszállás előtt nagyon finoman így szólt hozzám:

– Tessék, kérem, elfoglalni a világosabb helyet!

Ez az ember oly finoman szólt, mintha csak a velem levő Jézust akarta volna megtisztelni, ötlött föl bennem. Talán bizony a „szamáriai utasnak” közölnivalója volna a vizet kereső asszonnyal⁶²³...

Még kb. 10 percig tartott a zsoltosma. Akkor a fejem feletti polcon fekvő aktatáskába tettem a könyvet.

– Györbe tetszik utazni? – kérdezte igen szerényen és finoman a szemben ülő [fiatal nő].

– Igen. Szintén? – kérdeztem viszont.

– Igen, Györbe – felelte aggódó arckifejezéssel. – Szüleimhez. Pár héttel ezelőtt hozzáéröltettek egy budapesti elegáns szakmunkáshoz. És rá kellett jönnöm máris: nem tudtam, hogy ilyen szörnyeteget is hordoz a föld. Nem bírom tovább vele. Azt is megígérte, hogy megöl. De mit szólnak majd a szüleim a váláshoz? Kiderült, hogy az első feleségétől is elvált.

– Egy dolog máris világos – szoltam közbe –, hogy önnek, asszonyom, szakítania kell ezzel a férfivel.

– Én nem is akarok tudni róla, sőt még arról sem, akit a szívem alatt hordozok – folytatta felindultan.

– Asszonyom! Itt azonban megálljt parancsol Az, akit beteg barátomhoz viszek halálos ágyához. Elmegyek néhány percre, addig tessék a sötét szándékot fől számolni magában.

Megrendülten vette tudomásul Jézus jelenlétét. Ekkor a fülkében láthatólag már csak ketten maradtunk. Magára hagytam, amíg a kocsi legvégső peronján imádkoztam érte.

Megígérte, hogy a gyilkosság bűnéről lemond. Könnyei végigperegtek az arcán.

– Olyan ez, mint egy csoda – jegyezte meg.

– Ennek a csodának az emlékére – folytattam – fogadja el, kérem, egyik legkedvesebb Madonna-képemet!

– Viszont akkor én is – válaszolta – hadd ajánljam föl féltve őrzött szentképemet!

Odanyújtja retiküljéből a Szirakuzai Madonna képét és a rajta lévő imát. Nem akartam megfosztani őt szentképétől. Megkértem, diktálja le a szöveget:

Szirakuzai Madonna, Istennek Szent Anyja Irgalmas szemekkel tekints le ránk, magyarokra!

623 Jézus és a *szamáriai asszony* története: Jn 4,1-42.

Mindnyájan bűnösök vagyunk, sokszor megbántottunk, Kérjed a Te szent Fiadat, könyörüljön rajtunk!

Óh, takard be palástoddal sok-sok bűnünk, vétünk, Szirakuzai Madonna, könyörülj értünk!

Amíg Jézust elvittem beteg barátom kórházi ágához, a szamáriai magyar asszony elment szüleihez, s megbeszélésünk szerint 3 óra múltán édesanyjával együtt eljött az állomás kultúrtermébe. Én pedig odaérkeztem Győr-város legjobb ügyvédjével.

Percek múlva elindult a bonyolult ügy a megoldás felé; mindenki Jézusnak tetsző elhatározással búcsúzott.

Az én racionalista hajlamom számára soknak tűnt ez a sorozatos „véletlen”. Megfogalmazódott ezentúli életem új jelszava: „Anyánk kezéből Isten szívébe” – minden kezdeményezést – Pannonhalmától kezdve az Atlanti Óceánig...

*

Ez a január 4. legyőzött: Jézus élményszerűen lépett az életembe, mint az események irányító Központja – együtt a történelmi Partnerrel, Édesanyjával.

*

Az útlevélkérelmet a megyei rendőrhatóságnál, Győrött kell elindítani. Ön-életrajz is mellékelendő hozzá.

Csordultig tele a lelkem természetfölötti élményekkel, s az induló események várakozásával. Ilyenforma lehet a próféta hangulat, amelyben az idő és tér távlatai összefonódnak, mint egymás mögötti hegyláncok szemlélete.

Elvonultam egy igen csendes bencés-kolostori vendégszoba magányába. 6-8 óra hosszat írtam napokon át. Életem patakja hallhatóan csobogott, néha mint a vízesés, a mélybe hullt. 104 oldal lett. Omlottak a sorok a golyóstoll belsejéből. Néha a megrendültség érzése öntötte el a lelkemet. Az írás befejezésekor a második elolvasásnál nem elégedetlen unalmat ébresztett, hanem mintha szívbe markoló idegen szöveg lett volna.⁶²⁴

Három tekintélyes, idős rendtársamnak mutattam meg.

– Olyan, mint egy dráma – mondták. – Realizmusa, őszintesége megrázó. Ha ellenséges érzéssel olvassa majd valaki, a becsület utolsó pislákoló szikrája is föllobban benne.

– Ha önnek megadják az útlevelet, én ezt valóságos csodaszerű eseménynek tartanám – így szólt a pannonthalmi jezsuita közösség előljárója, P. Tüll Alajos.⁶²⁵

624 A szöveg gondozója (K. A.) nem tud arról, hogy ez a hosszú önéletrajz fennmaradt volna valahol.

625 Tüll Alajos (1894–1987): jezsuita szerzetespap, angol–magyar szakos tanár, gimnázium-igazgató. 1949-ben rövid ideig tartományfőnök, majd 1956-ig börtönben. Súlyos betegen szabadul. 1957-től Pannonhalmán élt, a szociális otthonban a jezsuita szerzetesek előljárója, 1961-től az otthon egyházi vezetője.

– Én pedig abban bízom igen erősen – folytattam –, hogy egy-két hét múltán kezembem lesz az útlevelem!

*

Január 13-án elindítottam az útlevelekérelmet Győrött. Pannonhalmán pedig megkezdtem a természetes gyógykúrát, hogy ne csak a szellemi energiák feszítsék a vitorlákat új jövő felé, hanem testi erő is társuljon hozzájuk. Az „angina pectoris”, „infarctus cordis” két év előtti „vendégsége” erős álmatlansággal járt együtt. A három év óta használt erős nyugtatószerek tompító hatása gyakran leverő fokban mutatkozott.

Ekkor elhatároztam, hogy P. Bátay Gyula,⁶²⁶ az Otthon kertészetében dolgozó rendtársam irányítása alatt katonás fegyelemmel alávetem magam az étrendi és gyógyteakúrának. P. Bátayról többször is mondta a magyar bencés rend neves gazdája: Ez az ember valóságos gyógyító-zseni.

Valóban, egész Erdély területén, 15-20 társa élén, 1945–55 között zseniálisan működött a természetes gyógymódok magyar módszerű alkalmazásával. Orvoscsaládok, karhatalmi személyek nagy számban szerepeltek gyógykezelteik között. 1955-ben már tízezer személy részesült természetes gyógymódjaiban. – Egyetlen év alatt! – Évek óta kertészeti és napszámos munka a sorsa; valódi falansztersors...

*

Kétheti kúra után máris mutatkoznak az első biztató jelek.

Az étrendkúra kikapcsolta a károsan ható anyagokat; a gyógyteakúra fölfrísítette az idegrendszert és az érhalózatot; az alvást fokozta a nyak főütőereire és a nyúltagytágra kötött hideg vizes borogatás. Ehhez hozzákapcsoltam a frissítő tornát, rendszeres mély légzést. Így indult el a totális támadás az egészségfronton. Künzle,⁶²⁷ Kneipp,⁶²⁸ jógalégzés, japántorna bevetésével.

A testi újjászületés élménye megérkezett. Az éjszakai pihenés 6-8 órája bekövetkezett. Sőt az álmatlanság órái is olyanként hatottak, mint mikor a csendesen üdülő-ringó csónakban fekvé nézi [az ember] az ég kékségét, és a felhőket szemléli. Nem fárasztó virrasztás ez, hanem szóbeli vagy szótlán nyugalmi ima.

*

626 *Bátai (Braun) Gyula* (1913–1978): jezsuita szerzetespap. 1944–50-ig Szatmárnémetiben volt lelkész. 1950–56 között a szamosújvári ferences rendházba internálták, majd kiutasították Magyarországra. Először Vonyarcvashegyen dolgozott éjjeliőrként, majd 1959–63 között a hejcei szociális otthonban volt kertész és szerelő. 1963-tól a pannonthalmi szociális otthonban élt, 1968-ig mint kertész, majd haláláig mint nyugdíjas gondozott.

627 *Johann Künzle* (1857–1945): svájci katolikus pap, plébános és a maga korában nemzetközileg ismert természetgyógyász. Főként gyógynövényeket alkalmazott gyógyításai során.

628 *Sebastian Kneipp* (1821–1897): bajor katolikus pap, természetgyógyász, hidroterapeuta, a Kneipp-kúra nevezett vízgyógyászati módszer kifejlesztője.

Sokszor tapasztaltam, hogy a Gondviselő titkos kéz nemcsak általánosságban, hanem ún. apró ügyekben is irányítja sorsunk alakulását. Főként az olvasmányokra gondolok: hányszor érkezett meg „véletlenül” éppen az a könyv, amely továbbfejlesztette a meglevő adottságokat!

A mostani testi-lelki újjáalakulás heteiben egész életre szóló két mű áttanulmányozására adódott alkalom. Az egyik P. Teilhard de Chardin világszemléletét bemutató három kötet könyv: egész életművét fölvezolja munkatársa, N. M. Wildiers; s két legkiemelkedőbb alkotás magától a szerzőtől: *Le phénomène humain*⁶²⁹ és *Milieu divin*⁶³⁰ címen. Valósággal kikristályosítják ezek az írások a legmodernebb természettudományos mindenség-szemléletet a krisztusi Ómega-pont körül. Az eucharisztikus Krisztus a földön és a megdicsőült Megváltó az égben az Isten állandó jelenlétének varázskörébe vonja az emberi gondolkozásmódot és érzésvilágot!

Hasonló sodró hatású nagy írás a francia Ignace Lepp⁶³¹ önéletrajzi vallomása *Marx Károlytól Krisztusig – útikalauz* címmel. Lenyűgöző olvasmány, dinamikus indítás, főként azok számára, akik a kelet-európai országokban figyelik a szociális igazságosság korszerű csillagzatát. Az ilyen könyv egész kis könyvtár értékével vetekszik.

Eszembe jut P. Hunya Dániel meglátása, amikor a halála előtti napokban csonttá-bőrré aszva ragyogó fekete szemével kísérté jóslatát: A társadalomátalakító sorsdöntő munkát nem a mi táborunk emberei végzik majd el, hanem azok, akik az ellenséges frontról jönnek át hozzánk. – P. Lepp már tipikusan ilyen egyéniség. Az egész világ munkáspapjainak irányító ihletője lesz!

*

Január vége felé tavaszias újjászületés érzése lüktet megfiatalodott testemben-lelkemben. Ilyesféle zsongott 1964-ben is, mikor az infarctus cordis kíméleti hónapja múltával kialakultak a „somogyi terv”⁶³² körvonalai. Ezt a tervet eljuttattam Kádár János miniszterelnök és pártfőtitkár úrhoz.⁶³³ Lényege abban állt, hogy a békés együttélés helyett békés együttműködés kísérletét kellene ki-
tapasztalni egyetlen megye területén az Egyház és Állam szociális erői között.

Nemsokára megtudtam a Kádár-körüli „agytröszt” véleményezését:

– A terv jó, de még korai – így az egyik.

629 Magyarul *Az emberi jelenség* címmel jelent meg.

630 A magyar kiadás fő címe: *Benne élünk*.

631 Ignace Lepp (1909–1966): észt származású francia pap, pszichológus. Fiatal korában ateista marxista; a francia kommunista párt tagja. Éveket töltött a Szovjetunióban. 1937-ben katolikus hitre tért, néhány év múlva a papi hivatást választotta. Számos pszichológiai, filozófiai könyv szerzője. Magyarul is megjelent több könyve, például *A modern ateizmus pszichoanalízise* (Kairosz Kiadó, 2005).

632 A *Somogyi terv* szövegét lásd a Függelék következő, II. pontjában.

633 Kádár János 1961. szeptember 13. – 1965. június 30. között a Minisztertanács elnöke volt.

– A terv okos, de még veszélyes – így a másik.

A harmadik talán a legtalálóbbról és legőszintébb:

– Jó, jó, de mi lesz a Párttal, ha az egyházi erők is dolgozni kezdenek...?

Ezzel zátonyra is futott egyelőre a XXIII. János pápánk *Mater et Magistra*-ja⁶³⁴ ihlette elgondolás. De VI. Pál szentatyánk *Ecclesiam suam*⁶³⁵ dialógusra bátorító szavai váratlan gyorsasággal kicsíráztak bensőm porhanyós talajában.

Néhányat aludni rá, egy-két napot imádkozni hozzá, aztán expressz-ajánlot-tan elindult a levél az Állami Egyházügyi Hivatal közismerten tehetséges és befolyásos személyiségéhez⁶³⁶ az alábbi szöveggel:

„Mélyen tisztelt Főosztály-előadó Uram!

Könnyen folynak a következő szavak tollam alól. Nemcsak azért, mert a második hetét fejezem be annak a természetes gyógyműködésének, amelyet joggal nevezhetnénk fiatalító kúrának is. De azért is, mivel Főosztály-előadó Uram egyéniségének jellemvonásairól bizalomra és örömmre hangoló értesülések értek el elsőrendű forrásokból.

Másfél évvel ezelőtt ugyan derült égből villámként ért annak a soha meg nem indokolt végzésnek a híre, amely szerint kiutasítottak Baranyából, és Pannonhalmára parancsoltak. Számomra alig-alig akad meglepetés, hiszen „föltételezés” alapján elítéltek 9 ½ év börtönbüntetésre, amelynek teljes idejét leültem 8 nap méltánytalanul ráadott szabadságvesztéssel együtt.

Így érhető a humor, mikor Szörényi Gábor⁶³⁷ rendtársam személyesen „deportált” a Szenthegyre a Zengő völgyéből, s útközben így társalogtunk:

– Nem vágott földhöz ez a sors sem; mert hosszú tapasztalatból ismerem: akinek hite van, annak ügyeit rendszerint ellenségei viszik előre. Azért nagyon észszerűnek tartom Jézus ellenségszeretetről szóló szigorú parancsát.

– De önt becsülik is ellenségei – folytatta Szörényi –, pl. most is Dr. Nagy László ezt mondotta előttem: Kerkaival szeretnék alkalomadtán beszélni, azt mondják, értelmes ember.

– Ez az, hogy értelmesnek csúfolnak – válaszoltam én –, és mégis valamiféle megfelfejthetetlen dialektika alapján elítélnek ismét föltételezések alapján...

De mindez a múlté, a tökéletes felejtésé is apránként. Azért fölvetődik a kérdés, miért nem reflektáltam egy éven át a szíves „táncba hívásra”?

634 *Mater et Magistra*: XXIII. János pápa 1961-ben kiadott szociális enciklikája.

635 *Ecclesiam suam*: VI. Pál pápa első enciklikája, amelyet a II. Vatikáni Zsinat 2. és 3. ülészeke között, 1964. augusztus 6-án adott ki, „minden jószándékú emberhez” címezve és a párbeszéd kultúráját szorgalmazva.

636 Nagy László (1922–1998): az Állami Egyházügyi Hivatal munkatársa 1951–54, majd 1964–70 között. 1964-től 1969-ig politikai munkatársként a Katolikus Főosztály főosztályvezetője volt.

637 Szörényi Gábor (1912–1984): jezsuita szerzetes. 1950-től a Római Katolikus Egyházi Szeretetszolgálat előadójaként, majd ügyvezető igazgatójaként intézte harminc éven át a beteg vagy idős szerzetesek és papok szociális otthonainak ügyeit.

Férfiass egyenességgel megmagyarázom:

Az én belső Katám kb. ezt hangoztatta: Két évtized óta azt érezted, joggal, hogy szívesebben élnél őserdei majmok között, mintsem olyan emberekkel, akik másokat alaptalanul és igazságtalanul bántanak...

Az ilyen formában feltörő ellenszenv is lassan elcsitult egészségem szilárdulásával és új reális helyzetfelmérések alapján – ezt nyugodtan kijelenthetem Főosztály-előadó Úr előtt, íme, írásban is.

Sőt – ma egyenest szükségét érzem egy mielőbbi nyugodt beszélgetésnek!

Kérem tehát Főosztály-vezető Uramat, szíveskedjék számomra helyet és időt megjelölni február első három napjának valamelyikén, amelyen az engem élénken foglalkoztató, kibontakozott problémákról egy-két óra hosszat dialógust folytathatnánk.

Őszintén szólva a február 2-i nap volna számomra a legmegfelelőbb, de a másik kettő is jó.

A nyugodt készülés biztosítása végett kérem mélyen tisztelt Főosztály-előadó Úr mielőbbi távirati választát.

Nagyrabecsüléssel:
Kerkai Jenő

*

Az előzékeny hangú távirati válasz így szólt:

Kerkai Jenő úrnak, Pannonhalma l.

Időpont nem jó február vége felé újból jelentkezem Nagy László

*

[Kerkai J. későbbi hozzáfűzése:]

„Ezt a naplórírást nem folytattam tovább.

Megjegyzem, hogy hívás nélkül betoppantam a távirat után Nagy László dr. irodájába, és igen bizalmasan hosszú ideig beszélgettem vele.”

A Somogyi terv

TERVEZET az Állam és az Egyház együttműködési módjainak és lehetőségeinek kikísérletezésére⁶³⁸

I. A kísérlet célja

1. Az Állam és az Egyház közötti rendszeres és módszeres együttműködés országos megszervezése előtt ezt az országos együttműködést célzó kísérletként egy tájegységen belül (egyetlen megyében) kipróbálni az együttműködés módjait és lehetőségeit.
2. A kísérlet végrehajtását állami és egyházi szakképzett megbízottak végeznék, akik mindkét részről egyenrangú félként, a kölcsönös tisztelet és bizalom alapján állnának. Az egyház részéről magam vállalom a kísérlet irányítását, mint aki ismerem a Vatikán intencióit és bizalmát bírom. Társakul magam mellé egyházi részről csak szakképzett, az állam iránt jóindulatú, XXIII. János-szellemiségű egyháziakat, esetleg vallásos civileket fogadok el, elsősorban dr. Takáts Ágostont (Pécs, Uránváros 36.) mint régi munkatársamat.

II. A kísérlet módja.

Jelenleg két olyan területet látok, ahol az Állam és az Egyház részéről a rendszeres és módszeres együttműködés nemcsak lehetséges, hanem hasznos, sőt szükséges: a mezőgazdaság és [az] egészségügy.

1. A mezőgazdaság területén sorsdöntő a közösségi gazdálkodás virágzásának előmozdítása, termelékenységének fokozása. Az anyagi érdekeltségen túli kedvet, munkakedvet, életkedvet mi tudjunk felébreszteni. – Mezőgazdasági viszonylatban a megyei kísérlet hármas irányt vehetne:
 - a. A TSZ-dolgozók többségét kitevő nők lelki energiáját leghatékonyabban egy nagy tény által ébreszthetnők fel. – Általában a magyar paraszt, de elsősorban a parasztnő számára nem agitáció, hanem tények kellenek. – Ilyen nagy tény lenne, ha az ország területéről 25-30 mezőgazdaságilag és kerétszetileg magasan képzett apácát összehoznánk, akik alkalmas helyen egy tekintélyes kertészet közösségi megművelésével bemutatnák ezen életforma értékeit és szépségeit.

638 Ezt a tervezetet, amelyet Kerkai Jenő maga nevezett „Somogyi tervnek”, egy korábbi munkatársa, dr. Takáts Ágoston közreműködésével dolgozta ki, és a saját neve alatt nyújtotta be 1964-ben Kádár Jánosnak, az MSZMP főtitkárának, a minisztertanács elnökének. A tervezet másodlata megtalálható Nagy Tőhötöm hagyatékában (OSZK Kézirattár 216/495). Kerkai utólagos jegyzete a dokumentumon: a beadványra „vezető káderektől ez a válasz érkezett: Helyes, de még korai; – Helyes, de még veszélyes; – Helyes, de akkor mi lesz velünk?!” – A szöveg aláhúzással történő kiemelések Kerkai Jenőtől származnak.

- b. Ugyanilyen nagy tény lenne a kísérleti megyében járásonként egy mintafalu létrehozása, mely az egész járásban éreztetné hatását.
Ezekben a mintafalvakban az elsődleges fő munka az együttműködő állami és egyházi erők részéről a mintafalu kialakítását célzó összedolgozó erőfeszítés a vallási tértől a kulturális, gazdasági és szociális téren keresztül a politikumig, vagyis az egyházközségektől a Hazafias Népfrontig.
 - c. A kísérleti megye területén mind a férfiak, mind a nők számára állami és egyházi közös előadógárdával tanfolyamok tartása a közösségi élet és közösségi gazdálkodás mélyebb megalapozása céljából. Ezeken a tanfolyamokon előre megállapított közös program alapján egyházi részről a vallási és erkölcsi alapvetés, állami részről pedig a tudományos, gazdasági és politikai (Hazafias Népfront) kifejtés és továbbképzés történnék a vallásos rétegek (elsősorban az egyházközségi vezetőség) számára, az új szociális rendbe való beilleszkedés és abban való tevékeny részvétel céljából.
2. Egészségügy területén jelentős a népegészségügy és [a] szociális ellátás minőségének az emelkedése.
 - a. A Vöröskeresztben való együttműködés ugyancsak megvalósítható, amennyiben az egyéni és közösségi felelősségtudat kifejlesztésében az Egyház jelentős segítséget nyújthat, továbbá a beteg- és családgondozás területén ugyancsak jelentős tapasztalattal rendelkező egyháziak állnak rendelkezésre.
 - b. A szépen fejlődő szociálisotthon-hálózat sajnos nem rendelkezik elegendő személyzettel, ugyancsak megoldható lenne állami és egyházi előadógárdával központilag a szociális otthonok számára hivatástudattal és szakértelemmel rendelkező ápoló- és gondozó-személyzet kiképzése.

III. A kísérlet várható eredménye

Ezen kísérlet teljesen megfelel mind XXIII. János *Pacem in terris*⁶³⁹ enciklikája szellemének, mind az MSZMP Központi Bizottság februári határozatának a mezőgazdaság helyzetéről,⁶⁴⁰ mind pedig Kádár János miniszterelnök beszédének a Hazafias Népfront országos kongresszusán.⁶⁴¹ – Ezt a kísérletet már meg lehetett és meg kellett volna kezdeni 1948-ban, nem rajtam múlt, hogy nem kezdődött meg. Most viszont megvan rá a mód és lehetőség, a történelem is sürget, magam részéről maradék erőmmel rendelkezésre állok. (Csak megemlí-

639 *Pacem in terris*: XXIII. János pápa 1963-ban megjelent szociális enciklikája. Alcíme: „Az igazságon, igazságosságon, szereteten és szabadságon felépítendő békéről a nemzetek között”.

640 Az MSZMP Központi Bizottság határozata a mezőgazdaság helyzetéről. 1964. február. Lásd: MOL M-KS-288. f. 4/68. A határozat új agrárpolitika kezdetét jelentette. Többek között közel harmadával megemelték a mezőgazdaság beruházásainak összegét, lazítás következett be a tsz-ek addigi irányítási rendszerében, nagyobb teret engedtek a részesművelésnek és háztáji gazdálkodásnak.

641 1964. március 19–20-án tartotta a *Hazafias Népfront III. Kongresszusát*, amelyen felszólalt Kádár János is a nemzeti egység fontosságát hangsúlyozva. A beszéd részletes ismertetését lásd: https://library.hungaricana.hu/en/view/DunantuliNaplo_1964_03.

tem, hogy fenti mindkét területen az Egyháznak évezredes érdemei vannak, hisz Európa összes népeit szerzetesek tanították meg a földművelésre; a kórházak, szeretetotthonok nagy része pedig egyházi kezelésben volt.)

A kísérlet megyei jellegű, melynek megvalósítására Somogy megyét javaslom, mivel népiségi és vallási szempontból tájegységet alkot, magam is ezt a területet ismerem legjobban.

A kísérlet, amennyiben nem vezet a kívánt eredményre, bármikor módosítható vagy meg is szüntethető.

Amennyiben a kísérlet eredményes, fokozatosan kiterjeszthető az egész országra, aminek eredménye – rendületlenül bízom benne – az egész magyar nép további felemelkedése.

Püspökszentlászló, 1964. ápr. 5.

[Kerkai Jenő]

P. Kerkai rendelkezése a Nagy Töhötömnek átadott írásaival kapcsolatban

[Keltezés híján nem lehet megállapítani, hogy az 1968/69-es évben pontosan mikor hagyatkozott P. Kerkai Nagy Töhötömnek, de feltételezhető, hogy ez a rendelkezés azonos az 1969. jan. 15-én kelt levél utóiratának 2. pontjában említett küldeménnyel.]

1-2 ötlet a készülő művel⁶⁴² kapcsolatban:

1. A három írást (*Maradj meg magyar[nak]*;⁶⁴³ *Stratégia és taktika; Nemzedékünk küldetése*) úgy használni teljes szellemi közvagyonként, hogy az „idegen tollak” kifejezés említve se legyen közöttünk! „Dummodo Veritas praedicetur [?]...! (A három füzetet várja Gyuri öcsém.)
2. Mérhetetlen fontosságú küldetést jelentene, ha a mű a szomszéd népeknek és rokon népek nyelvére lefordítva is megjelenne.
3. Jó volna tekintetbe venni az oroszokkal való régi kapcsolatok szempontjait, anélkül hogy ebben bárki a magyarság létkérdésének árulását érezné.
4. A Mindszenty-kérdést legjobb ignorálni; a „mítoszt” csak célszerű tények által lehet csökkenteni az értékes egyéniségek lelkivilágában.
5. A fáradt emberek desperáló hangulata terjed; „kialvó nemzet”-nek érzik a magyart sokszor a legértékesebb egyének közül is. Főként az ENSZ-jelentés alapján: „világrekord” a magzatgyilkolás és az öngyilkosság Magyarországon. Pedig az olimpiai világrekordnak számító eredményt néhány hivatásos egyéniség megismételhetné szellemi és lelki téren is (Kodály és Bartók diadalmasan teszi már szellemi téren)!
6. Két „szar-komája” van a magyar egyházpolitikának: a) a békepapság vezérkarának nagyobbik százaléka, amely magáévá tette az alapelvet: „a papságot azért fizeti az állam, hogy lehetőleg semmit se dolgozzék”; b) ateista világi egyének kormányozzák az egyházmegyéket a főpásztorok helyett.
7. Minden régi és újabb „emléket” átadok Töhinek, mert ő a legszakszerűbben és a legszívesebben megőrzi azokat.
8. Egy-két írás: A *Névtelen Ember* kisregénye⁶⁴⁴ a fáklyaszerű igazi kommunistáról; XXIII. János pápa színre lépése (a börtön utáni első kis írás, sok-sok zokogással papírra vetve a „mi időnk” hajnalának megsejtése miatt). –

642 Valószínűleg Nagy Töhötöm kéziratban maradt *Korfordulón* című könyvéről van szó, amit a Kossuth Kiadó, korábbi ígérete ellenére, végül nem jelentetett meg, de gépelt kézirat formájában megtalálható Nagy hagyatékában (OSZK Kézirattár 216/185).

643 A *Maradj meg magyarnak* c. könyv kézírata (tervezete?) megtalálható Nagy Töhötöm hagyatékában (OSZK Kézirattár 216/500).

644 A *Névtelen Ember* c. kisregénye fennmaradt Nagy Töhötöm hagyatékában (OSZK Kézirattár 216/504).

Ez elég messze vidéken van, de örömet felhozom, ha Töhi kíváncsúnak tartja.⁶⁴⁵

9. Mozgalmunk 3 síkját célszerű volna megmutatni: 1) nevelői (KALOT, EMSZO⁶⁴⁶ és a testvérmozgalmak); 2) érdekvédelmi, az első magyar egységes szabad szakszervezetekben, a Hivatásszervezetben,⁶⁴⁷ annak agrár-, ipari és értelmiségi tagozatában. Az agrártagozat földmunkás szektorának vezetője volt Dobi István.⁶⁴⁸

A nevelői síkon is az oroszlánrész a civil munkatársi gárda kezében volt. Becsületünk megkívánja, hogy Ugrin Józsi, Farkas Gyurka és Meggyesi Sándor jelentőségét kiemeljük.

A másik két sík teljesen civilek kezében volt: az érdekvédelmi síkon az agrárvonalon Farkas György, az ipari vonalon Vida István, az értelmiségi vonalon Dr. Rózsa ügyvéd. Az egybefogó irányítást Meggyesi S. gyakorolta; politikai területen⁶⁴⁹ pedig dr. Barankovics István volt a főszereplő (a Demokrata Néppárt az 1947-i választáson, mondhatjuk, idő, pénz és sajtó nélkül a „mezít-lábas apostolság” hőstettei révén, 60 képviselővel jelent meg a parlamentben.)

Mindezekről vagy érdekesnek tartott momentumokról az illetékesek eleven képet tudnának megrajzolni, pl. Ugrin Józsi a telepese-falu szövetkezeti megalapításáról a Jánosiban levő Népfőiskolával együtt; Farkas Gyurka az agrárérdekvédelmi küzdelmekről (ebben vett részt Dobi István is), Keresztes Sanyi⁶⁵⁰ a Néppárt hatalmas „berobbanásáról”.

645 Nagy Töhötöm hagyatékában fennmaradt P. Kerkai két hosszabb írása *XXIII. János pápáról* (OSZK Kézirattár 216/502 és 216/503).

646 EMSZO (*Egyházközi Munkásszakszervezetek*) a katolikus egyházon belül a 20. század első felében létrejött keresztényszociális munkásmozgalmi szervezet (1935–45).

647 A *Hivatásszervezet* keresztény érdekvédelmi szervezet a 20. század első felében. Elődjé az 1937-ben P. Kerkai és társai által megalakított Szegedi Munkásság Hivatásszervezete volt. Az általa indított sztrájkok, bérmozgalmak több esetben is sikeresek voltak, s a munkások bérének emeléséhez, a munkakörülmények javításához vezettek. 1939-ben vált országos mozgalommá „Magyar Dolgozók Országos Hivatásszervezete” néven. 1943-ban az Hivatásszervezetnek már húsz helyen működött titkársága az országban. Az ipari és agrártagozat együttes taglétszáma megközelítette a százezret. Tíz munkásfőiskolán képezték a jövődő munkásmozgalmi vezetőket. 1944-ben a nyilas, 1945-ban pedig a kommunista kormány tiltotta be, az utóbbi véglegesen.

648 *Dobi István* (1899–1968): szegényparaszt származású szociáldemokrata, majd kisgazdapárti politikus. A negyvenes években a KALOT érdi népfőiskoláján tanfolyamot végzett, sőt egy ideig tanított is, s az ország 1944-es német megszállását követően ott menedéket is talált. 1945 után államminiszter, majd földművelődésügyi miniszter. 1948-tól a minisztertanács elnöke, majd 1952-től az Elnöki Tanács elnöke 1967-ig. 1959-ben belépett a Magyar Szocialista Munkáspártba, tagja lett az MSZMP Központi Bizottságának.

649 A politikai terület: valószínűleg ez lenne a „harmadik sík”, de P. Kerkai ezt nem számozta.

650 *Keresztes Sándor* (1919–2013): kereszténydemokrata politikus, a Demokrata Néppárt, majd a Kereszténydemokrata Néppárt alapító tagja, utóbbinak 1989–1990-ben első elnöke. 1938-tól részt vett az erdélyi diákmozgalmakban, és a KALOT, valamint a Hivatásszervezet erdélyi létrehozásában. 1944 őztől Magyarországon élt.

10. Mozgalmunkban a KALOT előre élte a legmodernebb „Kulturális föderalizmust” a szlovák, ruszin, és német autonóm tagozatában, Meggyesi Sándor vezetésével.
11. Két kis levelem Hozzád, Tőhim, két történelmi csúcsra mutat rá: a Rendet három „gengszter” döfte le a múltban, de új életre támadt; a másik csúcs, a dél-amerikai jezsuiták szociális „magna chartá”-ja a II. Vatikáni Zsinat és Mozgalmunknak általad képviselt szellemében.

Kerkai Jenő: Interjú a 86 éves P. Csávossyval⁶⁵¹

Arcán a belső jóság derűje ragyog. Magas, szikár alakja idézi a törvívó sport régi kedvelőjét. De a rugalmas léptek mellé már odatársul néha egy-egy csoszszanas.

A harmincas évek elejének legendás híré, rettenhetetlen bátorságú szociális harcosa ő. Természetesen a Rákosi-rezsim az ő számára is kiutalta a „fix fizetést” magas prémiummal”.⁶⁵² [Akkor] hetvenes évei ellenére a túrésben is erős, kemény embernek bizonyult. Egyik „hatósági főnöke” így tréfálkozott vele:

„No, Csávossy, maga valóban minden rossz pontot összeszedett: nagybirto-kos, arisztokrata és jezsuita egy személyben!”

De az ilyen [„hatóságiak”] is megszelídültek annak hallatára, hogy az 5000 holdas bánati örökség rá eső részét az utolsó hantig a magyar jezsuita közösség javára adományozta. S csak ezután indult szociális küzdelembe a kizsákmányolt szegény emberek, munkások és parasztok érdekében.

A [Tanácsköztársaság utáni] ellenforradalmi „megszilárdulás” éveiben hogyan tudott fórumot találni Csávossy atya a próféták és Jézus kemény stílusának, szemben az egyházi és világi főhatalommal?

A nyitányt számomra a *Magyar Kultúra* jezsuita folyóirat 1931. április 5-i és május 5-i számába írt cikkem jelentette, valamint a pesti Vigadóban a Krisztus Király nagygyűlési beszéd[em].

Azóta is megnyugtató lelkiismereti emlékként élnek bennem az akkor megfogalmazott gondolatok: „Spanyolfalat, sőt kínai falat jelent a nép felé [a nép és egyház, a vallás között] a túlvilági szempontú kereszténységnek helytelen, egyoldalú, komolytalan és képmutató hangoztatása. Mert [amint írtam]: „Ahol az éhség gyötri a gyomrot, ott az ajkak nem nyílnak könnyen imádságra. Ahol az embernek már nincs mit veszítenie a földön, könnyen gondol a társadalmi és isteni rend fel-forgatására. Ahol piszok földi az ember testét, ott a lélek is csak nehezen marad szenny nélkül.”

„Szemérmetlen, égbekiáltó visszaélés a keresztény, a krisztusi jelszóval, amikor másokat türelemre, békétűrésre, a túlvilági javak reményére intenek azért, hogy azalatt áldozatukat kizsákmányolják. [...] Ha a protekció kétszeresen-há-

651 Az interjú P. Kerkai 1969 márciusában készítette, felhasználva a bencés könyvtárban fellelhető forrásokat. Lásd: P. Kerkai 1969. márc. 4-én, Nagy Töhötöm 1969. márc. 3-án kelt levelét. A kézírásos interjú lelőhelye: OSZK Kézirattár 216/499. – Az interjúban név nélkül szereplő néhány személy beazonosításának forrása: Péteri János: „Ha szentté nem leszek, hiába születtem!” Csávossy Elemér, S.J. élete (1883–1972). Online: www.ppek.hu/k66.htm

652 A 68 éves P. Csávossy Elemért a rendőrség 1951. május 7-én tartóztatta le. 1952-ben nyolc és fél évi börtönbüntetésre ítélték. Fél évig P. Kerkai Jenővel egy zárában lakott. Az 1956-os forradalom idején szabadult.

romszorosan ellátott egyéneket ültet bele a jó állásokba, igazgatói székekbe, elnéz panamákat és büntetlenül hagyja magasan ülők igazságtalanságait, mit gondolhat akkor a nyomorgó néptömeg egyebet, mint amit Krisztus mondott a farizeusokról: Jaj nektek, mert megesszitek az özvegyek házait hosszú imádságokat mondván!”

„A francia abszolutizmus nem okult, míg a francia forradalom végig nem söpört az országon; ily értelemben a francia forradalom történelmi és pedagógiai szükségesség volt. [...] Ha ebben az elfogultságban és megrögzöttségben megmarad [a világ], Isten rendes gondviselése szerint éreznie kell majd a világkatasztrófát, látnia kell a világforradalom végigözlését a földkerekségen, ami vér és könny nélkül nem folyik le. És akkor világosak lesznek majd a keresztény vallás elvei, ha csődöt mondott minden emberi filozófia.”

„A jogos bér visszatartása éppúgy égbekiáltó bűn, mint a gyermek megölése.”

„Uralkodik-e ott igazságosság, ahol még ma is az embereknek nagy része saját hibáján kívül kereset nélkül áll és az éhségig, a lakástalanságig, a mezítelenségig nélkülöz, míg egy másik töredék dúslakodik a földi javakban? Báloz és élvez, mintha körülötte a nyomor és ínség csak képzelt agyrémek vagy láz szülte kísértetek volnának. Van-e igazságosság, ahol rátermett, képesített emberek, akiknek vállaira egész család fenntartásának gondja nehezedik, üres gyomorral és fáradtságtól verejtékező homlokkal, rongyos cipőben hasztalanul kilincselnek egy nyomorult állásért, míg mások, elég gyakran a protekció kegyeltjei, képesítés, kor és rátermettség nélkül azonnal szájukba kapják a zsíros falatot: minősített állásokat?”

„Igazságosság nélkül hogyan legyen szeretet? Amikor bizonyos intézmények orvosai csak úgy felülről kezelik a betegeket, olykor még azokat sem utalják be a kórházba, akik már mindenképp ápolásra szorulnak – csak azért, hogy több jusson magának az intézménynek, és ebből ők maguk hasznot húzzanak. És ezek, nemegyszer nyíltan s büszkén a keresztény világnézet előharcosainak vallják magukat.”

„Hazugság az az ima, amelynek gyümölcse más, mint a fokozott szeretett az embertestvér iránt.”

„Mit szóljunk annak a beteg asszonynak az esetéhez, aki 17 éven át lakbérét pontosan fizette, de fizetéseképtelen lett, hátraléka miatt családotul télvíz idején, zuhogó esőben, a törvény nevében egyszerűen kilakoltatták?”

„Hiába adja ki a pápa enciklikáit, ha azonnal, mihelyt csak valaki az ott lefektetett elvek szerint cselekedni akar, a katolikus társadalom maga cserben hagyja, kitzsítja magából, megvonja támogatását, kommunistának, felforgatónak, demagógnak bélyegzi.”

„Valóban, Krisztus nem mondja a gazdagoknak: Csak élvezzetek és gyűjtsetek magatoknak minél nagyobb tőkét és szipolyozzatok ki a szegényeket, hiszen jó ez nekik, mert övék a mennyek országa! És nem mondja a szegényeknek:

Csak viseljétek a rabláncokat és tűrjétek, csak nézzétek az eget és hagyjátok pusztulni családokat, mert boldogok, akik üldözést szenvednek! Nem, Krisztus nem így beszélt. Ezt csak a keresztény kor farizeusai ferdítették el így képmutató álokoskodásukkal.”

„Meg kell törni elsősorban a bankok hatalmát. Ez minden társadalmi igazságtalanságnak a fő forrása. Amíg ehhez a sebhez erős kézzel hozzá nem mer nyúlni az államhatalom, addig a társadalmi kérdés mindig megoldatlan marad. Érzik ezt azok, akik bűnösök, akikről köztudomású, hogy jövedelmük évi, sőt havi 40, 60 vagy 100 ezer pengőt jelent.”

Csávossy atya a rendi kiképzés évtizede után matematika–fizika [szakos] tanári oklevelet szerzett. Mi adta a mozdítást a szociális küzdelem irányába?

Az *Osservatore Romano*-ban⁶⁵³ 1930 körül P. aláírással megjelent egy cikk, amelyik a *Spanyolfal* furcsának tűnő címet viselte. Szovjet festményt ismertetett: A színpadon látható Jézus mint a vallás szimbóluma; mögötte kövér kapitalisták élnek a világukat. Ezt a prófétai stílusú cikket egyik fiatal munkatársam⁶⁵⁴ röpirattá alakította. Azonban az egyházi hatóság⁶⁵⁵ az engedélyt nem adta [publikálásra] ilyen indokkal: ami a forrófejű olaszoknak megfelelhet, az a magyar proletárokat biztosan fölizgatja.

A lelkemben szunnyadó dinamikus erőket ez az eset robbantotta ki. Jóval később megtudtuk, hogy a P. aláírás Pacelli bíboros nevét jelezte. S az évtized végére pedig ő lett XII. Piusz pápa. Írásaim és beszédeim színeződése igen sokszor összefüggött nemcsak [elődjé,] XI. Piusz pápa enciklikáival; hanem főként a *Spanyolfal* erőteljes gondolatai ihlették őket.

Prohászka püspök maga mondta földreformtervezetéről: Nagy követ dobtam a magyar Velencei-tóba. Csávossy atya nem tapasztalt hasonlót?

Távol legyen tőlem, hogy a zseniális, szent életű püspökkel egy vonalba helyezzem magamat. De a „hullámverést” szintén megtapasztalhattam: meghívások sorozatát tömeggyűlésekre: Ceglédre, Szombathelyre, Pécsre, Kalocsára, Sopronba, Szegedre, Bajára s végül a budapesti rádióba. Ilyenkor a vidéki sajtó is tovább szórta a szociális igazságok magvait. Íme, egy-két példa 1931–32-ből:

„A kapitalizmus nem azért termel, hogy minél több embernek megélhetést biztosítson, hanem azért, hogy a lehető legnagyobb nyereségre tegyen szert. Ennek az önzésnek egyik megnyilatkozása a bankgazdagság a maga aránytalan igazgatói, vezérigazgatói és egyéb minősített fizetéseivel, tantiemjeivel és jutalékaival. Igazságtalan dolog, hogy egy vezérigazgató havi 40 000 pengő fizetést kapjon, mikor ugyanott megszámlálhatatlan embertömeg alig keres többet havi 70 pengőnél. Ez a kapitalizmus nem más, mint a tőke zsarnoki egyeduralkodása.”

653 *L'Osservatore Romano*: A Szentszék 1861 óta megjelenő félhivatalos napilapja.

654 Fiatal munkatárs: P. Kerkai Jenő.

655 Horváth Győző (1867–1944): 1912-től kalocsai segédpüspök, 1923-tól érseki helynök.

„Egészségtelen dolog, hogy egy rendszer szükségképpen proletariátust, anyagi és erkölcsi nyomort termeljen. A kapitalizmus közismerten ezt teszi. A liberális, individualisztikus kapitalizmust le kell törni és meg kell szüntetni.”

„A mai kor embere kenyérért a szocializmushoz megy, kultúráért a szabadkőművesekhez és isteni kegyelemért az Egyházhoz. Közben a három tényező egymás ellen harcol. Szövetkezett egységben kell a három k-t biztosítani az embereknek.”

„Bármily áron is meg kell adni a létminimumot! Hiába prédikáljuk a vallást, a túlvilági életet, a szeretetet: a nyomortanyákon vergődő embertömeg átlaga csak a szikrát, a lökést várja, hogy robbantson, gyújtson, fojtogasson és öljön.”

„Elsősorban és mindenekelőtt a nyomortanyák gyászos telepeit, az emberi önzés páriáinak eme városait, nem tűz- és kéneseivel, mint egykor Szodomát, hanem az igazságosság és szeretet tüzétől áthatott erős szociális intézkedésekkel el kell törölni a föld hátáról.”

„Felordít, feljajdul a ma vezető társadalma, mint a szembeteg, ha villanyfény esik odújába. Vak, és nem látja a bajt, különben nem volna olyan oktalan, hogy maga ássa meg a [saját] sírját.”

„Tűzzel és máglyával fenyegeti a liberális világ azokat, akik szót emelnek az igazságosság követelményei mellett és pártjukra állnak a nyomorgóknak, az egzisztencia nélkülieknek, azoknak, akiket a társadalom bűne tett nyomorgókká és egzisztencia nélküliekké; de nem fenyegeti tűzzel és máglyával, sőt meg sem rendszabályozza azokat, akik önzésükkel és kapzsiságukkal a nyomor okozói és egzisztenciák megdöntői lettek.

Milyen volt a visszhang az egykorú vezető sajtóban és a közvéleményben?

Rögtön az elején vezércikkben figyelt fel a *Nemzeti Újság* és a *Magyarság*,⁶⁵⁶ de hasonlóképpen a szocialista *Népszava* is, amíg el nem nyomta nála a kezdeti tárgyilagos hangot a pártos elfogultság. De a kapitalizmus vezérlapjai süket hallgatásba burkolódtak.

A néptömegeket ellenben olyan csillapíthatatlan érdeklődés vonzotta, hogy nem egy helyen (pl. Szombathelyen) rendőri karhatalommal kellett visszatarítani őket. Egy tekintélyes munkás így szólt: Végre a vallás sem néma, mikor a szocializmus kiált! Egy szegényparaszt meg mély megrendüléssel mondta: Új hajnal közeledik, ha az Egyház észreveszi a hárommillió koldust!

És az egyház részéről?

Az igazmondás szellemében meg kell mondanom, hogy sem egyházi, sem rendi előljáróim közül a küzdelemben engem senki le nem tiltott. De biztatást sem adott. S az egyik vezető egyházi funkcionárius⁶⁵⁷ más [valaki] előtt mondta,

656 *Magyarság*: Milotay István és Pethő Sándor által alapított keresztény jobboldali politikai napilap (1920–1944).

657 Állítólag Serédi Jusztinián hercegprímás.

de nyilván nekem szánta: P. Csávossy ne bántsa a nagyokat! A Rendnek pedig tőkekölcsön kérésére azt válaszolta az egyik felelős állami méltóság: Nincs kölcsön addig, amíg azon vitatkozunk, hogy melyik gazdasági rendszer a helyes.

Miért nem választotta, Csávossy atya, sajátos életfeladatának a magyar ugaron szellemileg építeni a szociális jövőt?

Igen őszintén és egyenesen akarok válaszolni (s ekkor a fiatal éveiből jól ismert pír futott végig megbékélt, derűs arcán): Nem éreztem hosszú távra a szükséges elméleti fölkészültséget, s gyakorlati érzékem sem biztosított az építés sikeréről. Ezért inkább az emberek belső világának alakítása lebegett előttem húsz kötetnyi könyvemben és ládányi kiadatlan kéziratban.

Közben szinte megszállta lelkemet a legnagyobb koreszme: az egység gondolata. Az Unum-nővérek⁶⁵⁸ lelki irányítója, tanácsadója lettem. Mikor Mester Margit,⁶⁵⁹ az Unum alapító-főnöknője haldoklott a Szent István Kórházban, kezében kis földgömböt szorongatott, s imádkozott az Egyház és a Világ egységesülésének nagy szándékaira...

658 *UNUM Sanctissimae Trinitatis Társaság*: női, egyházmegyei jogú apostoli élet társasága. Mester Margit Mária anya alapította Csávossy Elemér támogatásával.

659 *Mester Margit Mária* (1906–1961) rendalapító. 1951-ben kémkedés koncepciók vádjával öt év börtönre ítélték. Boldoggá avatási ügye folyamatban van.

Névmutató

Adzsubej, Alekszej 246
 Alföldi (Alföldy) Alajos 146
 Alszeghy Zoltán 238
 Ambrus József 20
 Apor Vilmos 227, 290
 Aragone, Juan Francisco 173
 Armentia, Alejo López de 252-253

Babits Mihály 213
 Babóthy Ferenc 75, 98
 Bálint József 35-36
 Balista, José 259-260
 Balogh Margit 10
 Balogh Sándor 107
 Bánáss László 71, 109
 Bándy Mária 54
 Bangha Béla 23, 152, 200
 Bányay (Bányai?) Margit 208
 Barankovics István 98, 137, 150, 311
 Barbieri, Antonio María 87, 128-130, 163, 175, 182, 204
 Bárdos Gusztáv 275
 Bártai (Braun) Gyula 303
 Bea, Augustin 281
 Békési István 74
 Bély Alajos 66
 Bencze Imre 26, 98
 Bencze Imréné (Czinder Irén) 101, 219
 Benítez de Aldama, Hernán 211
 Benker József 142
 Benkő (Geyer) Antal 106
 Bethlen Kata 37
 Bihary Lajos 216
 Bihary Lajosné (Nagy Erzsébet) 68, 216, 218, 255
 Bolla Kálmán 112, 120, 121, 126, 137, 142, 144
 Borbély István 60, 74, 94, 95, 118, 120, 134, 140, 148, 151, 158, 173, 174, 176, 184, 199, 214, 215, 228, 232, 241

Boynes, Norbert de 57, 171
 Brust, Karl 57
 Buócz Béla 29
 Caggiano, Antonio 272
 Câmara, Hélder Pessoa 228, 243
 Cardijn, Joseph 109, 130
 Caro Rodríguez, José María 193
 Carvalho e Mello, Sebastião José de (Pombal márkija) 285
 Castellani, Leonardo Luis 171-172, 200
 Chaillet, Pierre 118, 134
 Copello, Santiago Luis 172, 212
 Cushing, Richard James 268
 Czinder Irén (Bencze Imréné) 101, 219
 Csató Gyula 44, 143
 Csávossy Elemér Béla 16, 263, 281, 294, 295, 313-
 Csele (Holper) Sándor 106
 Cserjes Sándor 70
 Csipkó Ibolya 65

Dávid László 34, 36, 37, 38, 39
 Davies, Joseph Edward 65, 139
 Dobi István 311
 Dobos Etelka 110, 112
 Domokos Pál Péter 42, 45
 Domonkos László 231

Echhardt Tibor 256
 Eckhardt Sándor 150
 Elsasser Gyula 66, 112
 Emődy László 263
 Endrődy László 73, 75, 84, 88, 170, 181, 203, 210
 Esterházy Mór 22
 Fábry Antal 116
 Fariña Fariña, Pio Alberto 193
 Farkas György 10, 21, 23, 26, 48, 65, 67, 90, 219, 311

Fernández de Obieta, Adolfo 282

Freesz József 23, 175

Fricsy (Fritsi) Ádám 151

Fürnstein József 20

Gaál Lajos 93

Gaál Tamás 47

Gáspár Béla 69

Ghika, Vladimir 268

Goldwater, Barry 256

Gowda, Ramachandra 233, 239, 245,
247-250, 252-254, 257-260

Guitton, Jean 230, 237

Güiraldes, Ricardo 252

György Gábor 42

Hajdók János 55

Halász Pál 149

Halász Piusz 61, 69, 102, 104, 126,
179

Haraszi Sándor 294-295

Harsányi Klára 106

Haynal Imre 243

Horváth Győző 315

Hosszú László 50

Hruscsov, Nyikita Szergejevics 246

Hunya Dániel 94, 102, 104, 167, 170,
175, 180, 181, 186, 203, 208, 219,
304

Hurtado Cruchaga, Luis Alberto...190,
192-194

Huszár Károly 146

Huxley, Julian 262

Ihász Rózsa (?) 67, 90, 110, 111, 120,
121, 125, 126

Illésy Péter 126

Illia, Arturo Umberto 252

Illyés Gyula 286

Imrédy Béla 28, 37

Ispánki Béla 282

Jálics Ferenc 271

János pápa, XXIII. 230, 246, 305, 308,
310

Jánosi József 62, 73, 98

Janssens, Jean-Baptiste 63-64, 77, 88,
95, 97, 114, 116, 117, 128, 130, 155,
158, 170, 176, 197, 201, 208, 210,
215

Johnson, Lyndon B. 256

Juhász László 280

Kaczor János 120, 140, 144

Kádár János 304, 308

Kákonyi Konstantina 70

Kaszap István 73, 203

Kecskés Pál 77

Kelemen Krizosztom 53

Keresztes Sándor 311

Kerkai (Czinder) György 290, 300

Kern Margit 109, 144

Kollár Ferenc 94, 95, 151, 299

Kopasz József 26

Kovács Balázs 42, 54

Kovrig Béla 48, 69, 146, 290

Laburu Olascoaga, Jose Antonio 80,
171

Lajos Balázs 40

Lebret, Louis-Joseph 135

Legeza Mihály 105

Leiber, Robert 56, 57, 155

Leighton Guzmán, Bernardo 192

Lepp, Ignace 304

Liptay (Sós) Károly 66, 125, 127, 213

Lőrincz József 44

Magyar Ferenc 50, 51, 53, 65, 110

Malonyay Dezső 68, 127, 133

Márton Áron 37, 38, 42

Marton Marcel 290

Mater Ihász (Ihász Rózsa?) 67, 90,
110, 111, 120, 121, 125, 126

- Mécs László 265
 Meggyesi Sándor 64, 65, 67, 75, 93, 98, 157, 219, 291, 311
 Méndez Arceo, Sergio 232, 267, 272
 Mester Margit 317
 Mihalovics Zsigmond 22,30
 Miklósy László 23, 26
 Mikos Ferenc 21
 Mindszenty József 56-58, 60, 61, 63, 74, 97, 113, 180, 200, 206, 214, 228, 229, 240, 263, 279
 Mócsy Imre 69, 75, 76, 77, 126
 Modotti, Ugo (Hugh) 170
 Moglia, Juan Marcos 163, 166, 171, 200-202, 208, 209-212, 215
 Molnár István 53, 110, 125
 Montini, Giovanni Battista 59
 Muharay Elemér 55, 110, 125
- Nagy Erzsébet (Bihary Lajosné) 68, 216, 218, 255
 Nagy Krisztina 217, 221
 Nagy László (ÁEH) 305-306
 Nagy Lenke 144, 213
 Nagy M. Angréda 73, 154
 Nagyiványi Ödön 279, 282
 Napholcz Pál 35
 Németh Béla 105, 267, 269
 Németh Ferenc 118, 120, 126, 137, 142, 145, 147, 148, 152, 168, 182, 210
 Neumann Teréz 216
 Nyisztor Zoltán 76, 170, 223, 228, 231-232, 240, 241-242, 243, 245, 265, 281
- Orione, Luigi Giovanni 173
 Őry (Wachter) Miklós 20, 24, 27, 105
- Pál pápa, VI. 246, 256, 267
 Papp Dénes 32, 37, 39, 48
 Pastor, Ludwig von 281,
- Perón, Juan Domingo 172, 211
 Pesti József 106, 223-224
 Pétery (Petró) József 137, 150
 Petruch Antal 116
 Piusz pápa, XII. 56-58, 72, 84, 91, 122, 170, 246, 305
 Podestá, Jerónimo José 272, 274
 Pombal márkija 285
 Pölöskey Paulina 109, 217, 222, 235, 236, 240, 244, 262, 263, 269
 Prešeren, Anton 57
 Prieto, Justo Pastor 280, 285
 Prohászka Ottokár 315
 Purgly Magdolna 38
- Radnai Mikes 26, 28, 29
 Raile Jakab 102, 241
 Rajk László 11
 Rakonczay János 26
 Reisz Elemér 70, 118
 Ricci, Lorenzo 286
 Rosta Lajos 26
- Sándor Imre 36
 Silva Santiago, Alfredo 193
 Sinka István 63, 100, 110, 213
 Sinkó Ferenc 69, 93, 137, 146
 Siska István 264
 Soares, Francisco „Pancho” 233, 247-248, 251, 272
 Somogyi Jenő 19, 22, 23, 24, 25, 28, 32, 75
 Suhard, Emmanuel Célestin 141
- Szabó Dezső 110, 213
 Szabó József 246, 263, 265
 Szalados Sándor 54, 93, 157
 Szalai Emil Efrém 300
 Szeder Mihály 102, 103, 112
 Szekfü Gyula 45, 213
 Szörényi Gábor 305

Takáts Ágoston 225, 244, 307
Talabér (Teller Frigyes) 72, 150-151
Tamási Áron 266
Tardini, Domenico 59
Teilhard de Chardin, Pierre 262, 274,
304
Teleki Pál 52
Teller (Talabér) Frigyes 72, 150-151
Torres Costa, José 105
Tóth Erzsébet 269
Tóth Imre 53
Tóth Miklós 75
Tóth Tihamér 82
Travi, Tomás Ignacio 77, 97, 114, 118,
197, 201
Tüdös Klára (Zsindelyné) 103, 108
Tüll Alajos 302

Ugrin József 10, 21, 26, 46, 219, 311

Vác Jenő 76
Vadkerti Béla 74, 152, 173, 176, 199
Vágó Gábor 268
Varga Andor 224
Varga László (politikus) 235, 263, 264
Varga László SJ 62, 69, 70, 71, 77, 90,
134, 180, 227
Vas Zoltán 142
Velősy Elek 23
Venegas Carrasco, Ramón 190
Vid (Vidlicska) József 219
Vida István 29, 50, 311
Videla, Gabriel González 191
Virágh László 53, 54
Viski Károly 168
Viski Károlyné (Kenéz Klára) 71
Vujkovich Lajos 26

Wells, Herbert George 286

Zöldy (Zöldi) Márton 279, 282
Zrínyi József 74, 95, 98, 137, 141, 155
,181
Zsembery István 146